

Gazi
**AKADEMİK
BAKİŞ**

Cilt 13 Sayı 25 Kış 2019

ISSN 1307-9778

E-ISSN 1309-5137

Gazi
AKADEMİK BAKIŞ

Cilt: 13 • Sayı: 25 • Aralık 2019
ISSN 1307-9778 E-ISSN 1309-5137
Gazi Akademik Bakış Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Prof. Dr. Hale ŞİVGİN

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hale ŞİVGİN

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Prof. Dr. Mustafa ALKAN

Prof. Dr. Nejla GÜNAY

Doç. Dr. Murat ÖNSOY

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Dr. Ahmet ELİBOL

YAZI KURULU

Ferdi GÖKBÜĞA

Gökhan YURTOĞLU

HABERLEŞME

Müge AKINBİNGÖL

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Nejla GÜNAY • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Tayyar Arı • Uludağ Üni.

Prof. Dr. İbrahim S. Canbolat • Uludağ Üni.

Prof. Dr. Haydar Çakmak • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. İlhami Durmuş • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Edward Foster • Stevens Teknoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Fuat Keyman • Sabancı Üni.

Prof. Dr. Derviş Kılınçkaya • Hacettepe Üni.

Prof. Dr. Hasan Köni • Kültür Üni.

Prof. Dr. Çağatay Özdemir • Gazi Üni.

Prof. Dr. Hasan Bülent Paksoy • Texas Tech. Üni.

Prof. Dr. Hale Şıvgın • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Hülya K.Çengel • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Mustafa Eravcı • Yıldırım Beyazıt Üni.

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin • Yıldırım Beyazıt Üni.

Prof. Dr. Mustafa Alkan • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Doç. Dr. Murat Önsöy • Hacettepe Üni.

Doç. Dr. Aleksandr Sotniçeno • St. Petersburg Devlet Üni.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ramazan Acun • Hacettepe Üni.

Prof. Dr. Gülden Ayman • İstanbul Üni.

Prof. Dr. Cemalettin Taşkiran • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Hikmet Öksüz • Karadeniz Teknik Üni.

Prof. Dr. Ahmet Güneş • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. A.Hikmet Eroğlu • Ankara Üni.

Prof. Dr. Cengiz Hakov • Bulgaristan Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Şükrü Hanioglu • Princeton Üni.

Prof. Dr. Necdet Hayta • Gazi Üni.

Prof. Dr. Kemal H. Karpat • Wisconsin Üni.

Prof. Dr. Gökhan Koçer • Karadeniz Teknik Üni.

Prof. Dr. Jacop Landau • Kudüs İbrani Üni.-Emekli

Prof. Dr. Yakup Mahmutov • Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

Prof. Dr. Ali Akar • Muğla Üni.

Prof. Dr. Ziya Öniş • Koç Üni.

Prof. Dr. Neşe Özden • Ankara Üni.

Prof. Dr. Maria Pia Pedani • Venedik Ca' Foscari Üni.

Prof. Dr. Yusuf Sarıay • TOBB ETÜ

Prof. Dr. Zafer Toprak • Boğaziçi Üni.

Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik • Fırat Üni.

Prof. Dr. Dimitri Vasilyev • Rusya Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Ceenbek Alımbayev • Kırgızistan-Türkiye Manas Üni.

Prof. Dr. Uğur Ünal • Devlet Arş. Gnl. Md.

Prof. Dr. Ertan Gökmen • Celal Bayar Üni.

Doç. Dr. Krassimira Mutafova • Veliko Tırnova Üni.

Doç. Dr. Elnur Ağayev • Lefke Avrupa Üni.

Dr. Öğr. Üyesi Emre Ozan • Kırklareli Üni.

Dr. Öğr. Üyesi A. Fahimi Aydın • İnönü Üni.

GENEL DAĞITIM / ABONELİK

Ankara Stratejik Araştırmalar Vakfı

Vakıflar Bankası

Gaziosmanpaşa Şubesi / Ankara

Hesap No: 00158 0072 8750 9151

Fiyatı: 90 TL

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Gazi Akademik Bakış Dergisi

Filistin Caddesi Köşem Apartmanı No: 9/5 Gaziosmanpaşa - Çankaya / Ankara

E-Posta: gaziakademikbakis@gmail.com • Web: http://www.gaziakademikbakis.com

GRAFİK TASARIM VE BASKI

Cem Yüksel • Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi Bölgesi Matbaacılar Sitesi 558.Sok.No: 28/30 Yenimahalle/Ankara

Tel:0312 395 25 80 Fax:0312 395 25 84 E-Posta:info@pelinofset.com.tr

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

YAYIN TARİHİ

10 Aralık 2019

Gazi
ACADEMIC VIEW

Volume: 13 • Number: 25 • December 2019
ISSN 1307-9778 E-ISSN 1309-5137
Gazi Academic View is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Hale ŞİNGİN

EDITORS

Prof. Hale ŞİNGİN

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

Prof. Mustafa ALKAN

Prof. Nejla GÜNAY

Assoc. Prof. Murat ÖNSOY

DESK EDITOR

Dr. Ahmet ELİBOL

PUBLICATION BOARD

Ferdi GÖKBUĞA

Gökhan YURTOĞLU

COMMUNICATION

Müge AKINBİNGÖL

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Nejla GÜNAY • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Tayyar Anı • Uludağ Uni.

Prof. İbrahim S. Canbolat • Uludağ Uni.

Prof. Haydar Çakmak • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. İlhami Durmuş • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Edward Foster • Stevens Institute of Technology

Prof. Fuat Keyman • Sabancı Uni.

Prof. Derviş Kılınçkaya • Hacettepe Uni.

Prof. Hasan Köni • Kültür Uni.

Prof. Çağatay Özdemir • Gazi Uni.

Prof. Hasan Bülent Paksoy • Texas Tech. Uni.

Prof. Hale Şingın • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Hülya K. Çengel • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Mehmet Seyfettin Erol • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Mustafa Eravcı • Yıldırım Beyazıt Uni.

Prof. Mustafa Sıtkı Bilgin • Yıldırım Beyazıt Uni.

Prof. Mustafa Alkan • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Assoc. Prof. Murat Önsöy • Hacettepe Uni.

Assoc. Prof. Aleksandr Sotniçeno • St. Petersburg State Uni.

ADVISORY BOARD

Prof. Ramazan Acun • Hacettepe Uni.

Prof. Cemalettin Taşkıran • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Gülden Ayman • İstanbul Uni.

Prof. Hikmet Öksüz • Karadeniz Teknik Uni.

Prof. Ahmet Güneş • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. A. Hikmet Eroğlu • Ankara Uni.

Prof. Cengiz Hakov • Bulgarian Academy of Sciences

Prof. Şükrü Hanioglu • Princeton Uni.

Prof. Necdet Hayta • Gazi Uni.

Prof. Kemal H. Karpat • Wisconsin Uni.

Prof. Gökhan Koçer • Karadeniz Technical Uni.

Prof. Jacop Landau • The Hebrew Uni. of Jerusalem / Emeritus

Prof. Yakup Mahmutov • Azerbaijan National Academy of Sciences

Prof. Ali Akar • Muğla Uni.

Prof. Ziya Öniş • Koç Uni.

Prof. Neşe Özden • Ankara Uni.

Prof. Maria Pia Pedani • Venetian Ca'Foscari Uni.

Prof. Yusuf Sarınyay • TOBB ETÜ

Prof. Zafer Toprak • Boğaziçi Uni.

Prof. İbrahim Yılmazçelik • Fırat Uni.

Prof. Dimitri Vasilyev • Russian Academy of Science

Prof. Uğur Ünal • Director of General State

Prof. Ertan Gökmen • Celal Bayar Uni.

Prof. Ceenbek Alımbayev • Kyrgyz-Türkiye Manas Uni.

Assoc. Prof. Krassimira Mutafova • Veliko Turnova Uni.

Assist. Prof. A. Fahimi Aydın • İnönü Uni

Assoc. Prof. Elnur Agayev • European University of Lefke

Assoc. Prof. Emre Ozan • Kırklareli Üni.

GENERAL DISTRIBUTION / SUBSCRIPTION

Foundation For Ankara Strategic Research

Vakıflar Bank

Gaziosmanpaşa Branch / Ankara

Account No: 00158 0072 8750 9151

Fee: 90 TL

CORRESPONDANCE - COMMUNICATION

Journal of Gazi Academic View

Filistin Caddesi Köşem Apartmanı No: 9/5 Gaziosmanpaşa - Çankaya / Ankara

E-Mail: gaziakademikbakis@gmail.com • Web: http://www.gaziakademikbakis.com

BOOK COVER, PAGE DESIGN and PUBLISHING HOUSE

Cem Yüksek • Pelin Ofset Tıpo Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi Bölgesi Matbaacılar Sitesi 558.Sok.No: 28/30 Yenimahalle/Ankara

Tel:0312 395 25 80 Fax:0312 395 25 84 E-mail:info@pelinofset.com.tr

PERIODICAL TYPE

International Peer Reviewed Local Periodical Journal

PUBLISHING DATE

10 December 2019

<p style="text-align: center;">YURTDIŐI TEMSİLCİLERİ</p> <p style="text-align: center;">Almanya</p> <p>Prof. Dr. Barbara Kellner Heinkele • Berlin Freie Üniversitesi</p> <p style="text-align: center;">Amerika Birleşik Devletleri</p> <p>Prof. Dr. M. Hakan Yavuz • Utah Üniversitesi</p> <p style="text-align: center;">Azerbaycan</p> <p>Doç. Dr. Tofig Nacafli • A.A. Bakıhanov Azerbaycan Milli İlimler Akademisi</p> <p style="text-align: center;">Bulgaristan</p> <p>Doç. Dr. İbrahim Yalimof • Sofya İslam Enstitüsü</p> <p style="text-align: center;">İsrail</p> <p>Prof. Dr. Jacob Landau • Kudüs İbrani Üniversitesi-Emekli</p> <p style="text-align: center;">İtalya</p> <p>Dr. Vera Costantini • Venedik Ca' Foscari Üni.</p> <p style="text-align: center;">KKTC</p> <p>Doç. Dr. Elnur Ağayev • Lefke Avrupa Üniversitesi</p> <p style="text-align: center;">Kırgızistan</p> <p>Prof. Dr. Döölötbek Saparaliyev • Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi</p> <p style="text-align: center;">Rusya</p> <p>Doç. Dr. Aleksander Vasiliyev • Rusya Bilimler Akademisi</p> <p style="text-align: center;">Suriye</p> <p>Prof. Dr. Mehmet Yuva • Şam Üniversitesi</p> <p style="text-align: center;">Makedonya</p> <p>Prof. Dr. Numan Aruç • Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi</p>	<p style="text-align: center;">REPRESENTATIVES ABROAD</p> <p style="text-align: center;">Germany</p> <p>Prof. Barbara Kellner Heinkele • Berlin Freie Uni.</p> <p style="text-align: center;">United States of America</p> <p>Prof. M. Hakan Yavuz • The University of Utah</p> <p style="text-align: center;">Azerbaijan</p> <p>Assoc. Prof. Tofig Nacafli • A.A. Bakıhanov Azerbaijan National Academy of Sciences</p> <p style="text-align: center;">Bulgaria</p> <p>Assoc. Prof. İbrahim Yalimof • Institute of Higher Islamic Studies</p> <p style="text-align: center;">Israel</p> <p>Prof. Jacob Landau • The Hebrew University of Jerusalem, Emeritus</p> <p style="text-align: center;">Italy</p> <p>Dr. Vera Costantini • Venetian Ca' Foscari Uni.</p> <p style="text-align: center;">Cyprus</p> <p>Doç. Dr. Elnur Ağayev • European University of Lefke</p> <p style="text-align: center;">Kyrgyzstan</p> <p>Prof. Döölötbek Saparaliyev • Kyrgyzstan-Turkey Manas University</p> <p style="text-align: center;">Russia</p> <p>Assoc. Prof. Aleksander Vasiliyev • Russian Academy of Sciences Oriental Institute</p> <p style="text-align: center;">Syria</p> <p>Prof. Mehmet Yuva • Damascus University</p> <p style="text-align: center;">Macedonia</p> <p>Prof. Numan Aruç • Macedonian Academy of Sciences & Arts</p>
---	--

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

<p>Prof. Dr. Uğur Üçüncü-Karadeniz Teknik Üni.</p> <p>Prof. Dr. Temel Öztürk-Karadeniz Teknik Üni.</p> <p>Prof. Dr. Hamza Keleş-Gazi Üni.</p> <p>Prof. Dr. Mustafa Alkan-Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Prof. Dr. Nail Öztaş-İstanbul Gelişim Üni.</p> <p>Prof. Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz-Bursa Uludağ Üni.</p> <p>Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin-Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.</p> <p>Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol-Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Prof. Dr. Emin Akçaoğlu-Beykent Üni.</p> <p>Prof. Dr. Cahit Telci-İzmir Kâtip Çelebi Üni.</p> <p>Prof. Dr. Bilal Karabulut- Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay-Bursa Uludağ Üni.</p> <p>Prof. Dr. Ali Açikel-Tokat Gaziosmanpaşa Üni.</p> <p>Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya-Marmara Üni.</p>	<p>Prof. Dr. Adnan Sofuoğlu-Hacettepe Üni.</p> <p>Doç. Dr. Seyfi Yıldırım-Hacettepe Üni.</p> <p>Doç. Dr. Sayim Türkman-Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.</p> <p>Doç. Dr. Demirhan Fahri Erdem-Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Doç. Dr. Ali Poyraz Gürson-Kocaeli Üni.</p> <p>Doç. Dr. Abdurrahim Fahimi Aydın-Malatya İnönü Üni.</p> <p>Doç. Dr. Murat Önsoy-Hacettepe Üni.</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi İskender Karakaya-Yozgat Bozok Üni.</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi Doğan Şafak Polat-İstanbul Arel Üni.</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi Ali Bilgin Varlık-İstanbul Arel Üni.</p> <p>Dr. Şafak Oğuz-USGAM Güvenlik Uzmanı</p> <p>Dr. Mahir Terzi-Kültür ve Turizm Bakanlığı</p> <p>Dr. Kanat İdris-ANKASAM</p> <p>Dr. Dinmuhammed Ametbek- ANKASAM</p>
---	---

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir
The articles and photos that has been sent to the journal for publication may not be returned even if they are not published.
The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their authors.

Editörden

Değerli “Gazi Akademik Bakış Dergisi” okuyucuları,

2007 yılında yayın hayatına başlayan dergimiz vasıtasıyla 12 yıldır sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından özgün ve nitelikli yüzlerce eseri sizlere ulaştırmış olmaktan dolayı kıvançlıyız. Her sayıda olduğu gibi elinize aldığınız dergimizin bu 25. sayısında da büyük özveriyle çalışıldı. Bu sayıda alan uzmanlarının titizlikle inceleyerek “yayımlanabilir” onayı verdiği, kör hakemlik süreçlerini tamamlanmasının ardından yayın kurulumuzun son kararı ile onaylanmış 14 Türkçe ve İngilizce makale bulunmaktadır.

Bu makalelerin 11’i siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, 3’ü tarih alanındandır. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki makaleler Dış Politika Analizi (2), Savaş ve Çatışma Analizi (2), Uluslararası Örgütler (1), Uluslararası İlişkiler Tarihi (1), Siyasal Katılım (1), Kültür Çalışmaları (1), Güvenlik Çalışmaları(1), Askeri Çalışmalar(1) ve Göç Çalışmaları (1) alanlarındandır. Tarih alanındaki makaleler ise Osmanlı Diplomasi Tarihi(1) Maliye Tarihi (1), ve Tarım Tarihi (1) alanlarındandır.

Doç. Dr. Oktay BİNGÖL dış politikada dengeleme davranışlarını kavramsal boyutuyla incelediği makalesinde Türk Dış Politikasının 2002-2019 dönemindeki dengeleme davranışlarına odaklanmıştır. Dr. Öğretim Üyesi Fatma Anıl ÖZTOP devlet-içi çatışmalarda 3. taraf aktörleri konu edindiği makalesinde Türkiye’nin Suriye iç savaşındaki rolünü tartışmaktadır. Dr. Öğretim Üyesi Öner AKGÜL ise makalesinde devletlerarasında meydana gelen krizlerin sistem geneline yayılarak dünya savaşı meydana getirmesi durumunu teorik ve kavramsal boyutlarıyla ele almıştır. Doç. Dr. Göktürk Tüysüzoğlu’nun makalesi yumuşak güç kavramı üzerinden Rusya’nın kontrolündeki bir uluslararası örgüt olan Avrasya Ekonomik Birliği’nin Orta Asya coğrafyasında Çin ile girdiği rekabeti konu edinmektedir. Dr. Öğretim Üyesi Selim KURT güvenlik çalışmaları kapsamında Yeni Terör olgusunu DAES örneği üzerinden ele almaktadır.

Dr. Öğretim Üyesi R. Dilek KOÇAK ve Doç. Dr. Sertif DEMİR’in kültür çalışmaları üzerine makalesinde Türk Ordusu örgütsel kültürünü etkileyen değişkenler incelenmiştir. Dr. Öğretim Üyesi Fatma AKKAN GÜNGÖR siyasal gelişme analizine odaklandığı kavramsal çalışmasında bu kavramı değişim ve demokratikleşme üzerinden incelemiştir. Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ ve Dr. Öğretim Üyesi Yüksel KÜÇÜKER makalelerinde Türkiye’nin 20. yüzyılın ilk yarısında sosyolojik bakımdan geçirmiş olduğu değişimler ile ilgili Amerikalı yetkililerin

tuttukları notları ve Türkiye'nin sosyal haritasını çıkartma çabalarını Amerikan arşivlerine dayanarak anlatmaktadır. Doç. Dr. Burak ÇINAR siyasi tarih alanındaki makalesinde İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Avrupa'nın siyasi, askeri, teknolojik, ekonomik, sosyal ve psikolojik durumunu analiz etmiştir.

Doç. Dr. Kürşad TURAN çalışmasında asimetrik savaşlarda karar alma süreçlerine ilişkin iki egemen görüş olan itibar hipotezi ve kapasite/çıkar hipotezini karşılaştırmaktadır. Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA makalesinde Türkiye, İran, Irak, Suriye ve Mısır özelinde 1945-1965 yılları arasında Ortadoğu coğrafyasında gerçekleştirilen toprak reformunu konu edinmiştir. Dr. Öğretim Üyesi Emrah NAKİ makalesinde 1570'te Venedik önderliğinde Kıbrıs'ı kurtarmak ve Osmanlıları Akdeniz'de Batı'ya karşı bir tehdit unsuru olmaktan çıkarmak adına kurulan Hıristiyan ittifakını Türk ve Batılı kaynaklara dayanarak araştırmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN, Öğretim Görevlisi Hakan ALİUSTA, Öğretim Görevlisi Aydın BAĞDAT makalelerinde muhasebenin tarihsel sürecinde bir dönüm noktası kabul edilen muzaaf usulünü(çift yanlı kayıt yöntemi) Osmanlı İmparatorluğu ve Türk dünyası tarafından yaklaşık dört asırlık bir gecikmeyle kullanılmaya başlanmasının sosyo-ekonomik nedenlerini incelemektedir. Son olarak Araştırma Görevlisi Dr. Mustafa Can makalesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mihmandarlık geleneğini incelemiştir.

Gazi Akademik Bakış akademik etik değerlerini benimsemiş ve bu değerleri kendine ilke edinmiş bir dergidir. Bu sebeple bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlerle mücadele etmiş ve bundan sonra da etmeye devam edecektir.

Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nin (<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx>) ikinci bölümü olan Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler başlığı altında belirtildiği üzere bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlerin başında intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayım, dilimleme, haksız yazarlık gelmektedir. Bu bağlamda Gazi Akademik Bakış Dergisi bu tür eylemlerle mücadele için gerekeni yapmaktadır.

Saygılarımızla...
Gazi Akademik Bakış Dergisi Editörler Heyeti

Editorial

Dear Gazi Academic View readers,

We are proud to have delivered you hundreds of original and qualified works from various fields of social sciences for 12 years through our magazine which started to be published in 2007. As in every issue, this 25th issue of our magazine has been studied with great devotion. In this issue, there are 14 Turkish and English articles scrupulously reviewed by our precious referees and approved by the final decision of our editorial board after the completion of the blind review processes. 11 of these articles are in the field of political science and international relations and 3 of them are in the field of history. Subfields of these political science and international relations articles are Foreign Policy Analysis (2), War and Conflict Analysis (2), International Organizations (1), History of International Relations (1), Political Participation (1), Cultural Studies (1), Security Studies (1), Military Studies (1) and Migration Studies (1). The articles in the field of history are from the subfields of Ottoman Diplomatic History (1) History of Finance (1), and History of Agriculture (1).

In his article which examines the balancing behaviors in foreign policy conceptually, Assoc. Prof. Dr. Oktay BİNGÖL focuses on the balancing behaviors of Turkish foreign policy in the period of 2002-2019. In another foreign policy analysis article, Dr. Lecturer Fatma ANIL ÖZTOP conceptualizes 3rd party actors in intra-state conflicts and discuss the role of Turkey in Syrian civil war as a case study. On the other hand, Dr. Öner AKGÜL, in his article discussed the theoretical and conceptual aspects of the crises occurring between states and the way these crisis spread to the whole international system. Assoc. Prof. Dr. Göktürk Tüysüzoğlu's article focuses on the competition of the Eurasian Economic Union -a Russian influenced International Organization- with China in Central Asia through soft power tools. Dr. Faculty Member Selim KURT discusses the new terror phenomenon within the scope of the security studies and makes ISIS his case study. Ass. Prof. Dr. R. Dilek KOÇAK and Assoc. Dr. Sertif DEMİR's cultural studies article examines the variables affecting the organizational culture of the Turkish Army. Assoc. Prof. Dr. Fatma AKKAN GÜNGÖR, in her conceptual study focused on analysis of political development and examined this concept through the lenses of change and democratization. Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ and Dr. Lecturer KÜÇÜKER's article explains the Social change in Turkey in the first half of the 20th century from the eyes of the American officials. Assoc. Prof. Dr. Burak ÇINAR, in his political history article, analyzes the

political, military, technological, economic, social and psychological situation of Europe on the eve of the Second World War. In his study, Assoc. Prof. Kürşad TURAN compares the two dominant views on the decision-making processes in asymmetric wars, the reputation hypothesis and the capacity / interest hypothesis. Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA, in his article focuses on the land reforms carried out in the Middle Eastern countries of Turkey, Iran, Iraq, Syria and Egypt between the years 1945-1965. In his article, which is based on Turkish and Western sources, Assistant Prof. Dr. Emrah NAKİ explored the Christian alliance established under the leadership of Venice in 1570 to save Cyprus from the Ottomans and to give an end to the threat posed by the Turks in the Mediterranean. Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN, Instructor Hakan ALIUSTA, Instructor Aydın BAĞDAT in their article, examine the socio-economic reasons of the belated use of muzaaf method (Double Entry Bookkeeping method), in the Ottoman Empire and the Turkish world with a delay of approximately four centuries. Finally, Research Assistant Mustafa Can contributes to this volume of Gazi Akademik Bakış Journal with an examination of the Mihmandar tradition in the Ottoman diplomacy.

Gazi Academic View is a journal that realizes academic ethical values as one of the core principles of academic life. For this reason, it has struggled for compliance with scientific research and publication ethics and will continue to do so. As stated in the second part of the Higher Education Council (YÖK) Scientific Research and Publication Ethics Directive (<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mev-Legislation/scientific-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx>), the actions that are contrary to the ethics of scientific research and publication are plagiarism, falsification, distortion, republishing, and unfair authorship. In this context, the Journal of Gazi Academic View is doing what is necessary to combat such actions.

**Sincerely
Editors**

TARANAN INDEXLER VE VERİ TABANLARI
INDEXES & DATABASES

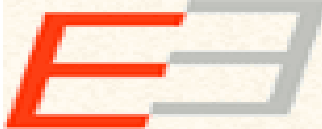
Gazi Akademik Bakış Dergisi ESCI, EBSCO, CEEOL, DOAJ, INDEX COPERNICUS, INDEX ISLAMICUS, TÜBİTAK-ULAKBİM, IMB, ASOS, PROQUEST, MLA INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY, SERIALS SOLUTIONS ve TÜBİTAK DERGİ PARK tarafından taranmaktadır.

Gazi Academic View is indexed by ESCI, EBSCO, CEEOL, DOAJ, INDEX COPERNICUS, INDEX ISLAMICUS TUBITAK-ULAKBİM, IMB, ASOS, PROQUEST, MLA INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY, SERIALS SOLUTIONS and TUBITAK DERGI PARK.

THOMSON REUTERS

Emerging Sources Citation Index
WEB OF SCIENCE™

Central and
Eastern European
Online Library

DOAJ DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

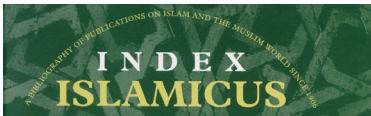
EBSCO
PUBLISHING

Provider of
EBSCOhost®

The
International
Medieval
Bibliography
(IMB)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Modern
Language
Association

MLA

ULRICH'S
PERIODICALS DIRECTORY

TÜBİTAK

Serials Solutions

ULAKBİM

ProQuest®

DergiPark
AKADEMİK

İçindekiler

20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'nin Sosyal Haritasına Bir Bakış Hikmet Öksüz - Yüksel Küçükler	1
Organizational Culture and the Turkish Military R. Dilek Koçak - Sertif Demir	37
Changing Balancing Behaviors in Turkish Foreign Policy During AKP Period (2002-2019) Oktay Bingöl	53
Keeping Up Appearances: The Importance of Reputation in State - Group Relations Kürşad Turan	79
Devlet-içi Çatışmalarda Üçüncü Taraf Aktörler: Suriye İç Savaşında Türkiye'nin Rolü Fatma Anıl Öztop	103
"Yeni" Terörizmin Geleceğın Güvenlik Ortamına Etkileri: Daeş Örneği Selim Kurt	133
Yumuşak Güç Kavramı Çerçevesinde Avrasya Ekonomik Birliğı ve Kuşak-Yol İnisiyatifinin Değerlendirilmesi Göktürk Tüysüzoğlu	163
Siyasal Gelişme Perspektifinin Bir Analizi Fatma Akkan Güngör	189
Dünya Savaşı Nasıl Çıkar? İkili Kriz İlişkilerinin (Aktör Çiftleri) Yayılması Üzerinden Dünya Savaşı Olgusunun Uluslararası İlişkilerin Ampirik Bulgularıyla Açıklanması Öner Akgül	215
İkinci Dünya Savaşı'nın Başladığı Gün Avrupa'daki Durum: Ülkelerin Savaşa Hazırlık Durumları ve Bunun Savaşa Yansıması Burak Çınar	239
Osmanlı Diplomasisinde Mihmandar Geleneği Mustafa Can	267
Conquest of Cyprus by the Turks: Divergence of the Early Modern Period and Establishment of Status Quo in the Mediterranean Emrah Naki	287
Osmanlı'da Muzaaf Usul'e Erken Geçilmemesinin Sosyo-Ekonomik Nedenleri Ahmet Vecdi Can - Hakan Aliusta - Aydın Bağdat	303
Agrarian Reform in the Middle East (1945-1965) Behçet Kemal Yeşilbursa	331
Gazi Akademik Bakış Dergisi Yayın İlkeleri	375

Contents

An Evaluation of the Social Map of Turkey in the First Half of 20th Century Hikmet Öksüz - Yüksel Küçüker	1
Organizational Culture and the Turkish Military R. Dilek Koçak - Sertif Demir	37
Changing Balancing Behaviors in Turkish Foreign Policy During AKP Period (2002-2019) Oktay Bingöl	53
Keeping Up Appearances: The Importance of Reputation in State – Group Relations Kürşad Turan	79
Third-Party Actors in Intra-State Conflicts: Turkey's Role in the Syrian Civil War Fatma Anıl Öztop	103
The Effects of the “New” Terrorism to New Security Environment: Deash Example Selim Kurt	133
Evaluation of Eurasian Economic Union and Belt-Road Initiative Within The Frame of Soft Power Göktürk Tüysüzöğlü	163
An Analysis of Political Development Perspective Fatma Akkan Güngör	189
How a World War Occurs? Explanation of World War Phenomenon through the Contagion of Crisis Dyads by the Findings of Empirical Theory of International Relations Öner Akgül	215
Situation in Europe on the Day of the Second World War Broke out: Readiness of Countries and its Reflection to War Burak Çınar	239
The Mihmandar Tradition in Ottoman Diplomacy Mustafa Can	267
Conquest of Cyprus by the Turks: Divergence of the Early Modern Period and Establishment of Status Quo in the Mediterranean Emrah Naki	287
Socio-Economic Reasons of Not Passing Early to Muzaaf Method in the Ottoman Ahmet Vecdi Can - Hakan Aliusta - Aydın Bağdat	303
Agrarian Reform in the Middle East (1945-1965) Behçet Kemal Yeşilbursa	331
Guideline of the Journal of Gazi Academic View.....	375

20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'nin Sosyal Haritasına Bir Bakış

An Evaluation of the Social Map of Turkey in the First Half of 20th Century

Hikmet ÖKSÜZ* - Yüksel KÜÇÜKER**

Öz

Anadolu'nun nüfus yapısına en fazla tesir eden gelişmelerin özellikle son 150 yılda yaşandığı görülmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama emareleri göstermesi, girmiş olduğu savaşımlardan mağlubiyetle ayrılması ve büyük toprak kayıplarına uğraması neticesinde daha önce takip edilen içten dışa doğru genişleme stratejisi tersine bir seyir almaya başlamıştır. İmparatorluğun yaşadığı coğrafi daralmadan en fazla etkilenen bölge, güvenli liman olarak görülen ve imparatorluğun çekirdeği konumundaki Anadolu toprakları olmuştur.

Tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı Anadolu'nun nüfus yapısı açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirmek yaygın bir tarihi kabuldür. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusya'sı karşısında almış olduğu büyük mağlubiyet sonucunda Anadolu'ya müthiş bir Müslüman göçü yaşanması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu göç hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfus yapısında kalıcı tesirler bıraktığı gibi eş zamanlı olarak Müslüman göçünün yaratmış olduğu bu boşluk Balkanlar'da yeni ulus-devletlerin doğmasının önünü açmıştır. Balkanlardaki bağımsızlık hareketlerinin benzeri Kafkasya coğrafyasında da cereyan etmeye başlamış; Kırım ve Kafkasya'da Rus baskısına dayanamayan Müslümanlar, 1860'lardan itibaren kitleler halinde Anadolu coğrafyasına doğru akmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde verilen Ulusal Kurtuluş Mücadelesi neticesinde ortaya çıkartılan Milli Türk devleti, Anadolu'da yerleşik konumda bulunan Müslüman halklarla Balkan ve Kafkas coğrafyasından gelen insanların milli bütünleşme sürecine girmesi ile birlikte önemli bir sosyolojik zemine oturmuş oldu.

Türkiye'nin 20. yüzyılın ilk yarısında sosyolojik bakımdan geçirmiş olduğu bu aşamalar Amerikalılar tarafından yakından takip edilmiş; yapılan araştırmalar neticesinde Türkiye'nin sosyal haritası ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Nüfus, Sosyal Yapı, Türkiye, Amerikan Arşiv Belgeleri

Abstract

Historically, the most significant changes in the demographical structure of Anatolia have occurred in the last 150 years. In the last two centuries of the Ottoman Empire, the territories began to shrink as a result of the weakening of the Empire, losing wars and thus, losing significant portions of lands. The region that was affected most from this territorial shrinking process was Anatolia, which was considered as a safe haven at the nucleus of the Ottoman Empire.

Makale Geliş Tarihi: 17.03.2019. Makale Kabul Tarihi: 08.10.2019

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
h.oksuz@yahoo.com; ORCID ID: 0000-0002-3957-9174

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü.
ykucuker@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0243-2961

Görüş

Akademik
Bakış

1

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

It is a commonly held view that the Ottoman-Russian War of 1877-1878 (the War of '93) was a critical point for the demographic structure of Anatolia. As a result of the disastrous defeat suffered at the hands of the Tsarist Russia the Muslim populations of the Balkans immigrated en masse to the Anatolian territories. This immigration wave left lasting effects on the demographic structure of the Ottoman Empire while at the same time creating the opportunity for the Balkan nations to constitute their nation-states. The independence movements in the Balkans were followed by the political changes in the Caucasian region and the Muslims of Crimea and Caucasia began to flood into Anatolia in large numbers beginning in the 1860s. The new "national" Turkish state, founded after the War of National Struggle in the first quarter of the 20th century, has been well established on a sociological basis in terms of nation-building with the integration of the Muslim refugees from the Balkans and the Caucasus with the native Muslim population of Anatolia.

This nation-building process of modern Turkey during the first half of the 20th century was closely examined by the American officials who compiled a social and demographic map of Turkey.

Key Words: *Immigration, Population, Social Structure, Turkey, U.S. Archival Documents*

Giriş

İnsanların ferdi ya da toplu biçimlerde geçici veya kalıcı olarak yer değiştirmeleri şeklinde kaba bir tarifile tanımlanabilecek göçler, bu yönüyle milletlerin şekillenmesine doğrudan ya da dolaylı etkileri bulunan kitlesel hareketlerdir. Bölgesel ve küresel sonuçları itibariyle bu tür önemli hareketleri tetikleyen birçok farklı etmenden söz etmek mümkündür. Savaşlar, doğal afetler, etno-politik sebepler, terör olayları, sınır değişiklikleri, mücadele antlaşmaları ve ekonomik sebepler toplumsal hareketliliklerin altında yatan gerekçeler arasında ilk akla gelenlerdir.

Afganistan ve Suriye'de devam eden iç savaş, Türkmen kenti Kerkük ve Musul'da demografik yapıyı değiştirmeye yönelik atılan adımlar, Çin hükümetinin Sincan-Uygur Özerk bölgesinde uyguladığı baskılar, Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan defacto Ermeni işgali ve Arakan'da yaşanan soykırım olayları sayılan gerekçelere canlı örnekler olarak verilebilir.

İnsanlık tarihine bakıldığında göç olgusunun bir süreklilik içinde büyük değişimleri tetiklediği görülür. Öyle ki bu olgu geniş coğrafi sahaların bambaşka bir hüviyete bürünmesine yol açmıştır. Günümüzde Amerika ve Avustralya kıtalarında yaşayan toplumların çok büyük bir kısmının dünyanın başka bölgelerinden gelen insanlar tarafından oluşması bunun en çarpıcı kanıtı niteliğindedir. Benzer durum elbette diğer kıtalar için de geçerlidir. Tarih boyunca yaşanan büyük olaylar dünyanın tüm bölgelerinde bir nüfus değişimine/karışımına sebebiyet vermiştir.

Haliyle üç kıtanın kesiştiği coğrafya olan Anadolu'nun da tarih boyunca yaşanan göç dalgalarından etkilenmesi de kaçınılmaz olmuştur. İspanya'dan kaçan Yahudiler, Rusya'dan kaçan Çerkezler ve Bulgaristan'dan gelen Pomaklar için güvenli bir liman olarak öne çıkan Anadolu'ya gelen hiçbir etnik unsur asi-

Göç

milasyon tehdidi altında olmamıştır. Başta Ermeniler olmak üzere Anadolu'da yaşayan hiçbir millet Selçuklu ya da Osmanlı hâkimiyeti dönemlerinde kimliklerini kaybetme korkusu yaşamamıştır.¹

Bulunduğu konum itibariyle stratejik önemiyle öne çıkan Anadolu'nun adeta kaderi olan bu özelliği aynı zamanda bu coğrafyanın tarihi ve kültürel zenginliklerin oluşmasına da önemli katkılar sunmuştur. Nitekim ülkelerin tarihi ve kültürel varlıklarının bünyelerindeki etnik unsurlara bağlı olarak çeşitlendiği düşünüldüğünde, sahip olduğu coğrafyanın Anadolu'ya bu yönüyle dünyanın hiçbir bölgesine nasip olmayan zenginlikler kazandırdığı ifade edilebilir.

Tarih nüfus hareketliliklerinin orta ve uzun vadede birtakım kazanımlar sağladığını gösterse de göç hareketlerinin oldukça sancılı dönemler yaşanmasına sebebiyet verdiğini de ortaya koymaktadır. Orta dönem Osmanlı tarihi açısından değerlendirildiğinde göç ve göçmen meselesinin Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupalı devletlere kıyasla daha erken ortaya çıktığı tespiti yapılabilir. Bu durumda özellikle Avrupalı devletler arasında var olan Müslüman-Türk karşıtı siyasi yaklaşımın etkisi büyüktür. Bu devletler için ortak düşman olarak görülen Türklerin Avrupa'dan atılması ideolojik bir saplantı halini almıştı.² Bunun sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ve Avrupalı devletlere karşı aldığı mağlubiyetler Avrupa ve Kafkasya topraklarında yaşayan Türk ve Müslümanlar için Anadolu'ya doğru bir göç hareketini de beraberinde getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyıldan itibaren hemen her alanda bir yaşama dönemine girmiştir. Zaman ilerledikçe yaşadığı sorunların üstesinden gelme noktasında gerekli çözümleri üretmekte yeterli performans ortaya koyamayan imparatorluğun içine düştüğü durum takip eden yüzyılda içinden çıkılmaz bir sarmal hali almıştır. İmparatorluğun yaşadığı bu çıkmazı fırsat bilen Rusya ve Avrupalı büyük güçler, Osmanlı coğrafyası üzerinde kendileri için önemli hareket alanları elde etmişlerdir. Doğu Sorunu olarak tanımlanan ve daha ziyade Osmanlı coğrafyası üzerinde dönemin büyük güçleri tarafından yürütülen hâkimiyet mücadelesinin kızıştığı bu süreçte baş gösteren milliyetçi hareketler de bu güçler tarafından etkili bir argüman olarak kullanılmıştır.

Son dönemlerde Anadolu'nun nüfus yapısına en fazla tesir eden gelişmelerin özellikle son 150 yılda yaşandığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi bağlamda özne olmaktan nesne olmaya evrilmesi ile gelişen sürecin bu gelişmelerle doğrudan ilişkili olduğunu belirtmek ge-

1 *US Archives, National Archives and Research Administration of the United States of America, Records of the War Department General and Special Staffs, Military Intelligence Division "Regional File", 1922-44, Record Group: 165, Entry: 77, Box No: 3036, 2000.3 (NARA, 165-77-3036-2000.3)*

2 Nedim İpek, *Rumeli'de Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 1.

Görüş

Akademik
Bakış

3

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

rekir. Özellikle imparatorluğun zayıflama emareleri göstermesi, girmiş olduğu savaşlardan mağlubiyetle ayrılması ve büyük toprak kayıplarına uğraması neticesinde daha önce takip edilen içten dışa doğru genişleme stratejisi tersine bir seyir almaya başlamıştır. Coğrafi daralmadan en fazla etkilenen bölge, güvenli liman olarak görülen ve imparatorluğun çekirdeği konumundaki Anadolu toprakları olmuştur.

Tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı Anadolu'nun nüfus yapısı açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirmek çok da yanlış olmayacaktır. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusya'sı karşısında almış olduğu büyük hezimet Anadolu'ya müthiş bir Müslüman göçü yaşanması sonucunu da beraberinde getirmiştir.³ Bu dönemden başlayarak Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Balkanlarda elden çıkan Osmanlı topraklarından sürülen Türk-Müslüman göçmen sayısının tahminlere göre 3 milyon civarındadır.⁴ 1914'te Osmanlı sınırları içinde yaşayan Müslüman nüfus içindeki göçmen oranının % 40 gibi yüksek bir rakama tekabül etmesi göçlerin Anadolu nüfusu üzerindeki etkisinin boyutunu ortaya koymaktadır.⁵ Bu göç hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik ve nüfus yapısında kalıcı tesirler bıraktığı gibi ilerleyen dönemlerde Müslüman göçünün yaratmış olduğu bu boşluk Balkanlar'da yeni ulus-devletlerin doğmasının önünü açmıştır. Anadolu'nun bu şekilde göç edenler için başlıca çekim merkezi olması⁶ ve ilerleyen dönemlerde mübadele anlaşmaları ve tehcir olayları gibi nüfus hareketlilikleri sonucunda gayrimüslim unsurların Anadolu'dan ayrılmaları buranın etnik ve dini bakımdan homojenleşmesine de doğal olarak etki etmiştir. Dışarıdan Anadolu'ya ve Anadolu'dan dışarıya doğru yaşanan bu kitlesel göç dalgaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısının şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir.

3 1877-1878 Rus Harbi sonrası Anadolu topraklarına sığınan mülteci oranları için bkz. Justin McCarthy, *Sürgün ve Göç*, Çev. Fatma Sankaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s. 105-110.

4 Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 130.

Gülten Kazgan bu rakamın 1 milyon dolaylarında olduğunu tahmin edildiğini ifade etmiştir. Gülten Kazgan, "Millî Türk Devletin Kuruluşu ve Göçler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 30, 1970, s. 315.

5 Seyfi Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikaları Çerçevesinde Göç ve Göç Politikaları (1921-1960)", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 24, 2016, s. 276.

6 1850-1914 yılları arasında Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'dan Anadolu'ya göç edip yerleşen ve tamamına yakını Müslüman olan göçmenlerin sayısının yaklaşık altı milyon olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Özdemir, *1. Dünya Savaşı Srasında Osmanlı Ülkesinde Yaşanan Göç Hareketleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007, s. 39.

Osmanlı İmparatorluğu Kırım ve Kafkas göçlerinden yakın vadede büyük zarar görmüştü. Savaştan henüz çıktığı bir dönemde imparatorluğun mal ve mülklerini terk ederek kaçmak zorunda kalan muhacirlere mali kaynaklar ayırması oldukça önemli bir yükü. Öte yandan göçmenlerin gelişi doğal olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusunun artmasına sebep olmuş, bu da demografik yapıyı olumlu yönde etkilemiştir. Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 206.

Bünyesinde çok sayıda etnik unsuru barındıran devletler üzerinde orta ve uzun vadede yıkıcı etkiler bırakan Fransız İhtilali sonrası yayılan milliyetçilik hareketleri kaçınılmaz olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiştir. Bu bağlamda imparatorluğun geniş topraklarının bulunduğu ve çok sayıda farklı etnik unsura ev sahipliği yapan Balkanların bu tür hareketlerin hızla yayılabilmesine müsait bir yapıya sahip olması özellikle 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun bu coğrafyada çetin bir sınav vermesine neden olmuştur. Osmanlı tarihi açısından isyanlar dönemi olarak nitelendirilebilecek bu döneme milliyetçilik akımlarının ilham kaynağı olan Fransız İhtilali damgasını vurmuştur. Öyle ki ihtilalden kısa bir sonra başta Rusya olmak üzere Avusturya, Fransa, İngiltere ve Prusya kompozisyonunun da büyük oranda desteğiyle ilk olarak Sırp, ardından da Yunanlar isyan etmişlerdir. Sırp 1817'de, Yunanlar ise 1829'da hedeflerine ulaşmışlar ve Balkanlar için geri döndürülemez kopuş süreci ve buna bağlı olarak kaçınılmaz göç hareketleri hız kazanmıştır.

Balkanlardaki bağımsızlık hareketlerinin benzeri Kafkasya coğrafyasında da cereyan etmeye başlamış ve büyük oranda Rusya'nın desteğiyle gelişme göstermiştir. Bulgar, Sırp ve Yunanların Balkanlarda takip ettikleri politikayı Kırım'da Rusya, Kafkasya'da ise Rusya ve onun desteğini alan Gürcüler ve Ermeniler uygulamışlardır. Bu şekilde kendi tebaası tarafından parçalatılmaya çalışılan Osmanlı İmparatorluğu adım adım sona sürüklenmiştir. Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları coğrafyalar yabancıların işgaline maruz bırakılırken; Hıristiyanların kalabalık oldukları bölgelerde bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi şeklinde takip edilen strateji 20. yüzyıla girilirken daha agresif bir hal almış ve bu yüzyılın ilk çeyreği dahi tamamlanmadan nihai noktaya ulaşmıştır.

Bu makalede 20. yüzyılın başından itibaren yeni Türkiye devletinin sosyal dokusuna etki eden gelişmeler göz önünde bulundurularak bu yeni devletin üzerine oturduğu sosyal yapı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte 20. yüzyılın yükselen gücü olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki temsilcilerinin Türkiye'nin sosyal yapısına ilişkin yapmış oldukları değerlendirmeler üzerinden Türkiye'nin sosyal yapısının dışarıdan nasıl algılandığı aktarılmaya çalışılmıştır.

1. 20. Yüzyıl Başlarında Anadolu'nun Sosyal Yapısına Etki Eden Gelişmeler

20. yüzyıl imparatorlukların yerini ulus-devletlere bıraktığı ve bu bağlamda önemli sosyal ve siyasî dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu yüzyılda imparatorluklardan çok sayıda *milli* devletler doğmuş, hâkim siyasi yapılar artık bu devletlerden oluşmaya başlamıştır. Bu dönüşümün temelinde büyük oranda yukarıda da değinildiği üzere Fransız İhtilali sonucunda yaşanan milliyetçi hareketler yatmaktadır.⁷ Avrupa ve Osmanlı coğrafyasında

7 Çok kısa bir sürede gelişen ihtilal ve sonrasındaki süreç, Avrupa monarşilerini ürkütmüş

Görüş

Akademik
Bakış

5

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

etkinliğini artıran burjuva sınıfının köylü ve esnaf sınıfını peşinden sürüklemesi ile birlikte millî devletlerin sayısındaki ivmelenme süreci 20. yüzyılda yaşanan bölgesel savaşlarla hız kazanmış ve Birinci Dünya Savaşı'yla doruğa ulaşmıştır.

20. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatî ve nihai mücadele verdiği bir atmosfere sahne olmuş ve imparatorluk bu yüzyılın başlarında tarih sahnesinden silinmiştir. İmparatorluk Trablusgarp ve Balkan savaşlarının açtığı yaraları saramadan kendini Birinci Dünya Savaşı'nın içinde bulmuştur. Bugün dahi tarihin gördüğü bu en büyük savaşın yol açtığı siyasî ve toplumsal sorunların etkileri hissedilmektedir.

Türkiye'nin bugünkü demografik yapısının oluşmasında Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Türk Millî Mücadelesi dönemlerinin etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Zira bu dönemlerde içerden dışarıya ve dışarıdan içeriye doğru yaşanan yoğun nüfus hareketleri Anadolu'nun demografik yapısının şekillenmesinde başat faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemlerdeki gelişmelere genel hatlarıyla değinmek konu bütünlüğünün sağlanması açısından yerinde olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu II. Abdülhamid idaresi altında savaştan uzak diplomasi aracını etkin kullanmaya dayalı bir dış politika izlemiştir. Ancak dünya büyük savaşın eşiğine yaklaşırken ve bu savaşın en iştah kabartıcı hedefleri arasında Osmanlı coğrafyası başı çekerken bu politikayı sürdürmek kolay olmayacaktı. Nitekim imparatorluk daha dünya savaşı patlak vermeden bu savaşın bölgesel provası niteliğinde bir dizi savaş tecrübesi yaşamıştır. İmparatorluk 1911 yılında patlak veren Trablusgarp Savaşı ve devamında 1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşı'ndan, öncesi duruma göre büyük kayıplarla çıkmıştır.

8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'da bir kıvılcımla başlayan ve Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın da dâhil olmasıyla kısa sürede büyüyen Balkan Savaşları,⁸ Balkanlarda yaşayan topluluklar açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçların başında kuşkusuz göç hareketlilikleri gelmektedir. Bu döneme kadar Balkan topraklarından Anadolu'ya yönelik yaşanan en büyük göç dalgası Balkan Savaşları sürecinde olmuştur. Balkanlarda kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman nüfus, karşılaştıkları baskılar neticesinde tüm varlıklarını geride bırakarak Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır.⁹ Bu göçler Osmanlı İmparatorluğu ve Balkan devletleri için birtakım sosyal ve

ve bu tehlide karşı ortak hareket etme noktasında ittifak ilişkileri kurmalarını sağlamıştır. Tarihe koalisyon savaşları olarak geçen ve toplamda yirmi beş sene süren uzun ve yıpratıcı bu savaşlar Avrupa'nın siyasî haritasında önemli değişim ve dönüşümlerle sonuçlanmıştır. Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 20.

8 Erik Jan Zürcher, "Greek and Turkish Refugees and Deportees 1912-1924", *Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive*, Department of Turkish Studies, Universiteit Leiden, 2003, s. 1, <http://www.transanatolie.com/english/turkey/turks/ottomans/ejz18.pdf> (17.10.2018).

9 Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Srasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 133.

ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.¹⁰ Savaş sürecinde yaşanan toplu göç hareketleri savaştan ağır bir yenilgiyle çıkan Osmanlı İmparatorluğu için Balkan devletlerine kıyasla daha maliyetli ve toplumsal bakımdan daha sorunlu olmuştur. Zira Osmanlı coğrafyası Balkan Savaşları öncesinde Balkanlarda demografik üstünlüğü elinde bulunduran ve savaşlar sonucunda göç etmek mecburiyetinde kalan Müslümanlar için tek sığınak olarak öne çıkmış ve Anadolu'nun nüfus yapısı bundan önemli oranda etkilenmiştir.¹¹

Balkanlarda büyük nüfus hareketliliklerine yol açan Balkan Savaşları Anadolu'ya bir göç akımını başlattığı gibi bu dönemde Anadolu'da yaşayan bir kısım gayrimüslim unsurun da yapılan mübadele anlaşmaları neticesinde Balkanlar'a gönderilmesini gündeme getirmiştir.

İktidarı elinde bulunduran İttihat Terakki yöneticileri Anadolu ve Trakya'da yaşayan gayrimüslimlerin Balkanlara gönderilmesi yönünde politikalar geliştirerek bunu yürürlüğe koyma gayretinde olmuşlardır.¹² Bu amaçla Balkan Savaşları sonrasında, Balkan devletleri ile nüfus mübadelesi anlaşmaları yapma yoluna giden Osmanlı hükümeti ilk olarak 1913 sonunda Bulgaristan ile bir mübadele anlaşması yapmıştır.¹³

Bulgaristan ile yapılan mübadele anlaşması sonrası benzer bir anlaşmanın Yunanistan hükümetiyle de yapılması için görüşmelere başlanılmıştır.¹⁴

- 10 İngiliz The Times gazetesinin göç olayları sonucu ortaya çıkan maliyet hakkında yaptığı haberde; "Makedonya'dan göç eden 120 bin kadar göçmenin terk etmek zorunda kaldıkları mülklerin değerinin 12 milyon pound civarında olduğu, burada yer alan her bir kampın yaklaşık 40 bin pound kadar aylık maliyeti olduğu ve Yunanistan'da bulunan tüm kampların bu ülkeye en az 100 bin pound civarında aylık maliyeti olduğu" bilgileri yer almaktaydı. *The Times*, 10 Eylül 1915, s. 7.
- 11 Balkanlar'dan Anadolu'ya göç edenlerin önemli bir bölümü Makedonya'dan gelmiş ve bunlar Batı Anadolu bölgesi başta olmak üzere Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yönlendirilmişlerdir. "Samsun'da bulunan Fransız konsolosun Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Bompard'a gönderdiği 5 Haziran 1914 tarihli raporunda, Makedonya'dan Samsun'a 4 bin civarında göçmen geldiğinin tahmin edildiğini, asgari 12 bin ve azami 25 bin kadar göçmenin daha Canik'e gelmesinin beklendiğini" ifade etmiştir. *Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (AMAE, CADN), Ambassade, Constantinople, Série E, Tome 128*, "Samsun'daki Fransız Konsolosu'ndan İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Bompard'a", Samsun, 5 Haziran 1914.
- 12 İttihat Terakki yöneticilerini böyle bir politika takip etmeye sevk eden sebep Anadolu ve Trakya'da yaşayan gayrimüslim unsurların o dönemde yaşanan hadiseler karşısında gösterdikleri tepkilerin onların güçlü bir ulusal bilincine sahip olduklarının ve bundan sonra sadık birer Osmanlı vatandaşı olabilmelerinin mümkün olmadığını ortaya çıkmasıdır. Erol Ülker, "Contextualising 'Turkification': Nation-Building in the late Ottoman Empire 1908-18", *Nations and Nationalism*, 11/4, 2005, s. 625.
- 13 Osmanlı ve Bulgar hükümetleri arasında yapılan mübadele anlaşmasına göre; 48.570 Müslüman Bulgar topraklarından ve 46.764 Bulgar da Trakya'daki Osmanlı topraklarından mübadele edilmiştir. Stephen Pericles Ladas, *The Balkan Exchanges of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, Macmillan, New York, 1932, s. 20.
- 14 Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Canlı Tarihler, Hatıralar, Atina Sefareti (1913-1916)*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946, s.101-102.

Göç

Akademik
Bakış

7

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi iki ülke arasında yapılması düşünülen mübadele anlaşmasının rafa kaldırılmasına neden olmuştur.¹⁵

Yunanistan hükümetiyle bir mübadele anlaşması yapılmak istenmesinin en önemli gerekçesi güvenlikti. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir süreçte gerek içeriden gerekse dışarıdan gelecek tehditlere karşı çeşitli tedbirler alınması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Yunanistan'ın etki alanına yakın olan Batı Anadolu topraklarında yaşayan Rumlar hem kendi güvenlikleri hem de bölgede yaşayan Müslümanların güvenlikleri için bir risk olarak görülmüş, tedbir amacıyla bunların bir kısmının Anadolu'nun içlerine bir kısmının da Yunanistan'a gönderilmeleri düşünülmüştür. 1915 yılında yaşanan Ermeni tehcirini de bu pencereden ele almak gerekmektedir. Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Anadolu'nun doğusu Rusların genişleme politikalarının önünde olmasından dolayı kritik bir bölgeydi. Aynı şekilde Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği süreçte doğu vilayetlerinde bir Ermeni isyanı baş göstermişti. Rusya ile savaş durumunda olan Türk birlikleri açısından 50-60 bin silahlı Ermeni'nin bölgede varlık göstermesi kabul edilebilir bir durum değildi. Bu sebeple Ermenilerin ordunun arkasına ve ikmal hatlarına düşen bölgelerden uzaklaştırılması noktasında bir tehcir kararı alınmasına ihtiyaç duyulmuştur.¹⁶

Birinci Dünya Savaşı katılan birçok ülke için olduğu kadar Osmanlı İmparatorluğu açısından da büyük nüfus kaybına ve buna bağlı olarak toplumsal sorunlara neden olmuştur. Çok sayıda cephede savaş veren imparatorluk bu cephelerde önemli sayıda insanını kaybetmiştir. Bu can kayıpları Anadolu'nun demografik yapısına ciddi anlamda etki etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirecek anlaşmaların görüşülmesi amacıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te toplanan uluslararası konferansta Os-

15 Ülker, *a.g.m.*, s. 625.

Her ne kadar iki ülke arasında bu süreçte ikili bir anlaşma mümkün olamasa da Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sürecinde Müslüman ve Rumlar arasında göç edenler olmuştur. Bu dönemde göç etmiş olanların sayısına ilişkin kesin bir sayı telaffuz edememekle birlikte Stephen Ladas, 1914 yılında Doğu Trakya'da yaşayan 115 bin civarında Rum'un Yunanistan'a geçtiğini, 85 bin kadarının da Anadolu'nun içlerine gönderildiği bilgisini vermektedir. Ladas ayrıca Batı Anadolu kıyılarında yaşayan 150 bin civarında bir Rum nüfusun da Yunanistan topraklarına geçtiğini ifade etmektedir. Celal Bayar ise Osmanlı topraklarından ayrılarak Yunanistan'a yerleşen Rum nüfusun 130 bin civarında olduğunu belirtmiştir. Balkan savaşları sürecinde mülteci durumuna düşen Müslüman sayısı hakkında tespitte bulunan Justin McCarthy'ye göre bu sayı yaklaşık 198 bindir. Konu hakkında bilgi veren bir diğer kaynak da Fener Rum Patrikhanesi'nin yayımlamış olduğu propaganda kitaplarından birinde yer almaktadır. Bu kaynakta Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında 555.468'i Anadolu'dan ve 218.707'si Trakya'dan olmak üzere toplamda 774.235 Rum'un göç ettiği bilgisine yer verilmiştir. Ladas, *a.g.e.*, s. 16; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, V, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 100; McCarthy, *a.g.e.*, s. 179; Patriarcat Oecumenique, *Les Persecutions de l'Hellenisme en Turquie*, Constantinople, 1919, s. 337, 338.

16 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1888-1922*, 1, Haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s. 399.

Göç

Akademik
Bakış

8

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

manlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu coğrafyadaki durum ele alınan konuların başında gelmiştir. Özellikle Anadolu'nun nüfus yapısına ilişkin konferans sürecinde çok sayıda iddia ortaya atılmış, çeşitli yayınlar hazırlanmıştır. Öte yandan savaştan mağlup ayrılması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun bu konferansta temsil hakkının bulunmaması¹⁷; dolayısıyla kendi geleceğine ilişkin verilen kararlara müdahale edememesi konferansta ortaya atılan iddialara yönelik tek taraflı bir yaklaşımın dayatılmasını beraberinde getirmiştir.

Paris Barış Konferansı'nda Anadolu'nun demografik yapısına dair özellikle Büyük Ermenistan Devleti hayali peşinde koşan Ermeniler ve Anadolu'nun batısında bulunan toprakları kendi sınırlarına dâhil etme hedefi doğrultusunda hareket eden Yunanistan tarafından çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Ermeni ve Yunan temsilcileri konferansa sundukları çok sayıda kaynağı meçhul istatistikler vasıtasıyla toprak taleplerini destekleme gayretinde olmuşlardır. Örneğin Yunanistan'ı temsilen konferansa katılan Yunanistan Başbakanı Venizelos dünyada sekiz milyondan fazla Yunan yaşadığını ve bunların hemen hemen yarısının Yunanistan dışında olduğunu ileri sürerek yurtdışındaki Yunanların 365 bininin İstanbul'da olmak üzere bir milyon 750 bininin Anadolu'da bulunduğunu ifade etmiştir. Venizelos, Anadolu'da yaşayan Rumların istek ve haklarının karşılanmasının tek yolunun Yunanistan ile birleşmekten geçtiğini; ancak bu şekilde Rumların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınacağını ileri sürmüştür.¹⁸

Yunanlar gibi Ermeni temsilcileri de konferansta birtakım demografik iddialarda bulunmuşlardır. Ermeni iddialarının özü altı doğu vilayeti, Adana Vilayeti ve Maraş Sancağında hâkim unsurun Ermeniler olduğu yönünde olmuştur. Ermeni iddiaları bağlamında konferansa sunulan aşağıdaki istatistik cetveli bu tür iddiaları beslemek amacıyla özel olarak hazırlanmıştır.

Tablo 1: Ermeni Heyeti'nin Paris Barış Konferansı'na Sunduğu Nüfus Verileri

Bölge	Ermeni	Rum ve diğer Hristiyanlar	Müslüman	Karışık	Toplam
Trabzon Vilayeti	60,000	140,000	400,000	-	600,000
Altı doğu Vilayeti	1,018,000	165,000	1,178,000	254,000	2,615,000
Kayseri Sancağı	50,000	20,000	100,000	-	170,000
Adana Vilayeti Maraş Sancağı	407,000	60,000	197,000	60,000	724,000
Toplam	1,535,000	385,000	1,875,000	314,000	4,109,000

17 Mehmet Sait Dilek, "Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları*, 36, Karam Yayınları, 2013, s. 33.

18 *Foreign Office (FO)*, 608/89/1, Klasör No (Kn.): 6137, Dosya No (Dn.): 357/1/1, 11 Mart 1919, s. 11.

Gazi

Akademik
Bakış

9

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Kaynak: A. A. Pallis, *Greece's Anatolian Venture and After; A Survey of the Diplomatic and Political Aspects of the Greek Expedition to Asia Minor (1915-1922)*, Methuen & Co. Ltd., London, 1937, s. 225.

Ermenilerin altı doğu vilayeti ile Adana Vilayeti ve Maraş Sancağı'nda çoğunluğu oluşturdukları mesajını veren bu tabloda Müslümanların toplam nüfus içerisindeki oranının oldukça az gösterilmesi aynı zamanda Müslümanların bu merkezlerde yönetici pozisyonunda kalmamaları yönünde bir algı oluşturma amacını akıllara getirmektedir.

Ermeni ve Yunanların ileri sürdüğü demografik iddialar karşısında Osmanlı tarafının öne sürdüğü ve 1914 nüfus sayımına dayanan nüfus verileri; katliamlar ve göçlerin nüfus durumunu değiştirmiş olduğu yönündeki görüşü, konferansta kabul görmemişti. Bu önyargılı yaklaşım neticesinde Ermeni ve Yunan taraflarının Anadolu'nun nüfus yapısına ilişkin verdikleri rakamlar dik-kate alınmıştır.¹⁹

Bu noktada Osmanlı nüfus yapısına ilişkin olarak Birinci Dünya Savaşı sürecinde ve savaşın hemen sonrasındaki dönemde hazırlanmış olan çalışmalar hakkında genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Zira bu konu hakkında yapılmış olan çalışmaların birçoğu resmî verilerden yararlanılarak hazırlanmamıştır. Özellikle belli çevrelerin ortaya attıkları siyasî iddialara dayanak olarak sunulan bu çalışmaların birçoğunun kaynağı açık değildir. Dolayısıyla bunların içerdikleri verilerin çoğu çarpıtılmış ve değiştirilmiş bilgilere dayanmaktadır.²⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun modern anlamda bir nüfus sayımı geleneğine sahip olmaması bu tür çalışmalara alan açmıştır. Tarafgir bir yaklaşımla ortaya konulmuş olan ve resmî araştırma ve kaynaklara dayanmayan, daha ziyade masa başında hazırlanmış bu tür çalışmalar ne yazık ki, diğer bazı çalışmalarda da sorgu süzgecine tabi tutulmaksızın kullanılmaktadır. Çoğunlukla kamuoyunu yanıltıcı ve bilimsel nitelikten uzak birer propaganda yayını olarak değerlendirilebilecek bu çalışmalar ve bunlardan üretilen demografik haritalarının,²¹ uluslararası toplantılarda belli çevrelerin siyasî iddialarına delil olarak kullanılması da ayrıca üzüntü verici ve tehlikeli bir başka konudur.

Daha Birinci Dünya Savaşı başlamadan önceki yıllarda Anadolu'da yaşayan gayrimüslimlerle ilgili birtakım çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1911 yılında Osmanlı'yı ve Osmanlı topraklarında yaşayan milletleri inceleyen bir çalışmada Anadolu'da yaşayan Rumların nüfus oranına dair bazı rakamlar ortaya atılmıştır. Buna göre; Osmanlı topraklarında 3,8 milyon civarında Rum nüfusun olduğu bunun 1,7 milyonunun Avrupa'da, 1,6 milyonunun Asya'da ve

19 *A History of the Peace Conference of Paris*, 6, Ed.: H.W.V. Temperley, Henry Frowde and Hodder & Stoughton, London, 1924, s. 39.

20 Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 41.

21 Bu şekilde oluşturulmuş nüfus haritası örnekleri için bkz. Ek 1-2.

500 bin kadarının da adalarda(Ege) yaşadığı ileri sürülmüştür.²² Ancak bu çalışmada kullanılan verilerin kaynağına dair bir bilginin yer almaması düşündürücüdür. Bu noktada Yunanistan'ın bağımsızlığını elde ettiği dönemden itibaren takip ettiği genişleme stratejisini doğru okumak gerekmektedir. Nitekim Yunanistan bağımsızlığını kazanması sonrasında “tarihsel kader birliği” söylemiyle Osmanlı topraklarında yaşayan Rumları etkisi altına alarak millî hedefler bütünü olarak ortaya koyduğu Megali İdea'yı adım adım gerçekleştirme çabası içinde olmuştur. Bu stratejinin bir ayağı da Anadolu'da yaşayan Rumlar hakkında çalışmalar hazırlatılarak uluslararası bir destek devşirmek adına propaganda yapmaktır. Bu noktada âdeta Yunanistan'ın uydusu şeklinde varlığını sürdüren Fener Rum Patrikhanesi öne çıkmıştır. Öyle ki, patrikhane ve yerelde faaliyetler yapan metropolitlikler Yunanistan'ın bu politikası doğrultusunda yoğun çaba içinde olmuş ve Anadolu'nun birçok bölgesinde çeşitli nüfus istatistikleri hazırlamışlardır. “Patrikhane istatistikleri” olarak bilinen bu istatistiklerin ne derece sağlıklı olduğunu tespit edebilecek bir imkân bulunmamaktadır. Hal böyle iken resmî bir hükmü olmayan bu istatistikler üzerine bina edilecek hiçbir yargının bir karşılığı olamaz. Ancak Yunan hükümetinin siparişi üzerine hazırlanan bu istatistikler bizzat Yunan Başvekil Venizelos tarafından Paris Barış Konferansı'na sunulan muhtıradan da kullanılmıştır.²³ Aynı şekilde Venizelos Hükümetinin Paris Barış Konferansı'nda Yunan toprak taleplerine kaynaklık eden²⁴ George Soteriades'in *Balkan Yarımadası ve Küçük Asya'da Helenizm*,²⁵ Polybius'un *Konferans Öncesinde Yunanistan*²⁶ ve Léon Maccas'ın *Küçük Asya'da He-*

22 Sir Edwin Pears, *Turkey and its People*, Methuen & Co. Ltd., London, 1911, s. 94.

23 *Greece Before the Peace Congress of 1919: A Memorandum Dealing with the Rights of Greece*, Oxford University Press, New York, 1919, s. 35, 36.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Dimitrios Kallergis tarafından Anadolu ve Trakya'daki Yunan konsolosluk yetkililerine verilen talimat üzerine, Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların sayılarının belirlenmesi amacıyla hazırlanan Patrikhane istatistiklerinin hangi amaca hizmet edeceği Kallergis'ten Dışişleri Bakanlığı görevini devralan Ioannis Gryparis tarafından Osmanlı sınırlarında görevli olan tüm konsolosluk yetkililerine gönderilen telgraftan anlaşılmaktadır. Gryparis telgrafında nüfus sayımı işinin Yunanistan'ın ulusal politikaları açısından çok önemli olduğunu belirterek bu şekilde Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların sosyal ve iktisadî güçlerinin ortaya çıkarılacağını ve gelecekte Babiâli'ye yönelik yürütülecek politikalarda bu sayım sonuçlarının temel alınacağını ifade etmiştir. Alexis Alexandris, “The Greek Census of Anatolia and Thrace (1910-1912): A Contribution to Ottoman Historical Demography”, *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy, and Society in the Nineteenth Century*, Ed.: Dimitri Gondicas, Charles Issawi, The Darwin Press, Princeton, New Jersey, 1999, s. 52.

Patrikhane istatistiklerinin oluşturulması sürecinde görev alan Yunan konsolosluk birimleri ve onlara yardım etmek üzere Fener Rum Patrikhanesi tarafından görevlendirilen Rum Ortodoks piskoposlukları listesi için bkz. Alexandris, *a.g.m.*, s. 51.

24 Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Cöçmenlerin Kökeni*, Çev. İbrahim Onsunuğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 71; Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963, s. 30.

25 George Soteriades, *An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, Edward Stanford Ltd., London, 1918.

26 Polybius, *Greece before the Conference*, Methuen & Co. Ltd., London, 1919.

Görüş

Akademik
Bakış

11

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

lenizm²⁷ isimli çalışmalarında da Patrikhane istatistikleri temel alınmış ve konferans sürecinde birer propaganda aracı olarak kullanılmışlardır.²⁸ Venizelos konferansta ortaya attığı rakamların kaynağı olarak Patrikhane İstatistiklerini göstererek Anadolu'da 1.7 milyon Rum'un yaşadığını iddia etmiştir.²⁹

Paris Barış Konferansı'nda Anadolu'nun belli bölgeleri için de çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Özellikle Ermenilerin ve Rumların yaşadığı Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin demografik yapısı hakkında ileri sürülen iddiaların arkasında bu bölgelerde Büyük Ermenistan ve Pontus Devleti kurma hayali yatmaktaydı. Ermeniler ve Karadeniz bölgesinde bir Pontus devleti kurma hevesinde olan Rumlar, Paris Konferansı'nda esen Osmanlı karşıtı rüzgârı arkalarına alarak hedeflerine ulaşmak için yoğun çaba göstermişlerdir.

2 Kasım 1918'de Marsilya'da toplanan Pontus Kongresi'nde *Pontus* olarak tanımlanan bölgenin nüfus durumuna dair birtakım iddialar gündeme gelmişti. Buna göre; bölgede 1.5 milyon Ortodoks-Rum, 500 bin Rumca konuşan Müslüman Rum, 250 bin kadar da gizli Hıristiyan Ortodoks bulunduğu iddia edilmiş³⁰ ve bu yöndeki iddia ve talepler büyük güçlere dilekçe ve muhtıralar göndermek suretiyle savunulmaya çalışılmıştır. Bu noktada, 17 Şubat 1919 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen aşağıdaki dilekçede, özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sosyal ve demografik durumu hakkında şu iddialara yer verilmiştir:³¹

“...Türkiye'de istatistik işleriyle ilgilenen bir yapı olmadığı için ülkenin toplam nüfusu hakkında herhangi bir değerlendirme yapmanın imkânı yoktur. Bununla birlikte, din ve dil bakımından nüfusun çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktadır. Trabzon ve Batum arasında Müslüman inancında olan Lazlar bulunmaktadır. Fakat bunların bir kısmı Yunan dilini de bilmektedir. ... Çoğunluğu Rum olan fakat Türk olarak kabul edilen bu insanların, Trabzon'un düşüşünün ardından Müslümanlaştırdıklarını da belirtmek gerekir. Bunlar arasında, Türk idarecilerden korktukları için toplum içinde Müslüman gibi görünen ancak aslında Ortodoks inancına sahip olan çok sayıda insan vardır.

Görüş

27 Léon Maccas, *L'Hellénisme de l'Asie-Mineure*, Berger-Levrault, Paris, 1919.

28 Çalışmalarında Yunan tezleri doğrultusunda bilgilere yer veren bu üç yayıncının Yunan başvekil Venizelos ile yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Alexandris, *a.g.m.*, s. 49.

29 Kitsikis, *a.g.e.*, s.31.

Soteriades, Polybius ve Maccas'ın ileri sürdüğü verilerin karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için bkz. Yüksel Küçükler, *Tarihi Arka Planıyla Pontus Meselesi ve Bir Algı Yöntemi Olarak Yabancı Basına Yansımaları*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2015, s. 164-168.

30 *Pontus Meselesi*, Haz. Yılmaz Kurt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995, s. 85.

31 *FO*, 608/82/13, Kn.: 2581, Dn.: 342/8/1, 21 Şubat 1919, s. 510-515.

Bu dilekçede ileri sürülen rakam ve iddialar Economides tarafından hazırlanan çalışmada da tekrar edilmiştir. Economides'in Trabzon, Kastamonu ve Sivas Vilayetleri'nin nüfus durumlarına dair iddialarını yansıtan istatistik tablosu için bkz. Demosthenes H. Economides, *Le Pont et les Justes Revendications de ses Habitants Grecs*, Impress de L. Mourkidés, Constantinople, 1920, s. 46, 47.

Birçok farklı piskoposluk bölgesinden alınan bilgiye göre, Rum Ortodoks nüfusu 700.000 olarak tahmin edilmektedir. Bu sayıya, yabancı ülkelere sığınan ve ülkelerinin kuruluşunun ardından dönmeyi bekleyen 350.000 kişi dâhil değildir. ...Bu nüfus haricinde, tamamen birbirine karışmış halde yaşayan biraz Türk ve birkaç bin Çerkez, Ermeni, Tatar ve Türkmen de bulunmaktadır.”

O dönem İngiliz Dışişleri Ofisi'ne bağlı İstihbarat Dairesi'nde görevli olan Arnold Joseph Toynbee bu dilekçede yer alan iddiaları inceleme gereği duymuş ve birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Rumların toplam nüfus içindeki oranını yaklaşık % 30 olarak ortaya koyan Toynbee, Ermenileri % 5, Müslümanları ise % 65 olarak tespit etmiştir.³²

Rumların demografik iddialarına mesafeli yaklaşan yalnızca Toynbee değildir. 20 Ocak 1919 tarihinde Türkiye'nin nüfus yapısı hakkında tespitlerini paylaşan İngiliz coğrafyacı ve arkeolog William Mitchell Ramsay de Rumlar tarafından ortaya atılan nüfus iddialarını değerlendirerek, bu iddiaların gerçekleri yansıtmadığını ve bu yüzden pek destek bulmayacağını ifade etmiştir.³³ Toynbee ve Ramsey'in yaptıkları tespit ve değerlendirmeler, İngiliz Dışişleri Ofisi'ne bağlı Coğrafya Birimi tarafından hazırlanan çalışmada da dolaylı olarak teyit edilmiştir.³⁴ Adı geçen birim tarafından hazırlanan çalışma sonucunda ortaya şu tablo çıkmıştır:

Tablo 2: İngiliz Dışişleri Ofisi Coğrafya Biriminin Anadolu'daki Bazı Vilayet ve Sancaklara Yönelik Tahminî Nüfus Verileri

Birim	Müslüman	Rum	Ermeni	Diğer	Toplam
Trabzon	1,083,000	312,000	54,000	3,500	1,452,500
Sivas	977,000	105,000	200,000	3,000	1,285,000
Kastamonu	686,000	28,000	11,000	10,000	735,000
Erzurum	540,000	12,000	205,000	3,000	760,000
Toplam	3,286,000	457,000	470,000	19,500	4,232,500

Kaynak: FO, 371/4239, Kn.: 151342/160318, 25 Mart 1920.

Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere Ermeni ve Rumların iddialarına konu bölgelerdeki nüfus oranları dikkate alındığında nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır. Buna karşın ortaya çıkan tabloda yer alan vilayetlerde yaşayan gayrimüslimler toplam nüfusun sadece % 22'sine tekabül etmektedir. Bu da Rum ve Ermeni iddialarını kesin olarak boşa çıkarmaktadır.

32 FO, 608/8 2/13, Kn.: 2581, Dn.: 342/8/1, 21 Şubat 1919, s. 508-509.

33 FO, 608/82/8, Kn.: 777, Dn.: 342/6/1, 20 Ocak 1919, s. 449.

34 Meir Zamir, "Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919", *Middle Eastern Studies*, 17/1, Taylor & Francis Ltd., 1981, s. 86, 87.

Gazi

Akademik
Bakış

13

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

2. Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Türkiye’de Nüfus Yapısı

Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Anadolu’nun nüfus yapısına ilişkin olarak farklı çevreler tarafından çok sayıda iddia ortaya atılmış ve bu bağlamda nüfus istatistikleri ve haritalar üretilmiştir. Bu veriler tarihi misyonunu tamamlamış olan Osmanlı İmparatorluğu’nun ana omurgasını oluşturan Anadolu topraklarından parça koparabilmek adına birer altlık olarak kullanılmak istenmiştir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı’ndan mağlup ayrıldıktan sonra emperyalist güçler tarafından dağıtılmak istenmiştir. Oldukça ağır şartlar altında imzalanan Mondros Mütarekesi, İç Anadolu’da küçük bir bölge hariç Türklere bir şey bırakmayacak şekilde düşünülmüştü. Müttefik güçler stratejik bölgelere birliklerini konuşlandırmışken İstanbul Hükümeti neredeyse her şartı kabullenmeye hazırdı.³⁵ Yüzyıllardır Anadolu’yu kendisine yurt edinen ve bu coğrafyanın nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Müslüman-Türk toplumunun görüş ve taleplerinin dikkate alınmadığı³⁶ bu süreçte ortaya çıkan durum Anadolu’da bir oldu-bittiye karşı milli bir mücadelenin doğmasına yol açmıştır. 23 Nisan 1920’de Ankara’da İstanbul Hükümetinden bağımsız olarak bir meclisin kurulması, 1921’de Fransızların Anadolu’dan çekilmesi, İzmir’de Yunan ordusuna karşı galibiyete ulaşılması ve 1922’de Mudanya Ateşkes Anlaşması’nın imzalanmasından sonra mücadelenin askerî safhası tamamlanmıştır. Bugünkü sınırları belirleyen (Hatay hariç) Lozan Antlaşması’ndan³⁷ kısa bir süre sonra Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte milli bir kimliğe sahip Türkiye Cumhuriyeti Devleti ortaya çıkmıştır.

Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele³⁸ süreçlerinde çok büyük nüfus kayıpları yaşanmıştı. Bu durum doğal olarak kurulan yeni devletin nüfus yapısına doğrudan etki etmiştir.³⁹ Ülkede erkek nüfusunda bir azal-

35 NARA, 165-77-3036-2000.1.

36 Mondros Mütarekesi’nin ardından Anadolu’da kaybolan Osmanlı merkezî otoritesinin yerini mahallî teşkilat ve kuruluşlar almıştı. Bu kuruluşlar buldukları bölgeler için ileri sürülen iddia ve saldırılara karşı ayrı ayrı direniş hareketleri içinde olmuşlardır. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti tarafından Anadolu’nun batısındaki vilayet ve sancakların nüfus yapısına dair Türk tezlerinin savunulduğu bir bildiri kaleme alınarak 19 Mart 1919 tarihinde konferansa gönderilmiştir. FO, 608/82/9, Kn.: 7122, Dn.: 342/6/2, 26 Mart 1919, s. 483.

Aynı şekilde Paris Barış Konferansı’nda Lazistan bölgesinin Ermenilere verileceğine dair gazetelerde çıkan haberler üzerine, bölgenin ileri gelenleri buna ilişkin itirazlarını dile getirmek amacıyla bir metin kaleme alarak Trabzon’daki Fransız temsilciliğine vermişler ve bu şekilde bölgelerinde bir oldu-bittiye rıza göstermeyeceklerini ifade etmişlerdir. AMAE, CADN, Archives des Postes Diplomatiques, Trébizonde, No: 77, “İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiserliği Siyasî Danışmanı Mr. Touques Duparc’tan Trabzon’daki Fransız Yüksek Komiserliği Temsilcisi Mr. Lepissier’e”, İstanbul, 15 Temmuz 1919.

37 NARA, 165-77-3036-2000.2.

38 Batı Anadolu topraklarının 1919 yılında Yunan askerî işgaline girmesiyle birlikte 1920’de 120 bin Yunanlı bölgeye yerleştirilmiştir. Ancak durum 1922’de tersine dönmüş, Yunan işgalinin sona erdirilmesiyle birlikte 400 bin kadar Rum bölgeden tehcir edilmiştir. Kazgan, a.g.m., s. 320.

39 Türkiye topraklarına doğru ve Türkiye topraklarından dışa doğru yapılan göçler Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı yönetimindeki Anadolu ve Trakya’nın etnik yapısı arasındaki

ma görülürken mevcut nüfusun önemli bir kısmı yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşmuştur. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Türkiye nüfusu 13,648,270 iken bu sayı 1935'te % 21.2'lik artışla 16,158,018'e, 1940'ta % 17.3'lük artışla 17,820,950'ye ve 1950'de % 16.3'lük artışla 20,947,188'e ulaşmıştır.⁴⁰

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türkiye'nin nüfus yapısına doğrudan etki eden gelişmelerin başında yaşanan göç hareketleri gelmiştir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya doğru yaşanan göç hareketliliği Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'dan Cumhuriyet'e süreklilik arz eden en önemli toplumsal hareketliliği göçlerin oluşturduğu ifade edilebilir.⁴¹ Anadolu'ya yönelik Müslüman-Türk göçü ve Anadolu'dan dışarıya giden gayrimüslim unsurların göçleri sonrası Anadolu'nun dinî ve etnik yapısı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e gittikçe daha homojen bir yapıya ortaya çıkarmıştır.

20. yüzyılının başlarında Osmanlı'nın büyük toprak kayıplarına uğradığı dönemde yaşanan savaşlar ve çatışmalar Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki karşılıklı güveni zedelemiş ve birlikte yaşama kültürünü ortadan kaldırmıştır.⁴² Böyle bir ortamda yakın geçmişte savaş halinde olan Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilimli ilişkiler dikkate alınarak dönemin koşulları içinde yapılacak bir mübadelenin iki devlet açısından da daha kötü neticeler doğurmasının önüne geçilmesi düşünülmüştür. Nitekim, bu anlaşma uluslararası çevrelerce "başarılı" bir uygulama olarak görülmüş ve sonraki yıllarda dünyanın farklı bölgelerinde tekrarlanmıştır.⁴³

Türkiye ile Yunanistan arasında 1923 yılında imzalanan "Türk-Yunan Ahali Mübadelesi Sözleşmesi" ile gerçekleşen nüfus değişimi ile Türkiye uyuşundaki Rum Ortodokslarla, Yunanistan uyuşundaki Müslümanlar karşılıklı olarak mübadele edilmiştir. İstanbul'da yaşayan Rumlarla, Batı Trakya Müslümanları bu mübadelenin dışında tutulmuştur.⁴⁴ Bu şekilde yapılan mübadele anlaşmasıyla Yunanistan'dan Türkiye'ye mübadil olarak 384 bin kişi gelmiştir.⁴⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında Yunanistan'dan başka Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan da Türkiye'ye göçmen akışı olduğu görülmektedir. 1923-1933 yılları arasında Bulgaristan'dan toplam 101.507 kişi göç etmiştir. Bu sayı 1934-

farklılığın temel sebebidir. Kazgan, *a.g.m.*, s. 318.

40 Cevat Geray, "Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, 3/4, s. 11, 17, 18.

41 Yıldırım, *a.g.m.*, s. 274.

42 Kemal Arı, "Türkiye'de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 97.

43 Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2014, s. 101, 102.

44 Hikmet Öksüz, *Yirminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar*, Serander Yayınları, Trabzon, 2016, s. 114.

45 Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı*, Ankara 1962, tablo IV, s. 11.

1938 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru yaşanan göçler sonrası 180.919'a ulaşmıştır.⁴⁶ Yine 1923-1938 yılları arasında Romanya'dan⁴⁷ 113.723 ve Yugoslavya'dan 115.273 kişi olmak üzere toplam 793.912 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.⁴⁸

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türkiye'den göç edenler hakkında yeterli kaynak olmamakla birlikte eldeki kaynaklar ışığında bu dönemdeki en yoğun göçün Yunanistan'a gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere yapılan mübadele sonucu gerçekleşen bu göç sonucunda 1923-1927 yılları arasında 149.851⁴⁹ kişinin Yunanistan'a gittiği anlaşılmaktadır. 1948-1950 yılları arasında 30,352 Yahudi de Türkiye'den İsrail'e göç etmiştir.⁵⁰ Yahudilerin İsrail'e göç etmesinin başlıca nedeni 1948 yılında İsrail'in kurulmasıdır.⁵¹

46 Geray, *a.g.e.*, Ek tablo 2.

1934'te Bulgaristan'da yaşanan askerî ihtilal sonrası ortaya çıkan Kral diktatörlüğü dönemlerinde Türkiye'ye yönelik göçlerin yıllık oranı 10 binler düzeyinden 1935 ve 1938'de 20 binler düzeyinde çıkmıştır. Anna Krasteva, "Bulgaristan'ın Etno-Kültürel Panoraması", *Dış Politika Dergisi*, 6/2, s. 100.

47 1931-1944 yılları arasında Bükreş büyükelçiliği görevinde bulunan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, görevi sırasında Türkiye'ye bazı raporlar göndererek Romanya'da yaşayan Türklerin güzel, sağlam bünyeli ve çalışkan oldukları yönünde görüş bildirmesi üzerine Türk hükümetinin buradan Türkiye'ye yönelik göçü teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Türkler akın akın Türkiye'ye göç etmek için harekete geçtiler. Romanya ve Türkiye arasında 4 Eylül 1936'da imzalanan göç antlaşmasına göre göçün 5 yıl içinde gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Tanrıöver'in tüm çabalarına rağmen bu dönemde ülkedeki din birliğinin bozulması durumunda ülkenin bütünlüğü ve birliği hususunun zarar görebileceği endişesi ile Gagavuzların Türkiye'ye göçleri uygun görülmemiştir. Tanrıöver'in kararlılığı ve ısrarlarının da etkisiyle ilerleyen yıllarda Türkiye'nin bu konudaki tutumu bir miktar değişmeye başlamışsa da bu defa da İkinci Dünya Savaşı'nın şartları bu göçün gerçekleşmesini engellemiştir. Nihayet 1943 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararında; "Gagavuzlar Hakkında İcra Vekilleri Heyetinin Kararı: Romanya'dan gelerek Türk vatandaşlığına kabul edilmiş olan ve nüfus kayıtlarında ve hüviyet cüzdanlarında ırk ve milliyet için mahsus bir sütun bulunmaması hasebiyle Türk ırkından olmalarına rağmen hüviyet cüzdanlarında din ve mezhepleri (Hristiyan/Ortodoks) olarak kaydedilen Gagavuz Türklerinin Türk olmayan Hristiyanlardan tefrik edilebilmeleri için usulü dairesinde vatandaşlığa alındıktan sonra nüfusa tescillerinde hüviyet cüzdanlarının mezhep sütununa (Türk/Ortodoks) kaydının konulması hakkında" Dâhiliye Vekâletinden yapılan teklif 16.9.1943 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiş ve bu şekilde göçün önü açılmıştır. Ömer Metin, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Türklerinin Göçüne Dair Faaliyetleri (1931-1938)", *Karadeniz Araştırmaları*, 9/35, s. 139, 141; Nuri Yavuz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar", *Akademik Bakış*, 4/7, 2010, s. 183; Yıldırım, *a.g.m.*, s. 292, 293.

48 Kemal Kirişçi, "Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketlerinin Değerlendirilmesi", *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış (10-12 Aralık 1998) Uluslararası Kongresi*, Ed. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 114.

49 1923 tarihli mübadele antlaşmasından sonra Türkiye'den Yunanistan'a giden göçmen sayısına ilişkin net bir sayı vermek için yeterli bilgiye sahip olmamakla birlikte bu konuda Cevay Geray'ın "Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İşkânı" isimli çalışmasında yer verilen rakam esas alınmıştır.

50 Geray, *a.g.e.*, s.6.

51 Kazgan, *a.g.m.*, s. 321.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'nun göçler ve savaşlar nedeniyle çalkantılı bir süreçten geçtiği ve bu durum karşısında Cumhuriyet idarecilerinin Anadolu'da yeni bir düzen kurulması için çok yönlü politikalar geliştirme noktasında yoğun bir mesai harcadıkları söylenebilir. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında, göç ve iskân ile ilgili kararların alınma süreci ve iskân kurumunun kurumsallaştırılmasında önceki yıllarda yaşanan tecrübelerin göz önünde bulundurulduğunu belirtmek gerekir.⁵²

Mübadele uygulaması beraberinde göçmenlerin iskânı meselesini gündeme getirmiştir. Bu sebeple iskân işlemlerinin yürütülmesi amacıyla 13 Ekim 1923 tarihinde "Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti" kurulmuş ve hemen akabinde 8 Kasım 1923'te "Mübadele, İmar ve İskân Kanunu" kabul edilmiştir.⁵³

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde takip edilen göç ve göçmen politikaları ulus-devlet anlayışı üzerine bina edilmesi ve bir milli kimlik ve aidiyet oluşturulması hedefini gözetmiştir. Bu bağlamda Türk soyu ve kültürünü taşıyan göçmenlerin ülkeye yerleştirilmesi amaçlanmıştır. 1932 tarihli ve 2007 sayılı "Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanunu"nun bazı mesleklerin sadece Türk vatandaşları tarafından yapılmasını içermesi, yine 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu'nda Türkiye'ye göç etme hakkının yalnız "Türk soyundan meskûn veya göçebe" kişilere verilmesinin hüküm altına almasını bu pencereden değerlendirmek gerekir. Aynı şekilde iskân kanununun 1. bölümünün 3. maddesi ve 2. bölümünün 7. maddesi ile Türk kültür ve ırkından olanların Türkiye'ye mülteci/göçmen olarak başvuru yapanlar arasında önceliğe sahip olduğu belirlenmiştir.⁵⁴

Sonuç olarak; Cumhuriyet'ten önce ve sonra yaşanan büyük nüfus hareketleri hem nüfusun etnik açıdan homojenleşmesini sağlayarak "millî devletin kitle temelini" oluşturmuş, hem de Türk burjuva sınıfının önünü açmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde yaşanan göçlerin, Türk millî bütünlüğünün ve Türkiye'de etnik yapısı homojen bir kitlenin oluşmasında önemli sonuçlar doğurduğu söylenebilir.⁵⁵

52 Osmanlı dönemiyle kıyasla Cumhuriyet döneminin göçmen politikaları daha tutarlı ve kaçınılmaz özelliklere sahiptir. Cumhuriyet dönemi politikaları ümmet algısından ziyade millet algısı temeline oturtulmuştur. Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilgi*, 2007, 41, s. 132.

53 Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2, 2014, s. 51.

Cumhuriyet'in kurucu kadroları bu kanunun çıkarılmasına özel önem vermişlerdir. Mecliste kanunun görüşülmesi sırasında yapılan yoğun tartışmalar o tarihlerde göç ve muhacirlerin ne kadar önemli bir konu olarak kabul edildiğini göstermektedir. İçduygu ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 103.

54 Mehmet Aktel, Ümmühan Kaygısız, "Türkiye'de Göç Yönetimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/2, s. 592, 593.

55 Kazgan, *a.g.m.*, s. 326, 327.

3. Amerikan Arşiv Belgelerinde Türkiye'nin Sosyal Yapısına İlişkin Yapılan Değerlendirmeler

Türkiye'nin üzerine oturduğu coğrafya tarih boyunca nüfus hareketliliklerinin yaşandığı bir bölge olmuştur. Bu durum 20. yüzyılda yaşanan önemli gelişmelerle birlikte artarak devam etmiştir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ile hız kazanan nüfus hareketliliği Cumhuriyetin ilk yıllarında da yoğunluğunu sürdürmüştür. Bu da kaçınılmaz olarak yeni Türkiye devleti için birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin tecrübe ettiği bu aşamalar yabancı ülkeler tarafından da yakından takip edilerek Türkiye'nin sosyal yapısı anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Amerikalılar tarafından hazırlanan raporlarda yeni Türkiye'nin sosyal yapısı hakkında yapılan değerlendirme ve yorumlar aktarılmıştır.

Amerikan arşivlerinden elde edilen belgelerde Türkiye'nin sosyal yapısına ilişkin oldukça teferruatlı verilere rastlanılmıştır. Nüfus artışı ve sosyal sistemin gelişimi üzerindeki temel etkenler ve nüfusa ilgili veriler başlığı altında yapılan değerlendirmede Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinin karşılaştırılmasına gidilerek yeni Cumhuriyetin ana uğraşlarından birinin önceki sistemin alışkanlıklarını kırmak olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur.⁵⁶

Anadolu'nun o güne kadar hiçbir milletin tek başına problemsiz bir şekilde hâkimiyetine girmediğinin belirtildiği belgelerde Osmanlı İmparatorluğu topraklarının tarihte Yahudiler, Çerkezler, Pomaklar ve Ermeniler gibi topluluklar için bir liman olarak görüldüğü, bu toplulukların Osmanlı topraklarında kimliklerini kaybetme korkusu yaşamadan mevcudiyetlerini sürdürebildikleri, Türklerin evlilik yoluyla farklı topluluklarla kanlarını karıştırdıklarına değinilmiştir.⁵⁷ Esasında bu tespit barışçıl bir anlayış üzerine kurulu olan Osmanlı millet sisteminin özünü ortaya koymaktadır. Nitekim geleneksel Osmanlı devlet sistemi herhangi bir etnik kimlik zeminine oturmamış toplum kozmopolit bir yapıda olmuştur.⁵⁸

Amerikan arşiv belgelerinde Osmanlı millet anlayışındaki ayrımın dini inançlardan kaynaklandığı, imparatorlukta yaşayan azınlıkların kendilerini kanun ve vergilerinden muaf tutan kapitülasyonlarla Müslümanlardan bile daha özgür bir şekilde yaşadıkları ifade edilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı unsurlara karşı olan bu yaklaşımının imparatorluğun çöküşü üzerindeki etkisinin büyük olduğu yönünde bir değerlendirme yapılmıştır. Kurulan yeni Türkiye'nin imparatorluktan devraldığı toprakların geniş bir kültür çemberine

⁵⁶ NARA, 165-77-3036-2000.2.

⁵⁷ NARA, 165-77-3036-2000.3.

⁵⁸ Antonis Anastasopoulos ve diğerleri, "The Ottoman Empire and the Greek Lands", *Ottoman Architecture in Greece*, Ed.: Ersi Brouskari, Livanis Publications, Athens, 2008, s. 33.

ev sahipliği yapması ve devralınan tarihi birikim itibarıyla farklı etnik unsurların bütünlüğünü koruyabilmesi gerekliliğinin Türkiye'nin asimilasyon politikası yürütememesine yol açtığı tespitinde bulunulmuştur.⁵⁹

Belgelerde Türkiye ile Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan mübadele anlaşması ve bu anlaşmadan önce ve sonra Türkiye'den ayrılan Rumlarla ilgili de çeşitli veriler eşliğinde bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Değerlendirmelerde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan ve 1,5 milyon Rum'un göç ettirilmesini sağlayan anlaşmanın ırksal açıdan ziyade kültür, dil ve gelenek açılarından Yunan kabul edilen Anadolu Rumlarının bu coğrafyadan neredeyse tamamen silinmesine sebep olduğu ifade edilmiştir. Belgelerde Mayıs 1928'de Yunanistan'da yapılan nüfus sayımına göre Lozan Anlaşması'ndan önce 151,892 ve anlaşmadan sonra ise 1,069,957 olmak üzere toplamda 1,221,849 kişinin Yunanistan'a gittiği belirtilmektedir.⁶⁰ Bu süreçte Yunanların İstanbul'da mümkün olduğu kadar fazla Yunanın kalması için çalıştığı, Türk tarafının ise bu göçün özellikle ticarete olacak olan olumsuz etkilerine rağmen mümkün olduğu kadar fazla Yunanı göndermeye çalıştığı ileri sürülmüştür.⁶¹

Yukarıda sayılan faktörlerin nüfusun mevcut durumu üzerinde çeşitli etkilerinin görüldüğüne dair yapılan değerlendirmede yeni Cumhuriyet'in ülkeye tarihinde ilk kez az çok homojen bir yapıyla işleyen bir görünüş sağladığı yorumunda bulunulmuştur. Yapılan değerlendirmede her nüfus değişimiyle Türk birliğinin daha da güçlendiği ve azınlık probleminin ortadan kalktığı, azınlık gruplarının neredeyse tamamının İstanbul'da bulunduğu tespiti yapılmıştır. Azınlıklar hususu bağlamında yapılan yorumda ilköğretimin devlet tekelinde bulunması sebebiyle dini azınlıkların öneminin azaldığı, azınlık okullarının durumuyla ilgili hazırlanan raporda azınlıkların sistem içinde asimile edildikleri belirtilmiştir.⁶² Bu bağlamda 1925 yılı sonbaharı itibarıyla gayrimüslim okulları dâhil bütün okullarda Türk dili, tarihi ve coğrafyasına ilişkin ders saatlerinin arttırıldığı ifade edilmiştir.⁶³

Azınlıklar hakkında Türkiye'de takip edilen politikalar karşısında azınlıkların tutumuna ilişkin olarak bunların ya Türkleştirme ve laiklik ile ilgili politikaları yasal yollarla benimseme yolunu seçtikleri ya da Türkiye'den gitmeyi tercih ettikleri ileri sürülmüştür. Yahudilerin daha çok bu politikalara uyumu tercih ettikleri, Ermenilerin bir orta yol tutturmuş vaziyette oldukları ve Rumların ise uyum sağlamak isteksiz, Türkiye'den ayrılmakta istekli görüldükleri belirtilmiştir.⁶⁴ Azınlıklarla ilgili yapılan genel değerlendirmede azınlıkların

59 NARA, 165-77-3036-2000.3.

60 Yunanistan nüfusu ile ilgili bilgi için bkz. *General Statistical Service of Greece, Annuaire Statistique de la Grèce*, Imprimerie Nationale, Athènes, 1930, s. 41.

61 NARA, 165-77-3036-2000.6.

62 NARA, 165-77-3036-2000.7.

63 NARA, 165-77-3036-2100.15.

64 NARA, 165-77-3036-2100.15.

hem batılılaşma gayretleri hem de Türkleştirme politikaları sonucunda yavaş yavaş ortadan kaybolmakta oldukları, bu durumdan bireylerin hoşnut olmadıkları ancak savaş sırasında meydana gelen olayların ve ateşkes sırasında batılı devletlerin izlediği politikaların işi bu noktaya taşıdığı ifade edilmiştir.⁶⁵

Amerikan arşiv belgelerinde Türkiye'nin 1935 yılı nüfus durumuna da aşağıdaki tablo ile yer verilmiştir.

Tablo 3: Amerikan Arşiv Belgelerinde 1935 Nüfus Sayımına Dair Veriler (Dile Göre)

Milliyet ¹	Sayı	Yüzde
Türk	13,987,566	88
Kürt	1,480,246	9.16
Arap	153,687	0.95
Yunan (Rum)	108,725	0.67
Çerkez	91,972	0.57
Laz	63,259	0.39
Ermeni	57,599	0.35
Yahudi	56,847	0.35
Gürcü	57,325	0.35
Pomak	32,661	0.20
Boşnak	24,613	0.15
Arnavut	22,754	0.14
Bulgar	18,245	0.11
Tatar	15,615	0.09
Fransız	5,381	0.03
Alman	5,047	0.03

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2000.7.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1935 yılında Türkiye'nin nüfus durumu, nüfusun miktarı ve milletlere göre dağılımı ve oranları şeklinde kategorize edilmiştir. Türklerin genel nüfusun % 88'ini oluşturduğu buna karşın diğer etnik unsurların % 12'lik bir orana tekabül ettiği belirtilerek Türkiye'de kalabalık bir

⁶⁵ NARA, 165-77-3036-2100.16.

yabancı nüfusun bulunduğu yorumu yapılmıştır.⁶⁶ Burada Türkler dışında kalan unsurların “yabancı” olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir.

1927, 1935 ve 1940 yıllarına ait nüfus verilerine değinilen arşiv belgelerinde 1927’de 14 milyon düzeyinde bulunan nüfusun 1935’te 16 milyonu, 1940’ta ise 17 milyonu aştığı bilgilerine yer verilmiştir. Azınlıkların yaşadığı toprakların azınlıklarla beraber elden çıkmasıyla yeni rejim için azınlıklar sorununun kısmen çözüldüğü ifade edilmiştir. Geçmişte Suriye, Irak, Bulgaristan ve Yunanistan topraklarının büyük bir kısmının Türklere ait olmasından dolayı buralarda çok sayıda Türk’ün yaşıyor olduğu, Hatay’da yaşayan 220,000 kişilik Türk nüfusun bölgenin kontrolünün Türkiye’ye geçmesiyle Türkiye ile birleştiği belirtilmiştir.⁶⁷

“Müslüman azınlıklar” başlığı altında belgelerde adı geçen unsurlar Kürtler, Çerkezler, Arnavutlar, Lazlar, Boşnaklar, Çerkezler, Gürcüler ve Pomaklar olarak sıralanmıştır.⁶⁸ Bu unsurların kendi köylerinde yaşıyor olsalar dahi

66 NARA, 165-77-3036-2000.7.

Gayrimüslim unsurlara yönelik Türkiye’de hâkim olan bakış açısı hakkında arşiv belgelerinde şu tespitler yapılmıştır:

“Rumlar: Hem Rumca konuşan Türklere hem de Yunanistan’daki Rumlar artık dost ve komşu olarak görülmektedir. 19 yıl önceki savaştan kalması beklenen düşmanlıklar sona eriyor gibi gözükmektedir. Bu hem Türk hem de Yunan hükümetlerinin çabalarıyla mümkün olmuştur. Bunun bir sebebi de Türkiye’de yaşayan azınlık Rum liderlerin bu iyi komşuluk ilişkilerini desteklemesidir.

Ermeniler: Bireysel olarak Ermeniler ve Türkler tarih boyunca iyi komşuluk ilişkileri geliştirmiştir. Aralarında gerçekleşecek evlilik gibi konulara soğuk bakılsa da düşmanlık Ermenilerin milliyetçi akımlara kapılmasıyla meydana gelmiştir. Osmanlı Türklerinin genellikle asker veya memur olduğu bir ortamda ticaret ve iş hayatının büyük bir kısmı Ermeni, Rum ve Yahudilerin elindeydi. Tamamıyla Ermeni ya da Rum köylerine karşı sıcak bakılmıyordu ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirilemiyordu. Bugün ise bunlarla iletişim gelişmektedir. Yine de Ermenilere güven duyulmamakta ve bunu Ermenilerin Türklere karşı izlediği tutumda da görmek mümkündür. 1914-1922 yılları arasında devam eden tehcir Ermeniler tarafından, bunun politik sebepleri de Türklere tarafından unutulmamıştır.

Yahudiler: Dinlerinden dolayı Yahudiler daha az farklı kabul edilmiştir, ama yine de bu iki millet birbirinden çok uzak görülüş ve olmaları gerekenden çok uzaklaşmışlardır. Kendi devletlerinin olmaması lehlerine çalışmış ve Osmanlı İmparatorluğunda önemli yerlere gelmişlerdir. Belli şehirlerde ticarete büyük pay sahibi ve bunun onlara karşı tavırlar doğurmasına rağmen hiçbir zaman düşman olarak görülmemişlerdir. Son yıllarda Yahudiler arasında Türkçe öğrenip evde de konuşulması yönünde bir kampanya başlatılmıştır. Ancak eski klişeler buna karşı çıkmaktadır ve okul kayıtlarında Yahudilerin toplumdaki sayılarını görmeleri onları burmaktadır. Askeri anlamda Yahudi ve Hristiyanlar kısıtlamalara maruzdurlar.” NARA, 165-77-3036-2100.14.

67 NARA, 165-77-3036-2000.8.

68 Arşiv belgelerinde Türkiye’deki diğer etnik unsurlarla alakalı şu tespitlerde bulunulmuştur: *“Çerkez: Anadolu’nun değişik yerlerinde Çerkez ve Abhazlardan oluşan köyler mevcuttur. Bunlar 19. yüzyılda Rus idaresindeki Kafkaslardan kaçan Müslümanlardır. Çift dillidirler ancak yerleşik Anadolu-lular tarafından yarı yabancı olarak görülmektedirler. Genellikle sarşın olan Çerkezlerin kızları evlilik için aranmaktadır ve bazen haklarında olumsuz fikirler ileri sürülmektedir. İyi vatandaş olma gayreti içindedirler. Onlara karşı çok büyük olumsuz düşünceler yoktur ve topluma entegre olmaktadır. Laz: Müslüman Lazlar donanma ve deniz taşımacılığında gerekli olan iş gücünün büyük bir kısmını sağlamaktadır, dolayısıyla konularının aksine çok izole halde yaşamamaktadırlar. Türklere çoğu onları kaba olarak görmekte ve onlardan kültürel anlamda çok fazla şey beklememektedir. Fıkralardaki saf kişi genellikle Laz olarak isimlendirilmektedir. Daha alt sınıf olarak görülseler de yabancı olarak görülmemektedirler.*

Görüş

Akademik
Bakış

21

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

ülke ile bütünleşmiş durumda oldukları, kendilerini Türk kabul ettikleri, dil konusunda bilinçli oldukları belirtilmiştir. Türklerin farklı etnik gruplara farklı şekilde yaklaştıkları ifade edilerek Çerkezlere ve Kürtlere karşı herhangi bir kin beslemedikleri, hatta Kürtleri kardeş Müslümanlar olarak kabul edip diğer Müslüman unsurlardan farklı tuttukları tespiti yapılmıştır.⁶⁹

Arşiv belgelerinde Kürtler için ayrı bir başlık açılarak bazı tespitlere yer verilmiştir. Türkiye'deki (Türklerden sonra) en büyük etnik grup olan Kürtlerin göçebe ve savaşçı bir yapıya sahip oldukları belirtilerek modern politikayla hiç ilgilerinin olmadığı, buna karşın provokasyona açık olmalarına ve bağımsızlık düşüncesini dillendirmelerine rağmen Ermenilerle aynı kategoriye konulmadıklarına dikkat çekilmiştir. 1937'deki isyandan sonra Türk hükümetinin Kürtleri dağlık bölgelerden tarım alanlarına çekme ve buralarda yetişkinlere propaganda, çocuklara eğitimle ulaşarak bir Türkleştirme politikası takip ettiği iddiasına yer verilerek bu politikanın başarıya ulaşip ulaşamayacağını zaman göstereceği ifade edilmiştir.⁷⁰

Türkiye içindeki etnik grupların çıkarmış oldukları isyanlara dair de arşiv belgelerinde birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından itibaren Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ilki 1925'teki Şeyh Sait isyanı, ikincisi oğlunun liderliğinde 1930'da gerçekleşen isyan ve üçüncüsü de Dersim bölgesindeki isyan olmak üzere üç isyan olayının gerçekleştiği, diğer hiçbir grubun devlet tarafından dikkate alınmalarını gerektirecek kadar kalabalık olmadığı, dolayısıyla içişlerinde Türkler kadar etkin bir grubun ortaya çıkmasının şimdilik mümkün gözükmediği yorumu yapılmıştır.⁷¹

Arap: Güneydeki Arapça konuşan insanlar Türklerle eşit muameleye tabi tutulmaktadırlar. Onların kusuru olarak Türkçe konuşmamları ve modernleşme programına diğerleri kadar ilgi göstermemeleri gösterilmektedir.

Müslüman olmayan azınlıklar: Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler azınlık blokları oluşturmaktadır. Bunların büyük bir kısmı İstanbul'da yaşamakta ve polisin sıkı gözetimi altındadır. Bu üçü arasında en çok Ermenilerden kuşulanılmaktadır. Bunu sebebi Almanların İstanbul'u işgal etmesi durumunda diğerlerinin kaçacak olma ihtimalinin yüksek olmasıdır." NARA, 165-77-3036-2100.13.; Türkiye'de yaşayan etnik grupların yaşadıklarını gösteren harita için bkz. Ek 3.

69 NARA, 165-77-3036-2020.1a.

70 NARA, 165-77-3036-2020.1a.

71 NARA, 165-77-3036-2020.18.; Amerikan arşiv belgelerinde Kürtlerin Şeyh Sait ve oğlunun isyan hareketleri ile ilgili şu yorumlarda bulunulmuştur:

"Olaylı bir geçişleri olmasına rağmen Kürtler Dünya savaşından önce doğu hariç pek bilinmemekteydiler. Dünya savaşıyla ilgileri olmamasına rağmen Kafkas ve Mezopotamya cephelerinde büyük kayıplara uğradılar. 1919'da Türkiye'den bağımsızlıklarını istemek için barış konferansına katıldıklarında nereden geldiklerini çok az kişi bilmekteydi. Milletler Cemiyeti Kürt problemi çözmeye çalıştı ama bu çabalar 1925'te sona erdi. Kendi uygulamalarını devam ettirmek suretiyle Osmanlı idaresinde mırın kıvrın ederek yaşadılar ancak Türk vatandaşı olarak yaşamaya pek sıcak bakmıyorlardı. Daha sonra yargılanan ve idam edilen Şeyh Sait'in liderliği altında bir isyan başlattılar. 5 yıl sonra Şeyh Sait'in oğlu önderliğinde tekrar isyan ettiler. Bu sefer biraz daha organize olmuşlardı ve amaçları başkenti Van olan bir devlet kurmaktı. İngiltere ve Rusya onları silahlandırmakla suçlanmıştı. Türkiye'nin en büyük meselesi politik birlik olduğu için ve Kürtler sürekli ve açıkça buna muhalefet ettiği için Türkiye'nin bu olaya sert tepki göstermesi şaşırıcı değildir.

Arşiv belgelerine göre takip edilen Türkleştirme politikası ile birlikte yabancıların imtiyazlarından vazgeçip vatandaş haline gelmeleri beklenmekteydi. Türk-Yunan mübadele anlaşması sonrası 100 bin kadar Türk Anadolu'da Yunanlar tarafından boşaltılan topraklara ve doğudaki boş topraklara yerleştirilmiştir. Yine 1934-1937 arası dönemde Balkan ülkeleri ve Rusya'dan Türkiye'ye 133,428 kişi gelmiştir.⁷²

Mevcut sınırları dışında doğan nüfusun oldukça yüksek olduğu ve bunların anadillerinin Türkçe ve dinlerinin de İslam olduğunun belirtildiği belgelerde bunların büyük bir çoğunluğunun Balkanlardan gelen asker, arazi sahibi ve köylü gibi pek çok sosyal sınıftan göçmenlerden oluştuğu tespitinde bulunulmuştur. Bu toprakların elden çıkması üzerine nüfusun büyük bir bölümünün hâlâ Türk idaresinde olan topraklara doğru göç ettiği ifade edilerek bunların çektikleri sıkıntılardan dolayı Anadolu'nun yerli halkından daha Türk oldukları yorumunda bulunulmuştur. Balkanlara kıyasla Arap ülkelerinden gelenlerin sayısının çok daha az olduğu Rusya ve Azerbaycan'dan da az sayıda entelektüelin göç etmiş olmasına rağmen bunların sayılarına kıyasla etkilerinin büyük olduğu değerlendirilmiştir. Arşiv belgelerinde Hıristiyan Türkler olan Gagavuzların Romanya'dan göçünün teşvik edilmesiyle birlikte binlerce köylü Gagavuz'un Türkiye'ye geldiği ve bunların hiçbirinin Türk ordusuna hizmet vermekten şikâyetçi olmadıkları ifade edilmiştir.⁷³

Arşiv belgelerinde Türkiye'deki sosyal gruplarla ilgili yapılan değerlendirmelerde Türkiye'de herhangi bir sınıf ayrımı olmadığı ve bu durumun Osmanlı geleneğinin devamı olarak kabul edilebileceği tespiti göze çarpmaktadır. Resmî görevlilerin çoğunun ordudan ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinden olmalarına rağmen, herkesin bu mevkilere ulaşma şansına sahip olduğu belirtilerek çarpıcı bir örnekle toplumsal eşitlik durumu desteklenmiştir. Buna göre vekil çocuklarından köylü çocuklarına kadar birçok

Yerleşim: Kürtler Suriye'nin kuzeyi ve Mezopotamya'nın dağlık kesimlerinde yaşayan Turanilerdir. Göçebe olmalarına rağmen Türkiye'nin doğusuna yerleşmişlerdir. Kürtlerin tamamı ise bu bölgede doğuya doğru Urumiye gölüne kadar uzanmaktadır. Kürdistan terimi genel itibarıyla bu bölgeyi kapsamakla birlikte kuzey doğu ve Ermenistan'a da atıfta bulunmaktadır. Dünya savaşından sonra meydana gelen coğrafi değişikliklerin sonucu olarak, eski Türk-İran sınırının büyük bir kısmı artık Türkiye-İrak sınırını oluşturmaktadır. Ancak en fazla sıkıntının görüldüğü sınır Türk-İran sınırındır. Bu sınır yıllarca bir arada yaşayan kabileleri bölerek sıkıntılara sebep olmuştur. Ağrı Dağı Kürdistan'ın merkezidir. Nuh'un gemisinin konuşlandığı ve Hıristiyanlık için önemli bir merkez olan bu yerde Kürtler modern silahlarıyla direnişlerini sürdürmektedir. Sıkıştıkları zamanlarda ise İran'a kaçıp toparlanmaktadır. Türkiye İran ile 1926'da diğer ülkeye rahatsızlık verecek bir örgüte karşı yaptırım uygulanmasını öngören anlaşmanın İran tarafından uygulanmasını istedi. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin bir süre bozuk seyretmesine sebep olmuştur. Sonunda 1932'de yeni bir sınır anlaşması imzalanmış ve 1937'de aynı anlaşma düzenlenmişti." NARA, 165-77-3036-2020.1b., 2.; Kürtlerin Anadolu'da yoğun olarak yaşadıkları bölgeleri gösteren iki harita için bkz. Ek :4, 5.

72 NARA, 165-77-3036-2000.8.

73 NARA, 165-77-3036-2000.8.

Görüş

Akademik
Bakış

23

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

farklı gruptan gelen çocukların bir yaz kampına birlikte katıldıkları ve bu farklılığa rağmen tam bir eşitlik duygusunun hâkim olduğu ifade edilmiştir.⁷⁴

Belgelerde Türkiye'deki ekonomik gruplarla ilgili açılan başlıkta o günün Türkiye'sindeki yönetici sınıfa mensup üyelerin çoğunun asker olan ve 1914'te Osmanlı'nın kaderini çizen Jön Türklerden büyük ölçüde farklılık gösterdiği tespitinde bulunulmuştur. Osmanlı döneminde işyeri ve sanayi kuruluşlarının çoğunun Hıristiyan ve Yahudilere ait olduğu ve onlar tarafından işletildiği, yeni Türkiye ile birlikte ise durum oldukça farklı olduğu ifade edilmiştir. Belgelerde bu durum son 25 yılda ticarî, finansal ve endüstriyel çıkarları olan yeni bir orta sınıfın oluşması ile açıklanmıştır.⁷⁵

İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'nin savaşa karşı tutumuna dair Türk ekonomi çevrelerinin yaklaşımına da yer verilen belgelerde Türk iş adamlarının savaş istemedikleri, İngiliz ve Almanlarla yapılan ticaretin oldukça kârlı olduğu ve Türkiye'nin barışı korumaya çalıştığı müddetçe bu ticaretin devam edeceği, Türkiye'nin savaşa dâhil olması durumunda orta sınıfın kaybının büyük olacağı değerlendirilmeleri yapılmıştır.⁷⁶ Türk iş adamlarının genel olarak milliyetçi oldukları çünkü milliyetçiliğin çıkarlarına sahip çıkıp yabancılarla rekabetten onları koruduğu yorumu da belgelerde yer alan bir başka tespittir. Belgelerde ayrıca Osmanlı zamanında yabancıların elde ettiği kazancın gelişen Türkiye ile birlikte orta sınıfın eline geçtiği, orta sınıfın ise Türkiye'nin bağımsızlığının korunması ve modernleşmenin devam etmesi dışında çok büyük ideallerinin olmadığı, bu kesimin emperyalist değil milliyetçi bir kimliğe sahip olduğu ve tehlikeli bir oyun olan politikaya girmek gibi bir niyetlerinin olmadığı vurgulanarak taraf olarak zarara uğramaktansa tarafsız kalmayı istedikleri ifade edilmiştir.⁷⁷

Amerikan arşiv belgelerinde göçmenlerle ilgili hukukî değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bu konudaki ilk değerlendirme göçmenlik yasaları hakkında yapılmıştır. Buna göre 14 Haziran 1934 tarihinde göçmenlikle ilgili 2510 sayılı detaylı bir yasanın kabul edildiği bilgisine yer verilerek Türkleşen halkların yaşam ve yerleşimleriyle ilgili bu yasaya göre ülkenin üç bölgeye bölündüğü ifade edilmiştir. Bu bölgeler; nüfusun kültürel anlamda Türklerden oluştuğu bölge, Türkleşmek isteyen halklar için yerleşim bölgesi ve çeşitli sebeplerden dolayı yerleşimin olmadığı bölgeler olarak belirtilmiştir. Yasada Türk soyundan olanların kabul edildiği buna karşın Türk kültürü ile ilgisi olmayanlar, anarşist, casuslar, çingeneler ve Türkiye'den sürülenlerin kabul edilmeyeceği bilgisi paylaşılmıştır.⁷⁸

74 NARA, 165-77-3036-2020.16.

75 NARA, 165-77-3036-2020.16, 17.

76 NARA, 165-77-3036-2020.17.

77 NARA, 165-77-3036-2020.17.

78 NARA, 165-77-3036-2050.2.

Türkiye'ye gelen göçmen sayılarına ilişkin olarak arşiv belgelerinde şu tablolara yer verilmiştir:

Tablo 4: Göçmen ve Mülteci Sayısı, 1923-1939

Yıllar	Sayı	Yıllar	Sayı
1923	196,420	1932	11,603
1924	208,886	1933	25,656
1925	39,634	1934	34,057
1926	32,852	1935	50,719
1927	27,172	1936	33,074
1928	40,570	1937	26,752
1929	19,133	1938	29,678
1930	13,964	1939	14,690
1931	11,648	Toplam	817,508

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2050.3.

Tablo 5: Etnik Aidiyetlerine Göre Göçmen Sayıları, 1934-1939

Yıllar	Bulgaristan	Romanya	Yugoslavya	Diğerleri
1934	8,682	16,072	3,219	6,084
1935	24,968	21,162	3,489	1,100
1936	11,730	20,692	250	402
1937	13,490	13,110	65	87
1938	20,542	8,832	71	233
1939	11,290	3,400	-	-
Toplam	90,702	83,268	7,094	7,906

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2050.3.

1923 nüfus mübadelesinden sonra çok yoğun bir göç yaşanmadığı, bununla birlikte Lozan Anlaşması'na göre büyük miktarda Türk ve Yunan'ın yer değiştirdiği ve Türkiye'nin bundan zararlı çıktığı ifade edilerek, bunun gerekçesi olarak gelen Türklerin çoğunun çiftçi olmasına karşın gidenlerin çoğunun esnaf ve zanaatkâr olduğu ifade edilerek buna rağmen bu mübadelenin bir rahatlatma sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca Türkiye'nin daha önce Osmanlı idaresinde olan topraklarda yaşayan halklar tarafından bir fırsatlar ülkesi olarak görüldüğü, nitekim son 15-20

yılda gerçekleşen göçlerin neredeyse tamamının komşu ülkelerden, özellikle de Yunanistan ve Bulgaristan'dan bundan dolayı olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Bu hareketliliğin bir sebebi olarak vatandaş olmayanlara getirilen çalışma sınırlamaları olduğu, bunun da işgücü eksikliği yaşayan ve toprakları tam olarak işlenemeyen Türkiye için olumlu bir durum olduğu ileri sürülmüştür. Bundan dolayı Türk ırkına mensup kişilerin göç etmesinin teşvik edildiği, hükümetin birçok köy kurup binlerce ailenin göçünü desteklediği ifade edilmiştir. Nüfus hareketliliği ile ilgili olarak verilen bilgiler arasında Balkanlar'dan ve Rusya'dan gelen göçmenlerin bir kısmının Hıristiyan olması rağmen hükümetin bunlara herhangi bir ayırım uygulamadığı dikkati çekecek şekilde yer almaktadır.⁷⁹

Göçmenlerin çoğunun yerleşiklerden daha muhafazakâr olduğu, ancak diğerlerinden etkilenmekte ve bu özelliklerinin ortadan kaybolmakta olduğu da yapılan yorumlar arasındadır. Avrupa'da yerlerinden edilen bilim insanlarının Türkiye'ye gelmelerine müsaade edildiği bunların Türk üniversitelerinde görevlendirildiği bilgisi de arşiv belgelerine yansımıştır.⁸⁰

Gelenek ve göreneklerin sosyal yapı üzerindeki etkisi ve Türk toplumunun genel özellikleri hakkında arşiv belgelerinde şu yorumlar bulunmaktadır:

“Türkler ne Asyalı ne de Avrupalıdır, her ikisinin bir karışımıdır. Orijinal olarak Asyalı olmalarına rağmen pek çok ırkla karışmışlardır. Dolayısıyla Türk psikolojisinde hem Asya hem de Avrupa'nın izlerine rastlamak mümkündür. ...Basit bir hayat sürer ve batıdaki rahat hayatın peşinde değillerdir. Bu entelektüel eksiklikten kaynaklanmamaktadır, hatta dünyayı çok merak etmektedirler. Batı'daki kanaatin aksine saldırgan değillerdir. Şükretmeyi bilmektedirler.

Eski nesil eski yaşam tarzına sarılmakta ve yeni nesille aralarında çarpıcı bir fark bulunmaktadır. Yönetenler ile yönetilenler arasında uçurum vardır. Yönetenler tarafından benimsenen batılılaşmaya toplumda büyük uyumsuzluk vardır.

Eski gelenekler ile uygulanmak istenen yenilikler arasında o kadar büyük fark var ki, uygulamada iki farklı yaşam tarzı var denebilir. Bu fark batı ile doğu arasındaki farktır.

Türkiye'nin batısı, özellikle de İstanbul, Bursa, İzmir ve Ankara gibi şehirler Batılılaşırken diğer yerler eski geleneklere göre yaşamaktadır. Eski geleneklere bağlı olanlar çoğu zaman bu uygulamalarından dolayı eleştirilmektedirler. ...Değişim memurlar ve eşleri tarafından yürütülmektedir. Yerli halk yavaşça takip etmektedir. Hükümet okullarına gittikleri için en kolay çocuklar etkilenmektedir. Kadınlar en zor değişenlerdir ama artık başları açık bir halde partilerde görünmektedirler.

Kasaba ve büyük köylerde ocaklar vardır. Görevleri medeniyeti yaymaktır. Üyelerinin çoğu erkektir ancak amaçları kadınları da toplum hayatına sokmaktır. Buldukları yerdeki sosyal trendi belirlemektedirler.

79 NARA, 165-77-3036-2050.4.

80 NARA, 165-77-3036-2050.5.

Türklere zorla hiçbir şey yaptırılamaz. Geçmiş tecrübeleri onları zorlamaya karşı son derece hassaslaştırmıştır. Yeniliklere şüphe ile yaklaşmaktadırlar. Genelde geleneksel yaşam tarzını sürdürüp sakin bir hayat istemektedirler.

Otoriteye saygı: Türkler yönetilmeye alışkıntırlar. Türkiye'de meydana gelen gelişmelerin çoğu verilen emirler ve yapılan propagandanın sonucudur. Doğu'da yaşayanlar işlerine en az müdahalede bulunacak liderleri tercih etmektedirler. Kürtler ve diğer bazı azınlıklar haricinde Türkler barışçıl ve kanunlara saygılıdır.

Kendini yönetme kapasitesi: Türkiye'nin kelimenin tam anlamıyla demokratik olduğu söylenemez ama o yolda ilerlemektedir. Çoğunluğu oluşturan köylülerin tutumundan dolayı monarşi olmasa bile oligarşi şeklinde devam eden bir tarz vardır.

Muhafazakâr ve Milliyetçi eğilimler: Yönetici Türklerin en büyük gayesi milli ve uluslararası saygıdır. Yani ülkelerini medeni dünyayla aynı seviyeye getirmeyi amaçlamaktadırlar.

Safiyet: Kitlelerin ataletine rağmen yöneticiler yol almayı başarmıştır, çünkü otoriteye itaate alışık bir milleti yönetiyorlar. Kalabalıklar meşru yöneticilerin emirlerine uymaya alışkıntırlar. Yine de radikal kararlara şimdilik de olsa itaat edilip edilmeyeceği muammasızdır.

Eğitilmiş Türklerin ruh halini tarif etmek kolay değildir. Bir Türkün mantalitesi şunlardan oluşmaktadır: Gerçekçilik, cüret, saldırganlık ve kendiliğinden iyi kalplilik. Çok insancıldır. Gerçekçidirler ve bununla gurur duymaktadırlar. Yeniliklere çok açık değiller.

Sadakət: Savundukları şeylere karşı son derece sadıktırlar. Oryantal bir zihniyete sahiptirler. Güvenilemez oldukları söylenemez. Dürüstturler. Sıkı pazarlıkçıdırlar. İfna etmek günler sürebilir, ama söz ağızlarından çıktı mı onlara güvenebilirsiniz.

İyi eğitildiği takdirde Türk işçiliğine güvenilebilir. Yaygın işçilik yavaş ve güvensiz olsa da iyi işi çıkarımlar da vardır. İşlerini ciddiye almaktadırlar. Türklerin zekâsı hafife alınamaz. Üst seviyedekiler çok çabuk öğrenmektedir, ancak köylerde yaşayanlar mekanik uyumdan uzaklar.

Nezakət: Modern tesisleri olmamasına ve fakir olmalarına rağmen, en üst seviyeden aşağıya doğru karşılaştığımız bütün insanlar oldukça nazikti ve isteklerimizi yerine getirmeye çalıştı. Aksi söylenmesine rağmen yabancılara karşı son derece sıcaktırlar. Sevimli ve misafirperverdirler.⁸¹

Amerikan arşiv belgelerinde Türkiye'de devletin ve toplumun batılı ülkelere ve uluslararası politikaya yönelik bakış açılarına dair de çeşitli değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Belgelerde Birinci Dünya Savaşı'nın imparatorluk topraklarının üçte birine ve büyük bir nüfus kaybına mal olmasına rağmen kaybedilen toprakları geri almak için herhangi bir isteğin olmadığı, buna karşın Balkanların ve Güneybatı Asya'nın lideri olarak görülmek gibi bir arzunun olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. Komşu ülkelerle iyi ilişkiler ge-

81 NARA, 165-77-3036-2100.1-11. 1935 yılı verilerine göre Türkiye'de okur-yazar nüfus dağılım haritası için bkz. Ek 6.

Geri

Akademik
Bakış

27

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

liştirmek için çaba gösterildiği, bu amaçla 1934'de Balkanlı ülkelerle iyi niyet paktının imzalandığı ifade edilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin kendisine şüpheyle ve hoşnutsuzlukla yaklaşılmayan tek batılı güç olduğu, ancak ülkedeki Amerikalıların faaliyetlerinin misyonerlik veya Türk düşmanlarına destekçilik şeklinde dikkatlice incelendiği de belgelere yansımıştır.⁸²

Belgelerde; Türklerin Almanları kendilerini üstün görmelerinden dolayı pek sevmedikleri hem yöneten hem de yönetilen kesimlerin önceki savaşta müttefikleri olarak onlara üstünlük tasladıkları için Almanlara karşı kin besledikleri iddia edilmiştir. Buna rağmen gelişim sağlamak için Alman müdahalesinin kabul edildiği, ancak Nazi fikirlerinin ve politik gücünün kabul edilmediği belirtilmiştir.⁸³ Buna mukabil; uzun zamandır Türkiye'nin düşmanı olan Rusya'nın Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk güç olduğu yeni rejimin ilk günlerinde güçlü bir ilişki kurulduğu ifade edilmiştir.⁸⁴ Türklerin komünizmin vaat ettiği avantajları istemedikleri belirtilerek bunun gerekçesi olarak iki sebep öne sürülmüştür: Bunlardan ilki endüstrileşmiş bir topluluktan yoksun olmaları, ikincisi ise Müslümanların ferdiyetçi bir anlayışa sahip olmaları olarak sıralanmıştır.⁸⁵

Sonuç

Göç, Anadolu toprakları için tarih boyunca süreklilik arz eden bir olgu olmuştur. Kafkasya'da yaşanan Rus istilası ve Balkanlar'daki milliyetçilik hareketlerinin yaygınlaşması sonucu ortaya çıkan yeni ulus-devletlerin dışlayıp göçe zorladıkları "kendilerinden olmayan" Müslüman ve Türk unsurların yerlerinden ayrılmak zorunda kalmaları, bugünkü Türkiye'nin nüfus haritasının ortaya çıkmasında önemli faktörler olarak öne çıkmıştır. Türkiye'nin nüfusunun önemli bir kısmı son 150 yıllık dönemde göç edenlerden oluşmaktadır.

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonrası kaybedilen topraklardan güvenilir liman olarak görülen Anadolu'ya doğru yaşanan nüfus akışı başlarda sosyal ve ekonomik açıdan büyük sıkıntılar yaşanmasına neden olsa da savaşlardan büyük nüfus kayıplarıyla çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulan "milli" devletin ihtiyaç duyduğu nüfusun karşılanmasında önemli bir paya sahip olmuştur. Bu dönemdeki nüfus politikaları da aynı şekilde milli devlet anlayışının bir gereği olarak anlaşılmış ve uygulanmıştır. Gayrimüslim unsurlar *şartların zorlaması sonucu ülkeden ayrılırken*, Türk ve Müslüman ağırlıklı kitlelerin göç etmesini uygun gören, hatta teşvik eden politikalar izlenmiştir. Takip edilen göç politikalarıyla birlikte yeni devlet homojen bir yapıyla işleyen

82 NARA, 165-77-3036-2100.17.

83 NARA, 165-77-3036-2100.17, 18.

84 NARA, 165-77-3036-2100.18.

85 NARA, 165-77-3036-2100.19.

bir görünüşe kavuşmuştur. Göçler ekonomik açıdan da bir Türk burjuva sınıfının doğmasına vesile olmuştur. Kültürel bir temele dayanan ve Türk millî kimliği esasında millet olma bilincini önceleyen bu politikalarla kültürel ve sosyal anlamda türdeş bir nüfus oluşturulması amaçlanmıştı.

Tarih boyunca birçok toplum için sığınak olarak görülen Türkiye toprakları son yıllarda Afganistan ve Suriye gibi sorunlu bölgelerden kaçmak zorunda kalanlar için de cazip bölge olarak öne çıkmaktadır. Anadolu'nun âdeti kadeiri olan bu durumun uzun vadede Türkiye'nin sosyal yapısını değiştirebilecek önemli riskleri de barındırdığının altını çizmek bu çalışmanın sonuçlarının tedbir ve ibret niteliğinde olanıdır.

Kaynaklar

Arşivler, Resmi Yayınlar, Gazeteler

Les Archives du Ministère des Affaires Étrangères

National Archives and Records Administration

US Archives, National Archives and Research Administration of the United States of America

General Statistical Service of Greece, *Annuaire Statistique de la Grèce*, Imprimerie Nationale, Athènes, 1930.

The Times

Kitaplar ve Makaleler

A History of the Peace Conference of Paris, 6, Ed.: H.W.V. Temperley, Henry Frowde and Hodder & Stoughton, London, 1924.

AKTEL, Mehmet, KAYGISIZ, Ümmühan, "Türkiye'de Göç Yönetimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/2, s. 579-604.

ALEXANDRIS, Alexis, "The Greek Census of Anatolia and Thrace (1910-1912): A Contribution to Ottoman Historical Demography", *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy, and Society in the Nineteenth Century*, Ed.: Dimitri Gondicas, Charles Issawi, The Darwin Press, Princeton, New Jersey, 1999, s. 45-76.

ANASTASOPOULOS, Antonis ve diğerleri, "The Ottoman Empire and the Greek Lands", *Ottoman Architecture in Greece*, Ed.: Ersi Brouskari, Livanis Publications, Athens, 2008, s. 23-44.

ARI, Kemal, "Türkiye'de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 97-114.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım*, V, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

ÇAPA, Mesut, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2, 2014, s. 49-69.

ÇAVUŞOĞLU, Halim, "'Yugoslavya-Makedonya' Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilgi*, 2007, 41, s. 123-154.

Görüş

Akademik
Bakış

29

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

DİLEK, Mehmet Sait, "Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları*, 36, Karam Yayınları, 2013, s. 31-42.

ECONOMIDES, Demosthenes H., *Le Pont et les Justes Revendications de ses Habitants Grecs*, Impress de L. Mourkidés, Constantinople, 1920.

GERAY, Cevat, "Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, 3/4, s. 8-36.

Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Enstitüsü, Ankara 1962.

Greece Before the Peace Congress of 1919; A Memorandum Dealing with the Rights of Greece, Oxford University Press, New York, 1919.

HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

İÇDUYGU, Ahmet, ERDER, Sema, GENÇKAYA, Ömer Faruk, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2014.

İPEK, Nedim, *Rumeli'de Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Osmanlı Modernleşmesi, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

KAZGAN, Gülten, "Millî Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 30, 1970, s. 311-331.

KİRİŞÇİ, Kemal, "Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketlerinin Değerlendirilmesi", *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış (10-12 Aralık 1998) Uluslararası Kongresi*, Ed. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 111-121.

KİTSİKİS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963.

KRASTEVA, Anna, "Bulgaristan'ın Etno-Kültürel Panoraması", *Dış Politika Dergisi*, 6/2, s. 97-114.

KÜÇÜKER, Yüksel, *Tarihi Arka Planıyla Pontus Meselesi ve Bir Algı Yöntemi Olarak Yabancı Basına Yansıması*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2015.

LADAS, Stephen Pericles, *The Balkan Exchanges of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, Macmillan, New York, 1932.

MACCAS, Léon, *L'Hellénisme de l'Asie-Mineure*, Berger-Levrault, Paris, 1919.

MCCARTHY, Justin, *Sürgün ve Göç*, Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.

METİN, Ömer, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Türklerinin Göçüne Dair Faaliyetleri (1931-1938)", *Karadeniz Araştırmaları*, 9/35, s. 125-143.

- NAKRACAS, Georgios, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, Çev. İbrahim Onsunuoğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÖKSÜZ, Hikmet, *Yirminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar*, Serander Yayınları, Trabzon, 2016.
- ÖZDEMİR, Mustafa, *I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Ülkesinde Yaşanan Göç Hareketleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.
- Patriarcat Oecumenique, *Les Persecutions de l'Hellenisme en Turquie*, Constantinople, 1919.
- PALLIS, A. A., *Greece's Anatolian Venture and After; A Survey of the Diplomatic and Political Aspects of the Greek Expedition to Asia Minor (1915-1922)*, Methuen & Co. Ltd., London, 1937.
- PEARS, Sir Edwin, *Turkey and its People*, Methuen & Co. Ltd., London, 1911.
- Polybius, *Greece before the Conference*, Methuen & Co. Ltd., London, 1919.
- Pontus Meselesi*, Haz. Yılmaz Kurt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995.
- SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- SOTERIADES, George, *An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, Edward Stanford Ltd., London, 1918.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemalî, *Canlı Tarihler, Hatıralar, Atina Sefareti (1913-1916)*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÜLKER, Erol, "Contextualising 'Turkification': Nation-Building in the late Ottoman Empire 1908-18", *Nations and Nationalism*, 11/4, 2005, s. 613-636.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1888-1922*, 1, Haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.
- YAVUZ, Nuri, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar", *Akademik Bakış*, 4/7, 2010, s. 177-184.
- YILDIRIM, Seyfi, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikaları Çerçevesinde Göç ve Göç Politikaları (1921-1960)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 2016, s. 273-302.
- ZAMIR, Meir, "Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919", *Middle Eastern Studies*, 17/1, Taylor & Francis Ltd., 1981, s. 85-106.
- ZÜRCHER, Erik Jan, "Greek and Turkish Refugees and Deportees 1912-1924", *Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive*, Department of Turkish Studies, Universiteit Leiden, 2003,
- <http://www.transanatolie.com/english/turkey/turks/ottomans/ejz18.pdf> (17.10.2018).

Görüş

Akademik
Bakış

31

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Ekler

Ek 1: Anadolu'daki Nüfus Dağılımını ve Yoğunluğunu Gösteren Bir Harita

■ Rumlar ■ Türkler ■ Ermeniler ■ Bulgarlar ■ Arnavutlar

Kaynak: Léon Maccas, *L'Hellénisme de l'Asie-Mineure*, Paris: Berger-Levrault, 1919.

Ek 2: Kraliyet Coğrafya Topluluğu Tarafından 1910 Senesinde Yayınlanan bir Etnografik Haritadan Kesit

■ Türkler ■ Lazlar ■ Ermeniler ■ Rumlar ■ Kürtler ■ Dağınık/Seyrek Yerleşim

Kaynak: <http://hdl.loc.gov/loc.gmd/g7431e.ct002182>

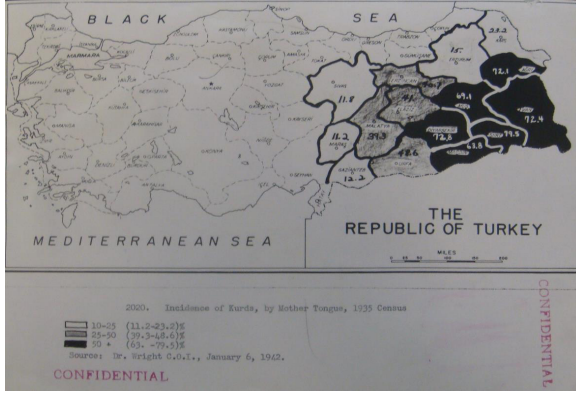
gazi

Ek 3: Türkiye'deki Etnik Grupların Yaşadıkları Bölgeleri Gösteren Harita

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2020.

Ek 4: Kürtlerin Anadolu'da Yoğun Olarak Yaşadıkları Bölgeleri Gösteren Harita

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2020.22.

Ek 5: Kürtlerin Anadolu'da Yoğun Olarak Yaşadıkları Bölgeleri Gösteren Harita

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2020.

Gazi

Akademik

Bakış

33

Cilt 13

Sayı 25

Kış 2019

Ek 6: 1935 Yılı Verilerine Göre Türkiye'de Okur-Yazar Nüfus Dağılım Haritası

Kaynak: NARA, 165-77-3036.

Extended Abstract

When the history of humanity is examined, it is seen that the phenomenon of migration triggers great changes in a continuity. Major events throughout history have led to a population change/mix in all parts of the world. It is inevitable that Anatolia, which is the geography where three continents converge, is also affected by the migration waves. This feature is indeed strategic fate of Anatolia.

The most significant changes in the demographical structure of Anatolia have occurred in the last 150 years. These changes coincided with the historical period when the Ottoman Empire began to lose its status as a hegemonic political power. In the last two centuries of the Ottoman Empire, the territories began to shrink as a result of the weakening of the Empire, losing wars and thus, losing significant portions of lands. The region that was affected most from this territorial shrinking process was Anatolia, which was considered as a safe haven at the nucleus of the Ottoman Empire.

It is a commonly held view that the Ottoman-Russian War of 1877-1878 (the War of '93) was a critical point for the demographic structure of Anatolia. As a result of the disastrous defeat suffered at the hands of the Tsarist Russia the Muslim populations of the Balkans immigrated en masse to the Anatolian territories. This immigration wave left lasting effects on the demographic structure of the Ottoman Empire while at the same time creating the opportunity for the Balkan nations to constitute their nation-states. Since then Anatolia has become an epicenter for the Muslim refugees and the non-Muslim populations of Anatolia have left the country as a result of deportations and population exchanges, creating a homogeneous ethnic and religious demographic structure in Anatolia.

The independence movements in the Balkans were followed by the political changes in the Caucasian region and the Muslims of Crimea and Caucasia began to flood into Anatolia in large numbers beginning in the 1860s. The new "national" Turkish state, founded after the War of National Struggle in the first quarter of the 20th century, has been well established on a sociological basis in terms of nation-building with the integration of the Muslim refugees from the Balkans and the Caucasus with the native Muslim population of Anatolia.

The historical importance and strategic structure of Anatolia attracted the interest of foreigners to this region. Thus, the social structure of the new state that emerged on the territory of Anatolia after an empire erased from the stage of history after more than six centuries was tried to be understood in all its aspects.

The nation-building process of modern Turkey during the first half of the 20th century was closely examined by the American officials who compiled a social and demographic map of Turkey. The evaluations of the representatives of the United States, which stand out as one of the most important powers of the 20th century, are included in this study. In this way, it has been tried to understand how perceived of the new social structure of Turkey.

This study, therefore, intends to explain the historical process mentioned above by using the U.S. archival documents and a survey of the literature on the subject.

(Footnotes)

1 Belgelerde nüfus sayımında etnik menşenin belirlenmesinde en net kıstasın konuşulan dil olduğu belirtilmiştir. Bu konuda ayrıca Türklerin kendilerini Türk olmayanlardan dil ve kültür ile ayırdıkları ifade edilmiştir. Yine Cumhuriyette bütün ırkların vatandaş haline getirildiği, dolayısıyla anadil olarak Türkçe konuşan pek çok grubun bu sayımda ayrı bir birlik olarak ele alınmadığı, bununla beraber Türkçe konuşanlar kendilerini Türk hissettiği tespitlerine yer verilmiştir. NARA, 165-77-3036-2020.1a.

Görüş

Akademik
Bakış

35

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Organizational Culture and the Turkish Military

Örgüt Kültürü ve Türk Ordusu

R. Dilek KOÇAK* & Sertif DEMİR**

Abstract

This paper examines the evolution of the organizational culture of Turkish military, and how underlying variables and dynamics have influenced its development. The main finding is that the Turkish military's organizational culture includes shared basic norms, rules, values, and beliefs, and that they are taught to create a common identity to entrants. Turkish military organizational culture makes employees feel part of an exclusive organization where adherence to heroism, honor, patriotism, and loyalty represent a common identity. This paper includes three main sections: a brief theoretical overview of culture and organizational culture; analysis of the evolution of Turkish military culture; examination of the variables and dynamics influencing its evolution.

Key Words: *Turkish Military, Organization Culture, Variables, Common Identity, Sense of Belonging.*

Öz

Bu makale, Türk Ordusunun örgütsel kültürü ve temel değişkenleri/dinamikleri ile dinamiklerin bu örgütsel kültürün gelişimini nasıl etkilediğini incelemektedir. Bu çalışmanın ana sonucu Türk Ordusu'nun örgütsel kültürü olarak, paylaşılan temel normlar, kurallar, değerler ve inançlar olduğu ve bunların yeni başlayanlara ortak aidiyet kimliği yaratılması için öğretildiğidir. Türk Ordusu örgüt kültürü; kahramanlık, saygınlık, namus, yurtseverlik, sadakat ve vatan sevgisini ortak bir kimlik haline getirerek, çalışanlarının ayrıcalıklı bir organizasyonda hissetmelerini sağlar. Bu analizi yapmak için, çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır: Kültür ve örgüt kültürüne yönelik kısa literatür taraması; Türk Ordusu kültürünün oluşumunun irdelenmesi, Türk Ordusu örgütsel kültürünü etkileyen değişkenler / dinamiklerin incelenmesi.

Anahtar Sözcükler: *Türk Ordusu, Örgüt Kültürü, Değişkenler, Ortak Kimlik, Aidiyet Duygusu.*

Introduction

The Turkish Armed Forces (TAF) (*Türk Silahlı Kuvvetleri – TSK*) is one of a few key organizations in the Republic of Turkey. Several essential dynamics have given TAF this prominent position. First, it played a founding role in establishing the Republic before playing a pioneering role in the modernization and Westernization of Turkish society. It has also acted as a guardian of the Republic.¹ Given these critical roles, TAF has generally had an outstanding status for Turkish citizens.

Makale Geliş Tarihi: 01.07.2019. Makale Kabul Tarihi: 07.09.2019.

* Assis. Prof. Dr., University of Turkish Aeronautical Association, Faculty of Business, dkocak@thk.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-3077-0706

** Assoc. Prof. Dr., University of Turkish Aeronautical Association, Faculty of Business, Sertif@thk.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-8329-8735

1 Mehmet Seyfettin Erol- Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", Ertan Efeğil & Mehmet Seyfettin Erol (eds.), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Platin Publishing, Ankara 2012, p. 249.

Görüş

Akademik
Bakış

37

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

As an organization, TAF has a unique character and culture, which has been key to attaining its outstanding status. This paper analyzes this organizational culture and the dynamics that contributed to its evolution. TAF's organizational structure, and its public image, is characterized by certain gradually evolving values, principles, rules, and practices. This study takes a qualitative approach of examining scientific data to examine TAF as an organizational culture to shed light on which dynamics have played important roles in its evolution.

This paper has three main sections followed by the conclusion: a theoretical overview of culture and organizational culture; discussion of the evolution of Turkish military culture; examination of the dynamics underlying this evolution.

A Brief Literature Review: Culture and Organizational Cultures

As a key component explaining human attitudes, values, and life patterns, culture is an important subject of sociological, psychological, and civilizational scholarly discussion. Regarding its dictionary definition, Webster defines culture as "the combination of shared behaviors, values, goals, and practices that defines an institution or organization". The important element is that culture can be related to many groups, such as "nations, organizations, occupations, professions, religious groups, ethnic groups etc." ² Culture can provide these groups with the basic features that emphasize their core values.

Turning to scholarly definitions, Schein describes culture as combinations of structures, routines, rules, and norms that guide and limit behavior. It is a dynamic phenomenon that always surrounds us, and that is persistently reenacted and recreated by our contacts with others, and shaped by leadership attitudes.³ It includes a set of values, beliefs, communications, and simplification of attitudes that give direction to peoples.⁴ According to Schein,⁵ culture is a collection of miscellaneous values and attitudes that can provide a guide to success. For Kotter and Heskett, culture is an assembly of beliefs, behaviors, and values that normally characterize societies.⁶ The essential idea of culture involves sharing learning processes based on the appropriate alloca-

- 2 Geert Hofstede, *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, McGraw-Hill, London 1991, p. 181 cited in Geert Hofstede, "Management scientists are human", *Management Science*, 40, 1994, 4-14, p. 4.
- 3 Edgar H. Schein, *Organizational Culture and Leadership*, Third Edition, USA San Francisco, Jossey-Bass A Wiley Imprint 2004, p. 1.
- 4 Mashal Ahmed- Saima Shafiq, 'The Impact of Organizational Culture on Organizational Performance: A Case Study of Telecom Sector', *Global Journal of Management and Business Research: Administration and Management*, Volume XIV/3: 2014, 21-29, p. 22.
- 5 Edgar H. Schein, "Organizational Culture", *American Psychologist*, 45, February 1990, 109-119, *Organizational Culture*, Campus Verlag, Frankfurt/New York, 1995 cited in Ahmet- Shafiq, op. Cit.
- 6 John P. Kotter - James L. Heskett, *Corporate Culture and Performance*, New York, Free press 1992 cited in Ahmed & Shafiq, op. cit., 21-29.

Gazi

tion of resources.⁷ Anthropologists use it to refer to the traditions and rituals that societies develop during their history.⁸ Hofstede defined culture as “the collective programming of the mind which distinguishes the members of one human group from another”.⁹

For the first modern Turkish sociologist, Ziya Gökalp, culture is a harmonious integration of the religious, moral, legal, mental, aesthetic, linguistic, economic, and scientific life of a nation.¹⁰ He viewed culture as an essential component for nation building because he believed it could enable the harmonious integrity of the nation’s social life.

The term culture is complemented by several other critical elements associated with sharing: structural stability, depth, breadth, and patterning or integration.¹¹

Culture at the organizational level has become a focus of scientific research since the Pettigrew’s 1979 article “Studying Organizational Culture”. Likewise, Kotter and Heskett have proposed using the concept of culture to describe organizations.¹²

Schein argues that organizational culture may contain two key elements of social groups: structural stability of a set of people and assimilation of an individual to certain values.¹³ Stewart argues that organizational norms and values have a huge effect on those who are fully dedicated to the organization. Although these norms may be tacit, organizations that wish to increase profits through the efficiency of their employees should prioritize such norms.¹⁴

Furthermore, Hofstede further relates culture to ethnicities, local groups, organizations, profession, subcultural groups, political systems and legal guidelines.¹⁵ Sinha suggests that culture is the chief factor that differentiates one individual from another as well as one organization from others.¹⁶

7 Mischa Titiev, *Introduction to cultural Anthropology*, New York, Henry Holt & Company 1959, cited in Ahmed - Shafiq, op. cit., 21-29.

8 Schein, op. cit., p. 7.

9 Hofstede, *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, p. 5 cited in Hofstede, “Management scientists are human”, p. 4.

10 Ayşe Yıldırım, ‘Ziya Gökalp’te Toplumsal Değişme: Kültür-Uyarlık Tezi’ (Social Change in Ziya Gökalp: “Thesis of Cultural Civilization), *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 2013, 1-20, p. 12-13.

11 Schein, Op. cit., p. 14.

12 Kotter - Heskett, op. cit., cited in Ahmed - Shafiq, op. cit., p. 22.

13 Schein, op.cit.

14 Stewart Douglas, *Growing the Corporate Culture*, 2010 cited in Ahmed & Shafiq, op. cit., p. 22.

15 Geert Hofstede, Geert Hofstede culture. (n.d.). cited in Ahmed & Shafiq, op. cit., p. 21.

16 Oluwaseun et al., “The Roles of Organizational Culture in Organizational Productivity”, *Journal of Business and Management*, XX/1, January 2018, 05-12.

As these definitions suggest, organizational culture is a critical element for creating organizational identity through shared values. Pettigrew, for example, strongly argues that human mental skills of thinking and decision-making depend on that culture.¹⁷

Siğri et al. contend that dynamics such as human sentiments and behaviors, as well as technological and sociological forces originating outside organizations have gained greater importance in applying organizational behavior analysis to the military.¹⁸ Finally, Shein defines organizational culture as the shared essential assumptions, values, and beliefs that characterize a setting, and which are taught to new members as the appropriate ways to think and feel about the organization, its progress, and its methods to solve problems related to external adaptation and internal integration.¹⁹

Evolution of Turkish Military Culture

Because Turkish military culture has evolved through a series of social, political, military, economic, and security events, an historical survey of Turkish culture is required to understand this development.

Turkish culture developed from the life patterns of former Turkic tribes living in Asia before they migrated West in the middle of the 8th century due to negative natural events and the need for new grazing areas. The life patterns of these old tribes were very simple and nomadic, focused on horse herding and the aim of expanding into unoccupied areas. Women had equality and a role in the decision-making system. These tribes experienced persistent war conditions in which both men and women had to be ready for fighting within a strict military command structure.

These old Turkish life patterns had a huge impact on the cultural development of Turkish society and its military culture in that always being in or being prepared for war created a culture that attached great importance to the military. It had some implications for creating the “soldier nation (asker millet)” approach that is still alive among Turks. Besides, the nomadic life under harsh conditions forced society to live under a central authority to survive.

- 17 Andrew M. Pettigrew, “Studying organizational culture” *Administrative Science Quarterly*, XXIV/4, December 1979, 570-58.
- 18 Ünsal Siğri - Kadir Varoğlu - Yavuz Ercil, “Dynamics of Organizational Behavior: The Case of the Turkish Military in the Korean War”, *Res Militaris* (<http://resmilitaris.net>), I/1: Autumn/Autumn 2010, p. 1.
- 19 Schein, op. cit.; Harrison M. Trice-Janice M. Beyer, *The Cultures of Work Organizations*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall 1993; Dow Zohar-David A. Hofmann, “Organizational culture and climate”, SWJ Kozlowski ed., *The Oxford Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Oxford, UK: Oxford Univ. Press. All of them are cited in Benjamin Schneider, Mark G. Ehrhart - William H. Macey, “Organizational Climate and Culture”, *Annual Review of Psychology*, 64, 2013, 361-88.

Görüş

This centralized governance created a culture of obedience in both society and the military. Traces of the life patterns of early Turkish societies can still be seen in modern Turkish society's culture of deep respect for authority.

The early life patterns also created a culture that attached great importance to women in social life and in military. Thus, women sometimes held power alongside male kin. This demonstrates that women's role in Turkish society was based on equality and ability.

Turkey's military culture was also established based on these norms, values, rules, and principles. The unsettled nomadic life, the need for grazing areas and food, and necessity of survival led early tribes to compete with neighboring tribes or group. This had also help to create a strong military understanding. For example, Mete Han was the first Turkish leader to develop an organizational culture by institutionalizing a military structure based on a system of multiples of ten in around Second Century.

As this history outlines, the life patterns of old Turkish tribes or empires created a culture in line with the definitions cited above, such as Schein's²⁰ culture is a collection of different values and attitudes assessed as a guide to success; or as outlined by Kotter and Heskett culture is gathering of beliefs, behaviors and values that society includes.²¹

After Turks accepted Islam in the 7-8th centuries, its values were incorporated into the military culture. Islam's major cultural contribution was the "gaza" culture of conquering on behalf of religion. By encouraging Turks to conquer new western territory, it led to founding the Ottoman Empire.

During the Ottoman Empire, the Turkish military significantly influenced every aspect of society in that "soldiering has always played a central role in Turkish culture".²² This culture was cultivated over centuries as the military led the Turkish community. As earlier nomadic Turkish tribes migrated westwards from Central Asia, they required strong unity, leading to obedience of power after they later adopted a settled life. These tribes also had to be fierce fighters to survive, which significantly influenced Turkish people's view of themselves as military in character. The last era of the Turkish empire, the Ottomans, expressed this particular structure in statements like "[t]he Ottoman Empire, too, was 'n army" before it was anything else',²³ "created and sustained through conquest and designed for territorial expansion".²⁴ Consequently, "the Otto-

20 Schein, op.cit.

21 Kotter - Heskett, op. cit.

22 Gareth Jenkins, "Continuity and Change: Prospects for Civil-Military Relations in Turkey", *International Affairs*, 11/83, 2007, p. 340.

23 Albert Howe Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Age of Suleiman the Magnificent*, Cambridge, MA: Harvard University Press 1913, p. 90 cited in Jenkins, op. cit., p. 340.

24 Jenkins, op. cit., p. 340.

man state was born as a 'warrior state' and the military continued to be part of integral part of oligarchic center that ruled the Empire".²⁵ This particular cultural and sociological evolution also determined its military recruitment system.

The other important historical factor was the pioneering characteristics of the Ottoman military. In the 18th century, as the Ottoman Empire weakened and lost territory, several modernization and Westernization efforts were initiated during the reigns of two reformist Sultans, Selim III (1792-1808) and Mahmud II (1818-1839).²⁶ These projects continued through the Tanzimat Era (1839-1866), during Sultan Abdulhamit II's reign (1876-1908), and the Young Turk era (1908-1918). Since the military was the leading component of the Empire, modernization initiatives focused on this field, including creating new armies, founding new schools, bringing in foreign teachers and advisors from Europe, and introducing a new conscription system.²⁷ Through the adoption of new European technology, information and philosophy in the mid-19th century, the Ottoman military became a pioneer of modernization, Westernization, and technological innovation. That is, "the military was the first institution of the Ottoman Empire to modernize, adopting Western military strategy, weapons, as well as science and education methods".²⁸ These efforts enabled military officers and Ottoman intellectuals to become acquainted with the latest Western technology, ideologies,²⁹ and social ideas. In particular, the Empire's civil and military elites were significantly influenced by nationalism, liberalism, and secularism, which were subsequently incorporated into the new Turkish Republic.³⁰

Several other factors enabled the Turkish military to develop such dominance. First, Turkish people have, historically, usually accepted the ruling power without revolting against the power holders. Indeed, it is difficult to find

- 25 Metin Heper - Aylin Guney, "The Military and Democracy in the Third Turkish Republic," *Armed Forces and Society*, Summer 1996, 619-42, p. 619.
- 26 These issues are well explained in Stanford J. Shaw - Ezel Kural Shaw, *History Of The Ottoman Empire And Modern Turkey*, Cambridge, CUP, 1997; Eric J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, Leiden: Tauris 1992; Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, India, Hurst & Company, 1998; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, second edition, London: Oxford UP 1968.
- 27 Lewis, op. cit., p. 75-128; Zürcher, op. cit., p. 22-53.
- 28 Omer Taspınar, "Turkey's General Dilemma-Democracy and the Reverse Coup", <http://www.foreignaffairs.com/articles/68019/omer-taspınar/turkeys-general-dilemma>, access October 07, 2014.
- 29 For more detailed information see Mehmet Seyfettin Erol - Emre Ozan, "İdeoloji ve Dış Politika", Ertan Efeğil - Mehmet Seyfettin Erol (eds.), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Platin Publishing, Ankara 2012, p. 350-353.
- 30 For more detailed information, see Lewis, op. cit. and Berkes, op. cit., and Sertif Demir - Oktay Bingöl, "From military tutelage to civilian control: an analysis of the evolution of Turkish civil-military relations", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 2018, DOI: 10.1080/13530194.2018.1491291.

a single historical example of domestic social unrest that did not have foreign support. This mainly resulted from a centuries-old state-centric ruling system. As Gareth Jenkins puts it regarding this peculiar patriarchal structure, “Turks do not have a tradition of tolerating pluralism on a social level and almost invariably bow to authority rather than challenge [it]”.³¹

The other factor is that the late Ottoman State was involved in a series of wars, including the Tripoli War of 1911, the Balkan War of 1912, and World War I (WWI). The Mudros Armistice between the Allies and the Ottoman State on October 30, 1918, ended both WWI and the 600-hundred-year-old Ottoman Empire.³² Subsequently, England, France, and Italy attempted to partition the Ottoman Empire’s territory, including much of the Empire’s Anatolian homeland, and occupy its capital, Istanbul. These violent developments “shattered, impoverished and demoralized”³³ the country. In this catastrophic situation, the Turkish Army was the main social force able to resist the foreign troops invading Anatolia, organizing both civilian and military resistance. Eventually, after successfully driving out all the invaders, they were able to establish the Turkish Republic from the ashes of the Ottoman Empire by the massive efforts of the Republic’s first leader, Mustafa Kemal, later Atatürk, and his colleagues.

Several scholars have commented positively about the legacy of this military dominance. According to Capezza, since the days of the Ottoman Empire and throughout the Turkish Republic, “the military has been the one institution that has repeatedly checked civilian autocratic tendencies, maintained moderation, and ensured the preservation of the state”,³⁴ while for Jenkin, “amid the volatility of pluralism, the military became regarded as a stable and stabilizing factor; the guardian not only of the state but also of Atatürk’s ideological legacy of Kemalism”.³⁵ Lenze claims that “the military is seen as the ultimate guarantor of the nation by Turkish society”.³⁶

In short, by holding a dominant position historically, acting as the first adopter of modernization and Westernization, and by protecting Turkish territory to find the Turkish Republic, the Turkish military gained its highly prestigious social status. Turkey’s modern military culture has developed from these historical understandings and perceptions. It has been transformed into a distinctive and persistent historically influenced organizational culture. As Siğri et al. describe it,

31 Jenkin, “Continuity And Change: Prospects For Civil–Military Relations In Turkey”, p. 340.

32 More detailed information see Lewis op. cit., p. 238-268.

33 Ibid, p. 241.

34 David Capezza, “Turkey’s Military Is a Catalyst for Reform”, *Middle East Quarterly*, XVI/3, 2009, 13-23.

35 Jenkins, op. cit., p. 341.

36 Paul Ernest Jr Lenze, “Civil-Military Relations in Islamic Democracies: Military Intervention and Withdrawal in Algeria, Pakistan, & Turkey”, PhD Thesis, Washington State University, 2011, p. 290.

*Values like loyalty to the nation, obedience, determination and endurance, courage and bravery, self-sacrifice, getting along with peers, ethical behavior, honesty, altruism, professionalism, accountability, and competence are written into Turkish military culture.*³⁷

Organizational Culture of the Turkish Military

Organizational culture reflects the norms, values, preferences, and principles that an organization employs for its members to create organizational identity. Stewart argues that an organization's norms and values have a huge effect on those members fully dedicated to the organization. From a business perspective, if organizations wish to raise profits and the efficiency of their employees, then they must prioritize these norms.³⁸ Without an appropriate organizational culture, employees will be unlikely to work towards the goals of the organization. Organizational culture encourages loyalty to the firms' values and adherence to its group identity.

Hofstede's cultural value dimensions have been the major analytical tool to examine organizational culture or behavior. He claims that value differences depend on nationality differences,³⁹ which he classified as follows: individualism-collectivism, power distance, uncertainty avoidance, and masculinity-femininity.⁴⁰

Over time, organizations develop distinctive and persistent organizational cultures.⁴¹ From a national perspective, national culture can be employed like organizational culture to create and enhance national identity,

37 Siğri-Varoğlu - Ercil, op. cit., p. 9.

38 Stewart, op. Cit.

39 Geert Hofstede, *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, McGraw-Hill, London 1991 and Geert Hofstede, *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, Sage Publications, Beverly Hills, CA 1980, 5, all cited in Hofstede, 'Management scientists are human', 1994, p. 4.

40 'Individualism-collectivism, defined as "the degree to which people in a country prefer to act as individuals rather than as members of groups". Power distance, defined as "the extent to which a society accepts the fact that power in institutions and organizations is distributed unequally". Uncertainty avoidance, defined as "the extent to which a society feels threatened by uncertain and ambiguous situations and tries to avoid these situations. The fourth dimension is masculinity-femininity, with masculinity defined as "the extent to which the dominant values in society are 'masculine'—that is, assertiveness, the acquisition of money and things" and femininity defined as the opposite of masculinity, that is, dominance of feminine values such as preference for "friendly atmosphere, position security, physical conditions, [and] cooperation". All these information was gathered at G. Hofstede, *Culture's consequences: International differences*, Beverly Hills, CA: Sage 1980; G. Hofstede, Motivation, leadership, and organization: Do American theories apply abroad?, *Organizational Dynamics*, 9, 1980, 42-63; 45; G. Hofstede, 'Management scientists are human', *Management Science*, 40, 1994, 4-14, p. 5-6. All of them are also cited in Vas Taras, Bradley L. Kirkman, Piers Steel, "Examining the Impact of Culture's Consequences: A Three-Decade, Multilevel, Meta-Analytic Review of Hofstede's Cultural Value Dimensions", *Journal of Applied Psychology*, XCV., No. 3, 2010, 405-439.

41 Siğri - Varoğlu - Ercil, op. cit., p., 3.

boost national unity, and increase national solidarity. Like any other organization, the military can be affected by the surrounding cultural environment.⁴² From this perspective, national culture is a significant environment for military organizational culture: "Military culture as an element of national culture is influenced, on the one hand, by national characteristics, on the other by military skills, training and experience."⁴³

Turkey's military has developed an organizational culture that mostly gains its personnel's obedience, loyalty, and adherence. This a distinctive feature that needs to be examined. The tools or dynamics that the Turkish military uses include legislative regulations, historical values and nationalism, education, social benefits, and alliances. While other factors have influenced its organizational culture, these are the most significant dynamics influencing the evolution of Turkish military organizational culture.

Legislative Regulations

The organizational structure of Turkey's military was established by several laws approved by Turkey's Grand National Assembly. Governments then published directives to implement these laws while the military command itself issues the necessary orders to implement them. These legislative arrangements can dictate certain responsibilities and punishments while conducting military tasks. They also clarify the roles, functions, responsibilities, rewards, and punishments for all military personnel. These clear and well-written rules based on equality and transparency encourage the organizational loyalty of personnel, which strengthens the organizational culture. This is a good example of successfully assimilating individuals to organizational goals, as suggested by Schein.⁴⁴ That is, military personnel understand and appreciate being a member of a well-running organization.

Historical values and nationalism (national culture)

The military can employ Turkish historical values and nationalism feeling as a tool to merge all individual toward group identity. Being a member of one of the oldest military establishments full of many heroic stories can make individuals proud of their history. As part of the national culture with its associated historical emotions, nationalism can increase commitment to the military and assist in forming its social culture. This relates to Gokalp's cultural concept of culture as the harmonious integration of the religious, moral, legal, mental, aesthetic, linguistic, economic, and scientific life of a nation.⁴⁵ Historical values and nationalism can also enhance collectivism at the expense

42 Ibid.

43 Ibid.

44 Schein, Organizational culture, 1995.

45 Yildirim, op. cit., p. 12-13.

of individualism. As Daniel Bar-Tal argues, these factors can augment social values, togetherness, sense of belonging to a certain identity, and patriotic feelings. Three beliefs of devotion, loyalty, and pride as universal patriotic expressions make individuals feel that they are members of a group in the country they reside in.⁴⁶

Education and the conscription system

Education and the conscription system are further instruments for creating a military organizational culture in Turkey. By exposing young recruits and serving soldiers to the Turkish military's goals, these tools have been used effectively to build an organizational identity, a sense of belonging to the military, and an organizational culture. To do so, the curricula of both military schools and normal state schools have been designed to promote nationalism, respect for the military, appreciation of heroic stories, and adoption of military values, norms, and rules. The military schools themselves play a critical role in assimilating individuals to the organizational culture.

Conscription

The early Turkish Republic used its compulsory recruitment system effectively to create a sacred bond between the people and the military. Thus, it was a tool of social engineering to reshape society, with military service viewed as a way to create a new link between state and citizens, and an opportunity to teach the new Republican philosophy to the youth to consolidate its founding principles among the masses. This was influenced by the Ottoman army's early 20th-century Prussian trainers, who saw conscription as a link between the 'holy state and citizen'. Conscription was a tool to indoctrinate the youth with the concept of a holy state and a mechanism to link state and citizen.⁴⁷ After the foundation of the Republic, Atatürk and his colleagues, who were mostly military officers, "were determined to westernize and secularize Turkey's government, laws, education system, and even its clothes and alphabet".⁴⁸ Atatürk also wanted to take advantage of the military and its institutions to develop the nation. In this, he appears to have been influenced by the ideas of General Colmar Freiherr von der Goltz (1843–1916), the German general assigned to restructure and revitalize the Ottoman Army in the nineteenth century,⁴⁹ who

46 Daniel Bar-Tal, "Patriotism as Fundamental Beliefs of Group Members", *Politics and the Individual*, III/2, 1993, 45, 48 cited in Sümbül Kaya, Conscription And Patriotic Sentiment: The Case Of The Turkish Army Translated from the French by Ethan Rundell, *Critique internationale*, 1/58, 2013, 35 – 51, II.

47 Sertif Demir - Ayca Eminoglu, "Analysis of Turkish Military System: Conscription, Mass/Professional, Army and EU Membership", Erkan Doğan and Günay Gönüllü (edts), *Contemporary Issues in International Relations, Politics & Law*, IJOPEC Publication Limited, London 2018, 7-18, p. 14-15.

48 Taspinar, op. cit., 2014.

49 Jenkins, op. Cit., p. 341.

had argued that a military educational system was the best, and that the barracks should become the “school of the people”.⁵⁰ Atatürk also referred to this idea, once stating for example: “A barracks is not just the place for teaching of war, but also a cultural hearth and an art school. By being this, its service to country is immeasurable”.⁵¹ In short, compulsory conscription was regarded as the main tool to create both an organizational and societal culture, and as instrument for nation-building.⁵²

This obligatory military system had social and cultural implications for society. In accordance with the historical military character of the Turkish nation, being a soldier was considered an important duty. Most Turks refer to military service as ‘vatani görev’, meaning ‘duty for the motherland’, rather than compulsory service, conscription, or other term that implies involuntariness. The family send off for sons going to do their military service is like a wedding ceremony, which is unique to Turks. A young man cannot be considered mature until completing military service, and many fathers are unwilling to allow their daughters to marry a man who has not completed his military service.⁵³ This tool best fits Schein’s approach, which that describes how organizational culture as the shared basic assumptions, values, and beliefs that define a setting for newcomers.⁵⁴

Social benefits

Social benefits can also help create a social and organization culture. Being a member of the Turkish military can provide more social benefits than other similar jobs, such as higher salary, officer clubs, summer vacation camps, membership of the Turkish Armed Forces Assistance and Pension Fund (OYAK), earlier retirement possibilities, and higher quality education. These can also boost the social culture, group identity, and organizational behavior and culture since losing them means many more losses. Therefore, military members willingly accept and internalize the organizational culture.

Alliance culture

Generally, when militaries have alliance relations, it can create an alliance culture emphasizing the alliance’s objectives, goals, principle, norms, and values. Alliance culture and behavior require obedience to certain rules and norms.

50 M. Sukru” Hanioglu, “Civil-Military Relations in the Second Constitutional Period, 1908–1918”, *Turkish Studies*, XII/177-189; David Pion-Berlin, “Turkish Civil-Military Relations: A Latin American Comparison”, *Turkish Studies*, XII/2, 293–304, June 2011, p. 298.

51 Enver Ziya Karal, Atatürk’ten Düşünceler (Thoughts From Atatürk), (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1981), p. 112.

52 For more information, see Demir & Bingöl, op. Cit.

53 Demir- Eminoglu, op. cit., p. 15.

54 Schein, Organizational Culture and Leadership 2010; Trice-Beyer, op. cit., Zohar-Hofmann op. cit. All of them are cited in Schneider et. al., op cit., 361–88.

Turkey has been a NATO member since 1952 and has alliance relations with Western bloc. Being of this alliance requires that all members comply with freedom, democratic life, and liberal economic policies. Although military culture is influenced by the national culture, it also interacts with international environment, with significant internal impacts.⁵⁵ There should also be shared values between the national military organization and international organizations. As Stewart notes, the organization's norms and values have a huge effect over the members who are fully devoted to the organization.⁵⁶ Therefore, as long as the Turkish military or civilian power desire to continue NATO and UN membership, this certainly promotes an alliance culture that influences the national military organizational culture.

Leadership Role

Honorable and respectable leaders can also enhance group identity in the military. Generally, Turkish military commanders are well educated and set an example for their units. These acts play an important role in creating the organizational culture that fosters a societal identity.

The organizational culture of the Turkish military can also be probed using Hofstede's four variables. Uncertainty avoidance would encourage minimizing uncertainty and ambiguity in the military through clear legislative regulations. Turkish military culture reflects a mostly strong power distance culture through central planning, strong leadership, and legislative restrictions. Finally, the military culture is heavily masculine, although there has been some improvement for females.⁵⁷

Conclusion

This paper has examined how Turkish military culture has evolved along with its military's organizational culture. As an organization, TAF has a unique character and culture, which has played a key role in its outstanding social status in Turkey. TAF has a set of gradually evolving values, principles, norms, rules, and practices that characterize its organizational culture. Overall, without forgetting the influence of national culture, Turkish military culture was nourished through the early tribes' culture, the military's historically dominant social position, its pioneering of modernization and Westernization, and its role as founder and sole protector of the Republic. Turkish military culture has been transformed through history into a distinctive and resilient organizational culture.

55 Siğri-Varoğlu - Ercil, op. cit., p. 7.

56 Stewart op. Cit., cited in Ahmed- Shafiq, op. cit., 22.

57 Kadir Varoğlu- Ünsal Siğri- Erbil Isin, "The Turkish Military Ethos and Its Compatibility with the National Turkish Culture", G. Caforio & G. Kümmel (eds.), *Military Missions and Their Implications Reconsidered: The Aftermath of September 11th*, Amsterdam, Elsevier Publishing Company, 2005, 557-563 cited in. Siğri- Varoğlu - Ercil, op. cit., 2010, p. 3.

The Turkish military has formed an organizational culture that mostly earns its personnel's obedience, loyalty, and adherence. The tools, instruments, or dynamics that the Turkish military has utilized include legislative regulations, historical values and nationalism, education and the conscription system, social benefits, leadership, and alliances. These dynamics direct all members towards the military's goals while encouraging individual members to adopt the group identity. Besides, its organizational culture fosters patriotic and heroic feelings, strengthens loyalty, and unites all members within the organization. Its members feel the sense of togetherness as taught to them by the organization.

The organizational culture of the Turkish military comprises the shared basic norms, rules, values, and beliefs taught to create a common identity to entrants. This organizational culture makes its personnel feel part of an exclusive organization where heroism, honor, patriotism, loyalty, and adherence characterize a common identity.

References

AHMED Mashal - Saima Shafiq, "The Impact of Organizational Culture on Organizational Performance: A Case Study of Telecom Sector", *Global Journal of Management and Business Research: Administration and Management*, XIV/3, 2014, pp. 21-29.

BAR-TAL Daniel, "Patriotism as Fundamental Beliefs of Group Members", *Politics and the Individual*, III/2, 1993.

BERKES Niyazi, *The Development of Secularism in Turkey*, India, Hurst & Company 1998.

CAPEZZA David, "Turkey's Military Is a Catalyst for Reform", *Middle East Quarterly*, 16/3, 2009, pp. 13-23.

DEMİR Sertif - Oktay Bingöl, "From Military Tutelage to Civilian Control: An Analysis of The Evolution of Turkish Civil-Military Relations", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 2018, DOI: 10.1080/13530194.2018.1491291.

DEMİR Sertif, - Ayca Eminoglu, "Analysis of Turkish Military System: Conscription, Mass/Professional, Army and EU Membership", Erkan Doğan and Günay Gönüllü (eds), *Contemporary Issues in International Relations, Politics & Law*, IJOPEC Publication Limited, London, 2018, pp. 7-18.

EROL Mehmet Seyfettin - Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", Ertan Efegil & Mehmet Seyfettin Erol (eds.), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Platin Publishing, Ankara 2012, pp. 237-271.

EROL Mehmet Seyfettin - Emre Ozan, "İdeoloji ve Dış Politika", Ertan Efegil & Mehmet Seyfettin Erol (eds.), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Platin Publishing, Ankara 2012, pp. 347-375.

Gazi

Akademik
Bakış

49

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

HANIOGLU M. Sukru", "Civil-Military Relations in the Second Constitutional Period, 1908–1918", Turkish Studies, XII, pp. 177-189.

HEPER Metin - Aylin Guney, "The Military and Democracy in the Third Turkish Republic," Armed Forces and Society, Summer 1996, pp. 619–42.

HOFSTEDE Geert, "Geert, Motivation, Leadership, And Organization: Do American Theories Apply Abroad?", Organizational Dynamics, 9, 1980, pp. 42–631.

HOFSTEDE Geert, "Management Scientists Are Human", Management Science, 40, 1994, pp. 4–14.

HOFSTEDE Geert, Cultures and Organizations: Software of the Mind, McGraw-Hill, London 1991.

HOFSTEDE Geert, Cultures and Organizations: Software of the Mind, McGraw-Hill, London 1991.

HOFSTEDE Geert, Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values, Sage Publications, Beverly Hills, CA 1980.

JENKINS Gareth, "Continuity and Change: Prospects for Civil–Military Relations in Turkey", International Affairs, 2/83, 2007.

KARAL Enver Ziya, Atatürk'ten Düşünceler (Thoughts from Atatürk), Ankara: Millî Eğitim Basımevi 1981.

KAYA Sümbül, "Conscription and Patriotic Sentiment: The Case of The Turkish Army", Translated from the French by Ethan Rundell, Critique internationale, 1/58, 2013, pp.35-51.

KOTTER John P. - James L. Heskett, Corporate Culture and Performance, New York, Free press 1992.

LENZE Paul Ernest Jr, "Civil-Military Relations in Islamic Democracies: Military Intervention and Withdrawal in Algeria, Pakistan, & Turkey", PhD Thesis, Washington State University 2011.

LEWIS Bernard, The Emergence of Modern Turkey, second edition, London: Oxford UP 1968.

LYBYER Albert Howe, The Government of the Ottoman Empire in the Age of Suleiman the Magnificent, Cambridge, MA: Harvard University Press 1913.

OLUWASEUN Okesina O. - Oluwole O. Iyiola - Ogunbowale Benjamin - Ogueyungbo Opeyemi O. - Dada Oluwabusola, "The Roles of Organizational Culture in Organizational Productivity", Journal of Business and Management, XX/1, January 2018, pp. 05-12.

TASPINAR Omer, "Turkey's General Dilemma-Democracy and the Reverse Coup", <http://www.foreignaffairs.com/articles/68019/omer-taspinar/turkeys-general-dilemma>

PETTIGREW Andrew M., "Studying Organizational Culture" Administrative Science Quarterly, XXIV/4, Qualitative Methodology, December 1979, pp. 570-58.

PION-BERLIN David, "Turkish Civil-Military Relations: A Latin American Comparison", *Turkish Studies*, XII/2, June 2011, pp. 293–304.

SCHEIN Edgar H., "Organizational Culture", *American Psychologist*, 45, February 1990, pp. 109-119.

SCHEIN Edgar H., *Organizational Culture and Leadership*, Third Edition, USA San Francisco, Jossey-Bass A Wiley Imprint 2004.

SCHEIN Edgar H., *Organizational Culture*, Campus Verlag, Frankfurt/New York, 1995. Stewart Douglas, *Growing the Corporate Culture*, 2010.

SCHNEIDER Benjamin, Mark G. Ehrhart, and William H. Macey, "Organizational Climate and Culture", *Annual Review of Psychology*, 64, 2013, pp. 361–88.

SHAW Stanford J. - Ezel Kural Shaw, *History of The Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge, CUP 1997.

SIĞRI Ünsal - Kadir Varoğlu - Yavuz Ercil, "Dynamics of Organizational Behaviour: The Case of the Turkish Military in the Korean War", *Res Militaris* (<http://resmilitaris.net>), 1/1, Autumn/ Automne 2010.

TARAS Vas - Bradley L. Kirkman - Piers Steel, "Examining the Impact of Culture's Consequences: A Three-Decade, Multilevel, Meta-Analytic Review of Hofstede's Cultural Value Dimensions", *Journal of Applied Psychology*, 2010, 95/3, pp. 405–439.

TITIEV Mischa, *Introduction to cultural Anthropology*, Henry Holt & Company, New York 1959.

TRICE Harrison M.- Janice M. Beyer, *The Cultures of Work Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall 1993.

VAROĞLU Kadir - Ünsal Sığı - Erbil Isin, "The Turkish Military Ethos and Its Compatibility with the National Turkish Culture", G. Caforio - G. Kümmel (eds.), *Military Missions and Their Implications Reconsidered: The Aftermath of September 11th*, Amsterdam, Elsevier Publishing Company, 2005, pp. 557-563.

YILDIRIM Ayşe, "Ziya Gökalp'te Toplumsal Değişme: "Kültür-Uyarılık Tezi" (Social Change in Ziya Gökalp: "Thesis of Cultural Civilization)", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 5 Sayı: 9 2013, pp. 1-20.

ZOHAR Dow- David A. Hofmann, "Organizational Culture and Climate", SWJ Kozlowski ed., *The Oxford Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Oxford, UK: Oxford Univ. Press, 2012.

ZURCHER Eric J., *Turkey: A Modern History*, Leiden: Tauris 1992.

Gors

Akademik
Bakış

51

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Changing Balancing Behaviors in Turkish Foreign Policy During AKP Period (2002-2019)

AKP Döneminde (2002-2019) Türk Dış Politikasında Değişen Dengeleme Davranışları

Oktay BİNGÖL*

Öz

Devletlerin dış politikaları ve bunları gerçekleştirmek için uyguladıkları stratejiler sabit değildir. Uluslararası ve iç dinamikler değiştiğinde politikalar ve stratejiler de değişime tabii olur. Bu değişimde sistemik faktörlerin rolü olmakla birlikte, hükümet ve rejim değişiklikleri çoğu zaman başat faktör olarak öne çıkar. Türkiye’de 2002’de iktidara gelen AKP’nin 17 yıllık döneminde dış politikanın hedeflerinde ve vasıtalarında önemli değişimler yaşanmıştır. Türkiye gibi orta büyüklükteki devletlerin dış politika uygulama vasıtaları arasında dengeleme davranışları önemli bir yer tutar. Bu makalede Türkiye’de dış politikanın değişim süreci incelenirken değişen dengeleme davranışları ve stratejileri vurgulanmaktadır. Bu bağlamda makalenin birinci bölümünde, dış politikada dengeleme davranışları kavramsal boyutuyla incelenmektedir. İkinci bölümde, yeni bir hükümetin dış politikayı yeniden şekillendirme süreci ve dinamikleri analiz edilmektedir. Son bölümde ise Türkiye’de dış politikanın yeniden oluşturulmasında değişen dengeleme davranışları 2002-2019 dönemine odaklanarak tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dış politika, Dengeleme, Dengeleme davranışları, Değişim, AKP

Abstract

States’ foreign policies and their strategies to attain them are not fixed. When international and domestic dynamics change, policies and strategies may change. Although systemic factors play role in this process, government and regime changes come into prominence as principal factors. During the 17-year period of AKP which came to power in 2002, there have been significant changes in the goals and the means of foreign policy. Balancing and balancing behaviors are among important foreign policy implementing means of middle powers like Turkey. In this article, as change process of foreign policy in Turkey is examined, changing balancing behaviors and strategies are emphasized. In this context, states’ balancing behaviors are discussed with a literature review in the first part. In the second part, the question of how a new government restructures a state’s foreign policy is analyzed. In the final part, Turkey’s changing balancing behaviors with regard to the foreign policy restructuring are studied by focusing on the period of 2002-2019.

Key Words: Foreign Policy, Balancing, Balancing behaviors, Change, AKP

Introduction

As states have long been living in an unprecedented unstable international political environment after the end of the Cold War, their governments often

Makale Geliş Tarihi: 12.07.2019. Makale Kabul Tarihi: 25.10..2019.

* Assoc. Prof. Dr., Istanbul Arel University, Department of International Relations, oktaybingol@arel.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-4794-5656

Yayı

Akademik
Bakış

53

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

change their foreign policies and foreign policy behaviors in order to respond the new challenges and capture the emerging opportunities. Such foreign policy changes are both externally initiated and internally driven. When governments undergo profound changes, similar to a regime change, significant adjustments are seen in foreign policies since new governments come to power with different perceptions of environment and new agendas. Some of the changes can mark a reversal or, at least, a profound redirection of a country's foreign policy.

In such circumstances, lacking the sufficient capacity to deal with the challenges on their own, middle powers look for better balancing options. Consequently, they may prefer different balancing behaviors; new alignments begin, existing ones end, and alliances and coalitions may be reconfigured.

In this article, I argue that Turkish foreign policy has undergone profound changes after AKP came to power in 2002 with different perceptions, agendas and goals. Political power change in Turkey coincided with dramatic changes in international and regional strategic environment which both opened new windows of opportunities and also posed new challenges. This accordingly required using different means and changes in balancing behaviors. However, foreign policy changes have been mainly driven by AKP elites who had different perspectives and goals.

This article is structured as three parts. In the first part, states' balancing behaviors in general and alliances in particular are discussed with a literature review. In the second part, the question of how a new government with overreaching regional goals restructures its foreign policy is analyzed. In the final part, Turkey's changing balancing patterns in the context of the foreign policy restructuring are studied by focusing on the period of 2002-2019.

Balancing Behaviors in Foreign Policy

Balancing is the consequence of anarchy in the international system. Anarchy means without rule, the absence of a central government or higher authority similar to a legitimate government of a given state that would be able to enforce rules and set limits to hostilities between states.¹ As Kenneth Waltz has put it, states use several means to further their security interests in anarchical international security environment, which fall into two broad categories: internal and external efforts.² When states attempt to balance threats by an increase of their national capabilities such as economic and military power this is called as internal balancing. Alternatively, when they try to balance against a prevailing threat by establishment of informal or formal alliances

1 Andrew Heywood, *Global Politic*, Palgrave, New York, 2011, p.8.

2 Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Random House, New York, 1979, p.118.

with other states, this is known as external balancing.³ Through internal and external efforts, states can either increase their own capacity or impair that of the rival. While the former is called positive balancing, the latter is negative balancing.⁴ Another distinction is between hard and soft balancing. States use mainly their military and economic capacities in hard balancing, whereas soft balancing suggests the use of diplomatic and cultural means, and attractiveness.⁵ Balancing can appear in the form of onshore and offshore balancing. In onshore balancing, a great power (namely USA) deploys some of its capacity forward in selected regions to contain a rival as it was the case during the Cold War period. Offshore balancing, on the other hand, describes a strategy in which a great power keeps most of its capacity, particularly military capacity, at homeland and uses regional powers and/or proxies to balance the threatening powers.⁶ Omni-balancing is a more suitable strategy to explain the balancing behavior of the leaders of the third world states. The concept suggests that omnibalancing explains Third World alignments as a consequence of leaders seeking to counter internal and external threats to their rule. The leaders of third world countries seek alliances to counter internal and external threats to their rules.⁷

Three patterns of balancing behavior are; alliance, alignment, and coalition.⁸ Although they are used interchangeably and bear a number of common properties, there are also some important differences. An alliance is “a formal agreement that pledges states to co-operate in using their military resources against a specific state or states and usually obligates one or more of the signatories to use force, or to consider (unilaterally or in consultation with allies) the use of force in specified circumstances”.⁹ Alliances are established to deal

3 Joseph M. Grieco, “Realist International Theory and the Study of World Politics”, *New Thinking in International Relations Theory*, Michael W. Doyle, J. G. Ikenberry (eds), Westview Press, CO: Boulder, 1997, pp.163-210.

4 Reuben Steff, N. Khoo “Hard Balancing in the Age of American Unipolarity: The Russian Response to US Ballistic Missile Defense during the Bush Administration (2001-2008)”, *Journal of Strategic Studies*, Vol. XXXVII, No.2, 2014, p.227-28.

5 Michel Fortmann, T. V. Paul and J. Wirtz, “Conclusions: Balance of Power at the Turn of the New Century”, *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Thazha V. Paul, J. Wirtz and M. Fortmann (eds.), Stanford University Press, Stanford, 2004, p.362-365; Thazha V. Paul, “The Enduring Axioms of Balance of Power Theory”, *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Thazha V. Paul, J. Wirtz and M. Fortmann (eds.), Stanford University Press, Stanford, 2004, p.3.; Robert A. Pape, “Soft Balancing against the United States”, *International Security*, Vol. XXX, No.1, 2005, p.9-10.

6 Michael E. Brown, O. R. Cote Jr., S.M. Lynn-Jones, S.E. Miller, *America’s Strategic Choices*, Revised Edition, MIT Press, Cambridge, 2000, p.166.

7 Steven R. David, “Explaining Third World Alignment”, *World Politics*, Vol. XLIII, No.2, 1991, p.231.

8 Michael D. Ward, “Research Gaps in Alliance Dynamics”, *Monograph Series in World Affairs*, Vol.19, 1982, p.14.

9 Robert E. Osgood, *Alliances and American Foreign Policy*. The Johns Hopkins University Press,

Gazi

Akademik
Bakış

55

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

with mainly military security affairs. Therefore, the principal goal is to ensure political sovereignty, territorial integrity and national security on the basis of collective military defense.¹⁰ Morgenthau and Thompson classify alliances as mutual and one-sided, general and limited, temporary and permanent, operative and inoperative alliances.¹¹

There are three basic types of formal military alliances; defense pact, non-aggression/neutrality and entente.¹² The signatories to a defense pact determine the threats in the treaty and concretely prepare to respond to them together. The North Atlantic Treaty Organization (NATO) is most frequently cited example of a defense pact. Nonaggression pact is an alliance that the signatories pledge not to resort to military action against other pact signatories. An example of a non-aggression treaty is Molotov–Ribbentrop Pact of 1939 between the Soviet Union and Nazi Germany during World War II. A neutrality pact includes a promise to avoid support of another country that acts against the interests of any of the pact signatories.¹³ Neutrality involves contracting out of world conflicts either for internal safety or not to incur the displeasure of a big nation or for other reasons such as smallness in size. Active neutrality is a policy of offering support to one side in a conflict or dispute without directly participating in that conflict or dispute. Passive neutrality, on the other hand, is defined by doing everything conceivably possible to stay out of the ways of the conflicts, sticking your head under the covers. While neutrality is temporary, neutralization is a permanent status both in times of peace and war. A neutralized state such as Switzerland or Austria is “assured by other states that it will not be involved in any war and the neutralized state itself refrains from taking positions in international disputes”.¹⁴ Third is an entente, where the signatories merely agree to consult one another in the event of military interactions. No firm commitments exist between partners.¹⁵ An example of an entente is the British-French Entente Cordiale of 1904.

There are some types of relationships which are often confused with alliances and coalitions: strategic partnership and security community. The term

Baltimore, 1968, p.17.

- 10 Volker Krause, J. D. Singer, “Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some Preliminary Patterns”, *Small States and Alliances*, Erich Reiter and H. Gärtner (eds), Physica, Heidelberg, 2001, p.16.
- 11 Hans J. Morgenthau, K. Thompson, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6.Edition, Alfred A. Knopf, New York, 1985, p.203.
- 12 J. David Singer, Melvin Small “Alliance Aggregation and the Onset of War, 1815-1945”, *Quantitative International Politics*, J. David Singer (ed), The Free Press, New York, 1968, p.247-286.
- 13 Brett Leeds, J. Ritter, S. Mitchell, A.Long, “Alliance Treaty Obligations and Provisions, 1815-1944”, *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, Vol. 28, No.3, 2002, p.237-260.
- 14 V.N. Khanna, *Foreign Policy of India*, Vikas Publishing House, 2018, p.55.
- 15 Robert A. Kann, “Alliances versus Ententes”, *World Politics*, Vol. 28, No. 4, 1976, p.611-615.

“strategic partnership” has been widely used to describe the security alignments between Japan-Australia, US-India, US-Turkey and NATO-EU among others. Strategic partnership is neither an alliance nor coalition, rather a structured collaboration between states to take joint advantage of economic opportunities or to respond to security challenges more effectively. It is focused on a narrow range of goals. For example, the US has strategic partnerships with several countries to fight terrorism. In strategic partnership, resources are shared between two nations for the purpose of achieving the goals they are partnering on in order for each nation to bolster its weaknesses with the other’s strength. In the general context of strategic partnership, there are different types of arrangements between various states. After the Cold War and with intensified interconnectedness and interdependences as gradual impacts of ever increased globalization, the rising states have pursued high-level strategic cooperation in the form of committees, councils and meetings with mainly their neighboring states. Strategic partnership is also defined as “model partnership” as in the case of US-Turkey partnership in 2008. Security community, on the other hand, refers to the creation of a peaceful community of states through gradual confidence building and integration. While alliance and coalition are clearly collective defense/offence institutions, security community is a collective security system.¹⁶ A security community can only be created if the attainment of a sense of community with robust institutions, good practices and expectations of peaceful change are settled within a territory.¹⁷ A typical example of such relationship is EU.

An alignment is considered as a general commitment between states in order to achieve mutual security goals. Its objectives are cooperation and collaboration which are broad and vague rather than narrow and explicit.¹⁸ Non alignment, first applied in world politics by India, is not supporting or depending on any powerful country or group of countries. It is a policy of keeping out two great alliances of the Cold War. Non-aligned country has a freedom to choose the policies in relation to world politics on its own wishes. It actually means and demands an active, positive and dynamic role in world affairs.¹⁹ Isolationism is not non-alignment. It is abstention from military alliances and other international political and economic relations. It means total aloofness from problems of other countries. The USA is known for its isolationism before the First World War.²⁰

16 Karl W. Deutsch, S.A. Burrell, R.A. Kann, M. Lee Jr, *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, Princeton University Press, Princeton, 1957, p.5-6.

17 Emanuel Adler, Barnett, M., *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

18 Krause, Singer, *ibid*, p.16.; Glenn H. Snyder, “Alliance Theory: A Neorealist First Cut”, *Journal of International Affairs*, Vol. 44, No. 1, 1990, p.105.

19 Khanna, *ibid*, p.56.

20 *ibid*.

Görüş

Akademik
Bakış

57

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

A coalition is characterized by the commitment of two or more states to coordinate their behaviors and policies in order to perform particular functions or pursue specific goals. It is often formed during conflict.²¹ Members of coalitions tend to be acting in concert at x time regarding one to n issues.²² Regarding the term “coalition”, another term “coalition of willing” is put in use since the end of the Cold War such as the 1991 Gulf War coalition, the 2003 Iraq invasion coalition, and the international coalition of the willing to confront the ISIL in 2014 among others.

Within the balance of power politics, bandwagoning is another strategy employed by especially small states. It is an alignment with and joining the stronger side and the source of danger for the sake of protection from fear or and payoffs for greed, even if this meant insecurity vis-à-vis the protecting power and a certain sacrifice of independence.²³ There are some important differences between bandwagoning and balancing. “The aim of balancing is self-preservation and the protection of values already possessed, while the goal of bandwagoning is usually self-extension: to obtain values coveted. Simply put, balancing is driven by a desire to avoid losses; bandwagoning by the opportunity for gain”.²⁴ Two types of bandwagoning are differentiated: defensive and offensive. In a defensive type which is a form of appeasement, a state aligns with a threatening power to avoid being attacked. Offensive bandwagoning is alignment with a dominant state for the payoffs.

In addition to balancing and bandwagoning, a state’s behavior is revealed through other strategies. In this regard, one strategy is “hiding” from threats. This could take various forms: simply ignoring the threat or declaring neutrality in a general crisis, trying to withdraw into isolation, assuming a purely defensive position, or seeking protection from some other powers without joining that power as an ally or committing itself to any use of force on its part.²⁵ Another strategy is “transcending” which is defined as an attempt by states to deal with the dangers both of concentrations of power and of concrete threats by taking the problem to a higher level, establishing norms of a legal, religious, moral, or procedural nature to govern international prac-

21 Snyder, *ibid*, p.106.

22 Edwin H. Fedder, “The Concept of Alliance”, *International Studies Quarterly*, Vol. 12, No.1, 1968, p.80.

23 Paul W. Schroeder, “Historical Reality versus Neo-Realist Theory”, *International Security*, Vol. 19, No.1, 1994, p. 108-148.; Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1987, p.21; John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001; John A. Vasquez, C. Elman, *Realism and The Balancing of Power: A New Debate*, Practice Hall, New Jersey, 2003.

24 Randall L. Schweller, “Bandwagoning for Profit”, *International Security*, Vol.19, No. 1, 1994, p. 74, quoted in Thomas Richard Bendel, *On the Types of Balancing Behavior*, Unpublished Master Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 1994. p.40.

25 Sangit Sarita Dwivedi, “Alliances in International Relations Theory”, *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research*, Vol.1, No.8, 2012, p.226.

tice.²⁶ Finally, “buck-passing” is a behavior of a state when it refuses to balance against a rising state, hoping that another threatened state will spend the necessary blood and treasure.²⁷

There are three different theories to explain alliance formation, alliance performance and its nature; balance of power, balance of threat and balance of interest. The classic realist theory of alliance formation among states is known as the balance of power theory. For Morgenthau, domestic balancing inside a country and balancing behavior in international system have similarities, thus the theory can be applied to international politics. He lists four principal balancing strategies/tactics employed by states: divide and rule, compensations, armaments and alliances.²⁸ Kenneth N. Waltz argues that the balance of power politics occurs when two requirements are present: anarchic order and presence of states challenging for survival.²⁹ George Liska uses historical cases to demonstrate the significance of the theory.³⁰ To him, international relations and alliances are two indispensable concepts, and they always exist together.

Stephen Walt does not completely reject the theory of balance of power, but modifies it by claiming that states do not balance against power but rather against threats. His theory takes into account the factors such as geographic proximity, offensive capabilities, and perceived intentions on alliance formation.³¹ According to Walt, pragmatic interests and security needs of states are more important for alliance formation than ideological considerations.³²

The theories of balance of power and balance of threat mainly focus on the alliance behaviors of threatened states and ignores the behavior of unthreatened states. There are, however, several examples of alliances in which unthreatened states formed alliances. Randall Schweller sees this missing point and presents the balance of interest theory. He argues that states tend to bandwagon for profit contrary to the balancing behavior claimed by realist theorists.³³ To Schweller, alliances are responses not only to threats but also to opportunities. He regards alliances as tools to make gains, as well as to avoid losses.

26 Vasquez, Elman, *ibid*, p.119.

27 Thomas J. Christensen, J. Snyder, “Progressive Research on Degenerate Alliances”, *Realism and The Balancing of Power: A New Debate*, John A. Vasquez, C. Elman (eds), Practice Hall, New Jersey, 2003. p.73.

28 Morgenthau, Thompson, *ibid*.

29 Waltz, *ibid*, p.121.

30 George Liska, *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1962, p.32-33.

31 Walt, *ibid*, p.5.

32 *Ibid*, p.33.

33 Schweller, *ibid*, p.99.

Foreign Policy Change: Dynamics and reasons

Foreign policy (FP) is broadly defined as a set of programs, strategies and instruments formulated by governmental policy makers, and directed to specific objectives, and at other state actors or conditions abroad, in order to attain determined goals and/or to affect the target in a manner desired by decision makers.³⁴ The questions of why and when do states change their foreign policy plans and programs find various explanations in the literature.

In the domestic political system, two things are necessary to affect change in FP. First, there must be a change in that system and, second, that systemic change must trigger a change in the government's foreign policy.³⁵ Major FP change most often occurs with a change in government accompanied by the appearance of new leaders.

New leaders are sometimes best able to create organizational changes and make new key appointments.³⁶ This converges the type of leader driven policy change in Hermann analysis. Such a change results from the determined efforts of an authoritative policy maker, frequently the head of government, who imposes his own vision of the basic redirection necessary in foreign policy.³⁷

The process of FP change is conceptualized differently by various scholars. One approach concerns the change in FP at graduated levels and proceeding stages from the lowest to the highest level in terms of content and intensity.³⁸

Another approach limits the change to the most extreme form, namely restructuring of FP.³⁹ In this article, a mix model developed by Jacob Gustavsson is used to analyze Turkish FP strategies during the AKP period. This model is illustrated in Figure 1.

The three steps of (1) international and domestic factors, (2) individual decision-makers, and (3) decision-making process are followed by Hermann's typology of foreign policy change.

34 J.A. Rosati, J.D. Hagan and M.W. Sampson (eds), *Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change*, University of South Carolina Press, Columbia, 1994; Charles F. Hermann, "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", *International Studies Quarterly* 34, 1990.

35 Hermann, *ibid*, p.10-11.

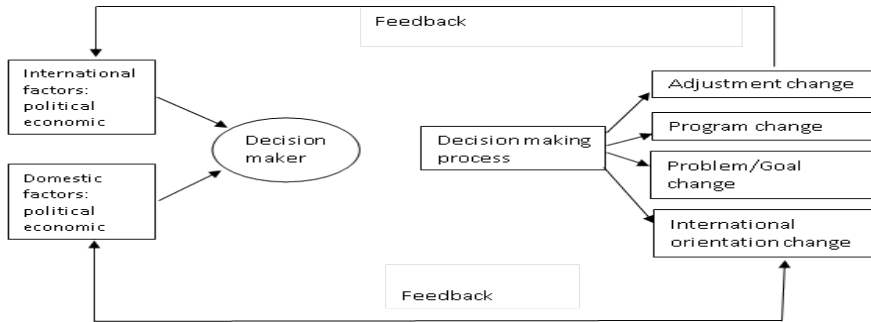
36 *Ibid*.

37 *Ibid*, p.11.

38 Rosati, Hagan and Sampson, *ibid*, pp.221-61.

39 Kalevi J. Holsti, *Why Nation Realign: Foreign Policy Restructuring in the Post-Cold War*, Allen and Unwin, London, 1982.

Figure-1 Process of Foreign Policy Change⁴⁰

The typology is connected to two feedback arrows, indicating that once a change has taken place this might affect international and domestic factors, possibly contributing to a new round of policy change”.⁴¹ According to Gustavsson, there are two broad categories of sources leading the change in foreign policy: international and domestic factors. Each category is subdivided as political and economic factors. While international political factors include power relations between states and changes of military capacities and other elements of national power, international economic factors concern cross border economic transactions and institutional conditions governing such transactions.⁴² Hermann also argues that most foreign policy change results from a perception by government leaders of some change (generally external shocks) or initiative (or lack of it) in the external environment. External shocks are large events in terms of visibility and immediate impact on the recipient. They cannot be ignored, and they can trigger major foreign policy change.⁴³

At the domestic level, political factors involve the support needed from voters, political parties, and societal actors to uphold a certain foreign policy. The focus here is placed on electoral results, opinion polls, and the coalitions formed between major political actors.⁴⁴ Domestic politics may affect FP through several different dynamics.⁴⁵ An existing regime may change its FP to distinguish itself from opponents or to prevent defeat if it perceives that new alignments will better serve its interest to balance internal rivals. This may resemble an omni-balancing. Changes in essential constituents of a regime such as new attitudes and beliefs, radical transformation of the political sys-

40 Jakob Gustavsson, “How Should We Study Foreign Policy Change”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 34, No.1, 1999, p.85.

41 Ibid, p.84

42 Ibid.

43 Hermann, *ibid*, p.12.

44 Gustavsson, *ibid*, p.8.

45 Hermann, *ibid*, p.7.

tem, restructuring or transforming the economic system can also be sources of FP change. The economic factors involve general development of economy such as GDP growth, the rate of inflation, and the level of unemployment, and institutional conditions influencing the relationships between the state and the parties of labor market.⁴⁶

The next step is the cognitive factor. Gustavsson argues that the structural conditions can have no independent impact on FP decision-making. In other words, it is not the objective reality that counts, but how this is perceived and reacted to by the decision-makers. The role of individual decision-makers emerges here. In fact, the decision-making variables of personality and perception are regarded as a powerful explanation of change in various case studies.⁴⁷ Another factor is the resistance to change in institutions meaning that change in existing policies and alliances are sometimes not accepted voluntarily by some actors in the government and ministries, especially when the changes are radical such as program, goal and reorientation changes. The model is therefore based on the assumption that sources of change need to be perceived by individual decision makers and trigger alterations in their beliefs in order to have an impact on foreign policy. The cognitive factor is followed by the decision-making process which may include any or mix of rational actor, bureaucratic, organizational, cognitive and psychological models.

When decisions are made on various aspects of FP, a graduated level of changes as conceptualized by Hermann⁴⁸ may take place. Hermann's model operates at four stages from the lower level of intensity to highest level. In this regard the adjustment changes occur in a way that the methods, means and goals do not change. Intensity of activities and target audiences change. Second stage includes program changes. In other words, the methods or means by which the goal or problem is addressed change. These changes may involve new instruments of state: more diplomacy, mediation, regional collaborator, economic interactions. In this stage, while the ways the policies are implemented change, goals, objectives and desired end states remain same. Third stage involves problem/goal changes. The initial problem or goal that the policy addresses is replaced or simply forfeited. In this foreign policy change, the purposes themselves are replaced. The most extreme form of foreign policy change involves the redirection of the state's entire orientation toward world affairs. In contrast to lesser forms of change that concern the state's approach to a single issue or specific set of other actors, orientation change involves a basic shift in the state's international role and activities. Not one policy but many are more or less simultaneously changed.⁴⁹

46 Gustavsson, *ibid*, p.84.

47 Holsti, *ibid*, p.211.

48 Hermann, *ibid*, p. 3-21.

49 *Ibid*, p.5-6.

Changing Balancing Behaviors During AKP Period (2002-2019)

When the interests of middle powers like Turkey are threatened by a major power or an alliance of more than one power, the solution to their security problem must come from outside, either through an alliance or through the exploitation of a balance of forces between the powers in the regional/international system. In such circumstances, middle powers are forced to adopt various foreign policy strategies and balancing actions.⁵⁰ In Turkish political history, from the period of the late Ottoman era to 2002, different types of balancing behaviors such as firm alliances, neutrality or non-belligerency were adopted, depending on the dynamics of international/regional environment at the time, the state's capacity to respond these dynamics and the domestic political factors.

In the 19th century, Ottoman FP was mainly defensive. Ottoman rulers either formed alliance with one or more of the European powers against the external and internal threats they perceived or remain outside alliances and hoped that rivalries between the powers would deter any of them from destroying the empire.⁵¹ Consequently Ottomans changed alliances periodically between Britain, France and Russia during the 19th century until the First World War (WWI).

WWI made it difficult to play balancing game between two great alliances (Central Powers and Allies), and Ottoman government established a wartime alliance with the Central Powers (Germany and Austria-Hungry). During the war of independence, besides the great determination and commitment of Turkish people and the leaders of the nationalist movement, Atatürk resorted to balancing actions by exploiting the differences between war weary great powers. Atatürk balanced Great Britain and Greece by increasing internal capacity of the national movement (internal balancing) and providing military and economic aids from the Soviets (external balancing). After the war of independence, Turkish state returned to neutrality between all the main European powers and did not search for a firm alliance with any state. Towards the mid-1930s, because of Italy's expansionist policies and later German threat in the Mediterranean and the Balkans, Turkey launched initiatives to form a coalition, consequently the Balkan Entente was Established. Similarly, Turkey successfully brought together Iraq, Iran and Afghanistan in Sa'dabad Pact in 1937. It was an agreement of non-aggression and friendship at a critical time two years before the start of the Second World War (WWII). It was, on the other hand, an agreement against perceived Kurdish separatist threat in three countries.⁵² In the later part of the 1930s, recognizing the inevitability of the WWII,

50 William Hale, *Turkish Foreign Policy since 1774*, 3rd Edition, Routledge, London, 2013, p.2.

51 Ibid, p.250.

52 Onur Ay, "Why did Turkey Become a Part of Sa'dabad Pact", *Journal of Political Sciences & Public Affairs*, Vol.4, No.3, 2016, p.2.

Gazi

Akademik
Bakış

63

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Turkey cautiously got closer to the Soviets, Britain and France without provoking Germany. While the Tripartite Alliance was established between Turkey, Britain and France in 1939, two years later a non-aggression pact was signed with Germany in July 1941. Despite its commitments in the Tripartite Alliance and pressures from both sides, Turkey, thanks to rational and smart national leaders, accomplished to remain non-belligerent during the active phase of the WWII.

During the Cold War period, Turkey, being a middle to small power, felt to choose a firm and long-lasting alignment with the West, particularly with the USA after a short mutual reluctance period until 1952. Because of the bipolar structure of international system, a tough competition between the USA and Soviet Union and Turkey's big threat perception from the Soviets during the first phase of the Cold War until the Cuban Missile crisis, Turkey's strict alignment with the USA and the US-led western system could be regarded as bandwagoning. In the later part of the Cold War from 1963 until 1980, Turkey alignment with USA was more flexible, allowing Turkey to approach the Soviets and other actors. The Soviet invasion of Afghanistan and Reagan's aggressive foreign policies ended the détente in the Cold War, the second phase began. During this period, Turkey, with the military regime of 1980s, returned to the strict alignment with USA. With the end of the Cold War, while the alignment with the West continued, Turkey found policy windows to access to the surrounding regions; the Balkans, the southern Caucasus, the Central Asia and the Middle East, with US Support.

After 2002, transformation of Turkish foreign policy has received great interests from scholars inside Turkey and outside. While it is generally regarded that there have been minor as well as major changes in Turkish foreign policy during 2002-2019, the question of whether there is a total international orientation change is debated.⁵³ Leaving such a debate aside, it is believed that Gustavsson's model in Figure-1 is explanatory to understand the dynamics of change process in TFP.

The AKP came to power in 2002 when the dramatic changes in international and domestic politics were taking place. In international dimension, the most significant changes were the 9/11 attacks in the USA and unilateral and aggressive policies of W. Bush and his neo-con inner circles in global politics. The unipolar international system dominated by the USA had almost ended. The new power centers such as China, Russian Federation under Putin and some others began to emerge. The new world system started to resemble a

53 Burak Cop, Özge Zihnioğlu, "Turkish Foreign Policy under AKP Rule: Making Sense of the Turbulence", *Political Studies Review*, Vol. 15, No. 1, 2017, 28–38, p.37.

multipolar structure, offering the middle powers like Turkey some policy windows to maneuver in their regions.

In Turkish domestic policies, political and economic instabilities had prevailed during 1994-2002. The weak coalition governments were not able to manage frequently occurring crises. Turkish electorate lost the confidence to the existing political parties which were seen incapable to deal with the hard pressing internal and external challenges. Turkey's long-standing allies, the USA and European countries, searched for new partners to support. In such turbulent circumstances, AKP had been established, well accepted internally and externally, and won the 2002 national elections. By giving the signals to make some radical changes in TFP, for example Cyprus issue, Armenian question and Kurdish issue/PKK terrorism, AKP believed that better relations could be established with USA and EU and this would also better serve its interests to balance its internal rivals. In the economic dimension, fast GDP growth, decrease in the rate of inflation, increase in the level of employment consolidated AKP electoral bases over time and gave it relatively a free hand to plan and implement FP changes.

Regarding the application of the cognitive factor in Gustavsson's model to AKP's initiated FP change process in Turkey, there are striking similarities. The international and domestic conditions had to be perceived and reacted by Turkish decision-makers. As AKP was working with existing state institutions in FP planning, Ahmet Davutoglu was appointed as chief FP adviser of Prime Minister Erdogan in 2003. Although this was a low visibility appointment, in fact an alternative foreign policy planning team to the existing foreign policy making system comprised of the Turkish Ministry of Foreign Affairs, the Turkish Armed Forces and the National Security Council had been established. After serving six years in this position, Davutoglu filled the chair of Minister of Foreign Affairs in May 2009. Davutoglu formulated his foreign policy concepts in a book titled "Strategic Depth".⁵⁴ The main approaches in the book included the "strategic depth", "zero-problem policy with neighbors", "Turkey as a central country", "historical legacy of Ottoman Empire", and soft power among others. In short, while the strategic depth is a perspective arguing that Turkey is a central country having the ability to reach to various regions, thus it can be accepted as regional leader by the Middle Eastern countries owing to its soft power and the historical legacy of the Ottoman Empire, the zero-problem policy means having good relations with the countries in its surrounding regions and avoiding firm alliances in international power politics. His arguments were mostly accepted by AKP elites, and included in the party and government

Görüş

Akademik
Bakış

65

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

54 Ahmet Davutoglu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.

programs.⁵⁵ So it could be said that AKP leadership, Erdogan, Abdullah Gul and Davutoglu among others, perceived the domestic and international dynamics and reacted accordingly. However, especially after the 2014 presidential elections, Erdogan took more role in foreign policy. His personal perceptions largely defined the course of foreign relations. This was clearly the case in relations with the Sisi regime in Egypt and categorical rejection of coming to terms with the Assad regime.⁵⁶ Moreover, Turkey has officially switched to an executive presidency after President Recep Tayyip Erdoğan took the oath of office on 9 July 2018.⁵⁷ While the role of Turkish Grand National Assembly (TGNA) and political parties has dramatically decreased, Erdogan has become the ultimate decision-maker by directly controlling all relevant institutions in foreign policy area such as the Ministry of Foreign Affairs, the National Intelligence, the Ministry of National Defense and the committees and agencies.⁵⁸

AKP's 17-year term can be divided into four consecutive periods: 1st term (2002-2007), 2nd term (2007-2011), 3rd term (2011-2016) and 4th term (2016-2019). While the first three terms correspond the national elections of 2002, 2007 and 2011, the last term starts after 15 July coup attempt in 2016.

In the first term, AKP mainly followed the previously established FP strategies and adhered to existing alliance patterns mainly in line with the US and Europe, and strengthened them. Regarding external balancing against Iran in the Middle East, and the Russia in the wider Black Sea and the Central Asia, AKP benefited from the alignment with the USA. However, there were some significant crises in bilateral relations with the USA in the first years of AKP period. The first event erupted on 1 March 2003 when TGNA unexpectedly rejected the bill allowing American forces to invade Iraq by using Turkish territory.⁵⁹ The second crisis, the 'hood incident', took place on 4 July 2003, in the city of Sulaymaniyah in Iraq where the US troops detained members of the Turkish Special Forces troops, accusing them of plotting to assassinate a local Kurdish leader. The Turkish military personnel were hooded and transported to Kirkuk for interrogation, and it was 60 hours later that they were released.⁶⁰

55 Party Programme, <http://www.akparti.org.tr/en/parti/party-programme/>; 59. Hükümet Programı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/03/20030324.htm>; 60. Hükümet Programı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/09/20070907M1-1.htm>; 61. Hükümet Programı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110717-1.htm>

56 Bülent Aras, Turkish Foreign Policy After July 15, *Istanbul Policy Center*, February 2017, p.5-6.

57 "New government system begins in Turkey after President Erdoğan takes oath" *Hurriyet Daily News*, 09.07.2018, <http://www.hurriyetcailynews.com/new-government-system-begins-in-turkey-after-erdogan-swears-in-134364>

58 Kaysis: Devletin Altyapısı, <http://www.kaysis.gov.tr/>

59 Michael Rubin, "A comedy of errors: American-Turkish diplomacy and the Iraq war", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, 2005, p. 220-233.

60 Ayşe Ömür Atmaca, "Turkey-US Relations (2009-2016): A troubled partnership in a troubled world?", Pınar Gözen Ercan (Ed.), *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global*

These events were another critical turning points after the US sanctions on Turkey's military intervention in Cyprus in 1974 and described as a crisis of confidence between two countries. The hood incident was perceived by a considerable majority of Turks as American revenge of Turkey's refusal of the 1 March Bill.

AKP, still perceiving great threat to its survival from domestic opponents despite holding the majority in the TGNA and ruling the country with one party government, easily accomplished to manage the worsening relations with Washington. AKP leadership warmly accepted the role given by the USA in highly discussed and criticized the Greater Middle East Project.⁶¹ Later, in July 2006, two administrations agreed on "Shared Vision and Structured Dialogue to advance the Turkish-American Strategic Partnership".⁶² However, it needed some time to be realized.

With regard to EU-Turkey relations, AKP government was enthusiastic to go ahead with the reforms in the period between 2002 and 2005. It hoped for the approval of the Annan Plan by both Cypriot communities. If this were the result, Cyprus would join the EU as a whole, and this would facilitate Turkey's membership by eliminating obstacles. AKP also believed that improved relations with EU would strengthen it against the meddling military and political opponents who were suspicious of its intentions.⁶³

In the second term, AKP, gaining more confidence after the 2007 election victory, began to restructure Turkish FP. Regarding Turkish-US relations, both countries needed each other for different interests. The US needed Turkey's support to withdraw from Afghanistan and Iraq. This meant a greater role for Turkey in the Middle East. Consequently, Turkey was presented as a moderate Islamic model to Arab world.⁶⁴ AKP, on the other hand, was in need of American support to demonstrate itself to the world as a central country. AKP elite believed this relationship would support its role in the Middle East, Africa and elsewhere as an EU candidate, mediator, collaborator and role model. This relationship would also strengthen the AKP domestically against still powerful rivals. The result was that almost sixty years strategic alliance

Reach, Palgrave MacMillan, 2017, p.64.

- 61 Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 25 Ekim 2005'te Ankara Palas'ta İKÖ ülkeleri büyükelçileri onuruna verilen iftar yemeğinde yaptığı konuşma [http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/19.06.2006; Erdoğan'dan "BOP eşbaşkanı" eleştirilerine yanıt](http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/19.06.2006;Erdoğan'dan%20BOP%20eşbaşkanı%20eleştirilerine%20yanıt), Habertürk, 13.01.2019, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/121091-erdogandan-bop-esbaskani-elistirilerine-yanit>
- 62 "Shared Vision and Structured Dialogue to Advance the Turkish-American Strategic Partnership", MFA, <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?45b45ccf-8814-4029-9224-5685e8ca3542>
- 63 Funda Keskin Ata, "EU-Turkey Relations (1999–2016): Conditionality at Work?", Pinar Gözen Ercan (Ed.), *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Palgrave MacMillan, 2017, p. 122.
- 64 Ömer Taşpınar, "Turkey: The New Model?", *Brookings*, 25.04.2012, <https://www.brookings.edu/research/turkey-the-new-model/>

Gazi

Akademik
Bakış

67

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

was renamed as “model partnership” which drew attraction from both countries and discussed in the Congress.⁶⁵ However, nothing went as thought. AKP was quick to overemphasize its power and influence and tried to diversify its balancing strategies.

In this period AKP placed EU membership lower on the political agenda. The negotiations slowed down and progress on the negotiation chapters was limited because of mainly negative implications of the Cyprus question. However, keeping the EU prospect alive was critical for the AKP in its internal struggle for power.⁶⁶ AKP continued with selective reforms in accordance with its political interests. It, for instance, adopted new constitutional amendments in 2011, mainly dealing with civilian control of the military and changes to the judicial system⁶⁷, eventually leading to the presidential system in 2017.

Acting as a role model in the Arab world compelled Turkey to deeply get involved in the Middle East. “As of the early 2000s, Turkey started to cooperate with the Arab Middle East. Several agreements concerning mutual trade, business and visa exemption were signed alongside the high-level diplomatic visits that took place between Ankara and its Arab neighbors.”⁶⁸

Turkey’s policy toward the Kurdish Regional Government (KRG) also started to change following the end of the cross-border operation in 2008. It is argued that the withdrawal of US forces from Iraq compelled the Kurds to find an ally against potential aggression by the Baghdad government. Turkey, on the other hand, regarded this cooperation as an opportunity to expand its sphere of influence.⁶⁹ One of the motives leading Turkey to align with KRG was the need to balance the increased Iran influence in Iraq.

Taking more open sides in the Israel-Palestine conflict, including improved relations with Hamas which is accepted as terrorist organization by Israel and several western countries, relations with Israel begun to deteriorate. Turkey’s almost 20-year military alliance and political partnership with Israel ended after Davos crisis in 2009 and the Mavi Marmara Incident in 2010. In this period AKP upgraded the bilateral relations with several Arab countries to

65 The United States and Turkey: A Model Partnership, Hearing Before the Subcommittee on Europe of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, 14 May 2009, Serial No. 111-16, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-111hrg49711/html/CHRG-111hrg49711.htm>

66 Ata, *ibid*, p. 115.

67 *Ibid*.

68 Defne Günay, “The Roles Turkey Played in the Middle East (2002–2016)”, Pınar Gözen Ercan (Ed.), *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Palgrave MacMillan, 2017, p.198.

69 Burak Bilgehan Özpek, “Paradigm Shift between Turkey and the Kurds: From Clash of Titans to Game of Thrones”, *Middle East Critique*, Vol. 27, No. 1, 2018, 43-60, p.49-50.

the strategic level as a part of its general perspective towards the region.⁷⁰ In this context, Turkey established high level strategic councils with Iraq, Syria, Russia, Greece, Azerbaijan, Lebanon, Pakistan, Ukraine, Kyrgyzstan, Egypt, Bulgaria, Kazakhstan, Morocco, Qatar, Uzbekistan, and Tunisia. Also, a quartet high-level strategic cooperation council was formed between Turkey, Syria, Jordan and Lebanon on June 10, 2010.⁷¹ Turkey has used the various elements of its soft power such as commerce, industry, tourism, infrastructure, transportation, development, education, culture and environment in these strategic initiatives. Before 2002, this type of relationship had been established in defense area with Azerbaijan, Pakistan, South Korea, the USA and Israel. Turkey's relations with Iran in this period had ups and downs. While the decision to install NATO Missile defense radar in Kurecik/Malatya made relations tense, Turkey did not vote for the draft UNSC resolution to sanction Iran because of its nuclear program, and mediated with Iran for its enriched uranium despite US reaction.

The third term (2011-2016) corresponds the third election victory and Arab uprising a while before. AKP assessed the Arab Spring which started in 2010 as a precious opportunity to further its regional role in the Middle East. Thus, it supported Muslim Brotherhood (MB) affiliated movements to topple the existing regimes.

The government changes in Tunisia in 2010 and in Egypt in 2012 were warmly welcomed. The uprising, later civil war and external intervention in Libya produced mix consequences for AKP leadership. However, the biggest shock for AKP leadership was Syria civil war. While Ankara hoped an easy and quick victory for MB affiliated opposition to take over the Syrian government, a long-lasting civil war ensued producing negative consequences for Turkey. The collapse of MB affiliated Morsi regime in Egypt in July 2003 and durability of Sisi regime has been another shock for AKP leadership. Thus, the realities of the Arab Spring have increasingly compelled Turkey to cooperate with the USA and NATO, despite some divergent strategies, particularly regarding Syria. Russia, China and Iran had been in the opposing camp.⁷²

70 Turkey's Relations with the Arab Countries, http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-relations-with-the-arab-countries.en.mfa

71 Turkey has strategic cooperation councils with 13 countries, Anatolia Agency (AA), 24.12.2012. <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-has-strategic-cooperation-councils-with-13-countries/292447>; Ünal Çeviköz, *Turkey in a Reconnecting Eurasia: Foreign Economic and Security Interests*, Rowman & Littlefield, 2016. p.9.; Christopher Phillips, "Turkey's global strategy: Turkey and Syria", *LSE IDEAS*, London School of Economics and Political Science, London, UK, 2011. http://eprints.lse.ac.uk/43498/1/Turkey%27s%20Global%20Strategy_Turkey%20and%20Syria%28Isero%29.pdf

72 Ziya Öniş, Şuhnaz Yılmaz, "Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region", *Third World Quarterly*, Vol. 37, No. 1, 2016, p.82.

Görüş

Akademik
Bakış

69

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Changing regional dynamics with the start of Arab Spring and the rise of PKK affiliated PYD/YPG during Syrian civil war alerted Ankara to take some measures for PKK terrorism and Kurdish issue. Syrian civil war led to unstable conditions and paved the way power and role shifts for the actors including PYD/YPG and PKK in the region. PYD has gained de facto autonomy in northern Syria and begun to control and rule a territory Turkey reconsidered both its domestic and diplomatic stance toward the Kurdish issue in the region, including relations with the KRG in northern Iraq ruled by the Kurdistan Democratic Party (PDK) and PKK.⁷³ The result was a Peace Process (2012-2015) with PKK and better relations with KRG in Iraq.

Regarding Russia-Turkey relations, while the nature of relations during 1990s can be characterized as mainly conflictual with some elements of cooperation, the degree of conflict significantly reduced by the pragmatic turn in Turkish foreign policy; Turkey largely refraining from an active regional role in areas considered to be in Russia's sphere of influence.⁷⁴

In the third term the relations with EU continued to deteriorate due to mainly policy differences in Arab Spring, Libyan and Syrian civil wars, alleged human rights violations and lacking the rule of law in Turkey after Gezi Park protests, flow of Syrian refugees to Europe from Turkish territories. Turkey was heavily criticized by EU institutions. AKP elites and Turkish society were alienated from EU membership. Ankara no longer viewed the accession as the sole option to shape the future of the country as it did 10 years ago, some EU members were also reluctant about Turkey's full membership.⁷⁵ Although the refugee crisis that peaked in 2015 introduced a new dynamic to the relationship, it seemed just a bargaining not for full membership, but a visa liberalization for Turkey and management of refugee crisis for EU.

In the case of Coalitions against ISIS, Turkey at the beginning did not participate in this coalition. Turkey was applying a hiding and a transcending strategy believing that ISIS may intensify its attacks Turkey and harm Turkish hostages and that other powers like USA would certainly fight against it. So, Turkey aimed to hide from the threat and transcend it to the other powers.

Overall, the third term witnessed the isolation of Turkey mainly from the Middle East and partly from surrounding regions because of breaking and deteriorating relations with Syria, Iraq, Egypt, Saudi Arabia, Israel, Russia, the USA and EU. AKP elite defined such a situation as "precious loneliness", and although it was compared with the "splendid isolation" strategy that the Brit-

73 Mustafa Coşar Ünal, "Is it ripe yet? Resolving Turkey's 30 years of conflict with the PKK", *Turkish Studies*, 17:1, 91-125, p.107.

74 Ibid, p.77.

75 Ata, ibid. p. 116.

ish Empire adopted in the second half of the 19th century⁷⁶, it was neither a value oriented nor rationally structured strategy. Thus, it constitutes a set of significant flaws in Turkish FP rather than the isolationism strategy discussed in the first chapter.

The fourth term starts after 15 July 2016. In this period, three major factors need special emphasis; the coup attempt and subsequent developments, increasing strength of PYD/YPG in Syria, and deteriorating relations with west and rapprochement with Russia. After 15 July coup attempt, Ankara espoused a more critical tone against the Western alliance, due to alleged links of the Gülenist putschists with NATO.⁷⁷ Erdogan and his inner circle initiated a conspiratorial campaign against Western powers on the belief that Western alliance abandoned AKP and supported domestic opposition to change the government further isolated Turkey.⁷⁸

While the relations with the west were deteriorating, the alignment with Russia was taking a different form. AKP had to deal with a consistent denial of Turkish access to the Syrian war theater due to Russian blockage after 24 November 2015 incident of Russian jet shutdown, and thus it had to revise its Russia policy.⁷⁹ Both countries, with different motives, moved to a type of strategic alliance. One factor in such an intensified relationship is attributed to Putin's support to Erdogan following the coup attempt when Turkish government has been criticized for violation of human rights and Erdogan's autocratic attitudes during the state of emergency for almost two years. In fact, AKP, starting from Gezi Park protests, believed that the west has been trying to topple him by supporting opposition groups and instabilizing the country's economy. This belief has gained strength after 15 July event on the ground that the USA and European countries provided sanctuary for accused suspects of 15 July Coup attempt, did not extradite the leader of Fetullah Gulen Terrorist Organization (FETO) and did not give sincere support to Erdogan. On the contrary, there are news that Russia informed Erdogan on the coup attempt in advance, and appreciated his actions.

Improved relations between Ankara and Moscow gave Turkey a relatively free hand in Northern Syria. Turkey launched two cross border military operation in Syria, Operations Euphrates Shield in 2016 and Olive Branch in 2018 after Russian green light. Turkey joined the triple mechanism with Russia and Iran and became one of the guarantors of the ceasefire period in Syria.⁸⁰

76 Tarik Oguzlu, "Precious Loneliness and Turkey's Awakening to Regional Realities", *Orsam*, 02.09.2013, <https://orsam.org.tr/en/precious-loneliness-and-turkey-s-awakening-to-regional-realities/>

77 Aras, *ibid*, p.9.

78 *Ibid*, p.6.

79 *Ibid*, p.9.

80 Özpek, *ibid*, p.56.

Gezi

Akademik
Bakış

71

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Consequently, Turkey established observations posts in Idlib and deployed military assets.

Both countries furthered cooperation in several areas including strategic arms procurement like S-400, nuclear energy, oil and gas transmission issues. In fact, they successfully “compartmentalize economic issues and geopolitical rivalries in order to avoid negative spill-over effects”.⁸¹ In the fourth term of AKP, the regime types of both countries more resembled and this facilitated the forming a strategic partnership. Against this background, Ankara’s close relationships with Moscow could be regarded as both an omni-balancing and bandwagoning. It is an omni-balancing for AKP on the ground that it is against both external threat by USA and EU, and domestic threats perceived from the internal oppositions at home. It could be regarded as bandwagoning since Turkey overwhelmingly needs Russian support in Syria and against the USA policies favoring PYD/YPG in the northern Syria. From this perspective, moving toward close rapprochement with Russia could be assessed a necessity rather than a preference to hedge against its growing isolation.⁸²

Turkey’s balancing actions by supporting Free Syrian Army (FSA) affiliated and Islamic military arm groups and leading their operations are seen a type of offshore balancing against both PKK affiliated PYD/YPG and its major sponsor the USA, ISIS, and Esad regime forces and their sponsors, Russia and Iran. Although Turkish operations areas in Syria are not far from Turkish borders, Turkey did not deploy considerable forces inside Syria and preferred to leverage the proxies. On the contrary, Turkey unprecedentedly established military bases in Qatar and Somalia on top of post-Cold War military presence in third countries via bilateral (Azerbaijan) and multilateral (Afghanistan, Kosovo, Bosnia, Lebanon, Georgia) engagements.⁸³ These actions give signals to the onshore balancing behaviors.

Conclusion

Although TFP and its balancing strategies had undergone changes since the late Ottoman period, the firm alliance with the USA and West at the beginning of the Cold War is regarded as the first major turning point. Transformation of Turkish foreign policy after 2002 has received great interests. While the policy and strategy changes in the first years (2002-2007) are regarded as minor adjustments, the changes in balancing behaviors in the later periods are seen as goal and program changes beyond adjustments. However, the question of whether there is a total international orientation change is still debated. In this regard, the sum of changes in the AKP period is assessed as a second turn-

81 Öniş, Yılmaz, “ibid, p.81.

82 Aras, ibid, p.8.

83 Aras, ibid, p.8.

ing point after the late ottoman period until now. Gustavsson's model in Figure-1 fits AKP led transformation process to analyze the dynamics and factors. It is found that international and domestic factor, both political and economic, are the driving factors behind the transformation process. However, the third dimension, cognitive factor, is also assessed critical in this process. AKP elite, Erdogan and Davutoglu among others, perceived the changing internal and external conditions and reacted accordingly.

During almost 17-year period of AKP rule, Turkish foreign policy and its balancing behaviors have undergone important changes. While, balancing behaviors in the first term (2002-2007) generally remained unchanged in favor of the USA and West, the second term (2007-2011) witnessed some important changes. The traditional alliances with USA and the EU wakened and the Turkish-Israel relations have come to breaking point. Conversely AKP tried to diversify its bilateral relations with the Muslim countries in the Middle East and other neighboring areas. The third term (2011-2016) produced more negative consequences for Turkey. After the breaking relations with Israel, Syria and Egypt, and deteriorating relations with USA, EU and the West inclined Gulf states, Turkey reached to the edge of isolationism. In the fourth term (2016-2019), AKP was left with a few options but was strictly aligned with Russia although both countries fast approached to an open armed conflict in November 2015 when a Russian aircraft was shot down by Turkish air forces.

Turkey, as a middle power and situated in the middle of highly volatile geopolitical hotspots, has resorted to different balancing behaviors and changed alliances from the late Ottoman period to 2002. Its western orientation, however, remained unchanged. The period between 2002 and 2019 differs in two major points. Firstly, it is seen that in this period Turkish leaders' perspectives and threat perceptions have more role in planning of FP and restructuring balancing actions than systemic factors. The second is that whether Turkey is drifting away from its Western allies and joining the "other camp", or adopting a more independent line of foreign policy is debated.

References

- ABBAS, W. and Z. Schneider, "Understanding Alliance Formation Patterns", Unpublished Post Graduate Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, CA, 2015.
- ADLER, Emanuel M. Barnett, *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- ARAS, Bülent, *Turkish Foreign Policy After July 15*, Istanbul Policy Center, February 2017.
- ATA, Funda Keskin, "EU-Turkey Relations (1999–2016): Conditionality at Work?", *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Pinar Gözen Ercan (Ed.), Palgrave MacMillan, 2017.

Gazi

Akademik
Bakış

73

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

ATMACA, Ayşe Ömür, "Turkey-US Relations (2009–2016): A troubled partnership in a troubled world?", *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Pınar Gözen Ercan (Ed.), Palgrave MacMillan, 2017, 63-82.

AY, Onur, "Why did Turkey Become a Part of Sa'dabad Pact", *Journal of Political Sciences & Public Affairs*, Vol.4, No.3, 2016.

BROWN, Michael E., O. R. Cote Jr., S.M. Lynn-Jones, S.E. Miller, *America's Strategic Choices*, Revised Edition, MIT Press, Cambridge, 2000.

CHRISTENSEN, Thomas J., "Perceptions and Alliances in Europe, 1865-1940", *International Organization*, Vol. 51, No.1, 1997, 65-97.

CHRISTENSEN, Thomas J., J. Snyder, "Progressive Research on Degenerate Alliances", *Realism and The Balancing of Power: A New Debate*, John A. Vasquez, Colin Elman (eds), Practice Hall, New Jersey, 2003, 66-73.

COP, Burak, Özge Zihnioğlu, "Turkish Foreign Policy under AKP Rule: Making Sense of the Turbulence", *Political Studies Review*, Vol. 15, No. 1, 2017, 28–38.

ÇEVİKÖZ, Ünal, *Turkey in a Reconnecting Eurasia: Foreign Economic and Security Interests*, Rowman & Littlefield, 2016.

DAVID, Steven R., "Explaining Third World Alignment", *World Politics*, Vol. XLIII, No. 2, 1991, 233-256.

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.

DEUTSCH, Karl W., S.A. Burrell, R.A. Kann, M. Lee Jr., *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, Princeton University Press, Princeton, 1957.

DWIVED, Sangit Sarita, "Alliances in International Relations Theory", *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research*, Vol.1, No. 8, 2012, 224-237.

FEDDER, Edwin H., "The Concept of Alliance", *International Studies Quarterly*, Vol. 12, No. 1, 1968, 56-86.

FORTMANN, Michel, T. V. Paul, J. Wirtz, "Conclusions: Balance of Power at the Turn of the New Century", *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, V. Paul Thazha, J. Wirtz and M. Fortmann (eds.), Stanford University Press, Stanford, 2004, 360-374.

GRIECO, Joseph M., "Realist International Theory and the Study of World Politics", *New Thinking in International Relations Theory*, Michael W. Doyle, J. G. Ikenberry (eds), Westview Press, CO: Boulder, 1997, 163-210.

GUSTAVSSON, Jakob, "How Should We Study Foreign Policy Change", *Cooperation and Conflict*, Vol. 34, No. 1, 1999, 73-95.

GÜNAY, Defne, "The Roles Turkey Played in the Middle East (2002–2016)", *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Pınar Gözen Ercan (Ed.), Palgrave MacMillan, 2017, 195-215.

Görüş

Akademik
Bakış

74

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

- HALE, William, *Turkish Foreign Policy since 1774*, 3rd Edition, Routledge, London, 2013.
- HERMANN, Charles F., "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, Vol. 34, No. 1, 1990, 3-21.
- HEYWOOD, Andrew, *Global Politics*, Palgrave, New York, 2011.
- HOLSTI, Kallevi J. (ed.), *Why Nations Realign: Restructuring Foreign Policy*, Allen and Unwin, London, 1982.
- KANN, Robert A. "Alliances versus Ententes", *World Politics*, Vol. 28, No. 4, 1976, 611-615.
- KHANNA, V.N., *Foreign Policy of India*, Vikas Publishing House, 2018.
- KRAUSE, Volker, J. D. Singer, "Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some Preliminary Patterns", *Small States and Alliances*, Erich Reiter and H. Gärtner (eds), Physica, Heidelberg, 2001, 15-23.
- LEEDS, Brett, J. Ritter, S. Mitchell, A. Long, "Alliance Treaty Obligations and Provisions, 1815-1944", *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, Vol. 28, No. 3, 2002, 237-260.
- LISKA, George, *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1962.
- MEARSHEIMER, John, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001.
- MORGENTHAU, Hans J., K. Thompson, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6. Edition, Alfred A. Knopf, New York, 1985.
- OGUZLU, Tanik, "Precious Loneliness and Turkey's Awakening to Regional Realities", Orsam, 02.09.2013, <https://orsam.org.tr/en/precious-loneliness-and-turkey-s-awakening-to-regional-realities/>
- OSGOOD, Robert E., *Alliances and American Foreign Policy*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1968.
- ÖNİŞ, Ziya, Şuhnaz Yılmaz, "Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region", *Third World Quarterly*, Vol. 37, No. 1, 2016, 71-95.
- ÖZPEK, Burak Bilgehan, "Paradigm Shift between Turkey and the Kurds: From Clash of Titans to Game of Thrones", *Middle East Critique*, Vol. 27, No. 1, 2018, 43-60.
- PAPE, Robert A., "Soft Balancing against the United States", *International Security*, Vol. XXX, No. 1, 2005, 7-45.
- PAUL, Thazha V., "The Enduring Axioms of Balance of Power Theory," *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Thazha V. Paul, J. Wirtz, M. Fortmann (eds.), Stanford University Press, Stanford, 2004, 1-28.
- PHILLIPS, Christopher, "Turkey's global strategy: Turkey and Syria", LSE IDEAS, London, UK, 2011.

Görüş

Akademik
Bakış

75

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

ROSATI, J.A., J.D. Hagan, N.W. Sampson (eds), *Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change*, University of South Carolina Press, Columbia, 2012.

RUBIN, Michael, "A comedy of errors: American-Turkish diplomacy and the Iraq war", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, 2005, 220-233.

SCHROEDER, Paul W., "Historical Reality versus Neo-Realist Theory", *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994, 108-148.

SCHWELLER, Randall L., "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back", *International Security*, Vol.19, No. 1, 1994, 72-107.

SINGER, J. David, Melvin Small, "Alliance Aggregation and the Onset of War, 1815-1945", *Quantitative International Politics*, J. David Singer (ed.), The Free Press, New York, 1968, 247-286.

SMALL, Melvin J., D. Singer, *Resort to Arms: International and Civil Wars, 1816-1984*, Sage Publications, Beverly Hills, CA, 1982.

SNYDER, Glenn H., "Alliance Theory: A Neorealist First Cut", *Journal of International Affairs*, Vol. 44, No. 1, 1990, 103-123.

STEFF, Reuben, N. Khoo, "Hard Balancing in the Age of American Unipolarity: The Russian Response to US Ballistic Missile Defense during the Bush Administration (2001-2008)", *Journal of Strategic Studies*, Vol. XXXVII, No. 2, 2014, 222-258.

TAŞPINAR, Ömer, "Turkey: The New Model?", Brookings, 25.04.2012, <https://www.brookings.edu/research/turkey-the-new-model/>

ÜNAL, Mustafa Coşar, "Is it ripe yet? Resolving Turkey's 30 years of conflict with the PKK", *Turkish Studies*, 17:1, 91-125.

VASQUEZ, John A., C. Elman, *Realism and The Balancing of Power: A New Debate*, Practice Hall, New Jersey, 2003.

WARD, Michael D., "Research Gaps in Alliance Dynamics", *Monograph Series in World Affairs*, Vol.19, 1982, 3-95.

WALT, Stephen M., *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1987.

WALTZ, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Random House, New York, 1979.

Internet sources

<http://www.akparti.org.tr/en/parti/party-programme/> accessed on 14 May 2019.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/03/20030324.htm> accessed on 17 May 2019.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/09/20070907M1-1.htm>; accessed on 11 June 2019.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110717-1.htm> accessed on 14 June 2019.

<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/> accessed on 06 May 2019.

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/121091-erdogandan-bop-esbas-kani-elistirilerine-yanit> accessed on 24 May 2019.

<http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?45b45ccf-8814-4029-9224-5685e8ca3542> accessed on 21 May 2019.

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-111hhrg49711/html/CHRG-111hhrg49711.htm> accessed on 19 April 2019.

http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-relations-with-the-arab-countries.en.mfa accessed on 01 June 2019.

<https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-has-strategic-cooperation-councils-with-13-countries/292447>. accessed on 04 June 2019.

<http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-egypt.en.mfa> accessed on 04 June 2019.

Görüş

Akademik
Bakış

77

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Keeping Up Appearances: The Importance of Reputation in State - Group Relations

Görünüü Kurtarmak: Devlet-Grup İlişkilerinde İtibarın Önemi

Kürşad TURAN*

Abstract

Over the past thirty years we observed a shift in conflict patterns where asymmetric conflicts increasingly became the norm. Building on the previous work on decision-making in asymmetric conflicts, this study compares two dominant hypotheses in the field, namely the reputation hypothesis and the capacity/interest hypothesis, regarding adversaries' conflict behavior in asymmetric conflicts. I argue that the reputation hypothesis is more useful than its bad track record in interstate conflicts suggests. I also contend that a single hypothesis is insufficient in explaining the decision-making behavior in asymmetric conflicts. In such conflicts, the uneven nature of power/status distribution between the actors leads them to have dissimilar goals and adopt different strategies. As a result, different hypotheses may be applicable to different actors. More specifically, the state as the more powerful of the two needs to protect its reputation in order to discourage any present and future challenges. The group, on the other hand, is often the weaker actor and its choices and strategies are limited by the availability of resources. This pushes them to behave according to capacity/interest hypothesis.

Key Words: Asymmetric conflict; crisis decision-making; reputation; capacity/interest

Öz

Geçtiğimiz otuz yılda çatışma modellerinde asimetrik çatışmaların giderek artan bir biçimde norm haline geldiği bir değişime şahit olduk. Bu çalışma asimetrik çatışmalarda karar alma sürecine ilişkin önceki çalışmalara dayanarak, tarafların çatışma davranışlarını alandaki iki egemen görüşü, yani itibar hipotezi ve kapasite/çıkar hipotezini karşılaştırarak ele almaktadır. İtibar hipotezinin, devletlerarası çatışmalarda, geçmişteki kötü performansından daha faydalı olduğunu ileri sürerken, asimetrik çatışmalarda karar alma sürecinin açıklanmasında tek bir hipotezin yeterli olmayacağı görüşündeyim. Bu tür çatışmalarda aktörler arasında güç ve statü dağılımındaki olağan eşitsizlik, onların farklı hedeflere sahip olmasına ve farklı stratejileri benimsemesine neden olmuştur. Sonuç olarak, farklı aktörlere farklı hipotezler uygulanabilir. Özellikle, taraflardan daha güçlü olan devlet, halihazırdaki ve gelecek tehditlere karşı itibarını korumayı hedefler. Öte yandan, karşı grup genellikle daha zayıf olan taraftır ve tercih ve stratejileri erişebildiği kaynaklar ile sınırlanmıştır. Bu durum onların kapasite/çıkar hipotezine göre hareket etmeye itmektedir.

Anahtar Kelimeler: Asimetrik çatışma, krizlerde karar alma, itibar, kapasite/çıkar

Makale Geliş Tarihi: 30.01.2019. Makale Kabul Tarihi: 26.07.2019.

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, kturan@gazi.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-7622-5412
An earlier version of this paper was presented at the International Studies Association in New York, 2009.

Gazi

Akademik
Bakış

79

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Introduction

Conflict studies play an important role in political science. The type of conflicts studied during any given time varies greatly depending on the period and what we observe around us. This makes conflict studies one of the more diverse sub-fields in political science. Despite this variety, there are certain aspects that are common in all conflicts regardless of the actors involved or the scale.

As a process, conflict offers us three main stages: initiation, escalation, and resolution. Domestic and international conflicts alike move through these three stages. Transitions from one stage to another require actors involved to make a choice and each transition represents an attempt by one of the parties to change the *status quo*. As one side tries to change the existing relationship in its favor, the other, at the very least, tries to maintain the existing balance. This means, in order to understand conflicts, one needs a good understanding of decision-making processes.

Any shift from one stage to another is the result of either changes in circumstances through third parties or choices by the actors involved. As a result, actors' decision-making practices are an important part of conflict studies. Crescenzi and Enterline¹ make a distinction between two approaches adopted by existing studies. The first group focuses on the "stimulus-response" process we often see arms races and game theory literature, as well as studies focusing on the dynamics of interstate cooperation and conflict. Such studies date all the way back to Richardson's "Arms and Insecurity" (1960).² Crescenzi and Enterline's (2001) second approach developed parallel to this first group of studies, but instead of focusing on the interaction during a single crisis, looked at recurrent crises between two actors. Their main purpose was to determine the likelihood of subsequent militarized conflicts³ the link between reputation and behavior in subsequent crises⁴ and bargaining⁵. Evaluating both approaches, Crescenzi and Enterline⁶ concluded that conflict between

- 1 Mark J. C. Crescenzi and Andrew J. Enterline, "Time Remembered: A Dynamic Model of Interstate Interaction," *International Studies Quarterly*, XLV/3, September 2001, p.p. 410-411.
- 2 L. F. Richardson. 1960. *Arms and Insecurity*. Pittsburgh, PA: Boxwood Press (from Crescenzi and Enterline 2001).
- 3 P. Diehl. 1992. What Are They Fighting For? The Importance of Issues in International Conflict Research, *Journal of Peace Research* 29: 333-344; P. Hensel. 1994. One Thing Leads to Another: Recurrent Militarized Disputes in Latin America, 1816-1986, *Journal of Peace Research* 31: 281-298
- 4 R. Leng and H. Wheeler. 1979. Influence Strategies, Success, and War, *Journal of Conflict Resolution* 22:655-684; R. Leng and S. Walker. 1982. Crisis Bargaining: Confrontation, Coercion, and Reciprocity, *Journal of Conflict Resolution* 26: 571-591; R. Leng. 1983. When Will They Ever Learn: Coercive Bargaining in Coercive Crises, *Journal of Conflict Resolution* 27: 379-419
- 5 C. Gelpi. 1997. Crime and Punishment: The Role of Norms in Crisis Bargaining, *American Political Science Review* 91: 339-360 (from Crescenzi and Enterline 2001).
- 6 Crescenzi and Enterline, 2001, op.cit., p. 411.

Görüş

states is a time-dependent process. This time dependency shows itself in the short run in the interaction between states as they react to each other's moves. In the long run, it results in recurrent crises between states. What these studies found about international conflicts can, to a very large extent, be applied to domestic conflicts as well as other sub-fields of conflict studies.

Here, I am interested in asymmetric conflicts where the general principles of conflict apply, especially the main stages of the conflict process. In order to explain what makes an actor decide to initiate, escalate, deescalate, or resolve a conflict; the international relations literature predominantly relies on one of two hypotheses. These are the reputation hypothesis and the capacity/interest hypothesis. Simply put, the former argues that actors make their decision based on their opponent's past behavior and that if an actor enjoys a tough reputation, others will be less likely to challenge it; while the latter argues that the decision between conflict and accommodation is based on the relative capabilities and interests of the actors involved.

In reality it is rarely a clear-cut choice between the two. Most actors either choose which approach to adopt based on the crisis they find themselves in, or employ a combination of the two. On the one hand, any concerns about the other side's past behavior is likely to be taken into consideration when relative capacities and interests are calculated, on the other hand, actors are highly unlikely to risk violent conflict when they have no chance of succeeding or no interest. What I am interested in, like many other studies in the past, is which one of these two hypotheses actors tend to adopt as their main guiding principle without ignoring the impact the other may have on their decisions. A large portion of the existing studies on these two hypotheses comes from the international relations literature. Most of them find that the reputation hypothesis fails the tests, meaning actors care more about the salience of the issue and their own probability of success; than their opponent's track record⁷. Walter⁸, however, adopts a different view and argues that in cases where stakes are sufficiently high, the reputation hypothesis performs much better. She (Walter, 2003) claims that when actors stand much to lose in the future, they tend to try avoiding challenges by building a tough reputation. This argument is based on the study of territorial disputes and considering the risks a state faces in such conflicts, this conditional faith appears to be well placed. Building on this, I argue that the actors' preferred hypothesis may change according to their relative position in the conflict, as well as the stakes involved.

7 Daryl G. Press, "Power, Reputation, and Assessments of Credibility During the Cuban Missile Crisis", 97th Annual Meeting of the American Political Science Association, August 2001, Boston.

8 Barbara F. Walter, "Building Reputation: Why Governments Fight Some Separatists but Not Others," *American Journal of Political Science*, L/2, 2006, p. 315.

Gazi

Akademik
Bakış

81

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Consistent with the overall shift of attention toward lower scale conflicts on the field we started to see an increasing number of studies that focused on these hypotheses that aimed to explain actors' decision-making during domestic conflicts. Especially in asymmetric conflicts, where one deals with two different types of actors and different stakes for each, it would be unrealistic to assume both actors would act with the same motivation and employ similar decision-making models.

Most of the existing studies focused on territorial conflicts involving separatist movements. Since these conflicts involve a high probability of violence and are at the high end of the domestic conflict scale, it is natural that they receive more attention. While Walter's (2003) focus on territorial conflicts is an excellent example for this differentiation based on issue salience. I believe that issue salience is only one of the dimensions and that identity, or relative position in crisis, is the main factor leading actors to adopt different priorities and behavior models.

I look at conflict as a whole, without making a distinction between different levels or stages. A large majority of territorial conflicts do not start as such, but escalate to that level after certain demands are ignored or repressed. It makes sense for actors to adopt a relatively stable approach to these issues and use the same decision-making models at various stages of the same conflict. I agree with Walter (2003) that the reputation hypothesis' perceived failure in international relations does not reflect a weakness as an explanatory tool. I disagree, however, that the key is the issue salience. I contend that, while issues matter greatly, even in territorial conflicts one of the parties would have incentive to avoid reputation hypothesis. This contention is based on the argument that in domestic conflicts that involve the state are asymmetric in nature and between two different types of actors that play different roles. This, I argue, leads them to have varying priorities and different approaches.

This study contends that because the actors' relative status is the main determining factor, there needs to be a distinction between interstate and intrastate conflicts. While the power/interest hypothesis may be a better fit for conflicts between actors with equal status, the reputation hypothesis certainly has its uses in intrastate conflicts. In order to show this, I will first look at the characteristics of asymmetric conflicts and then evaluate how each hypothesis matches with the needs of the actors in them.

Decision-Making During Asymmetric Conflicts: Reputation Versus Power/Interest Hypotheses

Decision-making is different during conflicts than peace time policy making. This requires different processes that are determined by the circumstances, as well as decision-makers' approach to the conflict. A conflict is essentially

Gör

a bargaining process with escalated stakes and a higher probability of escalation. As Morrow stated⁹, bargaining is “a form of communication” during which “parties communicate tacitly through the exchange of threats, bluffs and concessions.” During a conflict, both sides do their best to attain their goals through non-violent means and bargaining openly or through signals is the method they use. The use of violence is often the last resort because the results are uncertain and the method is costly. This, however, does not mean that the threat to use force or even the show of force cannot be used. There are two requirements for these signals to be believable and threats to be credible. First, the actor must have the capacity to carry out its threats. Second, and equally important, is the will to back these threats up. These two requirements coincide with the two main hypotheses on actor behavior during conflicts. Power-interest hypothesis looks at the actors’ capacity by measuring their ability to deliver on their threats as well as whether it is in their best interest to do so. Reputation hypothesis, on the other hand, deals with actors’ resolve.

While trying to determine each other’s capacity and resolve, actors usually have limited tools available to them. Even though they may be able to calculate their own capacity and resolve with relative ease and precision, making similar judgments about the other side often proves to be problematic. With only limited information available, one can only estimate what the other side can or will do. Another difficulty is to accurately signal one’s capacity and resolve. This uncertainty is what makes bargaining possible. In their pursuit to achieve the best outcome during a given conflict, actors base their decision-making process on one of these two models.

In a symmetrical conflict where actors share relatively equal power and status, participants will have to look for advantages over each other and plan their moves accordingly. At the same time, as a result of status parity, they will determine their behavior according to similar parameters, making it possible to explain such interactions using a single hypothesis. Asymmetrical conflicts, on the other hand, bring together units with different capacities and concerns.

9 James D. Morrow, “Capabilities, Uncertainty, and Resolve: A Limited Information Model of Crisis Bargaining,” *American Journal of Political Science*, XXXIII/4, November 1989, p. 941. with war and its costs starting if the target’s counteroffer is rejected. The equilibrium of the model falls into four different cases. These four cases are analyzed to determine how the sides communicate through their offers and how the costs of war, initial beliefs, misperceptions, and distribution of capabilities drive the probabilities of a crisis and war. The model demonstrates a joint selection bias-misspecification problem in empirical studies of crises arising from the unobservable nature of beliefs. Several empirical studies of crisis bargaining are discussed in the light of this methodological problem, new patterns of evidence are found that support the presence of the selection problem, and their conclusions are reexamined.,”DOI:”10/btxg5k”,ISSN:”0092-5853”,shortTitle:”Capabilities, Uncertainty, and Resolve”,author:”family:”Morrow”,given:”James D.”),issued:”date-parts:”[”1989”]”}],schema:”https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json”

Gazi

Akademik
Bakış

83

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

As a result, it is likely that each actor will base its decision on different parameters. I contend that in asymmetrical conflicts while the state bases its strategy on the reputation hypothesis in fear of further challenges to its authority, the sub-state actor bases its decision to challenge the central authority on their relative power and interest. The reason for this distinction is the significant difference in capacity. While the state is usually strong enough to deal with a challenge to its authority, if the number of challenges increases, they may pose a serious threat to its existence. Therefore, the state needs to handle the first challenge in a way that will discourage further attempts. The group, on the other hand, has relatively limited means and risks its existence by challenging the state who possesses sovereignty rights over the country and in most cases is the legitimate authority. Before taking such an action, the group needs to evaluate its chances accurately and not initiate/escalate a conflict it cannot win.

Reputation Hypothesis:

Studies that look at reputation and its impact on international relations have been around for a very long time.¹⁰ In one of the early works on the topic Schelling (1956) argues that states should act according to reputational concerns, making their past behavior central to current crises they are in because it will not only determine others' expectations from them, but also the credibility of their commitments. As a result, while determining policy, states will have to take into consideration not just the conflict they are in, but also the conflicts they may be involved in the future. This increases the value of building a tough reputation by increasing the potential future costs of concession.

More recently, studies on the role of reputation attempted to answer two main questions¹¹: how do states process the information they receive from international relations when they are not directly involved; and what decision-

¹⁰ From Crescenzi (2007:384); Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press; Dixon, W.J. (1983). Measuring Interstate Affect. *American Journal of Political Science*, 27 (4): 828-851; Leng, R.J. (1983). When Will They Ever Learn? Coercive Bargaining in Recurrent Crises. *Journal of Conflict Resolution*, 27 (3): 379-419; Leng, R.J. (1988). Crisis Learning Games. *American Political Science Review*, 82 (1): 179-194; Huth, P. (1988). *Extended Deterrence and the Prevention of War*. New Haven and London: Yale University Press; Maoz, Z. (1990). *National Choices and International Processes*. New York: Cambridge University Press; Snyder, J. (1991). *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*. Ithaca and London: Cornell University Press; Levy, J. (1994). Learning and Foreign Policy: Sweeping a Conceptual Minefield. *International Organization*, 48 (2): 279-312; Maoz, Z. (1996). *Domestic Source of Global Change*. Ann Arbor: University of Michigan Press; Mercer, J. (1996). *Reputation and International Politics*. Ithaca: Cornell University Press; Reiter, D. (1996). *Crucible of Beliefs: Learning, Alliances, and World Wars*. Ithaca: Cornell University Press; Farkas, A. (1998). *State Learning and International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press; Leng, R.J. (2000). *Bargaining and Learning in Recurring Crises: The Soviet-American, Egyptian-Israeli, and Indo-Pakistani Rivalries*. Ann Arbor: University of Michigan Press; Press 2005.

¹¹ Mark J. C. Crescenzi, "Reputation and Interstate Conflict," *American Journal of Political Science*, LI/2, April 2007, p. 383.

makers do with this processed information. There are three distinct approaches for the latter question. The first is an experimental model of direct learning that looks at how actors in a conflict learn from each other's behavior and base their own future policies on this information.¹² Second, is the rivalry literature that views dyads as evolutionary political arenas, giving us a longer time span that evaluates the long term developments in a conflict.¹³ This makes it possible for us to see how actors adjust their behavior according to their past experiences with the same opponent. Finally, a model of historical learning that also includes other actors.¹⁴ This last approach gives us the advantage of looking at the relationship between dyads without excluding external actors that may have an impact on the conflict.

It is important for us to include outside actors because conflicts do not take place in a vacuum. The efforts to include the system in dyadic conflicts goes back to Richardson's (1960) study of arms races where he developed a model that can capture N-states.¹⁵ Even though its scope was limited to arms races, the model based on the interaction of N-states proved to be useful for research that followed. Another example was the study of war diffusion where studies looked at how once it starts war tends to pull in other nations.¹⁶ A similar tendency is also visible in conflict and crises. These two examples cover the two audiences that reputation building targets. The first is others in that system that may become involved in the conflict or may initiate similar conflicts in the future. This represents the diffusion potential of conflicts. More directly, an actor builds a tough reputation in order to deter its opponent during a conflict from escalating it, or making similar demands in the future. This represents the time dimension and leads us to focus on recurrent conflicts. Both of these audiences are important because the actors I am interested in exist in relatively stable systems where there is a limited number of actors with

-
- 12 From Crescenzi (2007: 383): Leng, R.J. (1983). When Will They Ever Learn? Coercive Bargaining in Recurrent Crises. *Journal of Conflict Resolution*, 27 (3): 379-419; Leng, R.J. (1988). Crisis Learning Games. *American Political Science Review*, 82 (1): 179-194; Leng, R.J. (2000). *Bargaining and Learning in Recurring Crises: The Soviet-American, Egyptian-Israeli, and Indo-Pakistani Rivalries*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- 13 From Crescenzi (2007: 383): Diehl, P.F. and Goertz, G. (2001). *War and Peace in International Rivalry*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- 14 From Crescenzi (2007: 383): Crescenzi, M.J.C. and Enterline, A.J. (2001). Time Remembered: A Dynamic Model of Interstate Interaction. *International Studies Quarterly*, 4 (4): 409-431.
- 15 From Crescenzi (2007: 383): Richardson, L.F. (1960). *Arms and Insecurity*. Chicago: Quadrangle.
- 16 From Crescenzi (2007): Houweling, H. and Siccama, J. (1985). The Epidemiology of War, 1816-1980. *Journal of Conflict Resolution*, 10 (4): 641-663; Kadera, K.M. (1998). Transmission, Barriers, and Constraints: A Dynamic Model of the Spread of War. *Journal of Conflict Resolution*, 42 (3): 367-388; Levy, J. (1982). The Contagion of Great Power War Behavior: An Analysis of the Great Powers, 1495-1975. *American Journal of Political Science*, 26 (3): 562-584; Most, B. and Starr, H. (1989). *Inquiry, Logic and International Politics*. Columbia: University of South Carolina Press; Siverson, R and Starr, H. (1991). *The Diffusion of War: A Study of Opportunity and Willingness*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Gazi

Akademik
Bakış

85

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

long lifespans that are forced to interact with each other. These interactions not only determine actors' view of each other, but also are remembered for a very long period of time. These characteristics of these systems make recurrent conflicts literature important for the purposes of this study.

Looking at interstate conflicts, Crescenzi and Enterline¹⁷ list four main dimensions of recurrent conflicts between two states that determine the nature of the conflict. The first of these dimensions is "accumulation," meaning that if the two states regularly interact with each other, their relationship can be considered well defined and that further interaction can only have a marginal effect on it. The second dimension is "temporal distance" between interactions. If the interactions are relatively frequent, they can be considered as parts of the same event. Third is the "degree." Here they distinguish between different types of interaction varying between verbal threats and military clashes. Finally, the "rate of change," that interaction does not cease to exist after the last event, but that its impact only gradually diminishes.

As I mentioned in the previous section, one of the factors determining the outcome of a conflict is the participants' resolve. Information on an actor's resolve allows others to estimate how far they will be willing to escalate the conflict. In a given conflict, all actors, regardless of their relative role, must pay attention to the other side's resolve. Unfortunately, conflicts do not take place in a perfect information setting. Not only actors do not possess all the information they need to make healthy decisions, the environment they interact in is also filled with uncertainty. Under such circumstances, the interpretation of signals becomes crucial. In addition to signals, another major source of information is the other side's past behavior. This has two dimensions to it: the personality of decision-makers and the issue salience.

The personality of the decision-makers and the decision-making procedures of a country help us predict current conflict behavior with past experiences where the same people were involved. Similarly, issue salience also looks at the past. Actors need to know how much importance others attribute to an issue in order to determine how much they may be willing to compromise.

The bargaining process is an interaction between actors where each side attempts to interpret the other side's intentions and gain an advantage. To be successful in an uncertain environment will be based on the credibility of the threats and promises. An actor's credibility is defined as the "perceived likelihood that it will carry out its threats and promises".¹⁸ As the definition implies, this is not an objective measure. Instead, it is entirely based on the

17 Crescenzi and Enterline, 2001, op.cit., p.p. 414-415

18 Press,2001, op.cit., p. 3.

perception of the other actor, shaped by the information available to them. Among the factors contributing to an actor's credibility is its reputation, which can be defined as "the perception, held by others, of the state's pattern of past behavior"¹⁹. Meaning, we can guess what an actor will do, based on what it has done in the past where past behavior is seen as an important source of information actors have motive to remain consistent in their approach to issues. In other words, the reputation they build today will help determine how they will be perceived in the future. According to reputation hypothesis, actors earn their reputation by consistently keeping its promises and carrying out its threats²⁰. Once an actor earns a reputation for being credible, their threats and promises will carry more weight than one that did not fulfill its commitments in the past. There are a number of different versions of the hypothesis in the literature, but a simple categorization, is between narrow and broad versions²¹.

The broad version of the reputation hypothesis is based on two assumptions: consistency across time and issues. This consistency comes from the belief that foreign policy tends to be stable over the long run, based on either slow or unchanging national interests. When foreign policy is determined according to a stable set of interests, it becomes reasonable to expect states to pursue stable policies and maintain a certain type of behavior for a relatively long period of time. This implies that policies will remain the same even after leadership changes and gives reputation a long shelf life once it is established.

Unfortunately, there are two problems with this assumption. First, the national interest does not consist of a set of unchanging goals and preferences. Especially in a fast changing international system states find themselves having to constantly change and adjust their goals. As a result, it becomes quite hard to talk of interest stability over the long run. Second, and as a result of a more recent trend, we see the decline of the separation between domestic and international politics. If not before, today it became completely unrealistic to expect that these two fields of policy can remain separate from each other. In the past we have experienced states maintain stable foreign policies despite the changes they experienced in their domestic politics. Changes in foreign policy tended to be the result of changes in international circumstances. This might have been because there was greater consensus among the public when it came to international relations, because foreign policy decisions were less likely to affect people's daily lives. Clearly, this is no longer the case. The boundary between domestic and international politics is increasingly blurring and foreign policy issues are being used to draw up support in domestic politics. In this environment changes and policy go hand in hand with changes in how national interest is defined.

19 Press, 2001, Ibid.

20 Press, 2001, op.cit., p. 7.

21 Press, 2001, Ibid.

Gazisi

Akademik
Bakış

87

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

The assumption of issue consistency also represents a challenge. Where we cannot even predict that an issue will remain important for an actor in the long run, it seems highly unlikely that they will perceive all issues they are involved in as being equally important. Even though, issues that may pose an existential threat to a country are likely to provoke similar reactions regardless of the decision-makers in power or the circumstances, a minor trade dispute is unlikely to be viewed as equally important as a major border dispute.

Overall, the broad version of the reputation hypothesis leads us to expect a very high level of consistency from actors. The level of consistency appears to be related to the level of certainty in the international system where certainty brings stability. For example, in bipolar systems where the system is frozen at a balance between two blocks, lower levels of uncertainty make it somewhat easier for states to maintain stability. Hegemonic structures are also relatively stable especially when the power preponderance is relatively high. Dynamic systems like multipolar structures or transitioning systems represent constantly changing circumstances and force actors to deal with them. In addition, they also provide individual actors with more freedom to deal with issues as they see fit. As a result, maintaining long term stability becomes a challenge. Where there is no stability, assumptions regarding reputation's longevity, usefulness, and fungibility ceases to be realistic.

The narrow version of the hypothesis, on the other hand, claims a much more limited impact for reputation in conflicts. It also contends that an actor's reputation has a limited shelf life, meaning that past behavior only has an impact on future conflicts for a limited period of time and that this period is relatively short. The scope is also limited when it comes to issues. The hypothesis claims that actors may have different reputations on different issue areas. For example, an actor may be tough on territorial conflicts and weak when it comes to economic issues. This, to a large extent, depends on the availability of tools in that specific policy area, as well as the actor's vulnerability. Because of this variation, in order to determine others' reputation we need to look at past conflicts that involve similar issues and stakes.

According to Press' (2001) definition of the narrow reputation hypothesis, the limitations placed on the impact of a state's reputation include five dimensions. First is geography, where an actor's actions in one region determines its reputation in that region alone. This is the result of two variables. One is the actor's reach. Very few actors in the international system have the capacity to effectively reach various parts of the world. Majority of actors in the system have much more limited capacity and reach. This limits their ability to carry out threats and keep promises. In addition, each region has different actors and power structures, making it hard to treat them as equal to each other. The second is the interest. Different parts of the world possess different

characteristics that cannot be equally salient to an actor's interests. As the interests, actors, and abilities vary, the issue of reputation fungibility becomes more complicated.

Second limitation is time. The reputation gained by an action does not last forever. Its impact is actually quite limited based on two factors. The first is the longevity of the decision-makers. Because decision-makers have the power to alter policy according to their beliefs and views, when people in these positions change certain shifts in policy is expected. New decision-makers, even if they support similar positions to their predecessors, cannot benefit from the reputation built by them. Wolford (2012) studies reputation in relation with leadership changes and finds that these changes influences preferences and create shifts in policy. The second factor is the policy environment. A changing international system requires decision-makers to make constant changes and adjustments. This means that priorities and interests can change at a relatively fast pace, shortening the time period one can enjoy the benefits of its reputation.

Third is the issue type. Each actor is involved in a number of different issues simultaneously. Because these issues cannot all be equally salient, some will have to be prioritized. Just like the issue type, stakes of the conflict are also important to decision-makers. As some issues will be seen as vital, others will be more open to compromise. Related to this third point is the fourth, the stakes. Actor behavior will depend on what they stand to gain or lose from the interaction. As a result, it is reasonable to expect actors to be firmer on a position when the stakes are high, where they stand to win or lose a lot. It may be a waste of time and resources to build a reputation for toughness when the stakes are low.

Another limitation is the identity of the actors involved in the conflict. Often the expectation is that reputation will have a greater importance on repeated crises between the same actors. Rivalries allow participants to accumulate information about their opponents and the ability to build a tough reputation may prove to be useful in future crises.

Finally, who occupies the leadership positions matter because reputation can only be effective if both sides have the same leaders as the last time they came into conflict with each other. Introduction of a new leader forces the other side to reevaluate its position and creates uncertainty about the power structure between opponents. This, in turn, depending on that actor's decision-making practices makes formerly built reputations less useful. Because an actor's perceived reputation in a given conflict will rely on a combination of these factors, the narrow version becomes significantly more complicated than the broad version. On the one hand, making it more realistic, but at the same time much harder to quantify and measure.

Gazi

Akademik
Bakış

89

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

There is a number of studies that questioned the validity of the reputation hypothesis. Clare and Danilovic²² classify these studies under two main approaches: socio-psychological and rationalist. The socio-psychological approach evaluates the role preexisting images of the enemy play on how we evaluate their current signals. It argues that the decisions are based on subjective beliefs. The rationalist approach focuses on the role of interest in decision-making. It is unclear, however, how much we can separate interest from reputation and whether we can argue that actors pursue a tough reputation regardless of what issues are at stake. This makes it necessary to adopt a new approach to reputation that is not limited to temporal domain. That is also Clare and Danilovic's (2012) conclusion. They find that reputation is only effective depending on the stakes involved. Other studies by Fearon (1997) and Smith (1996, 1998) argue that studies that find some support for the reputation hypothesis often suffer from selection effects. Their arguments are based on the fact that crises do not occur randomly and that countries that displayed a lack of resolve in the past are more likely to be targeted by others.

Much of the literature on the reputation hypothesis looks at inter-state conflicts, many focusing on territorial disputes where the stakes are higher. For example, Crescenzi and Enterline (2001) find that past interstate interactions is a good determinant of current behavior. Here, I am interested in asymmetric conflicts that take place between a state and a group that are not only predominantly domestic, but may or may not escalate to territorial conflict level. One important difference that emerges is that despite the change in the stability of foreign policies in the long run, one can still argue that countries' foreign policies are more stable and predictable than governments' domestic policies. Many countries still follow stable foreign policies with clearly defined positions over issues. As mentioned earlier, this relative clarity reduces uncertainty and allows reputation to be effective for a longer period of time, especially if the decision-makers remain the same and the issue is perceived as sufficiently salient. Some like territorial issues can even be immune to leadership changes.

In domestic conflicts, many of the criteria posed by the narrow version of the hypothesis become even more significant. For example, leadership changes are likely to lead to more major policy changes in domestic politics. Because governments have more leeway, issue salience also becomes more important. Governments' ability to stay in power depends more heavily on how they address public preferences in domestic politics.

Even though the structure of interstate system appears to be more supportive of actors adopting a tough reputation as a tool of foreign policy dur-

22 Joe Clare and Vesna Danilovic, "Reputation for Resolve, Interests, and Conflict," *Conflict Management and Peace Science*, XXIX/1, February 2012, p. 6. no. 1 (February 1, 2012)

ing conflicts and crises, the evidence appears limited mainly coming from the territorial disputed literature. I contend that the reputation hypothesis, especially its narrow version, may be better fit for a specific type of conflict, namely asymmetric conflicts. Especially when we look at these conflicts from the point of view of the state maintaining a reputation becomes more important. Unlike states that have relatively wide interests in the international arena, actors in domestic politics struggle in a narrower geographic area over a smaller number of issues most of which are interrelated, meaning that reputation in domestic conflicts should be more fungible than in inter-state conflicts. Secondly, domestic politics is often more open to change than a state's foreign policy, because decision-makers can change positions at a lower cost than in foreign policy. This, in turn, may lead to potentially drastic changes in an actor's reputation. Especially considering that in domestic conflicts where the central state is the dominant actor, as well as one of the sides to the conflict, it will have an incentive and the means to adopt a reputation-building approach in order to avoid future and escalating challenges. Due to these characteristics, reputation hypothesis represents a useful model of decision-making for a certain type of actor in these conflicts. More specifically, the more powerful actor, often the state, can use a tough reputation in interlinked conflicts in order to deter challenges to its authority and position.

Power/Interest Hypothesis:

Another approach to decision-making during conflicts and crises is the power/interest hypothesis (Press, 2001). It argues that rational actors determine their response during an ongoing conflict based on the relative capacity of the adversaries as well as the salience of the issue at stake for them. According to this view an actor's credibility does not depend on its past behavior, but on "the current balance of power and interests"²³. Power/interest emphasized opportunity over long term expectations from reputation. When actors believe that the existing circumstances in the conflict are in their favor, they will be more likely to escalate or adopt a tough stance in order to take advantage of this imbalance. The same actor may shift its position when conditions no longer favors it.

Under power/interest hypothesis, in order to determine a threat's credibility, one needs to focus not on their opponent's past behavior, but its capability to carry the threat out, but also suffer a low, and more importantly, acceptable cost while doing it. Power/interest hypothesis essentially has its roots in the rational actor model and the source of the nationalist critique of the reputation hypothesis. Reputation is seen as one of the factors that influence calculations, but not necessarily on of the more important ones. Ac-

23 Press, 2001, op.cit, p. 10.

Görüş

Akademik
Bakış

91

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

tors are believed to take into consideration a number of factors among which power levels and interests are the most important in order to provide a point of reference.²⁴

This hypothesis bases the decision between accommodation and aggression on the expected benefits and costs of each action. Because in the international system relative power distribution is more stable in the short term and actors are equal in status, making these calculations accurately becomes somewhat easier. The problem is the availability of reliable information. Because actors lack the perfect, or even near perfect, information, the results may not be as accurate as they require. Domestic actors, on the other hand, may lack the short term stability, but make up for it in the availability of information. The level of information domestic actors have about each other is often more reliable and sufficient to evaluate each other.

In asymmetric conflicts, where the status and/or power distribution is uneven and the system within which the interaction takes place is relatively limited, the disproportionate distribution of power and status makes it easier for the stronger side to make decisions because the power preponderance makes a certain degree of miscalculation tolerable. For the weaker actor, on the other hand, the balance of power is a much bigger concern. Not only because it clearly is the under-dog, but also because it stands more to lose, the weaker actor has to make its challenge at a point of time when the conditions favor its success. In case of failure the group is likely to suffer more than they currently do and their ability to mount another challenge in the near future will be seriously crippled.

Press (2005) argues that at least during crises actors only pay limited attention to reputation and their common history and instead focus on the crisis at hand. To some extent this is understandable because crises place additional constraints over decision-makers. Similarly, Arreguín-Toft (2001) contends that an alternative approach by arguing that the interaction between actors' strategic choices is a much better determinant of conflict outcomes. This means that actors need to determine their strategy according to the other side's choices. It rejects the idea that strategy is based on the actor's own characteristics.

When actors involved in a conflict are similar in status, the way they approach decision-making, as well as what they prioritize will be somewhat similar. This similarity will lead them to use the similar hypotheses guide their behavior. In asymmetric conflicts, however, there are significant differences

24 Some examples of these studies (from Walter 2003): Maxwell 1968; Jervis 1970; George and Smoke 1974; Goertz and Diehl 1992; Huth 1996; Bartkus 1999; Diehl 1999; Press 2001; Toft 2003.

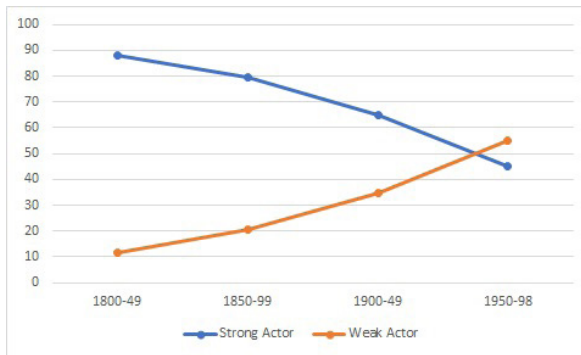
Gör

between actors. The most important of these is their status. Uneven status impacts the methods and tools available to each side. It also influences the way they perceive future risks involved with their current choices. Because of this, the paper argues, actors with different capabilities and concerns will look at the conflict from different perspectives and are likely to adopt varying approaches to decision-making. This, I argue, leaves us with a dual structure where each participant's behavior needs to be analyzed and predicted according to a different approach.

Asymmetric Conflicts and Actor Behavior

A conflict is considered to be asymmetric when there is significant discrepancy between the actors. This discrepancy may be the result of actors' power, status, or methods available to them. A study of past asymmetric wars shows us that, despite the advantage they enjoy, stronger actors lost about thirty percent of these conflicts with a frequency that has been increasing²⁵. Even though Arreguin-Toft's data ends in 1998, the trend appears strong enough to assume it continues to be the case. Common sense suggests that in an asymmetry, especially if one of its dimensions is power, the strong actor will have an advantage over the weak.

Graph-I: Percentage of conflicts won by the strong and weak actors in asymmetric conflicts over time (Source: Arreguin-Toft, 2001)

There are various explanations for this trend. Mack's (1975) study is one of the earlier efforts. He argues that the reason why weak actors tend to win conflicts is interest asymmetry, meaning that the more powerful actors have a lower interest in winning because their survival does not depend on the result of these conflicts. Unlike their weaker counterparts, if stronger actors lose

25 Ivan Arreguin-Toft, "How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict," *International Security*, XXVI/1, July 2001, p. 96.

these conflicts all they have to do is to make some compromises. While this may be the case in some conflicts interest asymmetry does not appear to be sufficient by itself in explaining why weak actors are disproportionately successful. Arreguin-Toft²⁶ criticizes Mack's (1975) explanation along the same lines and on two grounds. First, and possibly most importantly, he argues that relative power is a poor predictor of relative interest or the choice between war and peace. He emphasized the presence and importance of external factors in determining actor performance. His second objection is about the definition of success. Mack's explanation looks at the time span of the conflict and concludes that if the weak does not lose the conflict in a presupposed time period, it is successful. However, the theory does not tell us anything about why some asymmetric conflicts last longer than others. It is possible that the reason is not the success of the weaker actor, but other factors such as the involvement of third parties to slow down the conflict, or the level of priority the stronger actor gives to the conflict. These apparent weaknesses make it necessary to improve Mack's (1975) argument. Among other things, political vulnerability is an important factor. Not all stronger actors have low political vulnerability. If today's concessions open the door for future demands from other weak actors, it becomes harder to argue that the strong have less invested in the conflict and can afford to lose.

Arreguin-Toft (1998) presents an alternative explanation that relies on strategic interaction in order to explain the outcomes of asymmetric conflicts. Strategy is defined as an "actor's plan for using armed forces to achieve military or political objectives"²⁷. Two dominant strategy options are assumed for each actor: direct attack and barbarism (for the strong); direct defense and guerrilla warfare (for the weak)²⁸. He concludes that when both actors adopt similar strategies (direct or indirect) the strong is more likely to succeed, while if they use mismatched strategies, the weaker side will have a greater advantage. Here, what becomes important is the asymmetry of strategy which benefits the weak actor.

Similarly, a high proportion of the literature on asymmetric conflicts consists of military studies where the asymmetry comes from actors using different methods. As these studies and others show, there are different dimensions of asymmetry. I adopt a broader definition of asymmetry where the uneven status of the actors is the source and where differences in power and strategy stems from it. The main reason behind this choice is that I am interested in more than the military dimension, but the whole conflict process. Strength matters because it not only determines the outcome but also

26 Arreguin-Toft, op.cit., p.p. 98-99.

27 Arreguin-Toft, op.cit., p. 99.

28 Arreguin-Toft, op.cit., p. 100.

the strategy and the decision-making process. Status, on the other hand, will determine not only the methods available to an actor and limitations on its choices, but also how each actor is likely to be threatened by third parties. It helps others figure out whether an actor's struggle is legitimate or not.

I contend that because, unlike symmetric conflicts, asymmetric conflicts bring together different types of actors, a single approach to decision-making is often insufficient. The major actor is often the state. It is not only the more powerful side, but also the one whose legitimacy as an actor is recognized by domestic as well as international actors. As a result, the state possesses the advantage of power as well as status. While it gives the state an important advantage in the conflict, this legitimacy also comes with limitations. As a member of the international community, the state is bound by its rules. These rules limit state behavior and the methods available to it in dealing with a challenge. The violation of the established rules and norms may lead to sanctions by other states and/or international organizations.

Especially when a state faces "multiple strategic rivals and having failed in past disputes," it "has an incentive to invest in its reputation for resolute behavior by initiating and escalating conflicts"²⁹. Clare and Danilovic (2010) adopt a different point of view and look for the source of the state's motivation in the challenger's reputation. In other words, whether a state decides to build up a reputation as a tool for general and immediate deterrence depends on its challenger's reputation. They argue we need to focus on "the impact of a state's reputation on its willingness to initiate conflicts (proactive reputation building)"³⁰.

The other side of these conflicts is a group that may be based on ideology, ethnicity, culture among other dimensions of identity. The methods available to these groups offer a wide variety ranging from peaceful protest to terrorism or guerrilla warfare. Relative to the state, the group often has more limited means. The limitation of the means makes these groups more dependent on the support from the outside, whether domestic or international. In order to receive this support, the group must prove the legitimacy of its cause to these audiences. Despite these disadvantages groups also enjoy an advantage over their more powerful adversary. This is the flexibility they have when it comes to methods they can employ. Mechanisms to regulate group behavior are almost non-existent and mostly rely on the availability of support. Often some of the more violent methods are justified based on the group's disadvantage in size and means.

29 Joe Clare and Vesna Danilovic, "Multiple Audiences and Reputation Building in International Conflicts," *Journal of Conflict Resolution*, LIV/6, December 2010, p. 860.

30 Clare and Danilovic, *op.cit.*, p. 861.

Görüş

Akademik
Bakış

95

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

In addition to these, another important difference these two sides have is the way they perceive the conflict. For the group, the state is the only major actor it needs to challenge in order to achieve its goals. Even though the stakes are high and the struggle is often perceived as existential having a single actor to contend with brings the conflict a certain degree of simplicity. The state, on the other hand, needs to adopt a wider perspective because the group that is currently challenging it is only one of the long list of potential challengers. While none of these challengers may not be able to pose a serious threat, their combined potential may be a major threat. This difference, more than any other, is at the root of different decision-making choices.

The characteristics that differ the dynamics of these intrastate conflicts from inter-state conflicts to which these two hypotheses are often applied to can be evaluated in three main categories. First is the balance of power between two sides. These are asymmetrical conflicts. It is extremely rare that the group that challenges the state possesses equal power. States have sovereignty rights that allow them to behave relatively freely within their own borders, shielding them to an extent from outside interventions. Instead of openly fighting a group, a state can adopt policies that will lead to similar results without attracting reaction from the outside world. This provides states with various tools that challenging groups do not have at their disposal. Naturally, actors with significantly different means, have different priorities, and determine their strategy according to different criteria.

A second difference is the level of information they have about each other. As a result of living in the same country, actors have a much better idea on each other's interests and capabilities. It is also easier for them to communicate through direct and indirect means. The familiarity is also likely to reduce the chance that signals may be misinterpreted. The state knows when a group may pose a threat and how many other challenges may rise. Meanwhile, the group can more accurately estimate the capacity and domestic support the central government enjoys. From the state's point of view, the only way of developing credibility becomes actions because the probability of successfully bluffing diminishes in an environment where information is more attainable.

And finally, even though different groups may advance different demands, it is relatively clear to everybody where the process may eventually lead to. Regardless of what they start with, when they believe they can achieve it, most groups prefer either separation or a major change in the system. The knowledge that not only demands can escalate over time, but also spread to other groups is a major source of concern for the state, because accommodation may not always solve the conflict but lead to its escalation, lowering the possibility that a state will accommodate.

During a domestic asymmetric conflict, the state faces demands from one of the groups in the country. Regardless of the extent of these demands the state faces a dilemma. On the one hand, the accommodation of these demands may solve the conflict, or at least prevent it from escalating further. On the other hand, state's willingness to accommodate may be interpreted as a sign of weakness or an unwillingness to engage in conflict. This, in turn, may open the way for further demands and/or similar demands from other groups. At the other extreme, is repression, or non-compliance, where the state ignores group demands, risking an escalation of the conflict. In reality, the choice is rarely between pure accommodation and repression. States often adopt a position in between. As Walter³¹ points out, "the logic of the reputation theory implies that a government will not only care about the number of additional challengers, but also the cumulative value of land that may come under dispute in the future and the relative strength of these additional groups. When the demands (issues at conflict) are taken in a continuum, challenges from ethnic groups present a major threat for the central authority." The way to avoid this is building a reputation for toughness in order to deter future challenges to its authority. A reputation for toughness implies that the state, instead of accommodating, will choose to escalate the conflict using repression and/or violence raising the stakes not only for the present challenger but for all future potential challengers. As the reputation hypothesis explains, in order to be perceived as tough, the states must consistently refuse accommodation on similar demands. This consistency is important to achieve the desired result. Even if the state is powerful enough to deal with the present challenge, its position makes it vulnerable to challenges from a relatively large number of challengers. This makes it necessary for them to have a long term view that goes beyond short term power/interest calculations.

On the other side of these conflicts, actors have a different view of the conflict. Just like state actors, it is reasonable to expect groups to behave in a rational manner based on the information available to them. The stakes for these groups are relatively high. With limited resources and a disadvantage when it comes to their status, they need to take advantage of opportunities. As a result, they tend to take these risks when either there is a realistic chance of success, or they have no other choice. This requires them to pay close attention to opportunities that may arise from the balance of power. Naturally, they prefer to achieve their goals through peaceful means at as low a cost as possible. A peaceful resolution allows them to keep their already limited resources to be put to better use and does not require to risk the group's very existence. If at some point it becomes clear that a peaceful resolution is outside reach, the group needs to make a decision regarding the future of the conflict.

31 Walter, 2003, Ibid.

Görüş

Akademik
Bakış

97

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

They either accept the status quo and at least temporarily withdraw their challenge or they choose to escalate the conflict through violent means. Their decision depends on two pieces of information. First, they have to evaluate their capacity relative to the power of the state meaning that the timing of a challenge is crucial. In order to be successful, the group makes its challenge when the state's power and resolve are declining, or when its own power is increasing. They also take into consideration international support and circumstances. The second piece of information is the salience of the demand they will make. If the circumstances the group is in are worse than what they perceive as acceptable; the group may be more willing to take risks, a better off group would not. Desperation may lead the group to act even if they lack the means to succeed. These two pieces of information are more or less sufficient for the group to make its decision on whether to act or wait for a better opportunity. This decision-making process is consistent with what the power/interest hypothesis predicts. This is not to claim that groups have no use for building a reputation, but the reputation they need to build is of a different kind. The group uses reputation in order to build legitimacy and attract support to its cause. While it may be useful to have a tough reputation in order to extract resources from the population, even this represents certain risks because this may open the way for the state's use of force against them.

Looking at these conflicts from the state's point of view Walter (2006) presents two key findings. First, she shows that states that adopt the reputation hypothesis as a guide in territorial conflicts are less likely to face further separatist challenges.³² In addition, she shows that in cases where governments chose accommodation, the type of accommodation also matters in determining the frequency and the type of future challenges.³³ Throughout this study, I emphasized that territorial conflicts are not just a type of conflict, but when it comes to certain challengers, it is a stage of conflict. As a result, while I believe the argument, I represent here is applicable to all state-group conflicts, a more realistic claim is to limit it to ethnic conflicts. In that sense this study expands the argument's applicability. In addition, while the scope of her study was limited to conflicts over territory that had already escalated as far as they could, Walter's (2006) results are encouraging and require further study.

This study represents two major improvements on Walter's. First, unlike Walter, I do not solely focus on separatist claims. I argue that separatist claims represent a final stage in a conflict that start with smaller demands and esca-

32 Governments that did not accommodate demands or offered limited reforms faced further challenges only 27% of the time, while the ones that accommodated faced such demands 59% of the time (Walter 2006, 324).

33 On average, countries that offered no territorial autonomy faced .78 subsequent challenges, countries that awarded territorial autonomy faced 1.05 subsequent challenges, and countries that granted full independence faced 2.0 additional challenges (Walter 2006, p. 324).

lated over time. Groups usually demand separation under two circumstances; when they have already achieved everything else; and when they believe there is no possibility, they can achieve their lesser demands under existing circumstances. In either one of these cases the conflict starts long before the issue of separation surfaces and what actors did in earlier stages matter regarding what happens at this stage. The second improvement this study represents is the dual structure, where we treat actors' decision-making differently, in the hope that this will provide us with a more accurate views of the conflict.

Conclusion

Asymmetric conflict is a sub-category of conflict studies which includes a great variety of different types, involving different actors. What sets apart asymmetric conflicts from others is that they bring together actors with different status and power levels. This is an important distinction because it determines how we should approach these conflicts, especially when it comes to decision-making. While most decision-making theories are applicable to this sub-field, the way we use them needs to be reevaluated.

Because asymmetric conflicts are between two different types of actors that have very little in common than the issue at stake, they look at the conflict through significantly different lenses and should not be treated as the same in our analyses. Such conflicts often take place between a state and a group where not only the two sides have different power and status, but different concerns and priorities as well. That is why I propose a two-pronged approach that will evaluate actors' decision-making using different tools.

As I have argued above, the state, being the more powerful side, has less at stake on the present conflict and often can afford to accommodate certain demands without risking its existence. On the other hand, the state also faces a relatively large number of potential challengers. While a single challenge is usually not a major cause for concern, the combination of these potential challenges usually is. The accommodation of group demands is likely to open the door for further demands from a higher number of challengers. This leads states to adopt a long term view and care about how they are perceived by others. Consequently, they attempt to build a reputation for toughness to deter any future challengers.

The conflict presents higher stakes for a group because not only their ability to mount a challenge is limited, but also the cost of failure may be very high. If they succeed their demands are fulfilled and the need for a future challenge becomes minimal, but failure may pose an existential threat in addition to crippling their ability to mount a second challenge. As a result, they have very little use for reputation building, but instead must focus on the short term outcome and maximizing their chances of success.

Gazi

Akademik
Bakış

99

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Based on this, I argued that asymmetric conflicts require us to apply different decision-making approaches to the two sides of the conflict. I focused on the two most commonly used hypotheses in the field, namely the reputation hypothesis and the power/interest hypothesis. I attempted to show that while it makes sense for states to adopt a long term view and base their decisions on the reputation hypothesis, groups should be more focused on the short term results and determine policy according to the power/interest hypothesis.

As a theoretical piece this study is a starting point. It aims to establish a framework on which future research can be based on. The logical next step is to look at a number of case studies in order to determine if the argument presented here holds on specific cases. That would be followed by a model that would allow us to test the argument more thoroughly using a larger sample, giving us a tool to better evaluate asymmetric conflicts.

References

- ARREGUIN-TOFT, I. (2001). How Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict. *International Security*, 26 (1): 93-128.
- CLARE, J. and Danilovic V. (2010). Multiple Audiences and Reputation Building in International Conflicts. *The Journal of Conflict Resolution*, 54 (6): 860-82.
- CLARE, J. and Danilovic V. (2012). Reputation for Resolve, Interests, and Conflict. *Conflict management and Peace Science*, 29 (1): 3-27.
- CRESCENZI, M.J.C. and Enterline, A.J. (2001). Time Remembered: A Dynamic Model of Interstate Interaction. *International Studies Quarterly*, 45 (3): 409-431.
- CRESCENZI, M.J.C. (2007). Reputation and Interstate Conflict. *American Journal of Political Science*, 51 (2): 382-396.
- DIEHL, P. F., (Ed.). (1999). *The Road Map to War: Territorial Dimensions of International Conflict*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- FEARON, J.D. (1997). Signaling Foreign Policy Interests: Tying Hands Versus Sinking Costs. *Journal of Conflict Resolution*, 41, 68-90.
- GEORGE, A., & Smoke, R. (1974). *Deterrence in American Foreign Policy*. New York: Columbia University Press.
- GOERTZ, G., & Diehl, P. (1992?) *Territorial Changes and International Conflict*. London: Routledge.
- HUTH, P. K. (1996). *Standing Your Ground: Territorial Disputes, 1950-1990*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- JERVIS, R. (1970). *The Logic of Images in International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- MACK, A. (1975). Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict. *World Politics*, 27 (2): 175-200.

- MAXWELL, S. (1968). *Rationality in Deterrence*. London: Institute for Strategic Studies.
- MORROW, J. D. (1989). Capabilities, Uncertainty, and Resolve: A Limited Information Model of Crisis Bargaining. *American Journal of Political Science*, 33(4), 941-72.
- PRESS, D. G. (2001). Power, Reputation, and Assessments of Credibility During the Cuban Missile Crisis. Presented at the 97th Annual Meeting of the American Political Science Association, August, Boston.
- PRESS, D.G. (2005). *Calculating Credibility: How Leaders Assess Military Threats*. Ithaca: Cornell University Press.
- SHELLING, T.C. (1956). An Essay on Bargaining. *American Economic Review*, 46 (3): 281-306.
- SMITH, A. (1996). Diversionary Foreign Policy in Democratic Systems. *International Studies Quarterly*, 40, 133-53.
- SMITH, A. (1998). International Crises and Domestic Politics. *American Political Science Review*, 92, 623-38.
- TOFT, M. D. (2001). A Theory of Territory, Indivisibility, and Ethnic Violence. Unpublished Manuscript, John F. Kennedy School of Government, Harvard University.
- WALTER, B. F. (2003). Explaining the Intractability of Territorial Conflict. *International Studies Review* 5(4), 137-53.
- WALTER, B. F. (2006). Building Reputation: Why Governments Fight Some Separatists but Not Others. *American Journal of Political Science* 50(2), 313-30.
- WOLFORD, S. (2012). Incumbents, Successors, and Crisis Bargaining: Leadership Turnover as a Commitment Problem. *Journal of Peace Research* 49 (4), 517-30.

Devlet-içi Çatışmalarda Üçüncü Taraf Aktörler: Suriye İç Savaşında Türkiye'nin Rolü

Third-Party Actors in Intra-State Conflicts: Turkey's Role in the Syrian Civil War

Fatma Anıl ÖZTOP*

Özet

Bu araştırma, bölgesel düzeyde üçüncü taraf aktör olarak Türkiye'nin Suriye çatışma sahasına müdahalesine odaklanmaktadır. Bu yönde bir çalışma yapılmasının amacı, Türkiye'nin, mevcut veya muhtemel bir müdahalesinde, ulusal güvenlik algısının ne denli belirleyici olduğunu ve çatışmaya taraf olan diğer aktörlerin davranış ve yöntemlerinin de bu duruma ne derecede katkı sunduğunu ortaya koymaktır. Buna göre, bu çalışma Türkiye'yi müdahale etmede motive eden unsurlar ile Türkiye'nin kullanmış olduğu yöntemleri ve bu süreç içerisinde diğer aktörler ile etkileşimlerini açıklamaya çalışmaktadır. Mevcut çalışmanın sonucuna göre, Türkiye'nin müdahalesinde ulusal güvenlik olgusu kilit faktör olmakla birlikte; Türkiye'nin stratejileri ile müdahale yöntemleri, diğer üçüncü taraf aktörlerin davranışları ve çatışmanın dinamikleri çerçevesinde değişim göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, üçüncü taraf aktörler, Türkiye, Suriye iç savaşı

Abstract

This research paper focuses on Turkey's intervention, as a third-party actor at the regional level, to the Syrian conflict. The aim of this study is to reveal how decisive the perception of national security is to Turkey's existing or prospective intervention, and to what extent this situation contributes to the behavior and methods of other actors, who are involved in the conflict. According to this, this study explains the motivations of Turkey to intervene, the methods Turkey used, and Turkey's interactions with other third-party actors in the process. The result of the study indicates that national security phenomenon is the key factor in Turkey's intervention, Turkey's strategies and intervention methods, has changed in line with the behavior of other third-party actors and the dynamics of the conflict.

Key Words: Conflict, third-party actors, Turkey, Syrian civil war

Giriş

Son dönemde yaşanan çatışmalara bakıldığında devlet-içi çatışmaların ciddi düzeyde artış gösterdiği görülmektedir. Çözülmesi oldukça zor bu karmaşık yapıları çatışmalarda, arazi şartlarından taraflara, ekonomik ambargodan askeri müdahaleye kadar bir dizi faktörün etken olduğu bilinmekte, çatışmanın süresi ve yoğunluğu bu kapsamda değişim gösterebilmektedir. Buna göre, yoğunluğu yüksek düzeyde seyreden bir devlet-içi çatışmanın zaman çizelgesinin uzaması çözüm aşamasını da zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan, her ne kadar bu tür çatış-

Makale Geliş Tarihi: 08.07.2019. Makale Kabul Tarihi: 25.10.2019.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, faoztop@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6755-2876

Görüş

Akademik
Bakış

103

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

malar bir devletin iç sınırları dâhilinde meydana gelse de yarattığı koşullar ve etkiler nedeniyle iç sorun olmaktan öte bir anlam taşımaktadır. Nitekim devlet-içi çatışmaların son dönemde bu denli artış göstermesi güvenlik algısında da değişim yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Küresel güvenlik anlayışı çerçevesinde gelişen bu değişim, çatışmaların doğası ile bunların politik ve sosyal etkilerinin belirlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Buna göre, tehdidin karakteri ile bununla başa çıkmada kullanılan araç ve yetkinliklerin analiz edilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca, değişen güvenlik anlayışının yarattığı mevcut durum, özellikle üçüncü taraf aktörlerin devlet-içi çatışmalara daha çok müdahil olmasını da beraberinde getirmiştir. Mevcut literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında, devlet-içi çatışmalarda yer alan üçüncü taraf aktörlerin çatışmanın teşviki, önlenmesi, süresi ve/veya yoğunluğu başta olmak üzere birçok düzeyde etki oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Bu anlamda, devlet-içi çatışmaların analiz edilmesinde üçüncü taraf aktörlerin pozisyonunun önemi vurgulanmakla birlikte, çatışmanın gidişatında belirleyici nitelik taşıdığı da ifade edilebilir. Dolayısıyla, bu alanda yapılması planlanan ve/veya yapılan araştırmaların, çatışmaların seyrine ve çözümüne yönelik süreç analizine ciddi düzeyde katkı sağlayacağı kabul edilmektedir.

Son dönemin en karmaşık yapılı devlet-içi çatışmaları arasında tanımlanan Suriye iç savaşı, yarattığı etkiler ve koşullar bakımından oldukça dikkat çekici olmakla birlikte, üçüncü taraf aktörlerin etken rol oynadığı kritik bir saha olması bakımından da ayrıca önemlidir. Bu çerçevede, ABD, Rusya ve İran gibi küresel ve bölgesel güçlerin politik, askeri, ekonomik ve sosyal açıdan, dolaylı veya doğrudan olmak üzere, çatışmanın gidişatına yönelik etkinliklerini arttırdıkları aşamada, Türkiye'nin de soruna müdahil olduğu gözlenmektedir. Daha açık bir ifadeyle, böylesine karmaşık yapılı bir çatışma sahasının bölgeyi etkisi altına alarak sınırları aşması, çatışma sahasının yarattığı koşullardan en çok Türkiye'nin etkilenmesine neden olmuş ve Türkiye'yi ulusal güvenliğini yakından ilgilendiren riskler ile karşı karşıya bırakmıştır. Dolayısıyla, üçüncü taraf aktör olarak Türkiye, bu süreçte aktif rol oynamakla birlikte, kilit aktör pozisyonunda yer almıştır.

Bu genel çerçeveden hareketle, çalışmanın merkez noktasını, Suriye çatışma sahasında üçüncü taraf aktör olarak yer alan Türkiye oluşturmaktadır. Dolayısıyla, mevcut çalışma bölgesel düzeyde üçüncü taraf aktör olan Türkiye'nin Suriye çatışma sahasına müdahalesini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu yönde bir analiz yapılmasındaki ana neden, Türkiye'nin, mevcut veya muhtemel bir müdahalesinde, ulusal güvenlik algısının ne denli belirleyici olduğunu ve çatışmaya taraf olan diğer aktörlerin davranış ve yöntemlerinin de bu duruma ne derecede katkı sunduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla, Türkiye'yi motive eden unsurların neler olduğu mevcut çalışmanın ana araştırma sorularından ilkinin oluşturması bakımından önemlidir. Diğer taraftan, Türkiye'nin hangi yöntemleri/stratejileri tercih ettiği de bir diğer araştırma sorusunu teşkil etmek-

Görüş

tedir. Türkiye'nin müdahalesinde motive eden unsurlar ile yöntemlerin analiz edildiği bu çalışma, aynı zamanda, çatışmaya taraf olan diğer aktörlerin do- laylı veya doğrudan müdahalelerinin Türkiye'nin duruma yaklaşımına ne şe- kilde etki ettiğini anlamaya da yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda, çatışmanın değişen döngüsü ve dinamiği çerçevesinde Türkiye'nin müdahale yöntemleri değişiklik gösterdiği için, mevcut çalışmada çatışma yaşam döngüsü çerçe- vesinde Türkiye'nin müdahale yöntemleri değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Suriye'ye yönelik dış politikasına ilişkin literatürde yer alan çalışmaların birço- ğunun tanımlayıcı nitelikte olduğu göz önüne alınırsa, bu çalışma Türkiye'nin Suriye iç savaşına müdahalesini üçüncü taraf aktörler nezdinde çok yönlü bir açıklama sunarak literatüre katkı sağlamaktadır. Çalışmada, ilk olarak üçüncü taraf aktörler ile ilgili genel bir çerçeve sunulacak olup, bu aktörlerin müdahale nedenleri ve yöntemlerine ilişkin teorik çerçeve açıklanacaktır. Teorik çerçeve- den hareketle, Türkiye'nin üçüncü taraf aktör olarak Suriye iç savaşına müdahil olma nedenleri ile yöntemleri detaylı bir biçimde izah edilerek, genel bir de- ğerlendirmenin ardından çalışma sonlandırılacaktır.

Kuramsal Çerçeve: Üçüncü Taraf Aktörlerin Müdahaleleri

Üçüncü taraf aktörlere yönelik çalışmalara bakıldığında, bu tür çalışmaların daha çok olgu-merkezli yaklaşımlar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Buna göre, yapısal faktörlere odaklanan çalışmalarda üçüncü taraf aktörlerin devlet-içi çatışmalara müdahaleleri, çatışma koşullarına bir nevi cevap niteliği taşımaktadır. Bu tür durumların en sık rastlanıldığı alan, etnik temelli çatışma- lara hangi aşamalarda müdahale edildiğini inceleyen çalışmalardır.¹ Çatışma yönetimi ve çözümü çerçevesinde ele alınan çalışmalarda ise müdahalenin, kısa dönemde çatışmanın insani etkilerini hafifletmeyi hedeflediği belirtil- mekle birlikte, uzun dönemde çatışmanın altında yatan nedenleri çözmeye odaklandığına dikkat çekilmektedir.² Müdahalenin iç savaş süresi üzerindeki etkilerini analiz eden çalışmalarda, çatışmanın sona ermesinde müdahalenin etkili olduğunu öne süren yaklaşımlar olduğu gibi müdahalenin iç savaş sü- resini uzattığını ifade eden araştırmalar da mevcuttur.³ Buna karşılık, Findley ve Teo'nun da çalışmasında ifade ettiği gibi, devam eden bir iç savaşa yönelik üçüncü taraf müdahalesini analiz eden aktör-merkezli yaklaşımlar dış politika analizine daha yakındır. Üçüncü taraf müdahalelerini dış politikanın bir aracı

- 1 David Carment- Partric James- Dane Rowlands, "Ethnic Conflict and Third Party Intervention: Riskiness, Rationality, and Commitment", *Enforcing Cooperation*, Gerald Schneider-Patricia Weitsman (ed), Macmillian, Londra 1997, s. 104-131.
- 2 David Carment-Patrick James, "The United Nations at 50: Managing Ethnic Crises-Past and Present" *Journal of Peace Research*, 35/1, 1998, s.61-82; Barbara Walter, "The Critical Barrier to Civil War Settlement", *International Organization*, 51/3, 1997, s.335-64.
- 3 Dylan Balch-Lindsay-Andrew J. Enterline, "Killing Time: The World Politics of Civil War Duration, 1820-1992", *International Studies Quarterly*, 44/4, Aralık 2000, s.615-642; Michael G. Findley-Tze Kwang Teo, "Rethinking Third-Party Interventions into Civil Wars: An Actor-Centric Approach", *The Journal of Politics*, 68/4, Kasım 2006, s. 829.

Gazisi

Akademik
Bakış

105

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

olarak gören bu bakış açısına göre, uluslararası etkiler ve iç kısıtlamalar müdahaleyi motive eden önemli unsurlardır.⁴ Bu anlamda Balch-Lindsay ve Enterline çalışmalarında, müdahaleyi stratejik nedenlerden ötürü tercih edilen bir dış politika aracı olarak tasvir etmektedirler.⁵ Benzer şekilde Feste'de üçüncü taraf müdahalesini, süper güçlerin kullandığı bir araç olarak nitelemekte ve çıkarları tehlikede olan üçüncü taraf aktörlerin müdahalede bulunacağını altını çizmektedir.⁶

Bu genel çerçeveden hareketle, üçüncü taraf müdahalelerinin doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için temel parametrelerin belirlenmesi oldukça önemlidir. Buna göre, müdahalenin tanımının yapılması hangi tür davranışların müdahaleden sayılıp sayılmayacağını anlaşılması açısından belirleyici olmakla birlikte, müdahalede yer alan aktörlerin kimler olduğu sorusunun cevabı da teorik çerçevenin sınırlarını göstermesi bakımından dikkate değer bir husustur. İlk olarak, üçüncü taraf müdahalesinin tanımı konusunda üzerinde uzlaşmış ortak bir karar, literatürde bulunmamaktadır. Ancak, bu tür eylemler ile ilgili genel bir çerçeve çalışmaların birçoğunda çizilmektedir. Buna göre, kavramın içeriğine yönelik tanımlama yapmanın önemi üzerinde duran Young, müdahaleyi, organize ve sistematik faaliyetler olarak nitelemektedir. Burada, gelişigüzel ve istem dışı eylemler müdahalenin tanımı içerisinde yer almamaktadır.⁷ Müdahale kavramını geniş aralıklarla ele alan Stern ve Druckman, çatışma sürecinin seyrini değiştiren her türlü eylemi bu kavram içerisine dâhil etmektedir.⁸ Hassner'a göre ise müdahale, yetkili makamlarının onayı olmadan bir devletteki askeri müdahalelerle sınırlanabileceği gibi; herhangi bir zorlamanın olmadığı, yerel makamların rızası ile yürütülen eylemelere kadar genişleyebilmektedir. Dolayısıyla, Hassner çalışmasında, müdahale kavramının genişletilip daraltılabileceğinin altını çizmektedir.⁹

İkinci olarak, çatışmada yer alan üçüncü taraf aktörler, Stern ve Druckman'ın çalışmasında, devletler, uluslararası kuruluşlar veya diğer kolektif aktörler olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Benzer şekilde, Dixon da üçüncü taraf müda-

4 Ibid, s. 829.

5 Balch-Lindsay-Enterline, *a.g.m.*, s. 617.

6 Karen Feste, *Expanding the Frontiers: Superpower Intervention in the Cold War*, Prager Publishers, New York 1992, s.29.

7 Oran R. Young, "Intervention and International Systems", *Journal of International Affairs*, 22/2, 1968, s. 177-178.

8 Paul C. Stern-Daniel Druckman, "Conflict Resolution in a Changing World", *International Conflict Resolution After the Cold War*, Paul C. Stern-Daniel Druckman(ed.), National Academy Press, Washington 2000, s.5; Paul C. Stern-Daniel Druckman. "Evaluating Interventions in History: The Case of International Conflict Resolution", *International Studies Review*, 2/1,2000, s.33-63.

9 Pierre Hassner, "From War and Peace to Violence and Intervention: Permanent Moral Dilemmas Under Changing Political and Technological Conditions", *Hard Choices Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*, Jonathan Moore (ed.), Rowman & Littlefield Publishers, Oxford,UK 1998, s.16.

10 Stern- Druckman, "Conflict Resolution in a Changing World", s.5; Stern- Druckman, "Evaluating Interventions in History...", s.33-63.

halecilerin, ulus devletlerden veya devletlerin koalisyonlarından oluşabileceği gibi uluslararası veya ulus ötesi kuruluşlar, geçici komisyonlar, bireyler veya uluslararası duruşu olan diğer aktörleri de kapsayabileceğini ifade etmektedir.¹¹

Sonuç itibarıyla, çok geniş bir yelpazede yer alan üçüncü taraf müdahalelerinde, devletler ve devlet-dışı kuruluşlar ile bireyler, üçüncü taraf aktör olarak belirlenmekle birlikte; müdahalenin genel özellikleri arasında, çeşitli yardım türlerinin temini/teşviki veya geri çekilmesi, yaptırımların uygulanması veya devlet-toplum ilişkilerini değiştirme girişimleri yer almaktadır. Geline nokta, mevcut çalışmaya göre üçüncü taraf müdahalenin tanımı "Çatışmanın birincil tarafları lehine veya tarafsız; birey, grup, hükmet veya hükümetler arası kuruluşlar tarafından askeri, ekonomik veya politik temelde gerçekleştirilen, amacı çatışmanın seyrini, yayılmasını, süresini veya sonucunu değiştirmeye yönelik her türlü eylem" olarak kabul edilmektedir.

Müdahalelerin Nedenleri ve Yöntemleri

Çatışmalara müdahil olan üçüncü taraf aktörlerin, stratejik ve politik yönden karmaşık yapılı bir ortam ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Bu noktada, *sui generis* nitelik taşıyan üçüncü taraf müdahaleler her durumda farklı ve kendine özgü bir nitelik taşımakta ve nedenleri itibarıyla de durumdan duruma değişiklik göstermektedir.¹² Stern ve Duckman çalışmalarında, üçüncü taraf aktörlerin müdahale nedenlerini çatışma ortamının yapısını değiştirme veya taraflar arası iletişim sürecini kolaylaştırma arzusu şeklinde açıklamaktadır.¹³ Buna karşılık Peceny, devletlerin çıkarlarını genişletme isteği nedeniyle müdahalede bulunduğunu ileri sürmekte ve bu sayede güvenliklerini artırma yanlısı olduklarının altını çizmektedir.¹⁴ Müdahaleyi bir devletin iç işlerine katılımı olarak gören MacFarlane de güç ve otorite yapısını değiştirme veya koruma nedeniyle üçüncü tarafların müdahaleyi gerçekleştirdiklerini iddia etmektedir.¹⁵ Müdahalenin daha çok stratejik nedenlerle bir dış politika aracı olarak seçildiğini vurgulayan Balch-Lindsay ve Enterline, üçüncü taraf müdahalelerinin haklı gerekçelerinin oldukça az olduğuna dikkat çekmektedir. Bu noktada, genellikle, rakip devletlerin kaynaklarını dağıtma veya tüketme arzusunda olan üçüncü taraf müdahaleyi gerçekleştirmektedir.¹⁶

- 11 William J. Dixon, "Third-Party Techniques for Preventing Conflict Escalation and Promoting Peaceful Settlement", *International Organization*, 50/ 4, Güz 1996, s. 653.
- 12 Robert Cooper-Mats Berdal, "Outside Intervention in Ethnic Conflicts", *Ethnic Conflict and International Security*, Michael E. Brown(ed.), Princeton University Press, Princeton 1993, s.181-206.
- 13 Stern- Druckman, "Conflict Resolution in a Changing World", s.5; Stern- Druckman, "Evaluating Interventions in History...", s.33-63.
- 14 Mark Peceny, *Democracy at the Point of Bayonets*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 1999, s.6-25.
- 15 S. Neil MacFarlane, "The Terms of the Debate", *Intervention in Contemporary World Politics, Adelphi Paper 350*, International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press, London 2002, s.13.
- 16 Balch-Lindsay-Enterline, *a.g.m.*, s.617.

Görüş

Akademik
Bakış

107

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Diğer taraftan, potansiyel müdahalelerde iç faktörlerin de oldukça önemli olduğunu ifade eden çalışmalar mevcuttur. Buna göre etnik yakınlıklar, itibar kazanma veya fayda-maliyet analizi gibi etkenler muhtemel üçüncü taraf için müdahale nedenleri arasında sayılabilmektedir. Örneğin müdahalenin maliyetinin yüksek olması söz konusu üçüncü tarafın çekincelerini oluşturması bakımından önemlidir.¹⁷ Dolayısıyla savaşların maliyetinin düşük olduğu durumlarda da üçüncü tarafların daha fazla müdahale ettikleri gözlenmiştir. Ya da etnik temelli çatışmalarda, üçüncü tarafın çatışmaya taraf olanlar ile etnik bağının olması ve söz konusu etnik gruba müdahale edilmesi gerektiği yönünde oluşan baskı önemli müdahale nedenleri arasında gösterilmektedir.¹⁸ Benzer şekilde, Reagan da çalışmasında, müdahalenin nedenlerine uluslararası itibar, ulusal çıkarlar ve iç kısıtlamalar çerçevesinde açıklık getirmeye çalışmaktadır.¹⁹ Üçüncü taraf müdahalesinin nedenlerinde, diğer üçüncü taraf müdahalecilerin davranışları da önemli bir diğer konudur. Buna göre, müttefiklik çerçevesinde ortak çıkarları koruma arzusu nedeniyle de müdahale gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla çatışmalarda içsel ve dışsal olmak üzere, aktörlerin birbirleri ile ilişkileri oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, üçüncü taraf aktörün izlediği eylemlerin etkisi, diğer aktörlerin davranışları ile ilişkilidir.²⁰

İç savaş bölgesine yakın ya da sınır komşusu olan devletler, çatışmanın yayılma tehlikesi nedeniyle de müdahale etmektedirler. Başlangıçta çatışmalardaki zayıflık veya mültecilerin durumu endişe verici boyutlara ulaşmasa da zamanla çatışmaların yoğunluğunun artması durumun niteliğini değiştirebilmektedir. Buna göre, sınır komşusu veya yakın devletler, çatışmanın ülke sınırlarını aşma ihtimali ve mültecilerin pozisyonları nedeniyle müdahalede bulunabilmektedirler.²¹ Burada, çatışmanın kendi ülkelerine yayılmasından endişe duyan bölge devletleri, karşı önlem alma çabası içerisindedirler. Dolayısıyla iç savaş bölgesine yakın olan devletler potansiyel birer müdahaleci olarak görülebilirler.²² En genel anlamda üçüncü taraf müdahalelerine ilişkin literatürde

- 17 Jeffrey Pickering, "The Conflict-Prone and the Conflict-Weary: War Outcomes and Types of Military Intervention, 1946-1996", *Journal of Political and Military Sociology*, 29/2, 2001, s.221-239; Andrew Kapral, "Third-Party Intervention in Intrastate Conflict: A Cost Benefit Analysis", *Res Publica - Journal of Undergraduate Research*, 9/1, 2004, s.30-31.
- 18 Bikash A. Roy, "Intervention Across Bisecting Border", *Journal of Peace Research*, 34/3, s.303-314; Stephen Saideman, "Explaining the International Relations of Secessionist Conflicts: Vulnerability versus Ethnic Ties", *International Organization*, 51/4, s. 721-753.
- 19 Patrick M. Reagan, *Civil Wars and Foreign Powers: Interventions and Intrastate Conflicts*, University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan 2000, s.42-48.
- 20 Sarah E. Croco- Tze Kwang Teo, "Assessing the Dyadic Approach to Interstate Conflict Process: A.k.a. "Dangerous" Dyad-Years", *Conflict Management and Peace Science*, 22/1, 2005, s. 7; Balch-Lindsay-Enterline, *a.g.m.*, s.619-620.
- 21 Findley-Teo, *a.g.m.*, 852.
- 22 Alexis Heraclides, "Secessionist Minorities and External Involvement", *International Organization*, 44/3, s.340-378.

yer alan yaygın kanı, müdahalelerin askeri, siyasi veya ekonomik nedenler ve beklentiler temelinde şekillendiğidir.

Üçüncü tarafların müdahale nedenlerine ilişkin bu genel çerçeveden hareketle, herhangi bir üçüncü taraf müdahalesi, çatışma, kriz veya iç savaş bağlamında gerçekleşmekte ve dolayısıyla kalıcı ve yıkıcı nitelik taşıyan çatışmalara verilen tepkiler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda uzun bir geçmişe sahip olan üçüncü taraf müdahaleleri, çeşitli konularda ve farklı formlarda kendisini göstermektedir. Bütünüyle olmasa da toplumların belirli bir çoğunluğu, farklılıkların yaratmış olduğu olumsuzlukları kendi başlarına çözemediklerinde dış aktörlere başvurma yolunu seçebilmektedirler.²³

Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında, üçüncü taraflarca kullanılan farklı yöntemlerle ilgili çeşitli sınıflandırmaların/yaklaşımların bulunduğu gözlenmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde üçüncü tarafların, çatışmalarda şiddeti durdurabilmek için, siyasi, ekonomik ve askeri tehditler/teşvikler dâhil olmak üzere mümkün olduğu kadar çok farklı teknik kullanma yolunu seçtikleri ortadadır.²⁴ Her ne kadar mevcut müdahale yöntemleri birbirini dışlamasa da genel hatlarının belirlenmesi bu anlamda önemlidir. Buna göre arabuluculuk, uzlaştırma, danışma ve garantörlük başta olmak üzere şiddete başvurmayı sınırlayan eylemler, üçüncü taraf aktörlerin siyasi/diplomatik müdahale yöntemleri kapsamındadır. Ekonomik müdahale yöntemi ise finans, gıda ve insani yardım gibi ekonomik yardımlar ile banka hesaplarını dondurma, ticaret anlaşmalarını askıya alma ve ambargo uygulama gibi ekonomik yaptırımlar başta olmak üzere üçüncü taraf aktörlerin eylemelerini içermektedir.²⁵ Askeri müdahale yöntemleri ise doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki ana kategoride değerlendirilmektedir. Buna göre, piyade, uçak ve zırh gibi üçüncü taraf aktörün askeri birimlerinin çatışma sahasına konuşlanması doğrudan askeri müdahale yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Dolaylı askeri müdahale ise silahların transferi, mühimmat desteği, istihbarat raporları, askeri danışmanlar ve güvenli alanların sağlanması başta olmak üzere çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.²⁶ Bir üçüncü taraf aktör yukarıda sıralanan yöntemlerden yalnızca birini benimseyebileceği gibi birkaç yöntemi bir arada kullanabilir. Bu noktadan bakıldığında, müdahale yöntemlerinin tek düze bir nitelik taşımadığı söylenebilir.

23 Ronald J. Fisher, "Methods of Third-Party Intervention", *Advancing Conflict Transformation: The Berghof Handbook II*, B. Austin, M. Fischer- H. J. Geissmann (ed), Barbara Budrich Publishers, Opladen, Germany 2011, s. 1-7.

24 Dixon, *a.g.m.*, s. 653; MacFarlane, *a.g.m.*, s.13.

25 Mark Jerome Mullenbach, "Third-party Interventions in Intrastate Disputes in the Twentieth Century", Arizona U. DPS., ABD 2001, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.25.

26 Adam Lockyer, "Foreign Intervention and Warfare in Civil Wars: The Effect of Exogenous Resources on the Course and Nature of the Angolan and Afghan Conflicts", Sydney U. FEB., Avustalya 2008, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.20.

Suriye İç Savaşı'nda Üçüncü Taraf Aktör Olarak Türkiye Türkiye'nin Müdahale Nedenleri

Stratejik ve politik yönden karmaşık bir yapıya sahip olan Suriye iç savaşında, Türkiye'nin üçüncü taraf aktör olarak yer aldığı bilinmektedir. Bu noktadan bakıldığında, böylesine karmaşık doğal bir çatışma sahasında Türkiye'yi motive eden unsurların neler olduğu sorusu oldukça önemlidir. Bu sorudan hareketle, Türkiye'yi motive eden unsurlar en genel anlamda stratejik ve insani kaygılar temelinde şekillenmektedir. Buna göre, Türkiye'nin bölgesel bir aktör olarak çatışmaya müdahale etmesinin altında yatan temel nedenler şu şekildedir:

- Bölgesel rekabet,
- Üçüncü taraf aktörlerin bölgeye yönelik davranışları,
- Terör örgütlerinin yarattığı güvenlik kaygısı,
- Türkiye'nin en uzun sınır komşusunun Suriye olması,
- Çatışmanın yayılma tehlikesi ve Suriyeli mültecilerin durumu

2002 sonrası hızla gelişim gösteren Türkiye'nin Suriye'ye yönelik dış politikası Arap ayaklanmalarının bölgede hissedilmeye başlanmasıyla değişim göstermiştir. Sorunun henüz iç savaşa dönüşmediği ilk dönemlerde, Türkiye'nin iddiası değişim dalgasını yönetmek ve bölgesel düzenin öncüsü olmak şeklindedir.²⁷ Bu çerçevede, Ankara Hükümeti protestoları Türkiye'nin lehine yeni bir bölgesel düzen getirme fırsatı olarak görmüştür. Suriye'de krizin baş göstermesiyle birlikte, bölgede oluşan güç boşluğunu Suudi Arabistan ve İran'ın doldurma arzusu, Türkiye'nin de bölgesel rekabete girişmesine ve stratejisini bu yönde şekillendirmesine neden olmuştur. Gelişen bu yeni süreçte Türkiye, İran ve Suudi Arabistan'ın bölgesel hegemonyasına bir alternatif olarak politikalarını geliştirmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Suriye iç savaşına müdahale nedenleri arasında bölgesel rekabet düzeyinde yaşanan gelişmelerin etkisi büyüktür. Bu çerçevede Türkiye'nin stratejisine bakıldığında, yükselen bölgesel güçten bölgesel çıkarların savunucusu şekline değişim gösterdiği açıkça görülebilir.²⁸ Diğer taraftan, Suriye iç savaşının aktörlerinin, yalnızca rejim yanlıları ile muhalif gruplardan oluşmadığı bilinmektedir. Bu anlamda çok aktörlü ve karmaşık ittifak yapısına sahip Suriye'de, 2011 yılından itibaren dengelerin birçok kez değiştiği görülmektedir. Burada, üçüncü taraf aktörlerin bölgeye yönelik politikaları oldukça belirleyici olmuştur. Türkiye özelinde konuya bakıldığında 2014 yılına kadar müdahalede bulunma nedeni, ABD önderliğindeki Batılı güçler ile müttefiklik ilişkisi çerçevesinde gelişen ortak çıkarları

27 T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun TBMM Genel Kurulu'nda Suriye'deki Olaylar Hakkında Yaptığı Konuşma", 26.04.2012 http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-tbmm-genel-kurulu_nda-suriye_deki-olaylar-hakkinda-yaptigi-konusma_-26-nisan-2012.tr.mfa Erişim Tarihi: 16.05.2019.

28 Meliha Benli Altunışık, "Turkey's "Return" to the Middle East", *Regional Powers in the Middle East, New Constellations after the Arab Revolts*, Henner Fürtig(ed), Palgrave Macmillan US, 2014, s.138.

koruma ve Esad rejiminin yönetimden uzaklaşması için çatışma ortamının yapısını birincil aktör konumundaki Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) lehine değiştirme arzudur. Ne var ki, 2014 yılı itibarıyla DAES'in²⁹ beklenmeyen yükselişi Türkiye'nin Batılı müttefiklerinin önceliğinin değişmesine neden olmuştur. Bu aşamadan itibaren, Türkiye'nin Suriye'ye dönük müdahalesi kendi bölgesel çıkarlarını koruma ve konumunu güçlendirme düzeyinde şekillenmeye başlamıştır.³⁰ Dolayısıyla, diğer üçüncü taraf aktörlerin davranışları Türkiye'nin müdahalesinde önemli bir motivasyon kaynağıdır.

Suriye'de çatışmaların önlenmesi için diplomatik yolları önceleyen Türkiye, çatışmaların yoğunlaşmış iç savaşa dönüşmesinin ardından Suriye sınırında oluşan güvenlik tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede, Suriye iç savaşının neden olduğu terör sorunundan en fazla etkilenen ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Suriye iç savaşına dâhil olan üçüncü taraf aktörlerin, DAES ile mücadele çerçevesinde, PYD/YPG'ye askeri yardımlar yoluyla destek sağlaması ve bu desteklerin PKK'nın eline geçmesi Türkiye'nin nasıl bir tehditle karşı karşıya kaldığını göstermesi bakımından önemlidir.³¹ PYD/YPG terör örgütünün Suriye'nin kuzeyinde kanton siyasetini inşa etmeye başlaması ve ardından sözde özerklik ilan etme süreci, Türkiye'nin güvenlik kaygılarının artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'nin bölgeye yönelik müdahalesinde öne çıkan bir diğer olgu güney sınırında terör örgütü himayesinde bir oluşumu kendi ulusal güvenliğine tehdit olarak görmesidir.³² Benzer şekilde, DAES'in 2014 sonrası bölgede alan kazanması da Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden bir diğer önemli gelişmedir. Buna göre, Musul'u DAES'in ele geçirmesinin ardından Türkiye'nin Musul Konsolosluğu'nda bulunan 49 kişiyi rehin alması, çeşitli şehirlerde bombalı eylemler düzenlemesi, yabancı terörist savaşçıların Türkiye'yi hedef geçiş ülke olarak görmesi, sınırdan füze gönderme ve karakollara silahlı saldırı gibi DAES kaynaklı temel tehditler ile Türkiye karşı karşıya kalmıştır. Dahası DAES, Türkiye'ye yönelik toplumsal hedef kitlesini genişleterek devletin bütün kurumlarını da içerisine alan topyekûn bir tehdit söylemi geliştirerek kaos oluşturmayı amaçlamıştır.³³ Netice itibarıyla, DAES ve

29 DAES'in oluşumuna yönelik iki ana görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre, DAES terör örgütü, El-Kaide ve El Nusra terör örgütlerinden ayrılan cihatçılar tarafından kendiliğinden oluşmuştur. İkinci görüşe göre ise DAES, ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin yönlendirmesi ve kurgulaması sonucu suni bir örgüt olarak kurulmuştur. Bu türden bir örgütün yönlendirilmesindeki temel hedef ise İsrail'in bölgede güvenliğinin sağlanması ve İsrail'e bağımlı sözde Kürt devletinin kurulması tasarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Halis Ayhan, "DAES, Suriye ve Türkiye", *TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 9/34, 2017, s.209-210.

30 Muharrem Ekşi, "Türk Dış Politikasının Ultimo Ratiosu:Yumuşak Güçten Sert Güce Türkiye'nin Suriye Politikası", *Karadeniz Araştırmaları*, XVI/60, s. 71-99.

31 Sabah, "ABD'nin YPG'ye verdiği o silah PKK'dan çıktı!", 12.09.2016, <https://www.sabah.com.tr/aktuel/2016/09/12/abdinin-ypgye-verdigi-o-silah-pkkdan-cikti> Erişim Tarihi: 10.05.2019.

32 ARK Group DMCC, The Syrian conflict: A Systems Conflict Analysis, February 2016, s.30.

33 Murat Yeşiltaş, "Türkiye'nin DAES İle Çok Boyutlu Mücadelesi", 26.05.2016, <https://www.se-tav.org/turkiyenin-daes-ile-cok-boyutlu-mucadelesi-2/> Erişim Tarihi: 10.05.2019.

Görüş

Akademik
Bakış

111

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

YPG/PYD gibi terör örgütlerinin Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmesi, 1980'li yıllardan itibaren terörle mücadele halinde olan Türkiye'nin Suriye'ye yönelik müdahalesinde önemli düzeyde bir motivasyon kaynağıdır. Ayrıca, çatışmanın yaşandığı ülke ile ortak sınırın varlığı ve bu sınırın uzunluğu çatışmanın sınır ötesine yayılma ihtimalini arttıran bir faktördür. Türkiye'nin en uzun sınır komşusunun Suriye olması gerçeğinden hareketle, bu uzunluktaki sınır hattında PYD/YPG, DAESH, El-Nusra gibi terör örgütlerinin yer alması Türkiye'nin sınır güvenliğinde önemli tehdit unsurlarını da beraberinde getirmiştir.³⁴ Bu çerçeveden bakıldığında, Suriye'nin Türkiye sınır hattına 10km yakınlıkta bulunan Çobanbey beldesine³⁵ veya Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde yaşanan terör saldırıları³⁶ dikkate değer gelişmelerdir. Diğer taraftan, PYD/YPG ekseninde çatışma sahasında olan etnik grupla olan ortak bağ da Türkiye'nin kaygılanmasının bir başka boyutunu oluşturmuştur.³⁷ Bu çerçevede, 6-8 Ekim Kobani/ Ayn-el Arab olayları ulus-ötesi etnik bağlar vasıtasıyla çatışmanın nasıl yayılabileceğini göstermesi bakımından dikkate değer bir gelişmedir. Buna göre, DAESH'in Kobani/Ayn-el Arab'a saldırılar düzenlemesinin ardından HDP'nin bölgeye gitmesi ve ardından halkı sokağa çıkmaya çağırmasıyla, Diyarbakır, Mardin, Şırnak ve Batman başta olmak üzere, Türkiye'nin 36 ilinde sokak çatışmaları yaşanmıştır.³⁸ Bu gelişmeler, özellikle sınır güvenliğinin ciddi düzeyde tehditle karşı karşıya kaldığı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Türkiye bu durumlarla mücadele etme adına askerî/fizikî ve siyasî tedbirler temelinde sınırsız tolerans politikası izleme yolunu tercih etmiştir. Dolayısıyla sınır güvenliğinde yer alan tüm bu tehditleri bertaraf etme arzusunda olan Türkiye için bu durum, motivasyon kaynağını oluşturması bakımından önemlidir. Teorik çerçevede de belirtildiği şekliyle, bir ülkenin iç savaşa bölgesine sınırının olması, sınır güvenliği çerçevesinde, o ülkenin iç savaşa müdahale etme ihtimalini arttırmaktadır.

Çatışma ve şiddet sarmalının yarattığı koşullar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan mültecilerin büyük çoğunluğunun komşu ülkelere sığındığı bilinen bir gerçektir. Buna göre, Suriyeli mültecilerin de başta Türkiye olmak üzere Lübnan, Ürdün ve Irak'a göç ettiği açıkça görülmektedir.³⁹ Bu çerçeveden değerlendirildiğinde, Suriye'de yaşanan çatışma hali dünyanın en

- 34 Bilgehan Öztürk, "Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Politikası", 23.08.2015, <https://www.setav.org/turkiyenin-suriye-sinir-guvenligi-politikasi/> Erişim Tarihi: 10.05.2019.
- 35 Habertürk, "Suriye'nin Türkiye sınırı yakınında bombalı terör saldırısı", 12.02.2019, <https://www.haberturk.com/kilis-haberleri/66796522-suriyenin-turkiye-siniri-yakininda-bombali-teror-saldirisi#> Erişim Tarihi: 13.05.2019.
- 36 Sputnik, "Suruç'ta ölü sayısı 32'ye yükseldi: 'Saldırını canlı bomba gerçekleştirdi'", 20.07.2015 <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201507201016627242/> Erişim Tarihi: 13.05.2019.
- 37 Dal, a.g.m., s.222-223.
- 38 Hürriyet, "CNNTürk Özel Dosya: 6-8 Ekim olaylarında ne olmuştur?", 17.06.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cnnturk-ozel-dosya-6-8-ekim-olaylarında-ne-olmuştur-40869376> Erişim Tarihi: 10.05.2019.
- 39 Aşşe Şebnem Tunç, "Mülteci Davranışı Ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme", *TESAM Akademi Dergisi*, 2/2, s. 32.

büyük mülteci krizine neden olmuştur. Gelinen noktada, yaklaşık iki milyondan fazlası çocuk olmak üzere, beş milyondan fazla Suriyeli mültecinin varlığı raporlarla tespit edilmiştir.⁴⁰ Suriyeli mülteciler sorunu Türkiye özelinde değerlendirilecek olursa, 2012 itibariyle, ilk etapta savaştan kaçan beş bine yakın Suriye vatandaşı, mülteci olarak Türkiye'ye kabul edilmiş ve bu sayı katlanarak devam etmiştir. Mayıs 2019 itibariyle, geçici koruma kapsamında, kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı üç milyondan fazladır.⁴¹ Suriyeli mültecilere yönelik Türkiye'nin izlemiş olduğu "açık kapı" politikası çerçevesinde Türkiye'ye giriş yapan hiçbir Suriyeli geri gönderilmemiş ve "geçici koruma statüsü" verilmiştir. Bu noktada, Suriyeli mültecilerin ekonomik maliyeti de dikkat çekici niteliktedir. Buna göre, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifade ettiği üzere, Türkiye'nin Suriyeli mültecilere otuz beş milyar dolar kaynak aktardığı da bir gerçektir.⁴² Dolayısıyla mülteci krizi, özellikle Türkiye'nin Suriye'ye müdahalesinde önemli bir diğer motivasyon kaynağıdır.

Türkiye'nin Müdahale Yöntemleri

Türkiye'nin, üçüncü taraf aktör olarak, Suriye iç savaşına müdahale etme yöntemleri dönemsel koşullara ve zamana bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, çatışmanın şiddetinin artması ve buna bağlı olarak koşulların değişmesi Türkiye'nin müdahale yöntemlerini değiştirmede etkili olmuştur. Arap ayaklanmalarının Suriye'ye sıçradığı ilk dönemde Türkiye'nin ne şekilde tepki vereceği merak uyandırmıştır. Bu merakın arkasındaki temel neden, Türkiye'nin son dönemde Suriye ile olan ikili ilişkilerini tarihi, kültürel ve toplumsal bağlar çerçevesinde geliştirmesi ve atılan somut adımlardır. Ocak 2011 itibariyle bölgede hissedilmeye başlanan protestoların henüz çatışmaya dönmediği *istikrarlı barış* aşamasında, Türkiye'nin Şam rejiminden yana herhangi bir endişesinin olmadığı görülmektedir. Bu dönemde, Türk karar alıcılarının tarihsel bağları vurgulaması ve geçmişten gelen olumsuz anıların bir tarafa bırakıldığı ifade edilmesi, Suriye ile ilgili iyimserliği yansıtmaktadır.⁴³ Türkiye'nin bu tavırının en somut göstergesi, dönemin Başbakanı Erdoğan'ın, Türkiye ile Suriye arasında yapılacak Asi Dostluk Barajının temel atma töreninde yapmış olduğu konuşmadır.⁴⁴ Bu noktadan bakıldığında, Ankara'nın

40 UNCHR, Critical funding needs - Syrian refugees", Rapor, 30.04.2018, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/63395> Erişim Tarihi: 11.05.2019.

41 T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, "Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler", 21.03.2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 Erişim Tarihi: 26.03.2019.

42 Yeniçağ, "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Suriyeliler için harcanan parayı açıkladı", 28.01.2019 <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-suriyeliler-icin-harcanan-parayi-acikladi-221765h.htm> Erişim Tarihi: 11.05.2019.

43 Nebi Miş, "Suriye 2011", *Ortadoğu Yılığ 2011*, Kemal İnat-Muhittin Ataman-Fuat Aydın-Bilal Yıldırım (ed), Açılım Kitap, İstanbul 2012, s.272.

44 Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin bölgede barış ve huzurdan yana olduğunu vurgulaması ve Suriye ne kadar huzurlu olursa Türkiye'nin de o kadar huzurlu olacağını belirtmiştir. NTV, "Erdo-

Geri

Akademik
Bakış

113

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

tavrının tarafsızlık düzeyinde olduğu ve herhangi bir müdahalesinin bulunmadığı görülmektedir. Türkiye'nin izlemiş olduğu mevcut politikada, son dönemde kurmuş olduğu yakın dostluk ilişkisinin yanı sıra dönemin koşullarının da önemli etkisi bulunmaktadır. Buna göre, dağınık ve örgütsüz bir yapı sergileyen protestocuların önceliği ekonomik ve siyasi taleplerdir. Dolayısıyla, bu dönemde protestocuların talepleri Şam rejiminin yönetimden uzaklaşması değil, reformların hayata geçirilmesidir. Ayrıca, Suriye Devlet Başkanı Esad da siyasi ve ekonomik reformları bir an önce hayata geçireceğine dair Wall Street Journal gibi dergilere mülakatlar vermiştir.⁴⁵ Genel durumun henüz çok erken bir safhada olması ve Esad'ın mevcut tavrı, Türkiye'nin bu dönemde süreci yakından izlemesini gerektirmiştir. Diğer taraftan, uluslararası ve bölgesel aktörlerin, daha çok Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkelerde yaşanan gelişmelere yoğunlaştığı görülmektedir. Bu ülkelere uluslararası bir müdahalenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin tartışıldığı bir aşamada, protestoların zayıf ve dağınık olduğu Suriye öncelik sahasını oluşturmamaktadır.

Barışçıl protestolar şeklinde genişleyen siyasi ve toplumsal hareketin, Mart 2011 itibarıyla Suriye'yi bütünüyle etkisi altına alması olayların gidişatını belirlemede etkili olmuştur. Suriye çatışma döngüsünün ikinci aşaması olan *istikrarsız barış* döneminde, Türkiye'nin Esad rejimini uyarmaya başladığı ve reform çağrılarında bulunduğu gözlenmektedir. Bu çerçevede, taraflar arası bir dizi görüşme gerçekleşmiş ve halk hareketlerine demokratik yollardan çözüm arayışları geliştirilmeye çalışılmıştır. Süreç içerisinde Türkiye'nin öncelikli yaklaşımı, Suriye yönetimini demokratikleşme adımları atmaya yönelik cesaretlendirmektir. Dolayısıyla, Türk karar alıcılarının soruna çözüm bulma politikası, Şam rejimini reform yapmaya ikna etme ve Suriye'yi yapısal reformlar çerçevesinde içten dönüştürmeye yardımcı olma düzeyindedir. Taraflar arası anlaşmazlığın düşük yoğunlukta olduğu bu aşamada, Dışişleri Bakanlığı ve MİT Müsteşarlığı düzeyinde Şam'a ziyaretlerin gerçekleştirilmesi⁴⁶ örneği başta olmak üzere Türkiye'nin uyguladığı yoğun diplomatik görüşmeler, üçüncü taraf müdahale yöntemlerinden olan tarafsız arabuluculuk faaliyetleri temelinde açıklanabilir.⁴⁷ Türkiye'nin bölgesel ilişkiler düzeyinde soruna yaklaştığı açık bir biçimde görülmekle birlikte, bu süreçte, arabuluculuk faaliyetlerine odaklanan ilk aktörlerden birisinin Türkiye olması da ayrıca önemlidir. Burada, Türkiye'nin bölgeye yönelik benimsediği diyalog ve işbirliği yaklaşımının etkisi önemli ol-

ğan: 6 hedeften biri tamam", 06.02.2011, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-6-hedeften-biri-tamam,9wUVm0RFwU2NiLC5ErY8nA> Erişim Tarihi: 14.05.2019.

45 NTV, "O da reform sözü verdi", 31.01.2011, <https://www.ntv.com.tr/dunya/o-da-reform-sozu-verdi,ChmviyLyBkGxFp9ZenVvKHA> Erişim Tarihi: 14.05.2019.

46 The New York Times, "Turkish Minister and Other Envoys Press Syrian Leader", 09.08.2011, https://www.nytimes.com/2011/08/10/world/middleeast/10syria.html?_r=0 Erişim Tarihi: 26.03.2019.

47 Ziya Öniş, "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest", *Insight Turkey*, 14/3, Yaz 2012, s. 53.

Görüş

Akademik
Bakış

114

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

makla birlikte, iç dinamikler ile bölgesel ve uluslararası aktörlerin tutumları da belirleyici olmuştur. Buna göre, Ortadoğu bölgesinde süregelen eş zamanlı krizlerin tamamına aynı anda müdahalede bulunmanın mümkün olmayacağı göz önüne alındığında, uluslararası ve bölgesel aktörler için sınırlı kapasite ile belirli krizlerin öncelikli olduğu ortadadır. Ancak bu durum, Suriye'ye yönelik hiçbir müdahalenin gerçekleşmediği anlamına da gelmemektedir. Buna göre, ABD ve AB'nin Suriye'ye ekonomik yaptırım kararı alması, üçüncü taraf aktörlerin müdahale yöntemlerinden ekonomik tehdit yoluyla müdahale olarak ifade edilebilir.⁴⁸ İç dinamikler açısından bakıldığında, Suriye yönetiminin reform programlarını uygulamadaki isteksizliği ve protestoları sert biçimde bastırma girişimleri, protestoların yayılmasını beraberinde getirmekle birlikte, muhalefetin de örgütlenme çalışmaları başlatmasına neden olmuştur. Her ne kadar, Türkiye bu süreçte muhalefet yapısıyla resmi bir temas gerçekleştirilmemiş olsa da İstanbul ve Antalya başta olmak üzere Suriyeli muhaliflerin toplantılar yapmasında engelleyici bir tutum takınmamıştır. Burada, üçüncü taraf aktör olarak Türkiye'nin bir fayda-maliyet analizi yaptığı ve ikilemde kaldığı açıkça görülebilir. Buna göre, sürecin henüz açık çatışmaya dönüşmediği ve protestolar temelinde ilerlediği bir aşamasında, Türkiye'nin protestoculara aktif destek vermesi, bölgedeki ekonomik çıkarlarını riske atmasını da beraberinde getirebilirdi. Diğer taraftan, büyük bir direniş döneminde Türkiye'nin mevcut otoriter rejiminden yana tavır alması da yükselen bölgesel güç ve model ülke olma yolunda imajını zedeleyebilirdi.⁴⁹ Böyle bir ortamda, Türkiye ilk olarak mevcut yönetiminin temel parametrelerini dışlamadan siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesine katkı sunmayı hedeflemiştir. Burada, otoriter yönetim anlayışına sahip Suriye'nin demokrasiye geçiş aşamasında, aktif rol üstlenen bir Türkiye'nin bölgede daha güçlü olacağı inancı yer almaktadır. Diğer taraftan, 29 Nisan 2011 tarihinde Türkiye'ye ilk Suriyeli mülteci kafilesinin gelmesi⁵⁰ ve bu andan itibaren sayılarının giderek artması Türkiye'nin aktif rol almasında önemli bir itici güç olmuştur. Suriyeli mültecilerin bu durumu, Türkiye'nin dış politika hamlelerinde etkili olmakla birlikte çatışmanın sınırları aşabileceği ihtimalini göstermesi bakımından da önemlidir.

Çatışma durumunun giderek yoğunluğunu arttırması ve *açık çatışma* halini almasıyla Türkiye'nin de tarafsızlığı ve arabuluculuk girişimleri sekteye uğramış, bu aşamadan itibaren bölgeye yönelik yaklaşımında değişim söz konusu olmuştur. Yaşanan bu süreç, Türkiye'nin Eylül 2011'e kadar sürdürdüğü tarafsız arabuluculuk faaliyetlerinin başarıyla sonuçlanmadığını göstermesi bakımından dikkate değer bir gelişmedir.⁵¹ Bundan sonraki aşamada Ankara'nın tavrı,

48 Miş, a.g.m., s.266-287.

49 Öniş, a.g.m., s.208.

50 Erol Özdemir, Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri, *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları*, 1/3, Aralık 2017, s.123.

51 Pınar Akpınar, The Limits Of Mediation In The Arab Spring: The Case Of Syria, *Third World Quarterly*, 37/12,2016, s.2290.

Görüş

Akademik
Bakış

115

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Suriye rejiminin değişmesi ve bu değişiklik sonrasında Suriye'yi kimin yöneteceği temelinde şekillenmiştir. Türkiye'nin bu yönde bir politika değişikliğine gitmesinde Şam rejiminin uyguladığı sert müdahale yöntemlerinin yanı sıra, Ankara Hükümeti'nin tavsiyelerine Esad yönetiminin uymaması ve artan uluslararası baskıların da katkısı büyüktür. Esad rejiminin yönetimden uzaklaşması temelinde politik hamlelerini geliştiren Türkiye, bu noktada ekonomik ve askeri yaptırımlar aracılığıyla daha çok dolaylı yönden müdahalede bulunmayı tercih etmiştir. Türkiye'nin izlediği mevcut politikada, Esad yönetiminin uygulamaları ve muhaliflerin örgütlenme çabalarının yanı sıra ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin tutumları ile Arap Birliği'nin aktif politikasının etkisi önemlidir. Buna göre, 21 Eylül 2011'de Erdoğan ile Obama arasında Washington'da gerçekleşen görüşme sonrası, her iki ülke liderinin de Suriye'ye yönelik yaptırımların arttırılmasına ilişkin ortak mutabakata vardıklarını açıklaması, Türkiye'nin de yaptırım sürecine dâhil olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁵² Böylece Türkiye, ilk olarak bölgeye askeri malzeme taşıyan tüm uçaklara hava sahasını kapatarak askeri yaptırım tekniğini kullanmıştır.⁵³ Ancak, mevcut yönetimin çok sınırlı bir alanı kapsamaması, etkisinin düşük olması ve sadece uyarı niteliği taşıması, Türkiye'nin stratejisini genişletmesini gerektirmiştir. Bu noktada, Esad rejimi üzerinde baskı kurulması gerektiği yönünde politikasını şekillendiren Türkiye'ye beklediği desteğin Arap Birliği'nden gelmesi önemli bir diğer noktadır. Buna göre Arap Birliği'nin, Suriye'nin üyeliğini 13 Kasım 2011'de askıya alması ve ardından Şam rejimine siyasi ve ekonomik yaptırımları uygulamayı kararlaştırması, Türkiye'yi rahatlatmakla kalmamış, aynı zamanda Batılı ülkelerin daha etkili politika üretmelerinin de önünü açmıştır.⁵⁴ Arap Birliği'nin sürece bu yönde dâhil olmasının ardından, 22 Kasım'da dönemin Başbakanı Erdoğan Esad'a çekilme çağrısı yapmış⁵⁵ ve akabinde ekonomik ve siyasi yaptırımları gündeme getirmiştir. Böylece, hava sahasını kapatmanın yanında, Türkiye Kasım 2011'den itibaren ekonomik yaptırımları da devreye sokmuştur.⁵⁶

52 Miş, *a.g.m.*, s.281.

53 Milliyet, "Erdoğan Suriye'ye ilk cezayı kesti", 22.09.2011, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-suriye-ye-ilk-cezayi-kesti--siyaset-1441752/> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

54 Müjge Küçükkeleş, "Arap Birliği'nin Suriye Politikası", SETA Analiz, Mart 2012, s.10.; Bloomberg, "Arap Birliği Suriye'nin üyeliğini askıya aldı", 13.11.2011, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1013587-arap-birligi-suriyenin-uyeligini-askiya-aldi> Erişim Tarihi: 26.03.2019.

55 Hürriyet, "Erdoğan'dan Esad'a: Artık o koltuktan çekil", 22.11.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-esada-artik-o-koltuktan-cekil-19301665> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

56 Buna göre, Suriye Merkez Bankası ile olan tüm finansal ilişkilerin askıya alınması başta olmak üzere, Suriye Hükümeti'nin finansal varlıklarını dondurma ve Suriye ile imzalamış olduğu işbirliği anlaşmasını durdurma dâhil dokuz maddelik yaptırım kararı açıklanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Sayın Bakanımızın Suriye Yönetimine Yönelik Olarak Kararlaştırılan Önlemler Hakkındaki Basın Açıklaması", 30.11.2011; <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-yonetimine-yonelik-olarak-kararlastirilan-onlemler-hakkindaki-basin-aciklamasi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 16.05.2019; Rabie Nasser- Zaki Mehch- Khalid Abu Ismail, 'Socioeconomic roots and impact of the Syria crisis', *Syria Center for Policy Research*, January 2013, s.62.

Gelinen bu aşamada, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi yaptırımları uygulamaya koyması, Şam rejimine uyarı vermenin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Buna göre, çatışma sahasına mevcut yöntemlerle müdahalede bulunan Türkiye, rejim tarafını ekonomik ve askeri yönden baskılayarak zor durumda bırakmayı ve böylece Şam yönetimine maliyetler yaratarak sürekli tırmanışta olan şiddet sarmalına son vermeyi amaçlamıştır. Diğer taraftan, Türkiye'nin Arap Birliği, ABD gibi diğer üçüncü taraf aktörlerle eş zamanlı bir biçimde ekonomik ve siyasi yaptırım kararı alması üçüncü taraf aktörler arası etkileşimi göstermesi bakımından da dikkate değerdir.

Suriye'de yaşanan gelişmelerin iç dinamikleri aşması, bölgesel düzeyde de bunalımı beraberinde getirmiş ve böylece Türkiye, mevcut politikasını revize ederek, dış politikasını "sürecin nasıl yönetileceği" şeklinde belirlemiştir. Türkiye'nin yaklaşımında Esad rejiminin yönetimden uzaklaşacağına olan inancın yanı sıra, Libya'da yaşanan süreçte edindiği tecrübelerin de etkisi bulunmaktadır.⁵⁷ Bu noktadan itibaren, Ankara Hükümeti'nin bölgede daha aktif rol oynama eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Çatışma döngüsünde *kriz* olarak tanımlanan bu aşamasında, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik izlediği stratejinin en dikkat çekici yanı bölgesel sahiplenmedir. Buna göre, Ankara Hükümeti Suriye ile ilgili gelişmeleri en üst düzeyde sahiplenme yolunu tercih etmiş ve stratejisini bu yönde şekillendirmiştir. Burada, özellikle uluslararası ve bölgesel aktörlerin harekete geçirilmesi ve Suriyeli muhalif grupların bir araya getirilmesinde kolaylaştırıcı rol oynanması önemli noktalardır.⁵⁸ Buna göre, Suriyeli muhaliflere açıkça desteğini gösteren Türkiye'nin bu konuda uluslararası toplumun desteğini almaya çalıştığı gözlenmektedir.⁵⁹ Bu aşamada, Türkiye'nin müdahale yöntemi, çatışmanın birincil aktörlerinden olan muhalif grubun fiili desteklenmesidir. Türkiye gibi üçüncü taraf bir aktörün zayıf olan tarafa destek sağlaması, taraflar arası uzlaşma olasılığını artırıcı nitelikte olabilmektedir. Dolayısıyla, sert askeri müdahalelerle muhalifleri bastırmaya çalışan, talep edilen reformları hayata geçirmeyen ve insanlık dramının yaşanmasına neden olan Esad yönetimine karşı Türkiye'nin muhalifleri desteklemesi ve bu sayede çatışmanın gidişatına dolaylı olarak yön vermeye çalışması anlamlıdır. Burada Türkiye, çok fazla risk almadan çatışmayı çözmeyi amaçlamıştır.⁶⁰ Bu süreçte her ne kadar Türkiye askeri müdahaleyi zaman zaman dile getirmiş olsa da

57 Akpınar, a.g.m. s.2290.

58 Nebi Miş, "Suriye 2012", *Ortadoğu Yıllığı 2012*, Kemal İnat-Muhittin Ataman (ed), Açılım Kitap, İstanbul 2013, s. 233-234.

59 Bu bağlamda, örneğin, Türkiye, Suriye'nin Dostları toplantılarında aktif rol üstlenmiş, Arap Birliği ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki toplantılarda Esad rejimine karşı Suriye muhalefetine desteklemeyi sürdürmüş ve bu sayede Suriye'ye yönelik uluslararası baskıyı arttırmaya çalışmıştır. Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", *Ortadoğu Yıllığı 2012*, Kemal İnat-Muhittin Ataman (ed), Açılım Kitap, İstanbul 2013, s. 11.

60 Pınar Akpınar, "Mediation as a Foreign Policy Tool in the Arab Spring: Turkey, Qatar and Iran", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17:3, 2015, s. 257.

geniş çaplı tek taraflı bir müdahaleden yana taraf olmamış, daha çok vekâlet savaşı olarak da nitelendirilen, iç aktörler üzerinden süreci yönetmeyi tercih etmiştir.⁶¹

Çatışmaların şiddetinin arttığı ve iç savaşa dönüştüğü 2012 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye açısından da durum daha bir karmaşık hal almıştır. Daha açık bir ifadeyle, Suriye’de çatışmaların şiddetinin yoğunlaşmasıyla birlikte, Türkiye’nin sınır güvenliğinde sorunların baş göstermesi, terör saldırılarındaki artış, iç savaş ortamından kaçan mültecilerin büyük bir çoğunluğunun Türkiye’ye sığınması ve dış ticarete yaşanan olumsuz gelişmeler, Türkiye’nin güvenlik denkleminde sorunlar yaratmıştır. Çatışma döngüsünün *savaş* aşamasında, Türkiye’nin öncelikli hedefi, şiddetin sınırları aşıp, yayılmasını önleme şeklindedir. Ancak, iç savaşın bu erken evresinde, Türkiye’nin geniş çaplı tek taraflı bir askeri müdahaleden yana olmadığı da ortadadır. Suriye tarafından Türk jetinin düşürülmesi sonrası angajman kurallarının değiştirilmesi⁶² veya Suriye ordusunun ateşlediği top mermisinin Akçakale’ye düşmesinin ardından hükümete sınır ötesi operasyon yetkisi veren tezkere⁶³ kararlarında olduğu gibi, Türkiye’nin askeri yaptırımlarda önceliği daha çok savunma odaklı olmuştur. Dolayısıyla, bu süreçte Türkiye, Suriye’ye yönelik askeri bir müdahalenin BM veya NATO liderliğindeki koalisyon güçleri temelinde, çok taraflı müdahale şeklinde olabileceğini savunmuştur.⁶⁴ Ancak, iç savaşın ilk aşamasında Türkiye’nin ifade ettiği şekilde BM nezdinde çok taraflı bir askeri müdahale gerçekleşmemiştir. Böyle bir müdahalenin gerçekleşmeyişinin en önemli gerekçesi ise Rusya ve Çin’in tavrıdır. Bu noktada, her iki ülke de Esad rejimine yönelik BMGK karar sürecini veto ederek diplomatik kazanım sağlamakla kalmamış, aynı zamanda rejime silah temininde bulunarak askeri düzeyde dolaylı yönden destek vermiştir.⁶⁵ Dolayısıyla, Türkiye’nin öne sürdüğü çok taraflı askeri müdahale ile Esad rejiminin yönetimden uzaklaşması koşullar gereği mümkün olmamıştır. Burada, ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin çok aktif bir biçimde sürece dâhil olmamasının da payı yadsınamayacak derecededir. İç savaşın bu aşamasında askeri bir müdahalenin daha sorunlu olacağına inanan Batılı ülkeler, Libya’dan farklı olarak, Suriye sahasında daha az istekli olmuşlardır. Bu durumun gelişmesinde, Esad’ın Rus yapımı hava savunma sistemi-

61 Christopher Phillips, “After the Arab Spring: Power Shift in the Middle East?: Syria’s Bloody Arab Spring”, *IDEAS Report*, Nicholas Kitchen (ed), SR011, LSE IDEAS., London School of Economics and Political Science, London 2012, s.172.

62 Gazete Vatan, “‘Angajman kuralları değişti’ ne demek?”, 26.06.2012, <http://www.gazetevatan.com/-angajman-kurallari-degisti--ne-demek--460542-gundem/> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

63 NTV, “Suriye tezkeresi Meclis’ten geçti”, 04.10.2012, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/suriye-tezkeresi-meclisten-gecti,BN49rvkCmU2rAielEglcrg> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

64 Phillips, a.g.m..s.173.

65 Sabrina Hoeling, *Can R2P practice what it promises? A case study on the Syrian Civil War*, Hamburg: Anchor Academic Publishing, 2015, s.45.

nin güçlü olmasının yanı sıra, çeşitli bölgelere dağılmış kalabalık nüfus yapısının da etkisi bulunmaktadır.⁶⁶

2014 yılına gelindiğinde ise Suriye'de yaşanan gelişmeler değişim göstermeye başlamış ve oluşan yeni koşullar Türkiye de dâhil olmak üzere tüm tarafları derinden etkilemiştir. Buna göre, Suriye muhalefesinde yaşanan bölünmeler, DAEŞ'in beklenmeyen yükselişi ve etnik-mezhepsel çatışmaların görünürlüğünün artması Suriye'ye yönelik askeri bir müdahalenin varlığını gündeme getirmiştir. Burada özellikle DAEŞ'in yükselişi önemli bir kırılma noktasıdır. DAEŞ'in bölgede varlığını hissettirmesi yalnızca muhaliflerin alan kaybetmesine neden olmamış, aynı zamanda ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin öncelikli hedefini de değiştirmiştir. Bu noktada, Batı'nın önceliği, Esad rejiminin yönetimden uzaklaşması değil, bölgeyi etkisi altına alan terör örgütleri ile mücadele şeklinde gelişim göstermiştir. Bu çerçevede ABD, muhalifleri desteklemeye devam etmekle birlikte, 2014 yılında DAEŞ ile mücadele kapsamında koalisyon gücünün hava operasyonlarına öncülük ederek, çatışma sahasına doğrudan askeri müdahalede bulunmuştur.⁶⁷ Sürecin bu evresinde Türkiye ise koalisyon güçlerine insani yardım düzeyinde destek vererek ekonomik müdahale yöntemini devam ettirmiştir.⁶⁸ Türkiye'nin temkinli yaklaşımının temel nedenleri arasında, çatışma sahasında kendi stratejisini belirleme arzusu ve ABD'nin Şam rejimine yönelik tutumundaki belirsizlik yer almaktadır. Bu noktadan bakıldığında, Meclis'te kabul edilen tezkere kararında da görülebileceği gibi, Türkiye'nin terör örgütlerine karşı bölgede aktif bir mücadele stratejisi başlattığı gözlenmektedir.⁶⁹ Ancak Türkiye'nin bu mücadelesi, Batılı müttefikleri açısından memnuniyetle karşılanmamış ve Suriye'ye yönelik politikasında Türkiye'nin yalnızlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin, mevcut politikasına ilişkin Batılı müttefiklerinden gerekli desteği göremediği anlaşılmaktadır. Burada Türkiye'nin ABD başta olmak üzere Batılı müttefikleri ile arasında önceliklerin farklılaşması durumu söz konusudur. Buna göre, radikal grupların ve terör örgütlerinin bölgede güçlerini arttırması, Esad'ın yönetimden uzaklaşmasıyla oluşacak otorite boşluğunun daha çok kaos yaratacağı düşüncesinin hâkim olmasına neden olmuştur. Bu süreçte, Türkiye ise sorunun ana kaynağı olarak Esad rejimini görmeye devam ederek konumunu net bir biçimde tanımlamıştır.⁷⁰ Diğer taraftan, Türkiye ile Batılı müttefikler arasında en somut farklılaşma YPG/PYD terör örgütü temelinde şe-

66 Phillips, a.g.m.s.170.

67 Military Times, A look at US involvement in Syria's civil war, 19.12.2018, <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2018/12/19/a-look-at-us-involvement-in-syrias-civil-war/> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

68 Aljazeera Türk, "Türkiye imzalamadı", 12.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-imzalamadi> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

69 BBC, "Suriye-Irak tezkeresi TBMM'de kabul edildi", 02.10.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141002_tezkere_canli Erişim Tarihi: 16.05.2019.

70 Miş, "Suriye 2012", s.182.

Görüş

Akademik
Bakış

119

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

killenmektedir. Buna göre, Türkiye açısından PKK terör örgütünün bölgedeki uzantısı olan YPG/PYD, ABD başta olmak üzere Batı ülkeleri tarafından DAEŞ ile mücadelede en etkili aktör olarak görülmüş ve dolayısıyla mevcut durum Türkiye'nin müttefiklik çerçevesinde geliştirdiği ilişkilerin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.⁷¹

Diğer taraftan, bu süreçte YPG/PYD terör örgütünün sadece ABD ile dirsek temasında bulunmadığı, Şam rejimi, Rusya ve İran ile de yakın ilişki içerisinde olduğu bilinen bir gerçektir. Bahsi geçen tüm bu aktörler için PYD/YPG terör örgütü, DAEŞ ile mücadele kapsamında bölgede önemli bir aktör olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, ABD, Rusya ve İran'ın YPG/PYD ile ilişkisi farklı çıkarlar temelinde şekillenmektedir. Buna göre, bölgedeki mevcut çıkarlarını koruma arzusunda olan Rusya'nın, YPG/PYD terör örgütü üzerindeki etkinliğini koruma isteğinin altında yatan temel nedenlere bakıldığında YPG/PYD'nin tamamen ABD'nin etki sahasına girmesini engelleme ve Türkiye ile Suriye'ye yönelik bir dış politika aracı olarak kullanma olguları göze çarpmaktadır. Burada, YPG/PYD terör örgütünün Esad rejimi ile işbirliği yapma isteği de Rusya açısından önemli olmuştur. Ancak, Rusya'nın YPG/PYD'ye yönelik tutumu Washington yönetimininki gibi değildir. Daha açık bir ifadeyle, Rusya, askeri yardım düzeyinde YPG/PYD terör örgütünü ABD kadar desteklememektedir.⁷² İran ise YPG/PYD ile ilişkisini, Türkiye'nin dengelenmesinde bir unsur olarak görmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Katar ve Suudi Arabistan ile birlikte Şam rejimine karşı hareket etmesi, İran'ın YPG/PYD'yle ilişkisinin daha da yoğunlaşmasına imkân sağlamıştır. Ancak, güvenlik temelli endişeleri nedeniyle, İran'ın da YPG/PYD ile ilişkisi ABD düzeyinde gelişmemiştir.⁷³

Suriye çatışma sahasında gelişen bu dinamiklerden hareketle, terör örgütlerinin bölgede alan kazanması Türkiye'nin iç ve dış güvenlik tehditlerini de beraberinde getirmiştir. Burada, özellikle YPG/PYD'ye yapılan askeri yardımların PKK terör örgütünün eline geçmesi⁷⁴ ve YPG/PYD'ye sağlanan uluslararası desteğin PKK'nın özgüvenini yerine getirmesi ile eylemlerine yeniden başla-

71 Doruk Ergun, "External Actors and VNSAs: An analysis of the United States and Russia, ISIS and PYD/YPG", *Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases*, Ö. Z. Oktav- E. P. Dal- A. M. Kurşun (ed.), Springer, 2018, s.164-166.

72 Ibid, s.162-167.

73 Suriye'nin kuzeyinde YPG/PYD'nin alan kazanması, Tahran yönetimini de rahatsız eden bir durumdur. Çünkü İran, YPG/PYD sahasının, ABD başta olmak üzere, Batı ülkelerinin bölgedeki çıkarları için bir üs niteliği görebileceğinden endişe etmektedir. Ayrıca, YPG/PYD terör örgütü bünyesinde Suriye'nin kuzeyinde bir sözde özerklik ilan edilmesi, İran'da yaşayan Kürt nüfusu etkileyebilir ve böylece İran'ın da ülke bütünlüğü tehlikeye düşebilir. Zeynep Özden Oktav, "Understanding Iran's Approach to Violent Non-state Actors: The ISIS and YPG Cases", *Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases*, Ö. Z. Oktav- E. P. Dal- A. M. Kurşun (ed.), Springer, 2018, s. 206-207.

74 Milliyet, "ABD'nin YPG'ye verdiği o silah PKK'dan çıktı!", 12.09.2016, <http://www.milliyet.com.tr/abd-nin-ypg-ye-verdigi-o-silah-gundem-2310131/> Erişim Tarihi: 10.05.2019.

ması öne çıkan unsurlardır.⁷⁵ Türkiye'nin içinde bulunduğu böyle bir dönemde, Rusya ile uçak krizi yaşaması da dış politikada sancılı bir dönem geçirmesinde etkili olmuştur.⁷⁶ Bu doğrultuda, Suriye politikasında ve terörle mücadele alanında Batılı ülkelerle anlaşmazlıkların sürdüğü bu safhada, Rusya ile de ilişkilerin kriz boyutuna tırmanması, Türkiye'nin hareket yeteneğini önemli ölçüde daraltmıştır.

2015 yılının ikinci yarısına gelindiğinde, Rusya'nın DAEŞ ile mücadele kapsamında Suriye'ye doğrudan askeri müdahale gerçekleştirmesi çatışmanın dönüm noktalarından birisini oluşturması bakımından önemlidir.⁷⁷ Buna göre, Kırım konusunda Batı'nın uyguladığı izolasyonu kırmak isteyen Rusya, aynı zamanda Orta Doğu bölgesinde Batı ülkelerinin hareket etme özgürlüğüne de meydan okuma taraftarıdır. Bu sayede, Rusya'nın bölgede alternatif bir aktör olma hedefiyle hareket ettiği görülmektedir.⁷⁸ Rusya'nın askeri müdahalesi kadar önemli bir diğer gelişme de İran ile imzalanan nükleer antlaşmadır. Antlaşma sonrası Batılı ülkeler, İran'ın bölgedeki politikalarında daha esnek olacağı ve DAEŞ ile mücadelede ortak zeminde buluşulabileceği beklentisi içine girmişlerdir. Ancak, antlaşma sonrası ekonomik yaptırımlar konusunda elini rahatlatan İran, DAEŞ ile mücadelede Şii milis grupları daha fazla desteklemiştir. Benzer şekilde, Esad rejiminin devamına yönelik de desteğini daha çok arttırdığı gözlenmiştir. Dolayısıyla, Rusya'nın askeri müdahalesi, ABD'nin yeniden tanımlanan çıkarları ve İran ile imzalanan nükleer antlaşma iç savaş dengelerinin Şam rejimi lehine gelişmesinde etkili olmuştur.⁷⁹ Bölgede oluşan mevcut yeni koşullar ile birlikte, 2015 yılının son çeyreğinde YPG/PYD terör örgütünün sahadaki alanını SDG ittifakıyla⁸⁰ genişletip, Fırat Nehri'nin batısına

75 Ozan, Suriye İç Savaşı ve Türkiye'nin Değişen Güvenlik Gündemi, Rapor No:2, ANKASAM, Ankara, Mayıs 2017, s.28.

76 Ayrıntılı bilgi için bkz. Oktay F. Tanrısever, "Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri", *Bilge Strateji*, 8/ 14, Bahar 2016, s.7-17.

77 Rusya'nın müdahale etmesinde, DAES ile mücadele ve İsrail'in güvenliği çerçevesinde ABD'nin bölge çıkarlarını yeniden tanımlamasının yanı sıra, İran'ın askeri müdahalede yetersiz kalmasının da payı büyüktür. Ayrıca, Ukrayna-Kırım Krizi'nin Batı ile Rusya arasında ciddi bir kırılmaya yol açması ve bu yeni süreçte Rusya'nın konumunu güçlendirme arzusu da etkili olan bir diğer noktadır. Oğuz Çelikkol, "Suriye, Orta Doğu ve Obama, Trump yönetimleri", *Hürriyet*, 16.05.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/suriye-orta-dogu-ve-obama-trump-yonetimleri-41215284> Erişim Tarihi: 20.05.2019; Mehmet Seyfettin Erol, "Ukrayna-Kırım Krizi ya da İkinci Yalta Süreci", *Karadeniz Araştırmaları*, 41, 2014, s.1-3.

78 Ergun, a.g.m., s. 159.

79 Ozan, a.g.m.,s.32-36.

80 YPG terör örgütü 11 Ekim 2015 tarihinde Süryani Askeri Konseyi, Ceyşü'l Suvar, Liva Suvar Rakka, Liva el Tahrir ve El Sanadid silahlı güçleri ile bir araya gelerek Suriye Demokratik Güçleri(SDG) isminde bir ittifak oluşturmuştur. İttifakın kurulma gerekçesi DAES ile mücadele çerçevesinde açıklanırken, siyasi ve askeri şartların bu duruma neden olduğunun da altı çizilmiştir. Can Acun-Bünyamin Keskin, "PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi: PYD-YPG", *Rapor*, 2. Baskı, SETA Yayınları, İstanbul 2017, s.29.

geçmesi⁸¹ ve DAES'in Türkiye'ye yönelik saldırılarının⁸² artması, Türkiye'nin güvenlik temelli endişelerini giderek artırmıştır.

Çatışma sahasında gelişen bu dinamikler, Türkiye'nin bölgeye yönelik müdahalesini, önleyici operasyon şeklinde geliştirmesini de beraberinde getirmiştir. Burada, özellikle Suriye iç savaşında uluslararası desteği arkasına alan YPG/PYD terör örgütünün, Mart 2016 itibarıyla, sözde Cezire, Ayn el-Arab ve Afrin kantonlarını birleştirmesi ve ardından Suriye'nin kuzeyinde sözde federasyonu ilan etmesi kritik bir noktadır.⁸³ Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik tehditlerin bu boyuta ulaşması, Suriye'ye yönelik politikasının da yeni bir sürece girmesini zorunlu kılmıştır. Buna göre, Türkiye'nin dış politikası yeni güvenlik konsepti temelinde şekillenmiştir.⁸⁴ Böylece, çatışmaların önlenmesi için diplomatik yolları önceleyen Türkiye, Suriye sınırında oluşan güvenlik tehdidi neticesinde, üçüncü taraf müdahale yöntemlerinden olan doğrudan askeri müdahale seçeneğine başvurmuştur. Yeni güvenlik konsepti çerçevesinde Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtlarını gerçekleştiren Türkiye'nin amacı, ulusal güvenliğe tehdit oluşturan terör unsurlarının ortadan kaldırılması ve sınır güvenliğinin sağlanmasıdır.⁸⁵ Fırat Kalkanı Harekâtı'nın (FKH) başarı ile sonuçlanması, Zeytin Dalı Harekâtı'na (ZDH) giden süreçte önemli bir gelişmedir. Buna göre, FKH yalnızca terör örgütlerine karşı yürütülen bir askeri operasyon niteliği taşımamış, aynı zamanda çatışmada etkin olan yerel ve uluslararası tüm aktörlere karşı Türkiye'nin politik hareketini de göstermiştir.⁸⁶ ZDH'na bakıldığında ise FKH'ndan daha kapsamlı bir harekât niteliği taşıdı-

81 Özdemir, a.g.m., s.204-205.

82 Türkiye'nin yeni güvenlik doktrininin, güvenlik ve dış politikada çok taraflılık olmak üzere bir-biri ile ilişkili iki boyutu olduğu söylenebilir. Buna göre, ilk olarak, Türkiye daha kararlı adımlar atmak adına güvenlik konseptini yeniden tanımlamış ve bu konsept temelinde, Türk karar alıcıları, FETÖ, PKK/PYD/YPG ve DAES gibi terör örgütleri ile mücadelede etkin ve kararlı politikalar izleneceğini vurgulamışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Murat Yeşiltaş-Ömer Behram Özdemir-Rıfat Öncel-Sibel Düz-Bilgehan Öztürk, "Sınırdaki Düşman Türkiye'nin DAİŞ ile Mücadelesi", SETA Yayınları, İstanbul, 2016.

83 Sputnik, "Türkiye'nin yeni 'komşusu': 'Rojava ve Kuzey Suriye Demokratik Federal Sistemi'", 18.03.2016, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201603181021571758-suriye-turkiye-rojava-kuzey-suriye-federasyon/> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

84 "Yeni Güvenlik Konsepti"nde güvenlik anlayışı oldukça genişletilerek, sadece askeri değil ekonomik ve sosyal sorunlar da tanımlamaya dâhil edilmiştir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi, "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Konsepti" Konferansında Yaptıkları Konuşma, 22.11.2016, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/61114/turkiyenin-yeni-guvenlik-konsepti-konferansinda-yaptiklari-konusma> Erişim Tarihi: 30.03.2019.

85 CNN Türk, "MSB'den 'Fırat Kalkanı Harekâtı ve DEAS Terör Örgütü ile Mücadele' ile ilgili açıklama", 23.03.2019, <https://www.cnnturk.com/turkiye/msbden-firat-kalkani-harekati-ve-deas-teror-orgutu-ile-mucadele-ile-ilgili-aciklama> ; CNN Türk, "Zeytin Dalı Harekâtı nedir? Cumhurbaşkanlığı yanıtladı", 28.01.2018, <https://www.cnnturk.com/turkiye/zeytin-dali-harekati-nedir-cumhurbaskanligi-yanitladi?page=1> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

86 Murat Yeşiltaş- Merve Seren-Necdet Özçelik, "Fırat Kalkanı Harekâtı: Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi Ve Alınan Dersler", *Rapor*, SETA Yayınları, İstanbul, 2017, s.49

ğı söylenebilir.⁸⁷ ZDH'na giden süreçte, özellikle ABD liderliğindeki koalisyon güçlerinin, Suriye'deki müttefikleriyle birlikte Fırat Nehri Vadisi boyunca sınır koruma gücü oluşturacağı ve bu yapının SDG komutası altında görev alacağı yönündeki açıklamalar önemli gelişmelerdir. ABD kanadından gelen bu açıklamalar üzerine, gerekli tedbirlerin alınacağını ve her türlü müdahale hakkının mahfuz olduğunu ifade eden Türkiye, hazırlıkların tamamlanmasının ardından, bölgeye askeri müdahaleyi gerçekleştirmiştir.⁸⁸

Diğer taraftan, Türkiye'nin bu süreçte yalnızca doğrudan askeri müdahale gerçekleştirmedeği, yoğun askeri eğitim programı da başlatarak dolaylı askeri müdahale yöntemlerine de devam ettiği bilinmektedir.⁸⁹ Bu anlamda, ABD'nin YPG/PYD terör örgütüne, askeri eğitim ve danışmanlık başta olmak üzere açık destek sağlamasına karşılık, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) ÖSO gruplarına destek verdiği gözlenmektedir. Burada ABD, YPG/PYD terör örgütünü yerel vekil olarak kullanmayı tercih ederken, Türkiye eğit-donat-birlikte savaş tekniği çerçevesinde programını yürütmüştür. Bu durum, Türkiye'nin sahada askeri güç olmasının yanı sıra önemli bir aktör pozisyonunda olduğunu göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.⁹⁰

Türkiye'nin yeni güvenlik konseptinin bir diğer boyutu olan çok taraflılık anlayışıyla, Türkiye'nin, güvenlik denkleminde olduğu gibi, dış politika alanında da çok taraflı ilişkiler geliştirmeyi önceleyen bir yaklaşım benimsediği ifade edilebilir. Çok boyutlu dış politika yaklaşımı ile müttefiklik ilişkisini arttırmayı hedefleyen Türkiye, bu sayede hareket kabiliyetini arttırmayı amaçlamıştır. Burada Türkiye'nin öncelikli olarak Rusya ile bozulan ilişkileri düzeltme çabası içerisine girdiği ve bunda da başarılı olduğu söylenebilir. Rusya ile normalleşen ilişkiler Suriye'deki çatışmaların çözümüne yönelik yürütülen müzakere sürecine de yansdığı görülmektedir.⁹¹ Suriye sahasında yalnızca ABD ile işbirliği yapmanın ulusal çıkarları ile uyumlu olmadığı düşüncesinde olan Türkiye'nin,

87 CNN Türk, "Zeytin Dalı Harekati nedir? Cumhurbaşkanlığı yanıtladı", 28.01.2018, <https://www.cnnturk.com/turkiye/zeytin-dali-harekati-nedir-cumhurbaskanligi-yanitladi?page=1> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

88 BBC, "ABD, SDG ile birlikte Türkiye ve Irak sınırında sınır koruma gücü oluşturuyor", 14.01.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42682708>; BBC, "Erdoğan: ABD sınırımızda terör ordusu kuruyor", 15.01.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42692309>; CNN Türk, "Zeytin Dalı Harekati nedir? Cumhurbaşkanlığı yanıtladı", 28.01.2018, <https://www.cnnturk.com/turkiye/zeytin-dali-harekati-nedir-cumhurbaskanligi-yanitladi?page=1> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

89 CNN Türk, "ÖSO'ya yoğunlaştırılmış askeri eğitim", 20.05.2017, <https://www.cnnturk.com/turkiye/osoya-yogunlastirilmis-askeri-egitim?page=1> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

90 Mehmet Seyfettin Erol- Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi, ANKASAM*, 2/2, Aralık 2018, s.35; Necdet Özçelik, "Yerel Ortaklıkta Yeni Strateji: Eğit, Donat, Birlikte Savaş", *Suriye Gündemi*, 26.03.2018, <http://www.suriyegundemi.com/2018/03/26/yerel-ortaklikta-yeni-strateji-egit-donat-birlikte-savas/> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

91 Ozan, *a.g.m.*, s.46

mevcut denklemde, ABD ile Rusya arasında dengenin yeniden sağlanması gerektiğini hissettiği gözlenmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin, Cenevre görüşmelerine alternatif olarak, Astana görüşmelerinde Rusya ve İran ile ortak girişimlerde bulunması bu noktada anlamlıdır.⁹² Nitekim, Suriye'de çatışmanın sonlandırılmasına ilişkin siyasi sürecin yeniden aktif hale getirilmesi adına Türkiye'nin, İran ve Rusya ile birlikte Moskova Deklarasyonu'na taraf olması oldukça önemlidir. Üçüncü taraf aktör olarak Türkiye, ateşkesin sürdürülmesinde kolaylaştırıcı ve garantör ülke pozisyonunu almıştır.⁹³ Türkiye'nin bu süreçte Rusya ile yürütmüş olduğu diplomasi, askeri sahada da etkinliğini göstermiş ve Türkiye'nin yeni güvenlik konsepti temelinde gerçekleştirdiği bu manevra, ZDH'na giden başarılı süreçte önemli bir gelişme olarak kayda geçmiştir.

Değerlendirme

Çatışmaların başladığı ilk andan itibaren yaşanan gelişmelere bakıldığında Türkiye'nin diplomatik girişimleri önemseyen bir yaklaşım benimsediği açıkça görülmektedir. Cenevre görüşmelerinden bugüne, Suriye'de yaşananların çözümüne yönelik girişimlerde Türkiye, üçüncü taraf aktör olarak aktif konumunu sürdürmüştür. Burada, Türkiye'nin müzakere süreçlerinin bir parçası olmasının en büyük gerekçesi ise çatışma sahasından en çok etkilenen bölgesel aktör olmasıdır. Türkiye'nin bölgeye olan ilgisi özellikle güvenlik temelinde şekillenirken, mülteci krizi ve ekonomik zorluklar da tetikleyici unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Gelinek noktada, sadece askeri müdahalelerle sorunun çözülmeceği gerçeğiyle hareket eden Türkiye, müdahalelerin sürdüğü aşamada temaslarını da devam ettirerek siyasi/diplomatik müdahale yöntemlerini öncelleyen yaklaşımını korumaktadır. Dolayısıyla, üçüncü taraf aktör olarak askeri müdahale yönteminin yanında Türkiye'nin diplomasi ve müzakere araçlarına da başvurduğu açık bir biçimde görülmektedir.

Türkiye'nin süreç boyunca uygulamış olduğu stratejiler ile ekonomik, siyasi ve askeri müdahale yöntemleri, bölgedeki diğer üçüncü taraf aktörlerin davranışları ve çatışmanın dinamikleri doğrultusunda değişim göstermiştir. Bu durum, çatışmanın dinamikleri ve aktörlerin birbirleriyle etkileşimini göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla, çatışma sahasına müdahale eden üçüncü taraf aktörler, farklı nedenler ve/veya çıkarlar doğrultusunda motive olsalar da üçüncü taraf aktörlerin süreç boyunca birbirleri ile etkileşim halinde oldukları ve çatışma dinamiklerinden etkilendikleri bir gerçektir.

92 Dal, *a.g.m.*, s.227.

93 T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama", 20.12.2016, Moskova, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa Erişim Tarihi: 23.05.2019.

Extended Abstract

The Syrian civil war, which has been defined as one of the most complex intra-state conflicts in the recent period, is quite remarkable in terms of its effects and conditions. It is also critical because of the third-party actor's significant impact on the course of the conflict. At this point, when the global and regional powers such as the USA, Russia, and Iran improve their efficiency, which is in terms of politically, militarily, economically and socially for direct or indirect on the course of the conflict; it is observed that Turkey is also involved in the issue. More clearly, while the complex conflict area has crossed the borders by affecting the region, Turkey has more affected to the conditions, which caused by the conflict, and confronted with the risks that is closely related to national security.

In this context, the focal point of this research paper is Turkey which is involved in the Syrian conflict as a third-party actor. Thus, this study aims to analyze Turkey's intervention, as a third-party actor at the regional level to the Syrian conflict. The main reason for this analysis is to reveal how decisive the perception of national security is to Turkey's existing or prospective intervention, and to what extent this situation contributes to the behavior and methods of other actors who are involved in the conflict. For this purpose, one of the main research questions of this study is what are the motivating factors to Turkey? Another main research question is which methods/strategies are preferred by Turkey? This study, which analyzed the methods and motivating factors in Turkey's intervention, also aid to understanding how the direct or indirect interventions of other actors involved in the conflict have an impact on Turkey's approach to the problem. In this regard, as Turkey's intervention methods vary within the framework of the changing cycle and dynamics of conflict, Turkey's intervention methods are being evaluated within the conflict life cycle. When considering that many of the studies in the literature, which is on Turkey's foreign policy towards Syria are descriptive, this study aims to contributes to the literature by providing a versatile description of Turkey's intervention in the Syrian civil war in terms of third-party actors.

In this framework, Turkey's motivating factors are regional rivalry, the behavior of third-party actors towards the region, security concern about terrorist organizations, Turkey's long border with Syria, the danger of spreading conflict, and the situation of Syrian refugees. It is seen that Turkey adopted political/diplomatic, military and economic intervention methods in this process. According to this, Turkey's strategies which implemented throughout the process, and economic, political and military intervention methods, has changed in line with the behavior of other third-party actors in the region and the dynamics of the conflict. This is essential in terms of showing the dynamics of the conflict and the interaction of the actors. Therefore, even if third-party actors that intervened in the conflict area, motivated for different reasons and/or

Gazi

Akademik
Bakış

125

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

interest, it's a fact that third-party actors interact with each other throughout the process, and affected by conflict dynamics.

Kaynaklar

ACUN, Can- Bünyamin Keskin, "PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi: PYD-YPG", Rapor, 2. Baskı, SETA Yayınları, İstanbul, 2017, s.1-72.

AKPINAR, Pınar, "Mediation as a Foreign Policy Tool in the Arab Spring: Turkey, Qatar and Iran", Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 17:3, 2015, s. 252-268.

AKPINAR, Pınar, "The Limits of Mediation in The Arab Spring: The Case of Syria", Third World Quarterly, 37/12, 2016, s. 2288-2303.

ALJAZEERA TÜRK, "Türkiye imzalamadı", 12.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-imzalamadi> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, "Turkey's "Return" to the Middle East", Regional Powers in the Middle East, New Constellations after the Arab Revolts, Henner Fürtig(ed), Palgrave Macmillan US, 2014, s.123-142.

ARK Group DMCC, The Syrian conflict: A Systems Conflict Analysis, February 2016.

AYHAN, Halis, "DAEŞ, Suriye ve Türkiye", TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi, 9/34, 2017, s.207-214.

BALCH-LINDSAY, Dylan -Andrew J. Enterline, "Killing Time: The World Politics of Civil War Duration, 1820-1992", International Studies Quarterly, 44/ 4, Aralık 2000, s. 615-642.

BBC, "Suriye-Irak tezkeresi TBMM'de kabul edildi", 02.10.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141002_tezkere_canli Erişim Tarihi: 16.05.2019.

BBC, "ABD, SDG ile birlikte Türkiye ve Irak sınırında sınır koruma gücü oluşturuyor", 14.01.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42682708> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

BBC, "Erdoğan: ABD sınırımızda terör ordusu kuruyor", 15.01.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42692309> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

CARMENT, David - Partric James- Dane Rowlands, "Ethnic Conflict and Third Party Intervention: Riskiness, Rationality, and Commitment", Enforcing Cooperation, Gerald Schneider-Patricia Weitsman (ed), Macmillian, Londra 1997, s. 104-131

CARMENT, David -Patrick James, "The United Nations at 50: Managing Ethnic Crises-Past and Present" Journal of Peace Research, 35/1, 1998, s.61-82.

CNN TÜRK, "ÖSO'ya yoğunlaştırılmış askeri eğitim", 20.05.2017, <https://www.cnnurk.com/turkiye/osoya-yogunlastirilmis-askeri-egitim?page=1> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

CNN TÜRK, "Zeytin Dalı Harekâtı nedir? Cumhurbaşkanlığı yanıtladı", 28.01.2018, <https://www.cnnurk.com/turkiye/zeytin-dali-harekati-nedir-cumhurbaskanligi-yanitladi?page=1> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

Görüş

CNN TÜRK, "MSB'den 'Fırat Kalkanı Harekâtı ve DEAŞ Terör Örgütü ile Mücadele' ile ilgili açıklama", 23.03.2019, <https://www.cnntrk.com/turkiye/msbd-en-firat-kalkani-harekati-ve-deas-teror-orgutu-ile-mucadele-ile-ilgili-aciklama> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

COOPER, Robert- Mats Berdal, "Outside Intervention in Ethnic Conflicts", Ethnic Conflict and International Security, Michael E. Brown (ed.), Princeton University Press, Princeton 1993, s.181-206.

CROCO, Sarah E. - Tze Kwang Teo, "Assessing the Dyadic Approach to Interstate Conflict Process: A.k.a. "Dangerous" Dyad-Years", Conflict Management and Peace Science, 22/1, 2005, s.5-18.

ÇELIKKOL, Oğuz, "Suriye, Orta Doğu ve Obama, Trump yönetimleri", Hürriyet, 16.05.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/suriye-orta-dogu-ve-obama-trump-yonetimleri-41215284> Erişim Tarihi: 20.05.2019.

DAL, Emel Parlar, "The Contagion of the Syrian Civil War into Turkey Under the Impact of ISIS and YPG Cases: Conditioning Factors and Diffusion Mechanisms", Violent non-state actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases, Ö. Z. Oktav- E. P. Dal- A. M. Kurşun (ed.), Springer, 2018, s.211-233.

DIXON, William J, "Third-Party Techniques for Preventing Conflict Escalation and Promoting Peaceful Settlement", International Organization, 50/ 4, Güz 1996, s. 653-681.

EKŞİ, Muharrem, "Türk Dış Politikasının Ultimo Ratiosu:Yumuşak Güçten Sert Güce Türkiye'nin Suriye Politikası", Karadeniz Araştırmaları, XV/60, s. 71-99.

ERGUN, Doruk, "External Actors and VNSAs: An analysis of the United States and Russia, ISIS and PYD/YPG, Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases, Ö. Z. Oktav- E. P. Dal- A. M. Kurşun (ed.) Springer, 2018, s.149-172.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Ukrayna-Kırım Krizi ya da İkinci Yalta Süreci", Karadeniz Araştırmaları, 41, 2014, 1-14.

EROL, Mehmet Seyfettin - Kadir Ertaç Çelik, "Abd'nin Suriye Politikasında Ve-kil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, ANKASAM, 2/2, Aralık 2018, s.14-45.

FESTE, Karen, Expanding the Frontiers: Superpower Intervention in the Cold War, Prager Publishers, New York 1992.

FINDLEY, Michael G. -Tze Kwang Teo, "Rethinking Third-Party Interventions into Civil Wars: An Actor-Centric Approach", The Journal of Politics, 68/4, Kasım 2006, s. 828-837.

FISHER, Ronald J., "Methods of Third-Party Intervention", Advancing Conflict Transformation: The Berghof Handbook II, B. Austin, M. Fischer- H. J. Geissmann (ed), Barbara Budrich Publishers, Opladen, Germany 2011, s.1-31.

Gazi

Akademik
Bakış

127

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

GAZETE VATAN, ""Angajman kuralları değişti' ne demek?", , 26.06.2012, <http://www.gazetevatan.com/-angajman-kurallari-degisti--ne-demek--460542-gundem/> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

HABERTÜRK, "Suriye'nin Türkiye sınırı yakınında bombalı terör saldırısı", 12.02.2019, <https://www.haberturk.com/kilis-haberleri/66796522-suriyenin-turkiye-siniri-yakininda-bombali-teror-saldirisi#> Erişim Tarihi: 13.05.2019.

HASSNER, Pierre, "From War and Peace to Violence and Intervention: Permanent Moral Dilemmas Under Changing Political and Technological Conditions", Hard Choices Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention, Jonathan Moore (ed.), Rowman & Littlefield Publishers, Oxford, UK 1998.

HERACLIDES, Alexis, "Secessionist Minorities and External Involvement", International Organization, 44/3, s.340-378.

HOELING, Sabrina, Can R2P practice what it promises? A case study on the Syrian Civil War, Hamburg: Anchor Academic Publishing, 2015.

HÜRRİYET, "Erdoğan'dan Esad'a: Artık o koltuktan çekil", 22.11.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-esada-artik-o-koltuktan-cekil-19301665> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

HÜRRİYET, "CNNTürk Özel Dosya: 6-8 Ekim olaylarında ne olmuştu?", 17.06.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cnnturk-ozel-dosya-6-8-ekim-olaylarinda-ne-olmustu-40869376> Erişim Tarihi: 10.05.2019.

İNAT, Kemal, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", Ortadoğu Yıllığı 2012, Kemal İnat-Muhittin Ataman (ed),Açılım Kitap, İstanbul 2013, s.9-30.

wKÜÇÜKKELEŞ, Müjge, "Arap Birliği'nin Suriye Politikası", SETA Analiz, Mart 2012, s.10.; Bloomberg, "Arap Birliği Suriye'nin üyeliğini askıya aldı", 13.11.2011, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1013587-arap-birligi-suriyenin-uyeligini-askiya-aldi> Erişim Tarihi: 26.03.2019.

LOCKYER, Adam, "Foreign Intervention and Warfare in Civil Wars: The Effect of Exogenous Resources on the Course and Nature of the Angolan and Afghan Conflicts", The University of Sydney, Faculty of Economics and Business., Australia 2008, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

MACFARLANE, S. Neil, "The Terms of the Debate", Intervention in Contemporary World Politics, Adelphi Paper 350, International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press, London 2002, s.13-18.

MILITARY TIMES, A look at US involvement in Syria's civil war, 19.12.2018, <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2018/12/19/a-look-at-us-involvement-in-syrias-civil-war/> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

MİLLİYET, "Erdoğan Suriye'ye ilk cezayı kesti", 22.09.2011, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-suriye-ye-ilk-cezayi-kesti--siyaset-1441752/> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

Gazi

MİLLİYET, "ABD'nin YPG'ye verdiği o silah PKK'dan çıktı!", 12.09.2016, <http://www.milliyet.com.tr/abd-nin-ypg-ye-verdigi-o-silah-gundem-2310131/> Erişim Tarihi: 10.05.2019.

MİŞ, Nebi, "Suriye 2011", Ortadoğu Yıllığı 2011, Kemal İnat-Muhittin Ataman-Fuat Aydın-Bilal Yıldırım(ed), Açılım Kitap, İstanbul 2012, s.257-300.

MİŞ, Nebi, "Suriye 2012", Ortadoğu Yıllığı 2012, Kemal İnat-Muhittin Ataman (ed), Açılım Kitap, İstanbul 2013, s.217-253.

MUIIENBACH, Mark Jerome, "Third-party Interventions in Intrastate Disputes in the Twentieth Century", The University of Arizona, Department of Political Science, USA 2001(Yayımlanmamış Doktora Tezi)

NASSER, Rabie - Zaki Mehch- Khalid Abu Ismail, 'Socioeconomic roots and impact of the Syria crisis', Syria Center for Policy Research, January 2013, s.1-79.

NTV, "O da reform sözü verdi", 31.01.2011, <https://www.ntv.com.tr/dunya/o-da-reform-sozu-verdi,ChmviyLyBkGxFp9ZenVkHA> Erişim Tarihi: 14.05.2019.

NTV, "Erdoğan: 6 hedeften biri tamam", 06.02.2011, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-6-hedeften-biri-tamam,9wUVm0RFwU2NiLC5ErY8nA> Erişim Tarihi: 14.05.2019.

NTV, "Suriye tezkeresi Meclis'ten geçti", 04.10.2012, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/suriye-tezkeresi-meclisten-gecti,BN49rvkCmU2rAieIEglcrg> Erişim Tarihi: 16.05.2019.

OKTAV, Zeynep Özden, "Understanding Iran's Approach to Violent Non-State Actors: The ISIS and YPG Cases", Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases, Ö. Z. Oktav- E. P. Dal- A. M. Kurşun (ed.), Springer, 2018, s.193-210.

OZAN, Emre Suriye İç Savaşı ve Türkiye'nin Değişen Güvenlik Gündemi, Rapor No:2, ANKASAM, Ankara, Mayıs 2017, s.1-69.

ÖNİŞ, Ziya, "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest", Insight Turkey, 14/ 3, Yaz 2012, s. 45-63.

ÖZÇELİK, Necdet, "Yerel Ortaklıkta Yeni Strateji: Eğitim, Donat, Birlikte Savaş", Suriye Gündemi, 26.03.2018, <http://www.suriyegundemi.com/2018/03/26/yerel-ortaklikta-yeni-strateji-egit-donat-birlikte-savas/> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

ÖZDEMİR, Erol Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri, ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları, 1/3, Aralık 2017, s.114-140.

ÖZTÜRK, Bilgehan "Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Politikası", 23.08.2015, <https://www.setav.org/turkiyenin-suriye-sinir-guvenligi-politikasi/> Erişim Tarihi: 10.05.2019.

PECENY, Mark, Democracy at the Point of Bayonets, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 1999.

PHILLIPS, Christopher "After the Arab Spring: Power Shift in the Middle East?: Syria's Bloody Arab Spring", IDEAS Rapor, Nicholas Kitchen (ed), SR011, LSE

Görüş

Akademik
Bakış

129

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

IDEAS London School of Economics and Political Science, London 2012.

PICKERING, Jeffrey, "The Conflict-Prone and the Conflict-Weary: War Outcomes and Types of Military Intervention, 1946-1996", Journal of Political and Military Sociology, 29/2, 2001, s.221-239.

REAGAN, Patrick M., Civil Wars and Foreign Powers: Interventions and Intra-state Conflicts, University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan 2000.

ROY, Bikash A., "Intervention Across Bisecting Border", Journal of Peace Research, 34/3, s.303-314.

SABAH, "ABD'nin YPG'ye verdiği o silah PKK'dan çıktı!", 12.09.2016, <https://www.sabah.com.tr/aktuel/2016/09/12/abd-nin-ypgye-verdigi-o-silah-pkk-dan-ckikti> Erişim Tarihi: 10.05.2019.

SAIDEMAN, Stephen, "Explaining the International Relations of Secessionist Conflicts: Vulnerability versus Ethnic Ties", International Organization, 51/4, s. 721-753.

SPUTNIK, "Suruç'ta ölü sayısı 32'ye yükseldi: 'Saldırını canlı bomba gerçekleştirdi', 20.07.2015 <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201507201016627242/> Erişim Tarihi: 13.05.2019.

Sputnik, "Türkiye'nin yeni 'komşusu': 'Rojava ve Kuzey Suriye Demokratik Federal Sistemi'", 18.03.2016, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201603181021571758-suriye-turkiye-rojava-kuzey-suriye-federasyon/> Erişim Tarihi: 22.05.2019.

STERN, Paul C.-Daniel Druckman, "Conflict Resolution in a Changing World", International Conflict Resolution After the Cold War, Paul C. Stern-Daniel Druckman (ed.), National Academy Press, Washington 2000, s.1-37.

STERN, Paul C.-Daniel Druckman, "Evaluating Interventions in History: The Case of International Conflict Resolution", International Studies Review, 2/1, 2000, s.33-63.

TANRISEVER, Oktay F. "Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri", Bilge Strateji, 8/ 14, Bahar 2016, 7-17.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi, "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Konsepti" Konferansında Yaptıkları Konuşma, 22.11.2016, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/61114/turkiyenin-yeni-guvenlik-konsepti-konferansinda-yaptiklari-konusma> Erişim Tarihi: 30.03.2019.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Sayın Bakanımızın Suriye Yönetimine Yönelik Olarak Kararlaştırılan Önlemler Hakkındaki Basın Açıklaması", 30.11.2011; <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-yonetimine-yonelik-olarak-kararlastirilan-onlemler-hakkindaki-basin-aciklamasi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 16.05.2019

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun TBMM Genel Kurulu'nda Suriye'deki Olaylar Hakkında Yaptığı Konuşma", 26.04.2012 <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-da>

Görüş

Akademik
Bakış

130

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

vutoglu_nun-tbmm-genel-kurulu_nda-suriye_deki-olaylar-hakkinda-yaptigi-konusma_-26-nisan-2012.tr.mfa Erişim Tarihi: 16.05.2019

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama", 20.12.2016, Moskova, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa Erişim Tarihi: 23.05.2019.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, "Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler", 21.03.2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 Erişim Tarihi: 26.03.2019.

THE NEW YORK TIMES, "Turkish Minister and Other Envoys Press Syrian Leader", 09.08.2011, https://www.nytimes.com/2011/08/10/world/middleeast/10syria.html?_r=0 Erişim Tarihi: 26.03.2019.

TUNÇ, Ayşe Şebnem, "Mülteci Davranışı Ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme", TESAM Akademi Dergisi, 2/2, s.29-63.

UNCHR, Critical funding needs - Syrian refugees", Rapor, 30.04.2018, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/63395> Erişim Tarihi: 11.05.2019.

WALTER, Barbara, "The Critical Barrier to Civil War Settlement", International Organization, 51/3, 1997, s.335-364.

YENİÇAĞ, "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Suriyeliler için harcanan parayı açıkladı", 28.01.2019

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-suriyeliler-icin-harcanan-parayi-acikladi-221765h.htm> Erişim Tarihi: 11.05.2019

YEŞİLTAŞ, Murat -Ömer Behram Özdemir-Rıfat Öncel-Sibel Düz-Bilgehan Öztürk, "Sınırdaki Düşman Türkiye'nin DAİŞ ile Mücadelesi", SETA Yayınları, İstanbul, 2016, s.1-82.

YEŞİLTAŞ Murat - Merve Seren-Necdet Özçelik, "Fırat Kalkanı Harekâtı: Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler", Rapor, SETA Yayınları, İstanbul, 2017, s.1-58.

YEŞİLTAŞ, Murat "Türkiye'nin DAES İle Çok Boyutlu Mücadelesi", 26.05.2016, <https://www.setav.org/turkiyenin-daes-ile-cok-boyutlu-mucadelesi-2/> Erişim Tarihi: 10.05.2019.

YOUNG, Oran R., "Intervention and International Systems", Journal of International Affairs, 22/2, 1968, s.177-187.

Gazi

Akademik
Bakış

131

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

“Yeni Terörizm”in Geleceğin Güvenlik Ortamına Etkileri: Daeş Örneği

The Effects of the “New Terrorism” on the Security Environment of Future: Daesh Example

Selim KURT*

Öz

Terörizm, özellikle Soğuk Savaş sonrası dünyada uluslararası politik gündemi sıklıkla meşgul etse de, modern bir fenomen değildir. Hiç kuşkusuz 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik olarak on dokuz El Kaide militanı tarafından gerçekleştirilen terör eylemi, terörizm açısından tam bir kırılma noktasıdır. Bu noktadan sonra değişen organizasyon yapısı ve yöntemleriyle “yeni terörizm” olarak adlandırılmaya başlanan terörün motivasyon kaynakları ile uygulamaları da önemli ölçüde değişmiştir. Öncelikle yeni terör örgütlerinin minimum emir komutanın geçerli olduğu gevşek yatay ağlar şeklinde örgütlenmeye başladıkları görülmektedir. İkinci olarak bu terör dalgasındaki örgütlerin kendilerinden öncekilere nazaran konvansiyonel silahların yanı sıra kitle imha silahlarına yönelik ilgilerinin ve erişim isteklerinin de arttığı müşahade edilmektedir. Ayrıca bu yeni terör dalgasının ideolojik olarak mistik ve dini motivasyonlara dayalı olduğu söylenebilir. Diğer taraftan bu yeni terörist örgütler eylemlerinde can kayıplarını en üst seviyeye taşıyacak alışılmadık asimetrik yöntemler kullanmaktadırlar. Lave olarak bu örgütlerin, teknolojik gelişmelere paralel olarak, sosyal medya gibi yeni iletişim araçlarının kullanımında da uzmanlaştıkları görülmektedir. Hiç şüphesiz 11 Eylül saldırılarının ardından yeni terörizm tartışmalarının daha yoğun bir şekilde yapılmaya başlandığı bir ortamda DAEŞ'in kullandığı yöntemler ve uyguladığı taktiklerle muadili olan örgütlerin de önüne geçerek yeni terörizmin en önemli temsilcilerinden biri haline geldiği söylenebilir. Bu çerçevede çalışmada, yeni terörizmin geleceğin güvenlik ortamına etkileri, yeni terör tanımının sahadaki en iyi örneklerinden biri olan DAEŞ terör örgütü üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Terörizm, Uluslararası Terörizm, 11 Eylül Saldırısı, DAEŞ, İslam Devleti.

Abstract

Terrorism is not a modern phenomenon, although it is often engaged in the international political agenda, especially in the post-Cold War world. There is no doubt that the terrorist attack carried out by the nineteen Al-Qaida militants against the United States on September 11, 2001 was a complete breaking point for terrorism. After this point, motivation sources and methods of the terror, which was started to be called as “new terrorism” with its new organization structure and applications, has been changed dramatically. First of all, it is seen that new terrorist organizations have started to be organized in the form of loose horizontal networks with minimum chain of command. Secondly, it is observed that the terrorist organizations in this wave of terror have increased their interest and demand for access to weapons of mass destruction as well as conventional weapons compared to their predecessors. Also it can be said that this new wave of terror is ideologically based on mystical and religious motivations. On the

Makale Geliş Tarihi: 04.09.2018. Makale Kabul Tarihi: 29.03.2019.

* Dr. Öğretim Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, selim.kurt@giresun.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-0462-5791

Görüş

Akademik Bakış

133

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

other hand, these new terrorist organizations use unusual asymmetric methods to maximize casualties in their actions. In addition, it is seen that these organizations are specialized in the use of new communication tools such as social media in parallel with technological developments. Undoubtedly, it can be said that ISIS become one of the most important representative of new terrorism in terms of used methods and implemented tactics in the such an environment that new terrorism debates began to be held more intensively following to the September 11 attacks. In this context, the effects of the "new terrorism" to future security environment was analyzed in this study through the DAESH terrorist organization, which is one of the best examples of the new terror definition.

Key Words: New Terrorism, International Terrorism, September 11 Attack, DAESH, Islamic State.

Giriş

Terörizm modern bir olgu olmayıp, her çağda var olmuştur ve var olmaya da devam edecektir. Ancak terörizm açısından Soğuk Savaşın sona ermesinin yanı sıra özellikle 11 Eylül saldırıları bir milat olarak kabul edilmektedir. Esasen 90'lı yılların ortasından itibaren kendinden önceki terör uygulamalarından önemli bir farklılık arz eden terörizm, değişen organizasyon yapısı ve benimsediği yeni yöntemlerle "yeni terörizm" olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Ancak gerek fiziksel gerekse duygusal açıdan yarattığı büyük yıkımla 11 Eylül saldırıları, terörizm hususunda meydana gelen bu değişimi dünya gündeminin üst sıralarına taşıyarak, uluslararası camiadaki farkındalığı da artırmıştır. Böylelikle Soğuk Savaş sonrası dünyada terörizm, uluslararası güvenliğe yönelik en önemli meydan okuma olarak kabul edilmeye başlanmıştır. 1990 yılların ortaların itibaren, değişen nitelikleriyle ön plana çıkmaya başlayan yeni terörizmin temellerinin büyük ölçüde 1979 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Afganistan'ı işgali üzerine, Sovyet askeri birliklerini ülkeden atmak için örgütlenen mücadeleye dayandığı söylenebilir. Bu mücadele tüm dünyadaki Müslüman toplumlarından büyük bir destek görmüş ve dünyanın farklı yerlerinden pek çok savaşçı, mücahit adı verilen Afgan savaşçıların yanında Sovyet askerilerine karşı savaşmak için ülkeye akın etmiştir.¹

Afganistan'daki mücadelenin sona ermesi üzerine bu kuşak Sovyet sonrası çatışma noktaları olan Bosna ve Çeçenistan gibi yerlerdeki mücadelelere de katılmıştır. Cihatçı bir ideoloji benimseyen bu terörist kuşak için bir diğer kırılma noktası ise 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve müttefiklerinin Irak'ı işgali olup, söz konusu savaşçılar bu kez de Irak'taki işgal güçlerine karşı savaşmak için Irak'a gelmişlerdir. Bu savaşçılardan biri olan ve Afganistan'daki mücadelede de yer alan Ebu Musab el-Zerkavi de Irak'a gelip, söz konusu mücadeleye katılmış ve daha sonra Irak Şam İslam Devleti'ne (DAEŞ) dönüşecek olan örgütün temellerini atmıştır.²

1 Gus Martin, *Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar* (çev. İhsan Çapçioğlu ve Bahadır Metin), Adres Yayınları, Ankara 2013, s. 211. ve David C. Rapoport, "The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences", *Current History*, December 2001, <https://www.researchgate.net/publication/286896869>.

2 Zeynep Ece Ünsal – Kemal Olçar, "Avrupa'da Radikalleşme ve DAEŞ: DAEŞ'in Evrilmesi ve

2014 yılında Musul’un ele geçirilmesini takiben Suriye ve Irak’ı içine alan bölgede İslam Devleti’ni ilan eden örgüt, takiben kendisine karşı kurulan küresel koalisyonun saldırıları nedeniyle 2017 yılının sonunda bölgedeki etkisini önemli ölçüde yitirmiştir. Ancak, cihatçı terörizmin, daha önceki örneklerde de görüldüğü üzere, yeni koşullara ve tehditlere çok hızlı bir şekilde adapte olma kabiliyeti bulunmakta olup, özellikle Irak ve Suriye’de ABD’nin başını çektiği ittifaka karşı yürüttüğü mücadeleyi sosyal medya aracılığıyla tüm dünyaya duyuran örgüt dünya çapında bir üne ve destekçi grubuna sahip olmuştur. Bu nedenle gelecekte de uluslararası güvenlik ortamına yönelik en önemli tehdit olmayı sürdürmesi beklenmektedir.³

Bu nedenle günümüzde uluslararası güvenliğe yönelik en önemli meydan okuma olarak görülen radikal dini terörün en önemli temsilcilerinden biri olan DAESH terör örgütü çerçevesinde, bu yeni terör dalgasını adlandırmak için kullanılan yeni terörizmin niteliklerinin ortaya çıkarılması bu çalışmanın en önemli amacıdır. Böylelikle yakın ve orta vadede de uluslararası güvenliğe tehdit teşkil etmesi beklenen⁴ yeni terörizm ile mücadele hususunda bir perspektif ortaya konması hedeflenmektedir. Bu amaçla çalışmada gerek teorik gerekse bunun sahadaki uygulamalarına işaret edecek şekilde yeni terörizm bağlamında DAESH terör örgütü ele alınarak etraflıca incelenmiştir. Bu kapsamda DAESH terör örgütünün büyük ölçüde yeni terörizmin unsurlarıyla örtüşmesine karşın, klasik terör örgütlerinin yanı sıra kendi çağdaşlarından en önemli farkının alan kontrolüne yönelmesi olduğu söylenebilir.⁵ Ayrıca en dikkat çekici özelliği ise internet ve bu çerçevede yaygınlık kazanan sosyal medyanın kullanımında uzmanlaşmasıdır. Medya yayınlarının benzer bakış açısına sahip olan diğer aşırılık yanlılarının gelecekteki davranışlarını etkilemesi olarak adlandırılan “Bulaşıcı Etki”⁶ bağlamında, benzer ideolojik arka plana sahip olan örgütlerin de DAESH’in bu yöntemini kopyalayacak olması nedeniyle, kontrolü son derece zor olan bu alan üzerinden yapılacak propagandanın, gelecekte terörizmin kontrolünü daha da zorlaştıracığı belirtilmelidir. Bu çerçevede çalışmada öncelikle terörizmin ne olduğuna değinilmiş, takiben kısaca DAESH terör örgütünden bahsedilmiş, ardından yeni terörizmin ön plana çıkan nitelikleri

Avrupa Güvenliğine Yönelik Tehditler”, Güvenlik Stratejileri, XV/29, 2019, s. 128. ve Rapoport, “The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences”.

- 3 Sara Malm, “A Worldwide State of Terror: Map Shows How ISIS Continues to Wreak Carnage Across the Globe, Despite Losing its ‘Caliphate’”, Daily Mail Online, 12 Temmuz 2018, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-5945599/ISIS-terror-attacks-2018-Map-Islamic-States-continued-carnage-not-defeated.html>. ve Ünsal – Olçar, a.g.m., s. 129.
- 4 Rapoport 2013 yılının Ocak ayında yayınlanan “The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences” başlıklı makalesinde yeni terörizmin ayırt edici özelliklerinden biri olan dini temelli terörizmin 2026 yılında sona ereceğini söylemiştir. Bkz. Rapoport, “The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences”.
- 5 Emilio Sanchez de Rojas Diaz, “Are We Facing the Fifth International Terrorist Wave?”, IEEE, 19 January 2016, http://www.ieee.es/en/Galerias/fichero/docs_analisis/2016/DIEEEA02-2016_Oleada_Terrorismo_Internacional_ESRD_ENGLISH.pdf.
- 6 Martin, a.g.e., s. 107.

Gazi

Akademik
Bakış

135

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

çerçevesinde DAES örgütü analiz edilerek, yeni terörizmin geleceğin güvenlik ortamına muhtemel etkilerine ilişkin öngörülerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Terörizm Nedir?

Terörizmi nedenleri ele alındığında, terörün büyük ölçüde insanların zihninde başladığı sonucuna ulaşılabilir. Esasen terör zihinlerde yaşar ve olgunlaşır, bunun nedeni ise insanın bu hususa ilişkin tecrübesinin terör hissiyatına dayanmasıdır. Pek çok çalışma, taktikleri, normatif olarak çağrıştırdığı mana ve amaçları tarihsel süreçte dönüşen terörizm adını verdiğimiz faaliyetin tarihsel olarak koşullandığını göstermektedir. Terörün araçsallaştırılması tarih ötesi insan gerçekliğine dayanan bir faaliyet ve uygulamadır.⁷

Diğer taraftan terörizmin tanımlanması hususu sosyal bilimlerin en tartışmalı konularından biridir. Terörizmi gerilla savaşı, suç veya çılgın seri katillerden ayırt etme probleminin yanı sıra “birinin teröristi, diğerinin özgürlük savaşçısıdır” şeklinde genel olarak bilinen ifade, “terörizm” sınıflandırılmak istediğinde moral bir yargıda bulunulabilmesi problemini de ortaya koymaktadır. Bu nedenle halen terörizme ilişkin yaygın bir şekilde kabul edilmiş bir tanım bulunmamaktadır. Walter Laqueur gibi bazı yazarlar “hem terörizmin kapsamlı bir tanımının bulunmadığını hem de yakın bir gelecekte de bulunmamasının mümkün olmadığını” iddia etmektedirler. Diğer taraftan Jeffrey Simon, terörizmin tüm dünyada kullanımda olan en az 212 farklı tanımının olduğunu ifade etmekte ve bunlardan 90’ının hükümetler ve diğer kurumlar tarafından kullanıldığına işaret etmektedir.⁸ Terörizm kelimesi Latince kökenlidir. Latince “terrere” kelimesinden gelen sözcüğün anlamı “korkudan titreme” veya “titremeye sebep olma”dır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “yıldırın” şeklinde ifade olunan kelime, Fransızca Petit Rebort sözlüğünde “bir toplumda bir grubun, halkın direnişini kırmak için yarattığı ortak korku” olarak tanımlanmaktadır.⁹

Zaman içinde terörizmin diğer anlamlarının önüne, “siyasi bir amaçla” yapıyor olmak da eklenmiş, yani siyasi bir amaçla hareket etme ve dehşete düşürme, korku salma terör eyleminin temel unsurları haline gelmiştir.¹⁰ Esasen siyasi amaçla yapılan eylemler tarihi, siyasi bir otoritenin ortaya çıkışıyla ilişkilendirilmekte olup, iktidarın tek bir kişinin eline geçmesi ve bu kişinin ortadan kaldırılmasının siyasi değişime yön verebilmenin en seri ve basit yolu olduğunun keşfedilmesine dayanmaktadır. Bu şekildeki eylemler genellikle ya şahsi ya da hizbi sebeplerden veya taht kavgaları hüviyetinde vuku bulmuşlar-

7 Ken Booth - Tim Dunne, *Terror in Our Time*, Routledge, New York 2012, s. 18.

8 Alexander Spencer, “Questioning the Concept of ‘New Terrorism’”, *Peace Conflict & Development*, Number: 8, January 2006, s. 2-3.

9 Atilla Yayla, “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, IV/1, 1990, s. 335. ve Türk Dil Kurumu İnternet Sayfası, “Terör,” http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts.

10 Tuğçe Gençtürk, “Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar”, *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 3 Şubat 2012, <http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/tgenc-turk/TerorUluslararası.pdf>, s. 3.

dır. Bu çerçevede gerçekleştirilen eylemlerin mağdurları kimi zaman bir zorba, kimi zaman da bir haydut olsa da, onu öldürmek bir cinayet olarak değil bir fazilet olarak görülmüş ve bu eylemleri bir fazilete dönüştürecek ideolojik meşruiyet kazandırma çabaları genellikle siyaset ve din bağlamında gerçekleştirilmiştir.¹¹

Bu çerçevede, çok genel bir bakış açısından, terörizm bireylerin veya ulus-altı grupların şiddeti, terör eylemlerinin kurbanlarının ötesinde daha büyük bir dinleyici kitlesinin gözünü korkutmak suretiyle politik veya sosyal bir amaç elde etmek için önceden tasarlanmış kullanımı ya da kullanma tehdidinde bulunmasıdır.¹² Terörizmi milattan öncesine götürerek bugünkü Filistin topraklarında faaliyet göstermiş bulunan Yahudi kökenli Scari örgütü ile özdeşleştirilenler olduğu gibi Hasan Sabbah’ın Haşhaşin’lerini ilk örgütlü terör hareketi olarak gösteren uzmanlar da bulunmaktadır. Ayrıca terörizmi anarşizmle özdeşleştirerek günümüz eylemlerine referans olarak 18’nci yüzyılda Çarlık Rusya’sında ortaya çıkan Narodnoy Volya’yı verenler de bulunsa da,¹³ terör kelimesinin, bugünkü anlamında ilk defa Fransa’da, Fransız Devrimi’nden sonra kullanıldığı kabul edilmektedir.¹⁴

Bu çerçevede terör kelimesi Batı’nın kelime dağarcığına Fransız ihtilalcilerinin iç düşmanlarına yönelik 1793 ve 1794 yıllarındaki eylemleri dolayısıyla girdiği söylenebilir. Kelime doğrudan idam şeklinde tezahür eden hükümet baskısına göndermede bulunmaktadır. Terör iktidarı döneminde yaklaşık 17.000 yasal idam gerçekleşmiş ve 23.000 civarında da yasadışı idam vakası vuku bulmuştur. Bazı uzmanlar 1793-1795 yılları arasındaki son derece kanlı Vendee Sivil Savaşı’nı da Terör İktidarı’nın bir sonucu olarak görmekte olup, bu savaşın da dahil edilmesi halinde yasal araçlarla öldürülenlerin sayısının 200.000 dolaylarına ulaştığı söylenmektedir.¹⁵ Fransız İhtilali uzmanları, radikal devrimci gücün etkili olduğu iki yılda orijinal Terör İktidarı’nı Fransız muhaliflere yönelik devletin organize ettiği veya devlet destekli bir şiddet olarak değerlendirmektedirler. Ancak Fransız İhtilali’nden bu yana terör kelimesinin anlamı da genişlemiştir. Halen terör hususunda çalışan uzmanlar terörü vatandaşların gözünü korkutmaya yönelik bir yıldırma politikası olarak görmeye devam etmektedirler. Ancak uzmanlar terör terimini, Basklı ayrılıkçıların, İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu’nun ve Sri Lanka’daki Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları gibi yerel muhaliflerin hükümet hedeflerine yönelik gizli saldırılarına işaret etmek için de kullanmaktadırlar. Zaman zaman etnik temizlik ve soykırım gibi

- 11 Bernard Lewis, *Haşhaşiler: İslam’da Radikal Bir Tarikat* (çev. Kemal Sarsızözen), Kapı Yayınları, İstanbul 2018, s. 194-195.
- 12 Todd Sandler, “New Frontiers of Terrorism Research: An Introduction”, *Journal of Peace Research*, XLVIII/ 3, May 2011, s. 280.
- 13 Ercan Çitlioğlu - Fatih Dedemen, “Terörizmi Anlamak,” *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, III/ 2, Kasım 2014, s. 26.
- 14 Yayla, a.g.m., s. 335.
- 15 Charles Tilly, “Terror, Terrorism, Terrorists”, *Theories of Terrorism: A Symposium*, Proceedings, March 2004, American Sociological Association, Washington 2004, s. 9.

Gazi

Akademik
Bakış

137

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

uygulamalar da terör yakıştırmalarına maruz kalmaya başlamıştır. Bu nedenle terim günümüzde çok çeşitli insan gaddarlıklarını tanımlamak için kullanılır hale gelmiştir.¹⁶

Bu bölümde son olarak David C. Rapoport tarafından ortaya atılan ve terörizmin tarihsel süreçte gelişimi açısından, alanda yaygın bir şekilde kabul gören Dalga Teorisi ele alınacaktır. Rapoport'un önermesi son derece basit ve açıktır. Buna göre Rapoport, birbirini takip eden dört terörizm dalgası tanımlamaktadır. Bu dalgalardan ilki 1880 yılında popüler Rus terör örgütü Narodnaya Volya ile başlatılan ve yaklaşık olarak kırk yıl süren (20. yüzyılın başlangıcına kadar) "Anarşist Dalga"dır. Bu dalgayı 1920'li yıllarda başlayan ve 1960'lı yıllara kadar devam eden "Anti-Kolonyal Dalga" ile 1960'lı yıllarda başlayıp büyük ölçüde 90'lı yıllarda son bulan "Yeni Sol Dalga" takip etmiştir. Rapoport tarafından tanımlanan son dalga ise 1979 yılında başlayan ve kendisinden önceki dalgalarla benzer özellikler göstermesi halinde 20-25 yıl¹⁷ daha devam etmesi beklenen "Dini Dalga"dır.¹⁸

Anarşist dalga 19. yüzyılın sonlarında Çarlık Rusya'da başlamış ve hızlıca tüm dünyaya yayılmıştır. Rapoport Anarşist dalga için imza niteliğinde bir silah karakteristiğinden söz etmese de, bu dönemde ateşli silahlar ile bombaların yaygın bir şekilde kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca bu dönemde gerçekleştirilen terörist faaliyetlerin ön plana çıkan bir özelliği olarak, Anarşist dalgayı "Suikastın Altın Çağı" olarak tanımlamaktadır. Monarkların, başbakanların ve devlet başkanlarının birbiri ardına öldürüldüğü bu dönemde, suikastçıların da kolayca uluslararası sınırları geçtiklerini belirtmektedir. Ayrıca Anarşist dalgayı, antik dalgadan ayıran en önemli hususun uluslararası iletişim teknolojileri olduğunu ifade etmiştir. Bu durum Rus anarşistlerin kendi devrimlerinin doktrinini tüm dünyaya yaymalarını mümkün kılmıştır.¹⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Anarşist dalga sona ermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren Versay Barış Antlaşması ise ikinci dalga olan Anti-Kolonyal Dalga'yı tetiklemiştir. Savaşın galipleri öncelikle mağlup Avrupalı devletleri parçalamak için ulusların kendi kaderini tayin etmesi prensibini ortaya atmışlardır. Parçalanan bu devletlerin Avrupalı olmayan parçalarının ise henüz bağımsızlığa hazır olmadıkları varsayılarak, bağımsızlık için hazır olana kadar doğrudan galip devletler tarafından yönetilen Milletler Cemiyeti'nin "Mandaları" olmalarına karar

16 Tilly, a.g.m., 9.

17 Rapoport 2013 yılında yayınlanan bir makalesinde dördüncü dalganın 2026 yılında sona ereceğini söylemiş ve bu tarihi değiştirmek için ortada bir neden olmadığını da ilave etmiştir. Bkz. Rapoport, "The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences".

18 David C. Rapoport, "The Four Waves of Rebel Terror and September 11", *Anthropoetics*, VIII/1, Spring/Summer 2002, <http://anthropoetics.ucla.edu/ap0801/terror/>. ve Tom Parker - Nick Sitter, "The Four Horsemen of Terrorism: It's Not Waves, It's Strains", *Terrorism and Political Violence*, XXVIII/2, 2016, s. 198.

19 Rapoport, "The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences". ve Jeffrey Kaplan, "Waves of Political Terrorism", *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, (Kasım 2016), <https://oxfordindex.oup.com/oi/viewindexcard/10.1093/S002facreforeS002f9780190228637.013.24>.

verilmiştir. Ancak galip devletler bu süreçte farkında olmadan kendi meşruiyetlerinin de altını oymuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri Versay'ın taleplerini konsolide ederek genişlettiler. Bir kez daha mağlup devletler imparatorluklarını tasfiye etseler de, bu sefer kolonyal bölgeler (Kore, Etiyopya, Libya vb. gibi) Manda değil özgür devletler olmuşlardır. Ve bu defa galip devletler kendi imparatorluklarını da tasfiye etmek zorunda kalmışlardır. Bu çerçevede söz konusu ülkelere bağlı olan topraklarda, bağımsızlık yönünde popüler terör faaliyetleri baş göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından tüm İmparatorluklarda başarılı terörist gruplar ortaya çıkmış ve İsrail, Cezayir gibi ülkelerin kurulmasına yardımcı olmuşlardır. İmparatorlukların dağılması bu dalganın gerilemesine neden olsa da, Sovyetler Birliği her zaman için isyancılara yardım hazır olduğundan Soğuk Savaş döneminde bu dalga yeniden hızlanmıştır. Rapoport bu dalganın ayırt edici bir özelliği olarak, bu dönemde terörizmin son derece olumsuz bir imaj kazanması dolayısıyla, ikinci dalga temsilcilerinin kendilerini tanımlamak için yeni bir tanımlama kullanmalarını göstermiştir. Bu çerçevede teröristler kendilerini “özgürlük savaşçıları” ya da “hükümet terörüne” karşı mücadele verenler şeklinde tanımlamaya başlamışlardır. Ayrıca Rapoport bu dönemde kullanılan taktiklerin de değiştiğini belirterek ikinci dalgada ilk dalganın aksine daha az suikast yönetiminin kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca yeni dalganın stratejisinin eskisinden çok daha karmaşık olduğunu ifade ederek, geniş yelpazedeki hedeflerin seçildiğini ve önemli olanın bunlara uygun bir sırayla saldırmak olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan gerilla benzeri vur-kaç taktiklerine büyük önem verildiğini ve saldırıların, teröristler ayırt edici bir emareye sahip olmadıkları ve silahlarını da gizledikleri için, halen daha savaş kurallarının ötesine geçmediğini dile getirmiştir. İkinci nesil teröristlerin uluslararası arenayı önceki dalgadan daha verimli bir şekilde kullandıklarını belirten Rapoport, farklı ulusal grupların, onlara ortak bir bağ veren, uluslararası devrimci bir geleneğin çığırtkanlığını yaptıklarını, ancak yine de bu tür grupların literatüründe yer alan kahramanların kendi ulusal gelenekleriyle bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Diaspora gruplarının daha önce görülmedik bir şekilde etkinliklerini artırdıklarını ve akraba topluluklara sahip olan yabancı devletlerin de önceye nazaran daha aktif hale geldiklerini iddia etmiştir.²⁰

Rapoport tarafından üçüncü dalga olarak adlandırılan “Yeni Sol” terörizm, esasen ilk dalgada ele alınan “Eski Sol” faaliyetlerin evrilmiş halinin devamı olarak nitelendirilebilir. 19. yüzyılın başında kurulan Sosyalist Devrimci Parti, sol tehdidi, 1879 yılında kurulan aşırı sol bir örgütlenme olan Narodna ya Volya'dan devralmıştır. Takiben 1905-1906 devrimlerinin başarısızlığa uğramasının ardından soldaki pek çok terörist grup, 1917 Devrimi'nin ardından, yeteneklerini yeni rejimin “Kızıl Terörü”ne ödünç vermiştir. Bunun bir sonucu olarak Komünist Enternasyonel (veya Komitern) Stalin'in Sovyet Rusya dışın-

20 Rapoport, “The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences”.

Gazi

Akademik
Bakış

139

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

da yürüttüğü terörün hem kurbanı hem de bir aracı haline gelmiştir.²¹ Takip eden süreçte Vietnam Savaşı “yeni sol dalga”yı tahrik eden en önemli politik olay olmuştur. Vietkong’un basit silahlarının Amerika’nın modern teknolojisi karşısındaki etkinliği, düzen karşıtı örgütlerde mevcut sistemin kırılma noktasına ilişkin umutları yeşertmiştir. Bu dönemde savaşın gençler arasında mevcut sisteme yönelik büyük bir hayal kırıklığı yarattığı Üçüncü Dünya’da ve Batı’da pek çok sol anlayışa sahip grup ortaya çıkmıştır. Amerikan Hava Durumu Örgütü, Alman Kızıl Ordu Fraksiyonları, İtalyan Kızıl Tugayları, Japon Kızıl Ordu ve Fransız Doğrudan Eylem örgütü gibi Batılı gruplar Üçüncü Dünya’daki kitlelerin savunucuları olduklarını iddia etmişler ve bir “Sovyet dünyası”nın ortaya çıkışı söz konusu gruplara moral desteğin yanı sıra eğitim ve silah temini gibi hususlarda da cesaret vermiştir. Rapoport özellikle ilk dalga ile üçüncü dalganın can alıcı benzerliklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Örneğin ikinci dalgada kadınların rolleri son derece sınırlıyken, onların bu yeni dalgada yeniden örgüt lideri ve savaşçısı olarak ön plana çıktıklarına işaret etmiştir. Ayrıca Rapoport ilk dalgadaki “sembolik hedefler”in ikinci dalganın “askeri hedefleri”nin yerini aldığına dikkat çekmiştir. Bu yeni dönemde rehine almak için uçakların sıklıkla kaçırılma eylemlerine maruz kaldığını dile getiren Rapoport, rehine krizlerinin yeni dalganın karakteristiği haline geldiğini belirtmiştir. Diğer taraftan bu yeni dalgada 73 farklı ülkede adam kaçırma eylemlerinin görüldüğünü ve bu eylemlerin sıklıkla İtalya, İspanya ve Latin Amerika’da gerçekleştiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede 1968’den 1982 yılında kadar 951 rehinenin karıştığı 49 uluslararası adam kaçırma vakasının yaşandığını dile getirmiştir. Başlarda rehinelere, kaçırılanlar için politik bir kaldıraç olarak kullanılsa da, sonraları para, adam kaçırma eylemlerinde merkezi bir rol oynamaya başlamıştır. Ayrıca Rapoport, daha önce vazgeçilmiş bir uygulama olan suikastın da bu dalgada yeniden canlandığını ifade etmiştir. Diğer taraftan “uluslararası terörizm” anlayışının da yeniden canlandığını belirten Rapoport, geleneksel inanışların farklı ulusal gruplar arasında bir bağ yaratmasına dikkat çekmiştir. Bu yeni uluslararasılaşmanın simgesi olarak ise Libya gibi terörizme destek veren bazı devletlerin tüm radikal grupları desteklemesini göstermiştir. Bu yeni dalganın uluslararası boyutunun hedeflerin seçimine de yansıtıldığına dikkat çeken Rapoport, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) gibi bazı örgütlerin kendi topraklarından daha çok yurtdışında saldırı gerçekleştirmelerini bu duruma bir örnek olarak vermiştir. Diğer taraftan yeni dalgayı temsil eden grupların kendi topraklarında da uluslararası önemi olan hedefleri seçtiklerine işaret etmiştir. Üçüncü dalganın 1980’li yıllarda zayıfladığını belirten Rapoport, Devrimci grupların faaliyet gösterdikleri ülkelerde yenilgiye uğradıklarını ifade etmiştir. Bu noktada İsrail’in Lübnan’ı işgal etmesinin ardından teröristlerin eğitimi için kullanılan FKÖ kamplarını yok ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca üçüncü dalganın gerilemesinde 1904’ten itibaren uluslararası alanda polis yapıları arasında işbirliğine gidilmesinin de önemli bir rol oynadığına

21 Parker ve Nick, a.g.m., s. 206.

dikkat çeken Rapoport, bu çabaların 1976 yılında Trevi'nin²² ve 1994 yılında ise Europol'un kuruluşuyla nihayete erdiğini belirtmiştir.²³

Üçüncü dalganın sona ermeye başlaması üzerine, bu kez de dördüncü dalga ön plana çıkmaya başlamıştır. Dini ve etnik kimlikler genellikle birbirleriyle örtüştüğü için dini elementler her zaman için modern terörizmde önemli bir rol oynamıştır. Bir önceki dalganın amacı seküler devletler kurmak olsa da, dördüncü dalgadaki terörist grupların amacı bir din devletini hayata geçirmektir.²⁴ İlk üç dalgada tetikleyici politik olaylar ile terörist faaliyetlerin gelişimi arasında zaman aralığı bulunmaktadır. Ancak bu dalgada tetikleyici olaylar doğrudan terörizmle ilişkili olduğu için zaman aralığı kaybolmuştur. İslam dünyasında meydana gelen tüm olaylar dini terörü meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Takiben hızlı bir şekilde Yahudi, Sih ve Hıristiyan terör grupları da ortaya çıkmıştır. Ancak sözde İslami anlayışa sahip olan gruplar daha uzun süreli ve daha önemli bir küresel etkiye sahip olmuşlardır. Rapoport, “inti har bombacılığı” ile “şehitlik” kavramının bu dalganın ayırt edici taktikleri olduğunu ve bu dalgayı daha yıkıcı hale getirdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca bir diğer ayırt edici özellik olarak da özellikle sözde İslami grupların kendi toplumları için sosyal hizmet kampanyaları başlatmalarını göstermiştir.²⁵ Bu dalganın kalbinde İslam'ın olduğunu iddia eden Rapoport sözde İslami grupların son derece ölümcül ve ciddi uluslararası saldırılar gerçekleştirdiklerine işaret etmiştir. Bahsi geçen saldırılar bir yandan dava taraftarlarına umut olurken, diğer yandan da dini temelli aşırılıkçı bir anlayışa sahip olan grupları da etkilemiştir. Rapoport 1979 yılında meydana gelen ve Müslümanları ilgilendiren dört olayın hem dinin önemini hem de seküler güçlerin zayıflığını ortaya koyduğunu iddia etmiştir. Rapoport bunları şu şekilde sıralamaktadır; İran Devrimi, Camp David Anlaşması'nın imzalanması, yeni bir İslami yüzyılın başlaması ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali. Dördüncü dalganın diğerlerinden çok daha etkili ve ölümcül olduğunu belirten Rapoport, diğer taraftan diğerlerinden daha az terörist grup ürettiğini iddia etmiştir. Bu çerçevede 1980'li yıllarda pek çoğu üçüncü dalgayı temsil eden yaklaşık 200 terörist grubun bulunduğunu, ancak bir sonraki on yılda sayının 40'lara kadar gerilediğini belirtmiştir. Ancak Rapoport dördüncü dalgada yer alan terörist grupların bir önceki dalgaya nazaran daha fazla üyeye sahip olduklarını ifade ederek, Bin Ladin El Kaide'yi kurduğunda 5.000'nin üzerinde üyesi olduğunu, diğer taraftan en kalabalık üçüncü

22 1976 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu üyesi olan ülkelerin polis birimleri arasında işbirliği sağlamak amacıyla kurulan bir yapıdır. Hükümetlerarası bir örgüt olan Trevi'nin üyeleri üye ülkelerin Adalet ve İçişleri Bakanları'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Avrupa Birliği İnternet Sayfası, “Police Cooperation”, <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/156/police-cooperation>.

23 Rapoport, “The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences”.

24 Rapoport, “The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences”.

25 David C Rapoport, “Terrorism as a Global Wave Phenomenon: Religious Wave”, Ekim 2017, https://www.researchgate.net/publication/321171687_Terrorism_as_a_Global_Wave_Phenomenon_Religious_Wave.

Gazi

Akademik
Bakış

141

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

dalga grupların dahi birkaç yüz aktif üyeyi geçemediklerini dile getirmiştir.²⁶ Bu çağın en tanınmış dini devrimci örgütü olan El Kaide'nin amacı ise bütün dünyadaki Müslümanları kutsal bir savaşta birleştirmektir. Bu çerçevede El Kaide en iyi anlamıyla, aynı görüşü savunan dini devrimcilerin gevşek bir ağı olarak tanımlanabilir.²⁷ El Kaide'yi harekete geçiren en önemli olay ise, 1990 yılındaki Körfez Savaşı sırasında Suudi Arabistan'ın Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması için "kutsal topraklara" Amerika'nın askeri üstler kurmasına izin vermesidir. Bu kararlarla öfkelenen El Kaide, Hazreti Muhammed'in bu toprakların sadece tek bir din için liman olacağı emrinin ihlal edildiğini iddia etmiştir. Ve örgüt bu olaydan, artık "Uzak Düşman"a da saldırılmasının meşrulaştığı sonucunu çıkarmıştır. Takiben gerçekleşen 11 Eylül olayları, ayırım gözetmeyen tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 11 Eylül'e verilen cevap, pek çok milletten insanın ölümü dolayısıyla, eşi benzeri görülmemiş niteliktedir. Birleşmiş Milletler'in (BM) gözetimi altında 100'den fazla ülke Afganistan'daki El Kaide örgütüne karşı gerçekleştirilen harekate katılmıştır. Ancak daha Afganistan'da durum tam olarak kontrol altına alınmadan Amerika pervasız bir kararla Irak'a müdahale etmiş ve bu müdahale El Kaide'ye pek çok yeni eleman kazandırırken Amerika'nın müttefiklerini dahi kaybetmesine yol açmıştır. Ayrıca Amerika'nın Irak'ta neden olduğu tahribat, DAESH adı verilen yeni bir dini temelli örgütün de Irak ve Suriye'de kök salmasına imkan vererek, tüm dünyanın güvenliğine önemli önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.²⁸

DAESH

Gerçekleştirdiği kanlı eylemler ve Irak ve Suriye'de ele geçirdiği topraklarla adını özellikle 2014 yılı içerisinde sıkça duyuran DAESH, ilk olarak 1999 yılında Ebu Musab el-Zerkavi tarafından Afganistan'da, Tevhid ve Cihad Örgütü olarak kurulmuş, 2001 yılında Irak'ın kuzeyine gelmiş ve ABD güçlerine karşı savaşmıştır.²⁹ 2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgalinin ardından Irak'ta kök salmaya başlayan DAESH, esasen SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile ortaya çıkan cihatçı terörün bir devamı niteliğindedir. Diğer taraftan örgütün karar verme yetkisine sahip üst düzey isimlerinin çoğu Saddam Hüseyin'in askeri veya güvenlik güçlerinde görev almışlardır. Bir bakıma bu seküler Baasçılığın İslami köktencilik kisvesi altında Irak'a geri dönmesidir.³⁰ Örgüt, 2004 yılında El-Kaide ile bağlantılı hale gelerek Irak El-Kaidesi ismini almıştır. Ez-Zerkavi yayınladığı bir video ile El Kaide'ye biat ettiğini açıklamış ve bu biat açıklaması Tevhid ve Cihad Örgütü'nün adının "İki Nehir Arasında El Kaide Örgütü" olarak değişmesiyle sonuçlanmıştır. Sonuç olarak ez-Zerkavi'nin örgütü El Kaide'nin müt-

26 Rapoport, "The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences".

27 Martin, a.g.e., s. 188.

28 Rapoport, "The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences".

29 Şemsettin Erdoğan - Ergün Deligöz, "Irak Şam İslam Devleti (DAESH): Gücü ve Geleceği", *Savunma Bilimleri Dergisi*, XIV/1, Mayıs 2015, s. 6.

30 Michael Weiss - Hassan Hassan, *İŞİD Terör Ordusunun İçyüzü* (çev. Emine Arzu Kayhan), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2016, s. XXV.

tefiki veya kısmen iştiraki olarak girdiği Irak'ta bir yıl süren savaşın ardından tamamen bin Ladin'in saha komutanına dönüşmüştür.³¹ 12 Haziran 2006'da Zerkavi'nin ölmesi sonucu, liderliğe el-Muhacir getirilmiş, Ekim 2006'da ise Irak İslam Devleti kurularak liderliğe Ebu Ömer el-Bağdadi getirilmiştir. 2007 yılından itibaren, ABD'nin etkisi ile gücünü kaybetmeye başlamış ve 2010 yılında el-Mısri ve el-Bağdadi'nin öldürülmesi nedeniyle, liderlik Ebu Bekir el-Bağdadi'ye geçmiştir.³²

2011 yılında Arap Baharı protestolarının ardından Suriye'de başlayan iç savaş, daha sonra 2012'de kanlı bir uluslararası savaşa dönüşmüş ve DAES bu savaş sırasında Nisan 2013'te varlığını ilan etmiştir. DAES'in temel ilkele-ri Suriye, Irak ve diğer Doğu Akdeniz ülkelerinin sınırlarını tanımamayı ve bu sınırları aşan sözde-Halifelîği (İslam Devleti) yeniden kurma amacını gerçekleştirmeye yönelik bir savaş yürütmektedir. Bu doktrin, özellikle El Kaide lideri Eymen ez-Zevahiri operasyonlarını yalnızca Suriye ile sınırlandırmayı kabul etmeyen DAES'i reddettiğinde, DAES ile El Kaide liderliklerini, karşı karşıya getirmiştir.³³ Haziran 2014'te başlayan saldırı sonucunda Irak'ın bir milyonluk nüfusuyla ikinci büyük şehri olan Musul'un alınmasıyla DAES'in bölgedeki etkisi ve dünyadaki bilinirliği en üst seviyeye çıkmış ve bu olaydan kısa bir süre sonra, 29 Haziran 2014 tarihinde ise, Ebu Bekir el-Bağdadi kendini halife olarak ilan ederken aynı zamanda İslam Devleti'nin kurulduğunu da tüm dünyaya duyurmuştur.³⁴

Artan DAES tehdidine karşı Eylül 2014'te 79 ülkenin katılımıyla örgütle mücadele için bir “Küresel Koalisyon” kurulmuş olup, söz konusu koalisyon üyeleri DAES'i geriletme ve en nihayetinde de yok etme taahhüdü altına girmişlerdir.³⁵ Koalisyon güçlerinin üç yıllık mücadelesi sonucunda, 2017 yılının Kasım ayında DAES'in elindeki Suriye'nin Abu Kamal şehrinin ele geçirilmesi nin yanı sıra Irak'taki Qaim ve Rawa gibi bölgelerde Irak güvenlik güçlerinin örgüte karşı elde ettiği başarılar DAES tarafından ilan edilen sözde İslam Devleti halifelîğinin çöküşüne de işaret etmektedir. Irak-Suriye sınırındaki bu şehirlerin kaybedilmesiyle birlikte, örgüt her iki ülkede de kalabalık merkezlerin kontrolünü yitirmiştir. Bu durum örgütün, büyük bir toprak parçasını kontrol ettiği, yerel işletmelerden rutin bir şekilde vergi topladığı, bölgenin doğal kaynaklarını istismar ettiği ve her iki ülkede de büyük bir nüfusu yönettiği sadece üç yıl önceki popüler olduğu dönemden büyük bir dönüşü temsil etmektedir. Ancak maalesef örgüt geçmişte ne kadar esnek olduğunu ve bulunduğu ortama nasıl kolaylıkla uyum sağlayabildiğini göstermiştir. Bu nedenle, DAES'in gelecekte

31 Weiss ve Hassan, a.g.e., s. 37.

32 Erdoğan ve Deligöz, a.g.m., s. 6.

33 Martin, a.g.e., s. 190.

34 Gerard Chaliand, “DAES Döneminde Cihatçılık”, Gerard Chaliand - Arnaud Blin, eds., *Terörizm Tarihi: Antikçağdan DAES'e* (çev. Bülent Tanatar), Nora Kitap, İstanbul 2016, s. 599-600.

35 Global Coalition Web Page, “79 Partners United in Defeating Daesh”, <http://theglobalcoalition.org/en/home/>.

Gazi

Akademik
Bakış

143

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

de çeşitli hareket tarzlarının bir karışımını benimseyerek, kendi markasını canlı tutmak için çalışacağını söyleyebiliriz.³⁶

Yeni Terörizm ile Eski Terörizm Arasındaki Farklar

Terörizme ilişkin hangi tanım kabul edilirse edilsin, pek çok bilim adamı, hükümet analizcisi ve politikacı 1990'lı yılların ortasından itibaren terörizmin yeni bir karakteristik ile birlikte yeni bir şekle büründüğünü iddia etmektedirler. Dünya, farklı aktörleri, motivasyonları, amaçları, taktikleri ve hareket tarzlarını içeren “yeni” bir terör konseptinin doğuşuna şahitlik etmektedir. 11 Eylül'den bu yana bu yeni terörizm şekli, önemli ölçüde ön plana çıkmış ve hiç şüphesiz tüm dünyada merkezi bir mesele haline gelmiştir.³⁷ Ancak bu, terörizme ilişkin “yeni” etiketlemesinin doğrudan 11 Eylül olayları ile bağlantılı olduğu manasına da gelmemektedir. Terörizm için “yeni” ifadesi daha önce de kullanılmış olup, özellikle 1990'lı yılların ortasında su yüzüne çıkmıştır. Ancak terörizmin yeni karakterine bu kadar yaygın bir şekilde vurgu yapılmasının en önemli nedeni, hem fiziksel hem de duygusal olarak, 11 Eylül'de gerçekleşen saldırının yıkımı ile şokunun büyüklüğüdür.

Yeni terörizmi “yeni” yapan özellikleri birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki terörizmin faillerinin uluslararası olarak hareket etmeleridir. İkincisi eski terörist ağların güçlü hiyerarşik yapılarının aksine gevşek bir şekilde organize edilmiş ağlarda faaliyet göstermeleridir. Üçüncüsü, politik ve milliyetçi ideolojilerin aksine büyük ölçüde dinsel dürtülerle hareket etmeleridir. Dördüncüsü, kitle imha silahları da dahil, mümkün olduğunca çok sayıda insanı öldürmelerine olanak tanıyacak silahların arayışı içerisinde olmalarıdır. Beşincisi kurbanların seçiminde herhangi bir hassasiyet göstermeyip, rastgele hareket etmeleridir. Altıncısı ise mevcut teknolojik gelişmeleri son derece yakından takip ederek, eylemlerinde kullanmalarıdır.³⁸ Bu çerçevede, bu bölümde DAESH terör örgütü, yeni terörizmin yukarıda bahsi geçen özellikleri çerçevesinde bir incelemeye tabi tutularak, uluslararası güvenliğin geleceğine yönelik terör tehdidinde ilişkin bir öngöründe bulunmak adına, yeni terörizmin günümüzdeki en önemli temsilcisi olan DAESH'in ön plana çıkan özelliklerinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Operasyon Alanı

Yeni terörizmin faillerinin uluslararası seviyede faaliyet gösterdikleri kabul edilmektedir. Bu durum, tamamıyla ulusal ve toplumsal odak noktalarına ve

36 Michael P. Dempsey, “The Caliphate is Destroyed, But the Islamic State Lives On”, *Foreign Policy*, 22 November 2017, <https://foreignpolicy.com/2017/11/22/the-caliphate-is-destroyed-but-the-islamic-state-lives-on/>.

37 Spencer, a.g.m., s. 4.

38 Isabelle Duyvesteyn, “How New Is the New Terrorism?”, *Studies in Conflict & Terrorism*, XXVII/5, 2004, s. 443.

hiyerarşik bir organizasyona sahip olan eski terörizm ile tezat teşkil etmektedir.³⁹ Bu çerçevede yeni terörizm taraftarları geleneksel terörist grupların açık bir topraksal yönelime sahip olduklarını ve kendi ev sahibi bölgeleriyle sınırlı bulduklarına işaret etmektedirler. Operasyon alanına ilişkin bu geleneksel kalıba karşın, yeni terörizmin terörist grup organizasyonu olarak gerek erişim gerekse yönelim açısından artan oranda uluslararası bir nitelik kazandığı görülmektedir. Milliyetçi ve ayrılıkçı gündemlere sahip olan eski terörizm bu nedenle daha çok spesifik bir ülke ve bölgedeki politik durum ile ilgiliyken, küresel statükoyu değiştirme ve yeni bir dini temelli dünya düzeni kurma hedefiyle hareket eden yeni terörizm ise daha geniş bir coğrafi gündeme sahiptir. Sonuç olarak yeni terörizmin tekil olarak devletlerden daha çok uluslararası sistemin tamamına bir meydan okuma teşkil ettiği söylenebilir. Özellikle dinsel temelli terör örgütlerinin en önemli temsilcilerinden olan DAES’in 2014 yılında halifeliği ilan etmesini takiben 2015-2017 döneminde tüm dünyayı kapsayan terörist faaliyetlerinin genişliği,⁴⁰ yeni terörizmin küreselleştiği hususunda en önemli kanıtlardan biridir.⁴¹

39 Duyvesteyn, a.g.m., s. 443.

40 DAES’in 2015-2017 dönemi uluslararası terörist faaliyetlerine ilişkin bazı örnekler: 9 Ocak 2015 tarihinde DAES mensubu Amedy Coulibaly, Paris’te düzenlediği eylemde bir polisi öldürdükten sonra kentin doğusunda Vincenne bölgesindeki bir Yahudi marketinde müşterileri rehin almış ve burada dört kişiyi öldürdükten sonra, polis tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Tunus’ta 26 Haziran 2015 tarihinde iki turistik otelin plajını basan DAES destekçisi silahlı saldırgan 38 turisti öldürmüş, 35 kişiyi de yaralamıştır. 20 Temmuz 2015’te DAES militanları bu kez de Türkiye’de Kobani’ye gitmek için Suruç’ta bulunan gençleri hedef almış. Bu saldırıda 34 kişi hayatını kaybetmiş ve 100’den fazla kişi de yaralanmıştır. 13 Kasım 2015’te Fransa’nın başkenti Paris’te DAES militanları tarafından gerçekleştirilen eş zamanlı silahlı ve bombalı saldırılarda 7’si saldırgan 137 kişi öldürülmüş ve 300’den fazla kişi de yaralanmıştır. 4 Aralık 2015’te ABD’nin Kaliforniya eyaletinde DAES sempatanı oldukları tespit edilen evli bir çift, engellilere hizmet verilen sağlık kurumunu hedef alarak 14 kişinin ölümüne neden olmuşlardır. 19 Mart 2016 tarihinde DAES tarafından üstlenilen bir eylemde İstanbul’un kalbi İstiklal Caddesi’nde düzenlenen intihar saldırısında 4 yabancı turist hayatını kaybetmiştir. 22 Mart 2016 tarihinde Belçika’nın başkenti Brüksel’de DAES tarafından üstlenilen havalimanı ve metro istasyonuna yönelik intihar saldırılarında 32 sivil ölmüş ve 300’den fazla kişi yaralanmıştır. ABD’nin Orlando şehrinde eşcinsellerin gittiği bir bara 12 Haziran 2016’da düzenlenen ve DAES tarafından üstlenilen bir silahlı saldırıda ise 49 kişi ölmüştür. 14 Temmuz 2016 tarihinde Fransa’nın en önemli milli bayramı Bastille Günü’nde Nice kentinde kamyonla insanları eze eze ilerleyen DAES üyesi 84 kişinin ölümüne yol açmıştır. 19 Aralık 2016 tarihinde Almanya’nın başkenti Berlin’de bir TIR Noel pazarına girerek, insanları ezmiş ve saldırıda 12 kişi hayatını kaybederken, 56 kişi de yaralanmış olup, yine DAES tarafından üstlenilen saldırıyı gerçekleştiren kişi, İtalya’da çıkan çatışmada öldürülmüştür. 22 Mayıs 2017 tarihinde İngiltere’nin Manchester kentinde ABD’li şarkıcı Ariana Grande’nin konser verdiği Manchester Arena’yı hedef alan saldırıda, saldırgan dahil, aralarında çocuklarında olduğu 23 kişi hayatını kaybetmiş ve 250 kişi de yaralanmıştır. Bu saldırı da DAES tarafından üstlenilmiştir. 3 Haziran 2017 tarihinde İngiltere’nin başkenti Londra’da üç kişi minibüsle Londra Köprüsü’ndeki yaları hedef aldıktan sonra yakınlarda bulunan bir markete girerek çevredekileri bıçaklamaya başlamış ve DAES tarafından üstlenilen saldırı sonucunda 8 kişi ölüren 48 kişi de yaralanmıştır. 17 Ağustos 2017 tarihinde ise İspanya’nın Barcelona kentinde bir minibüsün kaldırılma çıkarak kalabalığın arasına dalması sonucu 13 kişi ölmüş ve 100’den fazla kişi de yaralanmıştır. DAES’in üstlendiği saldırı, 2004’teki saldırıların ardından İspanya’yı hedef alan en kanlı saldırı olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Sputnik İnternet Sayfası, “Son 13 Yılda Avrupa’yı Sarsan Terör Saldırıları”, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201708181029756400-avrupa-teror-saldirilari/>. ve Deutsche Welle İnternet Sayfası, “11 Eylül’den Bu Yana Terör”, <https://www.dw.com/tr/11-eyil%C3%BClden-bu-yana-ter%C3%B6r/a-19540325>.

41 Andreas Gofas, “‘Old’ vs. ‘New’ Terrorism: What’s in a Name?”, *Uluslararası İlişkiler*, VIII/32,

Görsel

Akademik
Bakış

145

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Organizasyonel Yapı

Yeni ve eski terörizm arasındaki en önemli farklılıklardan biri de onların organizasyon yapısından kaynaklanmakta olup, geleneksel terörist gruplar hiyerarşik bir yapıya sahipken, “yeni” gruplar gevşek bir ağ yapılanmasına sahiptirler. Yeni terörizm, geleneksel hiyerarşik komuta ve kontrol yapısına sahip bir organizasyondan daha ziyade gevşek bir şekilde eklenmiş uluslararası bir şebeke kullanan ve şebekeleri destekleyen karmaşık ve belirli bir biçimi bulunmayan bir organizasyona sahiptir. Hiç şüphesiz yeni ve geleneksel terörist gruplar arasında yukarıda belirtilen organizasyonel farklılıklar daha çok El Kaide ve onu takip eden DAEŞ örneğinden kaynaklanmakta olup, El Kaide ve DAEŞ çeşitli yerel eylemlere küresel bir çerçeve sunan ve onları aynı zamanda birleştiren “franchise” bir örgüt görünümündedir.⁴²

El Kaide ve DAEŞ gibi şemsiye örgütler, dünya çapındaki eylemleri motive etmek için coğrafi olarak geniş bir alana dağılmış olan eğitim kamplarında eğitilmiş ve motive edilmiş daha küçük bir hücreler ağının yaratılmasını teşvik etmektedirler. Şemsiye grup tarafından sağlanan şebeke dışsallıkları, böyle bir terörist gruba, aksi taktirde grubun içsel uyumunu zayıflatma eğiliminde olacak olan geniş bir alanda faaliyet yürütmenin olumsuz etkilerini bertaraf etme imkanı tanır. Ayrıca her bir hücrenin küçük doğası, hücre liderlerine güven atmosferini besleme imkanı tanıdığı gibi, grup üyelerinin, yüksek risk almalarına sebep olacağından, örgütten çıkma hususunda korku yaşamalarına neden olur. Her bir hücre bağımsız bir şekilde kendi başına hareket ettiği için, hücrelerden herhangi birinin kimliğinin bir terörist saldırının kurbanı tarafından ortaya çıkarılması, diğer hücrelerin veya şemsiye organizasyonun otomatik ve kolay bir şekilde tespit edilmesine ya da bir karşı saldırıya maruz kalmasına engel olur.⁴³

DAEŞ, Müslüman dünya genelinde üye ve taraftarı olan ulusötesi bir harekettir. DAEŞ’in de kendisinden önceki cihatçı organizasyonlar gibi iki ana hedefi bulunmakta olup, bunlardan ilki dünyanın her yerindeki aşırılık yanlısı Müslüman grupları gevşek bir dini-devrimci ağa bağlamak ve gayr-i Müslim (özellikle Batılı) etkilerini İslami bölgeler ve ülkelerden sınır dışı etmektir.

DAEŞ tarafından eğitilen veya onlardan esinlenen eylemciler onlarca ülke ve bölgede hücreler kurmuşlardır. Örneğin hücreler ve daha büyük gruplar, Afganistan, Cezayir, Bosna, Çeçenistan, Endonezya, Irak, Kosova, Lübnan, Malezya, Pakistan, Güney Filipinler, Somali, Sudan, Batı Şeria ve Yemen gibi çoğunlukla Müslüman ülkelerde ve bölgelerde konuşlanmışlardır. Başka hücreler de İngiltere, Fransa, Almanya, İsrail, İspanya, ABD, Arjantin, Brezilya ve Paraguay gibi Batılı ve Müslüman olmayan ülkelere gizlice yerleşmişlerdir.

Winter 2012, s. 23-24.

42 Gofas, a.g.m., s. 22.

43 Anne Rathbone - Charles K. Rowley, “Terrorism”, *Public Choice*, CXI/1-2, March 2002, s. 11.

Üyeler birbirleri ile faks, internet, cep telefonu ve e-posta gibi modern teknolojileri kullanarak iletişim kurmaktadırlar. Çoğu DAEŞ hücreleri küçük ve kendi kendini idame ettiren hücrelerdir ve görünüşe göre belli görevler için harekete geçirildiklerinde gereken kaynakları almaktadırlar. Bu duruma örnek olarak 13 Kasım 2015'te Fransa'nın başkenti Paris'te DAEŞ militanları tarafından gerçekleştirilen eş zamanlı silahlı ve bombalı saldırılar ile 22 Mart 2016 tarihinde Belçika'nın başkenti Brüksel'de yine DAEŞ militanlarınca havalimanı ile metro istasyonuna yönelik olarak gerçekleştirilen intihar saldırıları verilebilir. Ayrıca örgütün propagandalarından etkilenerek kendiliğinden radikalleşen “yalnız kurt” olarak tabir edilen teröristler, örgütle doğrudan bağlantıları olmasalar da, gerçekleştirdikleri eylemleri örgüt adına işlediklerini ilan etmektedirler. Bu duruma örnek olarak 4 Aralık 2015'te ABD'nin Kaliforniya eyaletinde DAEŞ sempatzanı oldukları tespit edilen evli bir çift tarafından engellilere hizmet verilen bir sağlık kurumunu hedef alan saldırı gösterilebilir.⁴⁴

İdeolojik Arka Plan

Yeni terörizmin bir takım ayırt edici özellikleri olsa da, bu özelliklerden belki de en önemlisi ve tanımlayıcı olanı, terörizmin laik ideolojik motivasyonlarının yerini dini motivasyonların almasıdır. Laik karakterli geleneksel terörizmin hedefi dar ve siyasi nitelikte olup, büyük ölçüde yabancı yönetimlerin devrilmesini ve self-determinasyon ilkesinin uygulanmasını içermektedir. Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde din, siyasi şiddetin önemli motivasyon kaynaklarından biri olmaya başlamıştır.⁴⁵

Bu yeni terörizmin ideolojik motivasyonu büyük ölçüde dönüşümsel ve vahiye dayanan inançlara vurgu yapan genellikle sözde İslamiyet ile bağlantılı dinsel doktrinlerden türetilmiştir. Bu nedenle bu dinsel ideolojik arka plan radikal bir şekilde farklılık arz eden değerler sistemi, meşrulaştırma ve gerekçelendirme mekanizmaları ile ahlak konseptleri üretmektedir.⁴⁶ Dinsel olarak motive edilmiş terörist organizasyonların yükselişinin Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle çakıştığı kabul edilmektedir.⁴⁷ Bu çerçevede 1990'lı yılların başından itibaren dinsel temelli ideolojiye dayanan terör örgütleri tüm dünyada yaygınlık kazanmaya başlamış olup, örneğin 1995 yılında faal olduğuna inanılan 56 terörist grubun neredeyse yarısının, niteliği ve/veya motivasyonu çerçevesinde dini olarak sınıflandırılabilceği ifade edilmiştir. İslamcılık şeklindeki genel ve radikal nitelikli siyasi-dini ideolojinin motive ettiği El Kaide ve DAEŞ bu eğilimin en önemli örnekleridir.⁴⁸

44 Martin, a.g.e., s. 213. Deutsche Welle, a.g.e. ve Sputnik, a.g.e.

45 Andrew Heywood, *Küresel Siyaset* (çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir), Adres Yayınları, Ankara 2013, s. 345. ve Duyvesteyn, a.g.m., s. 445.

46 Gofas, a.g.m., s. 25.

47 Duyvesteyn, a.g.m., s. 445.

48 Heywood, a.g.e., s. 345.

Silahlı ve radikal cihat hareketlerinin modern direnişinin yeniden canlanmasına neden olan olaylar iki katmanlıdır ve bunlardan ilki 1979 İnan Devrimi'nin devrimci idealleri ve ideolojisi iken ikincisi ise cihadın SSCB'nin Afganistan'ı işgali karşısında pratikte uygulanmasıdır.⁴⁹ Afganistan'daki uygulamanın fikir babalarından biri olan Filistinli Abdullah Azzam, 1984 yılında Afgan mücahitlerin manifestosu haline gelen bir kitap yayınlamıştır. Kitabında, işgalci ya da fetih orduları kutsal topraklardan defetmenin, Müslümanların hem bireysel hem de toplumsal yükümlülüğü olduğunu belirtmiştir. Böylelikle Azzam, sadece Afganlılar için değil, tüm inanan Müslümanlar için Sovyet karşıtı seferberliği öncelik olarak ilan etmiştir. Bu dönemde Afganistan'da bulunan ve bir yol arayışı içinde olan DAES'in kurucusu Ebu Musab ez-Zerkavi de bu düşüncelerden etkilenmiştir.⁵⁰

2010 yılında örgütün başına geçen ve selefi ez-Zerkavi'nin de dua ettiği Musul'daki en-Nuri Camisi'nde 28 Haziran 2014'te Ramazan ayının ilk günü Halifelikliğini ilan ederek İslam Devleti'nin doğuşunu duyuran Ebu bekir el-Bağdadi böylelikle, Azzam'ın öğretilerine de uygun olarak, insanlığı "Müslümanların ve mücahitlerin kampı" ve "Yahudilerin, Haçlıların ve onların müttefiklerinin kampı" olarak iki kampa bölmüş ve bu savaşta Müslüman ve mücahitlerin kampında savaşanların karşı konulmaz bir güç adına nihai zaferle sonuçlanacak ve cennetteki yerlerini garanti edecek bir savaşta oldukları mesajını vererek, takipçilerini ikna etmeye çalışmıştır. Bu nedenle onlara göre bu haklı bir savaştır ve sözde İslam Devleti'ni ilan eden DAES gibi modern hareketler, bu cihat yorumunu ve Allah'ın iradesini dini ideolojilerinin temeli olarak kabul etmektedirler.⁵¹

Kullanılan Taktikler

Terörizmin bir diğer "yeni" özelliği ise teröristlerin para karşılığı olarak ya da imalat yoluyla nükleer, kimyasal ya da biyolojik kitle imha silahlarına erişim arayışlarının ve bunun başarı şansının gittikçe artmasıdır.⁵² Geleneksel teröristlerin nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlara erişim hususunda istekli olmadıkları, ancak buna karşılık "yeni" teröristlerin söz konusu kitle imha silahlarını, radikal gündemlerini ilerletmenin meşru bir yolu olarak gördükleri iddia edilmektedir. Geleneksel teröristler stratejik, politik ve etnik sınırlamalar içerisinde hareket etmekte ve anlaşıldığı kadarıyla da kitle imha silahlarını kullanma hususunda çok da istekli davranmamaktadırlar.⁵³ Aksine, yeni teröristler stratejik ve politik mülahazalarla daha az bağlı oldukları gibi, kitle imha

49 Martin, a.g.e., s. 182.

50 Weiss ve Hassan, a.g.e., s. 4.

51 Martin, a.g.e., s. 182. ve Weiss ve Hassan, a.g.e., s. 1.

52 John Deutch, "Terrorism", *Foreign Policy*, Number 108, Autumn 1997, s. 11.

53 Antony Field, "The 'New Terrorism': Revolution or Evolution?", *Political Studies Review*, VII/2, 2009, s. 200.

silahlarının kullanımı hususunda da daha isteklidirler. Radikal bir dini inanç sistemine sahip olan bu teröristler geniş sosyal hareketlerden izole edildikleri gibi, kamuoyunu da çok fazla dikkate almamaktadırlar.⁵⁴

Son yıllarda dini motifle hareket eden terör örgütlerinin özellikle ideolojik bakış açıları dolayısıyla seküler muadillerine göre şiddete daha meyilli oldukları görülmektedir. Bu nedenle anılan örgütler mümkün olduğunca çok insanı öldürmekte ya da öldürmeyi planlamaktadırlar. Bunun iki nedeni bulunmakta olup, bunlardan ilki kitlesel kayıpların Tanrı tarafından arzu edilen bir çıktı olduğu dini-ideolojik inancına dayanmaktadır. Dini gruplar dünyayı “biz” ve “onlar” bakış açısına göre ikiye ayırma eğilimindedir. Bu nedenden dolayı muhtemel hedeflerin listesi son derece uzundur ve eğer mümkünse bu hedeflerin önemli bir bölümünün yok edilmesi de arzu edilen bir durumdur. İkinci neden ise “tırmanma döngüsü” adı verilen durumdur. Bunun temel argümanı ise daha şiddetli eylemlerin medyanın daha fazla oranda dikkatini çekmesine karşın, kamuoyunun şiddete duyarlılığını azaltmasıdır. Bu ise terör örgütlerini daha da şiddetli eylemlere yönlendirmekte olup, bu noktada ise karşımıza kitle imha silahları çıkmaktadır.⁵⁵

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve nükleer silahların devlet dışı aktörlere yayılması ihtimali nükleer terörizm tehlikesinin ciddi oranda artmasına neden olan başlıca faktörlerdir. Bununla birlikte nükleer olmayan kitle imha silahlarının ve onlara ilişkin bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması da pek çok bakımdan teröristler için fırsatlar yaratmıştır.⁵⁶ Ayrıca kitle imha silahlarının ucuzlamasının yanı sıra saklanması da daha kolay hale gelmesi bu silahların kullanımını teröristler için daha da kolaylaştırmaktadır.⁵⁷ Bunun bir sonucu olarak, dinsel rakiplerini tamamen ortadan kaldırma veya küresel bir kıyameti tetikleme gibi aşırılıkçı amaçlarını gerçekleştirmek için yeni teröristler nükleer, kimyasal ya da biyolojik silahların kullanımı hususunda daha büyük bir potansiyele sahiptirler.⁵⁸

Kitle imha silahlarının terör örgütlerince kullanımına ilişkin yakın geçmişteki en somut örnek Japon Aum Shinrikyo terör örgütünün Tokyo metrosuna yönelik olarak düzenlediği sarin sinir gazı eylemidir. Yıllarca, konunun uzmanları kitle imha silahlarının teröristlerin amaçlarına hizmet etmeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu şekilde gerçekleşecek olan kitlesel ölümlerin terörist iddiaların aksine sonuçlar yaratarak, küresel tepkilere neden olacağı iddia edilmiştir. Bu çerçevede teröristlerin “çok sayıda ölü yerine çok sayıda seyirci

54 Field, a.g.m., s. 200.

55 Angus M. Muir, “Terrorism and Weapons of Mass Destruction: The Case of Aum Shinrikyo”, *Studies in Conflict and Terrorism*, XXII/1, 1999, s. 81.

56 Matthew J. Morgan, “The Origins of the New Terrorisms”, *Parameters (The Journal of the U.S. Army War College)*, XXXIV/1, Spring 2004, s. 39.

57 Rathbone - Rowley, a.g.m., s. 16.

58 Field, a.g.m., s. 200.

istediği"ne dikkat çekilmiştir. Ancak Aum Shinrikyo'nun düzenlemiş olduğu eylem, daha sonra El Kaide ve DAESH'in eylemlerinde de görüldüğü üzere, bu kurulan bir istisnasını teşkil etmiştir. Bu çerçevede artık daha fazla sayıda terörist, kitlesel sivil hedeflere daha güçlü patlayıcılar kullanarak saldırmaktadırlar.⁵⁹ Bunun en can alıcı örneği ise hiç kuşkusuz 11 Eylül saldırıdır.

DAESH'i kendisinden önceki örgütlerden farklı kılan en önemli özelliklerinden biri de Arap dünyası ile Batılı ülkelerden DAESH saflarına katılan binlerce yabancı savaşçıdan bazılarının kimyasal, fiziksel ve bilgisayar bilimlerini de içeren alanlara ilişkin nitelikli bir bilgiye sahip olmalarıdır. Rapor edilen vakaların açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi DAESH kimyasal, biyolojik, radyolojik veya nükleer materyalleri bir terör silahı olarak kullanmasına izin verecek bilgi birikimi ile bazı durumlarda da insan kaynağına sahiptir.⁶⁰

Diğer taraftan DAESH'in kitle imha silahı kullanma potansiyelinin düşmanlarına fiziksel bir zarar vermekten ziyade psikolojik bir tehdit oluşturduğu söylenebilir. DAESH, bir yandan kitle imha silahı bulmaya ya da geliştirmeye çalışsa da, bu süreç bazı gerçeklikler tarafından da sınırlandırılmaktadır. Teknik uzmanlık elde etmeye çalışmasına ve önemli bir geliri bulunmasına karşın, örgütün lojistik kapasitesi ile bu hususta Batıdan elde edebileceği destek son derece sınırlıdır. Diğer taraftan örgüt en basit ve kullanıma hazır kitle imha silahı olan kimyasal silahları uhdesinde bulundurmaktadır ve bulundurmaya da devam edecektir. Bu silahların etkileri muhtemelen sınırlı olacağına da, Batılı toplumlar için psikolojik etkilerinin son derece önemli olacağı söylenebilir.⁶¹

Kurbanların Tespiti

Yeni terörizmin, eskisinden en büyük farklılardan biri de hiç şüphesiz kurbanların seçimi hususundadır. Yeni terörizm kurbanların seçiminde öncekilerle aynı ahlaki hassasiyetleri paylaşmamaktadır.⁶² Geleneksel teröristler kurbanlarının tespitinde adeta cerrahi bir hassasiyetle hareket etmektedirler. Terörist eylemlerin kurbanlarına ilişkin Walzer'in yapmış olduğu üçlü ayırım bu duruma güzel bir örnektir. "Öldürülebilirliğin özetleyici skalası" adı verilebilecek olan bu ayırma göre; zalim addedilen bir aygıt mensup devlet görevlileri öldürülebilir. Diğer taraftan devletin hizmetindeki, rejimin zalimane veçheleriyle ilgili olmayan öğretmenler ve sağlık personeli gibi diğer kişiler tartışmalı bir kategori oluşturmakta olup, sırf bunların devletten maaş aldıkları için öldürülmeleri düşüncesi aşırı ve ölçsüz olacaktır. Üçüncü kategori ise özel kişiler olup, bunlar hiçbir

59 Deutch, a.g.m., s. 11.

60 NATO İnternet Sayfası, "Could ISIL Go Nuclear?", <https://www.nato.int/docu/review/2015/isil/isil-nuclear-chemical-threat-iraq-syria/en/index.htm>.

61 Stephen Hummel, "The Islamic State and WMD: Assessing the Future Threat", Combating Terrorism Center E-Dergisi, IX/1, Sayı: 1, Dönem: 2016, January 2016, <https://ctc.usma.edu/the-islamic-state-and-wmd-assessing-the-future-threat/>, s. 18.

62 Martin, a.g.e., s. 161-162.

şekilde öldürebilir değildir. Çünkü bunlar tutumlarını değiştirerek hayatlarını kurtaramazlar, bu nedenle de en ufak bir şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde onları öldürmek ahlaki değildir.⁶³ Bu duruma bir örnek olarak 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Rusya’daki terörizm verilebilir. Bu terörizm türü belirli kişileri öldürmeyi, belirli bankaları soymayı ve belirli rehinleri kaçırmayı hedef aldığı için noktasal hassasiyet arz etmektedir.

Buna karşılık, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, düşmanın kim olduğu, hangi hedeflerin meşru olduğu ve hangi silahların kullanılabileceği tartışmaları çok daha yaygın bir hal almış ve bu yeni bir tür siyasal şiddete yol açmıştır. 20. yüzyılın sonlarına doğru terörizm, eylemlerinde ayırım gözetmeyen, masum insanları da öldürüp, yaralayan, keyfi ve öngörülemeyen, savaş sözleşmeleri ya da yasalarını tanımayan ve savaşçılarla savaşçı olmayanlar arasında ayırım yapmayan yeni bir olgu haline gelmiştir. Eylemsel olarak yeni terör ahlaki son derece öngörülemeyen ve vahşidir.⁶⁴

DAEŞ sözcüsü Ebu Muhammed el-Adnani’nin Eylül 2014’te yayınladığı bir bildiri örgütün eylemlerinde ayırım gözetmediğini gösteren en güzel örneklerden biridir. Söz konusu bildiri de el-Adnani, “Eğer kafir bir Amerikalıyı, Avrupalıyı, özellikle hain ve pis bir Fransız’ı, Avustralyalıyı veya bir Kanadalıyı, kafirlerin savaşındaki herhangi bir kafiri, İslam Devleti’ne karşı koalisyonla katılmış ülkelerin vatandaşlarını öldürebiliyorsan, o zaman Allah’a sığın ve her ne şekilde olursa olsun, nasıl olursa olsun onu öldür.” ifadelerini kullanmıştır.⁶⁵

Bu durum DAEŞ’in terör eylemlerine de yansımıştır. Örneğin 4 Aralık 2015’te ABD’nin Kaliforniya eyaletinde DAEŞ sempaticileri oldukları tespit edilen evli bir çift, engellilere hizmet verilen bir sağlık kurumunu hedef alarak 14 kişinin ölümüne neden olmuş, ayrıca 14 Temmuz 2016 tarihinde Fransa’nın en önemli milli bayramı Bastille Günü’nde Nice kentinde kamyonla insanları eze eze ilerleyen bir DAEŞ üyesi 84 kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. Örgütün bu şekilde hedef gözetmeyen eylemlerine ilişkin örnekler daha da çoğaltılabilir.⁶⁶

Teknolojinin Etkin Kullanımı

Teknolojinin gelişimi nasıl sıradan insanların hayatlarını kolaylaştırıyorsa aynı şekilde terör örgütlerinin hayatlarını da kolaylaştırmaktadır. Teknoloji bir yandan teröristlere destek sağlarken, diğer yandan da onlara, endüstrilemiş toplumların bilgi altyapısına duydukları büyük ihtiyacı sömürme imkanı sunmaktadır.⁶⁷ Böylelikle hem teknolojinin gelişmesinin kolaylaştırdığı ve yaygın-

63 Ariel Merari, “Ayaklanma Stratejisi Olarak Terörizm”, Gerard Chaliand - Arnaud Blin, eds., *Terörizmin Tarihi: Antikçağdan DAEŞ’e* (çev. Bülent Tanatar), Nora Kitap, İstanbul 2016, s. 35.

64 Martin, a.g.e., s. 161. ve Spencer, a.g.m., s. 10.

65 Weiss ve Hassan, a.g.e., s. XXIV.

66 Deutsche Welle, a.g.e. ve Sputnik, a.g.e.

67 Morgan, a.g.m., s. 40.

laştırdığı kitle iletişim araçları sayesinde gerçekleştirdikleri eylemlerin izleyici kitlesini genişletme imkanı yakalamışlar hem de dünyanın her yerinden daha fazla eleman kazanma olanağına kavuşmuşlardır. Gerçekleştirdikleri ses getiren eylemlerle kitle iletişim araçlarının manşetlerine çıkmayı başararak bir yandan bilinirliklerini artırırken diğer yandan da ideolojilerini daha geniş kitlelere yaymaya muvaffak olmuşlardır.

Terör eylemleri doğrudan kamuoyunu alakadar ettikleri için, söz konusu kitleye seslenen medyanın ilgisine fazlasıyla nail olmuşlardır. Bu nedenle söz konusu eylemlere ilişkin haberler dijital, görsel, yazılı ve sosyal medyada yer bulmaktadırlar.⁶⁸ Diğer taraftan günümüzde teknolojinin geldiği noktada teröristlerin mesajlarını kitlelere ulaştırmaları için geleneksel medya kuruluşlarına duydukları ihtiyacın son derece azaldığı söylenebilir. Yeni medya düzeninde hemen herkesin istediği mesajları internet ortamında paylaşabilir hale geldiği görülmektedir.⁶⁹ Bu nedenle terör örgütleri günümüzde internet ortamında faaliyet gösteren sosyal medya gibi mecralara daha fazla ilgi göstermektedirler. Sosyal medyanın temel çekiciliği, mesajları ve görüntüleri olay meydana gelirken canlı olarak yayınlama olanağına sahip olmasıdır. Bu bir hikayeyi ilk duyan olmak isteyen medya organları veya kişiler için bir avantajdır.⁷⁰ Diğer taraftan sosyal medya, herkesin rahatlıkla katılım sağlayabildiği ve geri bildirimde bulunabildiği bir mecra olduğu gibi, erişilebilirlik yönüyle hiçbir sınırlamaya tabi değildir ve çift yönlü olarak sohbet etmeye ve gruplar kurarak hızla topluluklar oluşturulmasına imkan tanımaktadır. Ayrıca internet tabanlı sosyal ağlar dünya nüfusunun çoğunluğuna kısa sürede erişim olanağına sahip oldukları gibi onların düşüncelerini değiştirebilme açısından da önemli bir etkiye sahiptirler. Bu nitelikleri dolayısıyla da internet tabanlı sosyal ağlar, pek çok açıdan terör örgütleri için son derece faydalı bir araç işlevi görmektedirler.⁷¹

Terör örgütleri için medyanın kullanımı esasen üçlü bir amaca hizmet etmekte olup, bunlardan birincisi dava hakkındaki bilgiyi yaygınlaştırmaktır. İkincisi ise mesajlarını destekçilere ve düşmanlara iletmek ve üçüncüsü ise resmi hükümet politikalarını şekillendirmek ya da izleyicilerin kalplerini ve zihinlerini etkilemek için savaşta bir “cephe” olarak hizmet etmektir.⁷²

Özellikle DAESH ile birlikte terörist organizasyonların sosyal medyayı kullanımı en üst seviyeye taşıdıkları söylenebilir. Hemen her gün örgütün kendi mecrasında yayınladığı haberler ve daha etkili olması için yüksek teknolojiyle çekilen vahşet görüntüleri medyada üst sıralarda kendilerine yer bulmaktadır-

68 Atahan Birol Kartal, “Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye’de DAESH ve YPG Örneği”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, XIV/27, Nisan 2018, s. 57.

69 Zakir Avşar, “İnternet Çağında Medya, Terör ve Güvenlik”, *TRT Akademi*, II/3, Ocak 2017, s. 126-127.

70 Martin, a.g.e., s. 100.

71 Kartal, a.g.m., s. 64-65.

72 Martin, a.g.e., s. 102.

lar.⁷³ DAEŞ teknolojik uygulamaları ve interneti aktif olarak kullanmaktadır. DAEŞ’in eleman sayısını artırmasında, özellikle yabancı savaşçıların örgüte katılmasında, sosyal medyanın ve internetin büyük rolü olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda DAEŞ, propagandasını Mayıs 2014 tarihinde kurduğu “El-Hayat Medya Merkezi” vasıtasıyla yürütmeye başlamıştır. Bu çerçevede oluşturulan internet sitesinde çeşitli videolar ve dergiler yayımlanmaktadır. İlk video 19 Haziran 2014 tarihinde yayımlanmıştır. Özellikle batı kökenli yabancı savaşçıların cihat çağrılarına yer verilen videolar yüksek kalitede ve birden fazla dilde yayımlanmaktadır. Örgüt faaliyetlerinin propagandasının yapıldığı “Insight into the Islamic State” isimli raporlar vasıtasıyla DAEŞ internet aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmaktadır.⁷⁴

DAEŞ’in nihai hedefi Müslümanların zafer dolu günlerine göndermede bulunan Hilafetin yeniden hayata geçirilmesi yoluyla, tüm dünya Müslümanlarının yaşayabileceği bir devletin inşasıdır. Bu çerçevede örgüt propagandalarında temel olarak bu devletin inşasına yönelik dini, siyasi ve sosyal amaçlarını dillendirmektedir. Örgütün söz konusu amaçlarını internet üzerinden yayınladığı İngilizce içerikli “Dabiq” dergisi ile Türkçe içerikli “Konstantiniyye” dergisi yoluyla duyurduğu görülmektedir. Örgütün Konstantiniyye dergisiyle Türkiye ile Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde yerleşik Türk kitleyi hedef alarak, bu sahalardan eleman devşirmeye çalıştığı söylenebilir. Diğer taraftan örgütün propaganda üretim ve dağıtım faaliyetlerini gerçekleştirdiği medya ofisleri de bulunmakta olup, bunlardan “Al-Furqan” ve “Al-I’tisaam” ajansları Arapça filmler yapmakta, “Al-Hayat” medya merkezi Batılılara yönelik film ve yayınlar hazırlamakta ve “Al-Ajnad” ise dinle ilgili yayınlar yapmaktadır. Ayrıca örgütün “al-Bayan” adlı bir radyo istasyonu da bulunmakta olup, bu istasyon sözde İslam Devleti topraklarında propaganda faaliyetleri yürütmektedir. İlaveten örgütün, sözde İslam Devleti sınırları içerisinde yer alan vilayetlerde de yerel medya ofisleri bulunmakta olup, bu ofisler propaganda videoları çekim ve dağıtım faaliyetlerini üstlenmektedir. Sosyal medya üzerinde de son derece faal olan örgüt, gerek Twitter gerekse Facebook’u kullanarak bir yandan her dilde yoğun propaganda faaliyetlerini yürütürken diğer yandan da örgütsel materyalleri dağıtım işlerini yerine getirmektedir. Bu çerçevede faydalanılan bir diğer mecra olan Youtube ise, örgüt tarafından propaganda amacının yanı sıra çekilen vahşet videolarının uluslararası kamuoyuna ulaştırılması için de kullanılmaktadır. Bu çerçevede DAEŞ’in gerek uluslararası kamuoyuna ulaşmak gerekse de insanları etkileyerek eleman kazanmak için sosyal medyayı etkili bir şekilde kullandığı söylenebilir.⁷⁵

73 Hüseyin Kazan, “Terör-Medya İlişkisi ve Medyada Terör Haberciliği”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, XII/24, Aralık 2016, s. 110-111.

74 Erdoğan ve Deligöz, a.g.m., s. 16.

75 Kartal, a.g.m., s. 67-68.

Yeni Terörizmin Geleceğin Güvenlik Ortamına Etkileri

Din, asimetrik taktikler, hücre tabanlı ağlar, yumuşak hedeflere yönelik hedef ayırt etmeyen saldırılar ve yüksek verimli teknolojilerin kullanımı tehdidi ile nitelenen ve günümüzde El Kaide ve takiben DAESH gibi terör örgütlerince öncülük edilen yeni terörizm, benzer motivasyona sahip olan bireyler ve gruplar için de bir model oluşturmaktadır.

Dini motifli aşırılık yanlıları bu özellikleri elde ederlerse gündemlerinin ve mağduriyetlerinin büyük bir ilgi çekeceğinin farkına varmışlardır. Bu nedenle dini motifli terörist örgütlerin üyelerinin yakın gelecekte de bu stratejiyi uygulayacakları varsayılabilir. Bu çerçevede DAESH örneğinden yola çıkarak gelecekte terörizm hususunda etkili olacak trend ve eğilimler şu şekilde sıralanabilir.

Öncelikle aşırılık yanlısı dini motifli propagandanın önlenemeyeceği söylenebilir. Çünkü tüm dini aşırılık yanlıları interneti ve sosyal medyayı kullanmayı keşfetmişlerdir ve internet aracılığıyla da birbirleriyle kolayca iletişim kurmaktadır. Ayrıca web siteleri, terör örgütleri için birer propaganda ve bilgilendirme forumuna dönüşmüştür. Diğer taraftan sosyal medya ağı, gerçek zamanlı olarak gerçekleşen “canlı” etkinlikleriyle kolayca ulaşılabilen yayılım seçenekleri haline gelmiştir.⁷⁶

İkinci olarak, radikal dini temelli terörün değişen koşullara uyum sağlama kabiliyeti yüksek olduğu için alt edilmesi de son derece zordur. Örneğin dünya DAESH'e odaklanmışken, El-Kaide gücünü daha da artırmaktadır. Şuan örgüt 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirdiği 17 yıl öncesinden daha da güçlüdür. O zamanlarda tüm dünyada El-Kaide üyesi olanların sayısı binlerle ifade edilirken, günümüzde bazı tahminlere göre sadece Suriye şubesi 30.000 kişilik bir birliği kumanda etmektedir. Aynı zamanda da Afganistan, Somali, Yemen, Kuzey Afrika ile diğer bazı ülke ve bölgelerde de bağlı grupları bulunmaktadır. Diğer taraftan DAESH de büyük ölçüde yok edilmenin oldukça uzağındadır. Suriye ile Irak'ta halen 12.000 ile 15.000 civarında savaşçısının bulunduğu tahmin edilmektedir. DAESH sözcüsü Abu Muhammad al-Adnani bir drone ile öldürülmeden kısa bir süre önce grubu reenkarnasyon için hazırlamıştır. Al-Adnani “çöllerde, şehirler ve toprağımız olmadan bu yola koyulmuştuk” ve çölde yeniden yaşam bulabiliriz demiştir. Hilafetin dağılması önemli bir stratejik miladı temsil etse de, DAESH'in daha önce 2008 yılında da yenildiğini, ancak bu yenilginin, sadece 4 yıl sonra Büyük Britanya kadar büyük bir araziye ele geçirmesini sağlayacak kadar etkili bir askeri güce erişmesini ve binlerce savaşçıyı cezbetmesini engelleyemediğini hatırlatmakta fayda vardır. DAESH şuan Musul ve Rakka'yı ele geçirirken uyguladığı gibi daha yırtıcı ve etkili bir direnişe yönelmektedir. Yani halifelik çökse de örgüt ile ideolojisinin halen daha yaşadığı söylenebilir.⁷⁷

76 Martin, a.g.e., s. 194.

77 Christina Schori-Liang, “Leaderless Jihad in a Leaderless World: The Future of Terror”, Insti-

Üçüncü olarak dinsel aşırılık yanlısı yeni bir nesil ilk dönemini yaşamakta olup, 2005 yılının Ocak ayında yayınlanan bir çalışmada, CIA Ulusal İstihbarat Konseyi, Irak'taki savaşın potansiyel teröristler için yeni bir eğitim ve işe alma zemini yaratarak, Afganistan'ın yerini aldığını belirtmektedirler. Bir başka yetkili ise, “En iyi senaryoya göre bile, dini savaşçıların bazılarının evlerine dönmesi ihtimal dahilinde ve bu nedenle onların çeşitli ülkelere dağılma olasılığı var.” demiştir.⁷⁸ Ayrıca DAEŞ mülteci kisvesi altında Avrupa'ya daha kolay sızmak ve terör operasyonları düzenlemek için Arap Baharı'nı takiben bölgeden Avrupa ülkelerine yönelen göç akımını da kullanmıştır.⁷⁹ Bu değerlendirmeler, özellikle 2011 Arap Baharı'ndan sonra, uluslararası savaşçıların Suriye, Irak, Libya ve başka yerlerde yeni ortaya çıkan radikal hareketlere katılırken ve dünyanın farklı yerlerinde DAEŞ adına saldırılar gerçekleştirirken yeni nesil dinsel savaşçıların yükselişini doğru tahmin etmiştir.

Dördüncü olarak, El Kaide ve takiben de DAEŞ bir örgütten daha fazlası haline gelmiş ve bir sembol ve ideolojiye dönüşmüşlerdir. Özellikle bu noktada DAEŞ'in faaliyetlerinin son derece etkili olduğu söylenebilir.⁸⁰ Örgüt öncelikle takipçilerini sözde İslami Halifelik adlı bir devlet kuracak kadar güçlü olduğu hususunda ikna etmiştir. Kendini ekonomik olarak idame ettirebileceğini göstermiş ve karmaşık medya kampanyaları ile güçlü ideolojisini tüm dünyaya yayarak şimdiye kadar 110'un üzerinde farklı ülkeden 40.000 yabancı savaşçıyı cezbetmeyi başarmıştır.⁸¹ Diğer taraftan gerek El Kaide lideri Usame Bin Ladin gerekse DAEŞ lideri Ebu Bekir el-Bağdadi kendilerini yeni nesil savaşçıların sembolik bir lideri olarak tanımlamışlar ve ölümlerinin ardından pek çok örgüt üyesi tarafından şehit olarak anılmışlardır.

Beşinci olarak, özellikle SSCB'nin dağılmasını takiben nükleer materyallerin ve teknolojinin teröristler için daha erişilebilir olmasının yanı sıra modern teröristlerin kendilerinden önceki nesillere göre ahlaki ya da insani değerler tarafından daha az sınırlandırılmış olmaları nedeniyle söz konusu silahları kullanma arzuları da daha fazladır. Ayrıca bu durum yeni terör taktiklerinin keşfedilmesiyle ve özellikle de intihar terörizmine yoğun bir şekilde başvurulmasıyla birlikte daha da öngörülemez ve yıkıcı bir hal almıştır ve gelecekte de bu tür yıkıcı silahlar ile önlenmesi güç taktiklere daha fazla başvurulması beklenmektedir.⁸²

Altıncı olarak dini motifli savaş küresel bir olgu haline dönüşmüş olup, özellikle DAEŞ tarafından gerçekleştirilen eylemlere ilişkin bilgilerin medya ve

tute for Economics&Peace, *Global Terrorism Index 2017: Measuring and Understanding The Impact of The Terrorism*, Sydney 2017, s. 88.

78 Martin, a.g.e., s. 194.

79 Weiss ve Hassan, a.g.e., s. 469.

80 Martin, a.g.e., s. 194.

81 Schori-Liang, a.g.e., s. 88.

82 Heywood, a.g.e., s. 350-352.

internet aracılığıyla yaygınlaştırılması dini aşırılıkçılar arasında küresel bir dayanışma duygusu yaratmıştır. Potansiyel üye adayları böylelikle bilgiye kolayca erişebilmektedir ve bu yeni üye adayları büyük ölçüde, Batı'da, çoğunlukla Avrupa'da yaşayan gençlerdir. Batılı gönüllülerin DAESH gibi radikal hareketlerde savaşmak için akın etmesi, sözde cihat hareketlerinin uluslararası kapsamını ve etkisini göstermektedir.⁸³

Yedinci olarak, teröristler ve terörizm de zaman içinde evrim geçirmektedir ve her zaman olduğu gibi amaçlarını gerçekleştirme hususunda yeni taktikler ve teknolojileri benimsemekte devletten daha esnek ve hızlı olmuşlardır. Teknolojinin gelişimi ve ilerlemesini sürdürmesi doğrusal bir şekilde değil katlanarak devam edecektir. Hayal kurmayı, düşünmeyi ve uygulamayı öğrenmenin büyük bir hızla gerçekleşmesi teröristler ve terörle mücadele arasında yeni bir savaş alanı yaratmaktadır. Çeşitli suç türleri ve terörizm bu teknolojiyi daha hızlı ve etkin bir şekilde kullanacaktır. Sosyal medyanın kullanımı cihatçı örgütler tarafından en üst seviyeye taşınmış olup, bu örgütler 21. yüzyılın teknolojisini takipçilerini 7. yüzyıla döndürmek için kullanmaktadırlar. Sıklıkla terörizmle mücadele uzmanları İnternet'i teröristlerin yeni teknolojileri öğrenerek, saldırılarını daha efektif hale getirmek için faydalandıkları bir "terörist üniversitesi" olarak tanımlamaktadırlar.

Yalnız kurt olarak tabir edilen teröristlerin bu imkanlara erişimi ise terörle mücadele ve karşı istihbarat ajanslarının en korkulu kabusudur. Ve burada yapay zeka temelli cihazların kullanımından söz dahi edilmemektedir. Teröristler ve suç örgütü üyeleri bu metotları maliyetleri düşürmek için kullanışlı olarak görürken, bunlara karşı mücadele edenler için ise bu yöntemler son derece düşük başarı şansına sahip milyarlarca dolara ve çok büyük bir insan gücüne mal olan bir iş yükü demektir.

Tüm bu gelişmeler terörle mücadele birimlerinin ve istihbarat servislerinin görevlerini aşırı derecede karmaşık ve zaman zaman da ümitsiz görünen bir şekle büründürmüştür. Örneğin Facebook'ta, 2 milyardan fazla üye her gün 350 milyon fotoğraf yükleyip 6 milyon defa da beğen butonuna tıklamaktadır. Bir diğer sosyal medya devi olan Google'da her gün işlenen bilgi kitaplara dönüştürülse, bu kitaplardan dünya ile ay arasındaki mesafenin yarısına kadar yol yapılabilir. Ve bu işlemler her gün gerçekleştirilmektedir. Dünya üzerinde bu verilerin tamamına erişimi olan, bunları inceleyen, takiben bilgiye dönüştüren ve nihayetinde diğer girdilerle birlikte teröristlere karşı kullanılacak olan uygulanabilir bir istihbarata çevirecek herhangi bir istihbarat servisi ya da devlet var mıdır? Bu soruya, tüm finansal kaynakları ile teknolojisine, kişiselleştirilmiş istihbarat koleksiyonuna ve tüm elektronik izleme olanaklarına rağmen ABD dahi tüm terörist saldırılarını önleyemez, cevabı verilebilir. Bu nedenle nihai kertede terörizmin, tekniklerin, hedeflerin ve sponsorların çeşitlendiği ve

83 Martin, a.g.e., s. 194.

tanımlanabilir olmadığı, karşılık vermenin güç ve hatta imkansız olduğu bir geleceğe doğru evrildiği söylenebilir.⁸⁴

Sonuç

Esasen “yeni terörizm” ifadesinin kullanımı 1990’lı yılların ortasına kadar geri götürülebilirse de bu hususa ilişkin temel kırılma noktası 11 Eylül tarihidir. 11 Eylül saldırıları gerek hedefi gerekse düzenleniş şekli ve neden olduğu can kaybı dolayısıyla, tüm dünyada tam bir şok etkisi yaratmış ve yeni terörizmin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Yeni terörizmin günümüzdeki en önemli temsilcisi olan DAESH örneğinden yola çıkarak ön plana çıkan özellikleri şu şekilde sıralanabilir. Öncelikle yeni terörizm öncekilerin aksine tüm dünyayı eylem sahası olarak kabul ederek, terörizmin küresel bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca yeni terörist organizasyonlar önceki katı hiyerarşik yapısından sıyrılarak, gevşek ağ tipi bir örgütlenmeyi tercih etmişlerdir. İdeolojik olarak geleneksel terör örgütlerinin etnik/milliyetçi ya da sağ-sol ayrımına dayanan motivasyonlara sahip olmalarına karşın, yeni terörizmin motivasyonu daha ziyade dini temelli mistik bir yapıdadır. Eski terörist organizasyonlar eylemlerinde silah ve bomba gibi klasik silah ve araç-gereçleri tercih etmelerine karşın, yeni terörist organizasyonlar kitle imha silahları adı verilen yüksek tahrip gücüne sahip silahları da eylemlerinde kullanmaya son derece isteklidirler. Diğer taraftan eski terörist organizasyonlar kurbanlarının tespitinde cerrahi bir hassasiyetle hareket ederken, yeni terörist organizasyonlar kurbanlarında ayırım gözetmezler ve mümkün olduğunca çok sayıda insanı öldürmeyi amaç edinmişlerdir. Son olarak yeni terörizm gerek eylemlerinin duyurulmasında gerekse yeni eleman temininde gelişen teknolojinin olanaklarından en üst seviyede faydalanmaktadır.

Özellikle DAESH ile birlikte yeni terörizmin tüm dünyaya yayılarak küresel bir boyut kazanması ve tahrip gücünün de daha önce hiç olmadığı kadar artması gibi hususlar, uluslararası güvenliğe yönelik tehdit sıralamasında terörizmi üst sıralara taşımıştır. DAESH terör örgütü kendisine karşı dizayn edilen küresel koalisyonun faaliyetleri sonucunda Irak ve Suriye’deki topraklarını büyük ölçüde kaybetse de, daha önceki örneklerde de görüldüğü üzere, tehditlere karşı gösterdiği esneklik ve uyum, farklı şekillerde de olsa gelecekte de varlığını devam ettireceğinin bir kanıtı mahiyetindedir. Bu çerçevede gelecekteki terör ortamının belirsiz bir organizasyon yapısına sahip, büyük ölçüde öngörülemeyen, teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek, kullanan, fırsat bulursa eylemlerinde kitle imha silahlarını kullanma hususunda istekli, kurbanları arasında ayırım gözetmeyen ve mistik ve dini temelli ideolojiye sahip bir yapıya bürüneceği söylenebilir.

84 Observer Research Foundation İnternet Sayfası, “Future of Terrorism and Terrorism of the Future”, <https://www.orfonline.org/research/future-of-terrorism-and-terrorism-of-the-future/>.

Gazisi

Akademik
Bakış

157

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Kaynaklar

Avrupa Birliği İnternet Sayfası, "Police Cooperation", <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/156/police-cooperation>.

AVŞAR Zakir, "İnternet Çağında Medya, Terör ve Güvenlik", *TRT Akademi*, II/3, Ocak 2017, s. 116-132.

BOOTH Ken - DUNNE Tim, *Terror in Our Time*, Routledge, New York 2012.

CHALIAND Gerard, "DAEŞ Döneminde Cihatçılık", Gerard Chaliand - Arnaud Blin, eds., *Terörizmin Tarihi: Antikçağdan DAEŞ'e* (çev. Bülent Tanatar), Nora Kitap, İstanbul 2016.

ÇİTLİOĞLU Ercan - DEDEMEN Fatih, "Terörizmi Anlamak", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, III/ 2, Kasım 2014, s. 25-39.

DEMPSEY Michael P., "The Caliphate is Destroyed, But the Islamic State Lives On", *Foreign Policy*, 22 November 2017, <https://foreignpolicy.com/2017/11/22/the-caliphate-is-destroyed-but-the-islamic-state-lives-on/>.

DEUTCH John, "Terrorism", *Foreign Policy*, Number 108, Autumn 1997, s. 10-22.

Deutsche Welle İnternet Sayfası, "11 Eylül'den Bu Yana Terör", <https://www.dw.com/tr/11-eyl%C3%BClden-bu-yana-ter%C3%B6r/a-19540325>.

DIAZ Emilio Sanchez de Rojas, "Are We Facing the Fifth International Terrorist Wave?", IEEE, 19 January 2016, http://www.ieee.es/en/Galerias/fichero/docs_analisis/2016/DIEEEA02-016_Oleada_Terrorismo_Internacional_ESRD_ENGLISH.pdf.

DUYVESTeyN Isabelle, "How New Is the New Terrorism?", *Studies in Conflict & Terrorism*, XXVII/5, 2004, s. 439-454.

ERDOĞAN Şemsettin - DELİGÖZ Ergün, "Irak Şam İslam Devleti (DAEŞ): Gücü ve Geleceği", *Savunma Bilimleri Dergisi*, XIV/1, Mayıs 2015, s. 5-37.

FIELD Antony, "The 'New Terrorism': Revolution or Evolution?", *Political Studies Review*, VII/2, 2009, s. 195-207.

GENÇTÜRK Tuğçe, "Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar", *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 3 Şubat 2012, <http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/tgencturk/TerorUluslararası.pdf>.

Global Coalition Web Page, "79 Partners United in Defeating Daesh", <http://theglobalcoalition.org/en/home/>.

GOFAS Andreas, "'Old' vs. 'New' Terrorism: What's in a Name?", *Uluslararası İlişkiler*, VIII/32, Winter 2012, s. 17-32.

HEYWOOD Andrew, *Küresel Siyaset* (çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir), Adres Yayınları, Ankara 2013.

HUMMEL Stephen, "The Islamic State and WMD: Assessing the Future Threat", *Combating Terrorism Center E-Dergisi*, IX/1, Sayı: 1, Dönem: 2016, January 2016, <https://ctc.usma.edu/the-islamic-state-and-wmd-assessing-the-future-threat/>, s. 18-22.

JEFFREY Kaplan, “Waves of Political Terrorism”, Oxford Research Encyclopedia of Politics, (Kasım 2016), <https://oxfordindex.oup.com/oi/viewindexcard/10.10935002facrefore5002f9780190228637.013.24>.

KARTAL Atahan Birol, “Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye’de DAEŞ ve YPG Örneği”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, XIV/27, Nisan 2018, s. 39-77.

KAZAN Hüseyin, “Terör-Medya İlişkisi ve Medyada Terör Haberciliği”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, XII/24, Aralık 2016, s. 109-147.

LEWIS Bernard, *Haşhaşiler: İslam’da Radikal Bir Tarikat* (çev. Kemal Sarısözen), Kapı Yayınları, İstanbul 2018.

MALM Sara, “A Worldwide State of Terror: Map Shows How ISIS Continues to Wreak Carnage Across the Globe, Despite Losing its ‘Caliphate’”, Daily Mail Online, 12 Temmuz 2018, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-5945599/ISIS-terror-attacks-2018-Map-Islamic-States-continued-carnage-not-defeated.html>.

MARTIN Gus, *Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar* (çev. İhsan Çapçioğlu ve Bahadır Metin), Adres Yayınları, Ankara 2013.

MERARI Ariel, “Ayaklanma Stratejisi Olarak Terörizm”, Gerard Chaliand - Arnaud Blin, eds., *Terörizmin Tarihi: Antikçağdan DAEŞ’e* (çev. Bülent Tanatar), Nora Kitap, İstanbul 2016.

MORGAN Matthew J., “The Origins of the New Terrorisms”, Parameters (The Journal of the U.S. Army War College), XXXIV/1, Spring 2004, s. 29-43.

MUIR Angus M., “Terrorism and Weapons of Mass Destruction: The Case of Aum Shinrikyo”, Studies in Conflict and Terrorism, XXII/1, 1999, s. 79-91.

NATO İnternet Sayfası, “Could ISIL Go Nuclear?”, <https://www.nato.int/docu/review/2015/isil/isil-nuclear-chemical-threat-iraq-syria/en/index.htm>.

Observer Research Foundation İnternet Sayfası, “Future of Terrorism and Terrorism of the Future”, <https://www.orfonline.org/research/future-of-terrorism-and-terrorism-of-the-future/>.

PARKER Tom - SITTER Nick, “The Four Horsemen of Terrorism: It’s Not Waves, It’s Strains”, *Terrorism and Political Violence*, XXVIII/2, 2016, s. 197-216.

RAPOPORT David C., “Terrorism as a Global Wave Phenomenon: Religious Wave”, October 2017, https://www.researchgate.net/publication/321171687_Terrorism_as_a_Global_Wave_Phenomenon_Religious_Wave.

RAPOPORT David C., “The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences”, Current History, December 2001, <https://www.researchgate.net/publication/286896869>.

RAPOPORT David C., “The Four Waves of Rebel Terror and September 11”, *Anthropoetics*, VIII/1, Bahar / Yaz 2002, <http://anthropoetics.ucla.edu/ap0801/terror/>.

Görüş

Akademik
Bakış

159

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

RATHBONE Anne - ROWLEY Charles K., "Terrorism", *Public Choice*, CXI/1-2, March 2002, s. 9-18.

SANDLER Todd, "New Frontiers of Terrorism Research: An Introduction", *Journal of Peace Research*, XLVIII/ 3, May 2011, s. 279-286.

SCHORI-LIANG Christina, "Leaderless Jihad in a Leaderless World: The Future of Terror", Institute for Economics&Peace, *Global Terrorism Index 2017: Measuring and Understanding The Impact of The Terrorism*, Sydney 2017, s. 88-92.

SPENCER Alexander, "Questioning the Concept of 'New Terrorism'", *Peace Conflict & Development*, Number: 8, January 2006, s. 1-33.

Sputnik İnternet Sayfası, "Son 13 Yılda Avrupa'yı Sarsan Terör Saldırıları", <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201708181029756400-avrupa-teror-saldirlari/>.

TILLY Charles, "Terror, Terrorism, Terrorists", *Theories of Terrorism: A Symposium*, Proceedings, March 2004, American Sociological Association, Washington 2004, s. 5-13.

Türk Dil Kurumu İnternet Sayfası, "Terör," http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts.

ÜNSAL Zeynep Ece – OLÇAR Kemal, "Avrupa'da Radikalleşme ve DAEŞ: DAEŞ'in Evrilmesi ve Avrupa Güvenliğine Yönelik Tehditler", *Güvenlik Stratejileri*, XV/29, 2019, s. 115-150.

WEISS Michael - HASSAN Hassan, *İŞİD Terör Ordusunun İçyüzü* (çev. Emine Arzu Kayhan), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2016.

YAYLA Atilla, "Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, IV/1, 1990, s. 335-385.

Extended Abstract

Terrorism is not a modern phenomenon, it has existed in every age and will continue to exist. However, especially the September 11 attacks are accepted as a milestone for terrorism. In fact, from the mid-1990s, terrorism, which presented important differences from old terrorist applications, has been started to be called as "new terrorism" with its new organizational structure and methods. However, with the great destruction both physically and emotionally, the September 11 attacks increased the awareness of the international community by taking this change in the terrorism to the top of the world agenda. Thus, terrorism has started to be accepted as the most important challenge to international security in the post-Cold War world period.

It can be said that the foundations of the new terrorism, which started to come to the forefront with its changing features from the mid-1990s, were largely based on the insurgency organized to expel Soviet troops from the country upon the Soviet invasion of Afghanistan in 1979. This insurgency has received great support from Muslim societies all over the world and many war-

riors from different parts of the world have flocked to fight against the Soviet soldiers, together with Afghan fighters called mujahid.

Upon the end of the struggle in Afghanistan, this generation also participated in struggles in places such as Bosnia and Chechnya, which were post-Soviet conflicts. Another break point for this terrorist generation, who adopted a jihadist ideology, was the invasion of Iraq by the US and its allies in 2003, and this time above mentioned warriors came to Iraq to fight against the occupation forces. Abu Musab al-Zarqawi, who was one of these warriors and also took part in the struggle in Afghanistan, came to Iraq and participated in the insurgency and then laid the foundations of the organization that would turn into Islamic State of Iraq and the Levant (ISIS).

The organization, which declared the Islamic State in Syria and Iraq following the conquest of Mosul in 2014, begun to control a land as much as Great Britain. Both this field control and the announcement of bloody actions to the whole world through social media, has increased its reputation and awareness throughout the world.

On the other hand the organization has lost its influence in the region at the end of 2017 because of the attacks of the global coalition, which was established by the states of the world to undermine and ultimately destroy the ISIS terrorist organization, which was accepted as the most important challenge to international security due to its bloody terrorist attacks both in Islamic State and all over the world. However, jihadist terrorism has the ability to adapt to new conditions and threats very quickly, as seen in previous examples. In particular, the organization has gained a worldwide reputation and supporter group by announcing its struggle against the US-led alliance in Iraq and Syria to the whole world through social media. Therefore, it is expected to continue to be the most important threat to the international security environment in the future, as well.

Görüş

Akademik
Bakış

161

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Yumuşak Güç Kavramı Çerçevesinde Avrasya Ekonomik Birliği ve Kuşak - Yol İnisiyatifinin Değerlendirilmesi

Evaluation of Eurasian Economic Union and Belt-Road Initiative Within The Frame of Soft Power

Göktürk TÜYSÜZOĞLU*

Öz

Askeri güç ve siyasal zorlama tedbirlerine başvurmadan, özellikle ekonomik/ ticari ödüllendirme mekanizmaları ve kültürel ya da siyasal değer aktarımı süreci çerçevesinde diğer aktörleri kendi çıkarları lehinde etkileme ya da dönüştürme olarak anlaşılabilecek yumuşak güç, uluslararası politikada kullanılan en önemli araçlardandır. Son yıllarda, yumuşak güç kullanımı hususunda en ileri adımları atan aktörlerden biri de Çin'dir. Sahip olduğu siyasal değerlerden çok, büyüyen ekonomik gücünü ve ticari olanaklarını yumuşak güç unsuru olarak kullanmayı amaçlayan Pekin, bu çerçevede tarihsel İpek Yolu'nu kendi kontrolünde yeniden canlandırmayı hedeflemektedir. Tıpkı Çin gibi, sistemsel çok kutupluluk anlayışını ön planda tutan ve ABD ile çeşitli alanlarda anlaşmazlık yaşayan Rusya da son dönemde yumuşak güç kullanımına yönelmiştir. Rusya, ekonomik güç itibarıyla Çin'in çok gerisinde olsa da, kurumsal bir yapı olarak ortaya koyduğu Avrasya Ekonomik Birliği üzerinden bölgesel bir hegemonya kurmaya yönelmiştir. Ne var ki, her iki girişimin de, genel itibarıyla aynı coğrafyayı hedefine almış olması, mevcut konjonktürde sistemsel değişim talebi anlamında ortaklaşan Çin ve Rusya'nın uzun vadede çatışmacı bir rekabet anlayışına yönelebileceklerine ilişkin öngörüü de doğurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 21. Yüzyıl İpek Yolu, Orta Asya, Altyapı, Joseph S. Nye,

Hegemonya.

Abstract

Without resorting to military power and political coercion measures, soft power, which can be interpreted as influencing or transforming other actors in favor of its own interests, especially in the context of economic/ commercial reward mechanisms and cultural or political value transfer process, is one of the most important tools used in international politics. In recent years, China takes striking steps in the use of soft power. Beijing, which aims to use its growing economic power and commercial opportunities as tools of soft power rather than its political values, aims to revive the historical Silk Road under its control. Russia, like China, gives priority to the understanding of systemic multi-polarity and has disagreement with the US in various fields and has recently turned to the use of soft power. While Russia is far behind China in terms of economic power, it has turned to establish a regional hegemony through the Eurasian Economic Union, which it presents as an institutional structure. However, the fact that both initiatives have generally targeted the same geography also leads to a prediction that China and Russia, which co-exist in the context of demand for systemic change in the current conjuncture, may lead to a long-term competitive conflict.

Key Words: 21st Century Silk Road, Central Asia, Infrastructure, Joseph S. Nye, Hegemony

Makale Geliş Tarihi: 19.11.2018. Makale Kabul Tarihi: 23.02.2019.

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

E-mail: gktrkt@gmail.com.tr; ORCID ID: 0000-0001-9170-1854

Görüş

Akademik Bakış

163

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Giriş

Soğuk Savaş sonrasında, ABD'nin hegemonik rolü çerçevesinde "tek kutuplu" bir yapı arz etmesi beklenen sistemin, "çok kutupluluğa" doğru yol aldığına ilişkin tartışmaların sıklıkla gündeme gelmesi, hissedilir bir değişimin olduğuna işaret etmektedir. Yani sistem içerisinde, ABD ve genel itibarıyla Avro-Atlantik Dünya özelinden diğer aktörlere yönelik realist düzlemde de ifade edilebilecek bir "güç kayması" yaşandığı belirtilebilir. Hatta Soğuk Savaş'a damgasını vurmuş bir sistemsel blok olan Avro-Atlantik İttifakı'nın da, son dönemde, belli oranda birbirine yabancılaştığı ifade edilebilir. Bu durum, hem İngiltere'nin Brexit kararından hem de ABD'nin NATO müttefiklerine yönelik ciddi eleştirileri ve başta Almanya olmak üzere, Avrupalıları kendi yönelimlerine yeterince destek olmamakla suçlamasından da anlaşılabilir.

Bu sistemsel bağlam içerisinde, yaşanan güç kayması ekseninde özellikle Çin ve Rusya'nın eylemleri, söylemleri ve belli sorunlar eksenindeki tavırları önemlidir. Her iki aktörün de "küresel güç" olma iddiaları çerçevesinde hareket etmesi ve özellikle ekonomik anlamda ideolojik bağlamı çok fazla değiştirmeden "çok kutupluluk" anlayışını inşa etmeye yönelik girişimleri, kendi yakın çevreleri başta olmak üzere birçok coğrafyada karşılık bulmuştur. Batılı siyasal değerler olarak bilinen çoğulcu demokrasi, insan ve azınlık haklarına saygı, hukukun üstünlüğü ile bireyselliği ön planda tutan yaklaşıma uzak olmalarına karşın, ABD ve AB'nin, bu değerlerin aktarımı hususunda sınırlı bir başarı gösterebilmiş olmaları, Rusya ile Çin'i ön plana çıkarmaktadır. Nitekim her iki aktör de kendi kültür, tarih ve gelenekleri ile yakın ilişki içerisinde olan otoriter bir siyasal bağlam içerisinde hareket etmeyi tercih etmektedir. Özellikle Çin'in, bu açıdan hiçbir ülkeyi değiştirmeyi tercih etmediğini ve başkaca faktörlere eğildiğini görebiliyoruz. Bu tavır, ABD'nin hegemonik müdahaleciliğinden kaçınan ya da zarar gördüğünü düşünen aktörleri Çin ve Rusya gibi aktörlerle işbirliğine itmektir.

Yumuşak güç, bilindiği üzere "neoliberal" bir bağlama haizdir. Bu yaklaşım, askeri güç ve zorlama tedbirlerine başvurmadan, siyasal değer promosyonu ve başta ekonomik/ticari ödüllendirme mekanizmaları kullanılarak, karşılıklı bağımlılık ile ilişkili olarak farklı aktörleri kendi etkinliğine entegre edebilme amacının altını çizmektedir. Nye tarafından, ABD'nin hegemonik üstünlüğünü kolaylaştırıcı bir teorik çerçeve olarak düşünülen yumuşak güç, son dönemde Çin ve Rusya tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Yani her iki aktör de, ABD için düşünülmüş bir kuramsal uzamı, bu aktörün güç kaybını hızlandırarak kendilerini ön plana çıkarmak için kullanmaya çalışmaktadır. Bu minvalde, Avrasya Ekonomik Birliği ve Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi önemli kurumsal düzlemler olarak görülebilir. Her iki girişimin başarısı, sistemsel dönüşümü hızlandırma yönünde etki yaratabileceği gibi, belli oranda birbirleriyle örtüşen bir nitelik taşıyan bu çabaların içerik analizinin de yapılması gerekmektedir.

Görüş

Çalışmanın ilk kısmında yumuşak güç yaklaşımına ilişkin kısaca bilgi verilecektir. Sonrasında ise her iki kurumsal çaba da yumuşak güç bağlamında irdelenecektir. Her iki çabanın çatışan ve örtüşen yönleri de çalışmanın altını çizeceği hususlar arasında yer alacaktır. Zira bu çabaların örtüşmesi ya da çatışması, çok kutupluluğun bayraktarlığını yapan Çin ile Rusya'nın birbirleriyle olan ilişkilerine de etki edebilecektir.

Yumuşak Güç Kavramı

Askeri ve ekonomik güç olanaklarının kullanılarak karşı tarafın kararlarının ya da eylemlerinin istenen yönde şekillendirilmesini, hatta “güç” uygulayan tarafın lehinde değiştirilmesini ifade eden “sert güç”, realizmin merkezinde yer almaktadır. Sert gücün merkezinde baskı, kandırma ve tehdit vardır. Ne var ki, sert güç uygulamaları son derece maliyetlidir ve güç uygulanan taraf baskı sonucunda belli bir yöne kanalize edildiği için, uzun vadede ciddi meşruiyet sorunları ile karşı karşıya kalınabilir. Joseph S. Nye tarafından 1990'ların başında ortaya konan “yumuşak güç” ise, bir aktörün karşı taraf üzerinde tehdit ve baskı uygulamadan, askeri yöntemlere ya da ekonomik zorlama unsurlarını kullanmadan giriştiği bir uygulamadır. ¹ Buna göre, yumuşak güç, bir aktörün siyasal yapısından, toplumsal görünümünden, ideolojisinden, imajından, hayat anlayışından ve sosyal refah düzeyinden hareketle karşı tarafı etkileyebilmesi, onu ikna edebilmesi ve kendi yanına çekebilmesidir. ² Bu gücü uygulayacak aktörün kurumsal altyapısı, kültürü, değerleri ve politikaları karşı tarafı kendine çekecek denli benimsenmektedir. Yumuşak güç uygulamasının merkezinde “ikna” unsuru yer almaktadır. Siyasal değerler, ekonomik işleyiş, sağlıklı temellendirilmiş bir kurumsal altyapı ile doğru politikalar izlendiği takdirde, başkaca aktörlerin, bu yapıya haiz olanı/olanları takip etmek isteyeceğini belirten Nye, böyle bir görünüme sahip devletlerin diğerlerini etkilemek için askeri ve ekonomik zorlama tedbirlerine ihtiyaç duymayacağını altını çizmektedir. ³ İkna edilen aktörlerin sayısı arttıkça, yumuşak güce sahip olan devletin/aktörün etkinliğinin kapsamı da genişleyecektir. Üstelik bu süreç çerçevesinde son derece maliyetli bir uygulama olan askeri güç unsurları da devreye sokulmayacak ve tehdit de devreye girmediği için, karşı taraf üzerinde yaratılan toplumsal/siyasal meşruiyet faktörü de uzun vadeli ve etkin olacaktır. ⁴

Yumuşak güç uygulamasına ilişkin en belirgin özelliklerden biri ise, bu yaklaşımın uzun vadeli bir yapı içerisinde başarılı olduğudur. ⁵ Kültür,

1 Joseph Nye, “Soft Power”, Foreign Policy, 80, 1990, s. 153-171

2 Hongying Wang ve Yeh-Chung Lu, “The Conception of Soft Power and Its Policy Implications: a Comparative Study of China and Taiwan”, Journal of Contemporary China, XVII/56, 2008, s. 425-447.

3 Nye, a.g.m., s. 153-171.

4 Joseph Nye, “Public Diplomacy and Soft Power”, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, I, 2008.

5 Pınar Bilgin ve Berivan Eliş, “Hard Power, Soft Power: Toward a More Realistic Power Analysis”, Insight Turkey, X/2, 2008, s. 5-20.

sanat, spor, edebiyat gibi toplumsal unsurlarla beslenen ekonomik ve siyasal kurumsallaşma düzeyi, belli bir ideolojik altyapıya ya da değer yaratım sürecine evrilmektedir. Fakat bu süreç kısa bir bağlamda şekillenmemektedir. Bu nedenle, yumuşak güç uygulamasının başarısı için orta ve uzun vadeye odaklanmak gerekmektedir. Acil değişim gereklilikleri belirlediğinde ya da askeri olanakların kullanıma girdiği anlarda yumuşak güç uygulaması anlamsızlaşmaktadır. ⁶

Ödüllendirme mekanizması da yumuşak gücün en önemli unsurlarından biridir. Bu minvalde, kontrol altına alınmak istenen aktöre yönelik olarak devreye sokulan ekonomik/ticari ödüllendirme hamleleri de yumuşak güç içerisinde değerlendirilmektedir. Hibe, uzun vadeli ve düşük faizli kredi, doğrudan yatırımlar, finansal piyasa imkânları gibi hususlar bu çerçevede sıklıkla kullanılmaktadır. ⁷ Hatta o aktör/aktörlerin ihtiyaç duyduğu altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi ya da bu yönde teknolojik ve insan kaynağı bakımından desteklenmesi de yumuşak güç kapsamında ele alınabilir.

İşbirliğini önceleyen bir yaklaşım olan yumuşak güç, tehdit unsurunu kullanmaz. Başkalarının da o gücü uygulayan aktörün çıkarlarına uygun davranmalarını sağlamak için başvuru düşük maliyetli bir girişim olarak "ikna" en önemli bileşen olarak görülmelidir. Bu bakımdan, "toplumsal" yönü baskın olan bir kavram olduğu belirtilebilir. Kendine ve politikalarına ilişkin olumlu bir "gündem" yaratabilmek, diğerlerini ikna ederek yanına çekebilmek bu uygulamaya içkin birer unsurdur. Kendi çıkarları doğrultusunda diğerlerini etkilerken, onların bu durumun farkına varabilmesini olabildiğince engellemeyi de amaç edinen yumuşak güç, medya olanaklarının etkin kullanımı ile birleştirildiğinde anlaşılmaktadır. Bu bakımdan propaganda olanaklarının sağlıklı kullanılması ve doğru mesajların farklı medya araçlarıyla etkilenmek istenen aktörlere aktarılması gerekmektedir. ⁸ Gelişen iletişim teknolojisi bu durumu kolaylaştırmaktadır.

Yumuşak güç uygulamasının sonucunu alabilmek çok daha uzun süreli bir bekleme sürecine işaret etmektedir. Fakat bu süreç ekseninde değer aktarımı ve benimsetme aşaması tamamlanacağı ve toplumsal/siyasal meşruiyet çerçevesi sağlıklı bir şekilde yapılacağı için, bu uygulamanın neticesinde elde edilecek sonuç da kalıcı olacaktır. Dış politikada yumuşak güce içkin olarak ve değer aktarımını kolaylaştırıcı birer "katalizör" olarak kullanılacak unsurlar arasında, özellikle siyasal ve kültürel çalışmaları ile ön plana çıkmış, belli alanlarda kahramanlaştırılmış isimler değerlendirilir. Ayrıca yumuşak güç

6 Colin S.Gray, "Hard Power and Soft Power: The Utility of Military Force As An Instrument of Policy in the 21st Century", Strategic Studies Institute, 2011.

7 Jan Servaes, "Soft Power and Public Diplomacy : The New Frontier For Public Relations and International Communication Between the US and China", Public Relations Review, XXXVIII/5, 2012, s. 643-651.

8 Cherian George, "Soft Power: Media Influence and Its Limits", Media Asia, XXXVIII/2, 2016, s. 69-75.

uygulayan ülkenin toplumsal, ekonomik, kültürel ve hatta ideolojik arka planını yansıtmaya yönelik kurgusal yapımlar (televizyon dizileri, filmler, tiyatro, kitap, vb.) da bu anlamda ele alınması gereken faktörlerdendir.⁹ Zira yumuşak güç uygularken, karşı tarafa verilecek olan mesajın kaynağı, içeriği ve alımlayıcı kitleyi kapsayabilme yeteneği çok önemlidir. Etkilenmek istenen aktöre olumlu mesajlar verebilmek ve bunun “güvenilir” aktörler/araçlar vasıtasıyla yapılması başarı için olmazsa olmaz şartlardandır. Yumuşak güç uygulayan ülkenin kendi dilini etkin bir şekilde kullanabilmesi ve hatta “bölgesel” ya da “küresel” bir kullanıma kavuşturması başarı için önemli kıstaslardandır. Zira yumuşak güç önemli oranda sosyal temas alanlarının genişletilmesi ile ilgilidir. Bu temas alanını genişletmek için ise “dil” unsurundan daha değerli bir araç yoktur.¹⁰ Bu noktada, yumuşak gücün “sosyal inşacılık” ile olan bağına da vurgulamış oluyoruz. Zira kavramsal çerçeve itibarıyla yumuşak gücün esasen bir durumu farklı ve kullanışlı bir bağlamda yeniden kurgulama ya da insan zihninde inşa etme girişimi olduğu açıktır.

Yumuşak gücün askeri güç imkanlarının ön plana çıktığı ve acil silahlı müdahale gerektiren durumlarda etkisini yitirdiğini belirtmiştik. Askeri gücün ön plana çıkması ve kısa vadede gücün hissettirilmesi gereken hususlarda “sert güç” imkanları gelişkin olan aktörlerin sesleri duyulmaktadır. İç savaşlara müdahale, insani güvenlik krizlerinin ortasında kalan grupları koruma ve teröre karşı savaş mottosu bu çerçevede değerlendirilebilir. Ayrıca çıkarları aynı bölgeler/ülkeler özelinde çatışan ülkelerin devreye soktuğu “tehdit” dili ve “askeri güç kullanma” referansı göz önünde bulundurulduğunda, yumuşak gücün değeri arka planda kalmaktadır. Bu noktada, yumuşak güç uygulayan devletlerin, “başvurmasalar dahi” her daim belli bir askeri güce haiz olmaları gerektiği hususu değerlendirmeye alınmaktadır. Bu yaklaşım da beraberinde “akılcı güç” diye adlandırılan¹¹ ve yumuşak güç ile sert güç unsurlarının, koordine edilecek bir bağlam içerisinde yerine göre kullanılmasını gerektiren bir yaklaşıma kapıyı aralamaktadır. Yeni bir kavramsal çerçeve olan akılcı güç, bir ülkenin yalnızca ikna kapasitesiyle istediği sonucu alamayacağına çeşitli krizler sonucunda anlaşılması neticesinde ortaya konmuştur. Askeri boyutu dışarıda tutan girişimlerin yeterince başarılı olamadığı düşüncesinden hareketle, maliyeti azaltmak ve meşruiyeti sağlayabilmek için öncelikle yumuşak güce başvurmak ve aynı anda da askeri güç olanaklarını hazır tutmak anlamlı bulunmuştur. Nye’in altını çizdiği ve ABD’ye referansla açıkladığı

9 Daya Kishan Thussu, “The Soft Power of Popular Cinema-the Case of India”, Journal of Political Power, IX/3, 2016, s. 415-429.

10 Kayoko Hashimoto, “Introduction: Why Language Matters in Soft Power”, Japanese Language and Soft Power in Asia, (der. Kayoko Hashimoto), Palgrave Macmillan, Singapore, 2018, s. 1-12.

11 Giulio M. Gallarotti, “Smart Power: Definitions, Importance and Effectiveness”, Journal of Strategic Studies, XXXVIII/3, 2015, s. 245-281.

“barışçıl hegemonya” anlayışının gerçekleşmeyeceğinin anlaşıldığı noktada, askeri gücü de yumuşak gücün arkasına konumlandıran “akılcı güç” ön plana çıkmaya başlamıştır.¹²

Rusya, Yumuşak Güç ve Avrasya Ekonomik Birliği

Avrasya Ekonomik Birliği olarak da adlandırılan bu kurumsal işbirliği düzleminden bahsetmeden önce, Rusya’nın son dönemde sıklıkla kullanmaya çalıştığı ve “yumuşak güç” uygulamaları çerçevesinde betimlediği hususların altını çizmek gerekmektedir. Rusya, daha çok sert güç imkanları doğrultusunda tanımlanan bir aktör olsa da son zamanlarda yumuşak gücü önceleyen bazı inisiyatifler de geliştirmektedir.

Moskova’nın dış politika hamlelerine yön veren birincil husus sistemsel çok kutupluluğun hayata geçirilmesi noktasında büyük önem atfedilen, Rus etkinliğinin Avrasya anakarasına ve özelde de eski Sovyet coğrafyasına yansıtılmasıdır. Moskova, John Mearsheimer’in de altını çizdiği üzere, küresel aktör olabilmek için öncelikli olarak kendi bölgesinde bir “hegemon” olabilmeyi amaçlamaktadır.¹³ Bu yönde giriştiği çabalar ise, Batılı ya da bölgede yer alan Batı yanlısı aktörler tarafından “saldırgan” olmakla suçlanırken, Moskova, bu çabaların kendi çıkarlarını ve güvenlik alanını “savunmak” ile ilgili olduğunu ifade etmektedir.¹⁴ Putin yönetiminin yumuşak gücü incelemeye çalışan yaklaşımı ise, saldırgan olmadığını kanıtlamaya çalışmak ile de anlaşılabilmektedir.

Moskova tarafından hayata geçirilen yumuşak güç uygulamalarının bir bölümü, doğrudan Rus hükümeti tarafından girişilen “ikili” çabalar çerçevesinde betimlenebilmektedir. Eski Sovyet coğrafyasında yer alan ülkelerin vatandaşlarına ve onların çocuklarına SSCB’nin dağılmasından bu yana tanınan “çifte vatandaşlık hakkı” bunlardan biridir.¹⁵ Bu çaba çerçevesinde, yeni bağımsız olmuş devletlerde yaşayan insanların Moskova ile olan toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkilerinin devam etmesi ve özellikle BDT’nin etkin bir birliğe evrilmesi hedeflenmiştir. Ne var ki, bu yöndeki çaba yalnızca birkaç ülke tarafından kabul edilmiştir. Kırgızistan ve Tacikistan (ayrıca 2003 yılına dek Türkmenistan) bu öneriyi kabul ederek vatandaşlarına aynı zamanda Rusya vatandaşlığı tanınmasına itiraz etmezken,

12 Joseph S.Nye, “The Future of Soft Power in US Foreign Policy”, *Soft Power and US Foreign Policy*, (der. Inderjeet Parmar ve Michael Cox), Routledge, New York, 2010, s. 4-12.

13 John J.Mearsheimer, “What Should be the Purpose of American Power?”, *The National Interest*, 2015, <https://nationalinterest.org/feature/we-asked-john-mearsheimer-what-should-be-the-purpose-13642>, (Erişim Tarihi 31.10.2018).

14 Andrei P. Yakovlev, “What is Russia Trying to Defend?”, *Russian Journal of Economics*, II/2, s. 146-161.

15 Marlené Laruellé, “Russia’s Eurasianist Soft Power in Central Asia”, *Greater-Europe*, 2017, <http://greater-europe.org/archives/3190>, (Erişim Tarihi 31.10.2018).

diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin bu tercihte bulunmadığını görüyoruz.¹⁶ Rusya'nın "yakın çevre stratejisi"nin en önemli unsurlarından biri olması beklenen bu girişim, genel itibarıyla bölge ülkelerinde kalmış Rus kökenli ya da Rusça konuşan topluları incelemekle birlikte,¹⁷ SSCB döneminde oluşmuş bağımlılık zincirinin devamlılığına yapılmış bir yatırımdır. Pek başarı elde edememiş olan bu yaklaşımın, özellikle Gürcistan ve Ukrayna krizlerinin gölgesinde yeniden ön plana çıktığını görüyoruz. Moskova'nın, bu iki ülkenin yanı sıra, Moldova'da bulunan beliren donmuş çatışma bölgelerindeki Rusya yanlısı kesime ya da Rus asıllılara Rusya pasaportu dağıtarak onları Rusya vatandaşı ilan etmesi ciddi bir krize neden olmuştur. Abhazya, Güney Osetya, Kırım, Donbass ve Transdinyester özelinde yaşanan bu krizler ekseninde girişilen pasaport dağıtımını girişimi, başka ülkelerin içişlerine doğrudan müdahale etmek anlamına gelmenin yanı sıra, Rusya'nın "kendi vatandaşlarını koruduğu" imajını yaratmasına neden olmuştur.¹⁸ Şüphesiz, bu hamle, Rusya yanlısı kesim açısından önemli olmakla birlikte, 1990'ların başında ortaya konan bu inisiyatifin, esasen sert güce iliştilmiş bir çaba haline getirilmesi girişimi olarak okunmalıdır.

Rus Hükümeti'nin aile, din, otorite ve gelenekler gibi kültürel faktörlerin altını çizen bir söylem çerçevesinde hareket etmesi de önemlidir. Rusya tarihini bir süreklilik içerisinde okuyan ve genel itibarıyla olumlayan bu yaklaşım, eski Sovyet cumhuriyetlerinden daha çok Avrupa'da ve başkaca bölgelerde olumlu karşılık bulmuştur. Burada bahsedilen olumsuzluk Rus kültürü ya da tarihine yönelik değildir. Moskova, siyasal anlamda "küreselleşen" Batılı değerlerin değil, kendi tarihine, kültürüne ve toplumuna eklenmiş "muhafazakar" değerlerin altını çizerek ve bu hususta geri adım atmayarak küreselleşmenin tek tipleştirici bir anlayış yarattığını düşünen kesimleri kendisine çekmektedir. Bir anlamda, "muhafazakar" düşüncenin yeniden canlanarak küreselleşmesi olarak değerlendirilebilecek olan bu gelişme, Putin Yönetimi'nin önemli adımlarından biri olmuştur.¹⁹ Macaristan ve Polonya başta olmak üzere AB üyesi ülkelerde iktidara gelmiş olan bu anlayış, Almanya ve Fransa başta olmak üzere Batı Avrupa'da dahi muhalefetin en önemli parçası olarak yükselmiştir. Kısacası, Rusya, muhafazakarlığın bayraktarlığını yapan bir aktör haline gelmiştir. Hiç şüphesiz, bu durum da Moskova'nın yumuşak gücüne eklenmektedir.

Rusya, aynı zamanda kurumsallaştırmaya çalıştığı çeşitli örgütsel çabalar eliyle de kendi yumuşak gücünü yaratmaya çalışmaktadır. Bunlar da genel

16 Aynı eser.

17 Oxana Shevel, "Russia and the Near Abroad", Great Decisions, 2015, s. 5-16.

18 Toru Nagashima, "Russia's Passportization Policy Toward Unrecognized Republics: Abkhazia, South Ossetia and Transnistria", Problems of Post-Communism, 2017.

19 Ivan Krastev, "Eastern Europe's Illiberal Revolution", Foreign Affairs, 2018, <https://www.foreignaffairs.com/articles/hungary/2018-04-16/eastern-europes-illiberal-revolution>, (Erişim Tarihi 31.10.2018).

itibarıyla eski Sovyet coğrafyasına ve belli oranda da Rus etnik kökenlilere ya da kendisini Rusça ifade eden kesimlere hitap etmektedir. BDT içerisinde yer alan BDT Seçim Gözlem Misyonu, üye ülkelerde düzenlenen seçimleri izlemek ve ne denli sağlıklı bir seçim süreci yaşandığını gözlemekle görevlidir. OECD'nin de benzer bir misyonu olduğu değerlendirildiğinde, BDT Seçim Gözlem Misyonu'nun, BDT üyelerine yönelik "demokrasi, şeffaflık ve adalet" eksenli eleştirilere cevap verebilmek için oluşturulduğu ortadadır. Yani Rusya, bu ülkelerdeki "otoriter" siyasal yapıları meşrulaştırabilmek amacıyla bu misyonu kullanmaya çalışmaktadır. BDT çerçevesinde işleyen bir diğer inisiyatif ise, üye ülkelerin parlamentoları arasında yakınlaşma, işbirliği ve diyalog alanını genişletmeyi hedefleyen BDT Parlamentolararası Asamblesi'dir.²⁰

Astana merkezli Avrasya Kalkınma Bankası, Avrasya Ekonomik Komisyonu, Avrasya İşbirliği ve Kalkınma Fonu ve Avrasya Kadınlar Forumu gibi inisiyatifler de esasen Avrasya Ekonomik Birliği'ni konsolide edebilmek hedefiyle oluşturulmuş, önemli oranda da Moskova tarafından finanse edilen hükümetlerarası yapılardır.²¹

Rus Dünyası (Russkii Mir) adıyla ifade edilen ve içerisinde çeşitli inisiyatiflerin yer aldığı yapı ise, Moskova'nın, komşu ülkelerde bulunan Rus kökenli ya da Rusça konuşan toplumlar ile ilişkilerini devam ettirebilmeyi ve bunu o ülke hükümetlerine de bir "hak" ya da "özel çıkar" olarak kabul ettirebilmeyi hedeflediği bir anlayışa işaret etmektedir.²² Dış Ruslar ile olan temas alanı daha çok Rus Dünyası inisiyatifi çerçevesinde genişletilmeye çalışılmaktadır. Rusya, bu çaba ekseninde Sovyet geçmişi ile de aktif bir bağ kurmakta, eski Sovyet coğrafyasında süregelen ve sıklıkla eleştirilen varlığını anlamlı kılmakta ve bölgesel bir güç olduğunu hem komşu ülkeler hem de bölgesel gelişmeler bağlamında ortaya koyabilmektedir. Rus Dünyası inisiyatifi çerçevesinde, Rusya Dışişleri Bakanlığı ile Rusya Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın ortak kullanımına sunulan bir "Rus Dünyası Fonu" Putin'in emriyle oluşturulmuştur.²³ Bu fon üzerinden, Rusya ile bağlantı kurmak isteyen ve Rusya ile olan kültürel, sosyal ve bilimsel bağlarını sürdürmek isteyen kesimlere destek verilmektedir.

Rusya, eski Sovyet coğrafyasında bulunan dış temsilcilikleri özelinde oluşturulan Rus Kültür Evleri çerçevesinde, bu ülke vatandaşlarına yönelik Rus dili, edebiyatı ve kültürünü yansıtan eğitimler vermektedir.²⁴ Ayrıca Sovyet

20 Laruellé, a.g.m.

21 Aynı eser.

22 Mikhail Suslov, "Russian World: Russia's Policy Towards its Diaspora", IFRI Russia/NIS Center, 103, 2017.

23 Laruellé, a.g.m.

24 Ksenia Zubacheva, "Why Russian is Still Spoken in the Former Soviet Republics?", Russia Beyond, 2017, https://www.rbth.com/international/2017/05/16/why-russian-is-still-spoken-in-the-former-soviet-republics_763684, (Erişim Tarihi 2.11.2018).

dönemini anlatan özel/tarihsel anlamda önem verilen günler anılmakta ya da kutlanmaktadır. Öğrenci değişim programları, ortak üniversite kurma girişimleri ve ortak üniversite müfredatları oluşturma hamlelerinin yanı sıra başarılı öğrencilere ya da Rusya'da eğitim almak isteyen öğrencilere verilen hibe ve burs olanaklarıyla eski Sovyet coğrafyasında bir çekim merkezi olabilme niteliğini sürdürmeye çalışmaktadır. Örneğin, Kazakistan'da, Moskova Devlet Üniversitesi'nin yanı sıra Sibiry Bölgesi'nde yer alan çeşitli üniversitelerin kampüsleri açılmıştır. Rusya'daki üniversitelerde de çok sayıda (20-25 bin arasında) Kazakistan vatandaşının eğitim aldığı ifade edilmektedir. Kazakistanlılar, Rusya'da eğitim alan yabancılar içerisinde en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin önemli bir bölümünün Kazakistan vatandaşı olan "etnik Ruslar" olduğu da bilinmektedir.²⁵

Rusya, aynı zamanda hükümet tarafından organize edildiği bilinmesine karşın, hükümet dışı örgüt (NGO) olarak tanımlanan yapılarla da bölgesel manada bir yumuşak güç yapılandırmasına gitmeye çalışmaktadır. Bu örgütler, özellikle de "sivil toplumun" daha gelişkin olduğu ve Rusya'ya yönelik olumsuz tutumun daha belirgin olduğu eski Sovyet cumhuriyetleri ile Doğu Bloku ülkelerinde faaliyet göstermektedir. Rus kimliğine içkin bir siyasal partinin kurulmasına izin verildiği Letonya'da bu partiyle yakın işbirliği yapan çeşitli sivil toplum oluşumları kurgulamak bunun bir örneğidir.²⁶ Yine nüfusunun önemli bir bölümü etnik Ruslardan oluşan Estonya'da, Rus kökenlilerin haklarıyla yakından ilgilenen İnsan Hakları Bilgi Merkezi adlı bir sivil toplum kuruluşu örgütlenmiştir. Kafkasya Demokrasi Enstitüsü ve Özgür Avrupa gibi dernekler ise Güney Kafkasya odaklı Rusya yanlısı sivil toplum kuruluşları olarak dikkat çekmektedir. Orta Asya bağlamında ise, Avrasya Çalışmaları Merkezi, Avrasya Düşünce Fonu, Avrasya Miras Kurumu gibi akademik, kültürel, uzmanlık odaklı ve iş dünyası bağlantılı inisiyatifler de Rusya tabanlı kurumsallaşma girişimleridir.²⁷ Orta Asyalı uzman ve akademisyenleri, Rusya'dakilerle iletişim kurmaya yönlendiren Alexander Gorchakov Kamu Diplomasisi Örgütü ile Rusya Uluslararası İlişkiler Kurumu da bu bağlamda değerlendirilebilir.²⁸ Bu çabalar, sivil bağlamda ve devletten bağımsız bir çerçevede kurulmuş olsalar da, faaliyetlerinin yeri, etkinliği, katılım/temsiliyet kapsamı ve özellikle destekçileri özelinde Moskova'nın etkinliği sezilmektedir. Örneğin, Rus Hükümeti'ne çok yakın olan oligark Oleg Deripaska, Avrasya Miras Kurumu'nun en önemli mali destekçisidir.²⁹

25 Laruellé, a.g.m.

26 Stratfor, "Russia's Cultural Influence in Former Soviet States", 2014, <https://worldview.stratfor.com/article/russias-cultural-influence-former-soviet-states>, (Erişim Tarihi 1.11.2018).

27 Laruellé, a.g.m.

28 Greg Simons, "The Role of Russian NGO's in New Public Diplomacy", Journal of Political Marketing, XVII/2, 2018, s. 137-160.

29 Laruellé, a.g.m.

Avrasya Ekonomik Birliği ise 2015 yılında oluşmuş bir bölgesel entegrasyon girişimi olarak tüm bu çabaların tamamlayıcısı haline gelmiştir. Nitekim daha önce bahsetmiş olduğumuz kurumsallaşmalar, çok daha dar kapsamlı, dil/kültür ve tanıtım odaklı ve sosyal/siyasal devamlılık ya da tamamlayıcılık vurgusu içeren unsurlardır. Avrasya Ekonomik Birliği ise, ekonomik ve ticari yönü ön planda olan ve ortak bir pazar oluşturmanın yanı sıra, gelecekte AB benzeri bir siyasal entegrasyona dönüştürülmesi amaçlanan supranasyonellik hedefi güden bir yapıdır.³⁰ SSCB'nin dağılması sonrasında, ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda büyük bir güç ve yönelim boşluğunun olduğu Avrasya coğrafyasında ve eski Sovyet toprakları özelinde ticaret, finans, hukuk sistemi ve güvenlik alanında işbirliği ve yakınlaşmayı öngören bir kurumsallaşma inisiyatifi olarak doğan BDT'nin tamamlayıcısı olarak düşünülen Avrasya Ekonomik Birliği (ya da Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü) fikri, 1994'te Nursultan Nazarbayev tarafından ortaya atılmıştır.³¹ Nazarbayev'in, eski Sovyet cumhuriyetlerinin Rusya'ya olan ekonomik, ticari, finansal ve kurumsal bağımlılığını düşünerek ortaya koyduğu bu anlayış, Moskova tarafından 1990'ların ikinci yarısında betimlenen "yakın çevre doktrini" özelinde benimsenmiş ve 2000'de "ortak bir pazar" oluşturabilmek adına Avrasya Ekonomik Topluluğu oluşturulmuştur. Putin döneminde, Rusya'nın bölgesel bir hegemonya kurgusu çerçevesinde Avrasya'ya yaklaşmaya başladığı ve SSCB'nin dağılması sürecinin "jeopolitik bir felaket" olarak nitelendiği dikkate alındığında,³² Avrasya odaklı bu entegrasyonun gerçekleştirilmesi gerekliliği vurgusu güçlenmiştir. Bu minvalde, orta vadede AB benzeri bir yapı yaratılarak, eski Sovyet cumhuriyetleri başta olmak üzere, Avrasya ankarasında konumlanmış aktörleri "Moskova" yönelimli bu yapıya entegre etmek önemli hale gelmiştir. 1 Ocak 2010'da Rusya, Belarus ve Kazakistan ekseninde Avrasya Gümrük Birliği'nin oluşumu çok önemli bir adım olmuştur. Rus lider Putin, Ekim 2011'de, Avrasya Ekonomik Birliği'nin 2015'de kurulacağını ifade etmiş, 2012 yılı itibarıyla bu üç ülke arasında kurgulanan "ortak pazar", 2015 itibarıyla Avrasya Ekonomik Birliği'ne dönüşmüştür.³³ Bu üç ülkenin yanı sıra, Kırgızistan ve Ermenistan'ın da tam üye olarak yer aldığı birlik için üyelik yolunda olan ya da üyeliğe alınması düşünülen birçok aktör bulunmaktadır. AB'yi temel yönelimi olarak belirlemesine karşın, Transdinyester Meselesi

- 30 Evgeny Vinokurov, "Eurasian Economic Union: Current State and Preliminary Results", Russian Journal of Economics, III/1, 2017, s. 54-70.
- 31 The Telegraph, "Kazakhstan Welcomes Putin's Eurasian Union Concept", 2011, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/kazakhstan/8808500/Kazakhstan-welcomes-Putins-Eurasian-Union-concept.html>, (Erişim Tarihi 2.11.2018).
- 32 Reuters, "Putin, Before Vote, Says He'd Reverse Soviet Collapse If He Could: Agencies" 2018, <https://www.reuters.com/article/us-russia-election-putin/putin-before-vote-says-hed-reverse-soviet-collapse-if-he-could-agencies-idUSKCNIGE2TF>, (Erişim Tarihi 2.11.2018).
- 33 Eleonora Di Franco, "The Other European Union: A Threat on the Rise", My Country Europe, 2018, <https://mycountryeurope.com/long-reads/other-european-union-threat-rise>, (Erişim Tarihi 2.11.2018).

nedeniyle Rusya'dan uzaklaşamayan Moldova, birliğin ilk gözlemci üyesi olmuştur.³⁴ Tacikistan, kendisine “resmen” sunulan üyelik perspektifi üzerinde önemle durmaktadır. Özbekistan ise, Kerimov'un ölümü ve Mirziyoyev'in iktidara gelmesi sonrası gelişen diplomatik ve ekonomik ilişkileri ekseninde bölgesel anlamda önemli bir ülke haline gelmiştir.³⁵ Hem Rusya hem de Çin ile yakınlaşan ve komşularıyla da işbirliği çerçevesinde ilişkiler kurmak isteyen Taşkent, her ne kadar bu birliğe üyelik konusunda çekinceli davranrsa da, birlik üyeleri ile “serbest ticaret” antlaşmaları imzalamıştır. Bu durum, uzun vadede, bu ülkeyi de üyelik yoluna sokabilir. Moğolistan, Azerbaycan, Ukrayna ve hatta Türkiye dahi, bu birliğe üyelik hususunda üzerinde durulan aktörler konumundadır. Ukrayna'daki siyasal kriz ve iç savaşın arkasındaki esas neden olarak görülen Batı ile Rusya arasındaki jeopolitik mahiyete haiz mücadele bu ülkenin Avrasya Ekonomik Birliği ile AB arasında bir mücadele alanı olarak kalmasıyla başlamıştır.³⁶ Rusya ile dengeli ilişkiler kurmuş olan Azerbaycan ise, şimdilik kaydıyla birlik üyesi olma taraftarı değildir. Türkiye ise, Rusya ile gelişen ilişkilerine ve özellikle Orta Asya cumhuriyetleri daha yakın ilişkiler kurma hedefine karşın, AB üyeliği hedefini halen ön planda tutmaktadır.

Avrasya Ekonomik Birliği, her şeyden önce üye ülkelerin vatandaşlarının yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçladığı için bir “yumuşak güç” uygulamasıdır.³⁷ Henüz inşa aşaması devam etmekte olan bu yapı, an itibarıyla üyeleri arasında mal, hizmet, sermaye ve emek anlamında “serbest dolaşım” imkanı vermektedir. Ekonomik ve parasal politikaların aynı paydada birleştirilmesi ve örtüştürülmesi yolunda büyük çaplı bir başarıya ulaşıldığı da ortadadır. Birliğin uzun vadede hedefi, tıpkı AB gibi ortak bir para birimine (altyn) geçiş yapılmasıdır.³⁸ Bölge ülkelerinde yer alan şirketler, gümrük birliğine dair anlaşmalar yürürlüğe girdikçe ve parasal politikalarda uyum alanı genişledikçe birlik içerisinde yer alan ülkelerden hangisinde yatırım yapacaklarına, kendi çıkarları doğrultusunda karar vereceklerdir. Böylece yatırımın önündeki hukuki, ekonomik/finansal regülasyon odaklı engeller kaldırılacak ve bölge gerçeklerine uyumlu bir yatırım ortamı doğacaktır. Ortak teknoloji yatırımları, altyapı projeleri ve kalkınma politikaları noktasında

- 34 Moldova, “Moldova Gets Observer Status at the Eurasian Economic Union” 2018, <http://www.moldova.org/en/moldova-gets-observer-status-eurasian-economic-union>, (Erişim Tarihi 2.11.2018).
- 35 Richard Weitz, “Uzbekistan’s New Foreign Policy: Change and Continuity Under New Leadership”, Silk Road Paper, 2018.
- 36 Leonid Litra, “Ukraine: Perspectives on Eurasian Integration”, European Council on Foreign Relations, 2016, https://www.ecfr.eu/article/essay_ukraine_perspectives_on_eurasian_integration, (Erişim Tarihi 2.11.2018).
- 37 Bruno S.Sergi, “Putin’s and Russian-Led Eurasian Economic Union: A Hybrid Half Economics and Half Political Janus Bifrons”, Journal of Eurasian Studies, IX/1, 2018, s. 52-60.
- 38 Alexander Kim, “Common Currency For the Eurasian Economic Union: Testing the Ground?”, Eurasia Daily Monitor, XII/57, 2015.

Gazi

Akademik
Bakış

173

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

uyum süreci yaşayan üye ülkeler, bu süreci atlattıklarında yapısal anlamda homojen bir noktaya gelecektir. Bu noktaya ulaşılabilmesi hususunda ise, henüz atılması gereken adımlar, uygulanması gereken antlaşmalar vardır. Üye ülkelerin mali ve teknolojik anlamda büyük oranda Rusya'ya bağımlı olması ve bu ülkeye yönelik ABD ve AB ülkeleri tarafından uygulanan ekonomik, ticari ve finansal kısıtlamalar, Avrasya Ekonomik Birliği inisiyatifinin gelişimini de yavaşlatmaktadır.³⁹ Üye ülke ekonomileri arasındaki hacim farklılıkları, siyasal rejimler/aktörler temelinde yaşanan öngörülemezlik ile Rusya ve diğerleri arasındaki ekonomik/finansal düzey bağlamında görülen asimetri ise önemli problemler olarak değerlendirilmektedir.⁴⁰ Örneğin, birliğin GDP'sinin çok büyük bir bölümünü Rusya oluşturmaktadır. Bu nedenle, Moskova'nın, gerek GDP büyüklüğü, gerekse de diğerlerinin kendisine olan bağımlılığı temelinde, üye ülkeleri belli ekonomik, finansal ve hatta siyasal hamleleri yapmaya "zorlayabileceği" yönünde ciddi bir endişe mevcuttur. Bu durum, birliğin "yumuşak güç" kapasitesine büyük bir darbe vurabilecektir. İran gibi bölgesel aktörlerle "serbest ticaret" antlaşması imzalanması yönündeki görüşmeler ise, örgütün jeopolitik görünümüne katkı sağlayabilecek bir adım olmasına karşın, üye ülkelerin politika uyumunu erteleyebilecek bir faktör olarak da ciddi bir gecikmeye ve diğer üyeler bazında huzursuzluklara neden olabilecektir.⁴¹ Rusya'nın, Ukrayna'yı birliğe katabilmek için "güç kullanımı" odaklı bir yaklaşıma gitmesi ve sonuç itibarıyla büyük çaplı bir jeopolitik krize neden olması, ekonomi, ticaret ve finans odaklı işletilmesi beklenen girişimin, Moskova'nın siyasal/bölgesel hegemonya beklentisine hizmet eden "siyasal" bir adım olduğu düşüncesinin güçlenmesine neden olmuştur. Politika uyumu hususunda gerekli olan adımların atılması gerekirken, Rusya eliyle birliğin büyük bir bölgesel krize itilmesi ve karşılığında da Rusya'ya uygulanan ambargo/kısıtlamaların gölgesinde yaşanan olumsuzluklara ortak olması, üye ülkelerin bakış açısını negatif yönde etkileyen bir husustur. Hiç şüphesiz, "ödüllendirici" bir mekanizma olması beklenen bir yapının, "jeopolitik" ekseninde oluşan küresel/bölgesel bir çatışmaya entegre olması, Rusya dışındaki üye ülkelerin sırtına yük bindirmekte ve birliğin yumuşak gücünü sorgulanır hale getirmektedir.

Avrasya Ekonomik Birliği'nin, örnek olarak alınan AB içerisindeki ekonomik ve sosyo-kültürel ayrımların arttığı bir dönemde kurgulanmaya çalışılması dikkat çekicidir. AB'nin ifade ettiği yumuşak gücün nisbi anlamda azaldığı bir dönemde, bu örgütün izlediği yolu dikkate alan bir kurumsallaşmaya başvuruluyor olması, birlik üyeleri tarafından da dikkatle izlenmektedir. Zira AB'yi

39 Ksenia Kirkham, "The Formation of the Eurasian Economic Union: How Successful is the Russian Regional Hegemony?", *Journal of Eurasian Studies*, VII/2, 2016, s. 111-128.

40 Sergi, a.g.m., s. 52-60.

41 TASS, "Eurasian Economic Union, Iran to Sign Free Trade Zone Agreement within Months-Kremlin", 2018, <http://tass.com/economy/997298>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

zayıflatan en önemli husus olarak görülen makroekonomik faktörler bağlamında Avrasya Ekonomik Birliği üyelerinin ciddi sorunları bulunmaktadır.⁴² Birliğin lider ülkesi olarak görülen Rusya'nın da, AB içerisinde Almanya'nın ifade ettiği ekonomik güce sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Avrasya Ekonomik Birliği'nin en önemli avantajları ise, üye ülkelerin genel itibarıyla otoriter bir siyasal anlayışa yatkın oldukları için toplumsal huzursuzlukların belli oranda arka planda tutulabilmesi ve başta Rusya ile Kazakistan olmak üzere doğal kaynak zenginliğine sahip olunmasıdır. Ne var ki, eğitilmiş ve kalifiye eleman eksikliği, üretimde çeşitlendirmenin gerçekleştirilememiş olması (Rusya da dahildir) ve ticari işleyişe yön verecek mevzuatın henüz yerleştirilememesi ciddi sıkıntılar yaratmaktadır. Birliğin toplumlara yumuşak gücünü yansıtabilmesi için bir başarı hikayesine ihtiyacı vardır. Halbuki, bazı üye ülkelerin birliğe katıldıktan sonra belli hususlarda herhangi bir ilerleme kat edemediğini görüyoruz. Her şeyden önce ekonomik bir birlik olarak değerlendirildiğinde, Avrasya Ekonomik Birliği'nin ihracat/ithalat maliyetini azaltması ve zamanını da kısaltması beklenir. Ne var ki, bir örnek olarak, Kırgızistan'ın ihracat/ithalat zamanının kısaltılması anlamında hiçbir ilerleme kaydedemediğini görüyoruz. Üstelik ticaret maliyetleri de 2015'te 2009'a oranla oransal anlamda daha fazladır. Birlik üyelerinden Ermenistan ise, 2015 yılında 2009'a oranla ticari işleyişten kaynaklanan maliyeti azalttığı gibi, süreyi de kısaltmıştır. İşsizlik oranları değerlendirildiğinde, Kırgızistan ve Ermenistan'da oldukça yüksek düzeylerde olduğu görülmektedir. Birliğe alınması düşünülen Özbekistan ve hatta şimdilik kaydıyla tarafsız pozisyonunu korumak isteyen Türkmenistan'da da durum benzer bir görünümde. Yani Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılmak ile katılmamak arasında dramatik bir ayrım noktası gözlenmemektedir. Belarus'un enflasyon odaklı (%9,5) sıkıntısını aşamamış olmasına karşın, Ermenistan'ın bu anlamda "negatif" bir görünüm arz ediyor olması (-0,2), ekonomik alanda izlenecek "ortak" politikaların ne denli güçlüklerle karşı karşıya kalabileceğini göstermektedir.⁴³ Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılmak, üye ülkeler bazında henüz aynı etkileri yaratabilmiş değildir. Bu hususun, Kazakistan özelinde de tıpkı Kırgızistan gibi olumsuz seyrettiğini, Rusya ve Belarus'ta ise pozitif yönde ilerlediğini belirtmek gerekir. Orta Asyalı üyelerin, diğerlerine oranla olumsuz bir görünüm sergiliyor olması, onların birliğe olan inançlarını azaltabileceği gibi, muhtemel üyeler olabilecek Tacikistan ve Özbekistan'ı da Avrasya Ekonomik Birliği seçeneğinden uzaklaştırabilecek bir husustur. Kısacası, birliğin bütüncül bir başarı hikayesine ihtiyacı vardır. Böyle bir hikaye yazılmadığı ve tüm üyelerin ticari ve ekonomik manada bağımlı olduğu Rusya'ya Batılı aktörlerce kısıtlamalar uygulandığı müddetçe, Moskova'nın jeopolitik/siyasal kaygıları da dikkate alındığında, birliğin orta vadede yumuşak güce entegre olabilmesi pek de mümkün görünmemektedir.

42 Sergi, a.g.m., s. 52-60.

43 Aynı eser, s. 52-60.

Gazi

Akademik
Bakış

175

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Kırgızistan özelinde son dönemde Avrasya Ekonomik Birliği'nden çıkma (Kyrexit) yönünde tartışmalar yaşanıyor olması dahi,⁴⁴ Moskova'nın "ekonomik ve ticari" ödüllendirmeye dayalı bölgesel yumuşak güç aracı olarak kabul edilen birliğin geleceğine ilişkin soru işaretlerinin varlığına işaret eder.

Çin, Yumuşak Güç ve Tek Kuşak, Tek Yol İnisyatifi

İdeolojik anlamda komünist, siyasal anlamda da otoriter bir yapıya sahip ve tek parti tarafından idare edilen Çin'in, "liberal" bir kuramsal çerçeveye eklenmiş yumuşak güç ile nasıl bir ilişkisi olabileceği uzunca bir süre tartışılmıştır. Çoğulcu demokrasiyi dışlayan, insan hakları ve azınlıklara saygı gibi hususlarda büyük çaplı arızalar yaşayan ve nüfusunun önemli bir bölümü çok düşük ücretlerle çalışmak zorunda olan bir ülkenin kendisini dış dünyaya ne yönden bir örnek olarak sunacağı da önemli bir soru işaretiydi. Fakat bugün, Çin'in "yumuşak güç" kullanımını anlamında dikkat çeken aktörlerden biri olduğunu görüyoruz.⁴⁵ Hatta belki de bu anlamda son dönemin en önemli ülkesi Çin'dir de denilebilir. Bunun arkasında yatan temel faktör ise, Deng döneminden bu yana bazı yıllar iki basamaklı büyüme rakamları yakalamış ve müthiş bir üretim altyapısı oluşturarak, hem kasasını dolduran hem de teknoloji başta olmak üzere birçok alanda atılım yapan bu ülkenin ekonomik etkinliği olmuştur. Pekin, iç siyasal yapısı ve sıklıkla eleştirilen insan hakları karnesiyle bir "çekim merkezi" olamayacağını erkenden fark etmiştir. Ancak demografik, bölgesel ve etno-kültürel problemlerini ancak "otoriter" bir tek parti iktidarı ile kontrol edebileceğinden hareketle bu anlamda bir değişime gitmemektedir. Çin'in değişime gittiği esas unsur ise, Mao dönemindeki içe kapalı ve belli oranda izolasyonist ekonomik görünümünü aşarak, üretim ve ihracat odaklı bir pazar ekonomisi anlayışına yönelmesi olmuştur. Merkezi planlama ile pazar ekonomisini harmanlayan Çin, elde ettiği başarıyı kendisine benzer sosyo-kültürel, tarihsel ve ekonomik gerçekliklere sahip ülkelere yansıtarak ve özellikle de ekonomik/ticari kapasitesini hibe, kredi, finansal destek ve doğrudan yatırım gibi unsurlara dönüştürerek uluslararası etkinlik sağlayabileceğini görmüştür.⁴⁶ Son dönemde "insani yardım" operasyonlarına hız veren, ticari gücünü müttefik edinmeye ve zor durumda kalmış ülkelere yardım etmeye dönük olarak kullanan ve bu anlamda hiçbir ülkeye "siyasal ön şart" sunmayan Pekin'in yaklaşımı, Asya, Afrika ve Latin Amerika başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde/ülkesinde Çin'e yönelik olumlu bir imge oluşturmaktadır.⁴⁷

44 Christopher Schwartz, "Will Kyrgyzstan Leave the Eurasian Economic Union?", The Diplomat, 2016, <https://thediplomat.com/2016/08/will-kyrgyzstan-leave-the-urasian-economic-union/>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

45 Osamu Sayama, "China's Approach to Soft Power", RUSI Occasional Paper, 2016.

46 Eleanor Albert, "China's Big Bet on Soft Power", Council on Foreign Relations, 2018, <https://www.cfr.org/backgroundunder/chinas-big-bet-soft-power/>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

47 Thomas Barker, "The Real Source of China's Soft Power", The Diplomat, 2017, <https://thediplomat.com/2017/11/the-real-source-of-chinas-soft-power/>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

Hiç şüphesiz, ekonomi ve ticaret odaklı ve siyasal değer aktarımı sürecini pas geçen bu anlayış da farklı bir “yumuşak güç” uygulamasıdır. Zira az gelişmiş ve otoriter bir yönetim anlayışına sahip olan ülkelere, Batılı aktörler tarafından ekonomik yardım sunulması için ortaya atılan “siyasal” değer aktarımı gibi ön şartlar, bu ülkeler için ekonomik reform ve işbirliği maliyetini artırmakta ve birçok hükümeti bu süreçten uzak tutmaktadır. Çin’in siyasal değer aktarımı vurgusunu geri plana iten ve ekonomik/ticari pragmatizm üzerinden uzun vadeli siyasal bir destek arayışını yansıtan anlayışı, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ve siyasal/yönetimsel anlamda sorunlarla karşı karşıya kalan ülkeler için çok daha kabul edilebilir bir durum yaratmaktadır.

Önceleri ikili ilişkiler ve dar kapsamlı kurumsal adımlar çerçevesinde işleyen bir yumuşak güç uygulamasına sahip olan Çin, 2013’de ilan edilen Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi ile küresel ve çok daha planlı bir çabaya girişmiştir. Xi Jinping öncülüğünde başlatılan bu programın, “kara” ve “deniz” olmak üzere iki sacayağı bulunmaktadır. Bu strateji de, genel itibarıyla, Çin’in ekonomik gücünü, doğrudan ve büyük çaplı altyapı yatırımları çerçevesinde ticari ve bölgesel etkinliğe eklememeyi ve işbirliğine odaklı bu kurumsal işleyiş üzerinden Pekin’i vazgeçilmez bir “pivot” haline dönüştürmeyi hedeflemektedir.⁴⁸

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizden etkilenen Çin, büyük bir ekonomik/ticari hegemonya girişimi olarak da addedilen bir girişim başlatmıştır. “Tek Kuşak, Tek Yol” adı verilen ve tarihsel İpek Yolu’nu, Çin’in etkinliği ekseninde yeniden canlandırmayı hedefleyen bu inisiyatif, Pekin’in ihracata dayalı büyüme stratejisini taçlandırarak bir hamle olarak okunmalıdır. Bu inisiyatif, oldukça geniş bir coğrafi alana hitap etmekte ve Çin sınırlarından Ortadoğu, Avrupa ve hatta Doğu Afrika’ya dek ulaşan bir kapsama sahiptir. Toplamda 65 ülkeyi içermesi beklenen bu girişimin ekonomik büyüklüğüne paralel olarak siyasal etkisi de fazla olacaktır.⁴⁹

Modern İpek Yolu’nu yeniden canlandırma girişimi olarak da görülen bu planın iki ana eksen üzerinde kurgulanması amaçlanmaktadır. Bunlardan birincisi İpek Yolu Ekonomik Kuşağı olarak da bilinen ve üç farklı rota aracılığıyla inşa edilmesi planlanan kısımdır. Buna göre, birinci rota, Çin’in en batısındaki Xinjiang Eyaleti’nden başlayarak Orta Asya’ya, oradan da Hazar-Kafkasya bağlantısı üzerinden Türkiye’ye ve Avrupa’ya varacaktır. Geniş bir içeriğe haiz olan bu hattın işler hale getirilmesi için her şeyden önce Çin-Rusya işbirliğinin konjonktürel değil, sürekli hale getirilmesi ve

48 Peter Cai, “Understanding China’s Belt and Road Initiative”, Lowy Institute Policy Analysis, 2017.

49 Zheping Huang, “Your Guide to Understanding OBOR, China’s New Silk Road Plan”, Quartz, 2018, <https://qz.com/983460/obor-an-extremely-simple-guide-to-understanding-chinas-one-belt-one-road-forum-for-its-new-silk-road>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

karşılıklı güven ve kazanç tablosunun yaratılması gerekmektedir.⁵⁰ Zira hattın geçeceği Orta Asya-Hazar bağlantısı özelinde Moskova'nın ciddi bir siyasal nüfuzu bulunmaktadır. Avrasya Ekonomik Birliği'nin de bahsedilen bölgeyi kapsamına aldığı dikkate alındığında, belli bir rekabetin yaşanacağı ve bölge ülkelerini de olumsuz etkileyebilecek çatışma anlayışının ön plana çıkmaması için Rusya ile Çin'in geniş çaplı bir uzlaşmaya varması gerektiği ortadadır. İkinci rota ise çok daha sınırlıdır ve kuzey ekseninde Çin'den Moğolistan'a, oradan da Rusya'ya uzanacaktır. Bu rota daha çok Çin-Rusya işbirliğinin kapsamının derinleştirilmesi ve güçlendirilmesi anlamında önemlidir. Üçüncü ve en itibarıyla en yoğun çalışmaların sürdürüldüğü kısım ise Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru olarak bilinmektedir. Çin, bu koridorun inşası için Pakistan'a ciddi bir yatırım yapmaktadır.⁵¹ Başlangıçta 46 milyar dolar olarak hesaplanmış maliyet ise 62 milyar doları bulmuştur.⁵² Çin, Pakistan'da altyapıyı ciddi anlamda yenilerken, ticari işleyişi sağlayacak büyük çaplı otoyollar, hızlı tren hatlarını içerecek demiryolları, havaalanları, Xinjiang'a bağlanacak petrol/doğalgaz boru hatları ve Umman Denizi kıyısında konumlanan Gwadar'da da büyük bir liman şehri ve petrol rafinerisi inşa etmektedir. Bu liman ve genel itibarıyla Pakistan, Çin'in Doğu Afrika ve Ortadoğu ile kurduğu enerji köprüsünün en önemli bağlantı noktası olacağı gibi, ticari anlamda da önemli bir yükü taşıyacaktır.⁵³

Projenin ikinci eksenini ise 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu olarak anılmaktadır. Çin'i, Hint Okyanusu üzerinden Basra Körfezi'ne, Doğu Afrika'ya ve Kızıldeniz üzerinden Akdeniz'e bağlayacak olan bu yol aracılığıyla, Çin'in bu bölgelere olan ihracatının artırılması, deniz yolu güvenliğinin sağlanması ve güzergah üzerinde gelişmiş liman tesisleri kurularak ve hatta zaman ve para tasarrufu sağlayacak kanallar inşa ederek, ticaretin daha sağlıklı bir şekilde işletilmesine çalışılacaktır. Çin'in üretim ve ihracat üssü olarak bilinen güney eyaletlerinden başlayacak bu rota ekseninde, Güney Çin Denizi'nin kapısı olarak bilinen Malakka Boğazı kıyısındaki devletler, yapılacak altyapı yatırımları ve verilecek hibe/kredi desteği ile Pekin'in etkinliğine entegre edilmek istenmektedir. Ayrıca, Malakka Boğazı'nı by-pass ederek, Pekin'in ticaret ve enerji stratejisine çeşitlilik katacak farklı ulaştırma projeleri üzerinde de durulmaktadır.⁵⁴ Zira Çin'in Malakka Boğazı'na büyük oranda bir bağımlılığı bulunmaktadır ve

-
- 50 Kjell Engelbrekt ve John Watts, "Sino-Russian Strategic Cooperation: Still An "Axis of Convenience", Swedish Defence University Report, 2015.
- 51 Zahid Hussain, "The China-Pakistan Economic Corridor and the New Regional Geopolitics", IFRI-Center For Asian Studies, Asia-Visions, 2017.
- 52 Salman Siddiqui, "CPEC Investment Pushed From \$55b to \$62b", *The Express Tribune*, 2017, <https://tribune.com.pk/story/1381733/cpec-investment-pushed-55b-62b>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).
- 53 Shabir Akhmad Khan, "Geo-Economic Imperatives of Gwadar Sea Port and Kashgar Economic Zone for Pakistan and China", *IPRI Journal*, XIII/2, 2013, s. 87-100.
- 54 Jean-Marc F. Blanchard ve Colin Flint, "The Geopolitics of China's Maritime Silk Road Initiative", *Geopolitics*, XXII/2, 2017, s. 223-245.

Görüş

stratejik anlamda bu Pekin için kabul edilebilir değildir. Çin, ayrıca, deniz ulaştırma güzergahı özelinde ele alınan ve Hint Okyanusu, Kızıldeniz ile Doğu Afrika'da bulunan projeye dahil birçok ülkeyle de yakın temas içerisindedir. Çin için, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi'ne ilişkin en önemli amaç, sağlıklı ve güvenli bir rota ekseninde Ortadoğu-Doğu Afrika Bölgesi'ne ulaşmak ve pek tabii ki Yunanistan'ın Pire Limanı özelinde Avrupa bağlantısını sağlayabilmektir.⁵⁵

Pekin'in Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi için yıllar içerisinde yapacağı toplam yatırım tutarının en az 1 trilyon dolar olması beklenmektedir. Hatta bu rakamın 8 trilyon dolara kadar ulaşabileceğini ifade eden analizler de yapılmaktadır.⁵⁶ Yalnızca Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru için, şu ana dek, 62 milyar dolar harcadığı düşünüldüğünde bu rakamlar anlamlı gelmektedir. Çin'in bu hamlesi, hem kendi komşuları hem de özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin doğrudan ihtiyaç duydukları ulaştırma altyapısının yenilenmesi, enerji ihtiyacının karşılanması ve telekomünikasyon yatırımları yoluyla altyapı; hibe, uygun kredi olanakları sağlanması ya da doğrudan yatırımlar özelinde ise finansal destek sağlanmasını öngördüğü için bütünlüklü bir görünüme haizdir. Bu anlamda tamamıyla ekonomik bir amaç güttüğü ortada olan bu inisiyatif, katılan ya da yer alması planlanan ülkeler bazında "acil", "en uygun şartları sağlayan" ve "yerine konamaz" bir içeriğe sahip olması hasebiyle, bu ülkelerin Çin'e olan ihtiyaç ve bağlılıklarını artıracığı için, uzun vadede siyasal bir karakteri de içselleştirmektedir. Çin, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifine ilişkin olarak, gerek kapsadığı coğrafi alanın genişliği, gerekse de ekonomik büyüklüğü ve uzun vadeli siyasal beklentileri karşılama beklentisi üzerinden yapılan, bu projenin "hegemonya inşa sürecine" işaret ettiği yolundaki analizleri ise kabul etmemektedir.⁵⁷ Pekin, "hegemonya" sözcüğünün yansıttığı "emperyal" vurgunun projede yer alacak ülkeleri ürkütmesi ihtimalinden ve bu sözcüğün kullanılması eliyle başta ABD, Hindistan ve Rusya olmak üzere, diğer "küresel" ya da "bölgesel" aktörlerle açık bir jeopolitik mücadeleye neden olabileceği gerekçesiyle bu yönde bir "ön kabule" gitmemektedir. Sert güç olanaklarını ön plana çıkararak, barışçıl ve uzun vadeli bir hegemonya inşa sürecine haiz olduğu anlaşılan hedefin ıskalanabileceğine dair endişeler, Pekin'i "söylem" bazında da olsa "hegemonya" kavramını dışlamaya itmektedir. Pekin, bu hamlesini "barış içerisinde bir arada yaşama" ve "hep birlikte kazanma" gibi "yumuşak güce" ve genel itibarıyla "neoliberal" anlayışa entegre hususları ön planda tutarak anlamlandırmaktadır.

- 55 Keith Johnson, "Why is China Buying Up Europe's Ports?", Foreign Policy, 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/02/02/why-is-china-buying-up-europes-ports>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).
- 56 Jonathan E. Hillman, "How Big is China's Belt and Road?", CSIS Analysis, 2018, <https://www.csis.org/analysis/how-big-chinas-belt-and-road>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).
- 57 Giovanni B. Andornino, "The Belt and Road Initiative in China's Emerging Grand Strategy of Connective Leadership", China&World Economy, XXV/5, 2017, s. 4-22.

Gazi

Akademik
Bakış

179

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi, Rusya'nın öncülüğündeki Avrasya Ekonomik Birliği'ne oranla çok daha geniş kapsamlı bir coğrafya vurgusuna sahiptir. Fakat ilk planda Çin'in komşu coğrafyalarına ve "kara ayağı" bağlamında batısına önem verildiği için, Orta Asya ve Kafkasya bağlantısı önem kazanmaktadır. Aynı bölgenin Avrasya Ekonomik Birliği'nin de kendisine entegre ettiği ve etmeyi planladığı devletlerden oluştuğu ve Rusya'nın yumuşak güç vurgusu ekseninde bölgesel etkinlik kurmayı amaçladığı bir alanı ifade ettiği düşünüldüğünde, belli bir rekabetin ortaya çıkması ihtimali yüksektir.⁵⁸ Her ne kadar, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin bölgesel bir entegrasyon örgütü bağlamında bir "kurumsallaşma" öngörmediği ortada olsa da, ekonomik ve ticari bir içeriğe haiz olması ve uzun vadeli bir plan doğrultusunda yürütülmek isteniyor oluşu, başta Rusya olmak üzere bölge ülkeleri ve küresel aktörlerce yakından izlenmesine yol açmaktadır. Rusya'nın, ABD ve AB eliyle karşı karşıya bırakıldığı kısıtlamalar nedeniyle zor durumda olması ve zaten Çin ile yarışabilecek bir ticari, finansal ve ekonomik güce sahip olmaması, Avrasya bölgesinde yer alan aktörleri, yapısal sorunları ve acil altyapı ile ekonomik ihtiyaçları ekseninde Çin'e yönlendirebilmektedir. Yani Rusya'nın, eski Sovyet cumhuriyetleri üzerindeki sosyo-kültürel, askeri ve siyasal avantajları ile bilgi birikimine karşın, ekonomik yönlendirme kapasitesinin sınırlı olması, bu anlamda çok ciddi bir kapasiteye haiz olan Çin'i ön plana çıkarmaktadır.⁵⁹ Pekin'in ekonomik avantajları, Avrasya Ekonomik Birliği içerisinde yer alan veya alması planlanan ülkeler üzerinde ciddi bir etki yaratabilme kapasitesine işaret etmektedir. Hiç şüphesiz, bu durum, bölgeyle daha çok 1991 sonrası ilgilenmeye başlayan ve uzunca bir süre terör, sınır sorunları ya da güvenlik odaklı olarak Orta Asya'ya bakan Pekin'in, çok kısa bir süre içerisinde bölge bağlamında yumuşak güç devşirmesini de kolaylaştırmaktadır. Üstelik bu durum, Çin'in kendi içerisinde yaşadığı ve etno-kültürel ve tarihsel anlamda Orta Asya halkları ile akraba olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşanan problemlere paralel olarak yaşanmaktadır.⁶⁰

Çin'in, Kerimov'un ölümü sonrasında Özbekistan ile ekonomik anlamda yakınlaşması ve iki ülkenin ticaret hacminin 4,2 milyar doları bulması, Avrasya Ekonomik Birliği üyesi olmayan ancak üyelik daveti alan Taşkent'in, Çin seçeneğine daha sıcak yaklaşmasını beraberinde getirmektedir.⁶¹

58 Gregory Shtraks, "Next Steps in the Merger of the Eurasian Economic Union and the Belt and Road Initiative", The Jamestown Foundation China Brief, XVIII/11, 2018.

59 Kemal Kirişçi ve Philippe Le Corre, "The New Geopolitics of Central Asia: China Vies For Influence in Russia's Backyard", Brookings Institute, 2018, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/01/02/the-new-geopolitics-of-central-asia-china-vies-for-influence-in-russias-backyard>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

60 Michael Clarke, "China, Xinjiang and the Internationalisation of the Uyghur Issue", Global Change: Peace&Security, 2, 2010, s. 213-229.

61 Umida Hashimova, "Uzbekistan's Economic Ties to China Continue to Grow Under New President Mirziyayev", Eurasia Daily Monitor, XIV/71, 2017.

Benzer bir şekilde, ileride Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılması düşünülen Türkmenistan'ın en önemli doğalgaz müşterisinin Çin olması, ülkenin elde ettiği gelirin %80'inin doğalgaz ihracatından oluştuğu düşünüldüğünde, bu ülkenin Çin'e ne oranda bağımlı olduğunu yansıtmaktadır.⁶² Avrasya Ekonomik Birliği'nin en önemli üyelerinden Kazakistan'ın en büyük ihrac pazarının Çin olması da önemli bir yakınlığa işaret etmektedir. Avrasya Ekonomik Birliği üyeliği çerçevesinde, ekonomik anlamda olumlu bir performans sergileyemeyen Kırgızistan da ithalat anlamında büyük oranda Çin'e bağımlı bir görünüm sergilemektedir.⁶³ Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda, Rusya ile Çin'in, başta Orta Asya olmak üzere, Avrasya'ya yaklaşım bakımından birbirleriyle ortaklaşması gerektiği gerçeği gözler önüne serilmektedir. Zira bölge ülkeleri her iki aktörle de yakın temas halindedir. Çin'in artan ekonomik etkinliğine entegre olmuş yumuşak gücü ise, Rusya'nın gücünü ciddi anlamda sınamaktadır.

Rusya ile Çin'in, uluslararası sisteme egemen olan ABD öncülüğündeki Batı hegemonyasını ortadan kaldırmak istedikleri bir sır değildir. Nitekim her iki aktörün de ABD ile ilişkileri büyük çaplı sorunlara işaret etmektedir. Ukrayna'daki iç savaş bağlamında Rusya'ya karşı uygulanan ekonomik/ticari ve diplomatik kısıtlamalar ve NATO'nun Rusya sınırlarına yakın bölgelerdeki hareketliliği bunun göstergelerindedir. ABD'de Trump yönetiminin Çin'e yönelik giriştiği ve birçok analist tarafından "ticaret savaşının başlangıcı" olarak görülen uygulamalar da bu ekseninde ifade edilmektedir.⁶⁴ Moskova ile Pekin'in sistemsiz düzeyde bir "çok kutupluluk" anlayışına yönelmesi ve bunu yaparken neoliberal ekonomik düzlemde hareket ediyor olması, her iki aktörün de uluslararası ekonomik işleyişten ziyade, işleyişi yönlendirerek bunu kendi gücüne entegre etmiş ABD'nin hegemonik anlayışından rahatsız olduğunu göstermektedir.⁶⁵

Nitekim hem Avrasya Ekonomik Birliği hem de Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi, esasen "neoliberal" çerçevede kurumsallaştırılan girişimler olarak okunabilir. Her iki çabaya dair en temel nitelik ise, neoliberalizmin "siyasal" düzleme yansıyan ve Batı'nın tarihsel ve sosyo-kültürel yapısının yansıması olarak görülen değerlerin önemli oranda yadsınıyor olmasıdır. Henüz büyük bir etkinlik göstermemiş olsalar da Şanghay İşbirliği Örgütü ve BRICS gibi kurumsal çabalar içerisinde birlikte hareket eden ve özellikle BM Güvenlik

62 Sergi, a.g.m., s. 52-60.

63 OEC, "Kyrgyzstan", 2018, <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/kgz/>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

64 Jack Ewing, "Trump's Trade War May Create New Auto Jobs in China", The New York Times, 2018, <https://www.nytimes.com/2018/10/26/business/china-jobs-automobiles-trade-war.html>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

65 Susan Haynes, "Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the Undefined", Asian Perspective, XXXIII/1, 2009, s. 159-184.

Geri

Akademik
Bakış

181

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Konseyi içerisinde genel bir çıkar ve eylem uyumunu yansıtan Rusya ile Çin, ikili ilişkiler çerçevesinde de büyük çaplı askeri, enerji boyutuna haiz ve ekonomik anlaşmalara imza atmaktadır.⁶⁶

Bu minvalde, bu iki aktörün, Avrasya özelinde örtüşen bölgesel hegemonya girişimlerinin birbirine entegre edilmesi ihtimali, başta ABD ve müttefikleriyle, Hindistan özelinde ciddi bir endişeye yol açmaktadır. Zira Çin'in ticari ve finansal olanakları ile Rusya'nın askeri teknoloji, doğal kaynaklar ve eski Sovyet coğrafyasına ilişkin sosyo-kültürel etkinliği bir araya getirildiğinde oldukça etkin bir bölgesel entegrasyon oluşabilecektir. Hiç şüphesiz, böyle bir girişim çerçevesinde oluşacak çekim merkezinin "yumuşak gücü", "akılcı güce" dönüştürebilecek büyük bir potansiyele de haiz olması mümkündür.

Ancak Rusya ile Çin'in böyle bir hamlede bulunacağını gösteren bir emare şimdilik kaydıyla bulunmamaktadır. ABD'nin 2005 yılından bu yana Hindistan ile olan yaklaşması, yaşanan konjonktürel ve özellikle askeri teknoloji alımı boyutundaki sorunlara karşın,⁶⁷ esasen bu yaklaşmayı dengelemeyi amaçlayan bir girişim olarak okunmalıdır. Zira her iki aktörün de örtüşen kaygıları aynı aktörler üzerinden ifade edilmektedir. Hindistan'ın Çin ile olan bölgesel rekabeti ve Pekin ile yaşadığı toprak bazlı sorunlar bu yaklaşmanın bir ucunda bulunmaktadır.

Yeni Delhi, diğer yönden de Rusya ile olan geleneksel boyuta haiz "askeri" ilişkilerini sürdürerek, Moskova'yı kendisine karşıt olabilecek hamlelerden sakınmaya zorlamak istemektedir. ABD ise, büyüyen bir bölgesel güç olan Hindistan'ı yanında tutarak hem Çin'i dengelemek istemekte hem de Rusya'nın Çin ile yürüttüğü işbirliği hamlelerini Hindistan-Rusya işbirliği özelinde izlemeye çalışmaktadır. Washington'un en büyük kaygısı ise, bu üç aktörün bir arada hareket etmesi olacaktır.

Sonuç

Rusya, genel itibarıyla askeri gücü, bilgi birikimi ve SSCB döneminden kalma siyasal bağlantıları ile gücünü yansıtan bir ülkedir. Yani daha çok "sert güç" unsurlarına yaslanmaktadır. Çin ise, askeri gücü geri planda tutan ve ekonomik/ticari gücünü diplomatik manada kurumsallaştırarak, bölgesel düzlemde ya da küresel anlamda bağımlılık zincirleri oluşturarak kendisini ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, her iki aktörün bölgesel hegemonya beklentilerini gerçekleştirebilme manasında farklı stratejilere ağırlık verebileceği ortadadır. Ne var ki, her iki aktör de bu çerçevede, aynı yönetime başvurmuş durumdadır.

66 Evandro Menezes De Carvalho, "SCO and BRICS: Bridges to a Shared Future", Beijing Review, 2018, http://www.bjreview.com/Opinion/201806/t20180610_800132368.html, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

67 Vikas Pandey, "S-400: India Missile Defence Purchase in US-Russia Crosshairs", BBC News, 2018, <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-45757556>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

Avrasya Ekonomik İşbirliği ve Tek Kuşak, Tek Yol Projesi, temeline ekonomik/ticari ortaklaşma unsurunu koyan ve genel itibarıyla aynı coğrafi/bölgesel bağlamı kapsamına almak isteyen iki ayrı inisiyatif olarak belirmiştir. Fakat Rusya'nın, Avrasya Ekonomik İşbirliğini kurumsallaştırabilme anlamında sorunlar yaşadığı da görülebilmektedir. Zira bu ülkenin yaşadığı ekonomik sorunlar ve yaslandığı ticari potansiyel, Avrasya Ekonomik İşbirliğinin kurumsal beklentilerin gerisinde kalmasına yol açmaktadır. Çin ise, Tek Kuşak, Tek Yol Projesi özelinde, siyasal sorunları/beklentileri geri plana iterek ekonomik, ticari ve yatırım odaklı pragmatik anlayışına yaslanmaya devam etmektedir. İşte, bu noktada, her iki aktörün de daha aktif ve etkin bir hegemonya inşasına girebilmeleri yönünde ortaklaşmaları ve sistemsel manada ortaya koydukları itirazlarını daha güçlü ve görünür bir hamle çerçevesinde kanıtlamaları gerekmektedir. Bu bağlamda, Avrasya Ekonomik İşbirliği ile Tek Kuşak, Tel Yol inisiyatifi birbirlerine entegre edilebilir. Rusya'nın siyasal ve askeri gücü ile Çin'in ekonomik ve ticari potansiyeli birleştiğinde, aynı bölge özelinde çarpışan ve birbirini yıpratıcı bir anlayış değil, uzlaşan ve birbirini kuvvetlendiren güçlü bir işbirliği oluşturulabilir. Uzun vadeli olarak üzerinde en fazla düşünülecek hususlardan biri, bu iki projenin ortaklaştırılması olacaktır. Henüz bu yönde ciddi bir adım atılmamış olsa da, Rusya'nın yapacağı sistemsel tercih, bu hususta belirleyici olacak gibi görünmektedir.

ABD'de yapılan çeşitli analizlerde, Washington'un, Rusya'ya eski Sovyet coğrafyası özelinde belli bir özerklik tanınması ve belli düzeyde bir bölgesel hegemonya oluşumuna izin vermesi gerektiğine ilişkin yorumlar yapılmaktadır. Bu yorumların arkasında yatan esas sebep ise, Çin'in, ekonomik, ticari ve siyasi anlamda Rusya'ya oranla daha etkin ve uzun vadeli bir güç projeksiyonunu yansıtıyor olması hasebiyle, ABD için daha büyük bir tehdit olduğu ön kabulünden hareket ediliyor olmasıdır. Kuşkusuz hem ABD hem de Rusya adına bir tercih ya da vazgeçiş noktasına ulaşması beklenen bu süreci en yakından takip eden aktör de Çin'dir. Bu bağlamda, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi üzerinden bölgesel/küresel güç projeksiyonunu sürdürerek bu projede yer alan çok sayıda aktörü kendisine bağımlı kılmak, Pekin adına mantıklı bir çaba olarak okunmalıdır.

Kaynaklar

TASS, "Eurasian Economic Union, Iran to Sign Free Trade Zone Agreement within Months-Kremlin" (2018), <http://tass.com/economy/997298>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

THE TELEGRAPH, "Kazakhstan Welcomes Putin's Eurasian Union Concept" (2011), <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/kazakhstan/8808500/Kazakhstan-welcomes-Putins-Eurasian-Union-concept.html>, (Erişim Tarihi 2.11.2018).

Görüş

Akademik
Bakış

183

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

OEC, "Kyrgyzstan" (2018), <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/kgz>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

MOLDOVA.ORG, "Moldova Gets Observer Status at the Eurasian Economic Union" (2018), <http://www.moldova.org/en/moldova-gets-observer-status-urasian-economic-union>, (Erişim Tarihi 2.11.2018).

REUTERS, "Putin, Before Vote, Says He'd Reverse Soviet Collapse If He Could: Agencies" (2018), <https://www.reuters.com/article/us-russia-election-putin/putin-before-vote-says-hed-reverse-soviet-collapse-if-he-could-agencies-idUSKCN1GE2TF>, (Erişim Tarihi 2.11.2018).

STRATFOR, "Russia's Cultural Influence in Former Soviet States" (2014), <https://worldview.stratfor.com/article/russias-cultural-influence-former-soviet-states>, (Erişim Tarihi 1.11.2018).

ALBERT Eleanor, "China's Big Bet on Soft Power", Council on Foreign Relations, 2018, <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-big-bet-soft-power>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

ANDORNINO Giovanni B., "The Belt and Road Initiative in China's Emerging Grand Strategy of Connective Leadership", *China&World Economy*, XXV/5, 2017, s. 4-22.

BARKER, Thomas, "The Real Source of China's Soft Power", *The Diplomat*, 2017, <https://thediplomat.com/2017/11/the-real-source-of-chinas-soft-power>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

BİLGİN Pinar ve ELİŞ Berivan, "Hard Power, Soft Power: Toward a More Realistic Power Analysis", *Insight Turkey*, X/2, 2008, s. 5-20.

BLANCHARD Jean-Marc F., FLINT Colin, "The Geopolitics of China's Maritime Silk Road Initiative", *Geopolitics*, XXII/2, 2017, s. 223-245.

CAI Peter, "Understanding China's Belt and Road Initiative", *Lowy Institute Policy Analysis*, 2017.

CLARKE Michael, "China, Xinjiang and the Internationalisation of the Uyghur Issue", *Global Change: Peace&Security*, 2, 2010, s. 213-229.

DE CARVALHO Evandro Menezes, "SCO and BRICS: Bridges to a Shared Future", *Beijing Review*, 2018, http://www.bjreview.com/Opinion/201806/t20180610_800132368.html, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

DI FRANCO Eleonora, "The Other European Union: A Threat on the Rise", *My Country Europe*, 2018, <https://mycountryeurope.com/long-reads/other-european-union-threat-rise>, (Erişim Tarihi 2.11.2018).

ENGELBREKT Kjell ve WATTS John, "Sino-Russian Strategic Cooperation: Still An "Axis of Convenience", *Swedish Defence University Report*, 2015.

EWING Jack, "Trump's Trade War May Create New Auto Jobs in China", *The New York Times*, 2018, <https://www.nytimes.com/2018/10/26/business/china-jobs-automobiles-trade-war.html>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

Görüş

Akademik
Bakış

184

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

GALLAROTTI Giulio M., "Smart Power: Definitions, Importance and Effectiveness", Journal of Strategic Studies, XXXVIII/3, 2015, s. 245-281.

GEORGE Cherian, "Soft Power: Media Influence and Its Limits", Media Asia, XXXIII/2, 2016, s. 69-75.

GRAY Colin S., "Hard Power and Soft Power: The Utility of Military Force As An Instrument of Policy in the 21st Century", Strategic Studies Institute, 2011.

HASHIMOTO Kayoko, "Introduction: Why Language Matters in Soft Power", Japanese Language and Soft Power in Asia, Kayoko Hashimoto (der.), Palgrave Macmillan, Singapore, 2018, s. 1-12.

HASHIMOVA Umida, "Uzbekistan's Economic Ties to China Continue to Grow Under New President Mirziyayev", Eurasia Daily Monitor, XIV/71, 2017.

HAYNES Susan, "Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the Undefined", Asian Perspective, XXXIII/1, 2009, s. 159-184.

HILLMAN Jonathan E., "How Big is China's Belt and Road?", CSIS Analysis, 2018, <https://www.csis.org/analysis/how-big-chinas-belt-and-road>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

HUANG Zheping, "Your Guide to Understanding OBOR, China's New Silk Road Plan", Quartz, 2018, <https://qz.com/983460/obor-an-extremely-simple-guide-to-understanding-chinas-one-belt-one-road-forum-for-its-new-silk-road>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

HUSSAIN Zahid, "The China-Pakistan Economic Corridor and the New Regional Geopolitics", IFRI-Center For Asian Studies, Asie-Visions, 2017.

JOHNSON Keith, "Why is China Buying Up Europe's Ports?", Foreign Policy, 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/02/02/why-is-china-buying-up-europes-ports>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

KHAN Shabir Ahmad, "Geo-Economic Imperatives of Gwadar Sea Port and Kashgar Economic Zone for Pakistan and China", IPRI Journal, XIII/2, 2013, s. 87-100.

KIM Alexander, "Common Currency For the Eurasian Economic Union: Testing the Ground?", Eurasia Daily Monitor, XII/57, 2015.

KİRİŞCİ Kemal ve LE CORRE Philippe, "The New Geopolitics of Central Asia: China Vies For Influence in Russia's Backyard", Brookings Institute, 2018, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/01/02/the-new-geopolitics-of-central-asia-china-vies-for-influence-in-russias-backyard>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

KIRKHAM Ksenia, "The Formation of the Eurasian Economic Union: How Successful is the Russian Regional Hegemony?", Journal of Eurasian Studies, VII/2, 2016, s. 111-128.

KRASTEV Ivan, "Eastern Europe's Illiberal Revolution", Foreign Affairs, 2018, <https://www.foreignaffairs.com/articles/hungary/2018-04-16/eastern-europes-illiberal-revolution>, (Erişim Tarihi 31.10.2018).

Görüş

Akademik
Bakış

185

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

LARUELLE Marlène, "Russia's Eurasianist Soft Power in Central Asia", Greater-Europe, 2017, <http://greater-europe.org/archives/3190>, (Erişim Tarihi 31.10.2018).

LITRA Leonid, "Ukraine: Perspectives on Eurasian Integration", European Council on Foreign Relations, 2016, https://www.ecfr.eu/article/essay_ukraine_perspectives_on_eurasian_integration, (Erişim Tarihi 2.11.2018).

MEARSHEIMER John J., "What Should be the Purpose of American Power?", The National Interest, 2015, <https://nationalinterest.org/feature/we-asked-john-mearsheimer-what-should-be-the-purpose-13642>, (Erişim Tarihi 31.10.2018).

NAGASHIMA Toru, "Russia's Passportization Policy Toward Unrecognized Republics: Abkhazia, South Ossetia and Transnistria", Problems of Post-Communism, 2017.

NYE Joseph S., "Soft Power", Foreign Policy, 80, 1990, s. 153-171.

NYE Joseph S., "Public Diplomacy and Soft Power", The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 616, 2008.

NYE Joseph S., "The Future of Soft Power in US Foreign Policy", Soft Power and US Foreign Policy, Inderjeet Parmar ve Michael Cox (der.), Routledge, New York, 2010, s. 4-12.

PANDEY Vikas, "S-400: India Missile Defence Purchase in US-Russia Crosshairs", BBC News, 2018, <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-45757556>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

SAYAMA Osamu, "China's Approach to Soft Power", RUSI Occasional Paper, 2016.

SCHWARTZ Christopher, "Will Kyrgyzstan Leave the Eurasian Economic Union?", The Diplomat, 2016, <https://thediplomat.com/2016/08/will-kyrgyzstan-leave-the-eurasian-economic-union>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

SERGI Bruno S., "Putin's and Russian-Led Eurasian Economic Union: A Hybrid Half Economics and Half Political Janus Bifrons", Journal of Eurasian Studies, IX/1, 2018, s. 52-60.

SERVAES Jan, "Soft Power and Public Diplomacy : The New Frontier For Public Relations and International Communication Between the US and China", Public Relations Review, XXXVIII/5, 2012, s. 643-651.

SHEVEL Oxana, "Russia and the Near Abroad", Great Decisions, 2015, s. 5-16.

SHTRAKS Gregory, "Next Steps in the Merger of the Eurasian Economic Union and the Belt and Road Initiative", The Jamestown Foundation China Brief, XVIII/11, 2018.

SIDDIQUI Salman, "CPEC Investment Pushed From \$55b to \$62b", The Express Tribune, 2017, <https://tribune.com.pk/story/1381733/cpec-investment-pushed-55b-62b>, (Erişim Tarihi 3.11.2018).

SIMONS Greg, "The Role of Russian NGO's in New Public Diplomacy", Journal of Political Marketing, XVII/2, 2018, s. 137-160.

Görüş

Akademik
Bakış

186

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

SUSLOV Mikhail, "Russian World: Russia's Policy Towards its Diaspora", IFRI Russia/NIS Center, No. 103, 2017.

THUSSU Daya Kishan, "The Soft Power of Popular Cinema-the Case of India", Journal of Political Power, IX/3, 2016, s. 415-429.

VINOKUROV Evgeny, "Eurasian Economic Union: Current State and Preliminary Results", Russian Journal of Economics, III/1, 2017, s. 54-70.

WANG Hongying ve LU Yeh-Chung, "The Conception of Soft Power and Its Policy Implications: a Comparative Study of China and Taiwan", Journal of Contemporary China, XVII/56, 2008, s. 425-447.

WEITZ Richard, "Uzbekistan's New Foreign Policy: Change and Continuity Under New Leadership", Silk Road Paper, 2018.

YAKOVLEV Andrei, "What is Russia Trying to Defend?", Russian Journal of Economics, II/2, 2016, s. 146-161.

ZUBACHEVA Ksenia, "Why Russian is Still Spoken in the Former Soviet Republics?", Russia Beyond, 2017, https://www.rbth.com/international/2017/05/16/why-russian-is-still-spoken-in-the-former-soviet-republics_763684, (Erişim Tarihi 2.11.2018).

Extended Abstract

Russia is a country that generally reflects its power with its military power, knowledge and political connections from the USSR era. In other words, it rests on the elements of hard power. China aims to bring itself to the forefront by keeping the military force in the background and institutionalizing its economic / commercial power in the diplomatic sense, creating chains of dependence in regional or global sense. In this context, it is obvious that both actors can focus on different strategies in order to realize the expectations of regional hegemony. However, both actors have resorted to the same method.

The Eurasian Economic Union and One Belt One Road Initiative have emerged as two separate initiatives that put the economic / commercial commonality element on the basis and want to cover the same geographical / regional context in general. However, it can be seen that Russia has problems in terms of institutionalizing the Eurasian Economic Union. Because of the economic problems experienced by this country and the commercial potential in which it is based lead to Eurasian Economic Union lagging behind the expectations. China, on the other hand, continues to rely on its economic, commercial and investment-oriented pragmatic approach by pushing political problems / expectations back by the One Belt, One Road Initiative. At this point, both actors have to cooperate for constructing of a more active and effective hegemony, and they have to prove their objections at a systemic sense in a more powerful and visible manner. In this context, Eurasian Economic

Görüş

Akademik
Bakış

187

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Union and One Belt, One Road Initiative could become integrated. When the political and military power of Russia and the economic and commercial potential of China are united, a strong cooperation could be created. This will not be a collision or an erosion, but a consensus and strengthening of each other. One of the most important considerations for the long term will be the consolidation of these two projects. Although no serious steps have been taken in this direction, the systemic choice of Russia seems to be decisive in this respect.

Several analyzes at the United States suggest that Washington should grant Russia a certain degree of autonomy in the former Soviet geography and also allow this actor a certain degree of regional hegemony. The main reason behind these comments is that China is acting as a greater threat to the United States. Because China reflects a more efficient and long-term power projection in comparison to Russia in economic, commercial and political terms, the US must be careful about China. Of course, China is the one that closely follows the process that is expected to reach a point of choice or abandonment on behalf of both the US and Russia. In this context, it should be read as a logical effort on behalf of Beijing by maintaining the regional/global power projection on the One Belt, One Road Initiative, and to make many actors dependent on it.

Gazi

Akademik
Bakış

188

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Siyasal Gelişme Perspektifinin Bir Analizi*

An Analysis of Political Development Perspective

Fatma AKKAN GÜNGÖR**

Özet

Siyasal gelişme sürecinin demokrasiye doğru ilerlemesi anlamında, gelir ve demokrasi, siyasal kurumlar ve karşılaştırmalı gelişme, anayasal düzen ve demokrasi, siyasal kültür ve gelişme ve siyasal katılma ve ekonomik gelişme düzeyi ilişkisi karşılaştırmalı siyasette önemli olarak görülmektedir. Bu bağlamda siyasal gelişmeyi tanımlamaktansa siyasal gelişmeyi anlamak için hangi unsurların bilinmesi gerektiği önem taşımaktadır. Böylece siyasal gelişmeyle ilgili bir analizde tanımdan kaçınılmalı ve siyasal gelişmeyle ilgili olarak seçilen başlıklarla siyasal gelişmenin içeriği verilmeye çalışılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal gelişme, siyasal katılma, gelir ve demokrasi, siyasal kültür, ekonomik gelişme.

Abstract

In terms of the evolution of political development to democratization, many topics are considered to be important in the comparative politics literature. These include: income and democracy, political institutions and comparative development, constitutional design and democracy, political culture, political participation and level of economic development. In this regard, priority should be given to identifying the necessary elements, which help understand the concept of political development, rather than trying to define the concept. Therefore giving definitions of political development should be avoided and topics regarding political development should focus more on content.

Key Words: Political development, political participation, income and democracy, political culture, economic development.

Giriş

Tarihsel süreçte bazı toplumların gelişmesi, plüralist demokratik siyasal sistemler yönünde olurken bazılarının demokrasi dışı rejimlerle devam etmiştir. Bu durumu açıklayan birçok değişken mevcuttur ve bu değişkenlerin her biri şüphesiz önem taşımaktadır. Bu bağlamda önemli bir açıklama, modern dünyanın iki büyük iraksamıyla domine edildiğidir. Bunlardan ilki, 1800'den itibaren ortaya çıkan kişi başına gelirdeki iraksama, diğeri ise demokraside ortaya çıkan daha az tartışılan iraksamadır.

19. yüzyılda bazı ülkeler, diğerlerinden daha zengin olmaya başlarken bazı ülkeler de diğerlerine göre daha demokratik olmaya başlamışlardır.¹

Makale Geliş Tarihi: 21.12.2018. Makale Kabul Tarihi: 27.05.2019.

* Bu çalışma Prof. Dr. Haydar Çakmak danışmanlığında hazırlanan, Kolonyal Dönemden 21. yüzyıla Meksika'nın Siyasal Gelişme Analizi, (Gazi Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2014) adlı doktora tezinden çıkartılmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fatmaakkangungor@ktu.edu.tr; ORCID ID: 0000 0001-7252-1380

1 James A. Robinson, "Economic Development and Democracy", *Annual Review Political Science*,

Gazi

Akademik
Bakış

189

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Modern dünyanın domine edildiği iki büyük ırksamadan yola çıkılarak ülkeler arasında kişi başına gelir ve demokrasideki farklılık arasındaki ilişki siyasal gelişme süreciyle ilgili olarak anlaşılmaya çalışılmalıdır. Yine modernleşme ve siyasal gelişme arasında açık bir ayırımın varlığına vurgu yapan Huntington'a siyasal gelişmeyle ilgili bu çalışmada yer verilmesi öngörülmektedir. Özellikle siyasal gelişme sürecinin demokrasiye doğru ilerlemesi anlamında gelir ve demokrasi, siyasal kurumlar ve karşılaştırmalı gelişme, anayasal düzen ve demokrasi, siyasal kültür ve gelişme ve siyasal katılma ve ekonomik gelişme düzeyi ilişkisi önemli olarak görülmektedir.

Çalışma, siyasal gelişme analizine odaklanmaktadır. Kavramsal çerçeveden sunulan siyasal gelişme, değişim ve demokratikleşme üzerinden incelenmiştir. Birinci kısımda siyasal gelişmeyi tanımlamaktansa siyasal gelişmeyi anlamak için hangi unsurların bilinmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Bu bağlamda çalışmada özellikle net bir siyasal gelişme tanımından kaçınılmış ve siyasal gelişmeyle ilgili olarak seçilen başlıklarla siyasal gelişmenin içeriği verilmeye çalışılmıştır. Yine her ülkede siyasal gelişme için farklı başlıklar seçilmesi gerektiğini de şüphesiz eklemek gerekmektedir. Bu durum öznel seçimi de meşru kılacaktır ki Popper'in anekdotunu² burada hatırlatmak faydalı olacaktır. Çalışmanın ikinci kısmında siyasal gelişme sürecinin demokrasiye doğru ilerlemesi bağlamında gerekli unsurlar ele alınmıştır.

Değişmeyi ve Siyasal Gelişmeyi Anlamak Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Sistemlerde Değişme

Dünyada çok az kültür, değişme ve modernleşmeden kaçınmış ancak onlar da modernleşme hareketinden etkilenmiştir. İnsanın doğması, büyümesi, olgunlaşması, yaşlanması ve ölmesi gibi sosyal organizmaların da bazı evrimsel gelişme şekillerine sahip oldukları varsayılmaktadır. Çoğu modern rasyonalizmle bağlantılı normatif görüş, değişimi genellikle insan toplumundaki pozitif bir güç olarak görmektedir. Bu bağlamda değişim, büyüme, gelişme ve ilerleme mekanizmasıdır ve bunların hepsinin bilgiyi artırdığı, çevre üzerindeki kontrolü genişlettiği ve böylece insanın yaşam koşullarını iyileştirdiği varsayılmaktadır. Bu görüş, genellikle Newton, Kant ve Darwin gibi bilim ve teknolojinin yararlarına inanan bilim adamlarının görüşlerinin yansımasıdır.³ Karşı görüşte

Vol. 9, 2006, s. 503.

- 2 Karl Popper, özel yaşamından aktardığı basit bir anekdotla, gözlemin hiçbir önseçime dayanılmadan yapılamayacağını belirtmektedir. Popper, Viyana'da bir grup fizik öğrencisine, şimdi elinize kağıt kalem alıp, dikkatli bir gözlemlerde bulduktan sonra gözlediklerinizi yazınız dediği zaman öğrenciler, hemen ne gözlenmesi gerektiğini sormuşlardır. Aynı soruyla ilgili olarak Weber, her bilim adamının araştırma alanını saptayabilmek için araştırmaya başlamadan önce *değer-ilişkili* bir seçim yapmak zorunda olduğunu, böyle bir seçimi temellendiren değer yargısının ise son aşamada öznel ve *rastgele* olduğunu belirtmektedir. Bkz.: İlkay Sunar, *Düşün ve Toplum*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1986, s. 14-30.
- 3 James N. Danziger, *Understanding the Political World: A Comparative Introduction to Political Science*,

değişim ve gelişme anlamlı negatif etkilere sahiptir ve belki de değişimin birçoğu arzu edilmemektedir. Plato, Rousseau ve Freud'un görüşlerinde olduğu gibi bilginin, medeniyet ve çevre üzerindeki aşırı kontrolün, masumiyet, erdem ve mutluluk kayıplarına sebebiyet vereceği ve büyük zarar ve yıkım kapasitesi ortaya çıkartacağı düşünülmektedir. İlerlemenin etik maliyet ve ruhsal çöküşle başarılabilir olması ve böylece yiyecek arzı ve fiziki malların arzının artırılması, belki de insanoğlunu da kapsayan belirli canlı türlerinin yok edilmesine ve çevrenin bozulmasına neden olacaktır. Bu durum, teknolojilerin baskıcı ve yıkıcı formlarının gelişiminden ayrı tutulamazken hali hazırda birçok kişinin, değişim ve gelişmenin hayat kalitesini aynı anda artırıcı ve azaltıcı etkileri olduğunu kabul edeceği düşünülmektedir.⁴ Sosyal, ekonomik ve siyasi sistemdeki çağdaş değişimler genellikle gelişme ve modernleşme çerçevesinde tartışılmaktadır. Modern denilen şey büyük ölçüde belirli bir tarihsel zamana ve hatta araştırmacının değer ve kültürüne bağlıyken gelişme kavramı ise daha ölçülebilir bir kavram olarak görülmektedir. Bir sosyal sistem, nispeten yüksek seviyede belirgin temel özellikler gösterdiğinde daha gelişmiş olarak düşünülmektedir.⁵ Bu özelliklerin daha fazla telaffuz edilmesiyle de süreç anlam kazanmaktadır.

Siyasal Gelişmeye Genel Bir Bakış

Siyasal sistemler, ekonomik gelişmeyi⁶ sağlamak için belirli dönemlerde bazı ilkelerden yararlanmışlardır. Bu ilkeler, zamana ve yararlanana göre farklı so-

Eighth Edition, Pearson, New York, 2007, s. 262; değişimi teknoloji ve bilim üzerinden inceleyen bir çalışma için bkz.: Haydar Çakmak ve Zeynep Kaya, "Teknoloji Felsefesi", *Suç, Terör ve Savaş Üçgeninde Siber Dünya*, Haydar Çakmak ve Taner Altunok (Ed.), Barış Platin, Ankara, 2009.

4 Danziger, 2007, s. 262-263.

5 Gelişmekte olan her toplumda bazı bireylerin, gelişmeler hakkında kaygıları bulunabilmekte, gelişmelerin çoğu, çok saygı duyulan sosyal ve kültürel değerlere zarar verebilmektedir. Birçok ülkede bu negatif değişimler, *Batılılaşma* olarak nitelendirilmekte ve daha geniş sekülerizm, bireyselcilik ve materyalizme doğru hareket eden davranışsal değişimlere neden olabilmektedir. Bkz.: Danziger, 2007, s. 263-264.

6 Ekonomik gelişme süreci, Rostow tarafından beş safhaya ayrılmıştır. Bu safhalar, geleneksel toplum, geçiş, kalkış, olgunluk ve yüksek tüketim safhasıdır. Rostow, bu safhaların iki noktayı belirtmekte yeterli olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda bütün ülkeler, geniş hatları bakımından hemen hemen birbirine benzeyen bir gelişme süreci göstermekte ve her ülke, bu geniş hatlar içinde kalmak üzere kendine has bir gelişme tecrübesi geçirmektedir. Bkz.: W. W. Rostow, "The Stages of Economic Growth", *Economic History Review*, New Series, Vol. 12, No. 1, 1959, s. 4-13. Yayımcı Avrupa'nın, kolonyal dönem boyunca dünyanın geri kalanındaki ekonomik gelişmeye ilişkin görüşünü ortaya koyan gelişme kavramını Wallerstein, Avrupalılar tarafından dünyanın Avrupalı olmayan geri kalanının sahip olduğu kaynakları sömürmek ve kar elde etmek için ortaya koyduğu somut aksiyomlar bütünü olarak değerlendirmekte ve 1900 yılında Fransız Koloniler Bakanlığı'nın hazırlanmasını istediği kitapta Fransız kolonilerindeki ekonomik durumdan bahsederken *mise en valeur* ifadesinin *développement* ifadesine tercih edildiğini vurgulamaktadır. Bu ifadenin, bir şeyi sömürmek veya ondan kar elde etmek anlamı bulunduğu hatırlatılmaktadır. Bkz.: Immanuel Wallerstein, "Kalkınmacılık ve Küreselleşmeden Sonrası Ne?", Yusuf O. Kavuncu (Çev.), *Küreselleşme*, Kudret Bülbül (Ed.), Orion, Ankara, 2009, s. 109-111.

Görüş

Akademik
Bakış

191

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

nuçlar doğurmaktadırlar. Devletçilik versiyonu, neo-liberalizm uygulaması, gelişimci-devlet yaklaşımı ve uluslararası siyasal ekonomi içinde bağımlılık bu bağlamda ele alınabilir. Oysa gelişmeyi bu ilkeler üzerinden siyaset gelişmenin genel incelenmesi içinde değerlendirmek yararlı olacaktır.

Siyaset gelişmenin özellikleri sunulurken net tanımlar yerine siyaset gelişmenin ne olabileceği üzerinde durmanın daha anlamlı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda gelişmenin özelliklerinde siyaset gelişme araştırmalarının genel niteliği verilerek, siyaset gelişme ile ilgili temel konular ele alınmıştır.

Siyaset gelişme araştırmalarının kökleri, 1950'lere gitmekle birlikte bu araştırmaların bilinçli olarak kavramsallaştırılması ve sistemleştirilmesi 1960'larda gerçekleşmiştir. 1960'ların ilk yıllarında bir yandan bölge araştırmaları, bir yandan *davranışsal devrimden* kaynaklanan sonuçlar bir araya getirilerek siyaset gelişme ile ilgili bir odaklanma gerçekleştirilmiştir.⁷

Pye, 1965 yılında yaptığı çalışmada siyaset biliminde o dönemde siyaset gelişme kavramı üzerinde ciddi bir karmaşanın olduğuna dikkat çekmektedir. Bu çalışmada on değişik siyaset gelişme tanımlaması⁸ irdelenmiş ve kavramın üç önemli özelliğinin altı çizilmiştir. Bunlar, eşitlik endişesi, siyaset sistemin kapasitesi ile ilgili endişe ve toplumsal örgütlenmelerin farklılaştırılması veya uzmanlaşmasına ilişkin endişedir. Bu üç özellik genellikle siyaset gelişmenin

7 1960'lardaki siyaset gelişme araştırmaları için eklektik sıfatını kullanan Huntington ve Domínguez, siyaset gelişmenin tahlilinde en az üç belli başlı okul olduğunu vurgulamaktadırlar. Sistem-fonksiyon yaklaşımı, sistem teorisiyle yapısal fonksiyonculuk unsurlarını birleştirmekte ve Talcott Parsons'un çalışmalarından kaynaklanarak büyük ölçüde onun tahlillerinden etkilenmektedir. Bu yaklaşım, Levy, 1966; Easton, 1953; Easton, 1965(a); Easton, 1965(b); Almond ve Powell, 1966; Almond, 1970; Apter, 1965; Apter, 1971; Binder, 1962; Riggs ve MacKean, 1964 gibi çalışmalarda izlerini göstermiştir. Siyaset süreç yaklaşımı, milli toplumların karşılaştırmalı sayısal analizi yoluyla, siyaset davranış ve süreçlerle, kentleşme, sanayileşme ve artan kitle haberleşmesi alıcılığı gibi sosyal süreçler arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. Onun izleri de Lerner, 1958; Deutsch, 1961; Tanter, 1967; Needler, 1968; Cutright, 1963; Alker, Jr., 1966 ve daha birçok eserde ifade bulmuştur. Karşılaştırmalı tarih yaklaşımı ise daha geleneksel bir yaklaşımla sistematik titizlik konusunda yoğun çabaları birleştirmiştir. O da Black, 1966; Eisenstadt, 1966; Lipset, 1963; Moore, Jr., 1966; Rustow, 1967; Bendix, 1964; Pye ve Sosyal Bilim Araştırma Konseyi'nin Karşılaştırmalı Siyaset Komitesi'nin eserlerinde görülmüştür. Huntington ve Domínguez, bu yaklaşımlardan her birinin üstünlükleri ve sınırlılıkları olduğunu, üçünün bir arada siyaset gelişme süreçlerine o dönem için önemli yeni ışık tuttıklarını belirtmişlerdir. Bkz.: Samuel P. Huntington ve Jorge I. Domínguez, *Siyaset Gelişme*, Ergun Özbudun (Çev.), Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1975, s. 1-4.

8 Bu dönemle ilgili olarak Pye, siyaset gelişmeyle ilgili literatürde uzlaşının olmadığına dikkat çekmektedir. Bu farklı yaklaşımların siyaset gelişmeyi, ekonomik gelişmenin siyaset ön şartı olarak, yine sanayi toplumlarının siyaset tipolojisi olarak, siyaset modernleşme olarak, ulus-devlet uygulamaları olarak, idari ve yasal gelişme olarak, kitlesel mobilizasyon ve katılım olarak, demokrasinin inşası olarak, istikrarlı ve sistemli değişim olarak, mobilizasyon ve güç olarak ve sosyal değişimin çok yanlı sürecinin bir görünümü olarak ele aldıklarına değinmektedir.

belirgin görünüşleri ile ilişkilidir ki bunlar, siyasal kültür denklığı, otoriter hükümet yapıları için kapasite problemleri ve otoriter olmayan yapılar için farklılaşma sorunudur. Pye, çalışmasında son değerlendirme olarak siyasal gelişme problemlerinin siyasal kültür, otoriter yapı ve genel siyasal süreç arasındaki ilişki etrafında döndüğünü belirtmektedir.⁹

Siyasal gelişme araştırmaları olarak sınıflandırılacak literatürde Huntington ve Domínguez, siyasal gelişmenin dört farklı şekilde kullanıldığına dikkat çekmektedir. Bunlardan coğrafi olanı, gelişmekte olan ülkelerin (Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki yoksul ve az sanayileşmiş ülkeler) siyasal süreçlerini kısa yoldan anlatmak anlamındadır. Türevsel şekilde siyasal gelişme daha geniş kapsamlı modernleşme sürecinin siyasal yönlerini ve sonuçlarını ifade eden bir kavram olarak sunulmaktadır. Bu şekle göre modernleşme, sanayileşme, kentleşme, artan okur-yazarlık ve kitle haberleşmesi alıcılığını, ekonomik büyüme ise daha büyük sosyal ve mesleki hareketlilik ve bunlara ilişkin süreçleri içermektedir. Amaçsal şekilde siyasal gelişme, siyasal sistemin amaç veya durumlarından birine veya bazılarına doğru bir değişim olarak tanımlanmaktadır. Fonksiyonel şekilde ise siyasal gelişme, modern bir sanayi toplumuna özgü bir süreç yönünde bir değişim olarak görülmüştür. Bu bağlamda siyasal gelişme farklı şekillerde tanımlanmıştır. Huntington ve Domínguez'in belirttiği üzere siyasal gelişme, neyin gelişmesinden çok neye doğru gelişme sorunu üzerine odaklanmalıdır. Böylece anlamlı olan, siyasal demokrasi ve siyasal istikrarın kendi yönlerindeki gelişimin üzerinde durulmasıdır.¹⁰

Siyasal gelişme, siyasal sistem içinde daha kapsamlı yeteneklerin ortaya çıkışını ifade etmekte ve bu anlamda özellikle siyasal yapılar ve süreçlerin, ulusal faaliyetleri idare etmede ve çevreye tepki vermede daha uzmanlaşmış ve daha etkin olacağı beklenmektedir. Yine siyasal gelişme, devlet içinde gücün konsantrasyonunu sağlamakta ve uzmanlaşmış bir siyasal yapıyı gerektirmektedir. Bu bağlamda temel siyasal fonksiyonlar yasama organı, yürütme organı, siyasal partiler ve baskı grupları gibi karmaşık, organize olmuş siyasal kurumlar aracılığıyla yerine getirilmektedir. Bireyler, siyasal sistem ve devletle birlikte güçlü bir kimlik geliştirmektedirler. Bu ortamda siyasal sistemin, kapsamlı yetenekleri vardır ve nüfustan gelen taleplere cevap vermede ve çevrenin korunmasını sağlamada daha etkin olması beklenmektedir. Organizasyonu daha istikrarlı ve ahenklidir, yapıları daha etkindir ve faaliyetleri hedef ve amaçlarına daha etkin hizmet etmektedir.¹¹

9 Lucian W. Pye, "The Concept of Political Development", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 358, No. 1, 1965.

10 Huntington ve Domínguez, 1975, s. 5-7.

11 Danziger, 2007, s. 276-277.

Siyasal Gelişme Süreci

Bir ülkede demokrasinin ortaya çıkması, o ülkede var olan şartlara bağlıdır ve belirli destek veren kurumlar ve değerler yanında kendi içsel, kendi kendini yenileyen süreç nedeniyle istikrar kazanmıştır. Bu şartlar diğer demokratik ülkelerden farklılaşan bir şekilde olmuştur.¹² Uluslar arasındaki demokrasi ilişkisinin tarihi değerlendirmeleri, kültürel faktörlerin ekonomik unsurlardan daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece siyasal rejimlerin bütünsel korelasyonunun istatistiksel analizleri, İngiliz kolonilerinin demokrasi ile yüksek oranda bağlantılı değişkene sahip olduğunu göstermektedir. Birçok eski İngiliz kolonisi, bağımsız olmadan önce seçimlere, siyasal partilere ve hukuk kurallarına sahiptir. Bunun aksine İspanyol, Portekiz, Fransız, Hollanda ve Belçika kolonileri ile eski Sovyet kontrollü ülkeler, devlet yönetiminde dışlanmış grupların aşamalı da olsa sürece dahil edilmesine izin vermemiştir. Bu nedenle demokratikleşme, eski İngiliz kolonilerinde başka yerlerde olmadığı şekilde aşamalı ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Onların bağımsızlık öncesi deneyimleri, sosyalleşme sürecinin bir çeşidi olarak önemlidir ve özgürlüğe geçişi kolaylaştırmaya yardım etmiştir. Bu bağlamda Huntington'ın (1993) *The Clash of Civilizations* çalışmasına atıfla demokrasiye dönüşümlerde dinsel gelenek, farklılaştırma yaratan temel bir faktör olarak ele alınmıştır.¹³ Yine Lipset, Protestan mezhep kültürü ve kapitalizm arasında özellikle Weber tarafından varlığı ortaya konulan bir uyumun söz konusu olduğunu¹⁴ ve bu durumun, başlangıç şartları eşit olarak alındığında uluslar arasındaki gelişme farklarını belirlemede yeni

12 Seymour M. Lipset, "Some Social Requisites for Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", *American Political Science Review*, Vol. 53, No. 1, 1959, s. 69. Demokrasinin çatışma ve anlaşma güçleri arasında bir dengeye dayandığını belirten Tocqueville, mahalli idareler ve gönüllü derneklerin bulunmasını, demokratik sistemin istikrarı açısından da şart görmüştür. Bkz.: Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, İhsan Sezal-Fatoş Dilber (Çev.), Yetkin Yayınları, Ankara, 1994.

13 Yeni demokrasilerin meşruluğa ulaşmak için özellikle ekonomik alanda istenen sonuca ulaşması gerektiğine değinen Lipset, çalışmasında dünyada demokrasinin kurumsallaşma sürecini etkileyen faktör ve süreçleri tartışmıştır. Bkz.: Seymour M. Lipset, "The Social Requisites of Democracy Revisited: 1993 Presidential Address", *American Sociological Review*, Vol. 59, No. 1, 1994, s. 5.

14 Weber, mezhepler ve toplumsal tabakalaşma ile ilgili olarak, "Bu ... gelişme dönemindeki kapitalizmin, nüfusun gereksinimlerine göre toplumsal ve mesleki tabakalaşmayı düzenlemek için serbest gelişme döneminde elini uzattığı her yerde söz konusudur; serbestlik ne denli güçlüyse, dini istatistiklerdeki bu sayısal görünüş de kendini iyice belli eder. Protestanların, bütün nüfus içinde sermayeden büyük ölçüde pay almaları, büyük çağdaş endüstriyel ve ticari iş alanlarındaki işletmelerin üst basamaklarında ve yöneticiliğinde bulunmaları, kısmen tarihi temellere bağlanabilir...Ekonomik işlevlere katılma, bazen sermaye sahibi olmayı bazen pahalı bir eğitimden geçmiş olmayı, bazen de her ikisini öngörür...En zenginlerin büyük bir çoğunluğu, imparatorluğun doğal kaynaklar bakımından ya da ilişki ağları bakımından en uygun ve ekonomik olarak en gelişmiş alanları, özellikle de zengin kentlerin çoğu, 16. yüzyılda Protestanlığı kabul etmiştir; bunların etkileri bugün, Protestanların ekonomik kavgada varolmalarını sağlıyor" görüşünü ortaya koymuştur. Bkz.: Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Hil Yayınları, İstanbul, 1985, s. 27-28.

bir faktör olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir.¹⁵ Bu fikre göre kapitalist ekonomik büyüme, Protestan bir toplumda en büyük gelişme fırsatını bulmuş ve varlığı demokrasi için hem bir etken hem de zorunlu bir koşul olan kentli sınıfını oluşturmuştur. Protestanlığın bireysel sorumluluk üstünde ısrar edişi, bu ülkelerde demokratik değerlerin ortaya çıkışına yardım etmiş ve kentlilerle monarşiyi saklamak isteyen tahtın arasını açmış, demokrasinin tutucu tabakalarda kabulünü yaymıştır. İstikrarlı demokrasiyle ilgili koşulların en çok Kuzey Batı Avrupa ile oradan çıkmış olan Amerika ve Avusturalasya'nın İngilizce konuşan ülkelerinde bulunması bu bağlamda açıklanmaktadır.¹⁶

Toplumların, geleneksel safhadan geçiş safhasına, oradan da modern safhaya doğru bir evrim geçirdikleri kabul edilmektedir. Bu safhalardan birinde olup bitenler, siyasal gelişme sürecini ve onun sonucunu diğer safhalarda olanlardan çok daha fazla etkileyebilmektedirler. Yine siyasal değişme süreçleri ve bunların sonuçlarını belirleyen kültürel, sosyal ve siyasal faktörlerin nispi etkileri de siyasal gelişmeyi etkilemektedir. Toplumların siyasal evrimi, iç ve dış ortamından etkileneceğinden, bu ikisinin nispi öncelikleri değişik toplumlarda ve aynı toplumun değişik dönemlerinde farklılıklar taşımaktadır. Bu bağlamda bir toplumun evrimi, onun coğrafyası ve daha önceki tarihi anlamında ortam şartlarına bağlıdır. Erken gelişen toplumlara kıyasla geç gelişen toplumlarda sosyo-ekonomik değişim genel olarak daha hızlı olacağından sosyal gerginlikler daha keskin olabilecektir. Modernleşmede çeşitli siyasal, sosyal ve ekonomik süreçlerin ortaya çıkış sırası, siyasal gelişmeyi önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Rustow'un (1967), siyasal gelişme için en uygun olanın, önce ulusal birliğin, sonra devlet otoritesinin, daha sonra da siyasal eşitliğin sağlanması olduğunu kabul ettiği belirtilmektedir. Modernleşmenin, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal unsurlarındaki değişimin hızı, siyasal kurumlar, süreçler ve katılma açısından önemli sonuçlar oluşturmaktadır. Böylece modernleşme unsurlarındaki değişimin hızı, siyasal gelişmeyi etkileyen değişkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir.¹⁷

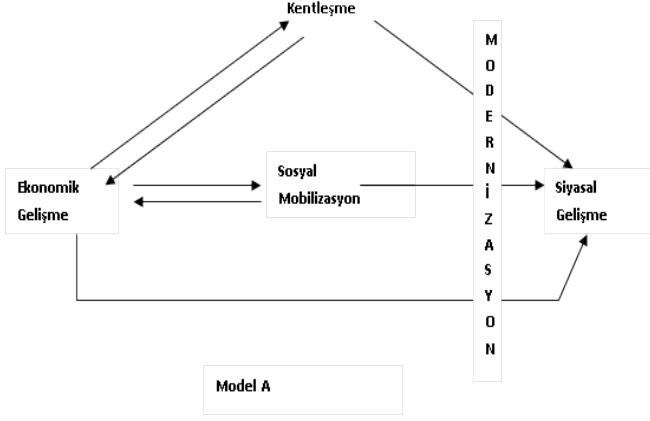
Şekil 1.1, siyasal gelişmenin ortaya çıkma sürecini kavramsallaştırmanın iki farklı yolunu ortaya koymaktadır. Bir perspektiften daha büyük ekonomik gelişme, kentleşme ve sosyal hareketlilik gibi önemli modernizasyon göstergelerindeki ilerlemeler daha gelişmiş siyasal sisteme olan ihtiyacı artırırken, diğer perspektiften siyasal sistemin, sosyal ve ekonomik sistemin gelişimine sebebiyet veren önemli bir güç olduğu görülmektedir. Böylece siyasal, sosyal, ekonomik ve diğer alanlardaki değişme ve gelişmenin, birbirleriyle içsel bağımlılık ilişkisi içinde oldukları ve bunların birbirlerini etkiledikleri sonucu çıkartılabilir.

15 Seymour M. Lipset, "Culture and Economic Behavior: A Commentary", *Journal of Labor Economics*, Vol. 11, No. 1, 1993, s. 340. Kültürün, ekonomik ve siyasal hayatın temel yapısını şekillendirdiği yönünde bir görüş için bkz.: Ronald Inglehart, "The Renaissance of Political Culture", *The American Political Science Review*, Vol. 82, No. 4, 1998, s. 1229.

16 Seymour M. Lipset, *Siyasal İnsan*, Mete Tunçay (Çev.), Teori Yayınları, Ankara, 1986, s. 53-54.

17 Huntington ve Dominguez, 1975, s. 14-19.

Şekil 1.1: Gelişme Modelleri

Kaynak: Danziger, 2007, s. 278.

Modernleşme ve Siyasal Gelişme Ayrımı

Demokrasi, istikrar, meşruluk, bütünleşme, eşitlik gibi amaçlara yönelik değişim siyasal gelişmeyle özdeşleştirilmekte ve genellikle modernleşme sürecinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Ancak modernleşme ve siyasal gelişme arasında açık bir ayrımın varlığına vurgu yapan Huntington, siyasal örgütlerin ve usullerin kurumlaşması olarak kavramlaştırılan siyasal gelişmenin, modern ve geleneksel toplumlarda görülebileceğini ve aynı zamanda modernleşmenin getirdiği sosyo-ekonomik değişimden genellikle olumsuz yönde etkileneceğini ve sonunda *siyasal bozulmanın*¹⁸ ortaya çıkacağını belirtmektedir.¹⁹

Dünya üzerinde bazı temel değişimlerin başlangıcının II. Dünya Savaşı'nın sonlandığı tarih olarak kabul edildiği görülmektedir. ABD, ekonomik ve askeri yönden güçlenmiş; Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ve Çin'i sosyalist rejime geçmeleri yönünde etkilemiştir. Bu olaylar, Batı ülkelerinin ekonomilerini yeniden canlandırmak için acil bir stratejiyi gündeme taşımıştır. Böylece ABD'nin kamu ve özel sektör ekonomik yatırımlarıyla Avrupa ülkeleri ve Japonya, savaşın olumsuz sonuçlarından kurtulmuşlardır. Diğer taraftan Avrupalı güçlerin zayıflaması ve self-determinasyonu korumayı amaçlayan savaş mantığı, 19. yüzyılın geniş kolonyal imparatorluklarını çökertmiş ve egemen ve bağımsız statüde iddialı devletler ortaya çıkarmıştır. Bu yeni uluslar, ABD siyasa yapıcılarının iddia ettiği üzere modern dünya ile işbirliğini seçmişlerdir. Bu açıklamayla Valenzuela ve Valenzuela, bazı Batı ülkeleri ve dünyanın geri kalanının çoğunun gelişme deneyiminde güçlü bir zıtlığın nedenini sorgulamakta

18 Bkz.: Samuel P. Huntington, "Political Development and Political Decay", *World Politics*, Vol. 17, No. 3, 1965.

19 Huntington ve Dominguez, 1975, s. 6.

ve çalışmalarında modernizasyon perspektifinin geliştirilmesine değinmektedirler. Bazı ekonomist, antropolog, sosyolog ve siyaset bilimci tarafından ayrintılandırılan ve üzerinde durulan bu perspektif, gelişmenin kendi potansiyelini belirlemede yeni ulusların kültürel özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini iddia etmektedir. Bu ekonomik olmayan faktörler, *üçüncü dünyaya* karşı ABD'nin tepkisini etkileyen kavramsal çatının temel taşı olarak görülmektedir.²⁰

Latin Amerika'nın gelişme problemlerini, ABD'li bilim adamları ile Latin Amerikalı bilim adamları (uluslararası kurumlardan özellikle Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (ECLA)²¹) farklı yönlerden ele almışlardır. Bu bağlamda modernizasyon ve bağımlılığın, aynı realiteyi açıklamak arayışında olan iki ayrı perspektif olarak sunulduğu görülmektedir.²²

Demokratikleşme Anlamında Siyasal Gelişme

Siyasal gelişme, genellikle siyasal gelişme sürecinin demokrasiye doğru ilerlemesi anlamında ele alınmaktadır. Demokrasinin gelişmesi ise sıklıkla ekonomik gelişme süreciyle ilişkilendirilmektedir. Tarihsel süreçte Lipset, demokratik kurumların varlığı ile yüksek ekonomik gelişme düzeyleri arasında kuvvetli bir korelasyon gösteren veriler ortaya koymuştur. Yine Russet ve Dahl bu ilişkiyi kanıtlayan ek deliller sunmuşlardır. Lipset, karmaşık bir toplumda demokrasiyi, yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma olarak tanımlamıştır. Ancak Lipset, siyaset sisteminin, barış içinde iktidar oyununa izin veren bir değer sistemi ortaya koymazsa demokrasinin, kaosa sebep olacağını ve yine siyaset oyununun sonucu otoritenin, belli zaman aralıklarıyla bir gruba verilmezse ortaya demokrasiden çok istikarsız ve sorumsuz bir yönetimin çıkacağını altını özellikle çizmektedir.²³

20 J. Samuel Valenzuela ve Arturo Valenzuela, "Modernization and Dependency: Alternative Perspectives in the Study of Latin American Underdevelopment", *Comparative Politics*, Vol. 10, No. 4, 1978, s. 535-536.

21 ECLA, 1984 yılında Latin Amerika ve Karayip Ekonomik Komisyonu (ECLAC) olarak isim değiştirmiştir. ECLA analizcileri, belirli oranda güçsüz ülkelerin dünya piyasasına entegre olmalarına karşı çıkmış ve özerk bir gelişme öğretisi yaklaşımını benimsemişlerdir. Bu konu ile ilgili olarak bkz.: Torbjorn L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, Mehmet Özyay (Çev.), Açılım Kitap, İstanbul, 2006, s. 332-335.

22 ECLA, bölgedeki az gelişmişliği, hammadde ihracatçıları ile imalat sanayi malları ihracatçıları arasındaki eşit olmayan ticaret hadleri ile açıklamıştır. ECLA *doktrini*, Latin Amerika'nın ihracat tabanını çeşitlemeye gitmesi gerektiğini ifade etmiş ve endüstrileşmenin sağlanması için ithal-kameciliğin kullanılması gerektiği üzerinde durmuştur. Ancak bu gelişme modelinde ortaya çıkan zorluklar sanayileşmeye olan içsel sınırlamalar üzerinde yoğunlaşmayı sağlamıştır. Özellikle eşitsiz bir toprak sahipliği sistemi ve parasal değişkenlerden ziyade yapısal olarak tanımlanan bir enflasyondan bahsedilmiştir. Bkz.: Valenzuela ve Valenzuela, 1978, s. 536, 543.

23 Lipset, 1986, s. 25.

Bir demokrasinin istikrarı, ekonomik gelişmeye olduğu kadar siyasal sistemin etkililiğine ve meşruluğuna da bağlıdır. Lipset etkililiği, sistemin gerçekteki başarıları yani nüfusun çoğunluğu ve büyük iş çevreleriyle silahlı kuvvetler gibi güçlü gruplar neleri yönetimin görevi sayıyorlarsa bunları yerine getirme derecesi olarak, meşruluğu ise sistemin var olan siyasal kurumlarının topluma en uygun kurumlar oldukları inancını oluşturmak ve yaşatmak yeteneğiyle ilgili olarak görmektedir.²⁴ Böylece siyasal gelişme, hukuk sisteminin ve temsil kurumlarının oluşturulması ve seçimlerin yasalaştırılması olarak da tanımlanabilmektedir. Cutright ise 1963 yılında yaptığı çalışmada bir ülkenin siyasal gelişme seviyesinin, iletişim, ekonomik gelişme, eğitim ve kentleşme düzeyi ile büyük ölçüde ilişkili olduğu sonucuna varmıştır.²⁵

Gelir ve Demokrasi İlişkisi

Değişik toplumların birbirinden farklı siyasal ve ekonomik gelişme yollarını şekillendiren tarihsel faktörler dikkate alındığında gelir ve demokrasi, pozitif ilişki içinde olmalarına rağmen gelirin, demokrasi üzerinde nedensel bir etkiye sahip olmadığı belirtilmektedir. Acemoglu ve diğerlerinin regresyonları, son yüzyıllık dönem dikkate alındığında kişi başına gelirin, demokrasinin temel belirleyicisi olduğu ve kişi başına gelirdeki genel bir artışın, kurumlarda iyileşmeler getireceği geleneksel kabulüne önemli bir şüphe katmıştır.²⁶

Ekonomik gelişme ile demokrasi arasında nasıl bir bağlantı olduğu tarihsel süreçte ilgi konusu olmuştur.²⁷ Robinson, *Economic Development and Democracy* adlı çalışmasında ekonomik gelişmenin demokrasi üzerinde nedensel bir etki oluşturmadığını ancak kişi başına gelir ile demokrasi arasında bir ilişkinin bulunduğunu belirtmiştir. Çalışmada, ekonomik gelişmeyi etkileyen gelişmiş ekonomik kurumlar (mülkiyet haklarının korunması, erkek ve kadınlar arasında

24 Lipset, 1986, s. 59.

25 Phillips Cutright, "National Political Development: Measurement and Analysis", *American Sociological Review*, Vol. 28, No. 2, 1963.

26 Daron Acemoglu, Simon Johnson, James A. ve Pierre Yared, "Income and Democracy", *American Economic Review*, Vol. 98, No. 3, 2008, s. 836.

27 Bu konuyu kurumsal ve tarihsel çerçeveye dayandıran bir çalışma için bkz.: John B. Londregan ve Keith T. Poole, "Does High Income Promote Democracy", *World Politics*, Vol. 49, No. 1, 1996. Granger testine göre ekonomik gelişmenin, demokrasiye sebebiyet verdiği ancak demokrasinin ekonomik gelişmeye sebebiyet vermediği ile ilgili bir çalışma için bkz.: Rose E. Burkhardt ve Michael S. Lewis-Beck, "Comparative Democracy: The Economic Development Thesis", *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 4, 1994. Demokratikleşme çalışmalarıyla ilgili olarak Przeworski ve diğerleri, 2000'de modernizasyonun (özellikle kişi başına gelir seviyesindeki artışın) demokratikleşme sürecinde nedensel bir faktör olmadığını ortaya koymaktadırlar. Bu iddianın aksini savunan bir görüş için bkz.: David L. Epstein, Robert Bates, Jack Goldstone, Ida Kristensen ve Sharyn O'Halloran, "Democratic Transitions", *American Journal of Political Science*, Vol. 50, No. 3, 2006. Yine ekonomik gelişme düzeyi ve demokrasi ile ilgili bir çalışma için ayrıca bkz.: Evelyne Huber, Dietrich Rueschemeyer ve John D. Stephens, "The Impact of Economic Development on Democracy", *Journal Economic Perspectives*, Vol. 7, No. 3, 1993.

ayrımcılığın olmaması, herkesin eşit şansa sahip olduğu, birey veya grupların karşısında eşit olması gibi) aynı zamanda ülkenin demokratik olup olmadığını da belirleyebilmektedir. Demokratik olmayan elitler, ekonomik kurumları kendi çıkarlarını maksimize edecek şekilde dizayn etmeye çalışacaklarından toplumun çıkarlarını ikinci plana iteceklerdir. Böylesi kurumlar refah için kötü olacaktır ve elitler, tercih ettikleri ekonomik kurumları kaybedeceği için demokrasiye geçme konusunda daha az istekli olacaklardır.²⁸

Ekonomik büyüme gelir eşitsizliği ile bağlantılı olarak ekonomik ve sosyal şartların bozulmasına yol açabileceğinden, eşitsizliği artırabilecek ve böylece devrim baskısını artırarak bir ülkenin daha demokratik olmasına katkıda bulunabilecektir.²⁹ Ekonomik olarak gelişen toplumların baskıcı siyasi rejimleri artık tolere etmeyecekleri Lipset tarafından belirtilmiştir. Kişi başına gelirdeki artış demokrasiye geçişi tetikleyecektir. Yine Lipset, bir ülkenin ne kadar refah içinde olursa demokrasiye sürdürme şansının o kadar yüksek olacağını ifade etmiştir.³⁰ Lipset, ekonomik gelişmenin çeşitli yönlerini (servet, endüstrileşme, kentleşme ve eğitim) açıklayan istatistikler kullanarak Anglo-Sakson dünyasında, Avrupa'da ve Latin Amerika'da az ya da çok demokrat olarak sınıflandırılan ülkelerin ortalamalarını hesaplamıştır. Burada, demokratik ülkelerin ortalama serveti, sanayileşme ve kentleşme derecesi, eğitim seviyesi çok daha yüksek çıkmıştır.³¹

Demokrasinin, ekonomik gelişmenin bir yan ürünü olmadığı ve gelişmenin herhangi bir seviyesinde başlatılabileceğini belirten Przeworski ve Limongi, demokrasinin varlığını sürdürme şansının, ülkenin zengin olması durumunda daha fazla olacağı görüşündedirler. Onlar, hatta ülkenin halihazırdaki refahı bile belirleyici değildir şeklinde düşünmektedirler. Öyleki demokrasi, kişi başına gelir seviyesi 1000 dolardan daha az olan büyüyen bir ekonomide, ekonomik olarak gerileyen fakat 1000 dolar-2000 dolar arasında kişi başına gelire sahip bir ülkeden muhtemelen daha iyi durumda olacaktır. Eğer gelişmeyi sağlamada başarılı olurlarsa demokrasi daha yoksul ülkelerde bile varlı-

28 Robinson, 2006, s. 516.

29 Simon Kuznets, "Economic Growth and Income Inequality", *The American Economic Review*, Vol. 45, 1955.

30 Lipset, 1959, s. 75; Lipset, 1986, s. 29. Przeworski ve diğerleri (2000), modernizasyon teorisinde siyasi rejimlerin, kişi başına gelir arttığı için demokrasiye dönüşmediğini ve demokratik dönüşümlerin tesadüfi ortaya çıktığını belirtmektedirler. Ancak belirttikleri üzere bir kez ortaya çıktıklarında, yüksek kişi başına gelir seviyesine sahip demokratik ülkeler demokratik kalmayı sürdürecektir. Bkz.: Epstein ve diğerleri, 2006.

31 Bkz.: Lipset, 1986, s. 29-43. Gelişmede medyanın rolünü çalışan Lerner (1958), daha yüksek geliri kontrol etme anlamında aydın, kentli ve daha iyi toplumları modern toplum olarak kabul etmiştir. Rostow (1960), Kuznets (1966) ve Chenery ve Taylor (1968), ekonomik modernizasyon üzerinde durmuşlar ve bunu, yapısal değişimin önemine vurgu yaparak ve tarım ekonomisinin zayıfladığı ve kentsel sanayinin yükselmiş olduğu kişi başına gelir seviyesinin yüksekliği ile ilişkilendirerek yapmışlardır. Bkz.: Epstein ve diğerleri, 2006, s. 552.

ğını sürdürebilecektir. Burada önemli olan, diktatörlüğün gelişmeyi sağladığı varsayımından hareketle³², gelişme de demokrasiye sebebiyet vereceğinden, diktatörlüğü desteklemeden demokrasinin güçlendirilmesi gerekeceğidir. O halde gelişme ile birlikte demokrasinin yoksul ülkelerde ortaya çıkma durumu söz konusu olabilecektir.³³

Siyasal Kurumlar ve Karşılaştırmalı Gelişme

Siyasal kurumların nitelik kazanması, biçimsel örgüt ve usullerin istikrarlı, tekrarlanan ve kendilerine değer verilen davranış örüntüleri haline gelmeleri ölçüsünde gerçekleşmektedir. Toplumların evrimi dikkate alındığında siyasi kurumların gelişmesi ve bozulması, önemli konulardan biri olarak görülmekte ve siyasi gelişme de siyasi kurumsallaşma şeklinde algılanabilmektedir. Oysa siyasi gelişme kavramının değerlerle ilgili olması, kurumsallaşmanın analitik ve değer yargılarından uzak özelliği bu özdeşliği çok anlamlı kılmamaktadır.³⁴ Ancak siyasi kurumsallaşmanın genel düzeyi ve bu kurumların ne derece demokratik oldukları veya olmadıkları, ekonomik büyümenin hız ve niteliğini, servet ve gelir dağılımını etkilemektedir.

Kurumlar ve mülkiyet haklarındaki farklılıkların, ülkeler arasındaki kişi başına gelir farklılığının sebeplerinden olduğu Acemoğlu, Johnson ve Robinson tarafından vurgulanmıştır. Daha iyi kurumları olan ülkeler, daha güvenli mülkiyet haklarına, daha az problemlili politikalara, fiziksel ve insan sermayesine daha fazla yatırım yapılmasına imkan verecek ve daha yüksek seviyede bir gelire ulaşmak için bu faktörleri daha etkin kullanacaktır. Kurumsallaşmanın nasıl bir sorun olduğu, Kuzey ve Güney Kore ve Doğu ve Batı Almanya örnekleri ile açıklanmıştır. Bu ülkelerin birbirlerinden farklı yollar takip etmeleri nedeniyle farklı ekonomik sonuçlara ulaştıkları görülmüştür. Sonuçta çeşitli sebeplerle bu ülkeler, kurumları ve kişi başına gelirleri itibarıyla birbirlerinden farklı olmuşlardır.³⁵

32 Bununla ilgili olarak Huntington ve Nelson, siyasi katılımın en azından geçici olarak ekonomik gelişmeyi teşvik etmek için düşük bir seviyede tutulması gerekliliğini vurgulamaktadır. Galenson, demokratik hükümet kaynaklarının daha yoğun olarak yatırımdan tüketime doğru saptmaya neden olur görüşündedir. De Schweinitz'e göre az gelişmiş ülkeler, ekonomik olarak büyümek isterlerse siyasi konulardaki demokratik katılımı sınırlandırmalıdır. Bkz.: Adam Przeworski ve Fernando Limongi, "Modernization: Theories and Facts", *World Politics*, Vol. 49, No. 2, 1997, s. 177.

33 Przeworski ve Limongi, 1997, s. 177-178.

34 Huntington ve Dominguez, 1975., s. 61.

35 Daron Acemoglu, Simon Johnson ve James A. Robinson, "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation", *American Economic Review*, Vol. 91, No. 5, 2001. Kurumlar ve karşılaştırmalı gelişme çalışmaları ile ilgili literatür için bkz.: Stanley L. Engerman ve Kenneth L. Sokoloff, "The Evolution of Suffrage Institutions in the New World", *Journal of Economic History*, Vol. 65, No. 4, 2005; Stanley L. Engerman ve Kenneth L. Sokoloff, "Debating the Role of Institutions in Political and Economic Development: Theory, History, and Findings", *Annual Review of Political Science*, Vol. 11, 2008. Adam Przeworski ve Carolina Curvale, "Political Institutions and Economic Development in the Americas: The Long Run",

Amerika kıtasının genelinde uzun dönem gelişme yollarındaki farklılıkların geleneksel açıklaması, büyük ölçüde ulusal miras veya dindeki farklılıklara dayandırılmıştır. Oysa Engerman ve Sokoloff, temel ekonomik kurumların zaman içinde nasıl oluştuğunu açıklamada refah, insan sermayesi ve siyasal süreçteki eşitsizlik derecesinde çelişen ilişkiye vurgu yapmış ve eşitsizlik bağlamındaki bu farklılıkların kökenlerinin, başlangıç faktör donanımındaki farklılığa (Avrupa kolonizasyon dönemine kadar gider) dayandığını iddia etmişlerdir.³⁶

http://econ.as.nyu.edu/docs/IO/2800/salamanca_en.pdf; Rodrik, Dani, Arvind Subramanian ve Francesco Trebbi, "Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development", <http://www.nber.org/papers/w9305>.

- 36 Burada ekstrem eşitsizliğin ilki, kölelerin kullanıldığı üretim ekonomilerini ihtiva eden yüksek değerli mallar ve şeker tarımı için iklim ve toprağın uygunluğudur. Diğeri, yerli Amerikalıların yüksek konsantrasyonunun varlığıdır. Bu şartların varlığı, Avrupalı atalarının nispeten küçük bir elitin refah, insan sermayesi, siyasal gücün önemli bir kısmını elinde tuttuğu ve geniş nüfus kitlesi üzerinde ekonomik ve siyasal baskınlığını oluşturan toplumların oluşumunu cesaretlendirdiği belirtilmiştir. Yine bu şartlardan en az birine sahip olan yeni dünya kolonilerinin hemen hemen her şey dahil listesinde bulunmayanların Kuzey Amerika kıtasının kuzey kısmındaki İngiliz ve Fransız iskancılar olduğuna dikkat çekilmiştir. Bkz.: Engerman ve Sokoloff, 2002. ABD ve Latin Amerika'nın gelişme biçimleri arasındaki en önemli ayrımlardan biri, farklı iç kolonileştirme sistemi olarak görülmektedir. Kuzeyin varlıklı, Güneyinse yoksul olmasını açıklamak için Río Bravo sınırının yalnızca coğrafi bir sınır mı olduğu, dengesizlik ABD'nin emperyalist genişlemesinden mi yoksa daha öncelerden mi doğmuştur gibi sorulara cevap vermek gerekmektedir. Galeano, bu sorulara Kuzey ve Güneyde kolonilerin içindeki toplumların birbirlerinden farklı ve ayrı amaçlara hizmet ettikleri şeklinde cevap vermektedir. Mayflower gemisinin getirdiği göçmenlerin, okyanusu efsanevi hazineler bulmak ya da Kuzeyde daha az bulunan yerli işgücünü sömürmek için geçmediği belirtilmektedir. Amaçları aileleriyle Yeni Dünya'ya yerleşip Avrupa'daki hayatlarını ve çalışmalarını sürdürmek olan bu kişiler paralı asker değillerdir ve fethetmek için değil kolonileştirmeye gelen öncüler olarak görülmektedirler. Gittikleri yerlerde yerleşim kolonileri kurmuşlar ve Delaware Körfezi'nin güneyinde, Latin Amerika'dakilere benzer köleci bir plantasyon ekonomisi oluşturmuşlardır. Ancak aralarında bulunan önemli bir fark, ABD'de ağırlık merkezi başından beri New England'ın tarım ve endüstri birimleriyken, 19. yüzyıl'da İç Savaş'ta galip çıkan, Kuzey Amerika uygarlığının çekirdeği New England sakinleri hiçbir zaman Avrupa kapitalist birikiminin sömürgeci araçları rolünü oynamamışlardır ve onların amaçlarının başından beri kendi gelişmeleri ve yeni topraklarının kalkınması olduğu belirtilmektedir. Kuzeyin on üç kolonisi, Avrupa'da endüstriyel gelişimin emek piyasasından attığı kırsal kesim ve zanaatkarlar ordusu için bir sığınak olmuş ve Okyanusun öteki yanındaki bu yeni toplumun temelini özgür işçiler oluşturmuşlardır. Buna karşılık İspanya ve Portekiz, Latin Amerika'da önemli bir köle işgücüne sahiptir. Bu ülkeler yerlileri köleleştirdikten sonra Afrika'dan da çok sayıda köle ithal etmişlerdir. Yüzyıllar boyunca üretim merkezlerinde her an kullanılabilir bir işsiz kırsal kesim ordusu olmuştur. Değerli madenler ve şeker ihracatındaki yükselme ve alçalmalara bağlı olarak gelişen bir sektörün yanında her zaman düşüşte olan bir sektör de bulunmuştur. Gelişmekte olan için gerekli işgücü de düşüşte olanı sağlanmıştır. Bu yapı günümüzde de devam etmekte ve işsizlerin baskısı bir yandan ücret düzeyinin artmasını önlerken diğer yandan da iç tüketim piyasasının gelişmesini engellemektedir. Yine Kuzey Amerikalı Püritenlerin tersine Latin Amerika'nın sömürgeci toplumunun egemen sınıflarının hiçbir zaman ekonomik gelişmeyle ilgilenmedikleri belirtilmektedir. Karları dışarıdan geldiği için dış ticaret onlar için daha önemlidir. Latifundium ve maden sahiplerinin ve tüccarların tek işlevi, Avrupa'nın altın, gümüş ve gıda maddeleri gereksinimini karşılamaktır. Ürünlerin izlediği yol limanlar ve dış pazarlardır. Böylece Galeano, ABD'nin bütünsel bir gelişme

Gazi

Akademik
Bakış

201

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Avrupa kolonizasyonundan bu yana ABD ve Kanada'nın, diğer Yeni Dünya ekonomilerinden neden ve nasıl farklı bir gelişme yolu takip ettiği uzun dönem var olan bir sorunsal olmuştur. Bu toplumlar, tarihlerinde kişi başına yüksek üretim seviyesinde olmanın avantajını yaşamış ve onların büyük bir çoğunluğu 19. yüzyılın ortaları itibariyle eski dünya liderlerinden bağımsızlıklarını kazanmışlardır.³⁷

Anayasal Düzen ve Demokrasi İlişkisinin İçselliği

Habermas, hukuk devleti ve demokrasiyi birbirinden tamamen farklı konular olarak ele almaktadır. Öncelikle siyasal egemenliğin her bir biçimi hukuksal bir yapı esasına dayandırılarak uygulandığından, siyasal gücün daha hukuksal devlet ölçülerinde ıslah edilmediği hukuk düzenlerinin varlığı ve yine hükümet gücünün de daha demokratikleştirilemediği hukuk devletleri nedeniyle bu ayrıma başvurmuştur. O, özellikle hukuk devleti ölçütlerinde olmayan kurumlara sahip devletsel hukuk düzenlerinin mevcut olması gibi demokratik anayasası olmayan hukuk devletlerinin de olduğunu belirtmektedir. Ancak bu durum, normatif açıdan ele alındığında demokrasi olmadan bir hukuk devletinin olacağını söylememektedir.³⁸

Bir toplum içinde anayasal³⁹ sistemin önemi ve onun siyasal ve ekonomik rolü Plato, Locke, Kant, Mill ve Hegel gibi birçok düşünür tarafından irdelenmiştir. Gerçekten de anayasa, siyasal iktidara güç sağladığı ölçüde ekonomik gelişmeyi etkilemektedir. Bu nedenle eğer eski filozoflara değinilirse anayasanın sadece siyasal özgürlük ilkesi ile değil aynı zamanda ekonomik özgürlük ilkesi ile eşit olduğu görülmektedir.⁴⁰

Teorik düzeyde anayasa ve ekonomi konusundaki ilişki, neo-klasik, Marksist ve kurumsalcı yaklaşımlar aracılığıyla tartışılmaktadır. Böylece kla-

gösterirken Latin Amerika'nın parçalanmasını da Latin Amerika'nın üretim merkezlerinin birbirine bağlı olmamasıyla ve birleşme noktasının çok uzak olan bir yelpaze oluşturmasıyla açıklamaktadır. Yine Kuzeyin on üç kolonisinin doğasının ve toprağının güneydeki gibi olmaması şanssızlığının nasıl bir şans getirdiği ile ilgili olarak bkz.: Eduardo Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, Atilla Tokatlı ve Roza Hamken (Çev.), 3. Baskı, Çitlembik, İstanbul, 2006, s. 173-176.

37 Stanley L. Engerman, ve Kenneth L. Sokoloff, "Factor Endowments, Inequality, and Paths of Economic Development among New World Economies", National Bureau of Economic Research, Working Paper 9259, 2002, <http://www.nber.org/papers/w9259>.

38 Jürgen Habermas, "*Öteki*" Olmak, "*Öteki*"yle Yaşamak, İlknur Aka (Çev.), 5. Baskı, YKY, İstanbul, 2010, s. 167.

39 Aron, anayasallık kavramının birçok şekilde kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda iktidara gelmek için organize edilen rekabet ve bu rekabetin kesin kurallara bağlılığı anlamında kullanılabileceği gibi hükümet kurallarının kurallara tabi oluşu şeklinde de ele alınabilmektedir, anayasallık kavramı. Bkz.: Raymond Aron, *Demokrasi ve Totalitarizm*, Vahdi Hatay (Çev.), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 342-344.

40 Emmanuel Nnadozie, "Are Growth and Development Constitutional Issues in Nigeria?", <http://www.csa.e.ox.ac.uk/conferences/2002-UPaGiSSA/papers/Nnadozie-csae2002.pdf>.

sik okulda verimlilik, Marksist okulda sömürü ve kurumsal okulda güç, haklar ve hükümetin kullanımı, kaynak tahsisini ve gelir dağılımını açıklamaktadır. Anayasa ile ekonomi arasındaki ilişkinin yanı sıra anayasanın demokrasiyi güçlendirmesi nedeniyle ekonomik gelişme üzerinde önemli etkisinin bulunacağı da açıktır.⁴¹ Dahl'a göre anayasalar, bir ülkenin demokrasisi için istikrar, temel haklar, tarafsızlık, sorumluluk, adil temsil, bilgiye dayalı mutabakat, etkin yönetim, yetkili kararlar, şeffaflık ve anlaşılabilirlik, elastikiyet ve meşruiyet yönünden önem taşımaktadır. Ancak Dahl, bu gibi anayasal farklar gerçekten önemli midir sorusuna cevap vermek için ele aldığı delil kaynağının tam olarak analiz edilmemesine rağmen bazı önemli sonuçlar ortaya koyduğunu belirtmektedir. Böylece, eğer temel koşullar elverişliyse bir ülkenin uygulamaya geçireceği neredeyse her bir anayasa istikrar yaratacaktır, eğer altta yatan koşullar elverişsizse hiçbir anayasa demokrasiyi kurtaramayacaktır. Ya da bir ülkede temel oluşturan koşullar karışık bazıları elverişli bazıları değilse, iyi tasarlanmış bir anayasa demokratik kurumların varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olabileceken, iyi tasarlanmamış bir anayasa demokratik kurumların çökmesine neden olacaktır. Yalnız anayasal kriterler istikrar dışındaki kriterlerle ele alındığında, koşulların demokratik istikrar için çok elverişli olduğu ülkelerde de önemli sonuçlara neden olabileceği görülecektir.⁴²

Dahl, bir ülkenin temel problemlerinin çoğunun anayasal düzenlemeyle çözülemeyeceğini belirtirken, hiçbir anayasanın kendisine temel oluşturan koşulların çok elverişsiz olduğu bir ülkede demokrasiyi koruyamayacağını da altını çizmektedir. Yalnız iyi hazırlanmış bir anayasanın koşulların hem elverişli hem elverişsiz olduğu ülkelerdeki temel demokratik kurumları korumaya yardımcı olabileceğini de vurgulamaktadır. Demokratik istikrarı korumanın gerekli olmasına rağmen iyi bir anayasanın en önemli kriteri bu olmadığı gibi, bütün anayasal düzenlemelerin bazı dezavantajları olduğunu da hatırlatmaktadır. Yine Dahl, anayasal biçimin etkilerinin siyasal kutuplaşma ve krizin altında yatan olumsuz koşullardan ayrı değerlendirilemeyeceğini ve aynı zamanda demokratik ülkelerin Latin Amerika seçeneğinden sakınmaları gerektiğini Linz ve Valenzuela'ya (1994) atıfla belirtmektedir.⁴³

41 Nnadozie, 2002.

42 Robert A. Dahl, *Demokrasi Üzerine*, Betül Kadioğlu (Çev.), 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, s. 141-145; Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, Ergun Özbudun ve Ersin Onurduran (Çev.), Yetkin, Ankara, 1996.

43 Dahl, 2010, s. 157-158. Bu bağlamda anayasal düzen ile ilgili literatür için bkz.: Juan J. Linz ve Arturo Valenzuela, *The Failure Presidential Democracy*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1994; Scott Mainwaring, "Presidentialism, Multipartism, and Democracy: The Difficult Combination", *Comparative Political Studies*, Vol. 26, No. 2, 1993; José A. Cheibub, "Minority Governments, Deadlock Situations, and the Survival of Presidential Democracies", *Comparative Political Studies*, Vol. 35, No. 3, 2002; David Samuels, "Presidentialism and Accountability for the Economy in Comparative Perspective", *American Political Science Review*, Vol. 98, No. 3, 2004; Arend Lijphart, "Constitutional Design for Divided Societies", *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 2, 2004.; Arend Lijphart (Ed.), *Parliamentary versus Presidential Government*, Oxford University

Siyasal Kültür ve Değişme

Bir toplumun siyasal kültürü, toplum üyelerinin siyasal nesnelere karşısındaki değerleri ve diğer yönelimleriyle, anlatımsal siyasal semboller hakkındaki deneye dayalı inançlarından oluşmaktadır. Almond ve Verba (1963), *The Civic Culture* adlı çalışmalarında siyasal kültürün üç ana türü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar, yöresel, uyruk ve katılımcı tiplerdir. Ancak gerçekte bu tiplerin çeşitli karışımlarının mevcut olması daha muhtemel görünmektedir.⁴⁴

Siyasal kültürle siyasal yapıların uyumu ve belli siyasal kültürlerin içeriğinin siyasal değişim üzerindeki sonuçlarına ilişkin varsayımlar önem taşımaktadır. Siyasal kültürle siyasal yapılar arasında uyum durumunda siyasal değişimin beklenmediği, siyasal değişimin, siyasal kültürle yapılar arasındaki uyum aşındığı ya da yıkıldığı durumda ortaya çıktığı belirtilmektedir. Değişimin önemli kaynaklarından biri uluslararası temaslar olarak görülmektedir. Gerek bu temas gerekse iç modernleşme süreçleri sonucunda kültürle yapılar arasındaki ilişkide gerginlikler oluşabilmekte ve siyasal değişim başlayabilmektedir. Böylece bazı yerli liderler ve kurumlar, topluma daha köklü değişimler dayatabilecektir. Bu değişimlerin sonucunda kültürle yapılar arasındaki eski uyum tümüyle yıkılabilecektir. Her değişim kültür değişimine yol açmayacaktır ancak kültürde bir değişim söz konusu olduğunda, siyasal sistem büyük istikrarsızlıklar gösterecek ve kültürle yapı arasındaki uyumu yeniden kurmaya yönelik bir siyasal değişim olasılığı ortaya çıkacaktır.⁴⁵

Kültürel faktörler, ekonomik gelişmeyi etkiler mi? Kültür, bir toplumda insan davranışlarını şekillendirmeye yardım eden temel ortak değerler sistemi olarak alındığında, bir toplumun ekonomik ve siyasal kurumlarının ekonomik gelişmeyi belirlemede tek başına yeterli olmadığı, kültürel faktörlerin de önemli olduğu sonucuna varılmaktadır ki bu kesinlikle kültürel farkların tek başına ülkeler arasındaki ekonomik büyüme oranlarındaki farklılığın tamamını açıklayacağı anlamına gelmemektedir. Her ekonomi, üretimini etkileyen teknolojik şartlar ve görünmeyen şartlar gibi kısa dönemli faktörlerin sonucu olarak yıldan yıla büyüme oranlarında önemli dalgalanmalar yaşamaktadır. Bunlar, tamamen aşamalı olarak değişen kültürel faktörlere bağlanamaz. Bir toplumun ekonomik ve siyasal kurumları da ayrıca farklılık oluşturabilmektedir. O halde literatürün, büyümenin ekonomik ve kültürel belirleyicilerini ayrı ayrı sunduğu söylenebilir.⁴⁶

Press, 1992.

44 Bkz.: Huntington ve Domínguez, 1975: 19-20. Almond ve Verba'nın karşılaştırmalı anketinin siyasal kültür üzerinden bir eleştirisi için bkz.: Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, Varlık, İstanbul, 2007, s. 88-94.

45 Bkz.: Huntington ve Domínguez, 1975, s. 5-21-22.

46 Jim Granato, Ronald Inglehart ve David Leblang, "The Effect of Cultural Values on Economic Development: Theory, Hypotheses, and Some Empirical Tests", *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No. 3, 1996(a), s. 608; Jim Granato, Ronald Inglehart ve David Leblang, "Cultural Values, Stable Democracy, and Economic Development: A Reply", *American Journal of*

Demokrasi çalışmalarında çözülemeyen sorunlardan biri, kamunun demokratik rejimlerin oluşumu ve istikrarı üzerinde nedensel bir etkisinin olup olmadığıdır. Almond ve Verba tarafından önerilen yurttaşlık kültürü teorisi ve Inglehart'ın katkısı, demokratik kurumların geçerliliğinin davranışlar tarafından etkilendiğini varsaymaktadır. Yüksek yurttaşlık kültürü seviyesine sahip ülkelerin, ekonomik gelişme seviyesi gibi sosyo-ekonomik faktörler bağlamında düşük seviyeli ülkelere göre zaman içinde demokrasiyi benimseme ve devam ettirme konusunda muhtemelen daha başarılı olacakları beklenmektedir. Demokrasinin yurttaşlık kültürüne sebebiyet verdiği hipotezinin, yurttaşlık kültürünün demokrasiye sebebiyet verdiği hipotezine göre daha makul olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda Muller ve Seligson, yurttaşlık kültürü davranışları ve demokrasi arasındaki nedensel ilişki modellerinin, bu değişkenler arasındaki karşılıklı nedensellik olasılığının dikkate alınarak formüle edilmesi gerektiğini belirtmektedirler.⁴⁷

Bir siyasal kültür, sosyal mobilizasyon sonucu olarak kendi içinde değişime uğrayabilmektedir. Burada sosyal mobilizasyon, eski sosyal, ekonomik ve psikolojik bağların aşınması veya yıkılması, insanların yeni sosyalleşme ve davranış örüntülerini kabule hazır hale gelmeleri sürecidir. Bu süreç, toplumun siyasal konularda daha bilinçli olmasını sağlayacağından, kültürün siyasallaşma eğilimi gösteren yönlerinin artması beklenmektedir.⁴⁸ Sosyal mobilizasyon içindeki en önemli faktörlerden biri olarak eğitim özellikle dikkate alındığında bu sürecin, uzun vadede siyasal kültürde önemli bir değişme kaynağı olacağı açıktır. Ancak belirtmek gerekir ki her siyasal gelişme ileriye dönük olmayacağı gibi her siyasal kültür de modernleşme siyasal değişimi hoş karşılamayabilmektedir.

Siyasal Katılma ve Ekonomik Gelişme Düzeyi

Siyasal katılma, bir toplumdan diğerine değişebileceği gibi bir toplumda zaman içinde de değişme göstereceğinden birçok unsuru aynı anda içerisinde barındırmaktadır. Bunlar arasında oy verme,⁴⁹ seçim faaliyetleri, siyasal karar alıcıyı etkilemeye yönelik örgütsel faaliyetler ve şiddet eylemleri yer almaktadır.

Political Science, Vol. 40, No. 3, 1996(b). Bahsedilen çalışmada, kültür ile demokrasi arasındaki ilişkiyi eleştiren bir çalışma için bkz.: Robert W. Jackman ve Ross A. Miller, "The Poverty of Political Culture", *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No. 3, 1996(a); Robert W. Jackman ve Ross A. Miller, "A Renaissance of Political Culture", *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No. 3, 1996(b).

47 Edward N. Muller ve Mitchell A. Seligson, "Civic Culture and Democracy: The Question of Causal Relationships", *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2, 1994, s. 635.

48 Bkz.: Karl W. Deutsch, "Social Mobilization and Political Development", *American Political Science Review*, Vol. 55, No. 3, 1961, s. 494.

49 Oy hakkıyla ilgili olarak özellikle bu hakkın yaygınlaşmasının, halkın demokratik karar almasının gerçek bir yaygınlaşması anlamına gelmeyeceği yönündeki görüşler dikkat çekicidir. Bu bağlamda 20. yüzyıl başlarında 19. yüzyılda sosyalist ve liberal düşünürlerin ifade ettiği katılımcı demokrasi hakkındaki olumlu beklentiye karşı elitizm özellikle gündeme getirilmiştir. Bkz.: Christopher Pierson, *Modern Devlet*, Dilek Hattatoğlu (Çev.), Çiviayazıları, İstanbul, 1996, s. 138-139; 313-314.

Görüş

Akademik
Bakış

205

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Siyasal katılma, Alford ve Friedland tarafından vatandaşlar, özel veya kamu kurumları ve gruplar tarafından gerçekleştirilen şimdiki ve geçmişteki faaliyetler olarak ele alınmıştır. Bu faaliyetler, siyasi iktidarın yapısını ve personel ve sorumluluğu alınan veya alınmayan faaliyetlerin seçimini etkilemede az ya da çok etkili olmayı amaçlamaktadırlar. Milbrath (1965) ise siyasi katılmayı, bireylerin herhangi bir şekilde siyasi sistemi etkilemeye yönelik bireysel davranışları şeklinde ele almıştır.⁵⁰

Katılma konusundaki literatür siyasi katılmayı şekillendiren dört ana faktöre odaklanmıştır. Bunlar, kurumsal fırsatlar ve sınırlamalar, kaynaklar, siyasi değerler ve sosyal sermayedir. Özellikle kurumsal fırsatlar ve sınırlamalar, katılmayı sağlamada çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu rolü belirli siyasi faaliyet türlerini kolaylaştırarak ve bazı siyasi aktiviteleri cesaretlendirerek yapmaktadır.⁵¹

Verba, Nie ve Kim, siyasi katılmayı, hükümet personeli ve/veya onların üstlendikleri görevlerin, politikaların seçimini etkilemeyi hedefleyen özel vatandaşlar tarafından yürütülen yasal faaliyetler şeklinde tanımlamaktadırlar. Tanımlama, yasal anlamda sistem içerisinde katılmaya odaklanmaktadır. Bu, protestoları, ayaklanmaları, suikastları ve toplumsal şiddeti dışlayan bir bakış olarak değerlendirilmektedir. Ve yine tanımlama, ayrıca vatandaşların rolleri üzerine odaklanmaktadır. Etkin bir katılma, aile, okul veya çalışma yeri gibi alanlarda katılımcı olma olasılığı tarafından da etkilenmektedir. Böyle bir olasılık, yurttaş duyarlılığını teşvike ve vatandaşların daha aktif bir yapıda olmasına katkı sağlamaktadır. Verba, Nie ve Kim'in tanımı daha dar anlamda siyasi katılma üzerine odaklanmakta ve onlar katılmadan *demokratik katılmayı* anlamamaktadırlar.⁵² Demokratik katılma, kitlelerden yukarıya doğru bir etki akışına vurgu yapmakta ve bilhassa önceden var olan ortak ulusal çıkar için desteği içermemektedir. Oysa ulusal çıkar veya çıkarların, oluşturulan sürecin bir parçası olarak algılanılması gerekmektedir.

Lerner (1958), geleneksel toplumu katılmaya dayanmayan, modern toplumu ise katılımcı olarak tanımlamaktadır. Huntington ve Domínguez de bir toplumda sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ile siyasi katılma düzeyi ara-

50 Robert R. Alford ve Roger Friedland, "Political Participation and Public Policy", *Annual Review of Sociology*, Vol. 1, 1975, s. 430.

51 Joseph L. Klesner, "Who Participates? Determinants of Political Action in Mexico", *Latin American Politics and Society*, Vol. 51, No. 2, 2009, s. 70.

52 Sidney Verba, Norman H. Nie ve Jae-on Kim, *Participation and Political Equality: A Seven-nation Comparison*, University of Chicago Press, 1978; Norman H. Nie, Sidney Verba ve Jae-on Kim, "Political Participation and the Life Cycle", *Comparative Politics*, Vol. 6, No. 3, 1974; Andreas Malmgren, "Political Participation in Mexico", <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1321453&fileId=1321454>.

sında paralellik olduğunu vurgulamışlardır.⁵³ Onlar, siyasal katılma düzeyinin bir toplumda sosyo-ekonomik statüye bağlı olarak değişebileceğini, aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişmenin, örgüt ve derneklerin çoğalmasına ve daha çok kişinin bu gruplara katılmasına neden olacağından siyasal katılmayı artırabileceğine vurgu yapmaktadırlar. Yine sosyo-ekonomik modernleşmenin, siyasal katılmayı meşrulaştıran ve kolaylaştıran bir siyasal kültür ve görüş yarattığı belirtilmektedir.⁵⁴ Burada belirtilmesi gereken nokta, Huntington ve Domínguez'in de açıkladığı gibi istatistiksel veriler dikkate alındığında bir toplumun sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ile siyasal katılma düzeyi arasında birebir ilişki beklenebileceği ancak gerçekte durumun böyle olmadığıdır. Diğer şartlar eşit olması durumunda ekonomik gelişme, siyasal katılmayı artırma eğilimindedir ancak diğer şartlar, nadiren eşittir ve kendileri ekonomik gelişmenin zorunlu ürünü olmayan birçok faktör, siyasal katılma üzerinde etkili olmaktadır.

Sonuç

Siyaset bilimciler zamanla Afrika, Asya ve Orta Doğu'daki siyaseti incelemeğe yönelmiş ve bu araştırmacıların bakış açıları gelişmeci yaklaşımdan daha çok etkilenmeye başlamıştır. Bu anlayışa göre ülkeler siyasal açıdan gelişip Batı tarzı demokrasiye doğru ilerledikçe daha istikrarlı olacak, iç istikrarsızlık ve çatışmaların ortaya çıkma olasılığı da düşecektir. Oysa siyasal gelişmenin teorik ve kavramsal dayanakları sayıları giderek artan araştırmacılar tarafından 1960'lardan sonra sorgulanmaya başlanmıştır. Çoğu ülkeyle ilgili veriler dijital ortamda araştırmacılara sunulmuştur ve bu veriler, gelişmekte olan çoğu ülkede ekonomik ve sosyal değişimin, kültürel geleneklerle olan ilişkisini beklenenden farklı şekilde göstermiştir. Bu bağlamda çalışmada incelenen siyaset bilimcilere atfen, aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

Bir demokrasinin istikrarı ekonomik gelişmeye olduğu kadar siyasal sistemin etkililiğine ve meşruluğuna da bağlıdır. Lipset, etkililiği, sistemin gerçekteki başarıları yani nüfusun çoğunluğu ve büyük iş çevreleriyle silahlı kuvvetler gibi güçlü gruplar neleri yönetimin görevi sayıyorlarsa bunları yeri-

53 Burada daha fazla eğitim görmüş olanların, daha yüksek gelir sahipleri ve yüksek statülü mesleklerde çalışanların, genellikle yoksul, eğitimsiz ve statüsüz mesleklerde çalışanlara oranla daha katılımcı oldukları vurgulanmaktadır. Oysa bunun tam tersi de söylenebilir. Statü elde etmek için siyasal eylemlerde bulunan, ilçe teşkilatlarında görev alan ve kendisinden oy istenmesi için sokağa çıkıp dolaşan bireylere bazı yerleşim yerlerinde rastlanılabilmektedir. Yine iyi eğitim görmüş kişiler için siyasal katılma çok sıradan, sadece bir araç olarak algılanılabilmektedir.

54 Bkz.: Huntington ve Domínguez, 1975: 43-49. Ayrıca bazı bireyler, diğerlerine göre kamusal konularda daha ilgili, daha istekli ve etkileyicidirler. Bu durumda elit yaklaşım, herhangi bir toplumdaki herhangi bir kişinin siyasete olan ilgisi, isteği ve etkisinin boyutunun zirvede olması ile ilgilidir. Modern toplumlardaki profesyonel siyasetçilerin bu anlamda siyasal elitin en önemli üyeleri olduğu vurgulanmaktadır. Bkz.: P Robert Putnam, "Studying Elite Political Culture: The Case of 'Ideology'", *American Political Science Review*, Vol. 65, No. 3, 1971, s. 651.

ne getirme derecesi olarak, meşruluğu ise sistemin var olan siyasal kurumlarının topluma en uygun kurumlar oldukları inancını oluşturmak ve yaşatmak yeteneğiyle ilgili olarak görmektedir. Przeworski ve Limongi ise demokrasinin ekonomik gelişmenin bir yan ürünü olmadığını ve gelişmenin herhangi bir seviyesinde başlayabileceğini belirtmektedirler.

Amerika kıtasının genelinde uzun dönem gelişme yollarındaki farklılıkların geleneksel açıklaması, büyük ölçüde ulusal miras veya dindeki farklılıklara dayandırılmıştır. Oysa Engerman ve Sokoloff, temel ekonomik kurumların zaman içinde nasıl oluştuğunu açıklamada refah, insan sermayesi ve siyasal süreçteki eşitsizlik derecesinde çelişen ilişkiye vurgu yapmış ve eşitsizlik bağlamındaki bu farklılıkların kökenlerinin, başlangıç faktör donanımındaki farklılığa (Avrupa kolonizasyon dönemine kadar gider) dayandığını iddia etmişlerdir.

Habermas, hukuk devleti ve demokrasiyi birbirinden tamamen farklı konular olarak ele almaktadır. Özellikle hukuk devleti ölçütlerinde olmayan kurumlara sahip devletsel hukuk düzenlerinin mevcut olması gibi demokratik anayasası olmayan hukuk devletlerinin de olduğunu belirtmektedir. Dahl, bir ülkenin temel problemlerinin çoğunun anayasal düzenlemeyle çözülemeyeceğini belirtirken, hiçbir anayasanın kendisine temel oluşturan koşulların çok elverişsiz olduğu bir ülkede demokrasiyi koruyamayacağını da altını çizmektedir.

Granato, Inglehart ve Leblang'a göre kültür, bir toplumda insan davranışlarını şekillendirmeye yardım eden temel ortak değerler sistemi olarak alındığında, bir toplumun ekonomik ve siyasal kurumlarının ekonomik gelişmeyi belirlemede tek başına yeterli olmadığı, kültürel faktörlerin de önemli olduğu sonucuna varmaktadır ki bu kesinlikle kültürel farkların tek başına ülkeler arasındaki ekonomik büyüme oranlarındaki farklılığın tamamını açıklayacağı anlamına gelmemektedir. Verba, Nie ve Kim'in siyasal katılma tanımı, yasal anlamda sistem içerisinde katılmaya odaklanmaktadır ve onlar katılmadan *demokratik katılmayı* anlamamaktadırlar.

Kaynaklar

Acemoglu, Daron, Johnson, Simon ve James A. Robinson, "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation", *American Economic Review*, Vol. 91, No. 5, 2001, (1369-1401).

Acemoglu, Daron, Johnson, Simon, Robinson, James A. ve Pierre Yared, "Income and Democracy", *American Economic Review*, Vol. 98, No. 3, 2008, (808-842).

Alford, Robert R. ve Roger Friedland, "Political Participation and Public Policy", *Annual Review of Sociology*, Vol.1, 1975, (429-479).

Aron, Raymond, *Demokrasi ve Totalitarizm*, Vahdi Hatay (Çev.), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.

Görüş

Akademik
Bakış

208

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Burkhart, Rose E. ve Michael S. Lewis-Beck, "Comparative Democracy: The Economic Development Thesis", *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 4, 1994, (903-910).

Cheibub, José A., "Minority Governments, Deadlock Situations, and the Survival of Presidential Democracies", *Comparative Political Studies*, Vol. 35, No. 3, 2002, (284-312).

Cutright, Phillips, "National Political Development: Measurement and Analysis", *American Sociological Review*, Vol. 28, No. 2, 1963, (253-340).

Çakmak, Haydar ve Zeynep Kaya, "Teknoloji Felsefesi", *Suç, Terör ve Savaş Üçgeninde Siber Dünya*, Haydar Çakmak ve Taner Altunok (Ed.), Barış Platin, Ankara, 2009, (9-22).

Dahl, Robert A., *Demokrasi Üzerine*, Betül Kadioğlu (Çev.), 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010.

Danziger, James N., *Understanding the Political World: A Comparative Introduction to Political Science*, Eighth Edition, Pearson, New York, 2007.

De Tocqueville, Alexis, *Amerika'da Demokrasi*, İhsan Sezal-Fatoş Dilber (Çev.), Yetkin Yayınları, Ankara, 1994.

Deutsch, Karl W., "Social Mobilization and Political Development", *American Political Science Review*, Vol. 55, No. 3, 1961, (493-514).

Duverger, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, Varlık, İstanbul, 2007.

Engerman, Stanley L. ve Kenneth L. Sokoloff, "The Evolution of Suffrage Institutions in the New World", *Journal of Economic History*, Vol. 65, No. 4, 2005, (891-921).

Engerman, Stanley L. ve Kenneth L. Sokoloff, "Debating the Role of Institutions in Political and Economic Development: Theory, History, and Findings", *Annual Review of Political Science*, Vol. 11, 2008, (119-138).

Engerman, Stanley L. ve Kenneth L. Sokoloff, "Factor Endowments, Inequality, and Paths of Economic Development among New World Economies", National Bureau of Economic Research, Working Paper 9259, 2002, <http://www.nber.org/papers/w9259>.

Epstein, David L., Bates, Robert, Goldstone, Jack, Kristensen, Ida ve Sharyn O'Halloran, "Democratic Transitions", *American Journal of Political Science*, Vol. 50, No. 3, 2006, (551-569).

Galeano, Eduardo, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, Atilla Tokatlı ve Roza Hamken (Çev.), 3. Baskı, Çitlembik, İstanbul, 2006.

Granato, Jim, Inglehart, Ronald ve David Leblang, "The Effect of Cultural Values on Economic Development: Theory, Hypotheses, and Some Empirical Tests", *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No. 3, 1996(a), (607-631).

Granato, Jim, Inglehart, Ronald ve David Leblang, "Cultural Values, Stable Democracy, and Economic Development: A Reply", *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No. 3, 1996(b), (680-696).

Görüş

Akademik
Bakış

209

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Haberbas, Jürgen, “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, İlknur Aka (Çev.), 5. Baskı, YKY, İstanbul, 2010.

Huber, Evelyne, Rueschemeyer, Dietrich ve John D. Stephens, “The Impact of Economic Development on Democracy”, *Journal Economic Perspectives*, Vol. 7, No. 3, 1993, (71-85).

Huntington, Samuel P., “Political Development and Political Decay”, *World Politics*, Vol. 17, No. 3, 1965, (386-430).

Huntington, Samuel P. ve Jorge I. Domínguez, *Siyasal Gelişme*, Ergun Özbudun (Çev.), Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1975.

Inglehart, Ronald, “The Renaissance of Political Culture”, *The American Political Science Review*, Vol. 82, No. 4, 1988, (1203-1230).

Jackman, Robert W. ve Ross A. Miller, “The Poverty of Political Culture”, *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No. 3, 1996(a), (697-716).

Jackman, Robert W. ve Ross A. Miller, “A Renaissance of Political Culture”, *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No. 3, 1996(b), (632-659).

Klesner, Joseph L., “Who Participates? Determinants of Political Action in Mexico”, *Latin American Politics and Society*, Vol. 51, No. 2, 2009, (59-90).

Knutsen, Torbjorn L., *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, Mehmet Özyay (Çev.), Açılım Kitap, İstanbul, 2006.

Kuznets, Simon, “Economic Growth and Income Inequality”, *The American Economic Review*, Vol. 45, No. 1, 1955, (1-28).

Lijphart, Arend, *Çağdaş Demokrasiler*, Ergun Özbudun ve Ersin Onurduran (Çev.), Yetkin, Ankara, 1996.

Lijphart, Arend, “Constitutional Design for Divided Societies”, *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 2, 2004, (96-109).

Lijphart, Arend (Ed.), *Parliamentary versus Presidential Government*, Oxford University Press, 1992.

Linz, Juan J. ve Arturo Valenzuela, *The Failure Presidential Democracy*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1994.

Lipset, Seymour M., “Some Social Requisites for Democracy: Economic Development and Political Legitimacy”, *American Political Science Review*, Vol. 53, No. 1, 1959, (69-105).

Lipset, Seymour M., *Siyasal İnsan*, Mete Tunçay (Çev.), Teori Yayınları, Ankara, 1986.

Lipset, Seymour M., “Culture and Economic Behavior: A Commentary”, *Journal of Labor Economics*, Vol. 11, No. 1, 1993, (330-347).

Lipset, Seymour M., “The Social Requisites of Democracy Revisited: 1993 Presidential Address”, *American Sociological Review*, Vol. 59, No. 1, 1994, (1-22).

Londregan, John B. ve Keith T. Poole, “Does High Income Promote Democracy”, *World Politics*, Vol. 49, No. 1, 1996, (1-30).

Görüş

Akademik
Bakış

210

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

- Mainwaring, Scott, "Presidentialism, Multipartism, and Democracy: The Difficult Combination", *Comparative Political Studies*, Vol. 26, No. 2, 1993, (198-228).
- Malmgren, "Political Participation in Mexico", <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1321453&fileId=1321454>.
- Muller, Edward N. ve Mitchell A. Seligson, "Civic Culture and Democracy: The Question of Causal Relationships", *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2, 1994, (635-652).
- Nie, Norman H., Verba, Sidney ve Jae-on Kim, "Political Participation and the Life Cycle", *Comparative Politics*, Vol. 6, No. 3, 1974, (319-340).
- Nnadozie, Emmanuel, "Are Growth and Development Constitutional Issues in Nigeria?", <http://www.csae.ox.ac.uk/conferences/2002-UPaGiSSA/papers/Nnadozie-csae2002.pdf>.
- Pierson, Christopher, *Modern Devlet*, Dilek Hattatoğlu (Çev.), Çiviyazıları, İstanbul, 1996.
- Przeworski, Adam ve Carolina Curvale, "Political Institutions and Economic Development in the Americas: The Long Run", http://econ.as.nyu.edu/docs/IO/2800/salamanca_en.pdf.
- Przeworski, Adam ve Fernando Limongi, "Modernization: Theories and Facts", *World Politics*, Vol. 49, No. 2, 1997, (153-183).
- Putnam, Robert, "Studying Elite Political Culture: The Case of 'Ideology'", *American Political Science Review*, Vol. 65, No. 3, 1971, (651-681).
- Pye, Lucian W., "The Concept of Political Development", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 358, No. 1, 1965, (1-13).
- Robinson, James A., "Economic Development and Democracy", *Annual Review Political Science*, Vol. 9, 2006, (503-527).
- Rodrik, Dani, Arvind Subramanian ve Francesco Trebbi, "Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development", <http://www.nber.org/papers/w9305>.
- Rostow, W. W., "The Stages of Economic Growth", *Economic History Review*, New Series, Vol. 12, No. 1, 1959, (1-16).
- Samuels, David, "Presidentialism and Accountability for the Economy in Comparative Perspective", *American Political Science Review*, Vol. 98, No. 3, 2004, (425-436).
- Sunar, İlkay, *Düşün ve Toplum*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1986.
- Valenzuela, J. Samuel ve Arturo Valenzuela, "Modernization and Dependency: Alternative Perspectives in the Study of Latin American Underdevelopment", *Comparative Politics*, Vol. 10, No. 4, 1978, (535-557).
- Verba, Sidney, Nie, Norman H. ve Jae-on Kim, *Participation and Political Equality: A Seven-nation Comparison*, University of Chicago Press, 1978.

Görüş

Akademik
Bakış

211

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Wallerstein, Immanuel, "Kalkınmacılık ve Küreselleşmeden Sonrası Ne?", Yusuf O. Kavuncu (Çev.), *Küreselleşme*, Kudret Bülbül (Ed.), Orion, Ankara, 2009, (109-128).

Weber, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Hil Yayınları, İstanbul, 1985.

Extended Abstract

Political systems have benefited from certain principles in order to ensure economic development. These principles have shown different results according to time and beneficiary. Statism, application of neo-liberalism, the developmental-state approach and the dependency in the international political economy can be listed among these principles. Rather, it would be better to evaluate development within a general examination of political development rather than on these principles.

While presenting the characteristics of political development, it is thought that it would be more meaningful to focus on what political development might be. In this context, the main issues related to political development have been dealt by presenting the main features of political development research.

Pye, in his study in 1965, draws attention to the confusion on the concept of political development in political science at that time. In this study, ten different political development definitions are examined and three important characteristics of the concept are underlined. These characteristics are the equality concern, the concern about the capacity of the political system and the differentiation or specialization of social unions. These three characteristics are usually associated with the views of political development, which are the political culture equivalence, capacity problems for authoritarian governments, and differentiation problem for non-authoritarian governments.

In the political development literature, Huntington and Domínguez draw attention to the fact that political development is used in four different ways. The geographical one is to explain the political processes of developing countries in a short way. Derivative political development is presented as a concept that expresses the political aspects and consequences of the broader modernization process. In this sense, while modernization includes industrialization, urbanization, increased literacy and mass communication, economic growth includes larger social and occupational mobility, and related processes. Teleologically, political development is defined as a change towards one or some of the aims or conditions of the political system. In a functional way, political development is interpreted as a change towards a modern industrial society. In this context, it can be seen that political development is defined in different ways.

Görüş

Akademik
Bakış

212

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Political development is generally considered in terms of the progress of the political development process towards democracy. However, the development of democracy is often associated with the process of economic development. In the historical process, Lipset demonstrated a strong correlation between the existence of democratic institutions and high levels of economic development. The stability of a democracy depends on the economic development as well as the effectiveness and legitimacy of the political system. Lipset approaches the concept 'effectiveness' as the real successes of the system, namely the degree of fulfillment of what the majority of the population, the business circles and the armed forces consider to be the duty of management. When it comes to the legitimacy, he believes that it is all about creating and sustaining the belief of the system's political institutions are the most appropriate institutions for the society. Thus, political development can be defined as the establishment of the judicial system and institutions of representation, and the enactment of the elections. In this sense, the study examines the issue in the context of income, political institutions, constitutional order, political culture and the relevance of political participation with democracy.

Dünya Savaşı Nasıl Çıkar? İkili Kriz İlişkilerinin (Aktör Çiftleri) Yayılması Üzerinden Dünya Savaşı Olgusunun Uluslararası İlişkilerin Ampirik Bulgularıyla Açıklanması

How a World War Occurs? Explanation of World War Phenomenon through the Contagion of Crisis Dyads by the Findings of Empirical Theory of International Relations

Öner AKGÜL*

Öz

Bu çalışma, dünya savaşı olgusunun sistem düzeyinde analizi yerine, aktör çiftlerinin kriz ilişkilerinin yayılarak bir dünya savaşına nasıl ilerlediğini, ampirik uluslararası ilişkiler teorisinin bulgularına dayanarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda bir aktör çiftinin arasında yaşanan toprağa dayalı bir uyumsuzluk, bunların sınır komşusu olma durumu, önceden aynı konuda çatışmaları, rekabet halinde olmaları gibi durumlar o aktör çiftinin savaş yatkınlığını artırmaktadır. Başat devletlerin çatışan bir aktör çiftinin krizine taraf olmaları, ittifak ilişkileri, yaklaşık güç denklilikleri ve belirsizlik durumları ise bu aktör çiftinin savaşın hızla yayılarak bir dünya savaşının çıkma ihtimalini artırmaktadır. Tarihte nadir de görülsün iki devletin kriz ilişkisinin, sistem geneline yayılarak bir dünya savaşı meydana getirme ihtimali mümkündür.

Anahtar kelimeler: Dünya Savaşı, Devletlerarası Savaş, Savaş Nedenleri, Aktör Çiftleri, Yayılım

Abstract

This study aims to bring an explanation to the world war phenomenon through focusing on how the dyadic crises of states may incline a world war rather than making a systemic level of analysis. To that end, this study based upon the existing findings of empirical international relations theory. The findings of several studies demonstrate that territorial crises, contiguity, protracted conflicts/disputes within dyads, international rivalry issues increases the war proneness of dyads. These war prone dyads may be observed as a bilateral conflict or at the utmost regional war among states. However, these dyads may have a tendency to transform the existing war into a world war as a consequence of contagion. The contagion derived from the alliances, opportunity and willingness of non-belligerents, or behaviors of other major powers involving the crisis.

Key Words: World War, Interstate War, Causes of Wars, Dyads, Contagion

Makale Geliş Tarihi: 04.09.2018. Makale Kabul Tarihi: 29.03.2019.

* Dr. Öğr. Üye. Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, oakgul@ahievran.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-2245-5124
Çalışmalarım sırasında desteklerini esirgemeyen, TÜBİTAK 2219 post-doktora danışmanım Prof. Dr. John A. Vasquez'e teşekkürlerimi sunarım.

Akademik
Bakış
215
Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Giriş

Avusturya-Sırbistan aktör çifti dünyanın en büyük ve kanlı savaşlarından birinin çıkmasının kılılcı mıydı. Bu aktör çiftinin savaşı, kısa süre içinde Avrupa'nın tüm başat devletlerini de içine alan bir dünya savaşına dönüşmüştü. Yorum-samacı metodla ya da tarih biliminin yöntemleriyle Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini, süreçlerini, sonuçlarını içeren çokça çalışma bulunabilir. Ancak bu metodlardan farklı bir biçimde, nadir de olsa bir dünya savaşının gerçekleştirilebileceğini bilerek, şu soruyu sormak gerekir. İki devletin (ya da bir aktör çiftinin) arasında başlayan bir savaş, tüm küreyi içine alan bir duruma nasıl ve hangi şartlarda dönüşür?

Gerçekliği tartışmalı olsa da rasyonel akıl, savaşın en son çare olduğuna inanmamızı sağlar. Diğer tüm seçenekleri değerlendirdikten sonra eğer başka bir çözüm yoksa devletlerin şiddete başvurabileceği, bunun da haklı gerekçelerinin olabileceği gibi varsayımlar hem klasik felsefede hem de uluslararası ilişkilerde genel kabul görebilir. Dolayısıyla savaşa karar verme aşaması, birçok farklı durumun, olayın, değişkenin birlikte değerlendirilerek geçilen bir süreç olduğundan, bu kararın alınması oldukça zordur. Çok taraflı bir devletlerarası krizde, eğer bir devlet savaşa karar verme aşamasına gelmişse, diğer tarafın müttefikleri de dâhil olmak üzere her biriyle ayrı ayrı savaşıcağı ihtimalini de göz önünde bulundurmak durumundadır. Dolayısıyla her devletin bu durumu dikkate alarak savaşa karar verme davranışını belirlemesi, büyük savaşları daha nadir hale getirir. Başka bir ifadeyle, çok taraflı savaşları başlatma, müdahil olma ya da müttefik olma kararı, iki taraflı bir savaşla mukayese edildiğinde alınması daha zor olabilir. İki taraflı bir savaşta ise eğer devletler birbirlerine denk güçteyseler, kimin kazanacağını belli olmadığı bir belirsizlik durumu doğabilir. Dolayısıyla bu belirsizlik durumu, iki taraflı bir savaşın meydana gelmesini de kolaylaştırabilir. Bu nedenle bir aktör çiftinin savaşının dinamikleriyle, bir dünya savaşının meydana geliş koşulları aynı olmayacaktır. Bu yüzden literatür yazarlarının birçoğu teorik olarak bu iki tür savaşı birbirinden ayırarak incelerler.

Alandaki yazarlar kendi aralarında farklılaşmakla beraber askeri tarihe baktığımızda sistemik savaş ya da dünya savaşı adıyla anılan, Napolyon Savaşları da dâhil toplam üç büyük dünya savaşından bahsedebiliriz. Tarihçilerin dışında özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında teorik alan, büyük savaşların neden meydana geldiği konusunda epey çalışmalar üretmiş ve farklı perspektif/metotlar aracılığı ile yeni bir yazın oluşmuştur. Bu yazın alanı dünya savaşlarını daha çok sistem düzeyinden ve başat devletler arasındaki ilişkiler üzerinden açıklamaktadır. Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin de bazıları dünya savaşını sistem düzeyinde inceler. Dolayısıyla bu çalışma iki amaçla hazırlanmıştır. Birincisi yapısalcı realizm gibi yapının temel dinamiklerinden hareketle dünya savaşının meydana geliş sürecini açıklamak yerine, farklı devletle-

Giriş

rin/devlet gruplarının ikili ilişkilerinin ya da başka bir ifadeyle aktör çiftlerinin savaş eğilimlerinin, yayılma etkisi ile birlikte bir dünya savaşına ilerleyişinin, savaş çalışmaları alanının ampirik sonuçlarına göre teorik bir açıklama getirmektir. Bu bağlamda savaşın çıkış koşullarına ilişkin teorilerle, yayılma etkisi (contagion) birleştirilmiştir. İkincisi, yorumsamacı metodolojiden farklı olarak ampirik yöntemlerle bu konuda sonuçlara ulaşan bilim insanlarının bulgularının, dünya savaşı olgusunda birleştirilerek Türkçe literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Bir Kavram Olarak Dünya Savaşı ve Diğer Savaşlardan Ayırdedici Özellikleri

Klasik uluslararası ilişkiler teorilerinde devletlerin, bölgelerin ya da sistemlerin davranışları analiz edilirken, özellikle uluslararası sistemin majör ya da başat devletlerini, analizin odak noktalarına koydukları görülür. Dolayısıyla başat güçlerin sistem düzeyinde rekabetinin analizi, başta güç dengesine dayanan realist yazarlar olmak üzere birçok teorisyende odak noktasıdır.¹ Öte yandan ampirik teoride de birçok yazarın, özellikle sistemin kutupsal yapıları (tek, çift, çok) ve ittifak kümelerini analiz ederek, dünya savaşlarının çıkışını açıkladığı anlaşılmaktadır. Siverson ve King'e göre bu çalışmalar anlamsız değildir, ancak dünya savaşı fenomenini sistemik koşullardan ziyade, ulusların davranışlarını ölçerek açıklamak, savaşın çıkışıyla ilgili alternatif bir bakış sunar.² Bu bağlamda sistemin davranışını analiz etmek, başat güçlerin davranışlarını analiz etme yolundan geçtiği için bu devletlerin sisteme yaptıkları girdiler ve onun çıktıları bizi sistemin büyük çoğunluğunun dâhil olduğu savaşları incelemeye yöneltmektedir. Bununla birlikte sistemin orta büyüklükteki devletleri ile büyük devletleri arasındaki sorunlar da bir dünya savaşına gidişin taşlarının döşenme aşamasını nitelemektedir. Başka bir ifadeyle, iki ya da çok taraflı savaşlardan farklı olarak dünya savaşı kavramı, devletlerin ortaklaşa ya da tek taraflı karar vererek ilan ettikleri savaşlar olmasından ziyade, farklı çıkar uyumsuzluklarının dünyanın farklı coğrafyalarında, farklı aktör çiftlerinin eş zamanlı çatışmasını nitelemektedir.

Genel anlamda birçok yazar, sistem düzeyindeki savaşları “dünya savaşı” adıyla tanımlamaktadırlar. Ancak ilgili savaşların incelenmesinde yazarların önem atfettiği durumlara göre bu kavramlar farklılaşmaktadır. Nitekim çok kapsamlı ve nüfusun büyük kısmını etkileyen, kıtalararası bir boyutu olan, ülkelerin halkları ve ekonomileriyle bir bütün olarak dâhil olduğu bu türden savaşlar konusunda birçok yazar farklı adlarla dünya savaşı olgusunu tanımlamaktadır. Örneğin savaşın meydana gelmesinin, sistemdeki güç mücadelesine

1 Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison Wesley, Reading, 1979, s. 102-127, Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War*, 1954, J.J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics (Updated Edition)*, W. W. Norton, 2003.

2 Randolph M Siverson ve Joel King, “Attributes of National Alliance Membership and War Participation: 1815-1965”, *American Journal of Political Science*, Cilt 24, No.1, 1980, s. 13.

Görüş

Akademik
Bakış

217

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

dayanarak inceleyen bazı yazarlar hegemonya kavramına da atıfla bir *hegemonik savaş* olarak tanımlarken³ bazı yazarlar uluslararası sistem üzerindeki genel etkilerinden dolayı, diğerlerinden ayırt edilmesi amacıyla *genel savaş* kavramını kullanmaktadır.⁴ Yine benzer bir mantıkla, dünya liderliği ve sistem üzerindeki etkilerini göz önünde bulunduran bazı yazarlar *küresel savaş* kavramını kullanmaktadırlar.⁵ Bazı yazarlar ise, tarihçilerle veya dile daha fazla oturan tanımıyla “dünya savaşı” kavramına yönelmektedir.⁶

Literatürde birçok çalışmada üzerinde durulduğu gibi dünya savaşları, öncelikle sistemin başat güçlerinin yer aldığı, büyük bir coğrafi dağılıma sahip, sonucunda büyük can kayıplarının yaşandığı bir çatışma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta Blainey, en az beş başat devletin çarpıştığı savaşları dünya savaşı olarak niteler.⁷ Bu savaşların “büyüklüğü, yoğunluğu ve şiddeti” diğer devletlerarası çatışmalardan ayırt edilmesini de sağlamaktadır.⁸ Ampirik anlamda savaşların büyüklüğünün, şiddetinin ve yoğunluğunun ölçülmesi, savaşın süresi ve ölü sayıları gibi verilere dayandığından, açıkça dünya savaşlarının her halükarda diğerlerinden ayırd edilmesini sağlamıştır.⁹ Ancak dünya savaşlarını diğer iki ve çok taraflı çatışma biçimlerinden ayıran esas unsur, savaşı başlatanlar açısından bu savaştan duyulan beklentinin yeni bir güç dağılımı

- 3 Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1981, s.186-211, Robert Gilpin, “The Theory of Hegemonic War”, *The Journal of Interdisciplinary History*, Cilt 18, No 4, 1988, s.591-613.
- 4 Geoffrey Blainey, *The Causes of War*, Macmillan Company of Australia, 1988, s.229, ayrıca bkz. Jack S. Levy, “Theories of General War”, *World Politics*, Cilt 37, No 3, 1985, s.344-374, Bazı yazarlar hem başat devletlerin katılım sayısını hem de savaşın süresini dikkate almaktadırlar. Bkz. Quincy Wright, *A Study of War*, The University of Chicago Press, 1942, s. 647-649.
- 5 Bu tür savaşların küresel liderlik amacı taşıdığı vurgusuna sahip yazarlar, daha çok bu kavramı kullanmaktadırlar. Bkz. William R. Thompson, “Uneven Economic Growth, Systemic Challenges, and Global Wars”, *International Studies Quarterly*, Cilt 27, No 3, 1983, s.341-355, ayrıca bkz. William R. Thompson, *On Global War: Historical-Structural Approaches to World Politics*, University of South Carolina Press, 1988, s.5-14, George Modelski ve Patrick M. Morgan, “Understanding Global War”, *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 29, No. 3, 1985, s.391-417, Aynı bakış açısını daha çok görelî güç farklılıkları üzerinden ampirik yöntemlerle analiz eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bkz. Charles F. Doran, “Systemic Disequilibrium, Foreign Policy Role, and the Power Cycle: Challenges for Research Design”, *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 33, No 3, 1989, s. 371-401.
- 6 John A. Vasquez, *The War Puzzle*, New York, Cambridge University Press, 2009, ayrıca bkz. Manus I. Midlarsky, *The Onset of World War*, Routledge Revivals, 2014. Bazı çalışmalarında Midlarsky sistemik savaş kavramını da kullanmaktadır.
- 7 Blainey, *a.g.e.*, s.229.
- 8 J. David Singer ve Melvin Small, *The Wages of War, 1816–1965: A Statistical Handbook*, John Wiley & Sons, 1972, s. 41-55, Bazı yazarlar dünya savaşlarını, diğer savaşlardan ayırmak için belirli ölçütler kullanırlar. Şiddet bu ölçütlerden biridir. Buna göre o dönem var olan başat devletlerin üçte ikisinin dahil olduğu ve her Avrupalı bir milyon insan başına yıllık 1000 savaş nedeni ölü sayısının gerçekleşmesini bu savaşların şiddetinin ölçümünde kullanırlar. bkz. Jack S. Levy ve T. Clifton Morgan, “The Frequency and Seriousness of War: An Inverse Relationship?”, *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 28, No. 4, 1984, s.741.
- 9 Singer ve Smal, *a.g.e.*,s.41-55

Görüş

olmasıdır. Başka bir ifadeyle savaş, somut kriz vakasından çatışma konusuna doğru evrilirken, hâlihazırda büyük güçler arasında devam eden ve güç politikasından türeyen bir rekabetin de bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Vasquez'e göre dünya savaşı, başat devletlerin arasında gerçekleşen büyük çaplı ve şiddetli bir çatışma biçimi olup diğer büyük güçlerin de küresel gündemde o an yer alan ve temel sorunları çözme istenci yaratan çatışmaları olarak tanımlanır.¹⁰ Bu durumda hâlihazırdaki başat güçlerin kurduğu uluslararası sistem düzeni, bundan tatmin olmayan devletlerin statükoyu yeni baştan yaratarak, güç dağılımını yenileme, farklı yerlerde ve farklı aktörler arasında yaşanan sorunları toplu halde çözme eğilimi olarak değerlendirilebilir. Öte yandan Vasquez, dünya savaşını *devam etmekte olan bir savaş varken beliren savaşıma biçimi* olduğunu ileri sürerek, farklı aktör çiftlerinin arka arkaya nasıl sistemi savaşa sürüklediğini de açıklar. Aynı zamanda bunun görece dengeli güçler arasında gelişen ve savaş öncesi rekabetten doğan savaşlar olduğunu da ekler. Bu bağlamda dünya savaşı fenomeni Vasquez'e göre karmaşık, topyekün ve gücü görece olarak dengeli başat devletler arasında gerçekleşir.¹¹

Sistem düzeyinde düşünüldüğünde, bir dünya savaşı sonrası dönemde spesifik sorunları çözmek amacıyla iki veya çok taraflı savaşlar yaşansa da genel anlamda bir barış dönemi hakimdir. Bu durum, yeni bir gücün ortaya çıkarak statükoyu değiştirme dönemine kadar devam eder. Başka bir ifadeyle bu durum dünya sistemi açısından bir *döngü* (cycle) yaratır. Dünya savaşlarının belirli aralıklarla gerçekleştiğini ileri süren birçok araştırmacı, bu hipotezlerini sınavarak, "döngü" kavramına ulaşırlar. Bu yazarlar aktör çiftlerini de dikkate almakla birlikte, sistem düzeyine yoğunlaşırlar. Nitekim dünya tarihinin belirli döngüsel süreçlerle şekillendiğini ve farklı unsurların yan yana gelmesiyle dünyanın belirli zaman periyodlarında büyük çatışmalara ve krizlere evrildiğini ileri sürmektedirler.¹²

Dünyanın belirli aralıklara savaşa evrilmesinin iktisadi, ticari, politik birçok sebebi bulunduğu gibi ülkelerin iç kapasitelerindeki gelişim/değişim de bu döngülerin meydana gelmesinin bir sebebidir. Başka bir ifadeyle döngülerin oluşumu, hem içsel hem de dışsal olabileceği gibi aynı zamanda ak-

10 Vasquez, "War Puzzle", s.128

11 Aynı yer.

12 Döngüsel kuramlar daha çok sistem düzeyli analizleri içerdiğinden, çalışma kapsamında detaylı bir biçimde açıklanmamıştır. Bu çalışmalar için bkz. Terry Boswell ve Mike Sweat, "Hegemony, Long Waves, and Major Wars: A Time Series Analysis of Systemic Dynamics, 1496-1967", *International Studies Quarterly*, Cilt 35, No. 2, 1991, s.123-149, Joshua S. Goldstein, "Kondratieff Waves as War Cycles", *International Studies Quarterly*, Cilt 29, No. 4, 1985, s.411-444, Immanuel Wallerstein, *The Politics of the World Economy*, 1984. A.F.K. Organski ve J. Kugler, *The War Ledger*, University of Chicago Press, 1981, Charles F. Doran ve Wes Parsons, "War and the Cycle of Relative Power", *The American Political Science Review*, Cilt 74, No. 4, 1980, s.947-965, Michael Colaresi, "Shocks to the System: Great Power Rivalry and the Leadership Long Cycle", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 45, No. 5, 2001, s. 569-593

tör çiftleri açısından devletlerin kapasitesindeki artışın da etkileri önemlidir. Bu bağlamda başat devletlerin iktisadi/ticari güçlenme ve yayılım süreçleri ile askeri yükselişler/silahlanma arasında doğrudan bir bağ kurulmaktadır. Kesintisiz devam eden bu süreçler bir kapasite konsantrasyonu yaratarak belirli dönemlerde devletlerin çatışmasına zemin hazırlamaktadır. Bu kapasite konsantrasyonu devletlerin deniz güçlerinden, çatışmanın coğrafi yayılımına kadar bir çok değişken içerir.¹³ Bu bulgulardan hareketle ampirik teori kapsamında, her devletin kapasitesine dayalı bir statüsü oluşurken, aslında sistem düzeyinde bakıldığından imgesel bir güce dayanan hiyerarşi yaratılmaktadır. Bu bağlamda, her bir devlet, içsel kapasitesine göre bu katmanlardan birinde yer almaktadır. Durumun doğal bir gereği olarak devletlerin kapasitelerindeki herhangi bir artış ya da azalış, onu katmanlar arasında hareket ettirirken, sabit duran¹⁴ ise görece olarak güç kaybedebilmektedir. Teorik olarak bu durum Organski'nin güç geçiş kuramında da ortaya konulmaktadır.¹⁵ Sistem hiyerarşisinin katmanları ise devletlerin kapasitelerine göre belirlenirken aynı zamanda her devlet kapasitesi kendisine denk olan/olmayan diğer devletlerle rekabet ve işbirliği iletişimine girmektedir. Uluslararası sistemin ampirik yöntemlerle analiz edilmesi, bu katmanların kapasite anlamında birbirlerine yaklaşımlarıyla (güç denkliliği/power parity) ya da devletlerin kapasitelerinin birbirlerinden uzaklaşımlarıyla (güç baskınlığı/power preponderance) oluşturulmaktadır.¹⁶ Bu türden kapasiteye dayalı çalışmalar, aktör çiftlerinden ziyade sistem düzeyde olmakla birlikte, ilgili katmanların her birinde görülen kapasite denkliliği/baskınlığı durumu ise aslında aktör çiftleri arasındaki kriz ilişkilerini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu katmanlarda bulunan devletlerin, belirli sorunlardan dolayı yaşadıkları krizlerin, hiyerarşinin diğer katmanlarını da etkileyerek bir dünya savaşı meydana getirebilme ihtimali de bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda yukarıda bahsedilen katmanların içinde ya da arasında bulunan her bir devletlerarası ilişki, bir aktör çiftine işaret etmektedir. Ampirik yöntemlerin bulguları dikkate alındığında, realist yazarların güç dengesinin istikrarı sağladığı

- 13 William R. Thompson ve Karen A. Rasler, "War and Systemic Capability Reconcentration", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 32, No. 2, 1988, s.335-366, Karen Rasler ve William R. Thompson, "Technological Innovation, Capability Positional Shifts, and Systemic War", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 35, No. 3, 1991, s.422-423.
- 14 Burada sabit durma kavramı örneklendirme açısından kullanılmıştır. Devletlerin kapasitelerinin sabit durmaları mümkün değildir. Çünkü kapasite bir diğeri ile mukayese edilmesi halinde anlamını bulunur. Bu bağlamda devletlerin iç dinamiklerindeki rakamsal artış veya azalış sabit bile kalsa, diğerlerinininki artacağı ya da azalacağı için doğal olarak sabit kalması imkânsızdır.
- 15 Jacek Kugler ve A.F.K. Organski, "The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation", (der.) Manus Midlarsky, *Handbook of War Studies*, Unwin Hyman Publ., Winchester, 1989, s.171-194. A. F. K. Organski ve Jacek Kugler, *The War Ledger*: University of Chicago Press, 1981., ayrıca bkz. Douglas Lemke, "Power Politics and Wars Without States", *American Journal of Political Science*, Cilt 52, No. 4, 2008, s.774-786.
- 16 Edward D. Mansfield, "The Concentration of Capabilities and the Onset of War", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 36, No. 1, 1992, s.4-5

tezlerinin aksine, güç baskınlığının daha istikrarlı olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim aktör çiftlerinin kapasiteleri birbirlerine yakınlaştıkça, tarafların çatışma olasılıkları baskınlık durumuna göre daha fazladır. Gücün birbirine denk olmadığı ya da baskın bir hiyerarşi durumuna göre devletlerin konumlandığı durumda, baskın devlet savaşmaya ihtiyacı olmayacak kadar güçlü, zayıf devlet ise sistemden tatmin olmamasına rağmen kapasitesi elvermediğinden savaşma kararı vermeyecek kadar savaşmaya gönülsüzdür.¹⁷ Öte yandan devletlerin güçlerinin birbirinden geniş ölçüde ayrılması Blainey'e göre belirsizlik durumunu azaltır.¹⁸ Çatışma riski en fazla belirsizlik olması durumunda artar.

Bu durum, ampirik uluslararası ilişkiler teorisyenlerini, ana akım realist kuramlardan ayırırken, sistem ve aktör çiftleri ilişkilerini araştırırken kapasite dengesini de dikkate almalarını sağlamıştır. O halde çalışmanın konusunu oluşturan aktör çiftlerinin doğası ve bunların aktör çiftleri düzeyindeki görelî kapasiteleri değerlendirilmelidir.

Aktör Çiftlerinin Savaş Yatkinlıkları Üzerine Ampirik Teorik Bulgular

Savaş çalışmaları alanında bir savaşın, büyüklüğü itibariyle ya sistemik ya da aktör çiftleri düzeyinde gerçekleştiği kabul edilir. Bunlardan her biri metodolojik ve teorik anlamda farklı farklı incelenmektedir.¹⁹ Dolayısıyla yukarıda da görüldüğü gibi literatürde dünya savaşlarının, birey, devlet ya da aktör çiftleri düzeylerinden daha çok sistem düzeyinde incelenmektedir. Başka bir ifadeyle sistemdeki büyük güçlerin, sistem hiyerarşisindeki kapasite dağılımına bakılarak güç baskınlığı ve güç denkliliği ilişkilerinden hareket edildiği anlaşılmaktadır. Burada devletlerin bireysel olarak kapasiteleri, çatışmayı anlamanın odak noktasıdır.²⁰ Oysaki tek bir iki taraflı savaşın yayılarak dünya çapında bir topyekün harp meydana getirmesi, nadir de olsa dünya tarihinde görülmemiş bir durum değildir. Dolayısıyla bir dünya savaşı analizinin aktör çiftlerinden hareketle başlaması, sistem düzeyli analizlere bir alternatif getirebilir. Nitekim literatürde de bu türden çalışmalar epey mevcuttur.²¹ Bu bağlamda bir dünya

17 Jack S Levy ve William R Thompson, *Causes of war*, John Wiley & Sons, 2011, s.41,

18 *Aynı yer.*

19 Manus I. Midlarsky, "Big Wars, Little Wars—A Single Theory?", *International Interactions*, Cilt 16, No. 3, 1990, s.157-158.

20 Bruce Bueno de Mesquita, "Measuring Systemic Polarity", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 19, No. 2, 1975, s.187-216, William R. Thompson ve Karen A. Rasler, "War and Systemic Capability Reconciliation", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 32, No. 2, 1988, s.344-348, Michael Colaresi, "Shocks to the System: Great Power Rivalry and the Leadership Long Cycle", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 45, No. 5, 2001, s.569-593, Randolph M. Siverson and Michael P. Sullivan, "The Distribution of Power and the Onset of War", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 27, No. 3, 1983, s. 473-494

21 Dünya savaşı olgusunu aktör çiftlerine ayırarak inceleyen çalışmalar için bkz. Bruce Bueno De Mesquita ve David Lalman, "Empirical Support for Systemic and Dyadic Explanations of International Conflict", *World Politics*, Cilt 41, No. 1, 1988, s.1-20, Jack S. Levy ve John A. Vasquez, *The Outbreak of the First World War: Structure, Politics, and Decision-Making*, Cambridge

Görüş

Akademik
Bakış

221

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

savaşının çıkış sebebinin, iki aktör arasındaki uyuşmazlıktan doğan bir sorunun, benzer sorunlar yaşayan diğer aktörlere de yayılma etkisi gösterebilir.

Cashman'a göre aktör çiftleri düzeyi odak noktamızı sadece devletlerin doğasına değil, bir devlet kümesinin davranışlarının doğasına yönlendirmektedir. Bu devlet kümesinin en yalın hali, iki devletin birbiriyle ilişkisini incelediğimiz aktör çiftleri düzeyidir.²² Örneğin katılımcı demokrasilerden oluşan aktör çiftlerinde savaş olasılığı daha düşük iken, sınır komşusu aktör çiftlerinin daha fazla savaştığı ampirik olarak ispatlanmıştır. Denk güçte olup rekabet halindeki aktör çiftleriyle, süregelen rekabet halinde olan aktör çiftlerinin savaşıma olasılığı istatistiki anlamda daha yüksektir.²³ Dolayısıyla iki devletin etkileşimi ya da davranışlarını anlamak için aktör çiftleri analiz düzeyi, ampirik teori açısından önem taşımaktadır.²⁴ Eşyanın doğası gereği, sosyal/siyasal bir olayın meydana gelmesinde, nedensellik ilkesiyle pek çok değişkenin eş zamanlı davranışı neden olmaktadır. Bu davranışlar ise uluslararası ilişkiler özelinde tarihsel süreçlerle kümülatif olarak bir araya gelebilmektedir. Dolayısıyla her bir olay, Blainey'in de belirttiği gibi muhatabı için fırsat ve tehdit olmak üzere iki zıt seçenek sunar. O halde meydana gelen krizin savaşa dönüşme süreci bir aktör çiftinin iki tarafı açısından seçenekli bir yapı doğurur. Ancak her kriz savaşa dönüşmez dolayısıyla savaşa ilerleyecek bir kriz ilişkisinin kurulmuş olması gerekir.

Bir aktör çiftinin kriz durumunda olması için (*crisis dyad*) üç ön koşul kabul edilmektedir. Birincisi, aktör çiftinin tüm tarafları, uluslararası hukuken tanınmış uluslararası sistemin üyeleri olmalıdırlar. İkincisi taraflardan en az biri, bir krizde yer almanın üç kriterini taşımalıdır. Bunlar, (i) liderler bir askerileşmiş uyuşmazlığa dönük algıya sahip olmalı, (ii) hayati çıkarlara bir tehdit ve (iii) bir karar için sonu görünen bir zaman olmasıdır. Üçüncü ve sonuncusu ise en az bir devlet diğerinin doğrudan kendine bir tehdit olarak yöneldiğinin idrak

University Press, 2014, John A. Vasquez, "The Causes of the Second World War in Europe: A New Scientific Explanation", *International Political Science Review*, Cilt 17, No. 2, 1996, s.161-178.

22 Greg Cashman, *What Causes War?: An Introduction to Theories of International Conflict*, Rowman & Littlefield, 2013, s.237.

23 Ibid., ayrıca bkz. John A. Vasquez, "Capability, Types of War, Peace", *The Western Political Quarterly*, Cilt 39, No. 2, 1986, s. 317.

24 Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin birey, devlet ya da sistem üzerinden yaptıkları analizlerin dışında, özellikle ampirik uluslararası ilişkiler teorisi, aktör çiftlerini (*dyads*) bir analiz düzeyi olarak kabul etmektedir. Aktör çiftleri (*dyads*), en basit tanımıyla iki devletin ilişkisinin doğasını açıklamak üzere kullanılan ve uluslararası ilişkilerde davranışsalı ekolün yoğun şekilde üzerinde durduğu bir analiz düzeyidir. Örneğin 8 devletin arasında gerçekleşen bir krizde her bir devlet 7 devletle bir aktör çifti oluşturur. Başka bir ifadeyle 8 devletten oluşan bir krizde toplam 49 farklı aktör çifti meydana gelmektedir. Bu çiftlerden her biri kriz, savaş ya da barış durumuna göre farklılıklar gösterirler. Aktör çiftleri esasen sistem ve devlet düzeyleri açısından tamamlayıcı bir analiz düzeyi gibi olsa da aynı zamanda birçok sistem düzeyli analizde başlangıç noktasını teşkil etmektedir.

Görüş

Akademik
Bakış

222

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

etmiş olmasıdır.²⁵ Alt koşulları ile beraber bu üç durum bir kriz aktör çifti olarak kabul edilmektedir. Bu ölçütlere uygun krizlerin verileri toplanarak ampirik yöntemlerle sınınanarak ciddi büyüklükte bir kriz literatürü de oluşmuştur.²⁶ Bu veriler belirli konulara daha ağırlık verilmesini de sağlamıştır. Örneğin rejim türü, ittifaklar, görelî güç ve kapasite mukayeseleri (dolayısıyla gücün ölçülebilirliği çalışmaları), toprak ve buna bağlı uyumsuzluklar, silahlanma yarışları, uluslararası rekabet, krizin şiddeti, ekonomik karşılıklı bağımlılık, yayılma vb. savaş olasılığını artırdığı düşünülen konularda ortaya attıkları hipotezlerini sınamışlardır.

Alanda yapılan çalışmaların çok büyük bir kısmı, belirli değişkenlerin krizleri ne yönde etkiledikleri ve savaşla sonuçlanıp sonuçlanmaması üzerine kurgulanmıştır. Dolayısıyla aktör çiftleri açısından bir savaş kuramının oluşturulma süreci bu dinamiklerin ampirik sınamalarına tabiidir. Yukarıda bahsedilen savaşa en fazla neden olan unsurlar göz önüne alındığında öncelikle akla Stuart Bremer gelmektedir. Nitekim Bremer, alanda istatistiki olarak anlamlı bulunan ve savaşa neden olan birçok yakınlık değerini birleştirerek, alanda *tehlikeli aktör çiftleri* (dangerous dyads) adıyla kavramsallaştırılan ve savaşın meydana gelmesindeki en yüksek olasılığı yaratan modeli ortaya koymuştur.²⁷ Başka bir ifadeyle Bremer bir savaşın meydana gelmesinde ampirik yöntemleri kullanarak bir öngörü sağlayan yedi konudan hareketle yola çıkmaktadır. Bunlar aktör çiftlerinin (i) coğrafi yakınlıkları, (ii) güçlerinin yaklaşık denk olması hali, (iii) güçlerinin statüsü (başat devletler olup olmaması), (iv) ittifak durumları, (v) demokratik rejimler olup olmaması, (vi) kalkınma ve ekonomik gelişmişlik, (viii) militarizasyon ve silahlanma durumlarıdır.²⁸ Yukarıda bahsedilen unsurların hiçbirisi doğrudan ve tek başına savaşın sebebi olmamakla birlikte, savaşa neden olan uyumsuzluk konusunun da eklenmesiyle bir savaşın çıkışı olasılığını maksimum seviyeye getirebilmektedir.

25 J. Joseph Hewitt, "Dyadic Processes and International Crises", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 47, No. 5, 2003, s.673-674.

26 Kriz verilerinin analizinden elde edilen sonuçlarla ilgili yapılan çalışmalar için bkz. Michael Brecher, *Studies in Crisis Behavior*, Transaction Books, 1978, Michael Brecher, *International Political Earthquakes*, University of Michigan Press, 2008, Michael Brecher ve Jonathan Wilkenfeld, *A Study of Crisis*, University of Michigan Press, 1997, Michael Brecher, *Crises in World Politics: Theory and Reality*, Elsevier Science, 2013, Stuart A. Bremer, "Advancing the Scientific Study of War", *International Interactions*, Cilt 19, No. 1-2, 1993, Stuart A Bremer, "Dangerous Dyads: Conditions Affecting the Likelihood of Interstate War, 1816-1965", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 36, No. 2, 1992, John A. Vasquez, "The Probability of War, 1816-1992", *International Studies Quarterly*, Cilt 48, No. 1, 2004, Paul D Senese ve John A Vasquez, *The Steps to War: An Empirical Study*, Princeton University Press, 2008, Paul D. Senese ve John A. Vasquez, "Assessing the Steps to War", *British Journal of Political Science*, Cilt 35, No. 4, 2005, David Kinsella ve Bruce Russett, "Conflict Emergence and Escalation in Interactive International Dyads", *The Journal of Politics*, Cilt 64, No. 4, 2002.

27 Bremer, *a.g.m.*

28 Aynı yer.

Görüş

Akademik
Bakış

223

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Alandaki birçok yazarın da ortaya koyduğu gibi, bir aktör çiftinde savaşın meydana gelmesini en kolaylaştıran unsur, devletlerin birbirlerine olan coğrafi yakınlıklarıdır.²⁹ Özellikle savaşa en fazla yakınlaştıran sebebin, toprak ve toprağa dayalı uyumsuzluklar olduğu dikkate alınır, coğrafi yakınlığın aktör çiftlerinde yukarıda belirtilen etkiyi yarattığı ampirik olarak kanıtlanmıştır.³⁰ Bu bağlamda bir savaşın çıkışının öngörmenin en yüksek olasılığının, aktör çiftinin bir teritoryal krize sahip olup olmadığını anlamaktan geçtiğini ileri sürebiliriz. Ancak bu durum, her teritoryal sorunun bir savaşla sonuçlanacağı anlamını çıkarmamızı sağlamaz. Dolayısıyla bu olasılığı artıran diğer değişkenlerle birlikte değerlendirildiğinde anlamlıdır. Vasquez ve Senese'ye göre teritoryal uyumsuzluklar, (i) aktör çiftlerini diğer dış politika konularından daha fazla savaşa yönlendirmektedir. (ii) aralarında teritoryal bir sorun varsa ve aktör çiftinin tarafları farklı ittifaklara mensupsa, savaşın çıkış olasılığı artar. (iii) Eğer bir aktör çiftinde teritoryal bir sorun varsa, farklı ittifak sistemlerindeyse ve aynı zamanda kronikleşmiş bir kriz deneyimleri varsa (recurring dispute/protracted conflict) o halde savaşın çıkış olasılığı artar. (iv) Teritoryal bir sorun bulunan, farklı ittifaklara mensup, kronik krizler yaşayan aktör çiftlerinde eğer silahlanma yarışı da varsa, o halde savaş olasılığı artar.³¹ Vasquez ve Senese'nin "savaş adımları modeli" (*steps to war*) olarak adlandırdıkları bu yaklaşım, Bremer'in yaklaşımıyla benzer değişkenler üzerinden bir maksimum olasılık hesabı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Vasquez'in toprağa dayalı uyumsuzlukların savaşın meydana gelmesindeki maksimum etkileri ile Bremer'in ortaya koyduğu tehlikeli aktör çiftlerinin özellikleri, büyük ölçüde bir savaşın patlak vermesini kolaylaştırabilecek unsurları bize açıklamaktadır.

Savaşın çıkış olasılığını artıran hususların yanısıra, başka unsurların da savaşın çıkışında dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim savaşın meydana gelmesinde hem realist hem de davranışsalcı yazarların benzer şekilde devletlerin gücünü sorguladıkları görülür. Realist yazarların denge ve istikrar üzerine ortaya koyduğu varsayımlar ampirik yöntemle sınanmak istendiğinde, yukarıda da bahsedilen güç denkleği/güç baskınlığı tartışması ortaya çıkmaktadır. Bu tartışma kapasiteler arası farka bağlı olarak uluslararası sistemin barışçıl mı yoksa savaşa eğilimli mi olduğu üzerine gerçekleşmektedir. Öte yandan yal-

29 Paul D. Senese ve John A. Vasquez, *The Steps to War: An Empirical Study*, Princeton University Press, 2008, John A. Vasquez, "Why Do Neighbors Fight? Proximity, Interaction, or Territoriality", *Journal of Peace Research*, Cilt 32, No. 3, 1995, Bremer, *aynı yer*.

30 John A. Vasquez, "Why Do Neighbors Fight?", s. Paul D. Senese, "Territory, Contiguity, and International Conflict: Assessing a New Joint Explanation", *American Journal of Political Science*, Cilt 49, 4, 2005, Paul D. Senese ve John A. Vasquez, "A Unified Explanation of Territorial Conflict: Testing the Impact of Sampling Bias, 1919-1992", *International Studies Quarterly*, Cilt 47, No.2, 2003, John A Vasquez ve Marie T Henehan, *Territory, War, and Peace*, Routledge, 2011, John Vasquez ve Marie T. Henehan, "Territorial Disputes and the Probability of War, 1816-1992", *Journal of Peace Research*, Cilt 38, No.2, 2001.

31 Senese ve Vasquez, a.g.e. Vasquez and Henehan, a.g.e., Vasquez, a.g.e.

nızca sistem değil, aktör çiftlerinin de kapasite dengesi/baskınlığı da benzer yöntemlerle mukayese edilerek, bazı aktör çiftlerinin diğerlerine göre savaşa daha eğilimli oldukları ispatlanmıştır.

Tarihsel gözlemlere ve istatistiki sonuçlara dayanarak, Vasquez bir dünya savaşı sürecinin kolaylaştırıcılarını açıklamıştır.³² Bu noktada öncelikli olarak Vasquez'e göre kümülatif biçimde ilerleyen üç aşamanın gerçekleşmesi gerekir. Bu aşamaları Vasquez bir tablo haline getirerek şu şekilde ifade etmiştir.

Tablo 1: Dünya Savaşının İzlediği Tipik Yol

1.Devletlerarası Savaşın Adımları Teritoryal sorunların belirmesi (altta yatan neden) Güç politikasıyla çözüme eğilimi (yakın neden) Askeri artışlar İttifaklar oluşturulması Tekrarlayan krizler ----- Bir krizin savaşa evrilmesi için	2. Savaşın Yayılmasını Kolaylaştıran Unsurlar Krizin tarafı olmayan müttefiklerin dahil oluşu Sınır komşusu devletlerin dahil oluşu Rekabet halinde olan devletlerin dahil oluşu Bandwagon etkisi Siyasal düzenin bozulması Ekonomik bağımlılık yaşayan ülkelerin dahil oluşu
Hayati bir çıkara fiziksel bir tehdit Devam eden bir silahlanma yarışı Krizin pazarlık sürecinin tırmanması Düşmanca bir sarmala girilmesi (hostile spiral) Taraflardan en az birinde uzlaşmadan uzak karar vericilerin bulunması (hardliners)	3. Bir Dünya Savaşı için gerekli olarak sistem koşulları İki düşman kampa indirgenmiş, hiç bir kampın bir diğeri üzerinde baskınlık kurmadığı çok kutuplu kapasite dağılımının olduğu uluslararası sistemin varlığı

Vasquez'in ortaya koyduğu bu tablo, tipik bir dünya savaşının gerçekleşmesi açısından gereken unsurları ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, tablodaki her satır, COW projesi başta olmak üzere birçok araştırmacı tarafından istatistiki olarak hesaplanarak, maksimum olasılıkları ortaya konulmuştur. Burada güç ve güce bağlı unsurların, savaşın çıkmasının yakın nedeni olarak belirtildiği görülmektedir. Dolayısıyla her aktör çiftinin değil, güçlerin birbirine göreliliği de savaşın çıkışında önemli bir rol oynamaktadır.

Güç dengesinin barışın garantisi olduğunu ileri süren yazarların³³ aksine, güç baskınlığı durumunda sistemin daha barışçıl ya da istikrarlı olduğunu ileri süren yazarlar, bu varsayımı ampirik yöntemlerle test etmişlerdir. Buna göre

32 John A. Vasquez, "The Causes of the Second World War in Europe: A New Scientific Explanation", *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, Cilt 17, No.2, 1996.

33 Waltz, a.g.e.

devletlerin göreceli kapasiteleri birbirine denk durumdayken, aktör çiftlerinin savaş yatkınlığının daha yüksek olduğu ampirik olarak kanıtlanmıştır.³⁴ Kapasitelerin birbirlerine göreceli olarak denk olması ya da güç dengesinin var olması, öncelikle gücün ya da kapasitenin ölçülebilir olmasını zorunlu kılmaktadır. Devletlerin her birinin kapasitesini oluşturan değişkenlerin dikkate alınmasıyla bir değer oluşturulur. Buna *cinc skoru* (composite index of national capabilities) adı verilir ve her yıl bu endeks değerindeki değişim, gözlemlenebilmektedir. Bu değişim hem ülkelerin kendi kapasite artışlarından, hem de diğer ülkelerin artış yüzdelere göreli olarak ilgili devletin değerini etkilemesinden kaynaklanır.³⁵ Özellikle aktör çiftlerinin kapasiteye dayalı analizlerinin büyük ölçüde bu bahsedilen cinc skoru aracılığıyla ortaya konulduğu görülmektedir. Dolayısıyla ampirik uluslararası ilişkiler teorisinin, devletlerin kapasitelerinden meydana gelen yakınlaşmaların da aktör çiftlerinin savaş eğilimlerini artıran bir konu olması dikkate aldığımız bir diğer husustur.

Tüm bu dinamikleri birlikte düşündüğümüzde, devletler birbirleriyle savaşmak için spesifik nedenler yaratabilir. Ancak bu nedenlerin aktör çiftlerini bir savaşa yöneltmesinin kolaylaştırıcı unsurları bulunması gereklidir. İşte yukarıda bu bahsettiğimiz hususlar, savaşın meydana geliş süreçlerinin kolaylaştırıcı etkileridir. Bir aktör çiftinin kendi içindeki krizinin, dünyanın diğer bölgelerine de yayılması durumu istatistik olarak nadir görülür. Ancak belirli durumların ve olayların gerçekleşmesi, nadir görülen bu durumun gerçekleşme olasılığını artırır. Yayılma etkisi bu açıdan bazı yazarların özel olarak üzerinde durduğu bir konudur. Geoffrey Blainey'in de belirttiği gibi "savaş, hayati meseleler pazarlık konusu edildiğinde iki ülkenin birbirleriyle çatışan fikirleri olması halinde barışçıl çözüm bulamadıklarında başlar. Savaşın diğer ülkelere yayılması, aynı koşulların onlar için de gerçekleşmesinin bir sonucudur. Diğer ülkelere yayılması halinde, bu ülkelerin bağımsızlıkları ya tehdit altındadır, ya

34 Jacek Kugler, et al., *Handbook of War Studies*, 1989, David Garnham, "Dyadic International War 1816-1965: The Role of Power Parity and Geographical Proximity", *The Western Political Quarterly*, Cilt 29, No.2, 1976, Daniel S. Geller ve J. David Singer, *Nations at War: A Scientific Study of International Conflict*, Cambridge University Press, 1998, Jonathan M. DiCicco ve Jack S. Levy, "Power Shifts and Problem Shifts: The Evolution of the Power Transition Research Program", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 43, No. 6, 1999, Bruce Bueno de Mesquita, "Systemic Polarization and the Occurrence and Duration of War", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 22, No.2, 1978, William R. Thompson, "Uneven Economic Growth, Systemic Challenges, and Global Wars", *International Studies Quarterly*, Cilt 27, No.3, 1983.

35 David Singer ve Melvin Small öncülüğünde başlatılan Correlates of War Projesi kapsamında, devletlerin kapasiteleri belirli faktörler kullanılarak bir endeks değeri haline getirilmiştir. Başka bir ifadeyle her bir devletin (i) kentli nüfus, (ii) kent-dışı nüfus, (iii) temel enerji tüketimi, (iv) askeri harcamalar, (v) askeri personel miktarı, (vi) demir-çelik üretimi rakamlarının her ülke için diğer devletler toplamındaki yüzdesel toplamalarının aritmetik ortalamasının alınmasıyla ifade edilen endeks değeridir. Geller ve Singer, *Ibid.*, James H. Schampel, "Change in Material Capabilities and the Onset of War: A Dyadic Approach", *International Studies Quarterly*, 37, 4, 1993, J.D. Singer, *Explaining War: Correlates of War Project*, SAGE Publications, 1979, Richard J. Stoll ve Michael Don Ward, *Power in World Politics*, L. Rienner Publishers, 1989.

da bağımsızlıklarını artırma fırsatı doğmuştur.³⁶ O halde iki devlet ya da aktör çiftinin çatışma davranışı, çevreye (bölgeye) ve hatta dünyaya yayılabilecek kadar ileri gidebilir. Burada Blainey'in bahsettiği iki husus son derece önemlidir: tehditler ve fırsatlar. Başka bir ifadeyle burada ya güvenliğini *tehdit* altında hissedilen devlet/ler başlamış bir savaşa katılmaya karar vereceklerdir, ya da savaşın beklenen çıktısı onlara bir *fırsat* sunacaktır. O halde yukarıda teorik olarak açıklanan bir savaşın çıkışındaki maksimum olasılığın, bir dünya savaşına dönüşme süreci bu tehdit ve fırsat ikileminin ampirik sınamasıyla açıklanabilir.

Aktör Çiftlerinin Savaşın Yayılarak Dünya Savaşına Dönüşmesi İhtimali

Yukarıda belirtilen Tablo 1'deki Vasquez'in analizinde, hem aktör çiftleri düzeyinde hem de sistem düzeyinde bir dünya savaşının çıkışı açıklanmıştı. Ancak bazı durumların bir aktör çiftinin savaşını/krizini müdahaleye açık hale getirdiği de bazı yazarlar tarafından ileri sürülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi bir aktör çifti, farklı koşullar nedeniyle savaşa yönelebilir. Dünyanın herhangi bir bölgesinde aynı anda iki ayrı aktör çifti de birbirinden bağımsız biçimde savaş halinde de olabilirler. Ancak literatürdeki yazarların da ileri sürdüğü gibi özellikle sistemdeki başat güçlerin yer aldığı savaşların, dünyanın diğer bölgelerine *yayılma* ihtimali, bir dünya savaşının çıkışının en önemli yanı olduğu düşünülebilir. Nitekim Rapoport'un da ileri sürdüğü gibi savaşın yayılımı, salgın bir hastalığın yayılım sürecine benzer.³⁷ Alanda farklı adlandırmalarla (diffusion, contagion veya spread) konu açıklansa da yayılma etkisi esasen bir dünya savaşının başlatıcısı olarak nitelendirilebilir.

Yayılma konusundaki öncü çalışmalar çıkış noktası açısından esasen iki husus üzerine kurgulanmıştır. Bunlardan birincisi devletlerin krize sınır komşusu (sınır komşusu olmasa dahi yakın olması hali) olmasından kaynaklanan "etkileşim imkânları" (interaction opportunities) durumudur. İkincisi ise savaşın yayılımını kolaylaştıran "ittifaklar" konusudur ve ittifak bağı nedeniyle bir savaşa taraf olma durumudur.³⁸ Bu bağlamda hâlihazırdaki bir savaşa diğer devletlerin katılımını en fazla kolaylaştıran hususların bu iki konu olduğu düşünülebilir. Ancak Başta Siverson ve Starr'ın da belirttiği gibi bu iki husus, gerekli ancak yeterli değildir. Nitekim bu çerçeveden hareketle her kriz aktör çiftine komşu olan ya da ittifak bağıyla bu aktör çiftiyle ilişkilenen devletlerin, savaşa katılması beklenir. Oysaki her kriz aktör çifti bir dünya savaşına yürümediğine göre o halde farklı değişkenlerin hesaba katılarak belirli olasılıkların hesaplanması gerekmektedir. Bu konuyu açıklamak için ihtiyaç duyulan nedensellik ilişkisi, krizin tarafı olan aktör çiftiyle, krizin tarafı olmayan bir devletin ilişkisi

36 Blainey, Causes of War.

37 Benjamin A. Most ve Harvey Starr, "Diffusion, Reinforcement, Geopolitics, and the Spread of War", *The American Political Science Review*, Cilt 74, No. 4, 1980.

38 Randolph M Siverson ve Harvey Starr, "Opportunity, willingness, and the diffusion of war", *American Political Science Review*, Cilt 84, No. 1, 1990.

içinde kurgulanır. Bunun gözlenmesi için de krizin tarafı olan bir devlet ile o krizin tarafı olmayan devlet arasında oluşan aktör çiftinin, çatışmaya ya da iş birliğine gitmesi için gereken motivasyonun da ölçülebilir olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle Siverson ve Starr'ın ampirik bulguları dikkate alındığında, ilgili devlet/lerin çatışmaya taraf olmaları hali öncelikle "imkânın doğması" (opportunity), sonrasında ise bu imkânın kullanılmasına dönük bir eğilimin ya da istekliliğin (willingness) bulunması gerekmektedir. Burada imkânın doğması yazarlara göre makro anlamda politik atmosferin sağladığı sınırlamalar ve fırsatları iken ifade ederken, eğilim ise mikro anlamda bir karar verme sürecine işaret eder. Bu açıdan o savaşa katılma imkânı doğan bir devletin, bu imkânı fırsata çevirme istencinin bulunması, sözü geçen savaşın yayılma olasılığını artırmaktadır. İstatistiki dağılıma bakıldığında en çok imkân yaratan olasılığın bu devletlerin sınır komşusu olması, sonrasında su sınırı (deniz, nehir ya da göl) komşusu olması ve son olarak sömürge sınırının (colonial border) bulunması olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan ittifakların yarattığı imkanlara bakıldığında en fazla savunma paktlarının taraflarının savaşın yayılması konusunda en yüksek olasılığa sahip olduğu tespit edilmiştir.³⁹

Bu bulgular bir aktör çiftinin savaşına müdahalede bulunan üçüncü devlet davranışlarını açıklama yönünden oldukça bilgilendiricidir. Ancak konunun dünya savaşı olması ve yukarıda da belirtildiği gibi geniş bir çevreye yayılması, daha kurumsal yapıların varlığını daha fazla dikkate alınması gerektiği kanaatini doğurmuştur. Bu kurumsal yapıların, başka bir ifadeyle ittifakların, iki ve çok taraflı savaşların genişleticileri olarak dünya savaşlarının oluşmasına hazırladığı zemin ayrı bir inceleme konusudur.

Daha büyük ve daha fazla başat devletin bulunduğu ittifaklar bir aktör çiftinin başlattığı savaşı daha büyük boyutlara taşıyacağı ileri sürülebilir. Dolayısıyla ittifakların savaş yatkınlıkları burada önem kazanmaktadır. Siverson ve King'in bulgularına göre müttefiki savaş halinde olan, katıldıkları müttefiklerin küçük devletler olması (minör states), görece olarak az sayıda müttefiklerin bulunması, bir savunma paktı olması, ittifakın nispeten yeni olması ve ilgili devletlerin aynı zamanda geniş ölçüde ittifaklarının bulunması halinde, bazı devletlerin devam eden bir savaşa ittifakla katılma olasılığı artmaktadır.⁴⁰

Yukarıda belirtildiği gibi tarafların güçlerinin birbirine yaklaşık denk olması durumu, taraflar arasında bir belirsizlik yaratarak çatışmanın çıkma olasılığını artırmaktadır. Oysa Vasquez ve Rundlett'e göre ittifaklar, tarafların kendini yalnız hissetmediği bir durum yaratarak var olan belirsizlik durumunu ortadan kaldırır. Bu açıdan bu yazarlara göre ittifakların varlığı, iki taraflı bir

39 Siverson ve Starr, Ibid, R.M. Siverson ve H. Starr, *The Diffusion of War: A Study of Opportunity and Willingness*, University of Michigan Press, 1991.

40 Randolph M Siverson ve Joel King, "Attributes of National Alliance Membership and War Participation, 1815-1965", *American Journal of Political Science*, Cilt 24, No.1, 1980.

çatışmayı çok taraflı bir savaşa dönüştürme olasılığı taşır.⁴¹ Ancak öte yandan yine Vasquez'e göre ittifakların yayılma etkisine neden olduğu biçiminde bir yaklaşım, taraflarının birçok müttefiki olmasına rağmen yine de yayılmayarak aktör çifti düzeyinde kalan savaşları açıklayamaz. Dolayısıyla bir aktör çifti savaşının yayılarak dünya savaşına yönelmesinde, doğrudan ittifakları sorumlu tutmak, çok tutarlı olmayacaktır.⁴² Bu bulgulardan edinilen kanaate göre savaşlar, ittifaklar aracılığı ile hızla yayılabilir, ancak ittifaklar yayılmaya neden olan diğer değişkenlerle birlikte dikkate alındığında anlamlı olabilir.

Bununla birlikte yayılımın coğrafi büyüklüğü, esasen bir dünya savaşının temel belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle sınırlı bir bölge içinde birbirleriyle ilişkili ikiden fazla aktör çiftinin savaşması durumu, bölgesel birçok taraflı savaşla açıklanabilirken, dünyanın farklı bölgelerinde birbiriyle ilişkili aktör çiftlerinin savaşa girmesi ve *başat* devletlerden oluşması halinde bir dünya savaşından bahsedilebilir.⁴³ Her iki durumda da hâlihazırdaki bir savaşın, aktör çifti dışına yayılma ihtimali, onu büyüklük, yoğunluk ve şiddet açısından olağan devletlerarası savaşlardan ayırmaktadır. O halde yayılımın oluşumunda rol oynayan etkenler dikkate alınarak bir davranış tipolojisi geliştirilebilir. Levy'ye göre bir savaşın yayılma olasılığı yedi farklı durumla açıklanır:⁴⁴

- i. Bir savaşta muzaffer olan bir devletin, başarısına şartlanıp elde ettiği güçle yeni kazanımlar elde etme arzusu,
- ii. Önceki bir savaşta yenilen bir devletin, kaybettiklerini geri kazanma hedefi ya da ağır şartları olan bir anlaşmayı ortadan kaldırma,
- iii. Savaş sonrası kazanımların paylaşımından doğan bir uyuşmazlığın, galip devletleri kendi aralarında birbirine düşürmesi durumu,
- iv. Devam eden bir savaşta, savaşın tarafı olmayan devletlere karşı güç kullanımını. Bu durum genelde savaşan taraflardan birinin ulusal hedefleri açısından ya da zafere giden yolda bir adım olarak görmesinden kaynaklanır.
- v. Üçüncü devletlerin bir müttefiki savunmak, kendi çıkarlarını korumak, hâlihazırdaki güç dengesini devam ettirmek ya da güvenilirliğini diğerlerine gösterme hedefi,

41 John A. Vasquez ve Ashlea Rundlett, "Alliances as a Necessary Condition of Multiparty Wars", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 60, No. 8, 2016.

42 John A. Vasquez, "Factors Related to the Contagion and Diffusion of International Violence", (der.) Manus Midlarsky, *The Internationalization of Communal Strife*, Routledge, NY, 2014.

43 Bu coğrafi yayılım konusunda alanda epey tartışma konusudur. Örneğin bazı yazarlar dünya savaşlarını 1494-1516 İtalya/Hint Okyanus Savaşlarına kadar geriye götürürken, bazı yazarlar ise sadece Otuz Yıl Savaşları, Napolyon Savaşları, I. ve II. Dünya Savaşlarını birer dünya savaşı olarak adlandırır. Bu konu ile farklı yazarların bulgularının sınıflandırması için bkz. Thompson ve Rasler, *War and Systemic Capability*.

44 Jack S. Levy, "The Contagion of Great Power War Behavior, 1495-1975", *American Journal of Political Science*, Cilt 26, No. 3, 1982.

- vi. Savaşın tarafı olmayan bu devletlerin, rakiplerinin savaş nedeniyle askeri açıdan zayıfladığını ya da diplomatik olarak yalnızlaştığını fark etmesiyle bu durumdan faydalanarak askeri anlamda müdahalede bulunması,
- vii. Üçüncü devletlerin savaşa angaje olmasından dolayı her yere müdahale etmenin imkânsızlaşmasıyla, (fırsattan istifade eden) bir devletin diğer bir devlet üzerinde çıkarlarını genişletmesinin söz konusu olması durumu.

Bu yedi durumdan özellikle son dördü, doğrudan bir aktör çiftinin savaşına müdahil olabilecek bir başat gücün, taraf olma motivasyonunu açıklamaktadır. Ancak bir aktör çiftinde meydana gelen savaşa üçüncü bir devletin ve özellikle de bir başat gücün müdahalesi, bu savaşı bir dünya savaşından ziyade bir müdahaleye (intervention) dönüştürür. Oysaki cevabını aradığımız soru bir dünya savaşının çıkışı olduğundan, müdahaleci devletin taraf olma konusundaki somut çıkar durumunun ötesinde bir motivasyonu dikkate alınmak durumundadır. Başka bir ifadeyle, başat devletin bir krize müdahalesini doğrudan, tek taraflı, rasyonel ve çıkar odaklı tanımlamak, indirgemecilik olarak nitelendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında Bremer ve Yamamoto'nun bulguları da dikkat çekicidir. Onlara göre bir başat devletin savaşa girme davranışı, yukarıda belirttiğimiz savaşın meydana gelmesini kolaylaştıran politik atmosferden ziyade, diğer başat güçlerin davranışları ile ilgilidir. Bu bağlamda, eğer devam eden bir kriz varsa, bir başat devletin bu krize müdahalesi, istatistiki olarak diğer başat devletlerin müdahalesi olması halinde artmakta, diğer başat güçlerin müdahalesi olmaması halinde azalmaktadır.⁴⁵ İlk müdahale içine giren başat devletin diğerleri üzerinde bir aksiyon/reaksiyon süreci başlatarak çatışma üzerinde bir domino etkisi yaratabilir. Bu bağlamda Corbetta ve Dixon'un da bulgularını dikkate aldığımızda, açıkça bir aktör çiftinde başlayan savaşın dünya savaşına evrilmesini, diğer başat devletlerin davranışlarına bağlamaktadır. Dolayısıyla krizin tarafı olmayan başat güç A ile krizin tarafı olmayan başat güç B arasında da bir kriz aktör çifti (crisis dyad) ilişkisi kurulmuş olur. Eğer bu ilişkide rekabet ya da öncegelen bir sorun varsa, adı geçen krize müdahale edilmesi halinde, savaşın A ve B devletlerine de sıçrama olasılığı doğar ve yayılma etkisi gerçekleşmiş olur. Dolayısıyla Bremer ve onu takip eden yazarlar, bir savaşın yayılmasının, çatışmanın başlatanlarından ziyade, krizin tarafı olan üçüncü devletlerin özelliklerinde ya da bunların motivasyonlarında arar. Bu açıdan araştırmacılara bir konuda uyarıda bulunmaktadır. Bremer'e göre bir çatışmayı başlatmak ile başlamış bir çatışmaya katılmak ayrı ayrı analiz edilmek durumundadır.⁴⁶ Bu çalışmanın konusu bir aktör çiftinde başlayan savaşın, dünya sathına nasıl yayıldığını açıklamak olduğundan, burada başat devletlerin 'katılımı' konusu daha fazla dikkate alınmıştır. Nitekim yayılma etkisiyle büyüyen savaşların

45 Glenn Palmer, *Causes and consequences of international conflict: data, methods and theory*, Routledge, 2009, Renato Corbetta ve William J. Dixon, "Danger Beyond Dyads: Third-Party Participants in Militarized Interstate Disputes", *Conflict Management and Peace Science*, Cilt 22, No. 1, 2005.

46 Corbetta ve Dixon, *a.g.e.*, Palmer, *a.g.e.*

coğrafi dağılımını araştıran Faber, Houweling ve Siccama, 1816-1980 yılları arasında bu türden savaşların en fazla Avrupa'da olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁷ Yukarıdaki bulgularla mukayese edildiğinde, en fazla başat gücün o dönem için Avrupa'da bulunduğu düşünülürse bu türden savaşların orada meydana gelmesi bilimsel olarak tutarlıdır.

Yine Corbetta ve Dixon'un bulgularına göre bazı 'konular', üçüncü devletlerin müdahale olasılığını artırmaktadır. İstatistiki olarak, yukarıda aktör çiftlerinde de belirtildiği gibi toprağa dayalı uyuşmazlık konuları, üçüncü devletlerin ve başat güçlerin müdahalesini açıklamayı anlamlı hale getirmektedir. Bu açıdan Corbetta ve Dixon'un bulguları, Vasquez'in bulgularıyla örtüşmektedir. Nitekim bu tür toprağa dayalı uyuşmazlıklardan bir çatışma yaşanması halinde, savaş nedeni ölü sayılarının da ciddi bir biçimde artış gösterdiği görülmektedir.⁴⁸ Bu bağlamda bir savaşın yayılmasını kolaylaştıran diğer bir unsur krizin tarafı olmayan devletlerin, kriz aktör çiftiyle sınır komşusu olması durumudur.

Dolayısıyla bu çalışmada kullandığımız kaynakların bulguları ışığında, savaşın yayılma etkisi, bir grup aktör çiftinin ya da ittifakın, eşzamanlı olarak ya da arka arkaya, bir biçimde bölümlenmiş iki farklı kampta karşı karşıya gelerek ve rakip başat güçlerin de krize dâhil olması sonucunda gerçekleşen bir durum olduğu ileri sürülebilir.

Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, bir aktör çiftine başat devletlerin tek taraflı ya da diğerleri eş zamanlı müdahalesinin yeni aktör çiftleri yaratarak bir dünya savaşına zemin hazırladığı ileri sürülebilir. Bu noktada başat güçlerin o anki motivasyonu, katılmadan beklenen fayda, ittifaklar ya da konunun hassasiyeti gibi durumlar da bu olasılığı artırmaktadır.

Sonuç

Dünya'nın bütün başat güçlerinin karar verme merkezlerinin ekonomilerinin, toplumlarının eş zamanlı ya da arka arkaya devam eden ya da başlayan bir silahlı çatışmaya dâhil olması, bir aktör çiftinin savaşmasından daha zor ve gerçekleşmesi güç bir durumdur. Nitekim nadiren de görülse dünya savaşlarının var olma olasılığı, her sistem türünde bulunmaktadır. Hatta ana akım teorilerin istikrarın garantisi olduğunu ileri sürdükleri güç dengesi sistemlerinde bile, Küba Krizi gibi dünyayı nükleer krizin eşğine getiren olaylar yaşanmıştır. Dolayısıyla teorik olarak Dünya Savaşı fenomeni, eskiye nazaran daha az incelenmeye değer bulursa da her an için bu türden olasılıklar mevcuttur.

Bu çalışma kapsamında bir dünya savaşına giden yolun, iki ülke arasındaki krizden yola çıkılarak nasıl açıldığı, ampirik uluslararası ilişkiler teori-

47 Jan Faber, Henk Houweling and Jan Geert Siccama, "Diffusion of War: Some Theoretical Considerations and Empirical Evidence", *Journal of Peace Research*, Cilt 21, No. 3, 1984

48 Corbetta ve Dixon, *a.g.e.*, Vasquez ve Henehan, *a.g.e.*

leri bulgularından faydalanılarak açıklanmıştır. Öte yandan güç politikası ve rekabet unsurları dışında, en fazla savaşa neden olan toprak konusunu dik-kate alan bakış açılarıyla, meydana gelmesi muhtemel bir dünya savaşının maksimum olasılık hesapları dikkate alınmıştır. Alanda önde gelen yazarların bulgularını birlikte değerlendirdiğimizde somut belli sonuçlara ulaşmak mümkündür. Aralarında topağa dayalı uyumsuzluk bulunan ve dünyanın farklı bölgelerinde rekabet halinde olan aktör çiftlerinin davranışları, kendi bölgeleri açısından risk doğuran savaşlar yaratabilirler. Ancak bu devletlerin küçük ya da orta büyüklükte devletler olması, bu savaşların bölgesel nitelikte kalmasıyla sonlanır. Oysaki içinde başat devletlerin bulunduğu aktör çiftlerinin yukarıda belirtilen hususlarla savaşa yönelmesi, ya da orta ya da küçük devletlerden oluşan aktör çiftlerinin savaşlarına gerek ittifaklar gerekse doğrudan müdahale ile başat devletlerin dâhil olması, bir dünya savaşının meydana gelme olasılığını artırmaktadır. İlgili aktör çiftine müdahale eden başat devletin, diğer başat devletlerin davranışlarına göre pozisyonunu belirlemesi, bazı aktör çiftlerinin savaşlarını sınırlı düzeyde tutabilir. Öte yandan bu çatışmalara doğrudan taraf olarak diğer başat güçler üzerinde domino etkisi yaratma hali, bu devletleri alternatif stratejiler aramaya ittiği de ileri sürülebilir. Başka bir ifadeyle bugün birçok devletin, doğrudan aktör çiftine ya da tek bir devlete müdahale etmek-tense, aracı kullanarak müdahale etme eğilimi, bu bahsedilen dinamiklerle dü-şünüldüğünde anlamlı hale gelmektedir.

Bir diğer husus, Bremer ve Vasquez'in farklı açılardan ortaya koyduğu olasılıklarda aranmıştır. Bu bağlamda sınır komşusu olan, farklı rejim türlerinde bulunan, farklı ittifaklara mensup ve aralarında toprağa dayalı uyumsuzluklar yaşayan aktör çiftlerinin savaşma olasılığı yüksektir. Ancak kronik hale gelmiş ve üzerine defaatle çatışma yaşanmış bazı krizlerin devletleri daha hızlı savaşa yönlendirdiği açıktır. Benzeri durumların dünyanın farklı bölgelerinde aynı anda görülmesi halinde, aynı zaman diliminde birden fazla savaş yaşanacağı ihtimalini bize gösterir. Oysa ki başat devletlerin bu krizlere taraf olmaları durumunda, başat devletler açısından imkânın doğması ve müdahale etme eğiliminin artmasıyla da bir dünya savaşının çıkışı ampirik anlamda öngörmek mümkündür.

Tüm bu bilgilere dayanarak, iki taraflı başlayan bir savaşın adım adım bir dünya savaşına dönüşmesi kadar, bu olasılığın meydana gelmemesi duru-munu açıklayarak sonlandırmak mümkündür. Eğer başat devletlerarasında bir koordinasyon mekanizması var ise o halde aktör çiftinin savaşına bu devletler müdahil olmadan, savaşın sınırlı iki taraflı ya da sınırlı bölgesel ve çok taraflı bir halde kalması sağlanabilir. Bu durum, yukarıda belirttiğimiz kolaylaştırıcı faktörler bulunmasına rağmen, bazı savaşların yayılmayarak nasıl sınırlı bölge-sel bir savaş olarak kaldığını bize açıklamaktadır.

Gör

Akademik
Bakış

232

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Kaynaklar

- BLAINEY, Geoffrey, *The Causes of War*, Macmillan Company of Australia, 1988.
- BOSWELL, Terry ve SWEAT, Mike, "Hegemony, Long Waves, and Major Wars: A Time Series Analysis of Systemic Dynamics: 1496-1967", *International Studies Quarterly*, Cilt 35, No.2, 1991.
- BRECHER, Michael ve WILKENFELD, Jonathan, *A Study of Crisis*, University of Michigan Press, 1997.
- BRECHER, Michael, *Crisis in World Politics: Theory and Reality*, Elsevier Science, 2013.
- BRECHER, Michael, *International Political Earthquakes*, University of Michigan Press, 2008.
- BRECHER, Michael, *Studies in Crisis Behavior*, Transaction Books, 1978.
- BREMER, Stuart A., "Advancing the scientific study of war", *International Interactions*, Cilt 19, No.1-2, 1993.
- BREMER, Stuart A., "Dangerous dyads: Conditions Affecting the Likelihood of Interstate War: 1816-1965", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 36, No.2, 1992.
- CASHMAN, Greg, *What Causes War?: An Introduction to Theories of International Conflict*, Rowman & Littlefield, 2013.
- COLARESI, Michael, "Shocks to the System: Great Power Rivalry and the Leadership Long Cycle", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 45, No.5, 2001.
- CORBETTA Renato ve DIXON, William J., "Danger Beyond Dyads: Third-Party Participants in Militarized Interstate Disputes", *Conflict Management and Peace Science*, Cilt 22, No.1, 2005.
- DICICCO, Jonathan M. ve LEVY, Jack S., "Power Shifts and Problem Shifts: The Evolution of the Power Transition Research Program", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 43, No.6, 1999.
- DORAN, Charles F. ve PARSONS, Wes, "War and the Cycle of Relative Power", *The American Political Science Review*, Cilt 74, No.4, 1980.
- DORAN, Charles F., "Systemic Disequilibrium, Foreign Policy Role, and the Power Cycle: Challenges for Research Design", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 33, No.3, 1989.
- FABER, Jan, Houwelling, Henk and Siccama, Jan Geert, "Diffusion of War: Some Theoretical Considerations and Empirical Evidence", *Journal of Peace Research*, Cilt 21, No.3, 1984.
- GARNHAM, David, "Dyadic International War 1816-1965: The Role of Power Parity and Geographical Proximity", *The Western Political Quarterly*, Cilt 29, No.2, 1976.
- GELLER Daniel S. ve SINGER, J. David, *Nations at War: A Scientific Study of International Conflict*, Cambridge University Press, 1998.
- GILPIN, Robert, "The Theory of Hegemonic War", *The Journal of Interdisciplinary History*, Cilt 18, No.4, 1988.

Görüş

Akademik
Bakış

233

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

- GILPIN, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1983.
- GOLDSTEIN, Joshua S., "Kondratieff Waves as War Cycles", *International Studies Quarterly*, Cilt 29, No.4, 1985.
- GOLDSTEIN, Joshua S., *Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age*, Yale University Press, New Haven and London, 1988.
- HEWITT, J. Joseph, "Dyadic Processes and International Crises", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 47, No.5, 2003.
- KINSELLA, David ve Russett, Bruce, "Conflict Emergence and Escalation in Interactive International Dyads", *The Journal of Politics*, Cilt 64, No.4, 2002.
- KUGLER, Jacek ve A.F.K. ORGANSKI, "The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation", (der.) Manus Midlarsky, *Handbook of War Studies*, Unwin Hyman Publ., Winchester, 1989, s.171-194.
- LEMKE, Douglas, "Power Politics and Wars without States", *American Journal of Political Science*, Cilt 52, No.4, 2008.
- LEVY, Jack S. ve VASQUEZ, John A., *The Outbreak of the First World War: Structure, Politics, and Decision-Making*, Cambridge University Press, 2014.
- LEVY, Jack S. ve T. CLIFTON, Morgan, "The Frequency and Seriousness of War: An Inverse Relationship?", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 28, No.4, 1984.
- LEVY, Jack S. ve THOMPSON, William R., *Causes of War*, John Wiley & Sons, 2011.
- LEVY, Jack S., "The Contagion of Great Power War Behavior, 1495-1975", *American Journal of Political Science*, Cilt 26, No.3, 1982.
- LEVY, Jack S., "Theories of General War", *World Politics*, Cilt 37, No.3, 1985.
- MANSFIELD, Edward D., "The Concentration of Capabilities and the Onset of War", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 36, No.1, 1992.
- MEARSHEIMER, John J., *The Tragedy of Great Power Politics* (Updated Edition), W. W. Norton, 2003.
- MESQUITA, Bruce Bueno de "Measuring Systemic Polarity", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 19, No.2, 1975.
- MESQUITA, Bruce Bueno de "Systemic Polarization and the Occurrence and Duration of War", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 22, No.2, 1978.
- MESQUITA, Bruce Bueno De ve Lalman, David, "Empirical Support for Systemic and Dyadic Explanations of International Conflict", *World Politics*, Cilt 41, No.1, 1988.
- MIDLARSKY, Manus I. *The Onset of World War*, Routledge Revivals, New York, 2014.
- MIDLARSKY, Manus I., "Big Wars, Little Wars—A Single Theory?", *International Interactions*, Cilt 16, No.3, 1990.
- MODELSKI George ve MORGAN, Patrick M., "Understanding Global War", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 29, No.3, 1985.

- MOST Benjamin, A. ve HARVEY, Starr, "Diffusion, Reinforcement, Geopolitics, and the Spread of War", *The American Political Science Review*, Cilt 74, No.4, 1980.
- A.F.K. ORGANSKI, ve KUGLER, Jacek *The War Ledger*, University of Chicago Press, 1981.
- PALMER, Glenn, *Causes and Consequences of International Conflict: Data, Methods and Theory*, Routledge, 2009.
- RASLER, Karen ve THOMPSON, William R., "Technological Innovation, Capability Positional Shifts, and Systemic War", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 35, No.3, 1991.
- SCHAMPEL, James H., "Change in Material Capabilities and the Onset of War: A Dyadic Approach", *International Studies Quarterly*, Cilt 37, No.4, 1993.
- SENESE, Paul D. ve VASQUEZ, John A., "A Unified Explanation of Territorial Conflict: Testing the Impact of Sampling Bias, 1919-1992", *International Studies Quarterly*, Cilt 47, No.2, 2003.
- SENESE, Paul D. ve VASQUEZ, John A., "Assessing the Steps to War", *British Journal of Political Science*, Cilt 35, No.4, 2005.
- SENESE, Paul D. ve VASQUEZ, John A., *The Steps to War: An Empirical Study*, Princeton University Press, 2008.
- SENESE, Paul D., "Territory, Contiguity, and International Conflict: Assessing a New Joint Explanation", *American Journal of Political Science*, Cilt 49, No.4, 2005.
- SINGER, David J., *Explaining War: Correlates of War Project*, SAGE Publications, 1979.
- SINGER, J. David ve Small, Melvin, *The Wages of War, 1816-1965: A Statistical Handbook*, John Wiley & Sons, 1972.
- SIVERSON, Randolph M ve KING, Joel "Attributes of National Alliance Membership and War Participation, 1815-1965", *American Journal of Political Science*, Cilt 1980.
- SIVERSON, Randolph M. ve STARR, Harvey "Opportunity, Willingness, and the Diffusion of War", *American Political Science Review*, Cilt 84, No.1, 1990.
- SIVERSON, Randolph M. ve STARR, Harvey, *The Diffusion of War: A Study of Opportunity and Willingness*, University of Michigan Press, 1991.
- SIVERSON, Randolph M. and SULLIVAN, Michael P., "The Distribution of Power and the Onset of War", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 27, No. 3, 1983.
- STOLL Richard J. ve WARD, Michael Don, *Power in World Politics*, L. Rienner Publishers, 1989.
- THOMPSON, William R. ve RASLER, Karen A., "War and Systemic Capability Reconcentration", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 32, No.2, 1988.
- THOMPSON, William R., *On Global War: Historical-Structural Approaches to World Politics*, University of South Carolina Press, 1988.

Gör

Akademik
Bakış

235

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

- THOMPSON, William R., "Uneven Economic Growth, Systemic Challenges, and Global Wars", *International Studies Quarterly*, Cilt 27, No.3, 1983.
- VASQUEZ, John A., *The War Puzzle*, New York, Cambridge University Press, 2009.
- VASQUEZ, John A. ve Henehan, Marie T., "Territorial Disputes and the Probability of War, 1816-1992", *Journal of Peace Research*, Cilt 38, No.2, 2001.
- VASQUEZ, John A. ve Henehan, Marie T., *Territory, War, and Peace*, Routledge, 2011.
- VASQUEZ, John A. ve Rundlett, Ashlea, "Alliances As a Necessary Condition of Multiparty Wars", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 60, No.8, 2016.
- VASQUEZ, John A., "Capability, Types of War, Peace", *The Western Political Quarterly*, Cilt 39, No.2, 1986.
- VASQUEZ, John A., "Factors Related to the Contagion and Diffusion of International Violence", (der.) Manus Midlarsky, *The Internationalization of Communal Strife*, Routledge, NY, 2014.
- VASQUEZ, John A., "The Causes of the Second World War in Europe: A New Scientific Explanation", *International Political Science Review*, Cilt 17, No.2, 1996.
- VASQUEZ, John A., "The Probability of War, 1816-1992", *International Studies Quarterly*, Cilt 48, No.1, 2004.
- VASQUEZ, John A., "Why Do Neighbors Fight? Proximity, Interaction, or Territoriality", *Journal of Peace Research*, Cilt 32, No.3, 1995.
- WALLERSTEIN, Immanuel, *The Politics of the World Economy*, 1984.
- WALTZ, Kenneth N., *Theory of International Politics*, 1979.
- WALTZ, Kenneth N., *Man, the State and War*, 1954.
- WRIGHT, Quincy, *A Study of War*, The University of Chicago Press, 1942.

Extended Abstract

This study aims to demonstrate that how the empirical theory of international relations explains the outbreak of World war phenomenon through dyadic level of analysis. In the literature of peace science it can be observed that there are numerous research on the world wars in particular on the system level. On the system level, along with the mainstream theories of international relations, empirical literature paid much attention to find out the causes of world wars. The existing system level empirical research shows us the cyclical structure of international system periodically may change as a result of a world war. This type of war can be regarded as a tool to reconfigure to the existing distribution of power and settles a new type of hegemonic relationship. This macro analysis causes to neglect the micro variables of the world wars, such as dyads. Because the world wars may emerge among the major powers of the system, but in the first step it must have an outbreak point. Rationally, it is obvious that a world war may outbreak as the consequence of a particular

dyadic rivalry. Each rival states may emerge as a potential initiator of an ordinary interstate war, but the world war entails a more complex explanation. In this context, this study focused on two successive phases of the world war. The first phase is the maximum likelihood findings of a dyads towards the war. This part is concentrated on the findings of Bremer and Vasquez. The second one is theoretical explanation of contagion/diffusion of war from a particular dyad to other dyads. The existing empirical findings shows us the particular conditions facilitate at first the outbreak of the interstate war and then the contagion of dyads. It was empirically proved that some conditions facilitate the onset of war. Especially territorial disputes among the states give rise to escalate the crises into an interstate wars or remain as protracted conflicts. However it does not meant that all kinds of territorial disputes will be resulted in such a manner. In this context the territorial disputes maybe a catalyzer if it was considered with the other factors. The contiguity, power balance between the states, international rivalry, military build-ups, hardliner leaders, major powerness and alliance relations are highly significant on the understanding the outbreak of an interstate war. After a short time period, a possibility of contagion may emerge among the non-belligerents of existing crisis. One can argue that this is the first phase of world war phenomenon. In that sense, the theories and empirical research on contagion gains importance in order to explain how the world wars occurs. We can presume several reasons on the contagion of war. However, empirical research shows that there must be an interaction opportunity which comes from contiguity or any other issues. Also willingness to involve to the crises is the other significant dimension of contagion. Along with them, the behaviors of other major powers on the existing or escalating crisis are the other dimension of major power involvement. Consequently, the alliances, particularly defensive ones are one of the most important point to understand how contagion starts. These two successive phases can explain how a world war starts. If there is a control mechanism or coordination among the major powers internationally, it can be argued that contagion cannot occur among other dyads and the war can be kept as dyadic or limited regional.

Gazi

Akademik
Bakış

237

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

İkinci Dünya Savaşı'nın Başladığı Gün Avrupa'daki Durum: Ülkelerin Savaşa Hazırlık Durumları ve Bunun Savaşa Yansıması

Situation in Europe on the Day of the Second World War Broke out: Readiness of Countries and its Reflection to War

Burak ÇINAR*

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nın çıktığı gün Avrupa'ya nasıl bir durum hâkimdi? Gitgide yaklaşan savaşın farkında olan Avrupa'nın büyük güçleri, buna hazırlıklı mıydı? Ortam nasıldı, nasıl bir gelişme gösterdi. Yazıda savaşın başladığı gün Avrupa'da durum ele alınmakta ve siyasi, askeri, teknolojik, ekonomik ve sosyal ve psikolojik durum olmak üzere beş başlık altında incelenmekte ve analiz edilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı, hızlı ve değişken yapısıyla önceki savaşlardan farklı seyretmiştir. Özellikle ilk yarısında sürprizleri bol olan bir savaştır. Savaşın hızlı seyretmesi ve sürekli yeni sürprizleri de beraberinde getirmesi, tarafların savaş öncesinde yaptıkları hazırlıklar ve savaş sırasında bu hazırlıkların yeterliğiyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla savaşın seyrini etkileyen şartları, ancak savaşın başladığı günkü durumu inceleyerek anlayabiliriz.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, 1939, Avrupa Güçleri, Nazi Almanyası, İki Savaş Arası Dönem.

Abstract

How was Europe, on the day of the Second World War broke out? Were European major powers, aware of the coming war, ready for that? What was the environment? How did it develop? In this article, the situation in Europe on the day war broke out, is discussed and analyzed in five headings; political, military, technological, economic, social and psychological.

The Second World War was different from the previous wars with its fast and variable structure. Especially in the first half is a war with plenty of surprises. The fact that the war was fast and bringing new surprises constantly; is closely related to the preparations of the belligerents before the war and the adequacy of those preparations during the war. Therefore, we can only understand the conditions that affect the course of war, by examining the situation on the day of the war.

Keywords: Second World War, 1939, European Powers, Nazi Germany, Interwar Period.

Makale Geliş Tarihi: 03.08.2018. Makale Kabul Tarihi: 22.03.2019.

* Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Bölümü;
ORCID ID: 0000-0002-6171-0802

göz

Akademik
Bakış

239

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Giriş

Avrupa, savaşların en yoğun yaşandığı kıta olmuştur. M.Ö. 1. binyıldan itibaren mücadelelerin merkezinin Mezopotamya'dan Akdeniz'e kaymasıyla, Avrupa'nın Akdeniz kıyılarına sahip kesimlerinde savaşlar yoğunlaşmaya başladı. M.S. 2. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun Cermen kavimlerle mücadelesinin ivme kazanmasıyla da bu yoğunluk Avrupa ortalarına kaydı. Kavimler göçünün yarattığı yedi asırlık çatışma dönemi ve bunun sonraki 1500 yıla hazırladığı siyasi ortam, savaşlar açısından Avrupa'da birinci derece fay hattı yarattı.

Avrupa fay hattı hep aktif kaldı. İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa çapında yarattığı deprem, 1648'den beri savaş alanlarıyla kısıtlı olması için büyük çaba gösterilen yıkımı cephe gerilerine taşıdı. Ölü sayısı 50 milyonu aştı. Ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik yıkım ise öyle kolaylıkla ölçülebilecek gibi değildi.

Bu yıkım, Avrupa'daki siyasi şartların 1939 yaz sonunda belli bir olgunluğa gelmesiyle başladı. 1 Eylül 1939'da Almanya Polonya'ya saldırdı. Buna karşı Polonya'nın müttefikleri İngiltere ve Fransa, Almanya'ya karşı 3 Eylül'de savaşa girdiler. Almanya ve SSCB gizli bir anlaşmayla Polonya'yı bölüşmüşlerdi ve Kızıl Ordu birlikleri de 17 Eylül'de doğudan Polonya'ya girdiler. Bu sefer Avrupa fay hattı dengeli ittifakların yaptığı gibi düzenli bir girişle değil, siyasi ve askerî açıdan risklerle dolu ve son derece kaotik bir girişimle kırılmıştı. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı hiçbir açıdan önceki savaşlara benzemeyecekti.

Bu yazının çekirdeğini İkinci Dünya Savaşı'nın çıktığı gün Avrupa'daki durum teşkil etmektedir. Konu siyasi, askerî, teknolojik, ekonomik ve sosyal ve psikolojik durum olmak üzere beş başlık altında ele alınmaktadır. Yazının amacı bu incelemeleri analize tabi tutarak, çeşitli çıkarsamalarda bulunmaktır. Analizler alt başlıklar içinde verilmekte ve sonuç bölümünde yenilenecek toparlanmaktadır. Yazıda savaşın başlangıcına bağlı olarak bazı gelişmelere de yer verilerek, geçmişten gelen bazı olaylarla karşılaştırmalara gidilmiştir. Bu sayede, İkinci Dünya Savaşı'nın hem hızlı ve değişken yapısı hem de sürprizlerini anlamak açısından savaşa yönelik düşünce altyapımızı kuvvetlendirebiliriz.

Siyasi Durum

Fay hattının kuvvetli olduğu yerlerdeki güç sahipleri, uluslararası siyasete diğer coğrafyalara göre daha fazla titizlik göstermek zorundadırlar. Ne var ki, savaşlar genellikle karar alıcıların savaşa giden sistematik olayları iyi okuyamamaları ya da riske girerek ülkenin kaderiyle kumar oynamaları, dolayısıyla uluslararası siyasete doğru şekli verememeleri sonucunda, çözüme yönelik alternatiflerin tükenmesiyle başlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olan en önemli husus da 1860'lardan beri gelişen olaylar serisinin Avrupa siyasetinin Müttefikler tarafından iyi okunamamış olmasıdır.

Almanya'nın birliğini sağlamasıyla birlikte, o zamana kadar Avrupa'nın güç merkezi konumuna sahip olan Fransa, bu özelliğini yitirmeye ya da Alman-

Görüş

Akademik
Bakış

240

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

ya ile paylaşmaya başlamıştı. Avrupa'daki güç merkezinin genişlemesi, iki büyük üretici güç olan Almanya ve Fransa arasındaki fay hattının derinleşmesine yol açtı. İlk sarsıntı 1870-71 Alman-Fransız Savaşı ile oldu. Yarım asır geçmeden Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Bu tarihi gelişim, barışı odağına koyan idealist düşüncenin ön plana çıkmasını sağladı. Ancak idealizm rüzgârı önce galip devletlerin, ardından da revizyonist ülkelerin ulusal çıkarlarına kurban edildi. Bu nedenle 1930'larda, Avrupa'da tehlikeli bir kuvvet yapılanması mevcuttu.

Birinci Dünya Savaşı caydırıcılığın sağlandığı bir ortamda ortaya çıkmıştı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde caydırıcılığa yine hürmet ediliyordu. Ortam ise daha farklıydı. Büyük aktörler pozisyonlarını bir şekilde korurlarken, küçük aktörlerin sayısı Birinci Dünya Savaşı'nda oldukça artmış ve Avrupa haritası 19. yüzyıldaki halinden oldukça farklılaşmıştı. Dolayısıyla, savaşın çıkışının sebeplerini caydırıcılığı sağlayan dengenin bozulmasını sorgulayacak yeni bir durumda aramak gerekir. Nitekim Avrupa'daki savaşın çıkmasına asıl etken olan Mihver çatışmasının oluşması değil, Müttefik çatışmasının oluşturulması için diplomaside yaşanan illüzyondur.

Fransa'nın Britanya ile ittifakı, Almanya'nın batısında kuvvetli bir cephe oluşturmuştu. Böylece Almanya'nın dünyaya açılışı, bir kez daha Müttefiklerin kontrolüne girmişti. Ancak kıta siyasetinin düğüm noktası bu değildi. Bismarck'ın öngördüğü "iki cephelilik" paranoyasını Almanya'ya yaşatacak olan doğudaki ikinci cephenin oluşturulması hâlâ azami öneme sahipti. İşte burada Müttefik diplomasisine hükmeden karar alıcıların Avrupa siyasetini yanlış okudular. İki yüz yıllık yakın geçmişte Avrupa'da kaybedilen Polonya gibi bir devletin süregelen halkının ve aynı coğrafyada imparatorluktan kopan diğer halkların odağında yoğunlaşan uluslararası sorunlar ve bunların yeni gelişmelerle güncellenmesi üzerine düşünme ya da araştırmalar yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla Avrupa'nın siyasi düğüm noktasını, yeni müttefikin batı yanlısı Polonya ile kıtadan ideolojik dışlanma yaşayan Sovyetler Birliği arasında yapılacak tercih teşkil ediyordu. Aslında bu ikilik, 1930'ların Avrupa'sı için yeni bir "Doğu Sorunu" olmuştur.

Ünlü jeopolitikçi Halford Mackinder, Almanya ve Rusya arasında tampon işlevine sahip bir bölge oluşturulması için yeni devletler kurulmasını önermişti.¹ Bu rol, 1918'de yeniden kurulan Polonya'ya verildi. 1920'de Sovyet işgalini püskürten Polonya; nüfusu, devlet geleneği ve özgün askerî teknolojisiyle bölgede bir güce sahipti. İdeolojik bir ortak tehdit olarak görülen Sovyetler Birliği'nin genel olarak kıta politikasından dışlanması sayesinde, Almanya'nın güncellenen yeni Doğu Cephesi artık pekâlâ Polonya olabilirdi.

İşte Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük siyasi illüzyon buydu. Polonya'nın ve diğer ülkelerin yaratılmasıyla, Avrupa'da yeni sorunlar ortaya

1 Yılmaz Tezkan, *Jeopolitikten Milli Güvenliğe*, Ülke Kitapları, İstanbul 2005, s. 37.

çıkmişti. Avrupa jeopolitiği yeniden şekillendirilmiş, ancak İkinci Dünya Savaşı öncesi diplomasisi buna uyarlanamamıştı. Batılı Müttefiklerin Polonya ile ittifakı yeterli ya da mecburi görerek, Sovyetler Birliği ile ilişki kurmamasının Avrupa'da yarattığı siyasi boşluğu Almanya değerlendirdi ve bu ülkeyle 23 Ağustos 1939'da imzaladığı Saldırmazlık Antlaşması ile Doğu Cephesi'ni, Bismarck'ın da önceden yaptığı gibi güven altına aldı. Almanya artık ilerisi için doğuda hem ileri üs olarak değerlendirebileceği Polonya topraklarını hem de Sovyet yayılcılığına karşı ortak çıkarları doğrultusunda harekâtı destekleyebilecek Finlandiya, Macaristan ve Romanya gibi yeni sınırdaş müttefikler kazanabilirdi.

Savaş başlarken; savaşın ilk iki aktöründen Almanya 79,5, Polonya ise 35 milyon nüfusa sahipti.² Almanya ve SSCB gibi ülkeler otoriter yapıları sayesinde beşinci kol faaliyetlerine karşı sert tedbirler alırlarken, Birinci Dünya Savaşı ile yaratılan Doğu Avrupa'nın kaotik yapısı bu konuda bölgedeki bütün ülkelerin büyük ülkelere karşı dezavantaja sahip olmasına neden olmuştu.³ Otoriterliğin etkisinin arttığı Avrupa'nın merkez ve doğu kesimindeki toplumların buldukları ülkelerin karar vericilerinin endişeli yapıları, bu dönemde onları *reelpolitik*in esiri etmişti. 1939'da buna direnç gösteren ülkeler ise sadece Polonya ve Finlandiya'ydı. Diğerleri, 1939-1940'ta bu iki ülkenin Almanya ve Sovyetler Birliği karşısında aldıkları yenilgileri, o dönemin uluslararası ilişkileri için bir rehber olarak kabul ettiler ve Sovyet yayılcılığına karşı Almanya'yı müttefik olarak tercih ettiler. Bu arada Balkan Paketi⁴ gibi bir oluşum da aynı *reelpolitik* endişeciliğin kurbanı oldu.

Almanya'nın yanında yer almayı tercih eden, ancak büyük savaşlara girmeyi geciktirici geleneksel sinsi dış politikasını sürdüren İtalya ise önceden olduğu gibi Avrupa'da kendine avantaj sağlama peşindeydi. İtalya savaş başlamadan beş ay önce Arnavutluk'u işgal ederek, Balkanlar'da bir köprübaşı oluşturmuştu. İtalya'nın Almanya ve SSCB gibi Avrupa'da yayılabileceği fazla bir yer yoktu. Ancak bir deniz ülkesiydi ve kuvvetli bir donanmaya sahipti.⁵ Böy-

- 2 1936-1939 arasında Avrupa'daki diğer aktörlerin nüfusları ise Fransa 41.180.000, Büyük Britanya 47.700.000, Sovyetler Birliği 170.500.000 ve İtalya 42.000.000 şeklindeydi (Nüfus verileri için bkz: I.C.B. Dear (gen. ed.), *The Oxford Companion to World War II*, Oxford University Press, Oxford 2001).
- 3 Polonya'daki etnik sorunlara rağmen, homojenlik oranının iyi bir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Polonya'nın 35 milyon nüfusunun 23,5 milyonu Leh, 4,5 milyonu Ukraynalı, 3 milyonu Yahudi, 1,5 milyonu Belarus ve bir milyondan biraz daha azı Alman etnikti (*A.g.e.*, s. 698).
- 4 Balkan Antantı 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanmıştı. 1940-1941 kışında Romanya'nın bir oldubittiyle Mihver'e katılımı ve kısa süre sonra Almanya'nın Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal etmesiyle pakt son buldu (bkz: Okan Gümüş - Aziz Sevi, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Polat Yayınları, Ankara 1996, s. 30).
- 5 1940 Haziran'ında İtalyan Donanmasının altı muharebe gemisi, yedi ağır kruvazör, 14 hafif kruvazör, bir kıyı savunma gemisi, 122 muhrip ya da torpidobotu ve 119 denizaltısı mevcuttu. Bkz: John Keegan (gen. ed.), *The Rans McNally Encyclopedia of World War II*, Pimlico, Chicago 1984, s. 128.

Görüş

lece *Mare Nostrum*⁶ diyerek yola çıkan İtalyanlar, yayılma alanını Balkanlar'da aradılar. Arnavutluk'un işgali Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'nin güneybatı kesimi üzerindeki emelleri için bölgede nüfuz kurma girişimiydi. İtalya'nın bu tutumu, Avrupa fay hattının güneydoğu uzantısını yeniden faal hale getirdi.

Britanya ise bu gelişmelerle baş edebilecek durumda değildi. Britanya'nın küresel güvenliği; 1930'ların ilk yarısında Japonya, Almanya ve İtalya'nın revizyonist politikalarıyla çökmüştü.⁷ 1930'ların ikinci yarısında ise İngiltere'de, Avrupa'da silahların sınırlandırılması ve yatıştırma politikası güden⁸ saf bir dış siyaset anlayışı mevcuttu. Almanlar *Rhineland*'a yeniden asker sokarlarken, İngilizlerin silahlanma yarışını engellemeye çalışması tam bir çelişkidir.

Askeri Durum

Bir savaşın başlatılabilmesi için en önemli ipucunu ülkelerin askerî güçlerinde arayabiliriz. Ülke askerî açıdan güçlüyse, bu ekonomisinin de belli bir güce ulaşmış olduğunu gösterir. Ancak ülke savaşa girebilmesi için barış zamanı ekonomisinde kurduğu kuvvetli bir orduya sahip olmuşsa bile bu güç onu stratejik sonuca götürmeyebilir. Ekonominin savaş dönemini besleyecek üretim ve lojistik sürdürülebilirliğinin de olması gerekir.

Birinci Dünya Savaşı'nda sömürge imparatorluklarının galip gelmesindeki en önemli husus, denizlere kapalı ülkelerin ekonomilerinin daha çabuk pes etmesiydi. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk döneminde ise yine sömürgeler sayesinde üstünlüğe sahip olan İngiltere, Alman denizaltı harbine karşı zorlandığı için ekonomik gücünü kullanmaktan uzak kaldı. Almanlar İngilizlerin ekonomik gücünü kullanmasını bir süreliğine engellemeyi başardılar. Dolayısıyla, ülkeler ellerindeki ortaya koyarlarken, askerî ve ekonomik güçlerini birlikte düşünürler. Barış döneminde askerî güç, diplomasi masasında caydırıcılık için önemli bir husustur.

Caydırıcılığa bakıldığında, savaşın başında güç hesabına katılan beş aktör mevcuttu: Almanya, Polonya, Fransa, Britanya ve Sovyetler Birliği. Savaş başladığında biri faal, biri statik iki cephe açılmıştı ve burada dört aktörün güçlerinin karşılaşması söz konusuydu. Henüz yalnız olan Almanya'nın askerî gücünün Fransa, İngiltere ve Polonya arasında iki cephele savaşa yeterliliği tartışılan bir konudur. Sayısal olarak bakıldığında, Alman kuvvetlerinin müttefiklerle baş etmesi zor görünüyordu. Almanlar bu dengesizliği, düşük güçlü Müttefik ülkeyi kısa süreli harekâtla saf dışı etmek ve ardından onun kaynaklarından yararlanmak suretiyle giderebilirdi. Öyle de yaptı ve Polonya'nın işini

6 "Bizim Deniz"; İtalyan Faşistlerin eski Roma'yı canlandırmak hayaliyle, Akdeniz hâkimiyetini hedeflediği sloganları.

7 Dear, s. 881.

8 Aynı yer.

bir ayda bitirdi. Ancak Polonya teslim olduktan sonra bile bu denge hâlâ tartışılır durumdaydı.

Savaş başlarken; altısı panzer, 10'u mekanize olan 62 Alman tümeni Polonya sınırının gerisinde yerlerini almıştı. Bunları desteklemek için 1.300 modern uçaktan oluşan bir hava gücü seferber edilmişti. Polonyalılar ise Almanların karşısına 40 tümen çıkabilmişti ve panzer tümenleri yoktu. Daha aşağı seviyedeki zırhlı birimlerde ise çoğu modası geçmiş olan yetersiz sayıda tank mevcuttu. Polonya Hava Kuvvetleri'nin elindeki 935 uçağın yarısı da modern değildi. Bu arada Almanlar tümen sayısı 100'e ulaşan Fransa'dan gelebilecek bir saldırıyı caydırmak için de 44 tümeni batıda bırakmışlardı.⁹ Bunlar arasında panzer tümenleri yoktu.

Almanya savaşın başlatılmasında hata yapmıştı. Ancak savaşa girerken, bu hatayı giderebilecek bir savaş sistemi geliştirerek Müttefiklerin ilerisine geçtiğinin kendisi bile farkında değildi.¹⁰ Batılı Müttefiklerin askerî liderleri yenilikçiliği bastıran statükoculuğun bir parçası olmayı tercih ederlerken, revizyonist ülkelerde yeni arayışlara önem veriliyordu. Fransızlarda tank sayısının Almanlardan fazla olmasına rağmen, altı Alman panzer tümeninin verimini karşılayabilecek bir teşkilatlanmanın eksikliği, yeni savaş tarzı konusunda geride kaldıklarının bir göstergesiydi. İngiliz askerî lider kadrosu da modern savaş tarzını uygulama eğiliminde olan Percy Hobart¹¹ gibi askerlerin önünü açacağına, onları tutuculuğa mahkûm etmeyi tercih ederek, Fransızlardan farklı düşünmediklerini göstermişlerdi.

Statükoculuk İki Savaş Arası Dönem'de hem İngilizlerin hem de Fransızların kanına işlemişti. Bunun nedeni her iki ülkenin de Büyük Savaş'ın galibi olarak dünyanın kontrolörü olduklarını hissettikleri lider ve yönetici ülkeler olmalarıydı. Ancak bu statükoculuk siyasi alanla sınırlı kalması gerekirken, diğer alanlara da sızıyordu. Bu da her alanda yaratıcılığın kısıtlanması demekti. Bu nedenle İki Savaş Arası Dönem'de ne Fransa ne de İngiltere savaş sistemlerini yenileyemediler ve 19. yüzyıl mantığına dayalı koloncilik anlayışı da onları kolonilerde zorlamaya devam etti. Her iki ülke de ekonomik sorunlarla boğuşup durdular. Aynı şekilde her iki ülke de askerî alanda geniş çaplı bir gelişmeden uzak kaldılar. Bunun belki de tek istisnası, askerî teknolojilerdeki ar-ge çalışmalarının sürdürülmesi olmuştur. Bunun yanı sıra sayısal üstünlüğe önem verdiler. Ancak sistem anlayışında geri kalmışlık bu son ikisinin kesirli çarpanı oldu.

9 John Keegan, *The Second World War*, Pimlico, London 1997, s. 34.

10 Almanya bu gücünün farkına, Fransa'yı 1,5 ayda dağıtıktan sonra varmıştır.

11 İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tümgeneral rütbesiyle emekli olan Hobart, geleneksel düşüncenin dışında fikir üretimi yapan bir askerdi ve Salisbury Ovası'ndaki tatbikatlarda zırhlı birlikleri geniş sayılarda kullanmış, ancak askerî idare bu yeni tarzı doğru bulmamıştı. Onun fikirleri *Blitzkriegin* teorik altyapısını hazırlayan Heinz Guderian'ı etkilemiştir. Hobart'ın faaliyetleri için bkz: Kenneth Macksey, *Tank Force Allied Armour in the Second World War*, Pan/Ballantine Books, London 1970, s. 26.

Savaşın başlarında Almanları zafere kavuşturan sayısal üstünlük olmadı. Alman Ordusu sıkı bir eğitim ve talimden geçerek, savaşa iyi hazırlanmıştı. Sevk ve idarede verimliliği sağlayan ve Hans von Seeckt ekolünden gelen¹² çok iyi bir askerî lider kadrosuna sahipti. Bütün bunlar kendilerinin şekillendirdiği yeni savaş tarzıyla birleşince, Alman Ordusu önu alınamaz bir savaş sistemine sahip oldu. Kâğıt üstünde Fransızlar daha üstün ve daha fazla tanka sahip olsalar bile, yarattıkları *Blitzkrieg* stratejisinin temelini oturttukları panzerleri vurucu güç olarak kullanmayı Almanlar başardılar.

Öte yandan Kızıl Ordu'da mekanize kolorduların kurulması çalışmaları, Sovyet liderlerin yeni bir savaş tarzı arayışının içinde olduğunu gösteriyordu. Müttefiklerin ideolojik tehdit olarak görerek yaklaşmadığı Sovyetler Birliği; 1941'de Müttefikler tarafına katıldığında görüleceği üzere, Müttefikler arasında yeni savaş tarzını ilk anlayan, önem veren ve geliştiren güç olmuştur. Aslında Sovyetler Birliği Almanya'dan da büyük bir hızla güçleniyordu.¹³ Ancak Stalin bunu fark ettirmeden yapmayı tercih etmişti ve savaş başlarken Sovyetler Birliği'nin Avrupa'nın askerî açıdan en güçlü ordusuna sahip olduğunu, belki de *Blitzkrieg*'in teorisyonu General Heinz Guderian dışında kimse anlamamıştı.¹⁴ Nitekim Sovyet askerî harcamalarının payı İkinci Beş Yıllık Planda % 12,7 iken, Üçüncü Beş Yıllık Planda % 26,4'e çıkarılmıştı.¹⁵ 1939'da Kızıl Ordu'nun elinde 1930'dakinin 43 kat tankı, 6,6 kat uçağı ve yedi kat topu vardı. Piyade mevcudu da 8-9 yılda 12 katına ulaşmıştı.¹⁶

İki Savaş Arası Dönem'de geleceğın ordusunu oluştururken, Rusların sayıya öncelik verdikleri doğrudur. Bunun yanı sıra askerî teknolojiye ve askerî düşüncenin gelişmesine de önem veriyorlardı. Bu nedenle Kızıl Ordu, savaşa girdiğı 1941 Haziran'ından itibaren İkinci Dünya Savaşı boyunca Müttefikler arasında en önemli rolü üstlendi. Nitekim karada Almanları alt edebilecek bir savaş anlayışına sahip tek Müttefik ülke, Sovyetler Birliği olmuştur.

-
- 12 Hans von Seeckt, İmparatorluk Almanyası'nın son Genelkurmay Başkanı ve Weimar Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yeni Alman Ordusunun belkemiğini oluşturan kişiydi. Von Seeckt'in planlamasında tüm çabanın tek bir noktaya (*Schwerpunkt*) odaklanarak yapılacak harekât ve bununla birlikte birincil ve ikincil hedeflere göre her birim için tanımlanmış münferit saldırı eksenleri öne çıkıyordu. Bkz: Robert M. Citino, *The Path to Blitzkrieg Doctrine and Training in the German Army, 1920-1939*, Stockpole Books, Mechanicsburg 2008, s. 17. *Blitzkrieg* (yıldırım harbi)'i geliştiren ve idrak eden birçok subay onun öğrencileriydi.
- 13 Burak Çınar, "Barbarossa Harekâtı Bir Önleyici Saldırı Mıydı? Alman Saldırısının Sovyet Silahlanmasıyla İlişkisi", *Milli Güvenlik Ve askerî Bilimler Dergisi*, Cilt:1 Sayı:4 Sonbahar 2014, s.77-101, s. 83-88.
- 14 *A.g.m.*, s. 84. Alman istihbaratı 1940 Haziran'ında Kızıl Ordu'nun toplam gücünü 170 piyade, 33½ süvari ve 46 zırhlı tümen olmak üzere toplam 250 tümen olarak tahmin etmişti. Bkz: E. Lederrey, *Germany's Defeat In The East*, War Office, London 1955, s. 24.
- 15 Alexander Werth, *Russia at War 1941-1945*, Carroll & Graf Publishers, New York 2000, s. 136-138.
- 16 Sergei M. Shtemenko, *İkinci Dünya Savaşında Rus Harekâtı 1941-1945* (çev. Güven Korulsan ve Yaşar Uçar), Ararat Yayınevi, İstanbul 1971, s. 179.

Kızıl Ordu'nun Müttefikler arasındaki bu öncelikli rolünün oluşmasında en önemli etkenlerden biri de Sovyet yayılmacılığıdır. Bu sayede hem ordunun savaş seferberliği durumu gerçekçi bir yapıya oturtulmuş hem de birçok tecrübeli askere sahip olunmuştu. Bu tecrübeyi getiren olaylardan biri, savaşın hemen önceki haftasında Mançurya'da gelişen Sovyet taarruzudur. Taarruz sayesinde ilerleyen Japon birliklerinin imhası sağlanmamış, aynı zamanda modern savaş tarzı da ilk kez tecrübe edilmişti.¹⁷

Bu dönemde tank üretiminde kalite ve sayıya önem veren, ancak bu silaha çağdaş muharebe tekniklerinde iyi bir yer bulamayan şüphesiz Fransızlar olmuştu. Savaş başlarken, Sovyetler Birliği'nden sonra en çok tanka sahip ülke Fransa'ydı. Tank kalitesi de genel özellikleri itibarıyla Alman panzerlerinden geride değildi. Hatta ağır tank sınıfındaki *Char 1B bis* tanklarının Almanlarda karşılığı yoktu. Ne var ki, Fransızlar da tankları bir sistemin odağına oturtmaktan aciz kaldılar. Yeni düşünceler geliştiren Charles de Gaulle gibi subaylar çıkmış olsa da geleneksel yapısı kuvvetli olan Fransız Ordusu içinde bu düşüncülerin sesleri, diğer ülkelere göre çok daha cılız kalmıştı. Bu nedenle yeni bir savaş sistemi geliştirilememiş, böylece muharebe alanındaki inisiyatif Almanlara terk edilmişti.

Almanlar ise Polonya'ya saldırmadan önce panzer tümenlerinin biri hariç, hepsinde hafif tanklar çoğunlukta idi. Her panzer tümeni teorikte 300 tanka sahipti. İlk donatılan 1. Panzer Tümeni'ndeki 302 tankın 178'i orta, kalanı hafif tanklardı. Her birinin tank mevcudiyeti 306 olan 2, 3, 4. ve 5. Panzer tümenlerinde ise sadece 44'er adet orta tank vardı.¹⁸ Bu sayılar, muharebelerin odağına panzerleri yerleştirerek yeni bir doktrin ortaya koyan Almanların savaşa hazırlık derecesinin düşük olduğunu gösteren önemli bir ipucu teşkil eder. Bununla birlikte, her birinde telsiz ve telsiz operatörü bulunan Alman panzerleri, haberleşme olanakları açısından hem Fransız hem de Sovyet tanklarına çok önemli bir avantaj sağlamıştı.¹⁹

Fransızlar Alman askerî gücü içerisinde tank sayısını 7.000-7.500 sanıyorlardı. Gerçekte ise Almanya'nın, Fransa'ya saldırmadan önce, yani 1940 Mayıs'ı başında cephe hattında sadece 2.439 tankı vardı. Bunların 1.478'i ise hafif tank sınıfında olan Pz-I ve Pz-II gibi etkisi düşük silahlardı.²⁰ Buna karşı Fransızların elindeki tank sayısı 3.168'di. Buna ek olarak, Fransa'da olan ya da her an Fransa'ya intikal için hazır durumda bekleyen 640 İngiliz tankı da bulunuyordu.²¹

17 Bkz: Gabriel Gorodetsky, *Grand Delusion Stalin and the German Invasion of Russia*, Yale University Press, New Haven, 1999, s. 239.

18 Robert M. Kennedy, *German Report Series The German Campaign in Poland – (1939)*, Naval & Military Press, Uckfield 2003, s. 28.

19 Bkz: Heinz Guderian, *Achtung Panzer!*, Çev: Christopher Duffy, Londra, Arms and Armour Press, 1999, s. 138 ve Peter McCarthy, Mike Syron, *Panzerkrieg The Rise and Fall of Hitler's Tank Divisions*, Constable & Londra, 2002, s. 46-47.

20 Bryann Perrett, *Knights of the Black Cross*, Wordsworth Editions, Hertfordshire 1997, s. 62-63.

21 Macksey, s. 41.

Fransızlar top sayısında da 10.700/7.378 oranıyla Almanlardan çok daha üstündüler. Ancak kaliteye bakıldığında ise durum farklıydı. Nitekim Fransız toplarının yarısı Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma 75 mm'lik sahra topuydu.²²

Tanklar sistemin odağında olsalar da her şey demek değildi. Sistemde tankları başarıya ulaştıran en önemli destek unsuru hava gücüydü. Kara ve hava gücünün muharebe alanındaki iletişim ve irtibatı sayesinde, panzerler kendilerini zorlayan kuvvetli engelleri rahatlıkla aşabiliyorlardı. Yakın destek görevlerinin sürekliliği ve hava sahasında kurulan üstünlük, sistemin en önemli parçalarıydı.²³

Savaşta kara kuvvetleri gibi hava kuvvetleri de bir yeniden silahlanma programının ortasında yakalanan Fransa, özellikle hava kuvvetlerini (*Armee de l'Air*) geliştirme konusunda çuvallamıştı. 1937'nin Haziran ve 1938'in Ocak ayları arasında Almanlar 4.342, İngilizler 2.335, Amerikalılar 293 savaş uçağı üretirlerken; Fransızlarda bu rakam 71 gibi çok düşük bir seviyede kalmıştı.²⁴ Hükümet uçak tasarımcılarına teşvik vermiyordu ve 1938 gibi geç bir tarihte bile uçak fabrikalarında çalışan işçilere verilen ücretler çok düşüktü.²⁵ 1938'de ayda 50 uçak üretilirken, 1939'da bu kapasite 300'e, 1940 Mayıs'ında da 500'e çıkartılmıştı. Ancak çok geç kalınmıştı. *Armee de l'Air* 10 Mayıs 1940'ta toplam 2.200 uçağı sahipti ve bunların yarısından azı modern di. Modern olarak sadece 610 av, 130 bombardıman, 350 keşif uçağına sahipti.²⁶ Yeni savaş tarzına göre Polonya'dan daha fazlasını yapması beklenemezdi.

Fransa savaşın başında 93 tümene sahipti ve bu tümenlerin çoğı İsviçre, Almanya ve Belçika sınırlarını koruyorlardı. Bunlardan 63'ü piyade tümeni, yedisi motorize piyade tümeni, üçü hafif mekanize tümen, beşi süvari tümeni 13'ü büyük tahkimatlara yerleştirilmiş statik tümen ve üçü de ağır zırhlı tümend i. Piyade tümenlerinin 30'u daimi, kalanı ise ihtiyat tümenleriydi. 1939 seferberliğinde ordu mevcudiyeti neredeyse beş milyonu bulmuştu. Birçok kişi tarafından dünyanın en güçlü, en iyi teçhiz edilmiş ve yoğun silahlandırılmış olduğu kabul edilen bu ordu, 1918'in muzaffer ordusunun itibar gören, deneyimli askerleri tarafından yönetiliyordu.²⁷

Fransa'ya en büyük destek ise Kraliyet Deniz Kuvvetleri filolarıyla Atlantik'e hükmeden İngiltere'den geliyordu. Karada Fransa neyse, denizde de İngiltere oydu. Ancak yeni bir dünya savaşının kıta ablukasından çok daha

22 Dear, s. 316.

23 Bkz: Roger Edwards, *Panzer A Revolution in Warfare, 1939-1945*, Brockhampton Press, London, 1998, s. 25-26.

24 Robin Higham - Stephen J. Harris, *Why Air Forces Fail*, University of Kentucky, Lexington 2006, s. 58.

25 *A.g.e.*, s. 54.

26 Dear, s. 318. Fransa harekâtındaki hava muharebelerinde Alman avcı gücünün belkemiğini teşkil eden Bf-109'lar, 110 km/s daha hızlı oldukları Fransız avcı gücünün belkemiğı MS.406 envanterinin yarısını yok ettiler. Bkz: Higham, s. 56.

27 Dear, s. 316.

Görüş

Akademik
Bakış

247

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

fazlasını gerektirdiğini, önceki dünya savaşı tecrübesinden biliniyordu. Müttefikler Almanya'yı Avrupa'nın batısına yayılmadan durdurmak zorundaydılar. Bu nedenle özellikle Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF)'ne önem veriliyordu. Silahların kısıtlanması politikası tutmayınca, 1937 Aralık'ında beş yıllık silahlanma için 1,5 milyar sterlin pay ayrıldı. Bununla birlikte hava gücü yapılanmasında ilk zamanlarda bombardıman uçaklarına verilen öncelik yerini entegre hava savunma sistemine bıraktı.²⁸ 1932'de sadece 16 milyon sterlin olan Havacılık Bakanlığının bütçesi 1939'da 450 milyon sterline yükseltildi.²⁹ 1938 Eylül'ünde İngiliz hava savunması hâlâ zayıftı. Radar istasyonlarından sadece dört tanesi aktifti. Yeni geliştirilen *Spitfire* avcı uçaklarının ise Alman bombardıman uçaklarına etkili olabilmeleri için silahlarının modifikasyona ihtiyacı vardı.³⁰

Silahlanmaya verilen önem geç anlaşılmıştı. Askerî açıdan hazırlıksız olmaları, İngilizleri 1938 Eylül'ündeki Münih görüşmelerinde yatıştırma siyaseti uygulamaya itti. İngiliz hava ve kara kuvvetlerinin savaşa hazır olmadığını anlayan Almanlar, Polonya'ya saldırdıklarında da İngilizlerin aynı tepkiyi göstereceklerini beklediler. Yine de 1937 Aralık'ında alınan karar, 1940 yazında İngiltere'nin kaderini tayin eden Britanya Hava Seferi sırasında İngiliz hava savunmasının gücünü ispatlamasını sağladığı için çok önemlidir. Ayrıca 1938'de toplam 3.000 savaş uçağı üretilirken, bu rakamın 1940'ta 15.000'e çıkarılabilmesi de önemli bir başarıdır.³¹ Buna rağmen, Birinci Dünya Savaşı'ndan dünyanın en büyük ikinci hava gücü olarak çıkan RAF, 1939-1940 döneminde ne Avrupa'da ne de Uzakdoğu'da savaşa hazır sayılırdı.³²

Donanmaları karşılaştırdığımızda ise Alman İmparatorluk Donanması'nın 1918'de Scapa Flow'daki toplu intiharı ve Versailles kısıtlamaları nedeniyle, Alman Deniz Kuvvetlerinin (*Kriegsmarine*) 20 yıl sonra toparlanmaktan bile uzak olduğu görülmektedir. 1939 Eylül'ünde İngiliz Kraliyet Donanması; 15 ana muharebe gemisi, yedi uçak gemisi, 15 ağır kruvazör, 46 hafif kruvazör, 181 muhrip, 59 denizaltı ve 54 refakat gemisinden oluşuyordu.³³ Fransız Donanmasında ise ikisi eski, üçü modernize edilmiş olan beş muharebe gemisi, iki muharebe kruvazörü, yedi ağır kruvazör, 12 hafif kruvazör, 32 büyük muhrip, 38 muhrip ve 77 denizaltı mevcuttu. 1936'da kabul edilen katma silahlanma programı ile bunlara dört adet 35.000 tonluk muharebe gemisi, iki uçak gemisi, üç hafif kruvazör, dört büyük muhrip, 12 muhrip ve 40 denizaltı daha eklenecekti. Ancak 1939 Eylül'ünde bu yeni savaş gemilerinin hiçbiri hazır değildi.³⁴

Buna karşı 1 Eylül 1939'da *Kriegsmarin*enin vurucu gücü iki muharebe gemisi, üç cep muharebe gemisi, üç ağır kruvazör, beş hafif kruvazör ve 57

28 *A.g.e.*, s. 881.

29 Higham, s. 317.

30 Dear, s. 882.

31 *A.g.e.*, s. 883.

32 Higham, s. 319.

33 Keegan, 1984, s. 215.

34 *A.g.e.*, 1984, s. 95.

U-bottan oluşuyordu.³⁵ U-botlardan sadece 26'sı Atlantik görevlerine uygundu.³⁶ 1935'te imzalanan Alman-İngiliz Antlaşması'na göre Alman Donanması tonaj bakımından İngiliz Donanmasının % 35'i kadarıyla sınırlı kalacaktı. Hitler İngilizlerle bir işbirliği umuduyla ve biraz da İngiliz Donanmasına yetişebilmesinin imkânsız görünmesi nedeniyle donanmanın önemli ölçüde genişletilmesinden kaçınarak, 1938'e kadar bu antlaşmanın hükümlerine uymuştu. Münih Zirvesi'nden sonra ise yeni donanma inşa programı olan "Z Planı"nı onayladı.³⁷

"Z planı" sekiz yıl içinde muazzam bir Alman donanmasının kurulmasının kapalı adıydı. Bu plan dâhilinde Almanlar altısı muazzam olan sekiz muharebe gemisi, dört uçak gemisi, on iki muharebe kruvazörü, beş ağır kruvazör, üç cep muharebe gemisi, 12 hafif kruvazör, 20 keşif kruvazörü, 58 muhrip, 78 torpidobot ve 162'si Atlantik'e uygun olan 249 U-botun üretimi öngörülmüştü.³⁸ Eğer Almanya tamamen yeni savaş gemilerinden oluşacak bu kuvvete sahip olsaydı, İngiliz Kraliyet Donanmasını Atlantik'te çok güç durumda bırakacağı ortadadır.

Almanya'nın İngiltere'ye su üstü filosuyla üstünlük kurması kısa vadede olası değildi. İngiliz Donanması Atlantik, Hint Okyanusu ve Akdeniz'de dağılmış olsa da Alman gemilerinin henüz Atlantik'e açılabilmesi bile büyük risk taşıyordu. Nitekim 1939 Aralık'ında Güney Atlantik'e yönelen cep muharebe gemisi *Admiral Graf Spee*'nin başına gelenler buna iyi bir örnek teşkil eder.³⁹ Dolayısıyla, Alman savaş gemilerinin tek başlarına İngiliz Donanmasını atlatarak, okyanusta dolaşan ticari gemileri avlamaları oldukça riskliydi.

Almanlar İngiliz su üstü filosuna karşı uçaklara ve U-botlara güvenmek zorundaydılar. Bu da stratejik hamlelerin kısıtlanması demekti. Yani deniz aşırı harekâtların yapılamaması ve deniz ablukasına maruz kalma durumu kaçınılmaz görünüyordu. Yani Almanlar sadece kıyılarına yakın bölgelerde faaliyette bulunabileceklerdi. Ancak savaşın ilk yarısında bu dezavantajı bertaraf ettiler. 1940 Norveç, 1941 Girit ve 1943 Tunus harekâtları, bu eksikliğe rağmen, hava indirme birliklerinin daha fazla rol almasıyla başarıya ulaştı. Fransa'nın Atlantik limanlarını kazanan U-bot filosu, 1940-1943 arasında Britanya adasını adeta ablukaya aldı. Yine de su üstü filonunun yetersizliği, Britanya'nın istilası ve Malta'nın alınması gibi Almanya'yı hem Atlantik hem de Akdeniz'de stratejik sonuca ulaştırabilecek adımları atmasını engelleyen en önemli unsur oldu.

35 *Fuehrer Conferences on Naval Affairs 1939-1945*, Chatham Publishing, London 2005, s. 34.

36 *A.g.e.*, s. 36.

37 Gordon Wright, *The Ordeal of Total War 1939-1945*, Harper Torchbooks, New York 1968, s. 15.

38 David Wragg, *Plan Z The Nazi Bid for Naval Dominance*, Pen & Sword Maritime, Barnsley 2008, s. 69.

39 Okyanuslar her ne kadar geniş olsa da hava üsleri, denizaltılar ve su üstü gemilerinden oluşan filolar tarafından manevra alanları daraltılabilmektedir. Nitekim savaşa girildiğinde Alman cep muharebe gemisi *Admiral Graf Spee* de amansız bir takip sırasında aldığı yaralar sonucunda kaptanı tarafından batırılmıştır (Graf Spee'nin son seferi için bkz: Richard Humble, *Hitler'in Açıkdeniz Filosu*, Baskan Yayınları, İstanbul, 1976, s. 56-72).

Gazi

Akademik
Bakış

249

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Teknolojik Durum

Ülkelerin teknolojik gelişmeler konusunda izledikleri yol genellikle birbirine benziyordu. Yeni savaş tarzı arayışları, Birinci Dünya Savaşı'nda geliştirilen silahlara yeni işlevler yüklemiş, böylece her alanda silah çeşitliliği oldukça artmıştı. Bununla birlikte, silahlara entegre cihazlar da geliştiriliyordu. Yeni silah araştırma ve geliştirme çabaları, bu silahların çoğunun atası önceki savaşta kullanılmış olsa bile, ikinci savaşın çehresinin oldukça değişeceğini gösterir gibiydi. 1936-1939 arasında, İspanya'da bunun bir de provasası yapılmıştı. Böylece yeni tank ve uçak modelleri, ilk tecrübelerini elde etmişlerdi.

İki Savaş Arası Dönem'de tanklara önem veriliyordu. Ancak ülkelerin tanklara bakışları birbirinden farklıydı. Tanklar, kendilerine biçilen rollere göre hafif, orta ve ağır ya da piyade ve seyir/süvari tankları şeklinde sınıflandırılıyorlardı. Kızıl Ordu'nun 1940 başlarında hizmete soktuğu T-34'ler, bazı eksikliklerine rağmen dünyada en iyi orta tanklardı. Yine Rusların aynı yıl hizmete soktukları KV-1'ler de dünyanın en iyi ağır tankıydı. 1939'da ağır tankların hizmette olduğu ülkeler Rusya ve Fransa ile sınırlıydı. *Char-1B* bis ağır tankını geliştirerek hizmete sokan Fransızların *Somua S35* orta tankı ise Alman panzerlerinden daha kalın ön zırha sahipti ve 47 mm topu Alman orta tankları Pz-III'ün 37 ve Pz-IV'ün 75 mm toplarından daha etkiliydi.

Alman panzerlerinin avantajları, görevleri iyi ayarlanmış olan mürettebatın tank içindeki verimli dağılımı ve görüş üstünlüğüydü.⁴⁰ Ama savaşın başında Almanlar çoğunlukla hafif tanklara sahiplerdi. Alman orta tanklarının sayısının hafif tankları geçmesi 1941'i bulurken, ilk ağır tank *Tiger-IE* Ağustos 1942'de hizmete girdi. Saldırı düşüncesi ağır bastığı için, Almanlar ağır tankı savaş alanına sürmede geç kalmışlardı. Polonya harekâtı öncesindeki tanklarının çoğu hafif sadece makineli tüfekle donatılan Pz-I'ler ve Pz-II'lerdi. Ağır tank konusunda İngilizler ve Amerikalılar ise Almanlardan bile acizdiler.

Zırhlı arabaların geliştirilmesine de devam ediliyordu. Keşif, gözlem, komuta, haberleşme ve irtibat görevlerinde kullanılan zırhlı arabaların genellikle Birinci Dünya Savaşı'ndaki konsept üzerinden biraz daha geliştirilmiş tipleri kullanılıyordu. Ana silah makineli tüfektir. Ancak Rusya'da zırhlı arabalara 45 mm toplu tank taretleri takılıyordu.⁴¹ Fransız *Panhard*'ın da 25 mm'lik bir topu vardı.⁴² Almanlar ise zırhlı arabalarda 20 mm'lik top kullanıyorlardı. İngiliz ve Amerikan zırhlı arabaları topla savaş başlayınca tanıştılar. Telsizi taktik seviyede başarıyla kullanan Almanlar, *Sd. Kfz. 263* gibi çeşitli zırhlı telsiz arabaları geliştirmişti.⁴³

40 Richard Ogorkiewicz, *Tanks 100 Years of Evolution*, Osprey Publishing, Oxford 2015, s. 120.

41 Bunlardan Ba-1'in taretine, henüz 1933 gibi erken bir tarihte, 45 mm'lik top yerleştirilmişti (bkz: Christopher F. Foss, *The Illustrated Encyclopedia on the World's Tanks and Fighting Vehicles*, Salamander Books, London, 1982, s. 175).

42 Ian V. Hogg, *Allied Armour of World War II*, The Crowood Press, Marlborough, 2000, s. 163.

43 Peter Chamberlain ve Hilary Doyle, *Encyclopedia of German Tanks of World War II*, Arms and Armour Press, London, 1993, s. 201.

Görüş

Ülkelerin donanmalarında on binlerce ton ağırlığında muharebe gemileri ve uçak gemileri ön plana çıkıyordu. Bunun yanı sıra 250-1.000 ton ağırlığında olan denizaltılara da yer veriliyordu. Aslında eski bir silah olan ama sürekli geliştirilerek etkinliği artırılan çeşitli torpiller kullanan bu az tonajlı su altı taşıtları, denk geldiklerinde fark edilmeksizin en büyük muharebe gemilerini bile saf dışı edebilecek bir vuruş kapasitesine sahiptiler. Suyun altında hayalet özelliğine sahip olan denizaltıların hem üretimi ucuzdu hem de inşası daha az işçilik istiyordu. Denizaltı mürettebatının sayısı, ana muharebe gemisinin yaklaşık 60'ta biri, muhribin ise yaklaşık altıda biriydi. Az maliyetle vurucu güç olmaları ihtimali vardı. Hatta Alman U-botları önceki savaşta Kuzey Atlantik'te bir etki yaratmayı da başarmışlardı. Bu nedenle denizlerdeki dezavantajı Almanların lehine değiştirerek stratejik seviyede önemli bir etki yapabilirlerdi.⁴⁴

Savaşın başında U-botların üç temel sorunu vardı. Birincisi, denizaltının su altı seyir hızının düşük olması ve su altında kalma süresinin sınırlı olmasıydı. Bunun artırılması savaşın sonunda hizmete giren ve tamamen devrim niteliğinde bir U-bot olan *Type-XXI*'e kadar giderilememiştir. İkincisi, operasyonel U-bot sayısı son derece azdı. 19-21 Ağustos 1939'da sadece 21 U-bot Britanya çevresinde konuşlandırılmıştı.⁴⁵ U-bot Filosu Komutanı Amiral Karl Dönitz 1 Eylül 1939 tarihli memorandumunda; 90'ı aynı anda en önemli bölgelerde görevde olan, toplam 300 U-bota ihtiyaç olduğunu vurgulamıştı.⁴⁶ Üçüncüsü ise U-botların kullanımıyla ilgiliydi. Tanklarda olduğu gibi, su üstü filolarının genişletilmesine yönelik klasik deniz muharebesi anlayışı hâlâ baskındı. Bu da U-bot üretim sayısını oldukça sınırlamıştı.⁴⁷ Üretim önceliği muharebe gemileri, uçak gemileri, kruvazörler ve muhriplerdeydi. Bu sorun, Dönitz'in 1943 Ocak'ında *Kriegsmarine*'nin (Alman Deniz Kuvvetleri) başına getirilmesiyle giderilecekti.

44 U-botlar 1943 Mayıs'ına kadar Atlantik'te muazzam bir etki yarattılar. Savaşta mihver denizaltıları 15 milyon grostona yakın 2.828 ticari gemi ve ek olarak 175 savaş gemisi batırmayı başardılar. Bu başarının büyük çoğunluğu Alman U-botlarına aittir (Bkz: Keegan, 1984, s. 242). En başarılı U-bot olan U-48, savaşta hizmette kaldığı dört yıl boyunca tek başına 306.874 grostonluk 51 gemi ve bir de 1.060 tonluk küçük bir savaş gemisi batırmıştı (<https://uboat.net/boats/u48.htm>, erişim: 23.07.2018, 12.59).

45 *Fuehrer Conferences...*, s. 31. Bunlar, Polonya'ya yapılacak saldırı sırasında İngilizlerden gelecek bir karşılığa karşı tedbir olarak bekleme noktalarına gönderilmişlerdi. 1938 Eylül'ündeki Münih krizi sırasında böyle bir tedbir alınmamıştı (*aynı yer*). Bu durum ya *Kriegsmarine*'nin hazırlık kapasitesinde -hâlâ düşük de olsa- belli bir seviyeye gelmesine ya da Almanların Polonya'ya saldırı düşüncesinde alınacak riskin büyüklüğünün farkında olduklarına işaret etmektedir.

46 *A.g.e.*, s. 36.

47 1935-1938 arasında toplam 55 U-bot üretilmişti. U-bot üretimi 1939'da 18 adetti ve bu sayı 1940'ta 50 adede çıkartıldı. 1941'de ise 199 adet üretildi. U-botların operasyonel durumları, verdikleri kayıplar, onarım süreleri ve personellerinin eğitim süreleri dikkate alındığında; savaşın ilk döneminde harekât sahasında olanların sayısı oldukça azdır. Bu dönemde denizlerde görev yapan U-bot sayıları 50'yi geçmemektedir. 1941 sonuna kadar üretilen U-botlar ise savaş boyunca üretilenlerin sadece % 28'idir. Bkz: <https://uboat.net/technical/shipyards/> (erişim tarihi: 02.07.2018, 11.16).

Hava kuvvetleri artık savaş alanının vazgeçilmez bir parçasıydı. Bu branş içinde avcı, bombardıman, nakliye ve eğitim görevli uçakların geliştirilmesine ağırlık veriliyordu. İlk kez keşif işlevini balonlardan daha iyi yerine getirdiği için üretilen uçaklar, Birinci Dünya Savaşı'nda avcı ve bombardıman olarak başlıca iki şekilde sınıflandırılmıştı. İki Savaş Arası Dönem'in ilk yarısında askerî havacılığın daraltılması sonucu uçakların sivil sektörde yoğunlaşması nedeniyle nakliye uçaklarına öncelik verildi. Posta, yük ve yolcu taşımacılığı için kullanılan nakliye ve yolcu uçakları, çift işlevli de olabilirlerdi. Savaşa doğru bunların askerî maksatla kullanım düşüncesi gelişti. Bu uçaklara stratejik nakliye ve hava indirme gibi yeni görevler eklendi. 1920 Versailles Antlaşması kısıtlamalarını aşmaya çalışan Almanlar ise çareyi nakliye kisvesi altında bombardıman uçağı geliştirmekte ve üretmekte buldular. 1936'da yolcu uçağı olarak *Luftansa*'nın hizmetine giren *Junkers Ju-86* nakliye uçağının askerî tipi,⁴⁸ ertesine sene İspanya İç Savaşı sırasında taktik bombardıman görevlerinde ortaya çıktı.⁴⁹ Birçok ülke kademeli pilot eğitimi için daha basit uçaklar üretmeye başladı. Son olarak uçakların aslında ilk işlevi olan keşif görevleri için ayrıca "keşif uçakları" üretilerek, bu yeni sınıf avcı uçaklarından ayrıldı. Alman *Focke-Wulf FW-189* keşif uçağı savaş başlamadan önceki yıl ilk uçuşunu gerçekleştirdiği günlerde,⁵⁰ İngilizler de bombardıman uçağı olarak planladıkları *De Havilland Mosquito*'yu geliştiriyorlardı. Ancak *Mosquito*'nun aslında keşif görevlerine uygun olduğu ise kısa bir süre sonra ortaya çıkacaktı.⁵¹

Savaş başlarken, başka sınıflar ortaya çıktı. Av ve bombardıman görevlerini birlikte yürüten, uzun mesafeli görevleri icra eden çift piston motorlu av/bombardıman uçakları; taktik hedeflere yönelik pike bombardıman uçakları ve bombardıman görevlerinin büyüklüklerine göre kapasiteleri belli olan, taktik ya da stratejik hedeflere odaklı hafif, orta ve ağır bombardıman uçakları üretim bantlarını doldurdular. Deniz savaşlarına yeni bir boyut kazandıran uçak gemilerinden havalanan avcı ve torpido bombardıman uçakları da mevcuttu. Denizlerde deniz karakol ve arama-kurtarma görevli uçaklar da görev yapar olmuştular. Sovyetler'in ise çok sayıda *I-16 Rata*⁵² gibi tecrit uçağı mevcuttu.

Bu arada İki Savaş Arası Dönem'de Almanya'daki ırkçılık faaliyetleri sonucu önemli miktarda bilim insanı yer değiştirmişti. Bu dönemde Almanya'da ırkçılığın bulaşmasıyla yozlaşan akademik camia içerisinde önemli olaylar oldu. Nazilerin iktidara geldikleri 1933'ten sonra giriştikleri temizlik hareketinden bilim camiası da nasibini aldı. Yükseköğretim kurumları bir kalemde mevcut

48 Bill Gunston, *The Illustrated Encyclopedia of Combat Aircraft of World War II*, Tiger Books, London, 1990, s. 63.

49 James Corum, *The Luftwaffe Creating the Operational Air War, 1918-1940*, University of Kansas Press, Lawrence 1997, s. 192.

50 Gunston, s. 31.

51 *A.g.e.*, s. 93-95.

52 *A.g.e.*, s. 93-95, s. 186-188.

kadrolarının % 15'ini, fizik alanında çalışan kadronun ise % 25'ini kaybetti.⁵³ Almanya adına yaşanan bu kayıp, çoğu sonradan Batılı Müttefikler olacak birçok ülke adına, özellikle de ABD için bir kazanç oldu. İşin ilginç tarafı, Almanya'da bu yozlaşmışlığın mimarları sadece siyasiler değildi. Gelişmelerde önde gelen bazı bilim insanlarının da büyük etkisi vardı. 1905'te Nobel Fizik Ödülü'nü alan Philipp Lenard'a göre Görecelik Kuramı bir Yahudi sahtekârlığıydı.⁵⁴ Yine 1919'da Nobel Fizik Ödülü'nü almış olan Johannes Stark ise fizikte Yahudi dogmatizmi ile Ari pragmatizmi arasına bir çizgi çekmişti. Yahudilerin tümdengelsel yaklaşımını eleştiren Stark, onların ön kabullerinden yola çıkarak fikirler ürettiklerini vurgularken, bunu ırka dayandırıyordu.⁵⁵

Bilimdeki bu yozlaşmışlığa rağmen, Almanlar savaş sırasında devrimsel buluşlara imza attılar. Savaşın başında henüz ar-ge safhasındaki roket ve jet teknolojilerindeki atılım, Almanlara 1943-1944'te hasımlarının rakip olamayacakları iki alan yarattı. Ancak Almanya'dan kaçan Yahudi bilim insanlarının birçoğu ABD'ye giderek çalışmalarını burada sürdürdü. Aralarında Nobel sahibi 20 kişi vardı ve bunlardan 12 fizikçi Atom Bombası'nın geliştirilmesinin safhalarında çok önemli rol oynadı.⁵⁶ 2 Ağustos 1939'da, savaş başlamadan henüz bir ay önce, Albert Einstein ısrarla ABD Devletbaşkanı Franklin D. Roosevelt'e Plütonyum Bombası'nın yapılabilirliğini araştırması konusunu yazmıştı.⁵⁷ Bunun sebebi, savaşın başında Almanların nükleer araştırmalar konusunda diğer ülkelerin ilerisinde olmasıdır. Şubat 1945 sonlarında Haigerloch'taki reaktörde yapılan zincirleme reaksiyon deneyinin başarısızlığa uğramasıyla, Almanya'nın Atom Bombası projesini revize edebilmesi için zamanı kalmadı.⁵⁸ ABD 1945'te Almanya son umudu olan Atom Bombası'nı geliştirmede başarısızlığa uğrayarak savaşı kaybederken, Atom Bombası'nı geliştirmeye muvaffak olan ABD ise Almanya teslim olduktan sonra savaşa devam eden Japonları bu korkunç silahı kullanmak suretiyle dize getirdi.

Ekonomik Durum

Topyekûn harpte hükümetler ekonomiyi harekete geçiren unsurlardan ihtiyaçları doğrultusunda, imkânları azami seviyeye çekmeye, tüketimi ise asgariye indirmeye çalışılırlar. Bu da her alandaki üretimin, silahlanma odaklı artırılmasına öncelik vermek demektir. Böylece istihdam, kaynakların tertip ve tanzimi, üretimin tanzimi ve tüketimin tanzimi gibi hususlar harp ekonomisinin öncelikli konularını oluşturur.⁵⁹ Bu konular hammaddeden silaha ve ikmale giden bir yol çizer.

53 Alan D. Beyerchen, *Nazi Döneminde Bilim 3. Reich'da Üniversite* (çev. Haluk Tosun), Say Yayınları, İstanbul 2015, s. 10.

54 *A.g.e.*, s. 144.

55 *A.g.e.*, s. 199.

56 *A.g.e.*, s. 10, 66.

57 Wragg, s. 3.

58 Robert Jackson, *Unexplained Mysteries of World War II*, Gallery Books, New York, 1991, s. 54.

59 Bkz: *Harp Ekonomisi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1987, s. 9-12.

1939'da, Fransa ve Britanya önceki savaşın galipleri olarak dünyadaki sömürgelerin çoğunluğuna hâkimdiler. Bu da kâğıt üstünde işgücü ve hammadde zenginliği demektir. Ancak bu zenginliği anavatanlarına ne kadar yansıtabildiklerini söylemek zordur. Her ikisi de sanayisini kademeli olarak genişletme ve dönüştürme yoluna başvuruyorlardı. Fransız Parlamentosu savaş başlamadan bir yıl önce hükümete savaş yetkileri vermişti. Önceden İkmal Bakanlığı oluşturulan Britanya Kabinesinde ise savaş başladığında yiyecek ve deniz nakliyatı üzerine yeni makamlar oluşturuldu.⁶⁰ Yine de İngilizlerin hazırlıksızlığı, Fransızların savunma stratejisine bağlı kalması, 1939'da olası bir savaşta Batılı Müttefikler için hızlı bir zafer şansını ortadan kaldırdı.⁶¹

ABD ve Sovyetler Birliği'nin hammadde ve sınaî üretimi kendi toprakları üzerinde olduğu için, Almanya ya da Britanya gibi deniz aşırı yolların güvenliğine sağlamak gibi bir zorunlulukları yoktu. Bunun tek istisnası Sovyetler Birliği'nin 1941-42 yıllarında işgal edilen batı kesimidir. Britanya'nın sanayi üretimi için adaya hammadde nakliyatı en önemli husustur. Bu da okyanusların güvenliğinin sağlanması için önemli bir külfet getirmek suretiyle İngiliz deniz gücünü farklı okyanuslara bölüyordu. Almanya da demir cevheri gibi bazı stratejik madenleri anakaraya İsveç-Norveç güzergâhıyla taşıyordu ve yakın çevresinde denizlerin güvenliğini sağlamak zorundaydı. Alman ve İngiliz deniz taşımacılığına yönelik çıkarların öncelikli çatıştığı yer Kuzey Denizi oldu. Bu da savaş başladıktan yedi ay sonra, ilk karşılıklı hava, kara ve deniz müşterek harekâtlarının düzenleneceği Norveç Seferi'ne yol açtı.

Almanya için demir cevheri hayati öneme sahipti. Ne de olsa yeni savaş tarzının vazgeçilmeziydi. Almanya'nın 1939'daki demir cevheri üretimi 18,5 milyon tondur. Buna mukabil, Britanya'nın demir cevheri üretimi 14,5 milyon tondur. Sovyetler Birliği'nin savaşa dâhil olduğu 1941'de Sovyet demir cevheri üretimi 24,7 milyon ton oldu. Norveç Seferi'nin stratejik sonuca ulaşması sayesinde 1940 yazında İsveç-Norveç güzergâhını garantileyen Almanya'nın, 1941 demir cevheri üretimi 53,3 milyon tona ulaştı. 1941 sonunda savaşa girmesinin ardından, ABD'nin demir cevheri üretimi ise 1942'de 107,6 milyon tonu buldu.⁶²

Kömür gibi bir başka hayati bir hammaddenin üretimi, Almanya'nın Avrupa'da üstün olduğu bir sektördü. 1939'da Almanya 332,8 milyon ton, Britanya ise 231,3 milyon ton kömür üretti. Bir karşılaştırma olarak; 1941'de Sovyet kömür üretimi 151,4 milyon tonken, 1942'de Amerikan kömür üretimi ise 528,5 milyon ton oldu.⁶³ Tabii savaş sırasında genişledikçe, Almanya'nın hammadde rezervinde dünyadaki sıralaması daha da arttı.

60 Wright, s. 47.

61 Aynı yer.

62 John Ellis, *The World War II Databook*, Aurum Press, London 1995, s. 275.

63 Aynı yer.

1939 verilerine göre ham çelikte Almanya 23,7 milyon tonluk üretime sahipti ve bu da aynı yıl içinde 13,2 milyon tonluk üretim gerçekleştiren Britanya'nın oldukça üstündeydi. Ham çelik üretiminde Almanya'yı sadece ABD geçti. 1941'de SSCB'nin üretimi bile 17,9 milyon tonda ki, Almanya'nın üretimi aynı yıl 28,2 milyon tona ulaştı. ABD'nin 1942'deki 107,6 milyon tonluk ise ham çelik üretimi ise aynı yıl Alman üretim kapasitesinin iki katından fazlaydı.⁶⁴

Çok sayıda sömürgeye sahip olmasına rağmen, Fransa kömür konusunda oldukça dezavantajlı durumdaydı. Aslında 1.600 tonun üzerindeki 502 gemiyle dünyanın yedinci büyük ticari gemi filosuna sahip olan Fransa'nın, barış döneminde kömür ihtiyacının üçte birini demiryolu ve nehir taşımacılığı sayesinde Almanya ve Polonya'dan karşılaması dikkat çekicidir. Savaş başlayınca Fransa'nın kömür alımı İngiltere'den yapılmaya başlandı. Fransız ticari filosu deniz taşımacılığı için yetersiz kalınca, az sayıdaki tarafsız ülke gemilerinden de yararlandı. İngiliz-Fransız nakliyatı sorunları üzerine anlaşmaya varılması ise 1939 Aralık'ını buldu. Bu arada Fransa'da ciddi bir kömür kıtlığı yaşandı. Diğer ihtiyaçlar da deniz ticaretiyle giderilmek zorundaydı. Bütün gayetlere rağmen, 1930 Eylül'ü ve 1940 Haziran'ı arasında Fransa'nın ihtiyaçlarının karşılanma oranı % 50'yi geçmedi.⁶⁵ Britanya, alüminyum üretiminde Almanya ile yarışabilecek kapasiteye sahip olmaktan zaten çok uzaktı. 1939'da Alman alüminyum üretimi 239.400 tonken, Britanya'nın sadece 25.000 ton kardı. Alman üretiminin 420.000 tona ulaştığı 1942'de, ABD'nin alüminyum üretimi 751.900 tonken, Sovyet üretimi ise 51.700 ton olmuştur.⁶⁶

Petrol rezervi ise Almanya'nın savaş için hem en hayati ihtiyacı hem de en zayıf yanındı. Alman savaş mekanizmasının üstünlüğü petrol rezervinin yüksek olmasına ve sürekliliğine bağlıydı. Ne var ki, Almanya'nın petrol ihtiyacının çoğu ithalat yoluyla karşılanıyordu. 1939'da Almanya'nın 888.000 tonu ham petrol, 2,2 milyon tonu sentetik yağ olmak üzere toplam petrol üretimi 3,1 milyon tona yaklaşıyordu. İthalat sayesinde gelen petrol miktarı ise yaklaşık 5,2 milyon tonda. Dolayısıyla, Alman yıllık petrol rezervinin % 62'si yurtdışından karşılanmıştır. 1939'da 8,4 milyon ton olan Alman yıllık petrol rezervi, 1940'ta 6,9 milyon tona düştü. Bu düşüş, ithalatın azalmasından kaynaklanmıştır. Ancak 1940'ta Alman petrol üretiminde dramatik bir artış yaşandı. Ham petrol üretimi 1,5 milyon tonu bulurken, sentetik yağ üretimi de 3,4 milyon tona yaklaştı. İthalat ise 2,1 milyon tona geriledi. Böylece 1939'da Alman yıllık petrol rezervinin sadece % 30'u yurtdışından karşılanmıştır. Toplam 6,9 milyon tonu bulan 1940 rezervinin 5,9 milyon tonu ise yıl içinde tüketildi. Bu da yıllık rezervin % 86'sının harcılandığını göstermektedir.

64 *A.g.e.*, s. 276.

65 *Dear*, s. 318.

66 *Ellis*, s. 276.

Diğer ülkelerin petrol üretim kapasitelerine bakacak olursak; Britanya'nın 1940 üretimi 11,9 milyon ton, Sovyetler Birliği'nin 1941 üretimi 33 milyon ton ve ABD'nin 1942 üretimi ise 183,9 milyon ton olmuştur.⁶⁷ İstatistiklerden de anlaşıldığı gibi, 22 Haziran 1941'de Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırdıktan itibaren dünya petrol rezervinin büyük çoğunluğu Müttefik tekelinde olmuştur. Hâlbuki Almanlar savaşın başında Sovyet petrolünden yararlanıyorlardı.

Britanya ve Almanya'nın üretim kapasitelerini genel halleriyle karşılaştırdığımızda, Britanya'nın Almanya'ya karşı tek başına ayakta kalamayacağı ve mutlaka Alman üretimini geçen büyük bir gücün ittifakına ihtiyaç duyduğu ortadadır. Almanya'nın zayıf yanı ise petrol rezerviydi. Bu durum savaş boyunca ciddiyetini korumuştur. Savaşın başında Avrupa'nın dar coğrafyası içinde geçen harekâtlar için ihtiyaç duyulan stratejik rezerv, Almanlar için yeterliydi. Devamında ise ittifaka giren Macaristan ve Romanya'daki petrol yataklarından faydalandılar. Ancak genişleyen savaşın son bir buçuk senesinde gelen petrol kıtlığı, Alman harekâtlarına da sekte vurmaya başladı.

Anschluss, Südetler ve Danzig Koridoru sorunlarında Almanya'nın uyguladığı politika; 1938'den itibaren bir kriz tırmandırma siyasetiyle Avrupa'daki olayların savaşa doğru gittiğini göstermektedir. Bu da ülkeleri bazı tedbirler almaya itmşti. Ancak ülkeler arasında savaşa yönelik gerçek bir seferberliğin İkinci Dünya Savaşı başlarken ya da bundan kısa bir süre önce başlatıldığı pek söylenemez. Bu durum sadece Batılı Müttefikler için değil, Almanya için de geçerlidir. Bunun bir nedeni eninde sonunda çıkacağına inanılan savaşın, beklenenden daha önce başlamış olmasıdır. Almanya savaşı kara kuvvetlerinin hazır olacağını umduğu 1943'ten önce düşünmüyordu ve donanma inşa planı olan ve 1939 gibi geç bir tarihte yürürlüğe konan "Z Planı" da ancak 1947'de tamamlanabilecekti.⁶⁸ Dolayısıyla üretime yöneltilen insan gücündeki verimlilik, savaş başlarken henüz ülkelerin tanışmadığı bir husustu. İngiltere'de insan gücünün kontrolü, ancak 1941'den sonra topyekûn savaş ekonomisinin doğrudan merkezi planlamasının anahtarı oldu.⁶⁹ Almanya'da ise insan gücü ile üretim arasındaki ilişkide verimliliğin yakalanması, 1942'de Albert Speer'in Silahlanma Ve Savaş Üretimi Bakanı yapılana kadar gerçekleştirilemedi.

Aslında Hitler'in 1936'da başlattığı Dört Yıllık Plan çerçevesinde yeni yapılan üretim tesisleri sınırdan güvenli mesafede, Almanya'nın ortalarında kurulmuştu. Yerel üretim olan düşük dereceli demir depoziti işletilmiş, hızla sentetik yağ ve kurşun geliştirme programına ve savaş için önemli madenlerin depolanmasına başlanmıştı. 1938'de Almanya'nın silahlanmaya ayırdığı pay, Britanya'nınkinin beş misline ulaşmıştı.⁷⁰ Ancak Hitler iktidara geldiğinden

67 *A.g.e.*, s. 275.

68 Wragg, s. 68-69.

69 Wright, s. 51.

70 *A.g.e.*, s. 45.

beri ekonomiyi bir bütün olarak temelden örgütlemeye tabi tutmamıştı. Aslında onun yaptığı bir yandan sanayi üretimini çöküntü seviyesinden alıp tam kapasiteye ulaştırırken, diğer yandan tüketimin artışını engellemek olmuştu. Ne de olsa kendisini kısıtlayacak değil, kendi faaliyetini özgürleştirecek bir ekonomiye ihtiyacı vardı.⁷¹ Hitler'in tam tersi bir anlayışla liberal temeller üzerine kurulu Amerikan ekonomisi ise 1940'tan başlayarak yavaşça ve 1942'de tam anlamıyla savaş ekonomisine dönüştüğünde, ABD'nin sahip olduğu ekonomi ve üretim alanlarındaki üstünlük savaşdaki dengeyi açıkça bozmuştur.

Savaşın başında ABD Avrupa'da değildi. Önemli kaynaklara sahip olan Fransa ve Britanya, Almanya'ya karşı güç birliği yapmışlardı. Ne var ki, savaş çıkmadan önce var olan bu ittifak sadece askerî anlam içeriyordu. Almanya ile çıkması muhtemel bir savaş şüphesiz topyekûn savaş olurdu. Hem Almanya'nın hızlı güçlenmesi hem de yakın geçmişteki deneyimler bunu gösteriyordu. Buna rağmen, Britanya ve Fransa arasında kaynakları birlikte seferber etmeye yönelik ilk ciddi girişim, savaş başladıktan üç ay sonra Jean Monnet'in başkanlığında oluşturulan İngiliz-Fransız Koordinasyon Komitesidir.⁷² Fransa savaşta çok erken pes ettiği için bu geç çabanın pek bir anlamı olduğu söylenemez.

Savaşta sahip olduğu kaynaklar açısından, bir sömürgeler imparatorluğu olan Britanya şanslıydı. Örneğin dünya kauçuk üretiminin % 59'u İngilizlerin elindeydi ve İngiliz kauçuk tüketimi ise sadece % 9'du. Irak, İran, Güneydoğu Asya, Okyanusya, Venezüella ve Meksika petrollerinin önemli bir kısmı İngiliz sermayesine işletiliyordu ve İngiliz firmalarınca naklediliyordu. Romanya Alman güdümüne girmeden önce, Romen petrollerinin de önemli bir kısmı İngilizlere aitti. İngiltere o dönemde dünya petrollerinin tek başına 1/3'üne, ABD ile birlikte ise % 85'ine hâkimdi.⁷³ Ancak savaşın ilk üç senesi boyunca Almanya'nın U-botlarla Britanya adasını bir nevi kuşatması sonucu, sömürgeleri sayesinde kaynak zengini olan İngiltere'nin stratejik nakliyatta düştüğü çaresizlik nedeniyle bu kaynakları değerlendirmede verimlilikten ne derece uzak kaldığı görüldü.

Sosyal ve Psikolojik Durum

Birinci Dünya Savaşı biteli 21 sene olmuş, bir kuşak değişmişti. Büyük Savaş'ta çoğunluğu Avrupa'da olan on milyonu aşkın ölüm neticesinde Avrupa'nın erkek nüfusunda ciddi bir azalma olmuştu. Sadece Almanya'da 1.690.000 asker hayatını kaybetmiş, 371.000 kadın dul ve 1.031.400 çocuk yetim kalmış, 113.600 anne oğullarını yitirmiş ve 2,7 erkek sakat kalmıştı.⁷⁴

71 *A.g.e.*, s. 51.

72 *A.g.e.*, s. 47.

73 Mümtaz Faik Fenik, *Bu Harbin Kitabı 1939 Harbi Türkiye-İngiltere İttifakı Ve Büyük Britanya İmparatorluğu*, Zerbamat Basımevi, Ankara 1941, s. 52.

74 Karen Hagemann, "Home/Front The Military, Violence and Gender Relations in the Age of the World Wars", *Home/Front The Military, War and German in the Twentieth-Century Germany*, Karen

Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı kuşağı, öncelikle bir yetim kuşaktı. Böyle bir kuşağın hem isyankâr hem de barışçı, kaotik duygulara sahip olması beklenirdi. Bu kaotik duyguları olumlu ya da olumsuz sonuçlara yönlentecek olan, toplumların maruz kaldıkları siyasi ve ekonomik gelişmelerdir. Savaş sonundaki aşağılanma ve cezalandırıcı barış üzerine İki Savaş Arası Dönem'de Almanya'da gelişen ekonomik çöküntü, radikal eğilimlerin barışçıl duyguların önüne geçmesine neden oldu. Babası olmayan ya da bazıları sakat olan bu çocukların kendilerini zayıf hissetmeleri için kuvvetli bir ortam vardı. İnsanlar zayıflıklarını, bir topluluğun içindeki güçlünün yardımıyla kapatarak güven duygusunu yeniden sağlayabilirlerdi.⁷⁵ Bu da insanların zayıflıklarından yararlanan ve duygulara hükmeden söylevlerle insanları galeyana getiren retorik ustaları için bulunmaz bir fırsattı. Nitekim Bu duygu eksikliği giderebilmek için "yoldaşlığın" İki Savaş Arası Dönem'de yoldaşlığa sürekli vurgu yapıldı. Durumu iyi değerlendirerek Sezar ve Çiçero'nun hitabet ustalığını çağa uyduran Hitler ve yandaşları Almanya'yı radikal çözümlerle ayağa kaldırınca, ülkenin 19. yüzyıl militarist eğilimlerini bile geride bırakan yeni katı sisteme halktan ciddi bir tepki gelmedi. Bu da Almanya'daki otoriter örgütlenmenin önünü tamamen açtı. Böylece Almanya sosyo-psikolojik açıdan Avrupa'nın savaşa hazır tek ülkesi olmuştu.

Bununla birlikte, Nazi iktidarının artan kudreti yurtdışında da taraftar topladı. Önceki savaşın kaybedenleri arasında olan Avusturya'nın yanı sıra Romanya'da da Alman yanlıları türedi. Macaristan, Bulgaristan, Yugoslavya, İspanya, Türkiye ve hatta Norveç'te bile benzer durum söz konusuydu. Büyük olasılıkla, hızla güçlenmekte olan Almanya'nın yeni rejimi, güvenlik alanındaki ideallerine ulaşmak isteyen bu ulus aşırı destekçiler için gücün kısa yolunu temsil ediyordu. 1939'a gelindiğinde, Avrupa'nın birçok yerinde Alman beşinci kolundan bahsetmek mümkündü. Bunu Alman toplumunda giderilen, sosyal alandaki güç eksikliğinin diğer ülkelere yanlış uyarlanması olarak da görebiliriz. Bununla birlikte 1930'lardaki ekonomik düzeltmeler ve işsizlik sorununun çözülmesi de halkın Nazi rejimine sempatisini artıran nedenlerin başlarında gelmektedir. Nitekim savaştan hemen önce, dış politikada girilen riskin sürekli arttığı ve bunun sonucunun nereye gidebileceğinin farkında olan Alman halkı, Tanrı tarafından gönderilen kişinin bundan sonra da kaderin desteğine sahip olacağı umuduna bel bağlıyorlardı. Yine de Almanlar savaşa meyilli değildiler ve kamuoyu barışın korunabileceği inancına ısrarla bağlıydı.⁷⁶

Bu arada Almanya'daki toplumun içinde bulunduğu durum ve ülkenin bir korku devleti olmaya dönüşmesinin etkisi birleşince, rejime karşı direnişi

Hagemann ve Stefanie Schüller-Springorum (eds.), Berg, Oxford, 2002, s. 12.

75 Thomas Kühne, "Comradeship Gender Confusion and Gender Order in the German Military, 1918-1945", *Home/Front The Military, War and German in the Twentieth-Century Germany*, Karen Hagemann ve Stefanie Schüller-Springorum (eds.), Berg, Oxford, 2002, s. 240.

76 Norbert Frei, *Führer Devleti 1933-1945 Nasyonal Sosyalist Egemenlik*, Politikus Yayınları, İzmir, 2005, s. 160.

de zayıf kılıyordu. Savaşın arifesinde toplum tabakaları içinden gelebilecek demokratik bir direnişten zaten kalmamıştı. Buna rağmen; üst düzeydeki ordu, siyaset ve istihbarat çevrelerinin içinde görev yapan muhafazakârlar arasında önemli kişilerden oluşan savaş karşıtı bir tabaka mevcuttu.⁷⁷ Ancak bu ileri görüşlü grup da ancak kuvvet kazandığı 1944 gibi oldukça geç bir tarihe kadar faaliyete geçemedi.

Öte yandan Fransa ve İngiltere'de siyasi çalkantılar söz konusuydu. Özellikle de Avrupa'nın en güçlüsü görülen Fransa huzursuz bir ülkeydi. Savaş başlamadan önceki hafta, ülkede savaş beklentisi ve anlaşma umudu arasında gidip gelen, bir istikrarsızlık durumu hâkimdi.⁷⁸ İngiltere'de belki halk ada olmanın verdiği tarihi güveni hissediyordu. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda adanın içlerine sokularak bombalarını bırakan Zeplinlerin yerini modern bombardıman uçaklarının aldığını da bilmiyor değillerdi. Birçok ülkede de olduğu gibi, kaderlerini teslim ettikleri hükümete güvenmekten başka çareleri yoktu.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Atlantik'in batısına çekilerek, Avrupa'nın işlerine karışmayan ABD ise İki Savaş Arası Dönem'in ilk yarısını bolluğun, ikinci yarısını ise kıtlığın ülkesi olarak geçirmişti. Bolluğun getirdiği 1929 buhranı sonucu ortaya çıkan ekonomik çöküş sayesinde, 1933'te başkan seçilen Roosevelt'in karşısında ekonomik ve sosyal düzenlemelerini engelleyebilecek bir sermaye bloğu kalmamıştı. Böylece önceki yüzyıldan miras kalan çocuk işçiler sorunu birçok sorun kısa zamanda çözüldü. 1930'lar biterken ABD toparlanmış, hatta Roosevelt'in öngörüsü sayesinde kısmen savaşa hazırlanmaya başlamıştı. Avrupa'da savaş çıktığında, Kanada ve İngiltere ile antlaşmalar imzalayan ABD, tarafını da belli etmişti. ABD'nin bu durumu, savaş çıktığında Batılı demokrasiler için umudun ikinci seviyesini oluşturuyordu.

Savaşın başında ülkelerin psikolojilerini birer kelimeyle sıralayacak olursak; Almanya ve SSCB moralli, İngiltere ve Fransa moralsiz, ABD endişeli, İtalya ise her zamanki gibi sinsiydi. Avrupa'daki bütün küçük ülkeler ise şüphesiz korku doluydu ve sel yatağında tutunmaya çalışan bir ağaç gibi, selin gelişini bekliyorlardı. Her türlü dezavantaja rağmen, Almanya'nın saldırısına karşı koymaya kararlı olan Avrupa'nın orta güçteki ülkelerinden Polonya, gerekli tedbirleri askerî ve diplomatik alanda almış görünüyordu. Kendi savunma sanayisinin olmasının yanı sıra Fransa ve İngiltere gibi önemli müttefiklere sahip olan Polonya, ikinci cephe olmanın verdiği iletişim ve irtibat sorunu yüzünden ise endişe içerisindeydi. Şüphesiz yanı başında bulunan ve sürekli baskı yapan Almanya'nın varlığı Polonyalıları fazlasıyla tedirgin ediyordu. Yine de savaşın ilk iki aktöründen biri olması nedeniyle, Polonya'nın moral gücünün çok düşük seyrettiğini söyleyemeyiz.

77 Richard Overy, *1939 Countdown to War*, Penguin Books, London, 2010, s. 47-48.

78 *A.g.e.*, s. 63.

Sonuç

1930'ların ikinci yarısı, Avrupa'da büyük güçlerin savaşı fikren kabullendiği zaman dilimini temsil eder. Revizyonist ülkelerin Milletler Cemiyeti'ni bıraktığı 1933-1940 arasında yaşanan gelişmeler, Fransa ve Büyük Britanya'nın gidişatı doğru okuyamamasıyla birlikte 1939'un ortamını hazırladı. Almanya ise *Anschluss* ve Südetler'in işgali sayesinde, 1938'deki faaliyetleriyle savaşa gidişatı bilinçsizce hızlandırdı. Bunun üzerine toplanan Münih Konferansı, savaşa hazırlanmakta geç kalan İngiliz ve Fransızların Almanya'yı yatıştırma siyasetiyle sonuçlandı. Böylece daha rahat adımlar atabileceğini düşünen Almanya, Çekoslovakya'yı yutmakla kalmadı, 1939 ilkbaharından başlayarak Danzig Koridoru meselesi üzerinden Polonya ile arasındaki sorunları tırmandırmaya başladı. Bu mesele üzerine gelişen olaylar, Sovyet desteğini de almayı başaran Almanya'nın 1 Eylül'de Polonya'yı işgale başlaması için bahane oldu.

Aslında Çekoslovakya sorununun ele alındığı 1938'deki Münih Konferansı, yakın geleceğe yönelik yanlış bir rehber olmuştur. Çünkü konferans sadece Fransa ve İngiltere'nin değil, militarist çözüm aramasına rağmen henüz savaşa girmek istemeyen Almanya'nın da en az onlar kadar hatalı bir dış politika izlediğini gösterdi. Ne var ki, Batılı Müttefiklerin izlediği yatıştırma politikası ise askerî ve toplumsal hazırlıktan uzak olduğunu gösteren bir siyasi acizlikten başka bir şey değildi ve Almanya da bunu doğru yorumlamıştı. Ancak diplomaside ülkelerin kırmızıçizgileri bir kez geçildikten sonra sürekli taviz verecekleri şeklinde bir kural yoktur. Diplomaside farklı konular, farklı sorunlar aynı şekilde ele alınmazlar. Çünkü hem konjonktürel değişim kısa zaman aralıklarında değişik koşullar yaratır hem de her sorunun içindeki dinamiklerde mutlaka farklılaşma olur.

Yüzölçümü 400.000 km²'ye yaklaşan Polonya, Çekoslovakya gibi kolay kaybedilebilecek bir ülke değildi. Hem 35 milyon nüfusa sahipti hem de kendi savunma sanayi altyapısı vardı. Tarihi açıdan jeopolitik şanssızlığı baki olsa da Batılı Müttefiklerin desteğiyle güvenliğini sağlayabilirdi. Batılı Müttefikler ise Polonya olmadığı takdirde komünist Rusya ile işbirliği yaparak, Almanya'ya karşı Stalin'i Avrupa siyasetinin içine çekmek zorunda kalırlardı ki, bu da onlar için iki ucu pis değnekti.

1939'da ön plana çıkan bir gelişme savaşa giden Avrupa devletlerine en büyük ivmeyi kazandırdı. Bu olay savaşa son adımın atıldığı Molotov-Ribbentrop Paktı'dır. İngiltere ve Fransa Alman-Sovyet Antlaşması'nın daha birinci safhasında, yani Almanya Polonya'ya saldırdığında Almanya'ya ultimatoma verdiler ve Almanya geri adım atmayınca 3 Eylül sabahı savaşa girdiler. Ama 17 Eylül'de Sovyetler Birliği'nin Polonya'nın doğusunu hedefleyen saldırısına karşı bir şey yapamadılar. Hâlbuki bundan birkaç ay sonra Finlandiya'ya saldırdığında, doğruluğu tartışılrsa da en azından SSCB'nin Milletler Cemiyeti'nden atılmasını sağladılar.

Geri

Avrupa'da savaş başlarken, diplomatik başarının güldüğü iki ülke şüphesiz Almanya ve SSCB oldu. İki ülkenin imzaladığı pakt Batılı Müttefiklerin elinin kolunu bağlarken, onların Avrupa'daki askerî ve siyasi manevra alanlarını oldukça daralttı. Dolayısıyla, Almanya ve Sovyetler Birliği karşısında daha fazla kayıptan endişe eden Batılı Müttefikler, Polonya'ya yardım etmekten çekindiler. Polonya'nın teslim olmasıyla birlikte, Batılı Müttefiklerin sadece Avrupa'nın doğusu ile irtibatları kaybolmakla kalmadı, Avrupa'nın batı kıyısıyla birlikte güneydoğu ucu haricinde tüm kıta Batılı Müttefiklerin etki alanından çıktı. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nın sonucundan faydalanma eğilimindeki Fransa ve Britanya, kendilerini Avrupa'da Napolyon dönemindekine göre bile daha büyük bir sorunun içerisinde buldular. Bu dezavantaj bir buçuk sene içinde İngiltere ve beş tarafsız ülkenin haricinde tüm Avrupa'nın otoriter güçler tarafından kontrolüyle sonuçlandı.

Almanya Avrupa diplomasisinde zaten savaştan önce birincil aktör olmuştu. Avrupa ülkeleri Avrupa siyasetinde öncelikle Almanya'yı düşünmek zorundaydılar. Bunun yanı sıra Almanların Avrupa siyasetinin etkileri menzile bağlı şekilde zayıflayarak, Amerika kıtalarına ve Pasifik'e kadar uzanıyordu. Almanya'dan sonra ikincil etkin aktörün SSCB mi, Fransa mı yoksa Britanya mı olduğu tartışılır. Ama Almanya ile kara gücünü boy ölçüştürmeye hazır olan ve bunu saklamayan Fransa'nın Almanya'dan sonra gözlerin en çok çevrildiği ülke olduğunu söyleyebiliriz. Ne de olsa savaşın başladığı gün, Almanya'ya yönelik bir işgal harekâtı yapma yeteneğine sahip olan tek coğrafya ülkesiydi ve Britanya'nın da desteğine sahipti. Belki de bu durum, Sovyet güçlenmesinin üzerini örtmüştür.

Askeri alana odaklanacak olursak, sayısal açıdan Almanya kara gücünde hem Sovyetler Birliği hem de Fransa'dan sonra geliyordu. Savaş başlarken, Almanya ne silah sayısında ne de silah kalitesinde üstünlüğe sahipti. Almanya'nın askerî alandaki sihri; silahlarını verimli bir sistem içinde kullandığı müşterek birlik harekâtını, saldırı odaklı modern bir düşüncenin parçası olarak geliştirmiş olmasıdır. Bu yeni tarzda ana enstrüman panzerlerdi ve onlar da savaş alanında yakın destek uçakları ve toplar tarafından sürekli iletişim dâhilinde desteklenerek, senkronize hareket ediyorlardı. Savaşa girildiği gün, Almanların savaşın ortalarında hizmete sokacakları üstün sınıf tanklardan çok daha önce ve çoğu hafif ve düşük kalitedeki tanklardan oluşan zırhlı gücü, zafere koşan modern sistemin at başı olmuştu.

Peki, 1939'da bu sistem Almanya'yı savaşa sokmak için yeterli miydi? Yazının önceki bölümlerinde de söylendiği gibi, Almanya 1939'da topyekûn bir savaşa isteyerek girmemişti. Başka bir deyişle, Almanya açısından Polonya'ya saldırı ile Fransa'ya saldırı aynı şeyler değildi. İkisini birleştiren ise Müttefiklerin hesapsız tepkisi olmuştu. Yoksa ne Almanya'nın 7.000 tankı olduğunu düşünen Fransa Almanya'ya ne de Fransa'nın kâğıt üzerindeki gücünden ha-

Görüş

Akademik
Bakış

261

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

beri olan Almanya'nın Fransa'ya saldırması akılcıydı. Zaten Almanya topyekûn bir savaşa girecek olsa, önce Fransa'ya sürpriz saldırı yöneltmeliydi. Hâlbuki Almanya'nın Polonya'ya yaptığı sürpriz saldırı, Fransa'ya yapacağı harekâtın sürpriz saldırı niteliğini ortadan kaldırdı. Almanya'nın yaptığı hata ise diplomatik hesaplardan kaynaklanıyordu. 1938'de Münih'te Müttefiklerin izlediği yatıştırma siyasetinin süreceğini düşünmesi, Almanya'yı henüz gücü olgunlaşmadan savaşa itmişti.

Taraf ülkeler arasındaki barış görüşmelerine yönelik cılız girişimler, ülkelerin savaşa hazırlıksız yakalamalarının bir kanıtıdır. Hitler 6 Ekim 1939'da "Polonya haritadan silinmiştir; artık savaş anlamsızdır" diyerek, Müttefiklere barış yapabilecekleri mesajı vermişti.⁷⁹ İngilizler bunu reddettiler. Fransa Başbakanı Edouard Daladier 17 Ekim'de Gamelin'e Warndt Ormanı'nda tutulan birliklerini geri çekme emri vererek açık kapı bıraktı.⁸⁰ *Luftwaffe*'nin lideri Hermann Göring ve *Abwehr*'in⁸¹ başkanı Oramiral Wilhelm Canaris⁸² de barış görüşmeleri için temas kurmaya çalışan diğer üst düzey Alman yetkililerdi. Hiçbiri sonuç vermedi.

Savaş başladığında Almanya'nın hazır olmadığını ortaya koyan bir başka sektör de teknolojidir. 27 Ağustos 1939'da *Heinkel* He-178'in uçağının prototipini başarıyla test eden Almanlar, tarihte uçabilen ilk jet motorlu uçağa sahip olmuşlardı. Ancak birçok sorunu olan uçağın seri üretimine geçilmedi. Ondan bir ay önce, 20 Temmuz 1939'da da ilk roket motorlu uçak olan *Heinkel* He-176 ilk uçuşunu gerçekleştirmişti.⁸³ Bu uçak da seri üretime geçirilmedi. Ancak Alman *Heinkel*, *Messerschmitt* ve *Arado* firmaları bu iki uçağın kaldığı yerden devam ederek, askerî jetlerin geliştirilmesine öncülük ettiler. İlk gerçek askerî jet, *Messerschmitt*'in ürettiği Me-262 1943'te hizmete girdi. Aynı sene, aynı firma ilk roket motorlu uçak olan ve 960 km/s hıza ulaşabilen Me-163'ü hizmete soktu.⁸⁴ Roket araştırmaları daha geç sonuç verdi. İlk seyir füzesi V-1 12 Mayıs 1944'te⁸⁵ ve ilk karadan karaya balistik füze olan V-2 ise 8 Eylül 1944'te⁸⁶ Londra'ya atılmak suretiyle savaşta ilk olarak kullanıldılar. Almanların kolay üstesinden gelinemeyen ağır tankı *Tiger-1* 1942'nin ikinci yarısında, savaşın en iyi tankı kabul edilen orta tank *Panther* ise 1943 ortalarına doğru kullanılmaya başladı. Denizlerdeki dengeyi tekrar Almanlar lehine bozabilecek *Type-XXI* U-botun kullanımı için savaşın belki birkaç gün daha uzaması gerekliydi. İyi ve

79 Jaques de Launay, *Gizli Diplomasi*, Çev. Kerem Kurtgözü, Kavram Yayınları, İstanbul, 1994, s. 13.

80 Launay, s. 13-14.

81 Alman Askeri Haberalma Teşkilatı.

82 *A.g.e.*, s. 14-15.

83 He-176 ve He-178 için bkz: Mano Ziegler, *Hitler's Jet Plane The Me 262 Story*, Greenhill Books, London, 2004, s. 22-23.

84 Me-163 ve Me-262 için bkz: Gunston, s. 72-73 ve 74-75.

85 Roy Irons, *Hitler's Terror Weapons The Price of Vengeance*, HarperCollins, London, 2003, s. 88.

86 *A.g.e.*, s. 123-124.

üstün bir piyade silahı olan StG-44, 1943'ün ikinci yarısında Alman piyadelere dağıtılmaya başlandı. Savaşın en kaliteli silahlarını üreten Almanlar teknolojik üstünlüğe ancak savaşın ikinci yarısında ulaştılar.

Savaş başlarken, en iyi tanka Kızıl Ordu sahip olmak üzereydi. 1940'ta orta tank T-34 ve ağır tank KV-1 dünyanın en güçlü kara araçlarıydı. Almanların savaşın başında sahip olmadıkları kaliteyi Ruslar yakaladılar. Kızıl Ordu kısa sürede muazzam bir üretim kapasitesiyle bu tanklarla donatılmaya başlandı. Savaşın ortalarında Albert Speer ile uyanan Alman savaş sanayisi, inanılmaz bir gelişmeye rağmen, Sovyet savaş sanayisiyle baş edecek duruma hiçbir zaman erişemedi. Kızıl Ordu piyade silahlarında da kalite ve sayı üstünlüğüne sahipti. Topçulukta standart bir kalite anlayışı korunarak, sayısal artışta süreklilik sağlanıyordu. Bütün bu gelişmeler savaşın ikinci yarısında Kızıl Ordu'ya Doğu Cephesi'nde üstünlüğü getirdi. Ancak savaşın başında Kızıl Ordu'nun en önemli dezavantajı, 1937'deki "Büyük Temizlik"ten son derece kötü etkilenen subay kadrosuydu. Hem birliklerin sevk ve idaresi hem de lojistik konularında ciddi sorunların yaşanmasına neden olan bu husus, önce Rus-Fin savaşı, ardından da Alman-Rus Savaşı'nın ilk iki yılı boyunca Sovyetler Birliği için bir felaketler dizisi hazırladı.

Almanlar savaş sürerken her alanda geliştirdikleri silahların kalitesinde bütün rakiplerinin önüne geçtiler. Ancak bu silahların hizmete girişi ve etkili oldukları dönem, savaşın ikinci yarısı olan 1943-1945 arasına tekabül etmektedir. Bu dönem artık savaşın kaybedilmiş olduğu dönemdi. Dolayısıyla, silah sayısı ve kalitesi Almanları zafere taşıyan bir unsur değildi. Savaşın başladığı gün Almanları rakiplerinden üstün kılan, geliştirdikleri çağdaş savaş düşüncesi idi.

Güçlü donanmasına rağmen bölgesel varlığı dışında stratejik bir etki yaratamayan İtalya'nın 42 milyon nüfusuna rağmen, ne sanayisi ne de ordusu diğer güçlerle karşılaştırılabilir durumdaydı. Tank ve motorlu taşıtlarda, kalite ve sayı açısından büyük güçlerin oldukça gerisinde kalmıştı. Fransa düştükten sonra İtalya'nın Balkanlar ve Kuzey Afrika'daki maceraları ise Avrupa'daki savaşı Almanların aleyhine döndürebilecek sonuçlar doğurmuştur.

Kaynaklar

BEYERCHEN, Alan D., *Nazi Döneminde Bilim 3. Reich'da Üniversite* (çev. Haluk Tosun), Say Yayınları, İstanbul 2015.

CHAMBERLAIN, Peter ve Hilary Doyle, *Encyclopedia of German Tanks of World War II*, Arms and Armour Press, London, 1993.

CITINO, Robert M., *The Path to Blitzkrieg Doctrine and Training in the German Army, 1920-1939*, Stockpole Books, Mechanicsburg 2008.

CORUM, James, *The Luftwaffe Creating the Operational Air War, 1918-1940*, University of Kansas Press, Lawrence 1997.

Görüş

Akademik
Bakış

263

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

ÇINAR, Burak, "Barbarossa Harekâtı Bir Önleyici Saldırı mıydı? Alman Saldırısının Sovyet Silahlanmasıyla İlişkisi", *Milli Güvenlik Ve askerî Bilimler Dergisi*, Cilt:1 Sayı:4 Sonbahar 2014, s.77-101.

DEAR, I.C.B. (gen. ed.), *The Oxford Companion to World War II*, Oxford University Press, Oxford 2001.

EDWARDS, Roger, *Panzer A Revolution in Warfare, 1939-1945*, Brockhampton Press, London, 1998.

ELLIS, John, *The world War II Databook*, Aurum Press, London 1995.

FENİK, Mümtaz Faik, *Bu Harbin Kitabı 1939 Harbi Türkiye-İngiltere İttifakı Ve Büyük Britanya İmparatorluğu*, Zerbamat Basımevi, Ankara 1941.

FOSS, Christopher F., *The Illustrated Encyclopedia on the World's Tanks and Fighting Vehicles*, Salamander Books, London, 1982.

FREI, Norbert, *Führer Devleti 1933-1945 Nasyonal Sosyalist Egemenlik*, Politikus Yayınları, İzmir, 2005.

Fuehrer Conferences on Naval Affairs 1939-1945, Chatham Publishing, London 2005.

GORODETSKY, Gabriel, *Grand Delusion Stalin and the German Invasion of Russia*, Yale University Press, New Haven, 1999.

GUDERIAN, Heinz, *Achtung Panzer!*, Çev: Christopher Duffy, Londra, Arms and Armour Press, 1999.

GUNSTON, Bill, *The Illustrated Encyclopedia of Combat Aircraft of World War II*, Tiger Books, London, 1990.

GÜMÜŞ, Okan - Aziz Sevi, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Polat Yayınları, Ankara 1996.

HAGEMANN Karen ve Stefanie Schüler-Springorum (eds.), *Home/Front The Military, War and German in the Twentieth-Century Germany*, Berg, Oxford, 2002.

Harp Ekonomisi, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1987.

HIGHAM, Robin - Stephen J. Harris, *Why Air Forces Fail*, University of Kentucky, Lexington 2006.

HOGG, Ian V., *Allied Armour of World War II*, The Crowood Press, Marlborough, 2000.
<https://uboat.net>

HUMBLE, Richard, *Hitler'in Açıkdeniz Filosu*, Baskan Yayınları, İstanbul, 1976.

IRONS, Roy, *Hitler's Terror Weapons The Price of Vengeance*, HarperCollins, London, 2003.

JACKSON, Robert, *Unexplained Mysteries of World War II*, Gallery Books, New York, 1991.

KEEGAN, John (gen. ed.), *The Rans McNally Encyclopedia of World War II*, Pimlico, Chicago 1984.

KEEGAN, John, *The Second World War*, Pimlico, London 1997.

KENNEDY, Robert M., *German Report Series The German Campaign in Poland – (1939)*, Naval & Military Press, Uckfield 2003.

Görüş

Akademik

Bakış

264

Cilt 13

Sayı 25

Kış 2019

- LAUNAY, J. de, *Gizli Diplomasi*, Çev. Kerem Kurtgözü, Kavram Yayınları, İstanbul, 1994.
- LEDERREY, E., *Germany's Defeat In The East*, War Office, London 1955.
- MCCARTHY, Peter ve Mike Syron, *Panzerkrieg The Rise and Fall of Hitler's Tank Divisions*, Constable & Londra, 2002.
- MACKSEY, Kenneth, *Tank Force Allied Armour in the Second World War*, Pan/Ballantine Books, London 1970.
- OGORKIEWICZ, Richard, *Tanks 100 Years of Evolution*, Osprey Publishing, Oxford 2015.
- OVERY, Richard, *1939 Countdown to War*, Penguin Books, London, 2010.
- PERRETT, Bryan, *Knights of the Black Cross*, Wordsworth Editions, Hertfordshire 1997.
- SHTEMENKO, Sergei M., *İkinci Dünya Savaşında Rus Harekâtı 1941-1945* (çev. Güven Korulsan ve Yaşar Uçar), Ararat Yayınevi, İstanbul 1971.
- TEZKAN, Yılmaz, *Jeopolitikten Milli Güvenliğe*, Ülke Kitapları, İstanbul 2005.
- WERTH, Alexander, *Russia at War 1941-1945*, Carroll & Graf Publishers, New York 2000.
- WRAGG, David, *Plan Z The Nazi Bid for Naval Dominance*, Pen & Sword Maritime, Barnsley 2008.
- WRIGHT, Gordon, *The Ordeal of Total War 1939-1945*, Harper Torchbooks, New York 1968.
- ZIEGLER, Mano, *Hitler's Jet Plane The Me 262 Story*, Greenhill Books, London, 2004.

Extended Abstract

Europe is a continent in which wars and battles intensified rather than rest of the world. Most of major wars are related to Europe, even if those occurred far away. The last and the most destructive was the Second World War; prepared and started in Europe, and spread out.

With its fast and variable structure, the Second World War progressed unlike the previous ones. It was rich in surprises in the first half. Campaigns, speeded and carried with more surprises, was much related to belligerents' preparations before war. Thus we can understand circumstances that affected the events during war, as considering the situation on the day the war broke out.

In this article, the day of the Second World War started is researched. Accordingly; in order, political, military, technological, economic, social and psychological situations are discussed under five headings. All issues are supported by statistical data as well as events. All are being analyzed to inference. Thought on outcomes can be helpful to understand course of the war.

Gazi

Akademik
Bakış
265
Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

As political; there was a grand illusion in Europe, developed much after the Great War. Democracies failed to populate the continent, brought a crisis-creating circumstance after the collapse of deep-seated empires. Major Powers in Europe were now to calculate new continental issues, such as recreated Poland having a large soil. Successor states were in politics as descendants of the Austro-Hungarian Empire. Russia had a new system as the USSR, alienated by other European countries. Germany, lost power and soil, was a black hole during the 1920s. The continent had been divided into the *status quo countries* and the *revisionists*. Both sides had different views and plans.

As military; the belligerents obsessed with advances in arm production, both in quality and quantity, however, the *status quo countries* were left behind because they were far to understand and interpret their rivals. This paved the way for the *revisionists* recuperate. Against all odds, there was a balance among the Major Powers' military. Because the *status quo countries* could not use their military to their advantage in the politics, this aggrandized the revisionists' military to the level of mightiness.

All of the powers have progress in their technology, depended on military complex. For the war, the *revisionists* thought more than the *status quo countries*. Once again, armament in Europe had speeded in the eve of the Second World War. Unfortunately, the technological distance between the Second and the First world wars was beyond the one between the First World War and the Franco-Prussian War. As a comparison, all of the powers had most of the types of the weapons, which were lethal than previous wars.

As economic; countries having raw materials and industrial capacities, could steer them to the production for their political aims. Peaceful states or warlike states could motivate their people to the effort to produce in civilian or military aims. Only if your rival selected military-weighted production, you should do the same, if you have not enough countermeasures.

Countries' social and psychological aspect is another issue. Change of generations creates new minds at work as well as in all areas above. The orphan generation of the Interwar Period led to the new order in Europe. From the rulers to the workers, all the countries have been exposed to psychological issues in which everyone has broad traces of the Great War. This could have been preventive for a new world war; but accelerated the next.

All five subheadings above also have their own statistical data and notifications support interpretation to help bring the results to a conclusion. Some events during the war are compared to the roots, because the day of the war started is considered as an intersection.

Gazi

Osmanlı Diplomasisinde Mihmandar Geleneği

The Mihmandar Tradition in Ottoman Diplomacy

Mustafa CAN*

Öz

Diplomatik misafirlere buldukları ülkede rehberlik edecek kişilerin görevlendirilmesi, devletlerarası ilişkilerde uygulanagelen oldukça eski bir gelenektir. Hem batı hem de doğu diplomasisinde görülen bu gelenek, Osmanlı Devleti'nde de Osmanlı devlet gelenekleri ve diplomasi anlayışı çerçevesinde uygulanmıştır. Bu nedenle yabancı devletlerden gelen resmi sıfatlı yabancı misafirlerle ilgilenmesi için mihmandar adı verilen görevliler tayin edilmiştir. Mihmandarların yabancı misafirler karşısında Devlet-i Âliyye'nin onurunu temsil ettikleri düşünüldüğünden, mihmandar seçiminde oldukça titiz davranılmıştır. Genel olarak saray görevlilerinden seçilen mihmandarlar, Osmanlı topraklarına gelen diplomatik misafirlerin ağırlanması ve ülke içinde buldukları süre ihtiyaçları ile ilgilenip, bu hususta kurumlar arası koordinasyonun sağlanması hizmetini görmüşlerdir. Bu bağlamda mihmandarlık uygulaması, Osmanlı devlet ve diplomasi geleneği açısından önemli kesitler içermekte olup Osmanlı Devleti'ni çağdaşı diğer devletlerden ayırt edici bir özellik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Diplomasi, Misafir, Mihmandar, Gelenek.

Abstract

The appointment of persons to guide diplomatic guests in which country they are present at is a very old tradition in interstate relations. This tradition, seen in both western and eastern diplomacy, was applied in the Ottoman State within the framework of Ottoman state traditions and diplomacy. For this reason, officials named mihmandar have been appointed in order to deal with official guests from foreign countries. Since it is thought that the mihmandars represent the dignity of Ottoman State in the face of foreign guests, selection of mihmandars has been meticulous. Generally selected from the palace officials, mihmandars were interested in hosting the diplomatic guests coming to the Ottoman lands and their needs as long as they were in the country and providing the coordination between the institutions in this regard. In this context, this practice contains important sections in terms of Ottoman state and diplomacy tradition and has a distinctive feature of the Ottoman State from other contemporary states.

Keywords: Ottoman State, Diplomacy, Guest, Mihmandar, Tradition.

Giriş

Farsça misafir anlamına gelen “mihman” ve sahip olan anlamındaki “dar” sözcüklerinden meydana gelen mihmandar, kelime anlamı olarak misafir karşılayan ve ağırlayan kimse anlamına gelmektedir. Kavram anlamı itibariyle ise hürmete şayan bir kimse veya ülke topraklarına gelen yabancı devletlerin hükümdarları, ileri gelenleri yahut elçileriyle bunların maiyetlerine

Makale Geliş Tarihi: 13.05.2019. Makale Kabul Tarihi: 25.10.2019.

* Arş. Gör Dr.; Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, mustafacan@gazi.edu.tr ORCID: 0000-0002-6458-5007

Gazi

Akademik
Bakış

267

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

atanan memur manasındadır.¹ Mihmandarlar, bu tür misafirlerin ülkede buldukları süre içerisinde yanlarında bulunup, gerekli izahatlarda bulunarak kolaylık sağlardı.² Bu şekilde gerçekleştirilen mihmandarlık görevi ise mihmandarî olarak adlandırılırdı.³ Mihmandar kelimesi günümüzde de aynı anlamda kullanılmakta ve daha çok diplomatik misafirleri karşılamak ve ülke topraklarında kaldıkları süre içerisinde kendilerine yardımcı olmakla görevli olan kişileri ifade etmektedir.⁴

Devletlerarası ilişkilerde çok eski bir gelenek olan mihmandarlık, hem batı hem de doğu diplomasisinde uygulanmıştır. Bu bağlamda Romalılarda, yabancı devletlerin temsilcilerine rehberlik ve kılavuzluk etmesi için mihmandar olarak tanımlanabilecek kişilerin görevlendirildiği görülmektedir. Roma'ya gelen düşman ülkelerin elçileri, ülke topraklarına girmek için öncelikle sınırdaki Romalı yerel generallerden izin alıp o şekilde ülke topraklarına girebilirlerdi. Aynı durum başkent Roma'ya girişlerinde de geçerliydi. Kendilerine ülkeye giriş izni verilen elçiler belli bir görevli tarafından karşılanır, görev süreleri sonunda da aynı görevli tarafından belli bir yere kadar kendilerine eşlik edilirdi.⁵

Bizans'ta da yabancı devletlerin temsilcileri, henüz sınırdan girişlerinden itibaren bu iş için özel olarak görevlendirilmiş bir görevli tarafından karşılanırlardı. Mesela İran elçilerinin karşılanması için bu sınır Fırat nehri kıyısıydı.⁶ Bu misafirler Konstantinapolis'e varmadan önce Khalkedon'a (Kadıköy) veya şehrin diğer giriş noktalarına ulaştıklarında, burada ilgili devlet birimince görevlendirilen temsilci (*apantesis*) tarafından karşılanırlardı.⁷

Doğu diplomasi geleneğinde de görülen mihmandarlığın, İslam devlet geleneği içerisinde bizzat Hz. Muhammed zamanında da uygulandığı görülmektedir. Buna göre İslam Devleti'ne gelen yabancı devlet temsilcileri genellikle sınırda karşılanırlar ve başkente kadar yol boyunca kendilerine refakat edilirdi.⁸ Bu dönemde elçiler, Abdurrahman b. Avf'ın bu işe tahsis ettiği Dârü'd-diyâfe (Dârü'd-difân) adı verilen evinde, kendileri için kurulan özel çadırlarda ya da bir başka sahibinin evinde ağırlandırlardı. Abdurrahman b. Avf'tan başka ayrıca Hz. Muhammed'in hizmetlerini gören Sevbân b. Bücdüd,

- 1 Şemseddin Sami, Kamûs-ı Türkî, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317, s. 1438; Nebi Bozkurt, Mihmandar, DİA, C. 30, s. 25; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 2, MEB Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1983, s. 533.
- 2 Pakalın, a.g.e, s. 533.
- 3 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 25. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 645.
- 4 Bozkurt, a.g.m, s.25.
- 5 Harold Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, University of Leicester, Leicester, 2001, s. 18-19.
- 6 Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam: Konstantinopolis Bizans'ın Mücevheri*, Özne Yayınları, İstanbul, 2002, s. 50.
- 7 Casim Avcı, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 47-48.
- 8 Avcı, a.g.e, s. 41.

Bilâl-i Habeşî ve Hâlid b. Saîd'in de mihmandarlık yaptığı da bilinmektedir.⁹ Hz. Muhammed'in elçilere karşı olan tutumu Emevi ve Abbasi devletlerinde de aynı şekilde devam etmiş, ayrıca sınırların genişlemesi ve devlet örgütündeki gelişmelere paralel olarak bir takım yeni ve farklı uygulamalarda kendisini göstermiştir. Bu bağlamda iç ve dış yazışmalarla birlikte devletin dış ilişkilerini düzenlemek, diğer devletlere gönderilecek elçileri seçmek ve ülkeye gelen yabancı elçileri ağırlayıp ikametlerini sağlamak, ziyaret süresince onlara rehberlik edecek görevlileri tayin etmek de Divânü'r-Resâil adı verilen divan tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁰

İlk Türk-İslam devletlerinde de elçilerin karşılanmaları, ağırlanmaları, huzura kabulleri ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla mihmandar görevini üstlenen çeşitli görevliler ya da kurumlar bulunmaktaydı. Karahanlılarda yabancı elçileri karşılamak, istihkaklarını temin etmek, kabul merasiminde teşrifat kurallarını uygulamak ve dönüşleri sırasında onları uğurlamak hâcib adı verilen görevli tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bu göreve tayin edilen kişiler sivil idareden gelmekteydi ve kendilerine görevlerini yerine getirmelerinde *biruk* / *buyruk* adı verilen memurlar yardımcı olurdu.¹¹ Büyük Selçuklu Devleti'nde gelen elçilerin karşılanması, huzura çıkarılması görevi de aynı şekilde hâcib adı verilen görevliye aitti.¹² Devletlerarası ilişkilerde mihmandarın gerekliliği Büyük Selçuklu dönemi nasihatname türü eserlerden olan Siyasetname'de de görülmektedir. Siyasetname yazarı Nizamülmülk'e göre elçilerin ağırlanması hususuna özen gösterilmeli ve elçiler, görevlendirilecek kişilerce daha sınırdarken karşılanıp saraya kadar getirilmelidir.¹³ Nizamülmülk'ün devlet adamı kimliği göz önüne alındığında, mihmandarlık görevi için bu tavsiyeleri ayrıca değer kazanmaktadır.

Gazneli Devleti'nde yabancı devletlerin temsilcilerini karşılamak, ikamet edecekleri saraya götürerek orada rahatlarını temin etmek, saraya gidiş ve dönüşlerini düzenlemek resuldârın görevlerindendi.¹⁴ Salgurlularda da aynı isimle anılıp aynı hizmeti gören bir görevli mevcuttu.¹⁵

9 Bozkurt, a.g.m, s.26

10 Avcı, a.g.e, 42.

11 Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara, 2002, s. 133-135; Emine Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler (XI. Yüzyılın Sonu-XIV. Yüzyılın Başları)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011, s. 12; Dündar Alıkcı, *Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004, s. 29; Necati Gültepe, *Mührün Gücü, İlk Türk-İslam Devletlerinde ve Osmanlılarda Bürokrasi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s. 53.

12 Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat, 2011, s. 53-55.

13 Nizamülmülk, *Siyasetname*, (Çev. Nurettin Bayburtlugil), Dergâh Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2015, s. 110.

14 Erdoğan Merçil, *Gaznelilerde Bir Saray Memuriyeti: Resuldârlık, VIII. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, C. II, Ankara 1981, s.708-709. Muhammet Hanefi Palabıyık, *Gazneli Devleti Saray Teşkilatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.1996, s. 196; Güller Nuhoğlu, "Gazneli Devlet Teşkilatı" *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.V, Ankara 2002, s. 292.

15 Merçil, *Gaznelilerde Bir Saray Memuriyeti: Resuldârlık*, s.708.

Memlûklularda elçilerin karşılanıp sultanın huzuruna çıkarılması görevi ise haftanın belirli günlerinde toplanan ve bizzat sultanın katıldığı *mezalim* divanlarında mahkemeye giriş çıkışı düzenleyip disiplini sağlamakla da görevli olan *devâtdâr*'a aitti.¹⁶ Memlûklularda mihmandarlık görevi askerî sınıf mensubu saray görevlilerinden birisine verilmekteydi. Mihmandarın ilk görevinin dışarıdan gelen misafirleri sınırdaki karşılayıp eşkıya saldırısı gibi tehlikelerden koruyarak başkente kadar güvenlik içerisinde getirmek olması, bu iş için askerî sınıftan birinin görevlendirilme sebebi olarak görülebilir. Misafirlerin ülke sınırları içerisindeki ikametleri süresince en iyi şekilde ağırlandırmalarının sağlanması da yine mihmandarın görevidir. Memlûklularda merkezden tayin edilen mihmandardan başka Dımaşk, Gazze, Halep, Trablus gibi nâib-i saltanat eyaletlerinde de, yine askerî sınıftan mihmandarlar bulunurdu. Sınırda bir elçilik heyetinin yaklaştığı haber alınınca o bölgenin saltanat naibi bunu sultana bildirir, kabulüne dair olumlu cevap gelmesi halinde heyetin karşılanması için mihmandar gönderirdi.¹⁷

Anadolu Selçuklularında ise elçiler sınırdan girip merkeze yaklaştığı zaman *mihmandar* adı verilen bir görevli tarafından karşılanırdı. Mihmandarlar, misafirlere yolculukları sırasında eşlik etmek, her türlü ihtiyaçları karşılamak ve güvenli bir şekilde bölgedeki en kıdemli mülki amire ulaştırılmakla görevliydi. Mihmandarların yolculuk esnasındaki güvenliğin sağlanmasından da sorumlu olmaları, askerî zümreden seçilen ya da bu zümreden yardımcıları olan sivil görevliler olduğunu göstermektedir.¹⁸

Osmanlılarda Mihmandar Geleneği

Osmanlı diplomasi geleneğinde, yabancı devletlerden Osmanlı topraklarına gelmiş olan itibar sahibi resmi sıfatlı misafirlerin maiyetine tayin edilen görevlilere mihmandar adı verilmiştir.¹⁹ Fakat Osmanlı devlet geleneğinde mihmandar tayini sadece diplomatik misafir olarak tanımlanabilecek yabancılar için yapılmamış; devlet görevlilerine resmi yolculuklarında kılavuzluk yapan²⁰ yahut askerî birliklerin sevk güzergâhlarında yol gösteren görevliler de mihmandar olarak anılmıştır.²¹ Bununla birlikte diplomatik misafirler için tayin edilen mihmandarların, devlet görevlilerinin veya askerî birliklerin hizmetine tayin edilen ve daha çok rehber ve kılavuzluk hizmeti gören mihmandarlara nazaran daha fazla görev ve sorumlulukları bulunurdu.

16 Alikılıç, a.g.e, 30.

17 Bozkurt, a.g.m, s. 26

18 Uyumaz, a.g.e, s. 15.

19 Mihmandar tabiri Osmanlı kültüründe Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinde evinde yedi ay kadar misafir eden Ebû Eyyûb el-Ensârî için "mihmandar-ı nebi" yani peygamber mihmandarı şeklinde bir unvan olarak da kullanılmıştır. Bozkurt, a.g.m, s. 25.

20 BOA. C. DH.153/7647.

21 BOA. C. AS.132/5876; BOA. C.AS.411/17012.

Osmanlı Devleti'nde resmi sıfatlı yabancıların maiyetine mihmandar tayin edilmesi, bu kişilerin Osmanlı topraklarına ayak bastıkları andan, ülkeden ayrıldıkları zamana kadar misafir olarak telakki edilmelerinden kaynaklanmıştır.²² Bu bağlamda elçiler ve maiyetlerinden, yabancı devlet hükümdarları ve hanedan mensuplarına,²³ Osmanlı'ya tabi devletlerin yöneticilerinden²⁴ resmi izinle araştırma ve inceleme yapmak için gelen heyetlere kadar çok geniş bir yelpazedeki ziyaretçilere mihmandar tayin edildiği görülmektedir. Mihmandar tayini yapılan bu kişilerin hepsinin ortak özelliği Osmanlı Devleti tarafından resmi olarak misafir kabul edilmiş olmalarıydı.

Osmanlı Devleti'nde mihmandarlık kadrolu bir devlet görevi değildi ve ihtiyaç halinde diğer devlet görevlileri arasından mihmandar tayin edilmekteydi.²⁵ Mihmandar olarak seyfiye, ilmiye ya da kalemiyeden görevli kişiler tayin edilebilirdi. Bu noktada belirleyici olan husus ise hizmetine mihmandar tayin edilecek olan misafirin özellikleriydi. Mihmandar olarak genelde saray görevlileri, çoğunlukla da kapıcıbaşı²⁶ veya çavuşbaşılardan birisi tayin edilirdi.²⁷ Ayrıca hâcegân-ı divan²⁸ gedikli,²⁹ silahşoran-ı hassa,³⁰ züama³¹ vb. gibi diğer görevliler de bu amaçla görevlendirilebilirdi. Eğer gelen misafir bir elçi ise mihmandar tayin edilen kişinin rütbesinin, elçinin rütbesine denk olmasına özellikle dikkat edilmekteydi.³² Büyükelçi rütbesinde

22 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1988, s. 276-277.

23 Osmanlı tarihçilerinden Mustafa Selânikî de 1592 yılında ülkesin Safevi işgaline uğrayınca Osmanlılara sığınan Gilân hâkimi Ahmed Han'a mihmandarlık yapmıştı. Selânikî bu tarihten önce de Haydar Mirza başkanlığındaki İran elçilik heyetine mihmandarlık hizmetinde bulunmuştu. Mehmet İpşirli, Selânikî Mustafa Efendi, *DİA*, C. 36. S. 358.

24 BOA. AE. SMST. III. 316/25391.

25 Bozkurt, a.g.m, s. 26.

26 BOA. AE. SABH. I.67/4648; BOA. AE. SSLM. III. 1119/721; BOA. AE. SSLM. III.168/10028; BOA. C.HR.157/7581.

27 Mesela H. 2 Rebiülahir 1054 / M. 8 Haziran 1644 tarihinde ülkesine dönmekte olan İran elçisine Divan-ı hümayun çavuşbaşılardan Derviş Mehmed mihmandar olarak tayin edilmişti. BOA. C. HR.92/4577. H. Ramazan 1153 / M. Kasım/Aralık 1740 tarihinde gelen Rus elçisine de Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılardan Ali mihmandar olarak tayin edilmişti. BOA. C.HR. 94/4667. H. Evail-i Rebiülahir 1154 / M. Haziran 1741 tarihinde gelen İran elçisinin dönüşünde ise Kapıcıbaşı Derviş Mehmed mihmandar tayin edilmişti. BOA. A.DVN. MHM. d. 57, 48, Hk.144. Benzer şekilde H. Evail-i Cemaziyelahir 1160 / M. Haziran 1747 tarihli bir belgede antlaşma tasdiknamesi ile gelen İran elçisine ilk önce Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılardan Rehâvî Mehmed mihmandar tayin edilmişken şartlar gereği azledilmesi ile yine Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılardan Sirozî Mehmed Efendi mihmandar tayin edilmişti. BOA. C.HR. 57/2847. BOA. HAT. I/15.; BOA. A.DVN. MHM. d. 57, 87.

28 BOA. AE. SABH. I. 245/16377

29 BOA. AE. SABH. I. 297/19975; BOA. C. HR. 43/2108; BOA. HAT. 781/36583; BOA. HAT.1163/46018.

30 BOA. HAT. 1210/47412

31 BOA. HAT. 1210/47412

32 H. Evail-i Rebiülevvel 1153 / M. Mayıs-Haziran 1740 tarihli bir belgeden o dönemde gelen Avusturya elçisine önce İşkodra Sancağı Mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın mihmandar tayin

Gazi

Akademik
Bakış

271

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

olan misafirlere genel olarak kapıcıbaşılar,³³ ortaelçi seviyesindeki elçilere ise züama veya gedikli gibi daha düşük rütbeli görevliler mihmandar olarak tayin edilirdi.³⁴ Kırım hanları için tayin edilen mihmandarlar da kapıcıbaşılardan seçilirdi.³⁵ Bu şekilde yüksek rütbe ve payeye sahip misafirlerin gelişlerinde üst düzey kişilerin görevlendirilmesine özel olarak dikkat edilirdi. Mesela bazı İran elçileri “han” unvanına sahipti ve bu unvan Osmanlılardaki üç tuğlu vezir rütbesine denk gelmekteydi.³⁶ Bu nedenle 1568 yılında gelen İran elçisi Şah Kulu Han’a mihmandar olarak denk rütbedeki Rumeli Beylerbeyi Şemsi Ahmed Paşa tayin edilmişti.³⁷ H. 14 Receb 1190 / M. 29 Ağustos 1776 tarihli bir belgeye göre de Rus büyükelçisine mihmandar olarak Beylerbeyi Hamid Hüseyin Paşa’nın görevlendirildiği görülmektedir.³⁸

Mihmandarların, yabancılar karşısında Devlet-i Âliyye’yi temsil ettiği düşünülduğünden mihmandar seçimine özel olarak dikkat edilirdi. Bu işle görevlendirilecek kimselerin öncelikle akıllı, iş beceren, Devlet-i Âliyye ve saltanat-ı seniyyenin şan ve şevketini ikmal edebilecek, dikkatli, ince düşünceli, ileri görüşlü, dirayet sahibi, yaptığı işin sonunu düşünebilen, uhdesindeki işe sadık ve istenildiği şekilde yerine getirebilmeye muktedir kişiler olması gerekirdi.³⁹

Gelecek elçinin kişisel özellikleri hakkında önceden malumat edinilir ve Osmanlı diplomasi geleneği gereğince, tayin edilecek mihmandarın elçiden daha düşük profile sahip birisi olmamasına özellikle dikkat edilirdi. Çünkü yabancı bir devleti temsil eden elçiye karşın Devlet-i Âliyye’yi temsil eden mihmandarın, elçi karşısında silik kalmayacak, güzel söz söyleyebilen, nüktedan, zeki ve Devlet-i Âliyye’nin şanına halel getirmeyecek kişilerden olması gerekiyordu.⁴⁰ Osmanlı tarihlerinin bu hususta kaydettiği belki de en

edildiği fakat Süleyman Paş’nın vefatı üzerine yine Prizren Sancağı Sancağı Mutasarrıfı Ali Paşa’nın mihmandar tayin edildiği görülmektedir. BOA. C. HR. 153/7604. Bazı elçiler mihmandar konusunda özellikle hassasiyet göstermekteydiler. Nitekim 1775 yılında İstanbul’a gelen Rus elçisi Reprin, 1740’da gelen elçiye olduğu gibi kendisine de mutlaka iki tuğlu bir vezirin mihmandar tayin edilmesi hususunda ısrar etmiştir. Mübahat S. Kütükoğlu, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması”, *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran’a Armağan*, Yıl: XXVII/1-2, 1989, s. 199.

33 BOA. AE. SMHD. II. 117/9863; BOA. AE. SSLM. III. 119/7211; BOA. C.HR.152/7581; BOA. C.HR.157/7825; BOA. HAT.246/13856; BOA. HAT. 833/37561; BOA. HAT. 1163/46018.

34 BOA. HAT. 1163/46018; BOA. HAT.1210/47412.

35 BOA. C. ML. 618/25495.

36 Kütükoğlu, a.g.m, s. 212.

37 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, (Haz. Mehmet İpşirli) TTK Basımevi, Ankara, 1999, C. I, s. 70.

38 BOA. AE. SABH. I. 143/9593.

39 BOA. AE. SABH. I. 67/4648.

40 Mustafa Can, “Sürekli Diplomasi Öncesi Osmanlı Devleti’nde Yabancı Elçiler (Elçi-Ağırlama-Huzura Kabul)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018, s. 145.

güzel örnek, 1568 yılında İran elçisi Şah Kulu Han'ın gelişinde yaşanmıştı. Belirtilen tarihte Edirne'ye gelen Şah Kulu Han söz ustası ve nüktedan bir yapıya sahipti, bu nedenle elçi için özellikle Rumeli Beylerbeyi Şemsi Ahmed Paşa görevlendirilmişti. Osmanlı tarihçilerinden Selânikî'ye göre elçi ile mihmandarı arasında adeta karşılıklı bir güç gösterisi yaşanmıştı. Hatta Şemsi Ahmed Paşa, elçiye kendisini karşılayan Osmanlı askerlerini nasıl bulduğunu sormuş, Şah Kulu Han da kıyafet ve silah bakımından son derece gösterişli olan askerlerin, bu halleriyle askerden çok düşün alayına benzediğini söylemişti. Şemsi Ahmed Paşa ise bu cevap karşısında elçiyi doğrulamış ve bahsettiği askerin Çaldıran'dan Taclı Hanım'ı gelin getiren asker olduğunu söyleyerek tarihe geçecek bir cevap vermişti.⁴¹

Mihmandar tayin edilecek kişilerin daha önce bu görevde bulunmuş olmaları, - hizmetlerinden memnun kalınması kaydıyla - yeniden mihmandar tayin edilebilmelerinde önemli bir rol oynamaktaydı. Mesela H. 25 Cemaziyelahir 1156 / M. 16 Ağustos 1743 tarihinde İran'dan gelen Mirza Safi'ye mihmandar olarak Dergâh-ı Âli çavuşbaşısı Sirozî Mehmed Ağa'nın tayin edildiği görülmektedir.⁴² H. Evail-i Cemaziyelahir 1160 / M. Haziran 1747 tarihli bir belgeye göre ise antlaşma tasdiknamesi ile gelen İran elçisine ise önce Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Rehâvî Mehmed mihmandar tayin edilmiş fakat sonrasında azledilmişti. Bunun üzerine bu defa Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından olarak tanımlanan ve muhtemelen daha önce Mirza Safi'nin mihmandarı olan Sirozî Mehmed Efendi mihmandar tayin edilmişti.⁴³ H. 4 Rebiülevvel 1211 / M. 7 Eylül 1796 tarihinde gelecek olan Fransa elçisini sınırdan İstanbul'a getirmek üzere mihmandar tayin edilen Dergâh-ı Âli gediklilerinden Yahya Bey'in, daha önce H. 1208 / M. 1793-1794 tarihinde gelmiş olan İngiliz elçisine Belgrad'dan İstanbul'a kadar mihmandarlık yaptığı görülmektedir.⁴⁴ H. 23 Rebiülahir 1227 / M. 6 Mayıs 1812 tarihli bir belgede ise padişahın doğum gününü tebrik için gelen İran elçisine haccân-ı divan-ı hümâyundan Mustafa Ağa'nın mihmandar tayin edilmesinin sebebi, Mustafa Ağa'nın birkaç seneden beri İran elçilerine mihmandarlık yapması ve onların mizaçlarına vukuf-ı tahsil etmiş olması olarak kaydedilmiştir.⁴⁵ Bir başka örnekte de H. 17 Rebiülahir 1255 / M. 30 Haziran 1839 tarihinde İran elçisine Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Arif Ağa mihmandar tayin edilmiş ve bu görevlendirmede daha önce İran'dan gelen bir memurun mihmandarlığını yapmış olması etkili olmuştu.⁴⁶

Mihmandar tayini için misafirin resmi olarak izin alması gerekmekteydi. Misafirler Osmanlı sınırlarına girdikleri bölgede memuriyetlerini o

41 *Tarih-i Selânikî*, C. I, s. 70.

42 BOA. AE. SMHD. I. 107/7650.

43 BOA. C.HR. 57/2847; BOA. HAT. I/15; BOA. A.DVN. MHM. d. 57, 8.

44 BOA. C. HR. 43/2108.

45 BOA. HAT. 243/13638.

46 BOA. AE. SMHD. II. 117/9863.

bölgedeki vali vb. gibi devlet görevlilerine bildirirler; görevlilerin keyfiyeti merkeze bildirmeleri sonucu, gerekli görüldüğü takdirde mihmandar tayini gerçekleştirilirdi.⁴⁷ Gelen kişiler elçi yakını vb. gibi misafirler olup üst düzey resmi görevliler değilse, sınır bölgesindeki yerel yöneticilere, misafiri merkeze kadar getirmesi için bir mihmandar tayin etmesi emredilirdi.⁴⁸ Elçi vb. gibi daha üst düzey resmi misafirlerin gelişleri önceden haber alındığından, bu görev için genelde merkezden bir mihmandar tayin edilirdi. Tayin edilen kişiye mihmandar olarak görevlendirildiğine dair divandan hüküm çıkartılarak görevinin önemi, mahiyeti, görevi esnasında uyması gerekenler tebliğ edilirdi.⁴⁹ Görevinin önemi belirtilirken memuriyetinin içeriği konusunda iyice bilgi edinmesi ve “*Devlet-i Âliyye'nin namûsunu ikmâlin mihmândârın hareket-i âkulânesine*” bağlı bulunduğu da özel olarak tembih edilirdi.⁵⁰ Kendisine görevi resmen tebliğ edilen mihmandara görevine başlarken sadrazam huzurunda hilat giydirilirdi.⁵¹

Görevi kendisine tebliğ edilen mihmandar, ilk iş olarak görevi esnasında kendisine lazım olacak olan malzemeleri temin ederdi. Bu noktada görev süresince lazım olacak olan çadır vb. gibi malzemeler, görev bitiminde geri alınmak üzere Mehterhâne-i Âmire'den emanet olarak verilirdi. H. 15 Receb 1190 / M. 30 Ağustos 1776 tarihinde Rus elçisinin mihmandarı Hamid Hüseyin Paşa'ya görev süresinin sonunda alınmak üzere müsta'mel dış tarafı zengârî iç tarafı kırmızı on iki hazneli bir çadır, ziyadece müsta'mel on hazneli dört çadır, yine ziyadece müsta'mel dört sekban çergesi, bir adet müsta'mel on hazneli nohudî matbah, bir köhne beyaz tepeli bir de beyaz açık çeşme verilmişti.⁵² H. 14 Şaban 1208 / M. 17 Mart 1794 tarihli bir belgede ise Rus büyükelçisinin mihmandarı Gedikli Hacı Mehmed Ağa'ya bir kaba çadır muşamma' ve tozluk, bir kaba çadır ve tozluk, iki çerge, bir matbah çergesi, bir kahve çadırı, bir mızrak memşa çadırı, daire için bir açık memşa, bir saka meşki ve takımı, bir de musluk verildiği görülmektedir.⁵³

Mihmandarlara görevleri esnasında geçecekleri bölgelerde sıkıntı yaşamamaları için divan-ı hümayundan yol hükmü ve yol güzergâhlarında gerekli olan binek hayvanlarını temin edebilmeleri için menzil ahkâmı⁵⁴ verilirdi. Mihmandarın görevi esnasında herhangi bir kazaya mahal vermemek amacıyla yerel yöneticilerle iletişim halinde olması ve böylece koruma ve

47 BOA. AE. SMHD. II. 117/9863.

48 “...Mahall-i merkûmdan Der-âliyyeye gelince de'b-i kadîm ve kâide-i müstahsene-i devlet-i âliyye üzre Belgrâd muhâfîzi vezir-i mükerrerrem saâdetlü paşa hazretleri tarafından maiyyetlerine tayin buyurulacak muvâfık bir mihmândâr ağa...” BOA. C.HR.152/7556.

49 BOA. C.HR.158/7890.

50 BOA. AE. SABH. I 67/4648.

51 Kütükoğlu, a.g.m, 212.

52 BOA. AE. SABH. I. 143/9593.

53 BOA. AE. SSLM. III. 3/109.

54 BOA. AE. SABH. I. 297/19975.

güvenlik konularında zafiyet yaşanmaması gerekirdi.⁵⁵ Bu nedenle Osmanlı sınırlarına dâhil olacak olan yabancı devlet adamı, elçi vb. misafirlerin ne zaman gelecekleri ve bunlar için kimin mihmandar tayin edildiği hükümlerle yol güzergâhındaki kadı, naib, ayan, mütesellim, voyvoda, yeniçeri serdarları ve vilayet iş erleri vb. gibi yerel yöneticilere özel olarak bildirilirdi.⁵⁶

Mihmandarların yolculuk esnasındaki en temel görevi, misafirlerin rahat ve güvenli bir biçimde yolculuk yapmalarını sağlamaktı.⁵⁷ Bu amaçla yol masrafları için yeterli miktarda para avans olarak verilirdi. Verilen bu parayla hem mihmandarın hem de hizmetine tayin edildiği resmi misafir ve maiyetinin konaklama bedelleri, gıda maddeleri, hayvan yemi, aydınlatma gideri (meşale-baha), hamam ücreti vb. gibi zaruri harcamaları gerçekleştirilirdi. Gerçekleştirilen bu harcamaların defteri, mihmandar tarafından kalem kalem tutulur ve düzenlenen masraf defterlerine göre defterdarlıkça avansın hesabı görülürdü.⁵⁸ Mihmandarlar, avans olarak verilen miktarın harcamalara yetmemesi durumunda ek olarak talepte bulunabilirlerdi.⁵⁹ Böyle bir durumun misafirlerin yolculukları esnasında zuhura gelebileceğinden hareketle, yol güzergâhındaki devlet görevlilerine durum ayrıca bildirilirdi. Mesela H. 29 Zilhicce 1255 / M. 4 Mart 1840 tarihinde Erzurum Gümrüğü Eminî İsmail Ağa'ya yazılan bir hükümde, İran elçisinin mihmandarı Mehmed Ağa'ya günlük tayinat ve diğer masrafları için Hazine-i Âmire'den verilen miktarın yetmemesi durumunda, ne kadar akçe isterse emvâl-i miriyyeden mahsub olunmak üzere tereddüt etmeden vermesi emredilmişti.⁶⁰

Mihmandarlar yaptıkları harcamaları genel olarak kendilerine hazineden verilen avansla yaparlardı. Bununla birlikte ayrıca yol güzergâhındaki yerel yöneticilere, mihmandara verilmek üzere halktan aynı ve nakdî bedeller toplamaları da emredilirdi. Bu şekilde merkezden gönderilen hükümler gereği toplanan aynî veya nakdî bedeller, yol güzergâhındaki halkın ödemesi

55 Hacer Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 50.

56 BOA. AE. SMST. III. 3/134; BOA. C.HR.102/5066.

57 "...İlçi-yi mümâileyhi Vidin'den istikbâl ve asitâne-i âliyyeme gelinceye dek yollarda ve menâzil ve merâhilde esbâb-ı refâh ve istirahatı istihsâl olunmak için mahsus mihmândâr ta'yin ve irsâl..." BOA. C.HR.102/5066.

58 BOA. AE. SMHD. I. 107/7650, Şerafettin Turan, "1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Hey'eti Masraf Defteri", *AÜDTCF Dergisi*, c. 22, 1964, S. 3-4, s. 273-274. "Yöre halkından aldıklarımızın karşılığında, Türk elçi [mihmandar] sonradan kendi takdirine uygun bir para ödüyordu. Eğer fazla ağlayıp bağırarak yakınan olursa da, ona dayakla mukabele ediyordu. Türk Elçi Budin'de yaptığı harcamalar için talimat ve eksiksiz ödeme almıştı. Konstantinopolis'e yaklaştıkça bu konuda daha özenle davranması gerekiyordu, çünkü bir şikâyetle bulunulursa müşkül durumda kalmaktan çekiniyordu." Crailsheimli Adam Werner, *Padışahın Huzurunda: Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, (Çev. Türkis Noyan). Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 43.

59 BOA. AE. SSLM. III. 40/2327.

60 BOA. C.HR. 138/6885.

gereken vergilerinden düşüldü.⁶¹ Bu amaçla mihmandara, yerel yöneticilere yönelik yazılmış olan bir ferman verilerek kendileriyle beraber gönderilirdi. Bu fermanda mihmandarın görevleri ve her kazadan toplanması gereken aynî veya nakdî bedel hakkında bilgi verilir. Mihmandarlara, kendileriyle gönderilen bu *mühürlü ve nişanlı defterin* bir suretini, gerekli malzemeleri temin etmekle görevli kadı gibi yerel yöneticilere vermesi emredilirdi.⁶² Ayrıca yerel yöneticilerin de bu fermanın içeriğini *sicill-i mahfuza* kaydetmeleri gerekiyordu.⁶³ Mihmandarlar tarafından gerçekleştirilebilecek olan bir yolsuzluğu engellemek adına alınan bu tedbir gereği, mihmandarların yaptıkları her harcamayı belgelendirmesi ve halktan toplanan zahire ve paraların, bu kadı defterine göre toplanması gerekmektedir.⁶⁴ Bu şekilde toplanan vergiler de kadı huzurunda resmi olarak kaydedildikten sonra mihmandara teslim edilirdi.⁶⁵ Halktan temin edilen bütün malzemelerin değeri mirî fiyat üzerinden hesaplanır ve kazaların isimleri de belirtilerek bir defter hazırlanırdı. Hazırlanan bu defter mihmandar tarafından mühürlenerek kaza halkına teslim edilir, kaza ahali de bu defteri harcama ve hizmetlerinin vergilerinden düşülmesinde kullanırdı.⁶⁶

Osmanlı hükümeti mihmandar tayininin yanı sıra mihmandarların görev ve sorumluluklarına riayet etmeleri hususuna da olabildiğince dikkat

61 "Ma'rûz-ı dâi-i devletleri budur ki İrân şâhı tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen elçi Hacı Han'a mihmandar tayin olunan dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Derviş Mehmet Ağa Haleb Eyaleti'nde nüzûl itdikleri mahâlde iktizâ iden zehâir tarâf-ı Devlet-i Âliyyeden gelen ber-muceb-i sûret defter ve ruznâme üzere olan zehâir hazır ve âmade olmak üzere Haleb Valisi tarâfından sâdır olan buyuruldu mümâileyh kulları yediyile kasaba-i Azaz'a imtisâli lede 1-akl meclis idüb ba'de's-sicil feth ve kiraât ve cümleye ilân oludkda bacem ühüm semî'nâ ve ata'nâ didiklerinde daha önce Vali Ahmed Paşa tarafından buyruldu geldikde bir mikdâr şa'ir kusurumuz olub onun dahi nüzûl vaktine dek tekmil ve nüzûlü ne mahâlde vâki' olur ise hâbir olduğumuz fenniyle aceleten ol mahâlde irsâl olunmak üzere her birleri taahhüd itmegin evvel ki vâki 'i hâldir der-devlet-i âliyyelerine ilâm olundu... 13 R 1153 (8 Temmuz 1740)" BOA. AE. SMHD. I. 103/7280.

62 BOA. AE. SMST. II. 47/4609, "...Siz ki zâbitân ve ayân ve iş erlerisiz mesfûrun Küçükçekmece'den Rusçuğa varcaya dek her kangınızın kazasına dâhil olur ise sûret-i defter-i mezkûrda mestûr olan ecnâs-ı zehâir ve araba ve bârgirleri kazânız ahâlisine derhâl tedârik ve tamâmen ve kâmilen mihmândâr-ı mümâileyhe teslim ve icâb iden bahâ ve ücretleri kazânız ahâlisinin tekâliflerinden takâs olunmak için mihmândâr-ı mümâileyhden memhûr temessükü ahz ve ahâli-i kazâ yedlerine ibkâ itdirdesiz şöyle ki zehâir ve araba ve bârgirân-ı mezburânın derhâl tedârik ve teslimine tekâsül birle mesfûrların muzâyakalarına bâis olur harekete cesâret eylemek ihtimâlleriniz olur ise bir vechle cevâba kâdir olamayub gereği gibi hakkınızdan gelineceği emr-i muhakkak olmağla âna göre mütebassrâne hareket ve sûret-i defter-i mezkûrda mestûr olan ecnâs-ı zehâir ve araba ve bârgirleri derhal tedârik ve tamâmen ve kâmilen mihmândâr-ı mümâileyhe teslim eyleyüb bu husûsda tekâsül ve kusûr eylemekden ve mesfûrların zarûret ve müzâyakalarına bâis olur hareket vukû'undan begâyet hazer ve mücânebet eyleyesiz..." BOA. AE. SMST. III. 3/134, BOA. C.HR. 85/4206. "Ve elçiden her kangısının elinde hükem-i hümayûn olub anun içinde yemekden ve yiyecekden ve yemden ve ulakdan ve kılavuzdan ve gayrından her ne kayd olunmuşsa, anı vereler, ziyâde nesne vermeyeler. Ve eğer nesne emr olunmadı ise, hemân onda vere. Her ne hacet olursa kendü yanlarından satun alalar, kimesneye zahmet vermeye, erdese Dergâh-ı Mu'allâya i'lam edeler." Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı, İstanbul, 1992, C. 2 s. 67, C. 7 s. 353.

63 BOA. C. HR. 57/2847; BOA. C. HR. 20/997.

64 BOA. C. HR. 100/4969.

65 BOA. AE. SMST. II. 9/832; BOA. C. HR. 20/997.

66 BOA. İE. HR. 5/467.

etmeye çalışmaktaydı.⁶⁷ Buna rağmen yapmadıkları harcamaları yapmış gibi gösterip zimmetine para geçirerek ya da halktan haksız yere malzeme toplayarak yolsuzluk yapan mihmandarlar da olabiliyordu. H. 5 Safer 976 / M. 30 Temmuz 1568'de Erzurum Beylerbeyi'ne yazılan bir hüküm de bu konuya işaret etmektedir. Erzurum Beylerbeyi'ne hitaben yazılan bu hükümde, İran elçisi için toplanan zahirenin miktarı ve ne kadarının elçiye verilip ne kadarının yolsuzlukla yendiğinin tespit edilip, bunu yapanların bildirilmesi isteniyordu.⁶⁸ Aynı tarihte Karahisar-ı Şarkî Kadısı'na yazılan bir diğer hükümde de, elçi için ahaliden alınan zahirenin miktarı ile ne kadarının elçiye verilip ne kadarının başkaları tarafından yenildiğinin ve zahire satın alınan kişilere paralarının verilip verilmediğinin bildirilmesi emredilmişti.⁶⁹

Mihmandarın yol güzergâhında gerekli ihtiyaç maddelerinin teminiyle ilgili sorumluluklarından birisi de, halk tarafından karşılanamayan ihtiyaç maddelerini bedelleri karşılığında satın almaktı. Mesela III. Ahmed'in cülûsunu tebrik için gelen İran elçisi Murtaza Kulu Han ve maiyeti için Öküz, Osmancık, Tosya, Çeltikbaşı ve Tokad menzillerindeki sekiz günlük konaklama sırasında 3.607,5 kuruşluk masraf yapmıştı.⁷⁰

Mihmandarların yerel yöneticilerle koordineli bir şekilde hareket etmeleri gerekmektedir ve bu hususta emre muhalif hareket edilmesi durumunda sert bir biçimde uyarılır, gerekirse tehdit edilirlerdi. Benzer bir durum hakkında H. Evâsıt-ı Safer 1189 / M. 13-22 Nisan 1775 tarihli bir belgeden bilgi edinmek mümkündür. Bu tarihte antlaşma tasdiki için gelmekte olan Rus büyükelçisine mihmandar olarak Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Karahisarizade Ahmed tayin edilmişti. Mihmandarın elçiyi getirmesi için Eflak ve Boğdan voyvodalarının gösterecekleri güzergâhı kullanması gerekmektedir. Fakat Karahisarizade Ahmed elçiyi kendince Bükreş üzerinden getirmeye çalışınca bu hareketi merkeze bildirilmiş, bunun üzerine merkezden çok sert bir şekilde uyarılmıştı. Mihmandara kendisine hitaben yazılan hükümde, normal şartlarda bu hareketinden dolayı derhal azledilmesi gerekirken hatasının bu

67 "...ve senki mihmândâr-ı mümâileyhsin tama'-ı hâma tabi'yyet veyâhûd tekâsül ve rehâvetin sebebiyle zehâir ve araba ve bârgirlerin müzâyedesi kazâlar ahâlilerinden tamâmen tahsil eylemeyüb mesfârların zarûret ve müzâyakalarına bâis olur hâlât zuhûr ider ise te'dib olunacağın emr-i mukarrer olmağla ana göre mütebassırâne hareket ve mesfârların refâh-ı hâllerine bâis olur harekete mübâderet ve tekâsül ve rehâvet misillü hilâf-ı merzî hareketden begâyet tehâşi ve mübâ'adet eylesin..." BOA. AE. SMST. III. 3/134.

68 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) II, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. s. 305.

69 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) II. s. 306.

70 Kütükoğlu, a.g.m, s. 202. Bazı elçilerin yollarda hayvanlarını çekmek için mihmandar ilamı ile her menzilde yanlarına yeteri kadar yedekkeşçiyân da verilirdi. 1736-1737 tarihlerinde gelen İran elçisi Abdülbaki Han'ın dönüşünde, İran'a varıncaya kadar yol üzerindeki her bir menzilde 25 nefer yedekkeşçiyân bulundurulmuş, bunların halk tarafından verilen ücretleri ise ahalinin vergilerine sayılmıştı. İzzet Sak, "1736-1741 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 16, 2006, s. 124-125.

defa görmezlikten gelindiği ve bir kereye mahsus uyarıldığı; eğer emre muhalif hareket ettiğine dair hakkında yeni bir şikâyet daha gelirse, azledilmekle kalmayıp şiddetle cezalandırılacağı bildirilmişti.⁷¹ Mihmandarla yerel yöneticiler arasında koordinasyon, misafirlerin rahat ettirilmesinin yanı sıra onların Devlet-i Âliyye'nin kudret ve heybetine şahit olabilmeleri açısından da elzemdi.⁷² H. 4 Zilkade 1153 / M. 21 Ocak 1741 tarihli bir belgeye göre üç bin kişilik maiyetiyle İstanbul'a gelmek üzere olan İran elçisi Hacı Han, Karaman eyaleti sınırlarındayken, elçinin mihmandarı Derviş Mehmed Ağa, Anadolu Eyaleti beylerbeyine haber göndererek elçinin eyalet sınırında karşılanmasını istemişti. Bu nedenle Anadolu beylerbeyi üç bin kişiyle gelen elçiye, üç bin kişiden fazla bir alayla karşılama töreni düzenleyerek ayrı bir mesaj vermişti. Karşılama esnasında, elçiye Osmanlı Devleti'nin büyüklüğüne şahit olması için ayrıca olağanüstü izzet ve ikramda bulunulmuştu.⁷³ Hiç şüphesiz böyle bir karşılama mihmandarla beylerbeyi arasındaki koordinasyon sonucu gerçekleşmişti.

Mihmandarların misafirlere Devlet-i Âliyye'nin şan ve şevketini göstermenin, yolculukları esnasında rahat ettirilmesini sağlamanın yanı sıra onların ahvâl ve etvârını gözlemleme gibi örtük görevleri de bulunmaktaydı. Mesela 29 Zilkade 1159 / 13 Aralık 1746 tarihli bir belgeden ülkesine dönen İran elçisi Feth Ali Bey'e mihmandar tayin edilen Seyyid Mehmed Ağa, elçinin maiyetinde ahvali meçhul kimseler bulunduğunu mektupla merkeze bildirmişti. Osmanlı hükümeti ise Seyyid Mehmed Ağa'dan, adı geçen şahısların hallerini Diyarbekr'e kadar gereği gibi gözlemlemesi, eğer bu kişiler İran zımmiyanından değilse Diyarbekr valisi Abdullah Paşa'ya gizlice bildirecek yakalatmasını istemişti.⁷⁴ Yine H. 26 Zilkade 1201 / M. 9 Eylül 1787 tarihinde Hint elçileri Seyyid Ali Gulâm Han, Şah Nurullah Han ve üç yüz yirmi kişilik maiyetleri, Bağdat'tan İstanbul'a kadar Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Mustafa Ağa mihmandarlığında gelmişti. Elçilik heyeti İstanbul'a ulaştığında da Mustafa Ağa'nın mihmandarlığa devam etmesine karar verilmiş, bu kararda da yolculuk boyunca elçi ve maiyetinin "*hâl ve şânlarına ve etvâr ve refâturlarına muttâli*" olmuş olması etkili olmuştu.⁷⁵

Beraberinde elçi ve maiyeti bulunan mihmandarlar, İstanbul'a birkaç günlük bir mesafeye geldiklerinde mektupla İstanbul'a haber verirler; böylece İstanbul'da elçiyi karşılamak için gerekli hazırlıklar yapılırdı.⁷⁶ Mihmandarlar

71 BOA. AE. SABH. I 67/4648.

72 Emrah Safa Gürkan, "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u", (Çev. Öykü Özer-Ahmet Özer), *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Cilt II.*, Coşkun Yılmaz (Ed.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul: 2015, s. 384.

73 BOA. C. HR. 96/4791.

74 BOA. HAT. 5/154.

75 BOA. C. HR. 5/233.

76 "*Bu def'â gelecek Rusya Orta ilçisinin mihmândârı Ali Ağa kullarının gönderdiği menâzil defteridir. Yevm-i*

tarafından gönderilen bu bilgiler, elçilere Devlet-i Âliyye'nin kudret ve heybetini gösterilebilmesi açısından önem taşıyan karşılama törenlerinin eksiksiz olarak yerine getirilebilmesi açısından önemliydi. Elçiler için alayla gerçekleştirilen karşılama merasiminden sonra elçi, alay ve mihmandarı ile ikamet edeceği konağa götürülürdü. Karşılama alayı elçinin konağına yakın bir yere geldiğinde dağılır; elçiye konağına kadar yalnızca mihmandarı, on kadar divan çavuşu ve divan tercümanı refakat ederdi.⁷⁷

Mihmandarların görevleri misafirleri İstanbul'a getirmekle bitmez, onlar Osmanlı topraklarında buldukları sürece ihtiyaçlarıyla ilgilenirlerdi.⁷⁸ Misafirlerin hizmetleri için aynı anda yalnızca bir mihmandar tayin edilirdi. Osmanlı hükümetince uygun görülmesi durumunda misafiri sınırdan itibaren karşılayıp İstanbul'a kadar getiren mihmandar, görevine İstanbul'da da devam ederdi. Yukarıda da belirtildiği üzere H. 26 Zilkade 1201 / M. 9 Eylül 1787 tarihinde Hint elçileri Seyyid Ali Gulâm Han, Şah Nurullah Han ve maiyetlerine mihmandarlık yaparak Bağdat'tan İstanbul'a kadar getiren Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılardan Mustafa Ağa, İstanbul'a geldiklerinde de tekrar mihmandar tayin edilmişti.⁷⁹ Bununla birlikte misafiri sınırdan İstanbul'a kadar getiren mihmandar, İstanbul'da değiştirilerek yerine yeni bir mihmandar görevlendirilebilirdi. Böyle bir durumda tayin edilecek yeni mihmandar için divandan yeni hüküm çıkardı. Bu bağlamda H. 29 Zilhicce 1154 / M. 7 Mart 1742 tarihli bir belgeye göre İstanbul'a gelen İran elçisine yolda Gedikli Seyyid Mehmed Ağa mihmandarlık yapmışken, İstanbul'a varıldığında Nazif Efendi mihmandar tayin edilmişti. Bu olaydan bir yıl önce gelen bir başka İran elçisinin maiyetinde eşik ağası olarak bulunan bu yeni elçi, önceki gelişinden tanıdığı Nazif Efendi'nin kendisine mihmandar tayin edilmesinden çok büyük memnuniyet duymuştu.⁸⁰ Misafire ülkesine döneceği zaman tayin edilen mihmandar da daha öncekilerden farklı birisi olabilirdi. Mesela H. 1208 / M. 1793-1794 tarihinde gelmiş olan İngiliz elçisini Belgrad'dan İstanbul'a getirmek üzere Dergâh-ı Âli gediklilerinden Yahya Bey mihmandar tayin edilmişken, dönüş yolculuğunda ise İstanbul'dan Bükreş'e kadar yine gediklilerden Ali Ağa mihmandar tayin edilmişti.⁸¹ Böylece özellikle elçi gibi misafirlere, geliş yolculuklarında, İstanbul'da iken ve dönüş yolculuklarında ayrı ayrı mihmandarlar tayin edilebilirdi.

pazar günü Kırk Kilisa'ya yevm-i pazarirtesi Birgos'a yevm-i salı Karışdıran'a yevm-i cehârşenbe Çorlu'ya Yevm-i pençşenbe Silivri'ye yevm-i cuma Büyükkçekmece'ye yevm-i cumairtesi Ayastefanoz'a nüüzül olunacağı mâlûm-ı devletleri buyuruldukda veliyü'n-niâm efendimin hüsn-i himmet-i âliyyeleri üzerimizde sâyebân buyurmaları niyâz-ı kullandırır fi 23 ZA sene 176". BOA. AE. SMST. III. 264/21169.

77 BOA. BEO. A. TŞF. 359/194.

78 Uzunçarşılı, a.g.e, s. 277.

79 BOA. C. HR. 5/233.

80 BOA. HAT. 5/173.

81 BOA. C.HR. 43/2108.

Gazi

Akademik
Bakış

279

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Avrupa tarzı diplomasi modeli benimsenene kadar Osmanlı diplomasi anlayışı gereği elçi vb. misafirlerin yolculukları esnasında ihtiyaçları karşılandığı gibi, bu misafirlerin İstanbul'da kaldıkları süre içerisinde ikamet edecekleri konakların kiralari ve bu konakların mefruşatı da devlet eliyle gerçekleştirilirdi. Misafirlerin ikamet edecekleri konaklarının döşenmesine de mihmandar nezaret ederdi. Bu iş için gerekli malzemeler Mehterhâne-i Âmire ve Matbah-ı Âmire gibi yerlerden temin edilir, eğer gerekli malzemeler buralarda mevcut değilse mirî akçe ile yenilerinin alınması yine mihmandar nezaretinde gerçekleştirilirdi.⁸² Mesela H. 26 Zilkade 1201 / M. 9 Eylül 1787 tarihli bir belgede, Hindistan'dan gelen elçilik heyeti için gerekli konak mefruşatı ve diğer levazımının mihmandar Mustafa Ağa marifetiyle iktizasına göre tertip ve tanzim olunması emredilmişti.⁸³

Sultan, elçi vb. gibi üst düzey misafirler için İstanbul'da kaldıkları süre içerisinde verilen tayinat ve nafaka bahalar da yolculukları esnasında olduğu gibi mihmandarları aracılığıyla verilirdi.⁸⁴ Misafirlerin giderleri için gerekli olan para, mihmandarlara önceden avans olarak verilebildiği gibi harcamalarından sonra da verilebilirdi. H. 5 Şevval 1207 / M. 16 Mayıs 1793 tarihli bir belgeye göre İsveç elçisinin mihmandarı Abdullah Ağa'ya, 1207 Senesi Ramazan ayı muhasebesi olarak günlük seksen akçe verilmesi buyurulmuştu.⁸⁵ Mihmandarlara verilen avansın yetmemesi durumunda belgelendirilmesi koşuluyla eksik olan miktar tamamlanırdı. Mesela H. 27 Cemaziyevvel 1216 / M. 5 Ekim 1801 tarihli bir belgeye göre hacedân-ı divan-ı hümâyundan Osman Efendi'ye mihmandarı olduğu İngilizler için iki bin kuruş verilmiş, fakat Osman Efendi'nin gerek *ber müceb-i defter gerekse hâric ez suret* yaptığı harcamalar üç bin yüz yirmi yedi buçuk kuruş olunca, aradaki bin yüz yirmi yedi buçuk kuruşun mihmandara verilmesi emredilmişti.⁸⁶

Eğer mihmandarlar padişahın huzuruna çıkacak olan bir elçi için görevlendirilmişlerse, huzura kabul günü, elçi ve maiyetinin konağından alınıp saraya getirilmesinden kabulden sonra tekrar ikametgâhına götürülmesine kadar yanlarında bulunurlardı. Mihmandarlar elçilerin sadrazamla görüşmelerinde de, Saray-ı Âsafi'ye gidiş dönüşlerinde kendilerine eşlik ederlerdi.⁸⁷ Huzura kabullerinde veya sadrazamla görüşmelerinde elçilere hilat giydirilirken mihmandarlar da ayrıca taltif edilirdi. Mesela H. 19 Receb 1220 / 13 Ekim 1805 tarihinde, görev süresinin sonunda memleketine dönecek olan Buhara elçisi ve maiyetine hilatler ihsan edilirken, aynı şekilde elçinin mihmandarı Kapıcıbaşı Ali Ağa da bir adet şemseli sof kerrake ile taltif

82 BOA. AE. SSLM. III.217/12722.

83 BOA. C. HR. 5/233.

84 BOA. AE. SSLM. III. 140/8459.

85 BOA. AE. SSLM. III. 121/7396.

86 BOA. C. HR. 25/1203

87 BOA. BEO. A.TŞF. 356/93 b; 359/155.

edilmişti.⁸⁸ Mihmandarlar için yapılan bu taltifler, modern diplomasi öncesinde genelde hilat giydirme şeklinde gerçekleşirken, Avrupa tarzı diplomasinin benimsenmesinden sonra ise rütbe ve nişan şeklinde sürdürülmüştür.⁸⁹

Yabancı devletlerin resmî temsilcilerine İstanbul'da buldukları süre içerisinde sadrazam ve ileri gelen devlet adamları tarafından ziyafet verilmesi de gelenektir. Bu bağlamda sadrazam ve diğer devlet adamları tarafından davet edilen elçilere ziyafet günü ziyafet mahalline gidiş ve gelişlerinde ve ziyafet esnasında -ilgili diğer görevlilerin yanı sıra- yine mihmandarları eşlik etmekteydi.⁹⁰

Osmanlı diplomasisinde görülen elçi iltiması mihmandarlar için de geçerliydi. Buna göre elçiler, hizmetlerinde bulunan görevliler için daha üst düzey bir memuriyete atanmaları ya da üst düzey rütbe ve payelere nail olabilmeleri için aracı olurlardı. Elçiler gerek İstanbul'da buldukları esnada gerekse ülkeden ayrıldıkları sırada mihmandarlarından hoşnut olduklarını bildiren bir arzı divan-ı hümayuna iletir ve arzuhallerinin sonucunda mihmandarları terfi ettirilmesi ricasında bulunurlardı. Elçilerin mihmandar gibi hizmetlerinde bulunan kişiler için bu tür ricaları genellikle yerine getirilirdi. Bu nedenle bir elçiye mihmandar olmak aslında memuriyet açısından da yükselme imkânı anlamına gelmekteydi. Benzer bir durum H. 29 Zilkade 1253 / M. 24 Şubat 1838 tarihli bir belgede de görülmektedir. Buna göre ülkesine dönmekte olan Buhara elçisi Balta Kulu Han, Erzurum müşiri Esad Paşa aracılığıyla gönderdiği mektubunda, hizmetinden duyduğu hoşnutluk ve memnuniyeti dile getirerek mihmandarı Dergâh-ı Âli gediklilerinden Hüseyin Bey için ihsan ve inayet ricasında bulunmuştu.⁹¹ Mihmandarlar için iltimas talebi sadece elçi sıfatındaki misafirler için değil diğer üst düzey diğer misafirler için de geçerliydi. Mesela H. 29 Zilhicce 1203 / M. 20 Eylül 1789 tarihli bir belgeden Kalgay Şahbaz Giray ile Nureddin Mübarek Giray'ın, bir yıldan fazla mihmandarlıklarını yapmış olan hademe-i Devlet-i Âliyye'den Abdülkerim Ağa için kapıcıbaşılık payesiyle cizye başbakıkkulluğu veya o payeye denk olan Gelibolu baruthanesi nezaretini talep ettikleri görülmektedir.⁹²

Misafirlere ülkelerine dönüş izni verildikten sonra dönüş yolculuklarında kendilerine refakat etmesi için yeniden bir mihmandar tayin edilirdi. Bu iş için mihmandar talebi misafirlerden de gelebilirdi.⁹³ Kendilerine dönüş için

88 BOA. C.HR.165/8249.

89 BOA. MKT. NZD. 312/32.

90 Kütükoğlu, a.g.m, s. 227.

91 BOA. HAT.781/36560.

92 BOA. AE. SABH. I. 364/25382.

93 "Divân-ı hümayun tercümânı kullarına sâbık Frânsa ilçisi tarafından irsâl olunan bir kit'a tezkereye mazrûf defterin tercümesidir Fi 10 CA Sene 208 ... Esnâ-yı râhda bu dâilerin ve yanında bulunan âdemleri ve ahmâl ve eskâlinin mahalline isâli zımında bir nefer mukdim ve kârgüzâr ve mu'temed ve sadâkatkâr mihmandar tayini..." BOA. HAT.257/14814 B.

Gazi

Akademik
Bakış

281

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

mihmandar tayin edilen misafirler, mihmandarları eşliğinde, belirlenmiş olan gün de İstanbul'dan ayrılırlardı. Eğer bu misafirler elçi iseler ülkelerine dönecekleri gün kendileri için veda merasimi düzenlenirdi. Mihmandarlar yapılan veda merasiminden sonra elçiye sınıra kadar eşlik ederlerdi.⁹⁴

Sonuç

Ziyaret edilen ülkeye yabancı olan diplomatik misafirler için, ilgili devlet tarafından rehberlik edecek ve yol gösterecek olan resmi görevlilerin tayin edilmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle devletlerarası ilişkilerde, diplomatik misafirlere refakat edecek görevlilerin tayin edilmesi, geçmişte çok eski dönemlere dayanan bir diplomasi geleneğidir. Bu gelenek Osmanlı Devleti'nde de devam ettirilmiş ve bu şekilde tayin edilen görevli mihmandar olarak anılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı mihmandarları, rehber veya kılavuz hizmetinde bulunmanın ötesinde, maiyetlerine tayin edildikleri misafirlerin iaşelerinin temin edilmesi vb. gibi görevleri yerine getirerek, misafirlerle ilgili resmi hususlarda kurumlar arası koordinasyon unsuru olarak çalışmışlardır. Devlet-i Âliyye'nin büyüklüğünü temsil ettikleri düşünülen mihmandarların seçimine, üstlendikleri bu hassas görevler nedeniyle özel olarak dikkat edilmiştir. Osmanlı mihmandarlık geleneği, Osmanlı diplomasi anlayışı ve devlet gelenekleri neticesinde şekillenerek, diğer devletlerdeki uygulamalara nazaran bazı farklılıklar arz etmiş, bu ise özgün bir mihmandarlık geleneği doğmasını sağlamıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

BOA. A. DVN. MHM. d. 57.

BOA. AE. SABH. I 67/4648; 143/9593; 245/16377; 297/19975; 364/25382.

BOA. AE. SMHD. I. 72/4772; 103/7280; 107/7650.

BOA. AE. SMHD. II. 117/9863

BOA. AE. SMST. II. 9/832; 47/ 4609.

BOA. AE. SMST. III. 3/134; 264/21169; 316/25391.

BOA. AE. SSLM. III. 3/109; 40/2327; 119/7211; 121/7396; 140/8459; 168/10028; 217/12722; 1119/721.

BOA. BEO. A.TŞF. 356, 359.

BOA. C. AS. 132/5876; 411/17012.

94 H. 11 Muharrem 115 / H. 18 Mart 1742 tarihli bir belgeye göre İran elçisi Hacı Han'a dönüş yolculuğunda eşlik eden mihmandar Çavuşbaşı Mehmed Ağa, elçiyi görev bölgesinin sonu olan Kars sınırına bırakıp dönerken Karahisar-ı Şarki'nin Enderes karyesinde vefat etmişti. Bunun üzerine mihmandarın hayvanları, bölgenin kadısı ve diğer devlet görevlileri nezaretinde sük-ı sultanîde satılarak elde edilen meblağ, geride bıraktığı nakitle beraber merkeze gönderilmişti. BOA. AE. SMHD. I. 72/4772

BOA. C. DH. 153/7647.

BOA. C. HR. 5/233; 20/997; 25/1203; 43/2108; 57/2847; 85/4206; 92/4577; 94/4667; 96/4791; 100/4969; 102/5066; 138/6885; 152/7556; 152/7581; 153/7604; 157/7581; 157/7825; 158/7890; 165/8249.

BOA. C. ML. 618/25495.

BOA. HAT. 1/15; 5/154; 5/173; 243/13638; 246/13856; 257/14814 B.; 781/36560; 781/36583; 833/37561; 1163/46018; 1210/47412.

BOA. İE. HR. 5/467.

BOA. MKT. NZD. 312/32.

Basılı Materyaller

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) II, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı, İstanbul, 1992, C. 2 s. 67, C. 7.

ALİKILIÇ, DüNDAR; *Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004.

AVCI, Casim; *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003.

BOZKURT, Nebi; Mihmandar, *DİA*, C. 30, s. 25-26.

CAN, Mustafa; Sultanın Kapısında: Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler), Gazi Kitabevi, Ankara 2019.

DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 25. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

GENÇ, Reşat; *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara, 2002.

GÜLTEPE, Necati; *Mührün Gücü, İlk Türk-İslam Devletlerinde ve Osmanlılarda Bürokrasi*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2009.

GÜRKAN, Emrah Safa; "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u", (Çev. Öykü Özer-Ahmet Özer), *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Cilt II.*, Coşkun Yılmaz (Ed.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul: 2015, s. 372-399.

İPŞİRLİ, Mehmet; Selânikî Mustafa Efendi, *DİA*, C. 36. s. 357-359.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.; "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması", *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran'a Armağan*, Yıl: XXVIII/1-2, 1989. s. 199-231.

MERÇİL, Erdoğan; *Gaznelilerde Bir Saray Memuriyeti: Resuldârlık, VIII. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, C. II, Ankara 1981, s.703-709.

MERÇİL, Erdoğan; *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat, 2011.

NICOLSON, Harold; *The Evolution of Diplomatic Method*, University of Leicester, Leicester, 2001.

Gazisi

Akademik
Bakış

283

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

NİZAMÜLMÜLK, *Siyasetname*, (Çev. Nurettin Bayburtlugil), Dergâh Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2015, s. 110.

NUHOĞLU, Güller; "Gazneli Devlet Teşkilatı" *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.V, Ankara 2002, s. 286-308.

PAKALIN, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 2*, MEB Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1983.

PALABIYIK, Muhammet Hanefi; *Gazneli Devleti Saray Teşkilatı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.1996.

RICE, Tamara Talbot; *Bizans'ta Günlük Yaşam: Konstantinopolis Bizans'ın Mücevheri*, Özne Yayınları, İstanbul, 2002.

SAK, İzzet; "1736-1741 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 16, 2006, s. 117-161.

SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih-i Selânikî*, (Haz. Mehmet İpşirli) TTK Basımevi, Ankara, 1999, C. I.

ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kamûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317.

TOPAKTAŞ, Hacer; *Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

TURAN, Şerafettin; "1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Hey'eti Masraf Defteri", *AÜDTCF Dergisi*, c. 22, 1964, S. 3-4, s. 273-294.

UYUMAZ, Emine; *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler (XI. Yüzyılın Sonu-XIV. Yüzyılın Başları)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1988.

WERNER, Crailsheimli Adam; *Padişahın Huzurunda: Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, (Çev. Türkis Noyan). Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

Extended Abstract

It is inevitable to appoint officials who will guide diplomatic guests who are foreign to the country visited by the state concerned. For this reason, in interstate relations, appointing officials to accompany diplomatic guests is a tradition of diplomacy with a long history. This tradition was continued in the Ottoman Empire and the officer designated in this way was referred to as a mihmandar. The word "mihmandar" consists of the words "mihman" which means guest in Persian and "dar" which means holder. The word literally means welcoming and hosting guests. As a very old tradition in interstate relations, hosting has been applied in both western and eastern diplomacy. In the Ottoman diplomacy tradition, the officials who supervised the reception of the reputable foreign guests who had come to the Ottoman lands were called as mihmandar. In this context, the mihmandars were appointed to the foreign ambassadors and

Gazi

their retinue, the rulers of the foreign state and the members of the dynasty who came to the Ottoman lands. At this point, the common characteristic of the people whom the mihmandars were assigned to their service was that they were accepted as official guests by the Ottoman State. In the Ottoman Empire, the position of mihmandar was not a permanent state duty. For this reason, the mihmandars were appointed from among the other state officials if needed. Officers from the class of seyfiye, ilmiye or kalemiye could be chosen as an mihmandar. What was decisive at this point was the characteristics of the guest to whom the mihmandar would be appointed for his service. Generally, one of the palace officials and mostly one kapıcıbaşı or çavuşbaşı was appointed.

Special attention was paid to the selection of the hosts since they were thought to represent the Ottoman State before the foreign guests. The persons to be assigned to this task should be intelligent, careful, thoughtful, forward-thinking, capable, competent, loyal and able to carry out this work as desired and will be the ones who will glorify the glory of the Ottoman State. The duty of the mihmandar was carried out in three stages. The first stage included the arrival of the guests from the Ottoman borders to Istanbul. The second phase included the time spent in Istanbul, while the third phase included the return journey to the Ottoman borders. Enough amounts of money were given to mihmandars as an advance to be used in the service of the guests. With this money, essential expenses such as accommodation, foodstuffs, animal feed expenses, lighting expenses and bath expenses etc. of the mihmandar and of the guests to whom the mihmandar was assigned to the service would be covered. Until the adoption of a European-style diplomacy model, the Ottoman diplomacy understanding, envoys etc. guests needs of during their travels were met, and the rents and furnishing of these mansions during their stay in Istanbul were carried out by the state and through the mihmandars. Until the adoption of a European-style diplomacy model, due to the Ottoman diplomatic understanding, the needs of the guests such as the ambassador etc. were carried out by the state and through the mihmandar not only during their travels, but also during their stay in Istanbul such as renting of the mansions that these guests would use and the furnishing of these mansions. While the basic duty of the mihmandars was to ensure the comfort and safety of the guests, they also had implicit duties such as observing the situation and attitudes of the guests.

In addition to providing guidance services, the Ottoman counselors worked as an inter-institutional coordination element in official matters related to the guests by performing tasks such as providing the accommodation of the guests to whom they were assigned. Special attention was paid to the selection of the advisors, who were supposed to represent the greatness of the Ottoman Empire, because of their delicate duties. The Ottoman mihmandar tradition was shaped by the understanding of Ottoman diplomacy and state traditions, and this gave rise to a unique mihmandar tradition for the Ottoman Empire.

Görüş

Akademik
Bakış

285

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Conquest of Cyprus by the Turks: Divergence of the Early Modern Period and Establishment of Status Quo in the Mediterranean

Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi: Yeniçağ'ın Yol Ayrımı ve Akdeniz'de Statükonun Kuruluşu

Emrah NAKI*

Abstract

The victory of the Ottomans at Djerba (1560) and the Great Siege of Malta (1565) were perceived as a serious threat to the West and led the Pope to mobilize the Catholic states to build an alliance against the Ottomans. Although the Malta siege was fended off successfully by the West, it was obvious that the Ottomans would continue their expansion in the Mediterranean. The toppling in 1570 by the governor of Algeria, Uluç Ali Paşa, of the ruler of Tunisia, a vassal of Spain, and his open support for the Morisco revolts in Spain, was the best proof of it. In the face of Ottoman expansion, it did not appear easy to build an alliance which would counter the Turks both on sea and land by incorporating also the Habsburgs' Austrian branch, but at least a Christian fleet could be formed led by Spain and Venice. In this respect, Spain, ruled by Philip II, would obviously not oppose it. The real issue for the Pope was to convince the Republic of Venice, which had a large fleet in terms of sea power. Venice, using its commercial relations with the Ottomans as an excuse, initially opposed the Pope's proposal. However, in the summer of 1570 after the Ottomans had commenced their siege of Cyprus, which was under the domination of Venice, this time it was the Venetians who came up with the proposal of an alliance. Eventually, a Christian alliance (the Holy League) was formed in order to save Cyprus first of all and then to ensure that the Ottomans would no longer be a threat to the West in the Mediterranean. While this study was prepared comparatively from both Turkish and Western sources, rather than describing the anatomy of a war, it examines the relative causes leading to the conquest of Cyprus and their effects.

Key words: Spain, Venice, Papacy, Ottomans, Cyprus

Öz

Osmanlıların Cerbe zaferi (1560) ve Malta Muhasarası (1565) Batı'da ciddi bir tehdit olarak algılandı ve Papa'nın Osmanlılara karşı bir haçlı ittifakı meydana getirilmesi hususunda Katolik devletleri harekete geçirmesine yol açtı. Malta kuşatmasının Batı tarafından başarıyla savuşturulmasına rağmen Osmanlıların ilk fırsatta Akdeniz'deki ilerleyişlerini sürdürecekleri ortadaydı. Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa'nın 1570'de Tunus'un İspanya'ya tâbi hükümdarını devirmesi ve İspanya'daki Morisko isyanlarına açıkça destek vermesi bunun en iyi kanıtıydı. Osmanlı ilerleyişi karşısında, Habsbugların Avusturya kolunu da dâhil ederek hem karadan hem de denizden Türklere karşı saldırıya geçecek bir ittifak gücünün kurulması kolay gözükmesine de en azından İspanya ve Venedik'in başını çektiği bir Hıristiyan donanması meydana getirilebilirdi. Bu hususta II. Felipe'nin yönettiği İspanya'nın muhalefet

Makale Geliş Tarihi: 03.12.2018. Makale Kabul Tarihi: 19.11.2019.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalı, emrahnaki@comu.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-3594-1340

gazi

Akademik

Bakış

287

Cilt 13

Sayı 25

Kış 2019

etmeyeceği ortadaydı. Papa için asıl mesele deniz gücü bakımından büyük bir donanmaya sahip olan Venedik Cumhuriyeti'ni ikna edebilmektir. Venedik, Osmanlılarla sahip olduğu ticari ve ekonomik ilişkileri bahane ederek Papa'nın teklifine başlangıçta karşı çıktı. Fakat Osmanlıların 1570 yazında Venedik hâkimiyetindeki Kıbrıs adasını kuşatmaları üzerine bu sefer ittifak önerisi ile sahneye çıkan Venedikliler oldu. Neticede öncelikle Kıbrıs'ı kurtarmak ve Osmanlıları Akdeniz'de Batı'ya karşı bir tehdit unsuru olmaktan çıkarmak adına bir Hristiyan ittifakı kuruldu. Bu çalışma, Türk ve Batılı kaynaklarla karşılaştırmalı olarak hazırlanmış olup bir savaşın anatomisinden çok, tarafları savaşa götüren sebepler ve sonuç ilişkisi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İspanya, Venedik, Papalık, Osmanlılar, Kıbrıs.

Introduction

The Siege of Malta by the Ottomans in 1565 was embarked upon in order to prevent attacks on the North Africa coast where Muslim populations were living and on Muslim traders, as well as to ensure the safety of pilgrims going to Egypt by sea and from there to Mecca, but it was perceived as a threat to the independence of all Christianity, primarily the Papacy, Venice and other Italian states. A large-scale siege such as this, which can be regarded as a milestone for Catholic Europe, could be repulsed by the defenders with a little bit of luck. The crucial factor in avoiding the fall of the island was the failure of the Ottomans to capture its fortress, which was heavily fortified with the latest engineering developments.¹

If the Turks captured the island of Malta for use as a base due to its strategic position, they would be able to mount campaigns with the aim of dominating firstly the Italian territories of Naples, Sardinia and Sicily, then under the domination of Spain, followed by the Balearic Islands in the western Mediterranean and the coasts of Spain. Thus, by cutting the military, economic and commercial links between the Kingdom of Spain and its territories in Italy, the rule of Philip II over this region could be ended. Also, it would be easier for the Ottomans to conquer the islands of Cyprus and Crete held by Venice, isolated in the Eastern Mediterranean, and also the coastal fortresses in Mora and Albania. Despite the failure of the siege, it was obvious that this bold threat by the Ottomans would be repeated in coming years. At this point, building an army of the Holy League to face the Turks was inevitable for the Catholic West. To this end, the highest echelons of the Catholic Church came up with the idea of forming a Christian army comprising all Catholic nations, as it was in the past, and counter-attacking the Ottomans on the ground in Hungarian territories and from the sea on the eastern coast of the Adriatic.²

1 Anrew Hess, *Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyıl Akdeniz'inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, Transl. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul 2010, pp. 119-122.

2 Luciano Serrano, *La Liga De Lepanto Entre España, Venecia Y La Santa Sede (1570-1573): Ensayo Historico A Base De Documentos Diplomaticos*, Junta Para Ampliación De Estudios E Investigaciones Científicas Escuela Española En Roma, Tomo I, Madrid 1918, pp. 28-29.

Quest for an alliance in the West against the Ottomans

Pope Pius IV, the religious and spiritual leader of the Catholic Church, died on December 9, 1565 a few months after the end of the siege of Malta and was replaced by Michele Ghisleri, who was elected Pope Pius V on January 8, 1566. Yearning to canonize and preserve Catholicism against its Muslim and Protestant enemies, Pius V, with the religious diligence he embodied, recalled the spirit of the Medieval crusades. In this way, a new holy alliance attempt to mount a crusade was revived.³

The French did not respond to the call of the Pope as they saw their ally the Ottomans as a counter balance against Spain in European power politics. The German Emperor Maximilian II was also indifferent as he had previously learned on many occasions that any attempt against the Ottoman forces through Hungarian territories would not succeed. Moreover, at that time he was trying to find ways to renew the existing ceasefire with the Turks. Venice, on the other hand, an important entity in terms of sea power, did not want to risk its economic relations considering the trade volume it had with the Ottomans, and hence adopted the principle of neutrality. Otherwise, any diplomatic break with the Ottoman Empire might encourage the Turks to direct their military power toward the territories of Venice in the Levant. This would risk the Venetians losing their trade colonies in the eastern Mediterranean, notably the islands of Cyprus and Crete. According to the Venetians, preserving trade zones in the east such as Cyprus and Crete was as essential as Malta, not only for Venice but also for all Christianity.⁴

The peace between Venice and the Ottoman Empire had begun with a treaty signed in 1540 but sporadic events caused by pirates were enough to shake relations with Venice. In addition, there were Ottoman paşas who were trying to benefit from the situation, unwilling to see tensions lowered in the eastern Mediterranean. Not refraining from applying pressure on the sultan, these paşas were hoping to capture easy and valuable booty by conquering domains of the Republic of Venice in the Levant. But Venice, instead of being part of an alliance that would incur the wrath of the Ottomans, sought grounds for an agreement by visiting the Ottoman council for the sake of lowering tensions.⁵ Eventually, in order to ward off the risk of a possible war diplomatically, Venice succeeded in renewing the peace treaty with the Ottoman Empire on June 25, 1567.⁶

3 Roger Crowley, *Empires of the Sea: The final Battle for the Mediterranean 1521-1580*, Faber and Faber, London 2009, p. 202.

4 Serrano, *La Liga De Lepanto...*, pp. 30, 35, 37.

5 Tommaso Bertelè, *Venedik ve Kostantiniyye: Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri*, Transl. Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, p. 116.

6 Maria Pia Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına: İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, Transl. Elis Yıldırım, TTK, Ankara 2011, p. 137

Among all anti-Ottoman elements, it was known for a long time that the Venetians were not to be trusted in a possible alliance, to the extent that in a manuscript titled *Viaje de Turquía* (Voyage to Turkey) presented to Philip II of Spain in 1557, it was stated as following that the Venetians were traitors, even though they were Catholic: *These ambassadors* (Venetian ambassadors) *every month send the reports they receive from Venice to the Grand Turk. If the Grand Turk is on a cruise, the report is conveyed to his deputy. The report says: 'The King of Spain, for whatever reason, is in such and such place, with this number of people; the king of France is in such and such place, with this number of people; at the end of the clash that side won; the Pope is busy with this issue; so-and-so prince revolted.'* In this way, the Grand Turk is informed about every hidden thing about us.⁷ However, the fact that France and the Austrian branch of the Habsburgs could not be included in the alliance was clarified. Therefore, although the Venetians were untrustworthy, it seemed impossible to stop the Ottoman forces in the Mediterranean without the massive sea power of Venice.

The only country which could change the balance of power in the Mediterranean by joining an alliance such as that designed by the Pope was Spain. However, there were significant obstacles in front of Pope Pius V to convince Philip II. Due to the Protestant revolts which broke out in the Netherlands in 1568, Philip II was still busy with the Low Countries. On the other hand, in the same way that it did not help Spain in Djerbe (1560), Venice had also overlooked the fall of Fort St. Elmo on Malta. Furthermore, as he was continuing the lucrative Levant trade without being at odds with the Ottomans, there was insufficient reason for Philip II to accept such a draft alliance in which Venice would also be included. Then the Morisco revolts, which broke out in the south of Spain, led Philip II to shift his entire attention to the Mediterranean. The Moriscos had been asking for help from the Ottomans for nearly 70 years. At the beginning of the 1570s, Selim II had ordered Algeria to give military aid with troops and weapons to the Moriscos. Sokollu Mehmet Paşa, who was then head of the Ottoman bureaucracy, had explicitly requested from the French king to use Toulon as a base. However, the Ottoman aid that was promised to the Moriscos⁸ did not exceed a force of 400 gunmen sent by Uluç Ali Paşa, governor of Algeria,⁹ because at the same time, Cyprus, which was held by Venice, was on the agenda of the Ottomans. It was for the moment impossible for the Ottoman Empire, which had prioritized preparations for the conquest of this island, to prepare a large fleet and run to help the Muslims in the Iberian Peninsula. Yet, the Imperial Council (Divân-ı Hümâyün) ordered Uluç Ali Paşa to hasten, without negligence, to assist the needy Muslims with the forces he had in hand.¹⁰

7 Cristóbal de Villalón, *Türkiye Seyahati (Viaje de Turquía)*, Transl. Yeliz Demirören, Erko Yayıncılık, İstanbul 2011, p. 319.

8 Crowley, *Empires of the Sea...*, pp. 208-210;

9 Hess, *Unutulmuş Sınırlar...*, p. 128.

10 BOA, MD, 9 Nr., Hk. 204.

A large-scale fleet could not be sent but Uluç Ali Paşa succeeded in 1570 in overthrowing the king of Tunisia, who was a vassal of Spain, by taking advantage of the Morisco revolts which erupted in the south of Spain and spread in a short time to a wider area.¹¹ However, the fortress of Halq al-Wad (La Goletta) was still in the hands of the Spanish and it would continue to support the security of maritime traffic in the Strait of Sicily against a possible attack by Ottoman forces.¹²

Birth of the Holy League as a result of the Ottoman Campaign on Cyprus

Looking at developments in Tunisia, there were now signs that the Ottomans, if the conditions allowed, would at the earliest opportunity continue their expansion in the Mediterranean and the first target would be the island of Cyprus. The Venetians, on the other hand, believed that they had succeeded in protecting their economic and military benefits in the east by renewing peace with the Ottomans in 1567. It would soon be understood this was not the case.

On November 3, 1567, the questions that Kubad Cavus in Venice asked to Michele Membré, dragoman of the Republic of Venice, revealed the real intentions of the Ottomans. Membré was a crafty man who immediately conveyed to the Senate the questions of Kubad Cavus about the revenues coming from Cyprus, the sea and land power of Venice, and the ability of Venice to counter-attack in a possible battle.

On the other hand, beginning from 1567, the arrest of an increasing number of Ottoman spies on the islands of Tremiti¹³ and Cyprus was another sign of impending war. The ringleader behind this espionage network was probably Yosef Nasi, who was also accused of inciting the war on Cyprus and who played an important role in organizing an undercover network on the Aegean islands prior to the war. Furthermore, Nasi, who had been held responsible for the fire in the Arsenal of Venice in 1569, was declared a *persona non grata*¹⁴ by the Venetians.¹⁵

According to the Spanish writer of chronicles Córdoba, on the night of September 23, a 600 feet-high fortification wall and a monastery blew up as a result of the gunpowder igniting inside the ammunition store at the Arsenal of Venice, facing the island of Murano in the lagoon of Venice, and the timber used in building galliots (small galleys) was dispersed all over the sea.

11 H. G. Koenigsberger, "Western Europe and The Power Spain", *The Cambridge Modern History*, V. 3, Ed. R. B. Wernham, Cambridge University Press, London 1971, p. 252.

12 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, C. 3, Part I, TTK, Ankara 2009, p. 29.

13 An island belonging to Venice in the Adriatic.

14 Person not appreciated.

15 Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına...*, pp. 134, 137.

Gazi

Akademik
Bakış

291

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

According to the authorities of Venice, the Ottomans were responsible for the attack, which targeted their sea power, and they wished to avert the intervention of the Republic of Venice in the attack they would soon make on the island of Cyprus.¹⁶

Joseph Nasi, who was known as the “Great Jew” and had a powerful influence on the dignitaries of the state, was the sworn enemy of Sokollu Mehmet Paşa according to Gerlach. He won the love and trust of the sultan and was appointed by Selim II as ruler of several islands including Naxos in the Aegean Sea.¹⁷ It was impossible for Nasi, whose greatest ambition was to rise to the top levels in the Ottoman Empire, to be a paşa or rise in rank unless he converted to Islam, as he was descended from the Jews who fled the Inquisition in the Iberian Peninsula and took shelter in the Ottoman Empire. Therefore, similar to the Danubian Principalities, he demanded from the sultan a place by the sea and he thus became the Duke of Naxos. In 1569, the French ambassador mentioned Cyprus’ bustling Nasi, and wrote that the Great Jew wanted to become king of the island, which would be a tributary to the Ottomans, or the ruler of it until his death.¹⁸

We do not know how much Nasi was influential in the background of leading the Ottomans to take on the conquest of Cyprus. More valid reasons for the conquest attempt were to provide security for pilgrims to Mecca traveling by sea between Alexandria and Istanbul, to safeguard commerce against the raids of pirates from Mesina and Malta, to avert possible attacks from Venetian sea power on the island, whether in times of war or peace, and to protect shipments of arms to the Ottomans, who controlled the ports of the Eastern Mediterranean.¹⁹ According to the Turkish authorities, Cyprus was a safe port for Maltese and Venetian pirates who showed up in Cyprus and the Eastern Mediterranean and posed a threat to Palestine, Syria and the coasts of Anatolia.

Furthermore, Cyprus was an island to which the rebels and criminals in the Ottoman Empire fled and took shelter. Above all, in the event that Christian states waged war against Ottoman territories on the coast of the Eastern Mediterranean, it would be highly suitable as a military base as it was right in the center. Aside from this, the local Orthodox elements of Cyprus who had been under Catholic Venetian rule for nearly eighty years wanted the island

16 Luis Cabrera de Córdoba, *Felipe Segundo, Rey de España*, Tomo Segundo, Madrid 1876, pp. 29-30.

17 Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, C. 1, Transl. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, p. 142.

18 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, Transl. Nilüfer Epeçeli, C.3, İstanbul 2005, p. 128.

19 Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü 1-Ahbâr*, Dördüncü Rükün, C. I, TTK, Ankara 2009, pp. 444a-444b; also see. Feris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Künhü 1-Ahbâr’ında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmet Devirleri(I. Cilt)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000, p. 116.

to be ruled by the Ottomans. This was because the Venetian authorities, to protect their coasts against the Ottomans, were continuously increasing the tax burden on the poor peasants under the pretext of defense expenditures.²⁰

According to an intelligence report submitted to Philip II of Spain in the winter of 1570, there was extraordinary preparation in the shipyards of Istanbul. Philip II, who was aware of developments in the Ottoman Empire by means of his spies in Ottoman territories, learned that the Ottomans were about to launch a large fleet into the Mediterranean in the spring of 1570. In the report it was stated that a total of 304 ships including 190 galliots and four barges of the *çektiri*²¹ class had been launched and cannons and ammunition were loaded. Their destination was Cyprus.²²

Despite all these preparations, which continued throughout the winter, Sokollu Mehmed Paşa was trying in the beginning of 1570 to distract them by telling the Venetian *bailo* Barbaro that they would protect their rights on the island of Cyprus in the event that the tax was increased from 3000 to 4000 gold.²³ By continuing diplomatic and commercial contacts with Venice in Istanbul, the Ottomans managed to conceal their true intentions so successfully that it was not until February 6 that Barbaro understood the real situation.²⁴ Consequently on March 28, 1570, Kubad Cavus, adviser on Venetian affairs to the Imperial Council, arrived in Venice with the sultan's orders and it was not necessary for the Ottomans to hide their real intentions any more. Transfer of the island of Cyprus was officially requested by the Ottomans. This demand not only annulled the peace treaty; it was also the first war in the history of relations between the Ottoman state and Venice which was officially announced.²⁵

The request of the Ottoman Empire left the Venetian Senate in a dilemma. Cyprus was the richest colony of Venice; a unique territory that kept alive the state's treasury with the revenues it provided and the commercial rights it enjoyed. It was the most important base for the presence of Venice in the Mediterranean basin and its commercial expansion into Syria, Anatolia and Egypt. This bold request led to a dispute about the maritime supremacy of the Venetians. Accepting to hand over Cyprus to the Ottoman Empire would also

20 Serrano, *La Liga de Lepanto...*, pp. 39-40; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...*, pp. 10, 13; For information on the pirate ships taking shelter in Cyprus with booty and prisoners captured from Muslim ships in bad weather, see: BOA, MD, 3 Nr., Hk. 267, 268, 385, 386.

21 the galley-type, oared ships.

22 Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 1133, Folio 20.

23 Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, p. 130.

24 Emrah Safa Gürkan, "Desinformación y Rumores en Estambul en el Comienzo de la Guerra de Chipre (1569-1570)", *Si Fuera Cierta? Espías y Agentes en la Frontera (Siglo XVI-XVII)*, Çev. Daniel Montalvo Mena, Edi. Gennaro Varriale, Universidad de Alcalá Servicio de Publicaciones, España 2018, s. 53.

25 Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına...*, p. 138; Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, Transl. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, p. 198.

pave the way for the delivery of other colonies such as the islands of Corfu, Cephalonia, Cythera and Crete in a similar manner. On the other hand, in the event of choosing to fight an army as large as that of the Ottoman Empire, trade with the Levant would be interrupted and defense expenditure would impose a serious burden on the treasury. However, this was unimportant compared to the possibility of losing the island. The Venetians were divided into two factions: those who acknowledged war as the only way to save the honor and future of the Republic and merchants favoring peace who accepted giving away Cyprus, hoping in exchange for some compensation in Ottoman territories such as Albania and Dalmatia or commercial concessions. As a result, the proposal of the supporters of war was accepted by a majority.²⁶

Again according to a Spanish report, in the March of 1570 a French-flagged ship which had sailed from Marseilles anchored in Crete. It was carrying 5000 harquebusses as well as swords to transport to Anatolia. Learning this, the Venetian officials arrested all the crew and seized the goods. In the same report it was stated that the Imperial Navy (Donanma-yı Hümâyûn) would set sail from Istanbul on April 23. Previously it had weighed anchor to go to Cyprus on March 25 in order to prevent Venetian assistance; also, 20,000 cavalry under the command of the governor of Rumeli would be shipped from the province of Karaman to Cyprus.²⁷

In the report of another Spaniard, Andrea Gasparo Corso, Philip II was informed that the number of Ottoman troops to land on the Island of Cyprus would be nearly 40,000 and Selim II had 160 galleys prepared for the Cyprus Campaign. Gasparo stated that Sokollu Mehmed Paşa was against the Cyprus Campaign. The Grand Vizier Sokollu Mehmed Paşa, whom he called the Grand Paşa, told the sultan that this campaign would break the peace with Venice and lead to an alliance between Spain, a fierce foe of the Ottomans in the Mediterranean, and Venice. As a result, they would confront the Ottomans with a bigger navy than the Imperial Navy. Instead of Cyprus, Sokollu Mehmed Paşa argued for an advance on Halq al-Wad, held by the Spanish, which was critical for the domination of Tunisia.²⁸

Against the militarist stand of the Ottoman Empire, Venice applied immediately to the Pope to save Cyprus. Thus, Pius V, who had been seeking grounds to build a holy league since the Siege of Malta, grasped the opportunity that had come his way. Looking after its own interests, Venice, which until now had turned a deaf ear to the proposal of a military alliance, was now begging the Pope to mediate for the intervention of an actor like Spain against the Ottomans, who had taken action against its fortresses in the Levant. It was

26 Serrano, *La Liga De Lepanto...*, pp. 42-43.

27 AGS, 1133/20

28 Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 487, Folio 73.

obviously a race against time. The naval forces of Spain, which were already stationed in Naples, Sardinia and Sicily for defense, could be mobilized to help the Venetian fleet protect Cyprus. Moving in this direction, Don Luis de Torres, a Spaniard of Malaga origin who was acknowledged as an esteemed priest in the Vatican, was sent by the Pope to the Spanish palace with the title of legate in order to convince Philip II.²⁹

The Pope's envoy arrived in Spain in May and knew the difficulties of convincing Philip II to accept the call for an alliance while the Protestant Uprising in the Low Countries and the Granada-based Morisco Revolts were still continuing. Furthermore, running to the help of Venice at that moment would mean a heavy financial burden that would be hard to overcome for his country. However,, Uluç Ali Paşa's military activities in North Africa supporting the Moriscos and his taking of Tunisia was proof that Philip II would not be able to stay out of Mediterranean power politics for long. Not responding to the call by using the Morisco and Protestant uprisings as an excuse would be inviting the threat of having the Ottomans knocking on the door of Spain. By accepting to join an alliance with Venice, Philip II sought to turn the situation in his favor. His thinking was that after dealing with the Cyprus issue he could attack Algeria, Tunisia and Tripoli, repel the Turks from North Africa, and prevent the Ottoman navy from sailing out beyond the Aegean. Even though the proposal for an alliance was accepted by the war council of Spain, it was obvious that the negotiations would be long-term.³⁰

By the time the Papal legate arrived in Spain, the preparations for war in the Ottoman Empire was continuing full steam. According to Selânikî under the command of Piyale Paşa, the third vizier who was appointed as commander (serdar) of the navy, and the Chief Admiral (Kaptan-ı Derya) Muezzinzade Ali Paşa, the Imperial Navy, composed of 84 fully-equipped galleys and bastardas, had weighed anchor from the port of Beşiktaş on April 6, 1570 in advance to provide security for part of the sea route to Cyprus. Twenty days later, the Fifth Vizier Lala Mustafa Paşa, who was appointed as commander for the conquest of Cyprus, departed the Bosphorus for Cyprus in the middle of May along with 224 vessels of the cektiri class carrying horses, weapons and cannons.³¹

The elements of the navy, which was separated into three groups, gathered at Rhodes on June 5.³² The Imperial Ottoman Navy then stopped at the port of Phoenicia to transport troops from Anatolia. After waiting about 20

29 Serrano, *La Liga De Lepanto...*, pp. 47-50.

30 Serrano, *La Liga De Lepanto...*, pp. 52-57, 62.

31 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Haz. Mehmet İpşirli, C. I, TTK, Ankara 1999, pp. 77-78; The number of ships of the cektiri class given by Selânikî is the same as the number in the Spanish report numbered "AGS, 1133/20".

32 Şerafettin Turan, Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar, *Belleten*, TTK, C. 22, p. 88, Ankara 1958, p. 576.

Gazi

Akademik
Bakış

295

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

days for the Anatolian troops to arrive, the navy anchored near Larnaca on the southeast coast of Cyprus. From there, land forces commanded by Lala Mustafa Paşa advanced on the castle of Nicosia and besieged it. Meanwhile, Piyale Paşa was with the navy busily preventing ships coming to the aid of the Venetians and in transporting troops from the provinces of Aleppo and Damascus to the island. The Ottomans were aware of the preparations of the Christian navy. Erring on the side of caution, Piyale Paşa had sent five galiots/kalyatas to Cretan waters to gather information. According to the intelligence, they learned that Habsburg fleets had not yet joined the Venetian navy and the Venetian fleet in Kandiye, suffering from disease, was unable to move anywhere.³³ The Ottomans, acting with the comfort of being far from the Christian threat, finally seized Nicosia castle after 44 days of intensive fighting.³⁴

The fall of Nicosia Castle was followed by the seizure of Limassol and Larnaca and then the siege of Famagusta Castle, another foot of the Cyprus Campaign, was embarked upon.³⁵ Famagusta was not located on a plain but on a rocky hill. According to Bishop Ragazzoni in Famagusta, "it could be harassed neither by mines nor axes." As the land was very stony, the Ottoman sappers had a hard time in digging trenches. Instead, barricades were built from logs and sandbags and cannons to batter the walls were placed on artificial hillocks; but as the city's cannons were well situated, the Ottomans were in a lower position than the walls and continuously suffered losses. Ottoman cannons were so ineffective against the walls that in Venice they were saying that "out of four thousand cannon shots, not even one Christian was hit; only a pig and a mule was shot." After obtaining no result for about thirteen days and since the season was ending; Lala Mustafa Paşa lifted the siege to continue in the spring. To spend the winter he moved the camp three miles back from the walls.³⁶ Piyale Paşa was responsible for defending the sea approaches and the Imperial Navy commanded by Muezzinzade Ali Paşa returned to Istanbul. He was expected to return to assist with the Famagusta siege when the sea season opened the following year. The commander who spent the winter in Famagusta was busy with preparations for the siege. During that period, he had troops and ammunition shipped to the island by barge, trenches dug, and towers erected.³⁷

33 Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2017, p. 153.

34 Selânikî, p. 78; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfârî'l-Bihâr (Deniz Seferleri Hakkında Büyüklere Armağan)*, Haz. İdris Bostan, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2008, 111.

35 Turan, *Lala Mustafa Paşa*..., p. s. 577.

36 The cannons that the Ottomans used in the siege ranged from 50 lbs to 120 lbs in diameter; some were gigantic with a size of 180 lbs (pounds). Alessandro Barbero, *İnebahtı: Üç İmparatorluğun Savaşı*, Çev. Erdal Turan, Alfa, İstanbul 2016, pp. 312-313.

37 Turan, *Lala Mustafa Paşa*..., p. 577.

As for the West, no conclusion was reached for eight months concerning the alliance and the fall of Nicosia had to be accepted. The Pope gathered cardinals Granvela, Pacheco and Don Juan de Zúñiga in the name of Spain and Miguel Soriano in the name of Venice. Eventually, the ongoing negotiations over the Holy League came to an end and in the meeting at the renowned St. Peter's in Rome, an agreement was reached. According to this, the parties agreed on 200 galleys, 100 ships, 50,000 infantry, and 4500 cavalry to be sent. However, as the cost of this alliance was 600,000 escudos a month, the disagreement over how to split the expenses was still ongoing. While the Venetians did not want to pay more than one fourth, the Spanish king also did not agree to pay more than half.

The Pope, who was not making the same effort for the financial responsibility of the alliance, intended to pay less. After embarking on the military preparations, problems related to the payment would be removed. As Don Juan was appointed as commander of the land and naval forces, the Pope used his authority to have Marco Antonio Colona appointed as the second commander. Setting to work immediately, Philip II had a large number of galleys, ships and vessels constructed during the winter and provided a total of 26,000 mercenaries including 8000 Spanish and 8000 Italian. Furthermore, he ordered his captains to meet with the regents and ministers and provide machines, equipment, ammunition, and provisions, whatever there was, from Sicily, Naples and Genoa for the war. In this way, all the preparations would be completed in a short time and in the event the alliance did not materialize, all these sources and forces would be used to retake Algeria.³⁸

The main reason why Spain found the proposal of an alliance with Venice attractive upon the Pope's request was no doubt the presence of Uluç Ali Paşa, governor of Algeria, in Tunisia. Even though during the negotiations the Spanish had accepted that the fleet of the alliance was to move to save Cyprus first, they actually wanted to destroy the forces of Uluç Ali Paşa in North Africa. Uluç Ali Paşa, posing a threat to all ships operating on behalf of Spanish allies or Spain, overtly displayed the reasons for the Spanish to think like this³⁹ to the extent that in June 1571, Uluç Ali Paşa was preparing to go to Istanbul to convince the sultan to organize a campaign to Halq al-Wad, which remained the incomplete foot of the campaign in Tunisia. His endeavors showed that he was on the same side as Sokollu Mehmed Paşa, who wanted to advance to Halq al-Wad instead of Cyprus. At that moment, a fleet comprising of 24 galleys under his command identified via his watchers four Malta-flagged galleys which were sailing with wheat they had loaded from the port of Licata in

38 Córdoba, *Felipe Segundo...*, pp. 86-87.

39 Emilio Sola Castaño, *Uchali: El Calabrés Tiñoso, o el mito del corsario muladí en la frontera*, Ediciones Bellaterra, Barcelona 2010, p. 175.

Gazi

Akademik
Bakış

297

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Sicily and attacked them. During the clash, which lasted about two hours, one of the galleys managed to escape to Cape Passaro while the other three were captured with their booty and taken to Algeria.⁴⁰

While the parties of the alliance were busy with preparations of the fleet, the Imperial Navy comprising 184 ships set sail toward Cyprus in the beginning of April 1571 to prevent the Venetians reaching there before the Ottomans and to reinforce the siege of Famagusta. This time, Second Vizier Pertev Paşa was the commander of the navy. In the meantime, before Lala Mustafa Paşa took the offensive on the castle of Famagusta, Ottoman reinforcements reached Cyprus on time and unloaded the required provisions and ammunition.⁴¹

While this was happening on the Ottoman side, the Rome Agreement which formalized the Holy League was announced to the public by the Pope on May 24, 1571. The Ottomans were aware of movements in the Mediterranean. After the siege of Famagusta was reinforced by the Chief Admiral, the number of ships in the Imperial Navy reached 250 along with ships from Alexandria, the islands of Rhodes and Chios, as well as Anatolia and Algeria.⁴²

At that time, part of the Venetian fleet was in Corfu and the other part was in Crete. Vigilant to prevent possible Venetian help reaching Famagusta, which was under siege, the Ottomans were at sea in the Mediterranean in order to strike at the Venetian fleet, islands giving logistical support to it, and the coasts of Dalmatia and Albania. Pertev Paşa first attacked Chania by landing troops around Souda. Then, he entered the waters of Mora and struck the islands of Cythera, Zante and Cephalonia. Against the heavy assaults by the Ottomans in the Adriatic, Sebastiano Veniero, the Venetian commander in Corfu, saw the dangerous consequences of staying there and escaped on July 23 with his nearly 60 ships to Messina, where the ships of the alliance would gather.⁴³

Lala Mustapha Paşa began the assault on the Castle of Famagusta beginning from May 15. Although the attacks were conducted from trenches dug by sappers from every direction up to the foundations of the castle, for exactly two and a half months they were repelled every time, and the conquest did not occur. During these advances the Ottomans suffered such great losses that they claimed the lives of nearly 10,000 soldiers as a result of the detonation of gunpowder laid by the defenders under the earth filling the ditches while they were digging sewers. On July 31, however, eventually the defense broke down and the Ottomans captured the castle.⁴⁴

40 Fray Diego de Haedo, *Topografía e Historia General de Argel*, La Sociedad de Bibliófilos Españoles, Vol I., Madrid 1927, pp. 353-354.

41 Selânikî, p. 81; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî 'Esfârî'l-Bihar*, p. 112.

42 Cesareo Fernandez Duro, *Armada Española*, Tomo II, Museo Naval, Madrid 1972, p. 133.

43 M. Cavid Baysun, "Lepanto", *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C. 7, İstanbul 1993, p. 40.

44 Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî 'Esfârî'l-Bihar*, pp. 112; Forthe transcription from Künhü'l-Ahbâr

According to the Spanish naval historian Duro, the number of soldiers that the Ottomans lost in the assault on Famagusta was 50,000. As the sea route was held by the Ottomans, difficulty in obtaining provisions and ammunition was the main factor in the surrender of the defenders, who were not able to endure the siege. The reason why Marco Antonio Bragadino, commander of the castle, was taken prisoner and tortured by cutting off his ears and nose was possibly the high losses on the Ottoman side. As if that were not enough, the defeated commander was forced to carry earth to fill the ditches and kiss the earth every time he passed in front of Lala Mustafa Paşa. In the end, he was flayed alive and after being filled with straw, his corpse was hung from the mast of a galley where the pirates could see before it was taken to Istanbul.⁴⁵

With the capture of Famagusta, the ground offensive was over and Lala Mustafa Paşa, who transferred administration of the island to *beylerbeyi* Muzaffer Paşa, eventually returned to Istanbul on September 15, 1571 in triumph.⁴⁶

The conquest of Cyprus ended the colonial regime for the peasantry on the island. Ragazzoni wrote, "By escaping from the battlefield, laying down their arms and leaving them behind, the Cypriots acted treacherously". However, the Venetians' execution of the order to take shelter in the city by destroying the produce of the peasants, who were mostly farmers, aroused rage and led the peasants to take shelter in the mountains by robbing from their landlords, who they already hated due to centuries of exploitation. When the conquest of the island by the Ottomans was over, the people harboring in the mountains without hesitation began to engage in bargaining for surrender. Coming down from the mountains when they were informed that the public would not be enslaved and their religion would remain intact on condition that they paid a poll tax (*cizye*), a tax imposed on non-Muslim citizens, the peasants accepted to be ruled by the Ottomans.⁴⁷ Without losing time, the Ottomans engaged in a policy of increasing the population of Turks on the island by sending decrees to the Karaman, Dulkadir and Greek provinces of Anatolia on September 21, 1571.⁴⁸

The jubilation of the Ottomans did not last long. Even though the parties of the Christian alliance were too late to help the defenders in Famagusta, the alliance fleet under the command of Don Juan of Austria won a landslide

related to the loss as a result of the inflammation of the gunpowder, see. Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli*...pp. 116-117.

45 Duro, *Armada Española*, p. 133-134.

46 Turan, *Lala Mustafa Paşa*..., p. 577.

47 Barbero, *İnebahtı*..., pp. 289-291.

48 M. Akif Erdoğan, Conquest of Cyprus By the Turks and the First Settlement Project (1570*1571), *Cyprus International Symposium on Her Past and Present*, Number: 9, Publication of Eastern Mediterranean University of T.R.N.C. and Van Yüzüncü Yıl University Of Turkish Republic, Gazi Mağusa 1991, s. 45.

victory against the Imperial Navy in the Gulf of Lepanto on October 7, 1571.⁴⁹ According to information given by Setton based on the book "Historia" of Gianpietro Contarini, the Catholic alliance lost 7656 men in the battle including senior officers. On the Ottoman side, 34 flagship captains including the Chief Admiral Müezzinzâde Ali Paşa, 120 galley commanders, 25,000 janissaries, cavalymen, volunteers and galley slaves lost their lives while 3846 Ottoman soldiers were taken prisoner. Around 20,000 Christian prisoners were freed; and 117 galleys and 13 kalyatas together with their ammunition and provisions were seized. During the battle, 80 Ottoman ships were either put out of action or sank.⁵⁰ As a result, the year 1571 was remembered by the Ottomans for this overwhelming defeat, in which the two thirds of their navy was lost, rather than the victory won in Cyprus.

Conclusion

The victory won against the Turks at Lepanto was welcomed with feasting in the West. But just as its success did not compensate for the expenditure, not long after it also caused Spain to be strapped for cash. When the following year the Ottoman Empire made a strenuous effort and succeeded in launching a much bigger fleet than it had lost, the members of the alliance understood that they were not able to deal a last blow to the Turks. Venice, which understood that the loss of a strategic and economically important island like Cyprus was a greater blow than a naval victory, was the first state to ignore the euphoria of victory. Knowing well that hostility with the Ottoman Empire was economically unsustainable and the existing situation could cause the collapse of the spice and cloth trade, Venice turned its back on the alliance and sought reconciliation with the Ottoman Empire. The Ottoman-Venice peace deal signed on March 7, 1573 officialized the fall of Cyprus under the hegemony of the Turks and Venice's leaving the Catholic alliance. This outcome is proof of the expression, 'In international relations, there is no friendship but benefits'. The conquest of Cyprus marked the beginning of a new era in terms of establishing the status quo regarding competition in the Mediterranean. Lepanto, the Tunisian Wars, and the Spanish-English struggle in the Atlantic would be implanted in the memory as full-scale attempts regarding the establishment of a new order.

49 Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Transl. Mehmet Ali Kılıçbay, Vol. 2, İmge Kitabevi, Ankara 1994, p. 518.

50 Kennot M. Setton, *The Papacy and Levant (1204-1571)*, V. 4, American Philosophical Society, Philadelphia 1984, pp. 1059-1060; The Historian Ali states the number of lost ships as 190. For the transcription from Kühnü'l-Ahbârsee Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli...*, p. 117; for its Ottoman copy, also see. Âli, *Kühnü'l-Ahbâr*, p. 445b.

Sources

Archive Documents:

A-Archivo General de Simancas (AGS):

AGS, Estado, Legajo 1133, Folio 20.

AGS, Estado, Legajo 487, Folio 73.

B-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

BOA, MD, 3 Nr., Hk. 267.

BOA, MD, 3 Nr., Hk.268.

BOA, MD, 3 Nr., Hk. 385.

BOA, MD, 3 Nr., Hk. 386.

BOA, MD, 6 Nr., Hk. 565.

BOA, MD, 9 Nr., Hk. 204.

Manuscripts and Chronical Works:

Córdoba, Luis Cabrera de, *Felipe Segundo, Rey de España*, Tomo Segundo, Madrid 1876.

Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, Dördüncü Rûkn, C. I, TTK, Ankara 2009.

Gerlach, Stephan, *Türkiye Günlüğü*, C. 1, Transl. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Haedo, Fray Diego de, *Topografía e Historia General de Argel*, La Sociedad de Bibliófilos Españoles, Vol. I., Madrid 1927.

Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr (Deniz Seferleri Hakkında Büyüklere Armağan)*, Haz. İdris Bostan, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2008.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Haz. Mehmet İpşirli, C. 1, TTK, Ankara 1999.

Villalón, Cristóbal de, *Türkiye Seyahati (Viaje de Turquía)*, Transl. Yeliz Demirören, Erko Yayıncılık, İstanbul 2011.

Examination Works:

Barbero, Alessandro, *İnebahtı: Üç İmparatorluğun Savaşı*, Çev. Erdal Turan, Alfa, İstanbul 2016.

Baysun, M. Cavid, "Lepanto", *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C. 7, İstanbul 1993.

Bertelè, Tommaso, *Venedik ve Kostantiniyye: Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri*, Transl. Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

Braudel, Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Transl. Mehmet Ali Kılıçbay, Vol: 2, İmge Kitabevi, Ankara 1994.

Castaño, Emilio Sola, *Uchalí:El Calabrés Tiñoso, o el mito del corsario muladí en la frontera*, Ediciones Bellaterra, Barcelona 2010.

Crowley, Roger, *Empires of the Sea: The final Battle for the Mediterranean 1521-1580*, Faber and Faber, London 2009.

Gör

Akademik
Bakış

301

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Çerçi, Feris, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmet Devirleri (Vol. I)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000.

Duro, Cesareo Fernandez, *Armada Española*, Tomo II, Museo Naval, Madrid 1972.

Erdoğan, M. Akif, Conquest of Cyprus By the Turks and the First Settlement Project (1570-1571), *Cyprus International Symposium on Her Past and Present*, Number: 9, Publication of Eastern Mediterranean University of T.R.N.C. and Van Yüzüncü Yıl University Of Turkish Republic, Gazi Mağusa 1991.

Goffman, Daniel, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, Transl. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.

Gürkan, Emrah Safa, "Desinformación y Rumores en Estambul en el Comienzo de la Guerra de Chipre (1569-1570)", *Si Fuera Cierto? Espías y Agentes en la Frontera (Siglo XVI-XVII)*, Çev. Daniel Montalvo Mena, Edi. Gennaro Varriale, Universidad de Alcalá Servicio de Publicaciones, España 2018, s. 53.

Gürkan, Emrah Safa, *Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2017.

Hess, Anrew, *Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyıl Akdeniz'inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, Transl. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul 2010.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, Transl. Nilüfer Epçeli, C.3, İstanbul 2005.

Koenigsberger, H. G., "Western Europe and The Power Spain", *The Cambridge Modern History*, V. 3, Ed. R. B. Wernham, Cambridge University Press, London 1971.

Pedani, Maria Pia, *Osmanlı Padişahının Adına: İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, Transl. Elis Yıldırım, TTK, Ankara 2011.

Serrano, Luciano, *La Liga De Lepanto Entre España, Venecia Y La Santa Sede (1570-1573): Ensayo Historico A Base De Documentos Diplomaticos*, Junta Para Ampliación De Estudios E Investigaciones Científicas Escuela Española En Roma, Tomo I, Madrid 1918.

Setton, Kennot M., *The Papacy and Levant (1204-1571)*, V. 4, American Philosophical Society, Philadelphia 1984.

Turan, Şerafettin, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", *Belleten*, TTK, C. 22, Sa. 88, Ankara 1958.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, Vol. 3, Part I, TTK, Ankara 2009.

Görüş

Akademik
Bakış

302

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Osmanlılarda Muzaaf Usul'e Erken Geçilmemesinin Sosyo-Ekonomik Nedenleri

Socio-Economic Reasons of Not Passing Early to Muzaaf Method in the Ottoman

Ahmet Vecdi CAN* -Hakan ALIUSTA** - Aydın BAĞDAT***

Öz

Muhasebenin tarihsel sürecinde bir dönüm noktası kabul edilen Muzaaf Usul**** (çift taraflı kayıt yöntemi) ün, ilk ne zaman kullanıldığı net olarak bilinmemektedir. Ancak bu yöntem 15. yüzyıl sonlarında İtalyan Luca Pacioli tarafından yazılan "Summa Arithmetica" adlı kitabın bir bölümünde açıklanmıştır. Daha sonra bu yöntem matbaanın da yaygınlaşmasının etkisiyle hızla Avrupa'ya, diğer kıtalara ve tüm dünyaya yayılmış olup, günümüzde de halen kullanılmaktadır. Fakat bu gelişmelerin aksine Osmanlı İmparatorluğu bu yöntemi kendi muhasebe sisteminde 19. yüzyıla kadar kullanmamıştır.

Bu çalışmanın amacı, çift yanlı kayıt yönteminin Osmanlı İmparatorluğu ve Türk dünyası tarafından yaklaşık dört asırlık bir gecikmeyle kullanılmaya başlanmasının sosyo-ekonomik nedenlerini incelemektir. Bu inceleme yapılırken Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. ve 20. yüzyıl arasını kapsayan ekonomik ve sosyal durumlarına ilişkin literatür taraması yapılmış, bulgular maddeler halinde sınıflandırılıp analiz edilmiştir. Sonuç olarak çift yanlı kayıt yöntemine erken geçilmeyişinin sosyo-ekonomik nedenleri açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muzaaf Usul, Muhasebe Tarihi, Çift Yanlı Kayıt Yöntemi, Osmanlılarda Muhasebe, Sosyo-Ekonomik Analiz

Abstract

It is not clear when the first use of the Muzaaf Usul (Double Entry Bookkeeping method), which is considered to be a turning point in the historical process of accounting. However, this method is described in a chapter of the book titled "Summa Arithmetica" written by the Italian Luca Pacioli at the end of the 15th century. Later, this method spread rapidly to Europe, other continents and all over the world due to the widespread use of the printing press and is still used today. However, contrary to these developments, the Ottoman Empire did not use this method in its accounting system until the 19th century.

Makale Geliş Tarihi: 13.02.2019. Makale Kabul Tarihi: 03.05.2019.

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İşletme, acan@sakarya.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-1105-144X

** Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi, (Sakarya Üniv. Doktora Öğrencisi) haliusta@sinop.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-6301-6339

*** Öğr. Gör. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, (Sakarya Üniv. MYO) aydinbagdat@sakarya.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-0183-9866

**** Muzaaf Usul, "borçlu hesap tutarı kadar alacaklı hesap tutarı olması" şartı ve usulüdür. İsmail Otar, "Muhasebede "Muzaaf Usul" L. Pacioli'den Önce Var Mıydı?-1", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:28, 2005,s.97.

Görüş

Akademik Bakış

303

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

The aim of this study is to examine the socio-economic reasons of why double-entry bookkeeping method was started to be used by Ottoman Empire and other Turkish countries about four centuries later. During the examination, literature review

was done regarding the economical and social situation of Ottoman Empire including the period between 16th and 20th centuries, and the findings were be classified and analyzed. As a result, the possible socio-economic reasons why double-entry bookkeeping method wasn't used earlier are explained.

Key Words: Muzaaf Method, Accounting Histoy, Double Entry Bookkeeping System, Accounting in the Ottoman Empire, Socio-Economic Analysis

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olduğu düşünülen muhasebenin ilk olarak nerede ortaya çıktığı net olarak bilinmemektedir. İktisat ve muhasebe tarihçileri, muhasebenin insanlar arasındaki ticaret ve hesaplaşma ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıktığını, hatta yazı ve rakamların da bu ihtiyaç nedeniyle icat edildiği ve geliştiğini ileri sürmektedirler.¹

Yapılan araştırmalar sonucu elde edilen bulgular muhasebenin bilinen tarihini antik Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarına (Sümer, Asur, Babil) kadar (MÖ 4000) götürmektedir. Daha sonra bu uygarlıklardaki gelişmeler zaman içerisinde göçler, ticaretin gelişmesi, deniz aşırı seferler gibi nedenlerle eski İran'a, Yunan'a (örneğin, ilk bankacılık faaliyetleri), Roma'ya ve asırlarca sonra da ortaçağ İtalya'sına aktarılmıştır.² Bu gelişim ve aktarım sürecindeki temel faktörün ise ticaretin artışı ile birlikte iktisadi hayatın düzeyindeki yükselme olduğu söylenebilir. Diğer açıdan bakıldığında da iktisadi hayatın gelişiminin yine sağlam bir kayıt düzeni ile var olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle muhasebe ve iktisat tarihinin etkileşim içinde olduğu da ifade edilebilir.³

İlkçağda yazının bulunması ile beraber ticari hayatta kayıt tutma düzeninin yerleşmeye başladığı, ortaçağda ise gelişen ve büyüyen ticari hayatın gereksinimlerine cevap vermek amacıyla muhasebenin geliştirilmeye çalışıldığı ve 15. yüzyıl sonrasında ise çift yanlı kayıt tutma yönteminin tüm dünyaya yayılmaya ve kullanılmaya başladığı, muhasebenin bilimsel bir şekilde ele alındığı bilinmektedir.

Sümer uygarlığına kadar giden⁴ Türk tarihine bakıldığında muhasebeye ilişkin ilk belge bir Uygur Türk'ü olan Yusuf Has Hacip'in kaleme aldığı Kutad-

1 Ahmet Vecdi Can, "Luca Pacioli Muhasebenin Babası mıdır?", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:12, 2007, s.2.

2 Richard Brown, A History of Accounting and Accountants, Routledge, New York 1968, s.16-40; Göksel Yücel, "Muhasebenin Çağlar Boyunca Gelişimi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:XI, Sayı: 1, 1982 ,s.218-220.

3 Oktay Güvemli, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Osmanlı İmparatorluğuna Kadar - 1*. Cilt, Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı Yayını, İstanbul 1995, s.103-104.

4 Vecihe Hatiboğlu, "Türk Tarihinin Başlangıcı", *Türkoloji Dergisi*, Cilt:VIII, Sayı: 1, 1979, s. 29-52.

gu Bilig'dir. Eserde muhasebe ve işlemlerine ilişkin terimlerin ve sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir.⁵ Çift yanlı kayıt yöntemini ise Osmanlı Devleti ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kullanmaya başlamıştır.⁶ 1860'lı yıllara kadar kendine özgü (merdiven sistemi) kayıt yöntemi kullanan Osmanlı Devleti, Tanzimat'tan sonraki modernleşme ve yenileşme hareketleri neticesinde çift yanlı kayıt yöntemine uyum sağlamak durumunda kalmıştır. Osmanlılarda, bu yönteme ilişkin kitaplar ilk olarak Ermeni okullarında okutulmaya başlanmış ve ilk öğreti kitapları da Ermenice olarak basılmıştır. Tanzimat sonrasında Fransa'da açılan Osmanlı Okulu ve Paris'e gönderilen 200 Türk genci tarafından çift yanlı kayıt yöntemine ilişkin Fransız muhasebe kitapları ve muhasebe öğretisi Osmanlı'ya getirilebilmiştir.⁷ 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası ise çift taraflı kayıt yönteminin Osmanlılarda kullanımına öncülük eden başarılı bir örnek olarak gösterilebilir.⁸

1. Muzaaf Usul'ün Ortaya Çıkışı

14. yüzyılda Akdeniz'de deniz ticaretinin gelişimi ve İtalya'da başlayan Rönesans hareketleri sonucunda meydana gelen ticari canlılık Cenova, Floransa, Venedik gibi şehir devletlerinde işletmelerin büyümesine, diğer ülkelerde şubeleşmeye başlamasına neden olmuştur. Bu durum muhasebe işlemlerinde daha ileri kayıtlama ve raporlama tekniklerine olan ihtiyacı ortaya çıkarmış ve çift taraflı kayıt yönteminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Matbaanın bulunması ile birlikte bilginin hızla geniş kitlelere ve uzaklara ulaşabilmesi sonucunda da bu yöntem kısa zamanda İtalya'dan önce Avrupa'ya sonra diğer kıta ve ülkelere yayılmıştır.

Büyük Alman şair ve filozofu Goethe tarafından "insan dimağının en mükemmel icatlarından biri"⁹ olarak ifade edilen bu yöntemin ilk olarak ne zaman ve kim tarafından kullanılmaya başlandığı yani asıl mucidinin kim olduğu yönünde muhasebe tarihçileri görüş ayrılıklarına sahiptirler. Fakat 1494 yılında Luca Pacioli tarafından bir matematik kitabı olarak Venedik'te kaleme alınan "Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita" adlı eserin bir bölümünde, çift taraflı kayıt yönteminin ortaya konulması açısından sistemin başlangıcı da bu kitaba ve yazarına dayandırılmaktadır. Kitap esasında Venedik'te 200 yılı aşkın süredir kullanılan bir yöntemin anlatımıdır ve yazar

gazi

Akademik
Bakış

305

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

5 Ahmet Vecdi Can vd., "Kutadgu Bilig'de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik İle İlgili Beyitler ve Güncel Yorumu", *Muhtav Dergisi*, Sayı:2, 2012, s.68-100.

6 Osmanlılarda çift taraflı kayıt yönteminin kullanımına ilişkin örnek arşiv belgesi EK 1'de yer almaktadır.

7 Oktay Güvemli, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi- Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 3.Cilt*, İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası Yayını, İstanbul 2000, s.321-322,407.

8 Oktay Güvemli -Mehmet A. Kaya, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılın Ortalarında Muhasebe Düşüncesindeki Büyük Değişim – 1839-1885", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmacıları Dergisi*, Sayı:9, 2015, s.52.

9 Can, a.g.m., s.2.

da bu yöntemin mucidi olduğunu iddia etmemiştir.¹⁰ Zira bu yöntemin ilk örneklerine 1300'lü yıllarda rastlanmaktadır.¹¹

Pacioli tarafından "Venedik Metodu" olarak da adlandırılan yöntemin dünyaya yayılmasına sağladığı katkı açısından kitap, muhasebe tarihi açısından önemli bir yayın olarak kabul edilmektedir. Pacioli'nin kitabında bu yöntemi anlatmasına zemin hazırlayan sebepleri ise şu şekilde sıralanabilir;

- İyi bir matematik zekasına sahip olması ve bunu geliştirmek adına dönemin ünlü matematikçilerinden ders alması¹²
- Yaşadığı şehrin (Venedik) döneminin en önemli ticaret ve sanat merkezlerinden biri olması
- Genç yaşlarda bir tüccar (Rompiani) yanında çalışmaya başlaması ve ticari hayat hakkında yetiştirilmesi¹³
- Ticari işlerin yürütülmesi sürecinde birçok belgenin ve bilginin birikmesi ve bunların bir kaynak kitap olarak toplanma isteği
- Bir süre kilise rahibi olan Pacioli'nin, kendi gelir ve giderini merkezi otoriteden bağımsız bir şekilde yapan güçlü mali kilise yapısını bilmesi

İlgili dönemde Luca Pacioli'ye kadar olan süreçte çift taraflı kayıt yönteminin kısmen de olsa bazı işletmeler tarafından kullanımına dair bulunan kanıtlar ve bu konu ile ilgili yazılan eserler ise şunlardır.

Tablo 1: Çift Taraflı Kayıt Yönteminin Pacioli'ye Kadar Gelişimi

Yıl	Yazar veya Kurum	Kanıt veya Eser
11211	Floransalı bankerler/İtalya	Bankerlerin kayıtlarında müşteri hesapları arasında çapraz girişler bulunmuştur. Bölgedeki ilk oluşumlar olarak değerlendirilmektedir. ¹
11296	Rinerio ve Bolda Fini Kardeşler/ İtalya	Defter kayıtları borç ve alacak şeklinde çapraz girişlidir. Defter çift taraflı girişin çoğu unsurunu içermektedir. ²
11299	Farolfi Şirketi/İtalya	Şirket kayıtlarında borç ve alacaklar yanyana yerleştirilmiş değildir ancak biri diğerinin altındadır. Nakit işlemlerinin haricindeki çoğu işlemlerde çapraz eşleşmeler vardır. ³
11340	Cenova Belediyesi /İtalya	Belediye sendika hesaplarına ait kayıtlarda borçlar sayfanın sol, alacaklar sağ yanında gösterilmiştir. ⁴

10 Mazhar Hiçşaşmaz, *Muzaaf Muhasebe Usulünün Kurucusu Luca Paciolo Eseri ve Tesisleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1958, s.27.

11 Oktay Güvemli - Batuhan Güvemli, "Osmanlı Devlet Muhasebesinde Kayıt Düzeni ve Defter Sistemi", *Muftav Dergisi*, Sayı:9, 2015, s.21.

12 Can, a.g.m., s.6.

13 Can, a.g.m., s.5.

11363	Abdullah İbni Muhammet İbni Kiya el-Mazandarani	Risale-i Felekiye der İlm-i Siyakat adlı eserde çift taraflı kayıt yönteminin temel esasları ve uygulaması yer almaktadır. ⁵
11383	Datini Şirketi /İtalya	Şirket defterlerinin bazılarının ilk sayfaları borçlu işlemlere, ikinci sayfaları alacaklı işlemlere ayrılmıştır. ⁶
11395	Medici Bankası /İtalya	Banka defterlerinde bazı hesaplar borçlu ve alacaklı olarak kullanılmıştır ⁷
11406	Donado Soranzo & Brothers Şirketi /İtalya	Şirket büyük defterlerinde çift yanlı kayıtlar yer almaktadır. ⁸
11458	Benedetto Cotrugli	Della Mercatura e del Mercante Perfetto (Ticaret ve Mükemmel Tacir). Bu kitap çift taraflı kayıt yönteminin çoğu özelliğini açıklamaktadır fakat kitap 1573'e kadar basılamamıştır. ⁹
11494	Luca Pacioli	Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalità (Aritmetik, Geometri, Oran ve Orantının Özeti)

Osmanlılarda kullanılan Merdiven Yönteminin izlerine ise ilk olarak Abbasi Devleti'nde (750-1258) rastlanmakta olup yöntem gelişimini İlhani Devleti'nde (1251-1353) tamamlamış, Osmanlı Devleti'nde (1299-1922) olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Merdiven Yöntemi ile çift taraflı kayıt tekniğinin birçok ortak özelliği de bulunmaktadır. Bu açıdan merdiven yönteminin tek taraflı ve çift taraflı kayıt yöntemi arasında karma bir yöntem olduğu ifade edilebilir.¹⁴

2. Osmanlılarda Muzaaf Usule Erken Geçilmemesinin Sosyo-Ekonomik Nedenleri

Anadolu'nun İtalyan kent devletleri ile olan ticareti 11. yüzyıla kadar gitmektedir. Bizans Devletine bağlı olan İstanbul ve Anadolu limanlarıyla başlayan ticaret¹⁵, 15. yüzyılda Anadolu ve İstanbul'un Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle de devam etmiştir. Hatta İtalyan kent devletlerinden Venedik ve Cenova Osmanlılarda ilk elçi bulunduran ve ilk ticari kapitülasyonları elde eden devletler olmuşlardır. Buna rağmen bu devletlerde kullanılan kayıt yöntemi Osmanlıya neden geçememiştir. Çok uzun bir varlık sürecine, çok kültürlü bir sosyal yapıya, çok büyük bir coğrafi alana ve gelir gider hacmine sahip olan bir devlette bu sorunun cevabını tek bir nedene dayandırmak gerçekçi olmayacaktır.

14 Oğuzhan Aydemir - Mehmet Erkan, "Merdiven Kayıt Yöntemi ve Günümüz Muhasebe Sistemi", *Muftav Dergisi*, Sayı:1, 2011, s.127.

15 David Jacoby, "Italian Trade in Anatolia, 11th - 13th Centuries", *Cultural Encounters In Anatolia In The Medieval Period: The Italians In Anatolia During 12th - 15th Centuries*, *Sempozyum*, 2016, s.4.

Araştırmanın bu bölümünde Osmanlının çift taraflı kayıt yöntemine 19. yüzyıla kadar neden geçmediği sosyo-ekonomik açıdan incelenmiş olup ortaya çıkan nedenler açıklanmıştır.

2.1. Ticarete Azınlıkların Etkin Oluşu

İlhanlı ve Selçuklu iktisadi yaşamında Türk girişimciler zamanla etkin duruma gelmişlerse de Osmanlı ticaretinde çoğu zaman azınlıklar egemen olmuştur.¹⁶ Osmanlılarda yaşayan gayrimüslimler askerlikten muaf olmalarının avantajıyla genellikle esnafılık ve ticaretle meşgul olmuşlardır. Kuyumculuk, sarraflık, bankacılık, hekimlik ve mimarlık gibi işler genellikle azınlıklar tarafından yürütülmüştür. Limanlardan gerçekleştirilen dış ticaret yine Avrupalı tüccarlar ve azınlıklar tarafından yapılmıştır. Kapitülasyonların sağladığı ayrıcalıklar ve Batılı devletlerin korumacı politikaları azınlıkları ekonomik açıdan da iyi duruma getirmiştir.¹⁷

1912 yılında İstanbul'da kayıtlı 40 özel bankerin hepsi de gayrimüslimdi ve bunlar halkın ekonomisini, hatta günlük yaşam koşullarını etkilemede büyük rol oynamışlardır.¹⁸ Osmanlı ticaretinde bu denli etkin olan azınlıkların Osmanlının yükselme döneminde Avrupa'da gelişen çift taraflı kayıt düzeninden esinlenerek değişik dillerde defterler tuttukları bilinmekte fakat bu defterlerden bugünlere ulaşan bulunmamaktadır. Bu nedenle ne şekilde kayıt tuttukları bilinmemektedir.¹⁹ Osmanlının son dönemlerinde ise İngiliz sermayesi ile 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası, kuruluşundan itibaren çift taraflı kayıt yönteminin uygulanmasında öncülük yapmıştır. Daha sonra İstanbul'da Galata tüneli için kurulan yabancı sermayeli şirkette de çift taraflı kayıt yöntemi başarı ile uygulanmıştır.²⁰ Yine Osmanlı'nın dış borçlarını yönetmek üzere yabancılar tarafından Osmanlı bankası öncülüğünde kurulan Düyun-ı Umumiye ve Tütün Rejisi Osmanlı İmparatorluğu'nda çift yanlı kayıt tekniği kullanan sanayi şirketlerinin ilk örneklerinden biridir. Düyun-ı Umumiye'yi yöneten yabancıların birisi tuzla tekel gelirlerine ait, öteki de tütün tekel gelirlerine ait iki şirket kurdukları ve bu şirketlerin muhasebelerini Fransızca çift yanlı kayıt yöntemine göre tuttukları bilinmektedir.²¹

16 Güvemli, a.g.e., 1995, s.73.

17 Yelda Demirağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları", *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:13, 2002, s.19-21.

18 Halil İnalıc -Osman Okyar, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Meteksan, Ankara 1980, s.42 ve Charles Issawi, "The Transformation of the Economic Position of the Millets in the 19th Century" (Eds. Bernard Lewis-Benjamin Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Sayı:2, 1982, s.261'den Demirağ, a.g.m., s.22.

19 Oktay Güvemli, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Tanzimatına Kadar - 2. Cilt*, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 1998, s.72.

20 R.Şebnem Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çift Taraflı Kayıt Yöntemine Geçişin Sebepleri ve Sonuçları: Kapitalizme Doğru İlk Adımlar", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:VIII, Sayı:1, 2016, s.206.

21 Oktay Güvemli vd., "Osmanlı İmparatorluğunda Çift Yanlı Kayıt Yönteminin XIX. Yüzyılın

Sonuç olarak, ticarete etkin olmalarına rağmen gayrimüslimlerin sermayelerini Osmanlı'nın aşırı müdahaleci yapısı nedeniyle şirketleşmeye dönüştüremedikleri ve batı dillerinde tuttıkları mali defterleri de yine bu yüzden gizlemiş olabilecekleri düşünülmektedir. Bu durumun azınlıkların çift taraflı kayıt yöntemine ilişkin tecrübelerinin Osmanlı ticari hayatında yaygınlaşamamasına ve Osmanlı'nın çift taraflı kayıt yönteminin kullanımına daha erken geçememesine neden olduğu düşünülmektedir.

2.2. Mali İşlemlerdeki Devletçi Yapı

Muhasebe iktisadi tarih ile birlikte gelişince alışverişe dayalı muhasebe kaydı da doğmuş ve gelişmiştir. Fakat bu gelişme Türk ve İslam topluluklarında yerini kısa sürede devlet muhasebesine bırakmıştır. Batılı toplumlarda ise devlet ve işletme muhasebesinin birlikte geliştiği, işletme muhasebesindeki gelişmenin bazen daha hızlı olduğu gözlenmiştir.²² İnalçık'a göre bu durum yani Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sistemi ve onun temel ekonomik ilkeleri Yakın Doğu'nun imparatorluklarında antik çağlardan beri hâkim olan geleneksel devlet ve toplum görüşünden kaynaklanmaktadır. Müslüman bir devlette, daha önceki devletlerde olduğu gibi, toplumun bütün sınıfları ve tüm iktisadi kaynakları, hükümdarın gücünü korumak ve desteklemekle yükümlüdür. Bu amaca ulaşmak için tüm siyasi ve sosyal kurumlar ve her türlü ekonomik faaliyet devlet tarafından düzenlenmiştir.²³

Osmanlıların ilk mali teşkilatı I. Murat zamanında kurulmuştur²⁴. Merkezi ve eyalet maliyesi olarak ikiye ayırabileceğimiz mali teşkilatlanma da her ikisi de örgütlenmenin en tepesindeki baş defterdarlığa bağlıydı.²⁵ Merkezde olduğu gibi eyaletlerde de maliye daireleri, muhasebeciler bulunmakta²⁶ ve muhasebe işlemlerine ilişkin defterler tutulmaktaydı. Ambar muhasebesine ilişkin muhasebe icmal defterleri bunlara örnek olarak verilebilir.²⁷ Mali yapısında her ne kadar taşra defterdarlıkları varlığını muhafaza etse de, bunlara ilişkin gelir

İkinci Yarısında Bir Sanayi İşletmesinde İlk Kez Uygulaması -Tütün Rejisi Örneği," *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:11, 2016, s.197-200.

22 Güvemli, a.g.e., 1995, s.41.

23 Halil İnalçık, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic History, The Tasks of Economic History*, Cilt:XXIX, Sayı:1, 1969, s.97.

24 Âşik Paşazâde: *Tarih-i Âli-i Osman, Ali Bey Neşri*, İstanbul, 1332'den İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.319

25 Halit Çiçek, "Osmanlı İmparatorluğunda Mali Bunalım, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:6, 2000, s.56.

26 Uzunçarşılı, a.g.e., 1988, s.328-329.

27 Temel Öztürk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ambar Muhasebesi: Trabzon Örneği (1724-1729)", *MUFTAV Dergisi*, 2012, s.165; Temel Öztürk, "Trabzon Warehouse Director Osman Effendi's Expenditure Schedule (1743-1746)", *III International Conference on Luca Pacioli in Accounting History-III Balkans and Middle East Countries Conference on Accounting and Accounting History*, İstanbul, 2013, s.133-143.

ve gider kayıtları merkez maliyesinde bulunuyor, taşra dâhil devletin tüm gelir ve gideri en üst düzeyde merkezden kontrol ediyordu. En uzak eyaletleri dahi denetim altında tutacak bu seviyede uzmanlaşmış bir mali sistemin oluşumu XVII. yüzyılın ortalarında tamamlanmıştı.²⁸ Bu sistem içerisinde, hatasız ve düzenli tutulan, gelir-gider bilgilerini detaylı şekilde yansıtan ve verdikleri bilgilerle etkili bir denetim aracı olarak örnek gösterilebilecek muhasebe icmalleri merkeziyetçi yapının mali yönetim ve denetiminde önemli bir unsur olmuştur. Merkezi tüm devlet gelir giderlerini en uç noktalara kadar bu şekilde denetleyebilme kabiliyeti yönetimin siyasi otoritesine de güç kazandırmıştır.²⁹

Çoğu Ortadoğu devletlerinde olduğu gibi Türk devletlerinde devlet muhasebesi işletme muhasebesinden önce gelişme göstermiştir. Bu gelişme verginin alınması ve harcanmasına dayalı devlet muhasebesi biçiminde olmuştur.³⁰ Osmanlılarda her zaman merkeziyetçi bir mali örgütlenme benimsenmiş olduğundan herhangi bir eyalet kendi gelirlerini toplayıp bunu harcamak yetkisine nadiren sahip olmuştur.³¹ Bu anlayış sebebiyledir ki Osmanlı Devleti kurulduğundan beri kendi kurumlarını korumuş ve 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edilinceye kadar mali örgütlenmesinde yeniliklere genellikle kapalı kalmıştır.³²

Osmanlıların mali işlemlerindeki merkeziyetçi yapı içerisinde gereksinim duyulan devlet muhasebe kayıt ihtiyacı da zaman içinde geliştirilen Merdiven yöntemi ile karşılanmıştır. Devletin kayıt ihtiyacı bu şekilde giderilirken devletçi ve gelenekçi iktisadi politikalar sonucu büyüyemeyen özel kesim işletmelerinin de gelişmiş bir muhasebe sistemine ihtiyaçları olmamıştır. Dolayısıyla kamu ve özel kesim muhasebe sisteminde çift taraflı kayıt yöntemini ortaya çıkaracak bir zemin oluşmamıştır.

2.3. Kısıtlayıcı İktisadi Politikalar

Ticaretin insanlık tarihi kadar eski olduğu, dinlerin de ticarete ilişkin öğretilerinin olduğu bilinen bir gerçektir. İlk insan ve ilk peygamber Adem (a.s.)'den son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kadar çoğu peygamberin ticaretle meşgul oldukları kaynaklarda nakledilmektedir.³³ Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'in de peygamberlik gelmeden önce Mekke'de ticaret yaptığı zaman

28 Mehmet Genç – Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler I-II*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul:2006, s.15'den Temel Öztürk, "Osmanlılarda Malî Denetim Aracı Olarak Muhasebe İcmal Defterleri: Trabzon Örneği", *Bilgi*, Sayı:56, 2011, s.212.

29 Öztürk, a.g.m., s.228.

30 Güvemli, a.g.e., 1995, s.73-74.

31 Güvemli, a.g.e., 1995, s.40.

32 Adem Çabuk - A.Tarik Saygılı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılın Ortalarında Devlet Muhasebesinde Merdiven Yönteminden Çift Yanlı Kayıt Yöntemine Geçiş", 13. Dünya Muhasebe Tarihçileri Kongresi, 2012, s.168.

33 Muhlis Akar, "İslam'ın Ekonomik Hayata Getirdiği Ticari Ve Ahlakî Prensipler", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt:XXXIX, Sayı:1, 2003, s.65.

zaman ülke dışına ticari amaçlı seferlere çıktığı, peygamberlikten sonrada ticari hayata ölçüler getirdiği, teşvik ettiği bilinmektedir. Diğer yandan ticaretin Müslümanlar için sadece bir geçim unsuru olmadığını, İslam'ın yayılmasına da etkisi olduğunu, İslam dininin de ticareti teşvik ettiğini bilmekteyiz.³⁴ Ülgener, doğu ekonomilerinin modern anlamda gelişimine engel olan sebepler sıralanacak olsa İslam'ın serinin en sonunda yer alacağını ifade etmektedir.³⁵

Geleneksel İslam iktisat düşüncesinde fiyatların tekelci eğilimlerin bulunmadığı serbest piyasada oluşması, fiyatlara müdahale edilmemesi bir ideal olarak kabul edilmiş, bunun yanında karşılıklı rızaya dayanan ve adil fiyat ilkesi benimsenmiştir. Bunun yanında üreticiyi ve tüketiciyi de koruyacak tedbirler de getirilmiş, bilhassa tüketiciyi aldatacak davranışlardan kaçınılması emredilmiştir.³⁶

Osmanlı Devleti İslâm geleneğine bağlı olarak ticaret serbestisini bir ilke olarak benimsemiş, bilhassa transit ve dış ticaretin geliştirilmesini amaçlamıştır. Buna ilaveten tekelci eğilimlerin güçlenmesini, üretici ve tüketiciyi zarara uğratacak durumların ortaya çıkmasını engellemek için bir denetim mekanizması da oluşturmuştur. Osmanlı fiyat politikası da büyük ölçüde İslâm iktisat ilkelerinin ve fiyat politikasının bir uygulaması şeklinde olmuştur. İslam iktisadındaki eksik rekabet şartlarında fiyatlara müdahale (Narh) edilmesi gerektiği ilkesi Osmanlı iktisat düşüncesi ve tatbikatında büyük bir yere sahip olmuştur. Osmanlı siyaset yazarları narhın halkın refahı için gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa "Ahvâl-i narh kitapta yoktur. Bey'u şira rızay-ı tarafeyn ile olmalıdır" gerekçesiyle narh sisteminin uygulanmasını bir süre için durdurmuştur. Fakat bu kısa dönem içinde büyük fiyat artışları görüldüğünden yeniden narh sistemine dönülmüştür. Bunun dışında narh klasik dönem Osmanlı tarihinde fiyat politikasının esasını teşkil etmiştir.³⁷ Fakat tespit edilen fiyatlar ile esnaf ve tüccarlara tanınan kâr haddi %5 ile %15 arasında kalmış, daha fazla kâr sağlamak sıkı ceza tehdidi ile engellenmiştir. Buna ilaveten hububat ve diğer gıda maddeleri gibi ekonominin büyük bir bölümünü oluşturan ürünlerde kâr hem daha düşük, hem de daha sıkı denetimlidir. Bu derece düşük bir kâr oranı ile de sermaye büyüklüğü çok sınırlı kalmıştır.³⁸

Osmanlı ekonomisinde sanayi ürünleri piyasasının arz tarafı da ahilik³⁹ ilkelerine dayalı İslâm esnaf birliklerinin bir devamı olan esnaf teşkilatı tarafın-

34 Akar, a.g.m., s.58.

35 Sabri F. Ülgener, *Zihniyet ve Din, İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Derin Yayınları, İstanbul 2006, s.84.

36 Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt:XLIII, Sayı:1-4, 1987, s.113-116.

37 Tabakoğlu, a.g.m., s.117-122.

38 Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötügen Yayınevi, İstanbul 2002, s.75.

39 Türkiye Selçuklularında esnaf teşkilâtına Ahi, Osmanlı Devleti'nde ise Lonca (15. yüzyıl sonlarından 18. yüzyıl ortalarına kadar) ve Gedik (18. yüzyıl ortalarından 20. yy. başlarına kadar) denilmektedir.

dan düzenlenmekteydi. Bu birlikler esnaf ve tüccarın işsiz kalmaması ve aşırı üretim buhranlarının önlenmesi amacıyla “ihtiyaca göre üretim” fikrini tatbik etmeye çalışıyorlardı. Bunun için dükkân sayısı, üretim araçları (iş aletleri ve tezgâh adedi) sayısı sınırlandırılmıştır. Esnaflığa giren genç mesleğinde uzmanlaşmadıkça ve zamanı doldurmadıkça yükselemez ve ayrı dükkân açamazdı. Esnaf memurların kadro sistemine benzer gedik usulüne tabiydi. İhtiyaç duyuldukça yeni kadrolar ihdas edilir, böylece ticaret kesiminin aşırı büyümesi engellenirdi. Eğer gerçekten ihtiyaç varsa kendiliğinden açılan dükkânlar kapatılmaz onlar da kadroya geçirilirdi. Esnafın birbirlerinin üretim ve satış sahaları dışına taşmaları yasaktı. Sorunlarını kendi içinde çözebilen özerk bir yapıya sahip olan esnaf birlikleri bazı alış ve satış tekelleri imtiyazlarına sahiptiler. Fakat bu durum hak sahiplerine fiyatları istedikleri gibi ayarlama imkânı vermiyor aksine devletin üretimi, mübadeleyi ve fiyatları daha etkin bir şekilde denetlemesini sağlıyordu.⁴⁰

İslam dininin toplumsal düzenin sağlanmasıyla ilgili bireye yüklediği görev ve sorumluklar özellikle muhasebenin temel kavramlarından “Sosyal Sorumluluk Kavramı”yla, Bakara suresinin 282. ayeti ile küçük – büyük tüm vadedi ve ticari işlemlere getirilen yazılma (kayıt) ve belgelenme mecburiyeti ise “Tarafsızlık ve Belgelendirme Kavramı”yla örtüşmekte, yine aynı ayetin tefsirinde “Tam Açıklama” ve “Önemlilik” kavramlarının izlerine rastlanmaktadır.⁴¹ Kuran’ın, borçların yazılı olarak kaydedilmesi ve ticaret işlemlerinin önemini vurgulaması bir muhasebe sistemine duyulan ihtiyacın da altını çizmektedir.⁴²

Osmanlılarda tımar sistemiyle tarım sektörü üzerinden başlamak üzere tüm üretim faktörleri üzerinde kontrol sağlanması, ihrac yasakları, narh uygulamaları, kâr sınırlaması, müsadere sistemi, lonca sistemi ve gedik uygulamaları şahısların sermaye birikimine ve aşırı zenginleşmelerine imkân vermemiştir. Batı’da sanayileşme süreci merkantilist dönemde oluşan sermaye birikimi üzerinde yükselirken Osmanlı Devleti, sermaye birikimi önündeki bu tedbirleri klasik dönem boyunca sürdürmüştür.⁴³

Netice itibarıyla İslam dininin ticareti ve kayıt tutmayı teşvik ettiğini, bununla birlikte eksik rekabet şartlarının oluşmaması ve halkın tekelci eğilimlerden korunması için bazı denetim mekanizmalarının getirildiğini ve Osmanlı Devleti’nin de İslami geleneğe bağlı olarak bu kuralları benimsediği görülmektedir. Halkın refahı için konulan bu kuralların ve uygulanan diğer gelenekçi iktisadi politikaların özel kesim işletmelerinde sermayenin birikmesine, işlet-

40 Tabakoğlu, a.g.m., s.123-124.

41 A. Vecdi Can, “Bir Ayetin Işığında İslam Dinin Muhasebeye Bakışı”, *Akademik Bakış*, Sayı:15, 2008, s.1.

42 Amela Trokic, “Islamic Accounting; History, Development and Prospects,” *EJIF – European Journal of Islamic Finance*, Sayı:3, 2015, s.2.

43 M. Halis Özer, “Klasik Dönem Osmanlı İktisat Düşüncesinde Sermaye Birikimine Bakış,” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:44, 2014, s.14.

melerin büyüyüp gelişmesine engel olduğunu, nadiren olmuş olan sermaye birikimlerinin de büyük çaplı yatırıma dönüştürülemediğini veya gerekli koşulların oluşmadığını söylemek mümkündür. Buna karşılık Avrupa'da feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin yükseliş sürecine girmiş olması, Osmanlı Devleti'nin aksine sermayenin birikimine, büyük ölçekli şirketlerin ve bankacılık sisteminin oluşumuna ve dolayısıyla muhasebe kayıt ihtiyacının gelişmesine yani çift taraflı kayıt yönteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlılarda ise büyüemeyen, esnaf düzeyinde kalan işletmelerin gelişmiş bir kayıt sistemine ihtiyaç duymayacağı ve basit hesaplamalarla faaliyetlerini yürütebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

2.4.Kapitalizme Dayalı Bir Piyasa Anlayışının Olmaması

Serbest piyasa ekonomisi veya serbest girişim ekonomisi olarak da adlandırılan kapitalizm, kısaca feodalizmin dağılmasından sonra ortaya çıkan ekonomik sistem olarak ifade edilebilir.⁴⁴ Kapitalizm (Sermayecilik), 15. yüzyıldan sonra Avrupa'da feodalizmin yıkılmasıyla başlamış, 16. yüzyılda Avrupa'da ticaretin dışa yönelmesiyle gelişmiş, tacirler sınıfının ve makine temelli sanayi üretiminin oluşması ile ilerlemesini sürdürmüştür, Endüstri Devrimi'yle birlikte 19. yüzyılda altın çağına ulaşmış ve etkileri günümüzde de yoğun bir şekilde hissedilmektedir.⁴⁵ Batı toplumlarında gelişen ve yüzyıllarca süren ticari kapitalizm sermaye birikimine neden olurken, klasik dönem Osmanlı toplumunda bir sermayedar sınıfı görülememiştir. Batı ile bu ayrışmanın nedenini, Osmanlı iktisat düşüncesinde ve bu düşüncenin vücut bulduğu iktisat politikalarında aramak gerekir.⁴⁶

Max Weber toplumun ihtiyaçlarının özel işletmeler tarafından karşılandığı yerlerde kapitalizmin var olduğunu ifade etmiştir. Daha açık anlatımıyla rasyonel kapitalist işletme aktiflerini, kâr ve maliyetlerini modern muhasebe yöntemlerine göre hesaplayıp doğrulatan yani bir sermaye muhasebesine sahip olan işletmedir. Weber bu anlamda, kapitalizmin var olabilmesi için rasyonel sermaye muhasebesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷ Osmanlılarda Tanzimat dönemi sonrası özel sektör atılımları nedeniyle kar ve maliyet gibi hususların önem kazanması merdiven yönteminin yetersizliğini ortaya çıkarmış, bu durum çift taraflı kayıt yöntemine geçişi kaçınılmaz hale getirmiştir.⁴⁸

44 Britannica, "Kapitalizm", 25 Mayıs 2018, <https://www.britannica.com/topic/capitalism>

45 Feza Erdendoğdu, "Kısa Kapitalizm Tarihi", 2013, 16 Mayıs .2018, http://www.academia.edu/5389488/K%C4%B1sa_Kapitalizm_Tarihi, s.y.

46 Özer, a.g.m.,s.2.

47 Stanislav Andreski, Max Weber on Capitalism, Bureaucracy and Religion, Allen & Unwin, London 1983, s.109'dan Mustafa Özel, "Avrupa ve Japonya'da Kapitalizm," *Divan İlmî Araştırmalar*, Sayı:13, 2002, s.3.

48 Akçay, Serkan, "Merdiven Yöntemi ve Çift Taraflı Kayıt Yöntemi Ekseninde Devlet Muhasebesinin Gelişimi", *Ulakbilge*, Cilt:5, Sayı:17, 2017, s.1886.

Werner Sombart ise “Der Moderne Kapitalismus” adlı kitabında “Kapitalizm çift taraflı kayıt yöntemi olmadan düşünülemez” tezini savunmuştur.⁴⁹ Sombart bu eserinde kapitalizmin gelişiminde çift taraflı kayıt yönteminin çok önemli bir rol oynadığını ifade etmekte ve sistemi, tüccarın sermayesinin dolanımında hayati bir geçiş olarak düşünmektedir. Çift taraflı kayıt yöntemi ayrıca sermaye kavramının gelişimine ve işletmenin ekonomik faaliyetlerinden sahiplerini ayırmaya imkân tanımaktadır.⁵⁰ Hem sermaye hem de kâr ile ilgili kavramlar kapitalizm için gereklidir ve onlar olmadan sistemin nasıl oluşabileceğini öngörmek de zordur.⁵¹ Neticede hem Weber hem de Sombart kapitalizm ve çift taraflı kayıt muhasebesinin gelişimi arasında yakın bir ilişki olduğunu öne sürmektedir.⁵²

Lenin’e göre ise serbest rekabet üretimin yoğunlaşmasına, sermayenin merkezileşmesine neden olmaktadır.⁵³ Serbest rekabet koşullarında gelişen kapitalizmin işletmelerde sermayenin birikimine ve giderek merkezileşmesine, merkezileşen sermayenin ise büyük ölçekli şirketlerin oluşmasına, muhasebe sistemlerinin gelişimine ve değişimine yol açtığını ifade edebiliriz. Osmanlılarda, kapitalizmin temel unsurlarından olan özel mülkiyetin yeterince erken tesis edilememesi ve özel girişime ait işletmelerin bağlı oldukları esnaf birliklerinin işleyiş sistemindeki kısıtlamalar, özel sektör işletmelerinde yeterli sermaye birikimine imkân tanımamıştır. Esasında bu esnaf sistemi ortaçağ Avrupa’sında da mevcuttu ve lonca benzeri bir sistem uygulanmaktaydı, fakat batı bu sistemi zamanla yıkarak kapitalizme doğru yönelmiştir. Avrupa’daki bu durum Weber ve Sombart’ın da üzerinde durduğu “rasyonel sermaye muhasebesi” kavramının gelişimine neden olmuş, çift taraflı kayıt yöntemi de bu gelişimi sağlayan önemli bir etken olmuştur. Osmanlılarda ise kapitalizme dayalı bir piyasa düzeni oluşmadan bozulan mevcut sistem çökmüştür.⁵⁴ Bu durum kayıt sisteminin gelişim ve değişimine ihtiyaç duyulmamasına neden olmuştur.

Görüş

- 49 Werner Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, Duncker & Humblot., Munich & Leipzig 1924’dan Basil S. Yamey, “The Historical Significance of Double-Entry Bookkeeping: Some Non-Sombartian Claims” *Accounting, Business & Financial History*, Cilt:XV, Sayı:1, 2005, s.77.
- 50 Warwick Funnell, “Distortions of History, Accounting and the Paradox of Werner Sombart,” *ABACUS*, Cilt:XXXVII, Sayı:1, 2001, s.70; Tuğba Uçma, “Çift Taraflı Kayıt Sistemi ve Kapitalizmin Doğuşu: Werner Sombart’ın Sosyo-Ekonomik Perspektifinden”, *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 2010, s.107.
- 51 Jhon Ryan, “Historical Note: Did Double-Entry Bookkeeping Contribute To Economic Development, Specifically The Introduction Of Capitalism?”, *AABFJ*, Cilt:VIII, Sayı:3, 2014, s.92.
- 52 Bruce G. Carruthers, - W. Nelson Espeland, “Accounting for Rationality: Double-Entry Bookkeeping and the Rhetoric of Economic Rationality,” *The American Journal of Sociology*, Cilt: XCVII, Sayı:1, 1991, s.33-34.
- 53 Vladimir İ. Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (Çev. Cemal Süreya), Eriş Yayınları, Ankara 2003, s.19-32.
- 54 Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt:XLIII, Sayı:1-4, 1987, s.123

2.5. Bankacılık Siteminin Geç Oluşması

Bankacılık tarihine ilişkin bulgular incelendiğinde günümüzden yaklaşık beş binyıl öncesine, Sümer ve Babil medeniyetlerine kadar giden tarihi bir süreci vardır. Bu dönemde din adamları güvenilir kişiler, mabetler de güvenilir yerler olarak kabul edildiğinden, insanlar servetlerini emanet etmekteydiler. Din adamları da bunları ihtiyaç sahiplerine borç olarak vermekteydi. Mabet olarak isimlendirilen bu yapılar bilinen ilk banka niteliğindeki kuruluşlardır.⁵⁵ Bu dönemlerde tüccarla aynı anlamda kullanılan bankerliğin ayrı bir meslek olarak ifadesi, sikke basımının başladığı M.Ö. 1. binyılın ikinci çeyreğinde gerçekleşmiştir.⁵⁶

Ortaçağ Avrupa'sında Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile beraber ekonomi daralmaya başlamış, bankerlerin faaliyet alanları sınırlanmış, birçok banker iflas etmiştir. Üstelik Hristiyanlığın yayılma döneminde kilisenin faizi haram gören yaklaşımı da bu ekonomik gerilemeye katkı sağlamıştır. Fakat 11. yüzyılda ortaya çıkan Cenovalı ve Venedikli İtalyan bankerler eski seleflerinin kullandığı tüm bankacılık tekniklerini yeniden canlandırmış, geliştirmiş ve günümüz bankacılığına bir köprü işlevi görmüşlerdir.⁵⁷ 12. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Floransalı tüccarlar bankalara giderek daha büyük fonlar yatırmışlardır.⁵⁸ Ayrıca tüccarlar bankacıları kredileri uzatmak için fonları kullanmakta, iş girişimlerine yatırım yapmakta ve yurtdışında bulunan acentelerin kullanımı için döviz sağlamakta serbest bırakmışlardır.⁵⁹ Sonuç olarak ticarete banka kredilerine dayalı bir fonlama sisteminin ortaya çıkması ticari genişleme için sermaye sağlamıştır ve banka tarafından yönetilen bir yabancı ve yerli fon transferi sistemi ile birlikte, alacak ve borçların ödenmesini kolaylaştırmıştır. Özellikle "Book transfer" veya "cessioni"⁶⁰ uygulaması ile başlayan hesaplar arası para transferi çift taraflı kayıt yönteminin gelişmesine yol açmıştır.⁶¹

Modern anlamda ilk bankalar 1609'da Hollanda'da Amsterdam Bankası ve 1637'de İtalya'da Venedik Bankası adıyla kurulmuştur.

Görüş

Akademik
Bakış

315

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

55 Mehmet Başar - Metin Coşkun, *Bankacılık Uygulamaları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2006, s. 21.

56 Erkan İldiz, *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik*, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul 2013, s.1

57 İldiz, a.g.e, s.333.

58 J. Edgcumbe Staley, *The Guilds of Florence. Methuen and Co, U.K 1906*, s.172'den Alan Sangster, "The Genesis of Double Entry Bookkeeping", *The Accounting Review*, Cilt:XCI, Sayı:1, 2016, s.305.

59 Margaret Winslow Hall, "Early Bankers in the Genoese Notarial Records", *Economic History Review*, Cilt:VI, Sayı:1, 1935, s.73-79'dan Sangster, a.g.m., s.305.

60 Cession: Herhangi bir nakit hareketi olmadan İki kişinin hesapları arasındaki para transferi

61 Sangster, a.g.m., s.305.

Tablo 3: Bankacılığın Tarihsel Gelişimi⁶²

MÖ. 3500	Sümer ve Babil'de mabetlerde rahiplerin borç verdiğiine dair bankacılık belgeleri bulunmuştur.
MÖ. 2000	Eshunanca Krallığı ilk bankacılık yasalarını düzenlemiş, faiz oranı %20 olarak hükme bağlanmıştır. Hammurabi yasaları kredi verme, mevduat toplama, komisyon işlemlerini hükme bağlamış, kredi senetleri killere 2 nüsha halinde yazılmıştır.
MÖ. 1000	İlk ve Orta Çağda Yunanlılar, Romalılar ve Mısırlılar bankacılığı geliştirmiş, eski Mısır'da faiz sınırlanırken eski Yunan'da bankacılık denetimlerine başlanmıştır.
1609	İlk modern banka (Amsterdam Bankası) kurulmuştur.
1637	Venedik Bankası kurulmuş, çek ve banknot kullanımına başlanmıştır.
1640	İngiltere'nin kralı tarafından tüccarların altınına el konulması ile birlikte, altınlar "goldsmith" denilen tüccarlara sertifika karşılığı verilmeye başlanmıştır.
1694	İngiltere Fransa ile yaptığı savaşın finansmanı için İngiltere Merkez Bankası (ilk Merkez Bankası) kurulmuştur.

Osmanlılarda ise bankacılık sisteminin oluşumunda önemli bir etken gayrimüslim Galata sarraflarının (banker) faaliyetleridir. Banka kuruluncaya kadar İmparatorluğun bütün banka ve kredi muameleleri bunların elinde toplanmıştır. Devlete ödünç para verecek kadar büyük sermayelere sahip bu bankerler, sağladıkları kredilerle ticari hayatta da önemli rol oynamışlardır. 1847 yılında ise Bank-ı Dersaadet (İstanbul Bankası) adıyla ilk Osmanlı Bankası iki gayrimüslim Galatalı bankeri ile Osmanlı Devleti arasında kur sabitleme sözleşmesi yapılarak kurulmuştur. Banka ödeme gücünü aşan işlemlere kalkışması ve umduğu kârı yapamadığından ve spekülasyon yapması nedeniyle iflas etmiştir. Daha sonra Kırım savaşının finansmanı ve geri ödenmesi için 1856 yılında İngiliz sermayesi ile Osmanlı Bankası kurulmuştur. İlk ulusal banka olan Ziraat Bankası'nın 1863'de kurulmasına kadar Osmanlılarda sadece yabancı bankalar faaliyet göstermiştir. Ayrıca 1856-1922 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne borç vermek ve faiz geliri elde etmek amacıyla yabancı sermayeli 18 adet banka kurulmuştur.⁶³ Tanzimat'tan İkinci Meşrutiyet'e kadarki dönemde kurulan bankalar daha çok yabancı sermayeyle ve yabancı şirketlerin faaliyetlerini finanse etmek için kurulmuşlardır.⁶⁴

62 Başar - Coşkun, a.g.e., s.21.

63 Sudi Apak - Arzu Tay, "Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri Ve Faaliyetleri", *Muhtav Dergisi*, Sayı:3, 2012, s.67-68; Haydar Kazgan vd., *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, 1. Cilt: Kuruluştan Cumhuriyet'e, Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul 1999, s.270.

64 Ekrem Erdem, "Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Poli-

Osmanlılar öncesinde uygulanıp uygulanmadığı ve Osmanlılarda ilk ne zaman, nasıl uygulandığı ve kesin olarak bilinmeyen⁶⁵ para vakıfları da bankacılık sisteminin oluşumunda bir diğer önemli etkidir. Para vakıfları, vakfedilen sermayesi olan mal varlığı ve gelirleri ile şahısların nakit ihtiyaçlarını karşılamış ve aynı zamanda bayındırlık, eğitim, sağlık, din, kültür vb. hizmetleri yerine getirmişlerdir. Bu vakıflar yaptıkları idâne işlemleri açısından birer kredi müessesesi şeklinde faaliyet göstermişlerdir.⁶⁶ Osmanlılarda bilinen en eski para vakıflarından biri bizzat Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'a et temin eden kasapların desteklenmesi için kurulan para vakfıdır.⁶⁷ Para vakıflarının işlem tablolarından yaptığı işlemlerin daha çok 500 ile 1.000 akçe arasında yoğunlaştığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum idâneye verilen akçelerin amacının ticari olmaktan ziyade ferdi ihtiyaçları karşılamak olduğu ihtimalini de öne çıkarmaktadır.⁶⁸

Ortaçağın bitişi ve yeniçağın başlangıcı ile birlikte Avrupa'da gelişen ticaret, artan nakit sermaye ve kredi ihtiyacı bankacılık sisteminin oluşumunda önemli bir unsur olmuştur. Avrupa'da dönemin önemli ticari merkezlerinden ve liman kentlerinden olan Genova ve Venedik'teki ticari canlılık nedeniyle ortaya çıkan ve büyüyen bankerlerin işlemlerinde doğru, güvenilir sonuçlar elde etme ve hesap verilebilirlik ihtiyacı muhasebe kayıt sisteminin gelişmesini sağlamıştır. Bu açıdan bankerlerin çift taraflı kayıt yönteminin ortaya çıkmasında önemli bir tetikleyici etken oldukları söylenebilir. Osmanlıda ise bankacılık faaliyetleri 19. yüzyıl ortalarında yabancı sermayeli bankaların kurulması ile başlamıştır. Yabancı sermaye ile 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası'nın muhasebe sistemi merdiven usulünde değil, Avrupa'da kullanılan çift taraflı kayıt yöntemine göre düzenlenmiştir ve Osmanlılarda yöntemin uygulandığı ilk başarılı örneklerdendir. Daha sonra Osmanlı maliyesinin Sadrazam'a sunmuş olduğu raporda maliye ile bankanın kayıtlarının karşılaştırma ihtiyacının çift taraflı kayıt yöntemine geçiş için bir görüş olarak ortaya konduğu görülmektedir. Sonuç olarak, bankacılık faaliyetlerinin Osmanlılarda geç uygulamaya başlaması çift taraflı kayıt yöntemine geç geçişin önemli bir nedeni olarak dikkat çekmektedir.

2.6. Şirketleşme veya Kurumsallaşmanın Gecikmesi

Avrupa'da şirketlerin oluşumuna bakıldığında Ortaçağ İtalya'sında hususi şirket türünde kuruluşların, 12. yüzyılda da kolektif şirket türünün ortaya çıktığı

tikalarının Dinamikleri Ve Zaafiyetleri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İİBF Dergisi*, Sayı:48, 2016, s.38.

65 Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.10-11

66 Özcan, a.g.e., s.327

67 Özcan, a.g.e., s.10-11

68 Özcan, a.g.e., s.299

görülmektedir.⁶⁹ Raymond ve Rover'e göre ise Avrupa'da kurumsallaşma yani şirketleşme 14. ve 15.yüzyıllarda gelişmiş ve tüzel kişi ile gerçek kişi birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise kuruluşların ilişkili oldukları kişilerle ilişkilerini borçlu ve alacaklı olarak izlemesi önemli hale gelmiştir.⁷⁰ Şirketlerin en gelişmiş türü olan anonim şirketlere ilişkin en önemli hukuksal düzenleme (Ordonance de Commerce) 1673 yılında Fransa'da yapılmış ve ortaklar şirket alacaklılarına karşı sadece sermayeleri ile sorumlu tutulmuşlardır.

Osmanlılarda ise 15. yüzyıldan 18. yüzyıl sonlarına kadar mudârebe, müfâvaza, inan ve vücuh ortaklıkları⁷¹ ile 17. ve 18. yüzyıllarda İslam hukukuna uygun şirketleşmeler görülmüştür. Osmanlılarda ilk mudârebe ortaklığına 1480 yılı belgelerinde rastlanmakla birlikte, genellikle küçük sermayeli veya kısa süreli ortaklıklar şeklinde olduğu görülmektedir.⁷² Batı anlayışına göre şirketleşmeler ise Napolyon Ticaret Kanunundan tercüme edilerek 1850 tarihinde kabul edilen "Kanunname-i Ticaret" ile oluşmaya başlamıştır. Bu yasa ile kolektif, komandit ve anonim şirketler düzenlenmiştir. Bunların yanında tüzel kişiliği olmayan adi ve hususi şirketlerinde kurulmalarına izin verilmiştir.⁷³

Osmanlılarda kurulan ortaklıklarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine taraflarca Osmanlı mahkemelerine başvurular yapılmıştır. Mahkemeler tarafından alınan kararların incelenmesi ile ortaya çıkarılan ortaklık örnekleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.⁷⁴

Tablo 4: Osmanlılarda Kurulan Ortaklık Şekilleri Üzerine Örnekler⁷⁵

Dönem	Ortaklık Şekli	Konu	Taraflar
1480	Mudârebe Ortaklığı	İpek ticareti	El-Hac Şerefüddin Yahya, Samahi, Uğurlu Mehmed, Hacı Hüseyinşah
1507	Mudârebe Ortaklığı	Kâr ortaklığı	Yusuf, İshak, İsmail bin Ali Hacı
1614	Müfâvaza Ortaklığı	Kâr ortaklığı	Mustafa b. Mehmed, Mehmed b. Mahmud
1630	Vücuh Ortaklığı	Ticaret ortaklığı	Ömer ve Mehmed adında iki kardeş

69 Güvemli, a.g.e., 1998, s.347.

70 Güvemli, a.g.e., 1995, s.142.

71 Murat Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.60-74.

72 Çizakça, a.g.e., s.60-61.

73 Güvemli, a.g.e.,1998, s.348.

74 Çizakça, a.g.e., s.60-74.

75 Çizakça, aynı yer, s.60-74.

1670	Mudârebe Ortaklığı	Kâr ortaklığı	Beş kişi ile Elhac Halil
1672	Mudârebe Ortaklığı	İpek alımı	Onbeş kişi ile bursalı bir tüccar
1748	Mudârebe Ortaklığı	Hindistan'dan ticaret ortaklığı	Diyarbakır valisi Bostancıbaşı Hüseyin Paşa ile bir aracı
1757	Müfâvaza Ortaklığı	Şirket ortaklığı	Rum denizciler Lefter ve Arkiri
1765	Mudârebe Ortaklığı	Ayakkabı üretimi	El-hace Mehmed Efendi ibn Halil, İsmail bin Mehmed
1766	İnan Ortaklığı	Sığır alımı	Üç kişi
1766	İnan Ortaklığı	Mekan ortaklığı	İki zanaatkar arasındadır.
1773	Mudârebe Ortaklığı	Ticaret ortaklığı	Mehmed bin Abdullah, Mehmed bin Hasan
1776	Vücut Ortaklığı	Ticaret ortaklığı	Bir Rum ve iki Ermeni arasındadır.
1779	Vücut Ortaklığı	Ticaret ortaklığı	Süleyman Ağa, Yusuf Ağa ve üçüncü ortak
1791	İnan Ortaklığı	Şirket ortaklığı	Yorgi veled-i Hristo, İstati veled-i Hristo
1801	İnan Ortaklığı	Bakkaliye	Bir zimmi ile bir Müslüman arasındadır. 22 ay sürmüştür.
1806	İnan Ortaklığı	Ticaret ortaklığı	İki Ermeni arasındadır.
1821	İnan Ortaklığı	İpek ticareti	Bir baba ile oğul arasındadır.

Osmanlılarda ise 17. ve 18. yüzyıllarda İslam hukukuna uygun şirketleşmeler görülmüştür. Batı anlayışına göre şirketleşmeler ise Napolyon Ticaret Kanunundan tercüme edilerek 1850 tarihinde kabul edilen "Kanunname-i Ticaret" ile oluşmaya başlamıştır. Bu yasa ile kollektif, komandit ve anonim şirketler düzenlenmiştir. Bunların yanında tüzel kişiliği olmayan adi ve hususi şirketlerin de kurulmalarına izin verilmiştir.⁷⁶

Türkler'in Anadolu'ya gelmeleri ile başlayan Ahilik düzeni (13.-16. Yüzyıl), onu izleyen Lonca düzeni (16.-18. Yüzyıl) ve daha sonra ortaya çıkan Gedik düzeni (18.-20. Yüzyıl-1909'da kaldırılmıştır) asırlar boyunca özel kesim işletmelerinin çok fazla büyümemesine ve sermaye birikimi elde edememe-

76 Güvemli, a.g.e.,1998, s.348.

sine neden olmuştur.⁷⁷ 18. yüzyıl sonlarından Tanzimat'a kadar olan süreçte önce var olan sanayi kuruluşları da daha çok saray ve ordu ihtiyaçlarına dönük üretim yapan devlet kuruluşlarıdır ve kâr-maliyet esasına dayalı faaliyet yürütmediklerinden kayıt sisteminin gelişmesine de katkı sağlayamamışlardır. Osmanlı Tanzimat sonrası 1840-1850 yılları arasında sanayileşme sürecine girmiştir. Lonca ve gedik düzeninin de sona ermesinden sonra 1863 yılında Islah-ı Sanayi komisyonu kurulmuş ve birincil amacı esnaf ve sanatkârların ayrı ayrı gerçekleştiremeyecekleri işleri sermaye ve güçlerini birleştirerek gerçekleştirmelerini sağlamak olmuştur. Bu şirketleşme için önemli bir adım olmasına karşın bu süreçte açılan şirketlerin sanayileşmeye fazlaca katkı sağlayamadıkları sermaye ve bilgi eksikliği nedeniyle daha çok bir deneyim süreci yaşandığı ifade edilmektedir.⁷⁸ Tanzimat sonrasında şirketleşmenin artması için gerekli hukuki, eğitim amaçlı ve ticari düzenlemeler de yapılmıştır. Nitekim bu çabalar sonucunda 1849'dan 1910'a kadar toplam 94 şirket kurulmuştur. Bunların 28'i demiryolu ve ulaşım, 17'si banka ve sigorta, 31'i maden kamu hizmetleri ve sanayi, 12'si ticaret işletmeleri ve kalanı da diğer işletmelerdir. Yine bunların önemli bir çoğunluğu ise yabancı sermaye tarafından yönetilmekteydi. Zira Müslüman-Türk nüfusun anonim şirket kurabilecek sermaye ve teşebbüs birikimi yoktu.⁷⁹ 1908'den sonra, özellikle Birinci Dünya Savaşı (1914-18) sonrasında kurulan şirketler genellikle Müslüman-Türk nüfusa aittir. Nitekim 1908-18 yılları arasında 236 şirket, Birinci Dünya Savaşı sürecinde ise 76 anonim şirket kurulmuştur. Milli Mücadele yıllarından sonrada milli şirketleşme hareketi devam etmiş ve 1919-26 yılları arasında yıllık ortalama 18,5 adet şirket kurulmuştur.⁸⁰

Netice itibarıyla Tanzimat öncesi özel kesimde yeterli sermaye birikimi olamadığı için şirketleşme oluşmamıştır. Zira sınırları üç kıtaya ulaşan ve çok geniş bir pazar büyüklüğü olan devletin ekonomisi Tanzimat dönemine kadar genellikle tarımsal üretime ve küçük ölçekli üretim ve esnaf faaliyetlerine dayanmaktadır. Tanzimat sonrasında başlayan Avrupa benzeri sanayileşme politikaları ile devletin ve halkın ihtiyacı ürünlerin üretimi için kamu ve özel sektör şirketlerin kurulmasına başlanmıştır. Başlatılan bu sanayi hamlesi gümrük vergilerinin düşük olması nedeniyle ithal malların daha ucuza ülkeye girmesi, kapitülasyonlar, yeterli maliyet ve yönetim bilgisine sahip olunmaması, yeterli sermaye birikimi ve tedarik zinciri yapısının bulunmaması gibi nedenlerle başarısız olmuştur. Bu işletmelerin kısa süreli varlık süreçlerinde tutmuş oldukla-

77 Mehmet Özbirecikli, "The Institutions Forming The Socioeconomic Structure Of Turkish Private Enterprises Between The 13th And The 19th Centuries: Akhism, The Lonca System And The Gedik System," *Pecunia, Sayı:11*, 2010, s.149-150.

78 Güvemli, a.g.e.2000, s.42-48.

79 Kazgan vd., a.g.e., s.344.

80 Ramazan Balcı - İbrahim Sırma, *Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı Anonim Şirketleri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2012, s.38-42'den Erdem, a.g.m, s.26-27.

rı muhasebe kayıtlarının ne şekilde yapıldığına ilişkin bilgi ve belge günümüze ulaşmamıştır. Çift taraflı kayıt yöntemine ilişkin şirketlerdeki ilk örnekler 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra görülmeye başlanmış olup, 1856'da kurulan Osmanlı Bankası da bu öncü kuruluşlardandır.

2.7. Vergi Sisteminin Vergiyi Veren Açısından Kayıt Düzenini Gerektirmemesi

Muhasebe tarihçileri muhasebe ve vergi tarihini birbirinden ayrı olarak incelemişlerdir. Çünkü muhasebe, iktisat ve vergi tarihi birbiri ile ilişkili olarak gelişme gösterse de muhasebe tarihinin vergi tarihine bağlı olarak ortaya çıkmadığı kabul görmektedir. İşletmelerin muhasebe ihtiyacı Batı Avrupa'da 15. yüzyılda çift taraflı kayıt yönteminin yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte kârın hesaplanmasına doğru gelişirken, Osmanlılarda aynı dönemde üretim ve ticaret yapan girişimciler ne devlete hesap vermek ne de kendi yönetimi için muhasebe gereksinimi hissetmiyordu. Küçük işletmesinin ticari alışverişten doğan borç alacak ihtiyacını da kendine özgü basit hesaplamalarla yürütebiliyordu.⁸¹

Osmanlılarda şer'î ve örfi olmak üzere iki çeşit vergi bulunmakta⁸² ve cizye, adet-î ağnâm, berat resmi, avarız, celepkeşan gibi vergi defterleri tutulmaktaydı⁸³ Muhasebe ise, vergi almaya ve harcamaya dayalı devlet muhasebesi şeklindeydi ve merdiven yöntemine göre ruznamçe, evarece, tevcihat, tahvilat, müfredat, Cami-ül hesap gibi muhasebe defterleri tutulmaktaydı.⁸⁴ İktisat tarihçileri halkın yılda kaç kere, ne kadar ve hangi usulde vergi ödediklerini⁸⁵, örfi vergilere ait vergi ve mükellefiyetlerin tevzi cetvellerini kadı sicillerinde dağınık halde yer alan tereke defterlerinden tespit etmişlerdir⁸⁶. Bu açıdan muhalefat veya mekrukât diğer adı ile tereke yahut kassam defterlerinin iktisadi tarih açısından önemi büyüktür.⁸⁷ Ancak var olan vergi sistemi birkaç istisna dışında vergiyi veren açısından bir kayıt düzenini gerektirecek özelliklere sahip değildi. Nitekim gümrük vergisinin malın görülerek nakden alındığı, pazarda satılan mal üzerinden alınan verginin (bac) fiziki satış sırasında nakden alındığı, tarımsal üretimden kimi zaman tarımsal ürünün belli bir bölümünün (öşür) mal ola-

81 Güvemli, a.g.e., 1995, s.73

82 Cemal Elitaş vd., *Osmanlı İmparatorluğu'nda 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasebe Yöntemi: Merdiven Yöntemi*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2008/377, Ankara 2008, s.129-130, s.345.

83 Bilgin Aydın- Rifat Günalan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, Yeditepe Yayinevi, İstanbul 2008, s.109-165

84 İsmail Otar., "XIV. Yüzyılda Ortadoğu'da Yazılmış Muhasebe Kitabı Risale-i Felekiyye'nin İlk Bölümleri", *Muftav Dergisi*, 2012, s.200; Güvemli, a.g.e., 1995, s.74

85 Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 24

86 Ömer L. Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Türk Tarih Kurumu Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt:3, Sayı:5-6, 1966, s.1

87 Temel Öztürk, "Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa'nın Muhalefatı (1728-1730)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı:18, 2008, s.9

rak alındığı görülmektedir. Tımar sisteminde ise kira bedeli gibi araziden götürü olarak vergi alınmakta, sipahi gelirin kaynağı olan yerde yaşamakta ve aynı olarak toplanan ürün vergisi öşrü toplamaktaydı. Bütün bunlar kayıtlı üretime veya satışa dayanmayan vergilerdir. Kar kavramının ise vergi düzeninde yeri olmadığından vergi konusu malın üretiminin kaydına da gerek duyulmamıştır. Osmanlılarda maden ve cizye vergisi hariç tutulursa, 19. yüzyıla kadar hemen hemen tüm Türk devletlerinde vergi verenin kayıt düzenini oluşturmasını gerektirecek bir vergi sistemi yoktur. Yani girişimci vergi alan devlete karşı bir kayıt tutmak ihtiyacı hissetmemiştir.⁸⁸ Bu durum vergisel açıdan kazanç tespiti için zorunlu tutulmayan özel kesim işletmelerinin, muhasebe sisteminin gelişimine katkı sunamamasının önemli nedenlerinden biri olmuştur.

Osmanlılarda Tanzimat sonrası başlayan mali alandaki çağdaşlaşmaya yönelik adımlar ile mali örgütlenme ve vergi alma düzeni değişime uğramıştır. İltizam⁸⁹ usulü tam olarak Cumhuriyet'e kadar tasfiye edilememekle birlikte verginin devletin maaşlı memurları tarafından emanet usulüne göre toplanması tercih edilir olmuştur. Ayrıca cizye vergisi kaldırılarak bedel-i askeriye'ye dönüştürülmüş, kazançtan vergi alınması (temettü vergisi) ve varlıktan vergi alınması (emlak vergisi) gibi vergi uygulamaları başlatılmıştır. Ayrıca modern anlamda bütçeleme çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. 19. yüzyıldaki tüm bu gelişmeler vergiyi veren açısından da kayıt tutma ihtiyacını ortaya çıkarmış ve çift taraflı kayıt yönteminin hızla uygulamaya geçmesine katkı sağlamıştır.

3.Sonuç

Osmanlılardaki ekonomik yapı, toprak düzeni, devlet yönetimi ve sosyo-kültürel yapı çift taraflı kayıt yönteminin geliştiği batı Avrupa devletlerinden farklıdır. Dönemin İtalyan kent devletlerindeki ticari hareketlilik ve sosyo-ekonomik yapı daha gelişmiş bir muhasebe kayıtlama sistemi ihtiyacını ortaya çıkarmış, çift taraflı kayıt yönteminin gelişimi için zemin oluşturmuştur. Zira muhasebedeki tarihsel gelişim ve dönüşüm süreci incelendiğinde iktisadi gelişimle benzer bir seyir izlediği görülmektedir. Ayrıca çift taraflı kayıt yönteminin batı Avrupa devletlerinde kullanımı bu devletlerde kapitalizmin gelişiminin önemli bir unsuru ve öncüsü olmuştur, fakat tek başına bir etki meydana getiremeyeceği de kuşkusuzdur.

Çift taraflı kayıt yönteminin Osmanlı'ya muhtemel erken geçişi de, bu yöntemin kullanımını ve gelişimini sağlayacak alt etkenlerin oluşmasına bağlıdır. Bu etkenlerin varoluşunun Osmanlılarda gecikmesi bu yöntemin de kullanımının gecikmesine neden olmuştur. Ayrıca her iktisadi sistem kendi kayıt

88 Güvemli, a.g.e., 1995, s.42-43,73.

89 İltizam Usulü: Vergilerin tahsil yetkisinin devlete en yüksek bedeli ödemeyi taahhüt eden ve mültezim adı verilen şahıslara devredilmesidir. Bedelin bir kısmı peşin kalanı taksitle alınabilmekteydi.

sistemini doğurmaktadır. Devletler kendi iktisadi sistemi içerisinde kayıt ihtiyacını en fazla faydayı sağlayarak giderecek yöntemi belirleyecek ve ortaya çıkaracaktır. İhtiyaçlar zamanla değişkenlik gösterdikçe de gelişecektir. Osmanlı iktisadi sistemi çift taraflı kayıt ihtiyacını bireysel düzeyde hissettirecek bir atmosfer meydana getirmemiştir. Devlet muhasebesi düzeyinde ise ihtiyaç zaten merdiven yönteminin başarılı bir şekilde uygulanmasıyla karşılanmıştır.

Kaynaklar

1-Arşiv Belgeleri

CDA, DH.UMVM / 165 - 59

2-Araştırma ve İncelemeler

AKAR, Muhlis, "İslam'ın Ekonomik Hayata Getirdiği Ticari Ve Ahlakı Prensipler", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXIX / 1, 2003, s.55-66.

AKÇAY, Serkan, "Merdiven Yöntemi ve Çift Taraflı Kayıt Yöntemi Ekseninde Devlet Muhasebesinin Gelişimi", *Ulakbilge*, 5/17, 2017, s.1875-1894.

ANDRESKI, Stanislav, *Max Weber on Capitalism, Bureaucracy and Religion*, Allen & Unwin, London 1983.

APAK, Sudi – Arzu Tay "Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3, 2012, s.63-103.

AYDEMİR, Oğuzhan – Mehmet Erkan, "Merdiven Kayıt Yöntemi ve Günümüz Muhasebe Sistemi", *Muftav Dergisi*, Sayı:1, 2011, s.110-128.

AYDIN Bilgin - Rifat Günalan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.

BALCI, Ramazan – İbrahim Sırma, *Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı Anonim Şirketleri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2012.

BARCAN, Ömer L., Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659), *Türk Tarih Kurumu Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 3/5-6, 1966, s.1-479.

BAŞAR, Mehmet – Metin Coşkun, *Bankacılık Uygulamaları, Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir 2006.

BRİTANNİCA, "Kapitalizm", 25 Mayıs 2018, <https://www.britannica.com/topic/capitalism>

BROWN, Richard, *A History of Accounting and Accountants*, Cosimo Books, Newyork 2004.

BROWN, Richard, *A History of Accounting and Accountants*, Routledge, New York 1968.

CAN, A. Vecdi, "Bir Ayetin Işığında İslam Dinin Muhasebeye Bakışı", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 15, 2008, s.1-10.

CAN, A. Vecdi, "Luca Pacioli Muhasebenin Babası mıdır?", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 12, 2007, s.1-15.

Görüş

Akademik
Bakış

323

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

CAN, A.Vecdi vd., "Kutadgu Bilig'de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik İle ilgili Be-yitler ve Güncel Yorumu", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2, 2002, s.68-100.

CARRUTHERS, Bruce G. - W. Nelson Espeland, "Accounting for Rationality: Double-Entry Bookkeeping and the Rhetoric of Economic Rationality", *The American Journal of Sociology*, XCVII / 1, 1991, s.31-69.

CECCHERELLI, Alberto, *I libri di mercatura della Banca Medici, e l'applicazione della partita doppia a Firenze nel secolo XIV*, R. Bemporad & Figlio, Firenze 1913.

CHATFIELD, Michael – Richard Vangermeersch, *The History of Accounting (RLE Accounting): An International Encyclopedia*, Routledge Library Edition -Garland Publishing., Newyork and London 1996.

ÇABUK, Adem - A.Tarık Saygılı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılın Or-talarında Devlet Muhasebesinde Merdiven Yönteminden Çift Yanlı Kayıt Yön-temine Geçiş", *13. Dünya Muhasebe Tarihçileri Kongresi*, 2012, s.168-196.

ÇİÇEK, Halit, "Osmanlı İmparatorluğunda Mali Bunalım", *Selçuk Üniversitesi Sos-yal Bilimler Dergisi*, 6, 2000, s.45-80.

ÇİZAKÇA, Murat, *İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

De ROOVER, Raymond, *The Rise and Decline of the Medici Bank: 1397-1494.*: Beard Book, Washington 1999.

De ROOVER, Raymond, "The Medici Bank Organization and Management, *The Journal of Economic History*", Cambridge University Press, VI / 1, 1946, s. 24-52.

De ROOVER, Raymond, "New Perspectives On The History Of Accounting", *The Accounting Review*, XXX / 3, 1955, s.405-420.

DEMİRAĞ, Yelda, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları", *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygula-ma Merkezi Dergisi*, 13, 2002, s.15-33.

ELİTAŞ, Cemal vd., *Osmanlı İmparatorluğu'nda 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasebe Yöntemi: Merdiven Yöntemi*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara 2008.

ERDEM, Ekrem, "Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamlele-ri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri Ve Zaafiyetleri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İİBF Dergisi*, 48, 2016, s.17-44.

ERDENDOĞDU, Feza, "Kısa Kapitalizm Tarihi", 2013, 16 Mayıs 2018, http://www.academia.edu/5389488/K%C4%B1sa_Kapitalizm_Tarihi

FUNNELL, Warwick, "Distortions of History, Accounting and the Paradox of Werner Sombart", *ABACUS*, XXXVII / 1, 2001, s.55-78.

GENÇ, Mehmet -Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler I-II.*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2006.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2002.

GREEN Wilmer L., *History and Survey of Accountancy (RLE Accounting)*, Routledge Library Edition: Accounting, USA 1930.

GÜVEMLİ Oktay – Batuhan Güvemli, “Osmanlı Devlet Muhasebesinde Kayıt Düzeni ve Defter Sistemi”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9, 2015, s.18-42.

GÜVEMLİ, Oktay - Mehmet A. Kaya, “Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. Yüzyılın Ortalarında Muhasebe Düşüncesindeki Büyük Değişim – 1839-1885”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9, 2006, s.43-65.

GÜVEMLİ, Oktay vd., “Osmanlı İmparatorluğunda Çift Yanlı Kayıt Yönteminin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bir Sanayi İşletmesinde İlk Kez Uygulaması -Tütün Rejisi Örneği”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11, 2016, s.197-223.

GÜVEMLİ, Oktay, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Osmanlı İmparatorluğuna Kadar*, 1. Cilt, Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı Yayını No:1, İstanbul 1995.

GÜVEMLİ, Oktay, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Tanzimatına Kadar*, 2. Cilt, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 1998.

GÜVEMLİ, Oktay, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi- Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, 3.Cilt, İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası Yayını, İstanbul 2000.

HALL, Margaret Winslow, “*Early Bankers in the Genoese Notarial Records*”, *Economic History Review*, 6/1, 1935, s.73–79.

HATİPOĞLU, Vecihe, “Türk Tarihinin Başlangıcı”, *Türkoloji Dergisi*, VIII, 1979, s. 29-32.

HIÇŞAŞMAZ, Mazhar, *Muzaaf Muhasebe Usulünün Kurucusu Luca Paciolo Eseri ve Tesirleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1958.

ILDIZ, Erkan, *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik*, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul 2013.

ISSAWI, Charles, *The Transformation of the Economic Position of the Millets in the 19th Century* (Ed. Bemard Lewis, Benjamm Braude), *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, New York, 1982, s.261-285

İNALCIK, Halil – Osman Okyar, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Meteksan, Ankara 1980.

İNALCIK, Halil, “*Capital Formation in the Ottoman Empire*”, *The Journal of Economic History*, 29/1, Cambridge, 1969, s.97-140.

JACOBY, David, “*Italian Trade in Anatolia, 11th - 13th Centuries*”, *Cultural Encounters In Anatolia In The Medieval Period: The Italians In Anatolia During 12th - 15th Centuries*, *Sempozyum*, Ankara 2016.

KAZGAN, Haydar vd., *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, 1. Cilt: Kuruluştan Cumhuriyet'e, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul 1999.

Görüş

Akademik
Bakış

325

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

LEE, Geoffrey A, "The Coming Of Age Of Double Entry: The Giovanni Farolfi Ledger Of 1299-1300", *The Accounting Historians Journal*, IV/2, 1977, s. 79-95.

LEE, Thomas A. vd., *Accounting History From The Renaissance to the Present: A Remembrance of Luca Pacioli*, Routledge Taylor Francis Group, Newyork-London, 2013.

LENIN, Vladimir I., *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (Çev. Cemal Süreya), Eriş Yayınları, Ankara 2003.

LITTLETON, Ananias Charles, "The Antecedents of Double-Entry", *The Accounting Review*, *American Accounting Association*, II/ 2, 1927, s.140-149.

Otar İsmail., "XIV. Yüzyılda Ortadoğu'da Yazılmış Muhasebe Kitabı Risale-i Felekiyye'nin İlk Bölümleri", *Muftav Dergisi*, 2012, s.198-220.

OTAR, İsmail, "Muhasebede "Muzaaf Usul" L. Pacioli'den Önce Var Mıydı?-1", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 28, 2005, s.97-110.

ÖRTEN, Remzi vd., "*Muhasebede Çift Taraflı Kayıtlama ve Kitab-us Siyakat*", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları*, 1, 2011, s.34-69.

ÖZBİRECİKLİ, Mehmet, "*The Institutions Forming The Socioeconomic Structure Of Turkish Private Enterprises Between The 13th And The 19th Centuries: Akhism, The Lonca System And The Gedik System*", *Pecvnia: Revista de la Facultad de Ciencias Económicas y Empresariales*, Universidad de León, 11,2010, s.135-152.

ÖZCAN, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

ÖZEL, Mustafa, "*Avrupa ve Japonya'da Kapitalizm*", *Divan İlmi Araştırmalar*, 13, 2002, s.1-105.

ÖZER, M.Halis, "Klasik Dönem Osmanlı İktisat Düşüncesinde Sermaye Birikimine Bakış", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 44, 2014.

ÖZTÜRK, Said, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yayınları, İstanbul 1995.

ÖZTÜRK, Temel, "Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa'nın Muhallefatı (1728-1730)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 18, 2008, s.9-50

ÖZTÜRK, Temel, "Osmanlılarda Malî Denetim Aracı Olarak Muhasebe İcmal Defterleri: Trabzon Örneği", *Bilig*, 56, 2011, s.211- 234.

ÖZTÜRK, Temel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ambar Muhasebesi: Trabzon Örneği (1724-1729)", *Muftav Dergisi*, 2012, s.165-181.

ÖZTÜRK, Temel, "*Trabzon Warehouse Director Osman Effendi'S Expenditure Schedule (1743-1746)*", *III International Conference on Luca Pacioli in Accounting History-III Balkans and Middle East Countries Conference on Accounting and Accounting History*, İstanbul, 2013, s.133-143.

PADGETT, John F. - Walter W. Powel, *The Emergence of Organization and Markets*, Princeton University Press, USA 2012.

PAŞAZÂDE Âşık, *Tarih-i Âl-i Osman*, Ali Bey Neşri, İstanbul 1332.

RYAN, Jhon, "Historical Note: Did Double-Entry Bookkeeping Contribute To Economic Development, Specifically The Introduction Of Capitalism?", *Australian Accounting, Business and Finance Journal*, VIII/3, 2014, s.85-97.

SANGSTER, Alan, "The Genesis of Double Entry Bookkeeping", *The Accounting Review*, XCI/1, 2016, s.299-315.

SOMBART, Werner, *Der Moderne Kapitalismus*, Duncker ve Humblot, Munich ve Leipzig 1924.

STALEY, J. Edgcumbe, *The Guilds of Florence*, Methuen and Co, U.K 1906.

TABAKOĞLU, Ahmet, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XLIII /1-4, 1987, s.111-150.

TROKIC, Amela, "Islamic Accounting; History, Development and Prospects", *EJIF – European Journal of Islamic Finance*, 2015, 3, s.1-5.

UÇMA, Tuğba, "Çift Taraflı Kayıt Sistemi ve Kapitalizmin Doğuşu: Werner Sombart'ın Sosyo-Ekonomik Perspektifinden", *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 2010, s.101-115.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara 1988.

ÜLGENER, Sabri. F., *Zihniyet ve Din, İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Derin Yayınları, İstanbul 2006

YAMEY, Basil S., "The Historical Significance of Double-Entry Bookkeeping: Some Non-Smbartian Claims", *Accounting, Business and Financial History*, XV/1, 2005, s.77-88

YAŞAR, R.Şebnem, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çift Taraflı Kayıt Yöntemine Geçişin Sebepleri ve Sonuçları: Kapitalizme Doğru İlk Adımlar", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, VIII / 1, 2016, s. 201-207.

YÜCEL, Göksel, "Muhasebenin Çağlar Boyunca Gelişimi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, XI/ 1, 1982, s.217-227.

Görüş

Akademik
Bakış

327

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Ek I-

The image shows a page from a historical Ottoman accounting ledger. The title at the top is 'Darülaceze'nin Muhasebesinin Muamelat-ı Hesabiyesinin Kayıd Muzaaf Usulüne Çevrilerek Aylık Cetvellerinin Takdimi'. The ledger is organized into several columns, with the left side for debits and the right side for credits. The entries are written in Ottoman Turkish and include various financial transactions. At the bottom of the page, there is a small box containing the text 'OSMANLI İSİMI' and '165 - 59'.

Darülaceze'nin muhasebesinin muamelat-ı hesabiyesinin kayıd muzaaf usulüne çevrilerek aylık cetvellerinin takdimi- CDA, DH.UMVM / 165 - 59

Extended Abstract

Though it isn't known exactly where the accounting, which is thought to be as old as history of humanity, first emerged, accounting researchers have reached the findings dating back to 4000 BC. Likewise; first date and place of use of double-entry bookkeeping method which is a turning point in accounting is not exactly known. However; as double entry bookkeeping method was first mentioned in a chapter of a book called "Summa de Arithmetica" written by Luca Pacioli as a math book in Venice in 1494, the beginning of the system is based on this book and its author. On the other hand; first examples of use of the method in Ottoman Empire emerged in private sector in 19th century, and beginning of using in state financial system was also in 1880.

In this survey, first of all, double entry bookkeeping method and the development process of the method up to Luca Pacioli are described chronologically. Then, a chronological evaluation was made about the leading books and their authors that introduce the double entry bookkeeping method to countries. Then, the reason why the double entry bookkeeping method hadn't been

Gazi

used in Ottoman Empire until 19th century was investigated, the possible socio-economic reasons why Ottoman Empire hadn't used this method earlier were evaluated. These reasons are listed and explained.

Socio-Economic Reasons; 1-Minorities' being effective in Trade, 2-Statist Structure in Financial Transactions, 3-Restrictive Economical Policies, 4-Lack of Market Understanding based on Capitalism, 5-Late Formation of Banking System, 6-Delay of Incorporation or Institutionalization, 7-Tax order's not being based on Registration Order)

As a result, The economic structure, the land order, the state administration and the socio-cultural structure in the Ottoman Empire are different from the western European states where the double entry bookkeeping method has developed. The commercial activity and socio-economic structure in the Italian city-states of the period has revealed the need for a more advanced accounting system, and has provided the basis for the development of the double-entry method. In fact, when the historical development and transformation process in accounting is examined, it is observed that it follows a similar course with economic development. In addition, the use of the double-entry bookkeeping method in western European states has been an important factor and pioneer of the development of capitalism in these states, but it is undoubtedly that it cannot produce an impact alone.

The possible early transition of the double-entry bookkeeping method to the Ottomans depends on the formation of sub-factors that will enable the use and development of this method. The delay in the existence of these factors in the Ottomans has caused delay of use of double entry bookkeeping method. In addition, every economical system generates its own registration system. States will determine and produce their method which will supply the need of bookkeeping providing the maximum benefits in their own economical system. Needs will be also developed as they vary in time. The Ottoman economical system didn't create an atmosphere which evokes its double-entry bookkeeping need in an individual way. In state accounting system, the need had already been successfully supplied by using the ladder method.

(Footnotes)

- 1 Ananias Charles Littleton, "The Antecedents of Double-Entry", The Accounting Review, Cilt:II, Sayı:2, 1927, s. 147.
- 2 Michael Chatfield -Richard Vangermeersch, The History of Accounting (RLE Accounting): An International Encyclopedia, Routledge Library Edition: Accounting, Garland Publishing, Newyork and London 1996, s.253; Raymond De Roover, "New Perspectives On The History Of Accounting," The Accounting Review, Cilt:XXX, Sayı:3,1955, s. 407

Görüş

Akademik
Bakış

329

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

- 3 De Roover, a.g.m., s. 411; Geoffrey A. Lee, "The Coming Of Age Of Double Entry: The Giovanni Farolfi Ledger Of 1299-1300", The Accounting Historians Journal, Cilt:IV, Sayı:2, 1977, s.79.
- 4 Richard Brown, A History of Accounting and Accountants, Cosimo Books, Newyork 2004, s.99.
- 5 Remzi Örtten vd., "Muhasebede Çift Taraflı Kayıtlama ve Kitab-us Siyakat," Muftav Dergisi, Sayı:1, 2011, s.36.
- 6 Güvemli, a.g.e., 1995, s.141; Thomas A. Lee vd., Accounting History From The Renaissance to the Present: A Remembrance of Luca Pacioli, Routledge Taylor Francis Group, Newyork-London 2013, s.28.
- 7 Alberto Ceccherelli, I libri di mercatura della Banca Medici, e l'applicazione della partita doppia a Firenze nel secolo XIV, R. Bemporad & Figlio, Firenze 1913'den John F. Padgett - Walter W. Powel, The Emergence of Organization and Markets, Princeton University Press, USA 2012, s.194; Raymond De Roover, "The Medici Bank Organization and Management", The Journal of Economic History, Cilt:VI, Sayı:1, 1946, s.47; Raymond De Roover, The Rise and Decline of the Medici Bank: 1397-1494, Beard Book, Washington 1999, s.97.
- 8 Brown, a.g.e., s.101.
- 9 Wilmer L. Green, History and Survey of Accountancy -RLE Accounting, Routledge Library Edition: Accounting, USA 1930, s.87.

Gazi

Akademik
Bakış

330

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Agrarian Reform in the Middle East (1945-1965)

Ortadoğu'da Tarım Reformu (1945-1965)

Behçet Kemal YEŞİLBURSA*

Abstract

At the beginning of the 1950s, Turkey, Iran, Iraq, Syria, Egypt, Jordan, Lebanon, Yemen and Saudi Arabia were sparsely populated, and had large areas of agriculturally undeveloped land. In all five countries, share cropping was, or had been, practised extensively and the working peasant populations lived at a meagre subsistence level. Land had tended to accumulate in the hands of a small, but politically powerful, class which had no interest in reform and would block any reforming measures which might be initiated. Nevertheless, agrarian reform was very much on the agenda from 1945 onwards, and was given high priority in the programmes of all radical and revolutionary movements. Between 1945 and 1965, agrarian reform had been introduced into Turkey, Iran, Iraq, Syria, Egypt, Jordan, Lebanon, Yemen and Saudi Arabia with varying effect. However, most governments instituted agrarian reform for political reasons, with not all of them being as successful as they may have hoped. All the same, it seemed clear that in those countries in which reform had taken or was taking place it would be impossible to turn the clock back, and that the power of the landowning oligarchies had been broken once and for all. These countries of the Middle East were moving out of a static, medieval condition, and rapid political, economic and social changes were beginning to take place. However, they all had to realise that agrarian reform was not an end in itself, and that, in order for any kind of land reform to realise its full value, it must be accompanied by reforms in other spheres such as education and administration.

Key words: Turkey, Iran, Iraq, Syria, Egypt, Agrarian Reform

Öz

1950'lerin başında Türkiye, İran, Irak, Suriye ve Mısır az nüfuslu, gelişmemiş geniş tarım arazilerine sahipti. Toprak paylaşımını bir plan gözetilmeden uygulanmış, çalışan köylü nüfusu ağır yaşam şartlarıyla savaşılmaya terk edilmişti. Araziler reform taleplerine kapalı; nüfus olarak küçük olsa da siyasal açıdan güçlü bir sınıfın elinde bulunmaktaydı. Bununla birlikte, tarım reformu 1945'ten itibaren gündeme gelmiş ve tüm devrimci hareketlerin programlarında öncelik verilmişti. 1953-1963 yılları arasında Türkiye, İran, Irak, Suriye ve Mısır'da tarım reformları, çeşitli etki ve farklılıklarla yapılmıştı. Mesela, Türkiye'de, 1945 yılında arazi reform yasası meclisten geçmesine rağmen, toprak sahiplerinin politik gücü yasanın yürürlüğe girmesini engelledi. Bu nedenle, 1947-1962 yılları arasında 1,8 milyon hektar 360.000 aileye dağıtıldı da; bunun yalnızca 8.600 hektarı özel mülk arazisinden alınmıştı. Sonuç olarak geniş arazi sahipleri ile köylü halk arasındaki maddi fark ta bir değişim olmamakla beraber; halk geçim kaynakları için devlet arazilerine bağımlı kalıp, köylüler çiftlik emekçileri konumuna düşürüldü. Çoğu iş arayan köylü kentlere göç etti. Birçok hükümetin başlattığı toprak reformları, her ülkede umulduğu kadar başarılı olmasa da; reformun yapıldığı ülkelerde, zamanı geri getirmenin olanaksızlığı ve oligarşilerin toprak sahibi olma baskısının - yer yer tamamen - kırıldığı açıkça görülüyordu. Ortadoğu'nun bu ülkeleri ortaçağ koşullarından uzaklaşıyordu; hızlı siyasi, ekonomik ve sosyal değişimler başlamıştı. Bununla birlikte her ülke, tarım reformunun kendi başına bir çözüm olmadığını;

Makale Geliş Tarihi: 17.03.2018. Makale Kabul Tarihi: 30.10.2018.

* Prof. Dr., Uludag University, Faculty of Science and Literature, Department of History. E-Mail: bkyesilbursa@uludag.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-6309-5703

Görüş

Akademik
Bakış

331

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

her türlü arazi reformunun tam değerinin ortaya koyulabilmesi için eğitim, yönetim gibi değerlerin de reformlara eşlik etmesi gerektiğini anlamışlardı.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, İran, Irak, Suriye, Mısır, Toprak Reformu*

Summary

At the beginning of the 1950s, physical conditions in most of the countries under review (with the important exception of Egypt) were similar. All were sparsely populated, and possessed large areas that were agriculturally undeveloped.¹ In all of them, share cropping was practised extensively, and the working peasant populations lived at mere subsistence level. Land had accumulated in the hands of a small, but politically powerful, class which had no interest in reform and which could be counted upon to block any reforming measures which might be initiated. Yet, agrarian reform was very much on the agenda from 1945 onwards, and was given a high priority in the programmes of all radical and revolutionary movements.

In the previous decade, agrarian reform had been introduced into Egypt, Syria, Iraq, Iran, Turkey, Jordan, Lebanon, Yemen and Saudi Arabia with varying effect, but only in Egypt was it possible to measure in full some of the results. Even there, only about 7 per cent of the population had benefited directly from distribution of expropriated land, and little more could be done until further land was made available by one means or another. Results in Syria were hard to estimate, and the programme initiated during the union with Egypt had since been amended considerably. In Iraq, reform had produced little but confusion and loss of production, owing to the lack of adequate means for financing and spoon-feeding a very backward and ill-equipped peasantry, similar to Turkey. In Iran, the reformers made an impressive start, but at that time it was too early to attempt to estimate the final results. In Turkey, although a land reform law had been passed in 1945 the political strength of the landlords prevented it from being put into effect. Hence, between 1947 and 1962, 1.8 million hectares were distributed to 360,000 families, and only 8,600 hectares of this were taken from privately owned land. Once more, it was the peasants who lost. They had depended on the state-owned land for their livelihood, and now they had been reduced to the position of farm labourers. Many migrated to the cities in search of work.

Most Middle East Governments had instituted agrarian reform for political reasons, and not all of them were as successful as they may have hoped. Nevertheless, it seemed clear that in those countries in which reform had taken or was taking place it would be impossible to put back the clock, and that the power of the landowning oligarchies had been broken once and for all. The countries of the Middle East were moving out of a static, medieval

1 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

condition, and rapid political, economic and social changes were in process. It had yet to be realised by all of them, however, that agrarian reform was not an end in itself, and that in order to realise its full value it needed to be accompanied by reforms in other areas, such as education and administration.

1. Introduction

This article examines developments in agrarian reform in a number of countries in the Middle East, more particularly in Egypt, Syria, Iraq, Iran and Turkey.² Any such examination is, unfortunately, set back by scarcity of data and reliable statistics regarding the period under investigation. None of the countries under review, with the possible exception of Egypt, has ever possessed a fully competent Lands and Surveys Department. Land reform has emphasised this weakness, and the creation of new Ministries of Agricultural Reform added to the burden of work without addressing the lack of trained and experienced lands and co-operative experts. All statistics published by interested government departments are, therefore, to be treated with caution as they are likely to be inaccurate, inconsistent and influenced by considerations of propaganda.³

Before showing the variety of conditions under which reform was being carried out in the Middle East, it is appropriate to examine first the points of resemblance in physical conditions and methods of agriculture, in systems of land tenure, in the relationships of landlord and tenant, and in the planning and execution of the reforms which had taken place.⁴

With the exception of the predominantly pastoral countries of the Arabian Peninsula, the principle occupation in all Middle East countries was agriculture, and about 70 per cent of their populations were engaged in the production mainly of cereal and fodder crops, and such export crops as cotton. As regards physical conditions and agricultural methods, all were fairly similar, with the important exception of Egypt, which was unique in this as in so much else. In Egypt alone, all cultivation depended on irrigation, and the land was intensively utilised to produce two and sometimes three crops a year. In the other countries of the Middle East the irrigated area was balanced, and generally much exceeded, by the area under dry farming, much of which was left uncultivated from year to year depending on the rainfall.⁵

2 An article such as this, summarising the progress of land reform in the Middle East (more particularly in Egypt, Syria, Iraq, Iran, Turkey, Jordan, Lebanon, Yemen and Saudi Arabia) during 1950s, is handicapped by scarcity of adequate statistics, and few of the figures quoted can be regarded as wholly reliable.

3 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

4 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

5 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Yayın

Akademik
Bakış

333

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

All, again with the exception of Egypt, were scarcely populated, and possessed many more cultivable areas than those under cultivation at that time. Egypt, by contrast, was densely populated and had a highly developed agriculture. A cultivated area of only 6 million acres⁶ had to support a rural population of about 20 million, and the possibility of extending this area was much more limited than it was in other Middle Eastern countries. Iran, with a rural population of nearly 16 million, had a cultivated area of 41.5 million acres, almost seven times as large as that of Egypt. Iraq and Syria, each with rural populations of under 4 million, had cultivated areas respectively of 15.5 million and 10 million acres. In neither of these countries was there any great degree of land-hunger, and like Iran, they could extend their cultivated areas considerably.⁷

Each country had its own distinctive and often very complicated system of land tenure. In all these countries there was a small, politically powerful landed oligarchy, socially and economically far removed from the peasants who worked the land. Their political influence made it virtually impossible for land reform to be brought about by constitutional means. These oligarchies had their roots in a feudal system dating back to the Ommayad and Abbasid Caliphates, very little altered in Ottoman times, and surviving under the 20th century dynasties (the Mohammed Ali in Egypt, the Hashemite in Iraq and Jordan, and the Saudi in Arabia) which replaced the Sultanate.⁸ Little else had altered save that, since landownership conferred political power and social prestige, it became an attractive investment for a new class of urban capitalists who cared even less for their tenant than the old-type landlords. The gap between the rich landowning class and the peasantry thus tended to become wider; except for perhaps in Syria, where the landlord class, though sharing the common characteristics of its kind, was rather less insulated from the peasantry, and more given to personal management of its properties than elsewhere.⁹

In all countries sharecropping was practised widely, a system under which the major share of the crop was taken by the landlord in return for certain services, leaving the working tenant with a very inadequate share upon which to live. Landlords were not infrequently absentees, and in Syria, Iraq

6 All Middle East countries have their own system of land measurement, feddans in Egypt, dunums or masharas in Iraq, etc. For ease of comparison all measurements have been converted to their nearest round-figure equivalent in acres.

7 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

8 Following the break-up of the Ottoman Empire at the end of the First World War, Lebanon and Syria opted, under French influence, for a republican form of government.

9 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Gör

Akademik
Bakış

334

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

and Iran many of them were tribal magnates who had taken advantage of their position to acquire personal possession of land which should more properly have been regarded as the communal possession of the tribe.¹⁰

The landed oligarchies not unnaturally used their political influence to block all attempts at reform, yet from 1945 onwards reform was very on the agenda. Agrarian experts gave it increasing attention, and were in agreement that successful development of the Middle East's agricultural resources would be impossible without it. All radical parties, the Arab Socialist Renaissance Party (the Ba'ath) in Syria, in particular, had their paper programmes for agricultural reform which were often far from realistic; and there was evidence to suggest that the Revolutionary Command Council in Egypt had a prepared scheme which, advised by a number of economists and agriculturalists, they successfully put into operation within a short time of their coup d'état. As reform progressed and unforeseen problems arose, they tended to abandon their brief and to become increasingly empirical and opportunist.¹¹

During the previous decade, the Governments of Egypt, Syria, Iraq, Iran and Turkey had introduced reforms which were in the process of changing the whole political, social and to a lesser extent, economic life of their countries. In Egypt and Iraq, the reforms were the immediate results of revolutions which had eliminated the monarchies and abolished parliamentary forms of government but which, despite possible similar intentions, had had different results. In Iran, many of the conditions which had favoured revolution in other Middle East countries were present, and the need for reform had been accentuated by events elsewhere. In Syria, land reform was a political issue long before its introduction in 1958, but typically enough, except during the period of the union with Egypt, little progress had been made. Since the break-up of the union it was being modified under changing political pressures, and seemed at the time to be taking a less revolutionary course.¹²

In the pastoral countries of the Arabian Peninsula and in the Sheikdoms of the Persian Gulf, land was agriculturally of less importance; and though pockets existed where a feudal structure based on the ownership of land still survived, as in the oases of the Hasa Province of Saudi Arabia, in Bahrain, and in the coastal area of Muscat, the idea of reform had hardly yet developed. Recent events in Yemen, and the declared intention of the Republican Government to institute reforms and to develop the agricultural

10 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

11 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

12 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Gazi

Akademik
Bakış

335

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

potential of the country, could have been the cause of similar demands being made elsewhere in Arabia. Jordan and Lebanon were small countries in both of which, although about 70 per cent of the population was engaged in agriculture, there were few signs of agrarian unrest, perhaps because much of the land in northern Lebanon and on the West Bank of Jordan was broken up into small holdings owned by peasant farmers.¹³

In practice reform in those countries in which it was taking place followed a very similar pattern in general, being aimed at the break-up of large estates and the creation of a new agrarian class of landowning peasants operating in a State-controlled, co-operatively financed system of agriculture. Briefly, what all Governments did was to fix a legal maximum for the amount of land which any one person or family happened to hold, to appropriate all land in excess, and to re-distribute it in small lots to peasant cultivators.¹⁴

There was hardly time for a precise or complete picture to emerge, and reform did not produce similar results in any of the countries. In Egypt, ten years later, the picture was clearer than anywhere else. The landlord class had been stripped of its estates and had suffered political and social eclipse; land values and rents fell steeply, to the great benefit of a large section of the peasantry; approximately 7 per cent of the rural population became small-scale landowners; the general standard of living of the cultivator rose slightly, and an agricultural pattern of what might be called State farming had started to emerge in which the Government provided technical, managerial and administrative services, while the cultivators supplied their labour and were financed and otherwise aided by an increasingly well-organised system of co-operatives.¹⁵

In Syria, it was difficult to discern what political or social changes resulted from the reforms initiated only four years previously, after the union with Egypt. The programme had been amended three times during this period, and there were doubts about the enthusiasm with which it was implemented. Three classes of landlords seemed to be affected the tribal sheikhs of the Jezira, the merchant farmers responsible for its remarkable development in post-war years, and the old-type rentiers of the Homs-Hama area. While all must have suffered financially, but it was much less certain whether or not they had suffered any political or social decline.¹⁶

13 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

14 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

15 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

16 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Yas

The only impression to be gained at that point in time from agrarian reform in Iraq was one of confusion: reforms were hastily and ill-advisedly applied, and there was an almost total lack of the administrative machinery necessary to deal with them. Landowners were deprived of large areas of land which were left uncultivated, either because no redistribution had taken place, or because the new peasant owners, in the absence of co-operatives, and lacking all necessary resources, had abandoned their holdings in despair. Some progress was being made, but it seemed clear that it would be many years before any considerable positive results were shown.¹⁷

Iran had benefited to some extent by the example of other countries' mistakes and successes. The Government began by introducing pilot schemes in selected areas only and in this way, and by simplifying the machinery of reform, avoided over-loading its limited survey, land settlement and co-operative staff. In the autumn of 1962, there were signs that the landlords with some support from the ulema, might try to take matters into their own hands, but incipient unrest was quelled by firm Government action following the murder of a land reform official. It was anticipated that distribution of the larger estates would be completed by the spring of 1964.¹⁸

Clearly, economically sound schemes for agricultural improvement were essential for the modernisation and development of all Middle Eastern countries. However, most Middle Eastern Governments and parties gave agrarian reform high priority for mainly political reasons. On the one hand, it was popular with the peasants and an obvious means of appeasing rural discontent; on the other, the elimination of the wealthy or feudal landlord as a political force was a necessary safeguard of the position of the new radical ruling classes. For these reasons radical Governments, and Governments concerned to stave off violent revolution, were expected to pursue agrarian reform, even at the risk of economic loss.¹⁹

Regarding the principal aim of reform to eliminate feudalism and the destruction of the privileged position of the landowning class, complete success was only achieved at that point in Egypt. In Iran, although reform appeared to be moving in a similar direction, there were possibilities that it might meet with an obstacle. In Syria and Iraq, the large landowners had been dispossessed, but the tribal system was still in place, and the sheikhs were still exercising a great deal of local power, despite a financial loss because of loss land. In both

17 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

18 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

19 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Görüş

Akademik
Bakış

337

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

countries, ill-conceived measures of reform created an agricultural vacuum in which large areas had been expropriated but not yet resettled, and there appeared to be no easy or immediate solution. The authorities in Iran were skilful enough to avoid a similar state of affairs by applying reform step-by-step. As far as the former landowning class was concerned, it was impossible to put back the clock, and it was longer be possible to acquire great wealth, or political power, or an influential social position through the ownership of land.²⁰

Except for those in the Arabian Peninsula, the States of the Middle East were beginning to move out of their static medieval phase, and in all of them rapid economic and social changes were taking place. It was only in Egypt and Iran, however, that it seemed to be fully realised that agrarian reform could not succeed unless it was accompanied by other immediate reforms in the fields of administration, education, health and social services; and that the general standard of living could not be raised or the national economy increased merely by depriving the rich of their estates and redistributing them as small holdings to a limited number of peasant cultivators.²¹

2. Egypt

Geographically Egypt is a large country, with a total area of 386,200 sq. miles. However, apart from a few thinly-populated oases in the Western Desert, the only habitable area in the early 1960s was the valley of the Nile, flowing through the desert for over 800 miles from the frontiers of Sudan to the Mediterranean Sea. For the greater part of its length the area in which cultivation was possible was rather less than 15, and often not more than 5, miles in breadth. Into this narrow strip and the wider delta below Cairo (a total area of only 13,500 sq. miles) was a population of 26 million, of whom about 20 million were estimated to depend upon agriculture for their livelihood.²²

Owing to the prevailing climatic conditions, in which no rain cultivation was possible, all crops were grown under irrigation. Agriculture was an intensive and highly skilled occupation which, under modern methods of Nile control, and given an almost limitless supply of labour, was capable of producing two and sometimes three crops a year. The total cultivable area was about 6 million acres only, but the area actually cropped annually was closer to 10 million acres. This intensive production depends upon a highly

20 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

21 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

22 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. Also see Doreen Warriner; *Land Reform and Development in the Middle East: A Study of Egypt, Syria, and Iraq*, Royal Institute of International Affairs, London, 1962.

complex system of distribution of water from the Nile, whose seasonal floods were controlled by the Jebel Auliya Dam in the Sudan, the Aswan Dam, and a series of barrages between the latter dam and the sea. Under such conditions crop-production was comparatively stable, and except in years of exceptional pest infestation there was no great variation in output. The main crops grown were cotton, wheat, maize, rice, barley, sugar-cane and fodder crops.²³

One of the most serious problems which Egypt had to face over the previous decades was that of overpopulation. Since 1900 the irrigated area had been expanded by about 900,000 acres, and the crop area by 3,500,000 acres (51.4 per cent), thanks to improved water facilities and more intensive methods of farming; whereas the population increased by 268 per cent (i.e., nearly trebled itself) over the same period, and the number of people dependent on one acre of land has increased from 3.2 in 1947 to 4.5 in 1960.²⁴

Table-I: Acreage and Population Increases [in Egypt]²⁵

Year	Cultivable area (acres)	Cropped area l	Population
1897	5,000,000	6,800,000	9,700,000
1917	5,300,000	7,000,700	12,800,000
1937	5,300,000	8,400,000	15,900,000
1960	5,900,000	10,300,000	26,000,000
Increase since 1897	900,000	3,500,000	16,300,000

In all these respects, in the paucity of the land available, in the size and density of the population, in the degree of hydrological control and the intensity of its agricultural methods, Egypt was different from any other country of the Middle East.

As everywhere else in the Middle East, the possession of land in Egypt meant political influence. The landowner was in a position to manipulate the votes of the illiterate, politically ignorant, and almost wholly apathetic peasantry who lived and worked on his estates and were dependent on his goodwill for their livelihood. The more land he possessed, therefore, the more powerful he became; a situation which the Wafd was able to exploit. It

23 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

24 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

25 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Gazi

Akademik
Bakış

339

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

followed that with large numbers of deputies elected under these conditions land reform by constitutional means was impossible. Ministers who owed their positions to vote powerful landlords would do nothing to offend them, and no Egyptian Government prior to the revolution had any incentive to act against the interests of the powerful landlord class.²⁶

The ownership of land, however, was not only a means of exercising political influence, or even an outward sign of wealth and social position: it was also extremely profitable.²⁷ It was estimated that a well-managed estate of middle size (200-500 acres) could show a profit of £E7,500-17,500 per annum, and since industry prior to 1952 was almost non-existent, anyone who had any money to spare invested it in land. Reclamation produced only small quantities of new land, and since the demand was heavy, prices were correspondingly high, and land in a fertile part of the irrigated area could cost as much as £E750 per acre, as against an average of £E500 per acre.²⁸

Under such conditions, it might have been expected that land would come to be accumulated in the hands of a small number of wealthy landlords; but one of the most striking features of Egyptian land tenure prior to 1952 was the enormous increase in the number of small owners during the first half of the 20th century. In 1900 approximately 5 million acres were under irrigation, of which only 1,113,000 acres (21 per cent) were held by owners of less than 5 acres, the average per holding being 1.6 acres. By 1952 the irrigated area had increased to 5,982,000 acres, of which the owners of less than 5 acres held 2,122,000 acres or 34.6 per cent, and the average holding had dropped to under 0-50 acres. During the same period the holdings of over 5 acres had remained static, and in 1952 showed only a very slight increase over 1900 (160,000 as compared with 153,000). The only explanation of this was that that while some estates were in the process of being built up by wealthy owners, others were as constantly being broken up by division among heirs. Nevertheless in 1952 a small number of large landowners²⁹ between them owned 1,209,000 acres, or 20 per cent of the cultivable area, and some of their estates were very large indeed.³⁰

26 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. Also see Saad M. Gadalla; *Land Reform in Relation to Social Development, Egypt*, Missouri University Press, Missouri, 1970.

27 It has been calculated that the revenue of one acre of agricultural land in Egypt is equal to that of 20 acre in Syria.

28 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

29 The actual number was 2,115 or about 0.1 per cent of the landowning population, occupying 19.8 per cent of the cultivated area and receiving over 20 per cent of the gross agricultural income.

30 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. Also see Haluk Gerger; *ABD, Ortadoğu, Türkiye*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

Table-II: Estates of over 200 Acres prior to 1952[in Egypt]³¹

Size of holding	Number of owners	Total acreage	Average per head
200-800 acres	1,835	625,000	340
800-1000 acres	92	87,000	945
1000-2000 acres	127	220,000	1,730
Over 2000 acres	61	277,000	4500
Total	2,115	1,209,000	

Some of these owners, usually those with small estates, formed them themselves, using hired labour. Other employed farm managers, and other again only let their land in small parcels at highly profitable rents to peasant cultivators. This was by far the most numerous classes, and the system of lease adopted was that of metayage or share-cropping, under which the landlord supplied seed, fertilisers and any working animals or machinery that might be necessary. He was also usually responsible for canal maintenance, and in return for these services, and with many local variations due to different conditions, took a proportionate share of the crop, generally 75-100 per cent of the cotton crop and 50 per cent of the wheat crop, leaving the maize, fodder and any other minor crops to the working tenant. It was estimated that between 60 and 70 per cent of agricultural land in Egypt was leased in this manner.³²

The military junta which came to power as the result of the revolution of July 1952 was firmly committed to a programme of land reform which it lost no time in putting into effect. The main object was political, to break the power of the landowning oligarchy; but the Free Officers, the majority of whom came from the lower middle class with peasant origins, were also genuinely concerned to raise the living standards of the fellahin and to improve their social and economic status. The reformers started with certain natural advantages, a docile, agriculturally skilful population, engaged in a single intensive form of agriculture common to the whole country, a well-organised, State-controlled system of irrigation, the beginnings of a co-operative system, comparatively efficient and up-to-date survey and land registration departments, and a fairly adequate supply of technicians, survey, co-operative and agricultural experts, providing a reasonably adequate basis upon which to base the structure of reform. Against all this they were faced by a chronic land hunger, a rapidly

31 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

32 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. Also see Alan Richards and John Waterbury, *A Political Economy of the Middle East*, Westview Press, Boulder, San Francisco, 1990.

Gazi

Akademik
Bakış

341

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

increasing population, and the prospect that without vast expenditure and intensive development the already low standard of living of the great majority of the people would fall even further. Their problems were to find more land, to restrict, if they could, the growth of the population, to lower and stabilise land values and the cost of living, to increase agricultural wages and production, and to divert as much under-employed labour as possible from agriculture into industry.³³

The Agrarian Reform Law of 1952 limited holdings to a maximum of 200 acres plus not more than 100 acres for dependent members of the same family. All land in excess was appropriated against compensation in the form of 3 per cent bonds redeemable in 30 years. Compensation was assessed at 10 times the rental value or 70 times the basic land tax. Land tax assessments had always been low, and the compensation to be paid is therefore well below the real value of the land. Under Article 4 of the Law, landlords were allowed to dispose of land in excess of the maximum by sale in 5-acre lots to genuine cultivators possessing not more than 10 acres already. All land which the owner was unable to dispose of in this way was placed at the disposal of a Higher Committee for Agrarian Reform for distribution in lots of 2-5 acres to cultivators already possessing less than 5 acres. The land thus distributed was to be purchased over a period of 30 years; fragmentation was forbidden, and owners of less than 5 acres were required to join an agricultural co-operative.³⁴

A further Agrarian Reform Law in July 1961 reduced the permissible maximum to 100 acres with an extra 50 acres for dependent members of the family; at the same time the purchase price to peasant owners was reduced by 50 per cent and purchasers were relieved of interest payments on their instalments. In 1962 Nasser made a further announcement reducing the maximum holding to 100 acres per family, and giving owners until 1970 to dispose of any land in excess.³⁵

Available statistics showed considerable variance, but it was estimated that about 650,000 acres were affected by the Reform Law of September 1952, of which some 145,000 acres were sold by their owners prior to revocation of the Article 4 of the Law. For a variety of reasons part of the land expropriated was considered unfit for distribution, leaving about 450,000 acres, or 7.5 per cent of the cultivable area, for distribution by the Higher Committee. It was estimated further that by July 1961 about 425,000 acres had been distributed,

33 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

34 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

35 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

and that the Reform Law of that month added about another 300,000 acres to the total, making some 325,000 acres still available for distribution. By the end of 1963 the total distributed had risen to approximately 500,000 acres, and recent legislation, foreshadowed by Nasser in December 1961, which prohibits the holding of agricultural land by foreigners, will increase the area available yet further. Allotment was at the rate of 2.53 acres per family, so that by the time redistribution is complete some 250,000 families, or only 6-7 per cent of the rural population will have benefited.³⁶ It was estimated that about 2 million farmers still owned less than one acre, and that a further 4 million between them rented 3,600,000 acres, or nearly 61 per cent of the cultivated area. For purposes of comparison it was of interest that in another area of intensive agriculture, Taiwan (Formosa), the Land-to-Tiller programme which was inaugurated in 1953 had resulted up to that date in the transfer of 344,000 acres of farmland from landlords to 195,000 peasant cultivators.³⁷

Since 1952 the Government had sought to relieve the population pressure by accelerating the rate of land reclamation. Its programme included a number of large-scale development schemes such as the New Valley project and Liberation Province in the Western Desert, dependent partly on underground water supplies and partly on flow irrigation from the Nile to be provided by the Aswan High Dam. Official statistics tended to overplay the progress made, and there were also considerable differences between the amount of land reclaimed (levelled, drained and otherwise prepared for cultivation) and the amount that was actually being cultivated. It appeared possible, however, that since 1952 about 250,000 acres had been wholly or partly reclaimed, inclusive of 40,000 acres in the New Valley Area, but that as little as 50 per cent of the area had been put under a crop. Considerable progress, however, had been made at considerable cost, valuable experience had been gained, and several thousand families resettled under greatly improved conditions. The Egyptians estimated that it would be possible to reclaim and cultivate an area of 585,000 acres over 5 years at a cost of £E11,300,000. It was estimated also that on completion of the Aswan High Dam a further 1 million acres of new land and 700,000 acres of basin land will be brought under perennial irrigation.³⁸

-
- 36 It is extremely difficult to estimate with any accuracy exactly how much land has been distributed, and to how many people. Official figures purport to show that 750,000 acres have been distributed to 120,000 families in lots of 5 acres per family up to the end of 1962. These figures are suspect for a number of reasons. Even if all families received as much as 5 acres, which is doubtful, only 600,000 acres (120,000 x 5) can have been distributed, and it is possible that the gross figure is that of all land expropriated and not of land actually distributed.
- 37 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.
- 38 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Gazi

Akademik
Bakış

343

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Agrarian Reform was not merely a simple process of confiscating the property of large landowners and distributing it in small holdings to peasant cultivators—who lacked the necessary knowledge and skills in such matters as marketing, economic cropping, pest control and water distribution, and who had insufficient capital for the purchase of improved seed, fertilisers and agricultural machinery. The Government coped with the technical problems involved by changing farming methods as little as possible—a decision doubly wise in the face of the natural conservatism of the peasantry, and their suspicion of innovations in particular, and of Government officials in general. It continued to farm large estates as agricultural entities much on the old lines, with co-operatives providing finance, and Government technicians the necessary managerial direction. Although the land was distributed to peasant proprietors each holding about 5 acres or less, it was farmed in blocs of up to 400 acres under a single crop: this encouraged agricultural efficiency and greatly eased the problem of irrigation and the economic use of machinery. A further adaption of this system was that in which the cultivator did not own a particular piece of land, but the right to a share in the crop proportionate to the area of land registered in his name. This form of tenure seemed to be becoming increasingly popular.³⁹

Much of what had been done amounted to a managerial revolution with the co-operatives and Government technicians and bureaucrats, taking over many of the functions of the old landowning class. Also the importance of what had taken place was not so much the redistribution of land, which benefited a small section only of the rural population, as the regularisation of relations between landlord and tenant, affecting a very large proportion of the peasantry, and the creation of conditions favourable to social change, which will, however, require to be exploited by population control, provision of cultivable land on a large scale, extension of education and development of national industries.⁴⁰

Egyptian peasants were peaceful and hardworking, but at the same time extremely conservative, individualistic, and suspicious of bureaucratic control, with the result that in spite of Government encouragement and the credit facilities offered by the Banque du Credit Agricole (since 1949 the Banque du Credit Agricole et Cooperatif) the co-operative movement had made only moderate progress prior to the Revolution. The Agrarian Reform Law of 1952 made it obligatory for peasant proprietors receiving land under the Law to join a supervised co-operative, the main advantage of which was that all loans were guaranteed by the Agricultural Reform Association.⁴¹

39 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

40 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

41 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum,

Gazi

Akademik
Bakış

344

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

The system was overhauled in 1956, including the creation of a Co-operative Federation with a complete chain of local, branch and regional associations, and in 1960 it was applied to all co-operatives as part of the policy of using them towards achievement of the agricultural targets of the Five-year Plan. There were approximately 5,100 supervised co-operatives, of which 530 £E in agrarian reform areas, with a membership of over 238,000. In the last two were approximately £E200,000 of State aid channelled to co-operatives through the Banque du Credit Agricole, whose loans in 1959 amounted to nearly £E10,250,000. The co-operatives were much more, than suppliers of cheap credit, however, and took over many of the managerial functions of the old landlord class, including supply of seed, fertilisers and equipment; storage and transport; pest control and marketing⁴² and maintenance of drains and canals, in addition to supply of consumer goods and provision of a number of social services. The main criticism of supervised co-operatives was that they were artificial creations, dominated by officials of the Higher Committee for Agrarian Reform, which had ceased to be true co-operatives because they were not voluntary associations, and their committees only works councils with little or no control over their affairs. As the system developed, however, it seemed probable that bureaucratic control would be relaxed. It was claimed that co-operative management had resulted in increased production. This may have been so, but increase in yield per acre over pre-revolution days could have been due as much to increased use of fertilisers, seed selection, and better pest control.⁴³

Table-III: Comparative Yields [in Egypt]⁴⁴

Crop	1950			1960		
	Area	Yield	Yield per acre	Area	Yield	Yield per acre
Cotton	1,979,000	8,075,000	4.08	1,873,000	10,643,000	5.67 kantars
Wheat	1,496,000	8,060,000	5.39	1,460,000	9,990,000	6.7 ardebs
Rice	488,000	656,000	1.35	710,000	1,570,000	2.21 darbas
Sugar cane	86,000	62,533,000	727.0	111,000	97,000,000	874.0 kantars
Onions	36,000	5,206,000	142.0	50,000	11,820,000	236.4 kantars
1 kantar=99 lb. approx.; 1 darbas=2,083 lb. approx.; 1 ardeb=5.4 bushels						

dum, 20 August 1963.

42 In 1959-60, 455,000 kantars of cotton valued at £E7-7 million were marketed through co-operatives as compared with 25,000 kantars only in 1952-53.

43 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

44 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Gazi

Akademik
Bakış

345

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Agrarian reform in Egypt achieved at least one of its aims in destroying the political power of the land-owning class and putting an end to so-called "feudalism". In other ways it achieved rather less. Comparatively little private capital was attracted from land investment into industry (the tendency being to reinvest in urban property) and the Government's minimum agricultural wages policy had very little success. Although land prices and rents fell rapidly in the years immediately following enactment of the Agrarian Reform Law, such was the pressure of population and the shortage of cultivatable land that prices rose again to approximately their pre-revolution level, and there were signs that rents too were increasing. Several thousand families benefited from the distribution of sequestered estates and from settlement on reclaimed land, and in general the standard of living of the small landowner improved. This was not without its effect on the national economy. The peasants were more nourished and were retaining more of what they produced for their own consumption, with the result that less home-grown food was reaching the markets, and larger imports from abroad were therefore necessary. The still large class of landless labourers (about 38 per cent of the rural population) was, however, no better off than before. Agricultural co-operatives appeared to be working adequately; but there was little change in agricultural methods and, largely for technical reasons, sequestered estates were being run much as before, with co-operatives and Government technicians in the role of management and finance. Reform also had considerable effect in enhancing the personal status of the peasants. They now had a recognised legal position as a registered owner of land, together with security of tenure and greater inducement to farm their holdings adequately. Through participation co-operative committees and village councils, they were also beginning to have a greater say in the management of his affairs. These improvements affect, however, only a small proportion of the peasant class (6.25 per cent) to date (as compared with 36 per cent affected by Japanese agrarian reforms immediately after the war), and it was unlikely that much more could be accomplished until further land was made available.⁴⁵

It was estimated that as a result of land reform, reclamation of new areas, including the New Valley and Liberation Province, and construction of the High Dam, it could be possible to provide land for about 1,200,000-1,500,000 families, or possibly 7 million people. The population was increasing annually at the rate of 2.4 per cent, so that by 1972, the date forecast for completion of the dam, it was expected to have risen by about 7,500,000 to 34,000,000. Hence, all these projects, even if they fulfilled the highest expectations, would only succeed in barely keeping pace with the rise in population. While this

45 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

in itself would be quite an achievement, the problem of over-population and land hunger would still prevail, a fact which Egyptian experts were beginning to admit.⁴⁶

To sum up, to that date agrarian reform in Egypt had achieved the elimination of an upper group of about 2,000 landowners, expropriation of some 500,000 acres of land and their redistribution to 120,000 families, the extension of the co-operative system to cover managerial as well as credit services, the lowering of agricultural rents, and a small increase in the standard of living and personal status of the landowning peasantry. What it had failed to do was to reduce the price of land (which owing to population pressures was back to its pre-revolution level), or to improve the wages and general conditions of the large landless labouring class. Redistribution of land had also affected only 8.3 per cent of the total area under cultivation, and only 6.25 per cent of a rural population of about 20,000,000. The problem of rural poverty and over-population remained.⁴⁷

3. Syria

Only about one-third of Syria's 72,000 sq. miles was cultivable. It could be divided into three distinct areas: the coastal and mountain strip, including the fertile valley of the Orontes; the central desert plateau; and the trans-Euphrates area of the Jezira, irrigated by the tributary streams of the Khabur and the Belikh. Cultivation was possible only in the river valleys and in the area of substantial rainfall (an annual average of 90 cm), stretching from Jebal al Druse northwards to Aleppo and then eastwards along the Turkish frontier to Qamishi and Tel Kutchuk. Irrigation was confined to parts of the Jezira, to the Orontes Valley and to well-watered pockets such as the Ghouta surrounding Damascus, and the irrigated area amounted to only about 15 per cent of the land under cultivation. Cotton and rice were grown in the valleys of the Orontes and the Euphrates and its tributaries; tobacco and fruit in the mountain ranges and on the coastal plain; wheat, barley and an increasing amount of sugar-beet in the Homs-Aleppo plain and the Jezira. The population of about 4,800,000 was divided unequally between the western mountain and coastal region, where there was agricultural overpopulation, and the newly developed areas in the north-east which, apart from a few growing towns and a small number of villages, were scarcely populated at all.⁴⁸

46 cf. Saad M. Gadalla; *Land Reform in Relation to Social Development, Egypt*, Missouri University Press, Missouri, 1970, p. 99, "the prospective increase in the cultivated area will hardly meet the prospective increase in population."

47 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

48 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. FO371/52909/E8746/8746/89, "Political Review of Syria and Lebanon for 1945", 4 September 1946.

Gazi

Akademik
Bakış

347

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

There had been considerable change in the classification of land in Syria since Ottoman times, and the Ottoman Land Law of 1858 was in fact never very strictly applied, with the exception of a small quantity of freehold land held by individuals. All land in theory was owned by the State. However, at that time the State only had effective control over part of it. It could be divided as follows: (a) land to which no title exists (mawat or "dead" land); (b) State domain proper, subject to no usufructuary rights; (c) land which is State-owned in theory, but which was let out in hereditary tenancies, and recoverable only if left uncultivated for five years in succession, amounting in fact to almost unqualified private ownership (miri land); (d) land in common village ownership, and allocated in family plots subject to periodical reallotment (musha'a land).⁴⁹

About 80 per cent of the cultivated land was either miri or musha'a, and before the Second World War cultivation was confined mostly to the fertile Western region between Jebel al Druze and Aleppo. Most of the land in this area was owned by rentiers who had developed cotton cultivation under irrigation, and who leased it out to small holders on a share-cropping basis: the share taken by the landlord depending on a variety of factors such as rainfall, fertility, density of population and, in irrigated areas, availability of water. Where the land was irrigated and the owner supplied seed, water, etc., the share taken was, as a rule, 75 per cent, and in other cases 50 per cent only. Since 1945, however, a great change had come over the pattern of agriculture, and mechanisation had enabled vast new tracts of country in the Aleppo and Jezira areas to be cultivated under wheat and barley.⁵⁰

Table-IV: Main Crops: Increase in Areas Cultivated ('000 acres) [in Syria]⁵¹

	Average 1934-38	Average 1950-54	Average 1955-60
Wheat	1,170	2,890	3,665
Barley	680	1,055	1,770
Cotton	75	335	610
Total	1,925	4,280	6,045

49 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

50 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. FO371/52909/E8746/8746/89, "Political Review of Syria and Lebanon for 1945", 4 September 1946.

51 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

The area under cultivation had more than trebled-an expansion carried out mainly by merchants from Aleppo and Damascus who invested their wartime profits in agricultural machinery and seed, and who operated under very difficult conditions of expensive credit, scarcity of labour, a poor transport system, confused land tenure, lack of foreign aid, and little or no Government assistance. Most of the land was leased from tribal sheikhs for a rent of about 10-15 per cent of the gross produce, and only where irrigation was possible and pumps were installed did the merchant farmer actually buy the land. Despite losses in areas of marginal rainfall, very considerable profits were believed to have been made.⁵² The area cultivated by these methods was often immense, and at least two estates of about 250,000 acres were known. The merchant farmer very often sub-let part of his holding on a crop-sharing basis, supplying capital, machinery and seed, paying the rent and taking 40 per cent of the crop, leaving 60 per cent to the sub-lessee out of which to pay 20 per cent of the cost of machinery.⁵³ In 1955, a few years before the union with Egypt and introduction of agrarian reform, the cultivated area of Syria was believed to have been divided up as follows:

Table-V: Land Distribution (acres) [in Syria]⁵⁴

Small (under 25)	Private estates (inclusive of miri land) (medium 25-250)	Large (over 250)	State domains	Total
2,711,000	7,045,000	5,800,000	3,940,000	19,469,000

In January 1952, within a month or so of assuming supreme power in Syria, Adib Shishakli brought in an Agrarian Reform Law which decreed a maximum holding of 370 acres in the Jezira and Euphrates areas, and 125 acres in the rest of Syria. The law was never applied because in the confused and inadequate state of Syrian land registration it was impossible to enforce it. In January 1953, however, a decree was enacted for distribution of State domains with a maximum of 500 acres in the Jezira, and 125 acres of rain land or 25 acres of irrigated land elsewhere. The main result of this law was to transfer the title of nominally State lands to those who had long been in occupation of them in all but full ownership. A further attempt at reform was made in 1955, when the Ba'ath Party submitted a draft Law for the Protection of the Fellah

52 FO371/62159/E2793/E2793/89, "Annual Report on Syria, 1946", 1 April 1947. It is probable that the ploughing of sub-marginal land has been carried too far, and the Development Plan for 1960-65 proposes to return to grazing about 800,000 acres of land in which the rainfall is less than 250 millimetres.

53 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. FO371/75527/E1457/1011/89, "Syria: Annual Review for 1948", 31 January 1949.

54 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Gazi

Akademik
Bakış

349

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

which proposed written contracts for agricultural leases, allowing the landlord only one-third of the crop on irrigated land and one-quarter on rain land, and making eviction illegal except for breach of contract. The law was abortive, because it touched the rentiers of the Homs-Hama area far too closely.⁵⁵

Nothing further was done until after the union with Egypt, as the result of which an Agrarian Reform Law, comparable to the Egyptian Law of 1952, came into force on September 27, 1958. The maximum holding in irrigated land was fixed at 200 acres with an additional 25 acres for each wife and child, up to a maximum of 100 acres. It was much less easy to arrive at a rational figure for rain land, in which conditions varied widely, and the maximum was fixed at 750 acres with a further addition of 100 acres for dependent members of the family up to a total of 400 acres. Thus a family holding might not exceed 300 acres of irrigated land or 1,350 acres of rain land. All land exceeding the permitted maximum was to be expropriated against compensation in bonds bearing interest of $1\frac{1}{2}$ per cent and redeemable in 40 years, and was to be distributed to peasant farmers in lots of 20 acres of irrigated land and 75 acres of rain land.⁵⁶

Not a great deal of progress had been made preceding the break-up of the union in September 1961, and in February 1962 the Government of Ma'aruf al Dawalibi introduced amendments which modified the law of 1958 considerably. Four different categories of irrigated land, with a maximum holding of 500 acres depending on local conditions, were recognised; and seven in rain land, with a maximum of 1,500 acres. In both irrigated land and rainland, each wife and child was allotted a holding of one-eighth of the basic holding without limit as to numbers. The size of plots distributed varied from 20 acres of irrigated land to 125 acres of rainland in the least favourable areas, and peasant owners were not required to pay for the land allotted to them. The amended law was, on the whole, an improvement on the law of 1958, being less rigid, and taking a more comprehensive and realistic account of the vagaries of Syrian agriculture. But it was not popular, particularly with those of strong Leftist sympathies; and further amendments introduced by the Azmeh Government in March 1962 made a partial return to the original law of 1958, and as regards maxima introduced a new differentiation between landlords and peasants.⁵⁷

55 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

56 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

57 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Table-VI: The Amended Law of 1962 [in Syria]⁵⁸

Irrigated Land (maxima)		Rain Land (Normal provinces)		Arid Provinces ²	
Landlord	Peasants	Landlords	Peasants	Landlords	Peasants
200	20	750	75	1,125	112

In addition landowners were allowed to retain 25 acres of irrigated land, 100 acres of normal rainland or 160 acres of arid rainland for each wife and child. Distribution remained as before, but new proprietors were required to pay half the cost of the land allotted to them. There was thus less flexibility in the classification of land and some reduction of the maxima which could be held by a landowning family.⁵⁹

Not only did agricultural conditions in Syria complicate the problem of land reform to a degree unknown in Egypt, but the essential information and staff necessary to carry it through were almost non-existent. Survey and land registration were complete only in certain areas, and no organisation was capable of the rapid expansion necessary to deal efficiently with the problems of progressive programme of land reform. The reform had progressed as far as it had due largely to the initial enthusiasm of the Ba'ath reformers and to Egyptian advice and agricultural expertise, in spite of too much top-level planning without due regard to local conditions, and resentment caused by authoritarian methods. As such, expropriation far outstripped redistribution, especially in the Jezira, where areas of rainland amounting to nearly 1 million acres were yet to be re-allotted.⁶⁰

The Ba'ath Government which came to power as the result of the coup d'état of 8 March 1963, put into operation yet another Agrarian Reform Law (the fourth since 1958) on June 23 which reduced considerably the amount of land to be retained by landowners, while leaving new allotments to peasant cultivators very much the same. The law was noteworthy for being the first to be introduced by a Ba'ath Government, and appeared to have been aimed at rallying the peasantry behind the party by doubling the amount of land to be made available for distribution. Even so the number of potential beneficiaries was estimated to be about only 500,000. The pace of distribution continued to be slow, and up to the end of June 1963 Government statistics revealed that approximately 74,500 cultivators had received a total of 494,000 acres.⁶¹

58 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

59 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

60 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

61 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum,

Gazi

Akademik
Bakış

351

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Such success as land reform achieved in Syria was due initially to Egyptian enterprise, and to the reforming zeal of a few Left-wing politicians; but agricultural conditions were very different from those in Egypt, and Egyptian experts tended to be unable to deal with local variations, in which an estate of 250 acres in the Ghouta near Damascus constituted a large holding, and 2.500 acres in the indifferently watered Jezira was by the same standards only a small farm.⁶²

The rigidity of the reform measures introduced during the period of the union revealed their Egyptian conception, and successive amendments only partially overcame the difficulties imposed by widely differing conditions of climate and agricultural practice. No great difficulty occurred in the areas under irrigation, or in the cultivated areas of western Syria where the rainfall was reliable, the land was closely cultivated, and there was no shortage of labour. Attempting to establish peasant farmers on the vast areas of rainland expropriated in the Jezira was a different matter. These areas were seriously under-populated, and at best could be cultivated by the methods employed during the post-war period. These required heavy capital investment and extensive use of machinery, both of which could be provided only by highly organised and efficient co-operatives, or by capitalist farmers prepared to take risks.⁶³

The law of June 1963 allowed the landowner in the arid Provinces to retain a maximum of 750 acres only. This was not very attractive for anyone used to farming as much as 20 or 30 times that amount. The maximum peasant holding in the same area was 112 acres, which meant that it can be farmed efficiently and profitably only if the farmer had the financial and administrative support of a co-operative. Such settlement and co-operative development that had taken place was confined mainly to the Hama-Idlib-Aleppo area in the west, and to the irrigated areas of the river valleys in the east. It was doubtful whether, without massive State intervention, the Jezira could be developed adequately by peasant smallholders alone; and the practical difficulties which were being experienced in this area no doubt account for the fact that distribution had lagged so far behind expropriation. It was, however, possible that with the construction of the Euphrates Dam and consequent irrigation of some 500,000 acres of what was now rainland, agrarian development in the Jezira could undergo radical alteration.⁶⁴

dum, 20 August 1963.

62 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

63 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

64 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

4. Iraq

Iraq, constituting an area of 175,000 sq. miles, was divided into three main regions: the alluvial plains and marshlands of the valleys of the Tigris and the Euphrates, which flow across the country from the highlands of Turkey to the Persian Gulf; the western and largely desert area lying between the Euphrates and the frontiers of Saudi Arabia, Jordan and Syria; and the Alpine grasslands of the mountainous region along the frontiers of Turkey and Iran. Only in the last of these was there any appreciable rainfall (annual average 76 cm). The river system of the central plains had only recently been brought under partial control, and flooding could still be extensive, and large tracts of country in the south between Baghdad and Basra were covered by permanent swamps. The system of agriculture practised in the irrigated area, even before the Development Board's irrigation works made even greater areas available, was extremely wasteful, and land was flooded with water year after year without regard for drainage or for the health of the soil. Some estates were enormous (two of over 500,000 acres had been recorded,⁶⁵ and estates of 50,000-100,000 acres were not uncommon); but they were often only half utilised, and there were large expanses of poorly cultivated and ill-cared-for land, much of which produced minimal crops rapidly going out of cultivation and soon to be abandoned. It was estimated that over 20 per cent of the arable area had recently been abandoned due to salivation, and that the area over which there had been a decline in yield for similar reasons was very much larger.⁶⁶

The cultivable area extended to about 15,500,000 acres, divided almost equally between the mountainous dry farming areas of the north-east and the irrigated areas of the river valley. Cultivation in the latter was nowhere as intensive as it was in Egypt, and it was calculated that as much as 50 per cent of the land lay uncultivated annually. Although Iraq made use of only about one-seventh of its potential cultivable land, it was only in recent years that the cultivated area had been extended to its limits of the early 1960s. Three-quarters of the area under cultivation at that time had been developed since 1918, and about one-third since 1945. About 50-60 per cent of the population of 6,250,000 derived its livelihood from agriculture and was very unevenly distributed.⁶⁷ The average was as high as 154 per sq. mile in the Hilla Province of the Tigris-Euphrates valley, and as low as 0.5 per sq. mile in the eastern

65 Those of Emir Rabia in Kut Province, and of Mohan al Khairallah in Muntafiq Province.

66 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. See Marion Farouk-Sluglett & Peter Sluglett, *Iraq since 1958: From Revolution to Dictatorship*, I. B. Tauris, London, 1990, p. 30-35, 76-78.

67 Doreen Warriner; *Land Reform and Development in the Middle East: A Study of Egypt, Syria, and Iraq*, Royal Institute of International Affairs, London, 1962, p. 115, gives a figure of 62 per cent. The agricultural population is declining as land is abandoned and peasants congregate in the towns in search of work.

Gazi

Akademik
Bakış

353

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

deserts. The main crops cultivated were barley, wheat, lentils, beans and rice, but tobacco, sesame and linseed, and a small amount of cotton were also grown.⁶⁸

The system of land tenure in Iraq was the result of the chaotic growth of thousands of years. The Ottoman Government had made some attempt at reform, but the Land Law of 1857 was a failure, and nothing further was done until 1932, when, as the result of a report by Sir Ernest Dowson, a law was introduced classifying title to land in Iraq as follows: (a) Private (mulk): for which there was proof of long-standing title; (b) Public: largely desert, and other uncultivated areas; (c) Trust (waqf): land mainly in ownership of religious institutions; (d) Government (miri): subdivided into: (1) Tapu = recognised permanent tenure amounting to ownership; (2) lazma = continuous tenure for 15 years. Similar to tapu, but with title less secure; and sirf = no established tenure.⁶⁹

Land settlement and registration on these lines progressed slowly, but by 1961 about 53,400,000 acres had been registered, as follows: Government (tapu) 7,840,000 acres, (lazma) 7,410,000 acres, (sirf) 33,340,000 acres; other tenures 4,880,000 acres, total 53, 410,000. In 1953 distribution by size of holding was as follows: under 6.5 acres 24,270; 6.5-1,650 acres 97,156; 1,650-33,000 acres 3,515; over 33,000 acres 104. At a rough estimate it was calculated that about one-quarter of these holdings were estates of from 5,000 to 6,000 acres.⁷⁰

The land laws of 1932 and 1938 and subsequent amendments with their recognition of claims based on existing use were rightly criticised as being over-favourable to the tribal sheikhs, who registered tribal land in their own names, and absentee landlords, who were allowed to claim large areas for which no other more valid claims could be discovered. The laws also gave over-generous recognition to vested interests. Landlords who in the past had done little more than perform some haphazard agricultural services, or act as tax and rent collectors, were enabled to acquire considerable estates of miri lazma in the river rain provinces. In the mountainous areas of the north, where small holdings had always been the rule, the 1932 laws acted to codify existing practice.⁷¹

68 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

69 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

70 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

71 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. Also see Michael Ionides; *Divide and Lose: The Arab Revolt of 1955-1958*, Geoffrey Bles, London, 1960.

Gör

A law of 1952 allotted to the Iraq Development Board, which had been set up in 1950, 70 per cent of the revenue gathered from oil royalties⁷² and from then on the Board disposed of very large funds, much of which it spent on water control and irrigation works. The effect was to bring more land into cultivation at the expense of abandoning land already ruined by insufficient drainage, waterlogging and salination. In recent years more attention had been given to drainage, but all such improvements, whether irrigation of new land or adequate draining of land already under cultivation, in the main benefited only the landlord class, and the greater the efficiency of the irrigation and agricultural systems the richer they became.⁷³

Over against this small, powerful and privileged class, which paid almost no taxes and contributed nothing to the development of the country, was a large class of penurious sharecroppers farming land which, while it might show a profit for the landlord, who took up to two-thirds of the crop depending upon the services provided (five-sevenths on land irrigated by pump), was incapable of providing a livelihood for the cultivator and his family from the remainder. Nearly all land was leased in this way, and there was an almost complete lack of agricultural labourers working for a cash wage. In consequence there was a growing and continuous shift of population to the newly irrigated and more profitable areas, or to the slums of such cities as Baghdad and Basra. The Iraqi tribesmen were, moreover, poor cultivators, accustomed to bad and slipshod methods of farming, and completely lacking the skill, industry and tenacity of the Egyptian fellahin.⁷⁴

Tentative attempts at reform were made between 1945 and the revolution. However, it was realised, that cultivation in Iraq was based on the tribal system which might collapse under the strains of far-reaching land reform and result in social and administrative chaos; and the problem of dispossessing the large land-owners was never faced full on. The existence of large tracts of unoccupied Government land (miri sirf) made it possible to introduce legislation providing for allotment of land to peasant cultivators without trespassing on the interests of the great land-owners. The Miri Sirf Law which was introduced in 1945 was applied in the first instance to a land development scheme at Dujeila, consisting of about 240,000 acres, and a further law (the Miri Sirf Lands Development Law of 1951) laid down the maximum holdings which might be held, depending upon the area in which it

72 After the revolution this was reduced to "not less than 50 per cent", and the functions of the Development Board were taken over by the Ministry of Planning.

73 The speech from the Throne in December 1957, foreshadowed a law (never enacted) designed to recover part of the capital cost of drainage and irrigation improvements from owners of private land.

74 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Gazi

Akademik
Bakış

355

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

was situated and the water facilities available, with a minimum of 12 acres in the well-watered mountain region, and a maximum of 300 acres on high land irrigated by pump.⁷⁵

Neither of these laws achieved their objectives in full, due in the main to political pressure by the land-owners. In the Dujeila scheme, which subsequently failed completely due to bad drainage and poor administration, 150,000 acres only were distributed to peasant cultivators in holdings of 60 acres each; the remaining 90,000 acres went to increase the estates of tribal sheikhs and land-owners, and the provisions of the 1951 law were manipulated to benefit the local magnate to the detriment of the cultivator. 1952 saw the enactment of what came to be known as the Amara Law⁷⁶, with the object of giving cultivators the opportunity of proving claims to unregistered Government land. The intention was excellent, but the law was framed and applied in such a way as to give the local sheikhs a right to keep possession of much of the land, including all the best areas. The effects were so disastrous that it resulted in a large-scale exodus of peasant cultivators and a number of outbreaks of agrarian discontent, and it was amended in 1955, cutting by half the original sheikhly allotments. Even so, it was not strictly enforced, and as long as there was no social or political force in Iraq which could challenge the position of the land-owners, legislation detrimental to their interests could rarely be enacted and even less so enforced.⁷⁷

The Ministry of Agrarian Reform which was set up in the early days of the Revolution was dominated for some time by Communist sympathisers, including the Minister himself, Ibrahim Kubbah. The aims of the programme of reform which he introduced were declared to be the destruction of feudalism, including re-distribution of land, improvement of production and of the standard of living of the peasants, a system of agricultural co-operatives based on peasant ownership of land, and the encouragement of middle-class participation in agriculture. The Agrarian Reform Law which was introduced in September 1958 resembled the Egyptian law of 1952, but was more generous to land-owners, who were allowed to retain a maximum of 600 acres of irrigated land and 1,200 acres of rainland. Anything in excess was to be expropriated over a period of five years against compensation to be assessed by an Agrarian Reform Committee and payable in 3 per cent Government bonds redeemable in 40 years. The land acquired in this way was to be distributed to peasant cultivators in lots of not more than 37, and not less than 18 acres of irrigated

75 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. Also see Phebe Marr; *The Modern History of Iraq*, Westview Press, Boulder, San Francisco, 1985.

76 The Law Granting Lazma Rights in Miri Sirf Land in Amara Liwa (No. 42/1952).

77 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

land and 75 acres of rainland. A minimum wage for agricultural workers was applied and co-operatives were to be set up for financing and assisting peasant farmers.⁷⁸

Even before the revolution the amount of new development with which the Development Board was burdening the Ministries was causing administrative confusion, particularly in the Miri Sırf Department, which proved incapable of coping with the allocation of large areas of new land and of organising their use. It had not been designed to deal with these tasks, which were beyond its competence, and none of the Departments concerned had the organising ability required to put the various plans into operation.⁷⁹

The Agrarian Reform Law of 1958 worsened matters even further, when already over-burdened and inadequately trained Departments were given the additional task of sequestering and distributing some 7 million acres of land, of arranging for assessment of compensation, and of organising a wholly new system of cultivators' co-operatives. The very small body of trained experts in the Lands and Agricultural Departments did their best; but by October 1959 only about 125,000 acres had been distributed, and it was not until late in 1960 that some order had been established and real progress was made. It is estimated by United Nations experts that in all about 15,300,000 acres (5,100,000 privately owned; 10,200,000 Government land) were available for distribution, and up to the middle of 1962 it was claimed that 3,600,000 acres had been expropriated, of which 780,000 acres had been distributed to 30,000 families. Progress was slow for a number of technical reasons, and as a temporary expedient, 3,845,000 acres of expropriated, uncultivated and miri sırf lands were rented on short term leases to about 215,000 peasant cultivators. The following approximate figures were given in the Iraq Statistical Abstract for 1961 for the progress of expropriation and distribution up to the end of 1961. Expropriated and uncultivated land at the disposal of the Agrarian: Reform Committee 2,130,000 acres; distributed 842,500 acres; balance for distribution 1,287,500 acres.⁸⁰

Following the coup d'état of February 8, 1963, the new Ministry of Agrarian Reform repeated that the objects of reform were to bring about a social and economic revolution in the rural areas by the elimination of

78 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. Also see Marion Farouk-Sluglett and Peter Sluglett; *Iraq since 1958: From Revolution to Dictatorship*, I. B. Tauris, London, 1990.

79 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

80 The Report on the World Social Situation for 1963 of the United Nations Economic and Social Council gives, however, the following figures: Expropriated 3,360,000 acres; distributed 1,695,000 acres; balance 1,655,000. Of the area expropriated about 6 per cent are irrigated land, 84 per cent rainland, and 10 per cent waste.

Gazi

Akademik
Bakış

357

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

feudalism, introduction of up-to-date agricultural methods, and organisation of co-operative farming. It was also admitted that although nearly five years had passed since the revolution of July 14, 1958, only 4.5 per cent of the land available had been distributed and only about 12 per cent of those entitled had benefited.⁸¹

It was now agreed that the Agrarian Reform programme introduced after the revolution was ill balanced, both as regards its size and the pace of its planned implementation. The staff available was inadequate both in numbers and ability to deal with the problems suddenly presented, and the result was an administrative breakdown and a decline in agricultural production. Only the primitiveness of the agricultural system has prevented the effects from worsening even further. The worst feature was the failure, now to some extent being rectified, to provide co-operatives to replace the landlords as suppliers of certain essential services which the new peasant owners lacked capital or enterprise to provide for themselves. The Government aim was to establish at least 2,000 societies, but only 58 were now actually in being, working reasonably well under the supervision of 27 agricultural supervisors. Loans had been made available, but their use was never properly supervised and they were largely wasted. In such matters as marketing, irrigation control, and efficient use of machinery, the Iraqi peasantry, among the most conservative and backward in the world at that time, was unable to look after itself. The result was that peasants find themselves owners of land which they were unable to begin to farm adequately without assistance, and that they very often abandoned it to seek a livelihood elsewhere. There were frequent food shortages, due in part to drought and in part from being a grain-exporting country prior to the revolution. Iraq in 1959 imported 300,000 tons of cereals, and standards of production appeared to have been maintained best in the mountainous regions of the north, where the old feudal system remained unchanged.⁸²

Table-VII: Comparative Acreage Cultivated ('000 acres) [in Iraq]⁸³

Crop	1957-58	1960-61	Difference	Per cent drop
Wheat	3,680	3,510	70	1.9
Barley	2,780	2,490	290	10.4
Rice	210	184	26	12.4

Source: Statistical Abstracts, 1959, Tables 125 and 128, and 1961, Tables 59 and 62.

81 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

82 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

83 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

5. Iran

Iran, with an area of 629,000 sq. miles, consisted of an arid central plateau of sand, salt and gravel enclosed on three sides by high mountain ranges, namely the Elburz and Ala Dagh ranges in the north, and the Zagros range in the south-west, rising to a height of 10,000-18,000 ft. Rainfall on the Caspian shores of the northern ranges was as high as an annual 200 cm, and as low as 63-76 cm in the south-west. Only about one-fifth of the total area was cultivable, of which about one-third, or approximately 41,500,000 acres, were actually cropped.⁸⁴ About 75 per cent of the population of 21 million was dependent on agriculture, and the standard of living of the peasantry was, on the whole, depressingly low. The main crops grown were wheat, barley, rice, sugar-beet and fodder crops.⁸⁵ There were four main types of land ownership in Iran, crown lands (amlak), state domains (khalese), religious trust land (waqf) and privately-owned land, subdivided into the estates of the large and small landowners and land owned by peasant proprietors. It was estimated that there were about 40,000 villages in Iran, the ownership of which could be divided as follows:

Table-VIII: Distribution of Land [in Iran]⁸⁶

	Villages	Per cent
Crown Land (amlak)	2000	=5
State domains (khalese)	1900	=5
Religious trusts (vaqf)	6000	=15
Privately own		
(a) Estates	22,000	=55
(b) Peasants proprietors	8000	=20
Total	40,000	100

Over half the cultivable area (60 per cent if both private estates and Crown lands were included) were owned by a small, largely absentee, non-working and politically powerful class, some of whom owned as many as 100-

84 The official unit of measurement in Iran is the hectare (2.47 acres), but for all practical purposes the basic agricultural unit is the village divided, whatever its size or the extent of its cultivation, into six dangs or portions.

85 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

86 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

150 villages apiece. These were not always complete villages, as very often a landowner might own a number of parts (dangs) in different villages, so that the ownership of a village might be divided between a number of landowners.⁸⁷

All, Crown, State and religious trust land, was cultivated on a share-cropping basis. Depending on the fertility of the land, the availability of water, and the services supplied by the landlord, the latter might receive from not less than 50 per cent of the crop to as much as 70 per cent on irrigated land, and from 25-30 per cent upwards on rainland. While some tenants had a certain security of tenure and owned their own houses, gardens and a few animals, the standard of living in most villages was extremely low. In addition to rent in crops, the peasants were required to pay traditional dues to their landlords, which might include personal labour, gifts of produce or livestock on special occasions, and in some areas a form of poll tax. Owing to the impersonal nature of ownership, peasants on trust lands tended to be even worse off than elsewhere, and the land was less well cultivated.⁸⁸

Tentative attempts at reform were made by Reza Shah just before the war and abortive land reform laws were passed in 1947 and again in 1952. Under the influence of the Shah, a fresh campaign was launched in 1959-60; however, the Land Reform Bill of June 1960 was not only badly drafted but so diluted that by the time it passed into law it was of little practical effect. In the meantime, the Shah had been setting an example by distribution of amlak lands to peasant cultivators on easy terms. About 320 villages, making up about 400.000 acres, benefited from this reform, which later failed to achieve its full effect largely owing to the ineptitude and dishonesty of the officials handling it.⁸⁹

The Amini Government which came to power in May 1961 introduced an amending law on 14 January 1962, which was in effect a complete recasting. Among other things, it abandoned area measurement in favour of the village as the basic agricultural unit—a sensible amendment in the absence of a cadastral survey, an adequate lands and survey department, or an accurate system of registration. The new law recognised the division of each village into six dangs and allowed the landowner to retain not more than six dangs, or a complete “village”, the component parts of which may be situated in a number of different villages. All holdings in excess had to be sold, and if they were not the Government could expropriate at a price to be fixed on the basis of Land

87 FO370/2718/LR6/3, “Agrarian Reform in the Middle East”, Research Department Memorandum, 20 August 1963. Also see Ann K. S. Lambton; *Landlord and Peasant in Persia, a Study of Land Tenure and Land Revenue Administration*, Oxford University Press, Oxford, 1953.

88 FO370/2718/LR6/3, “Agrarian Reform in the Middle East”, Research Department Memorandum, 20 August 1963.

89 FO370/2718/LR6/3, “Agrarian Reform in the Middle East”, Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Tax. The aim was to transform the share-cropping peasantry into a society of smallholders, to institute wide measures of social reform, and to increase agricultural production. The new smallholder was to be allotted the land which he actually farmed under the old system, so that there would be as little dislocation as possible; and the services provided previously by the landlord would be performed by co-operatives, the aim being that there should be one for every 10 villages, with compulsory membership for all acquiring land under the reforms.⁹⁰

Reform was being applied step-by-step and not comprehensively. The Government announced the area to which reform was to apply, and concentrated the efforts of its limited land and co-operative staff in that area. The landowners who, in the past, were able to prevent reforms from achieving any practical result tried, albeit unsuccessfully, to form an association for the purpose of resisting the present reforms. They complained that the new law was a punitive measure directed against a class which was performing essential and indispensable functions. Dr. Arsanjani, the Minister for Agriculture until March 1963, who was responsible, with the Shah's strong support, for the initial stages of the reform programme, made no secret of the fact that his aim was to eliminate the landed aristocracy and bring about a "white revolution". The amended law, the manner of its enforcement, and the views expressed by Dr. Arsanjani all served to increase opposition. It was argued that one of the results of the Shah's distribution of Crown lands had been the creation of a landless class; that the situation had been aggravated by the inefficiency of the Development Board and the mishandling of distribution by Government bureaucrats; and that all this on the large scale now projected was likely to prove agriculturally ruinous. The landlords also claimed that they provided protection for the peasant against an avid and corrupt cadre of provincial bureaucrats whose inefficiency and rapacity was likely to go unchecked, and they had hopes of revocation of the law on the grounds that, not having been ratified by the Majles, it was illegal.⁹¹

Since the referendum, held at the end of January 1963, which gave overwhelming approval to the Government's six-point reform programme including land reform measures, it was unlikely that any attempt to kill reform in a resurrected Majles would stand any chance of success, more especially as the Shah had stated expressly that one of the objects of the referendum was to prevent a restoration of the old system of peasant serfdom and plunder of the country's wealth by a privileged few. However, not everything was going

90 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

91 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963. Also see William L. Cleveland; *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, Boulder, San Francisco, 1994.

Gazi

Akademik
Bakış

361

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

according to plan, and opposition was expressed by the ulema who considered that the leasing of vaqf is contrary to Islam, by the National Front who have been irritated by the Shah's stealing their force, and by landowners who still had hopes of salvaging something of their estates. In bringing the reform programme to a successful conclusion the Government needed a great deal of skill and firmness.⁹²

On the whole, good progress had been made by Iranian standards and the reforms were being pushed vigorously. Land Reform teams began operations in Western Azerbaijan early in 1962, and further teams were subsequently sent to Gilan, Maragheh, Kermanshah and Fara. In Azerbaijan about 835,000 acres were distributed to 23,790 peasant proprietors, who were being financed by 55 co-operatives with a total membership of nearly 30,000. The Government claimed that up to the end of 1962 about 1,100,000 acres had been redistributed to 30,000-35,000 peasant families, and that reform was complete in 11,000 of the 25,000 villages to which it was applicable. As regards trust lands (comprising about 6,000 villages) the Government decided to take them over on 99-year leases for reallocation to peasant proprietors in the usual way.

The Minister of Agriculture estimated that all land would have passed into the hands of smallholders by the spring of 1964. The Land Reform Law was also amended further in the light of experience so as to require landlords to dispose of all land in one of three ways-by sale, by renting to smallholders on a 30-year lease, or by parcelling it out on a share-cropping basis. Only those engaged in mechanical farming were permitted to retain up to 1,235 acres worked by wage-earning labourers. A further amendment allows landlords to retain for their own use a certain amount of land depending upon the area of the country in which it is situated. The maximum acreage permitted varies from about 75 acres in the rice growing area of Gilan to 250 acres in the Tehran-Rey area and 500 acres in Khuzistan.⁹³

It was still too early to attempt to do more than indicate some of the possible effects of reform which had up to that point affected about 50 per cent of the villages to which it was applicable, but there was no doubt that landlords were being effectively dispossessed, especially the smaller and less powerful ones who had little local or political influence. Landlords in areas not yet directly affected by the reform laws were beginning to feel a change of climate as peasants refused dues and services; and in the land reform areas, those who had retained the village or part of a village allowed by the law were

92 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

93 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

finding conditions increasingly difficult and are not unwilling to sell. The non-working landlord class was in fact being squeezed out, and the Government's overall firmness had its effect.⁹⁴

Reform was undoubtedly both necessary and inevitable, and there was also little doubt of its popularity with the mass of the people. There were, however, certain weaknesses and dangers, the most obvious of which was the attitude of the departmental officials concerned, as they were had age-long tendencies towards idleness and corruption. The new landowners, the peasants, also lacked education and experience of anything outside the very limited sphere of village agriculture, a fact which would make the working of the co-operatives rather more difficult than it might have been.⁹⁵

As the areas of reform were extended there were some signs of developing financial strain as funds had to be found for purchase of expropriated lands and for establishment of co-operatives; moreover, it was possible that the peasants, deprived of landlord protection, may find themselves at the mercy of local bureaucrats and Government officials. A further difficulty was that of finding staff with sufficient experience for the establishment and administration of the all-important co-operatives. Some initial loss of production seemed to be expected, but this was likely to right itself, and a substantial increase was to be sought as the new system stabilised itself. The only class likely to benefit substantially were the crop-sharing cultivators: those without a stake in their village community would remain landless as before.⁹⁶ In general it seemed unlikely that land reform would in itself wholly succeed without reform in other spheres. It could not achieve the results desired in isolation, or without comparable reforms in administration, education, social services and communications, to name only the most obvious. Much more capital development for the extension of agriculture and research into improved methods of farming are also necessary. Without such ancillary reforms the success of land reform was likely to remain doubtful. The Government was aware of the difficulties of the task, and there were signs that it was initiating measures to deal with them. The Shah himself was personally involved in the success of the land reform programme, and for that reason alone it was likely to be pushed to a conclusion whatever the obstacles.⁹⁷

94 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

95 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

96 The Minister of Agriculture has indicated that this class will be provided for by land reclamation.

97 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Gazi

Akademik
Bakış

363

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

6. Turkey

During the opening of Assembly on 1 November 1945, President İnönü suggested that he was ready to make major changes in the political system to bring it up to date with the post-war global situation. He believed that the main deficiency in the Turkish system was the lack of an opposition party, and he was now ready to allow for one to be formed

Despite the influences of external factors behind the need for political change in Turkey, it was domestic issues that rendered impossible the maintenance of the current status quo. The traditional political alliance between the military elite, the landlords and the bourgeoisie had deteriorated beyond repair. The private sector had grown considerably during the first twenty years of the republic, and it would no longer tolerate the unpredictable behaviour of the state. This led to two factions within the RPP: the first consisted of representatives of the private sector who urged for liberalisation; and the second of the hard-line statist who wanted to tighten the hold of the state.⁹⁸

Similarly, the RPP was split over the Land Reform Bill presented to the Assembly in January 1945, with which the statist aimed to break the landlords' political grip by turning the country into a republic of independent peasant proprietors. Party discipline eventually prevailed after weeks of debate, and the Bill was passed on 11 June 1945. The government faced criticism over economic and constitutional issues. Critics claimed that land reform would lead to a reduction in production and that it violated the constitutionally guaranteed principle of private property.⁹⁹

Four of the main critics broadened their attack on the government. These four men were later to establish the main opposition Democrat Party (DP), namely Celal Bayar, Refik Koraltan, Professor Fuad Köprülü, and Adnan Menderes. Their unyielding attacks on the government and the RPP led three of them being expelled from the party, and the resignation of Bayar on 1 December 1945. They announced the formation of Democrat Party on 7 January 1946. Hence, the period between 1946-1950 represented a transition during which both parties sought to acquire new identities to win the vote of the electorate. During this period, the policy of liberalisation gained increasing strength, which was due to a certain extent to İnönü's commitment to multi-party politics, and also to Turkey's increasing involvement with the West.¹⁰⁰

98 Ahmad, Op. Cit., p. 102-115. Also see Keyder Çağlar and Şevket Pamuk; "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler", *Yapıt 8* (December/January 1984/85).

99 Ahmad, Op. Cit., p. 102-115. Also see Sinan Yıldırım; *Politics and the Peasantry in Post-War Turkey: Social History, Culture and Modernization*, I. B. Tauris, London, 2017.

100 Ahmad, Op. Cit., p. 102-115. Also see M. Asım Karaömerlioğlu; "Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Hikâyesi", *Birikim Dergisi*, Sayı: 107, (Mart 1998).

In May 1950, the Democrats' victory turned the political scene in Turkey upside down. A brief political honeymoon followed the 1950 elections. However, the latter did not wait long to launch an overt attack on the former. Interestingly, both parties were committed to the same goal: the development of a modern and prosperous country. However, the difference between the parties lay in their preferred methods.¹⁰¹

The Democrats' approached economic reform chaotically. They had given no thought to an overall plan because in their view, planning was considered to be 'bureaucratic and communist', both of which they despised. They prioritised the production of agricultural goods and minerals, which were both very much in demand in post-war Europe, and the creation of an infrastructure that would facilitate these exports. A network of roads soon emerged which opened up the villages of Anatolia for the first time.¹⁰²

Turkish agriculture was transformed. Despite the land reform law, the political power of the landlords had prevented any effective land reform from being made. Thus, between 1947 and 1962, only approximately 1.8 million hectares had been distributed to 360,000 families, a mere 8,600 hectares of which had been procured from privately owned land.

The state-owned lands were crucial in sustaining the landless peasants who had used them for communal grazing. As a consequence, these peasants either became farm labourers, or they migrated to the cities in the hope of employment.¹⁰³

Mechanisation also had a transformative effect on Turkish agriculture. During the 1950s, the number of tractors increased from 1,750 to 43,747, and harvesters from 994 to 6,072. As a result, the area of cultivated land increased from 13,900,000 hectares in 1948 to 22,940,000 in 1959. The traditional relationship between landlord and peasant also changed as a result of mechanisation. Previously, peasants had cultivated the landlord's fields in return for a share of his crop. Now, however, even peasants with land borrowed the landlord's tractor in return for a share of their crop.¹⁰⁴

The early 1950s are considered as the 'golden years' of the Menderes era. During this period, Turkey experienced an "economic miracle" based on exports of food and raw materials, and the country witnessed a tremendous

101 Ahmad, Op. Cit., p. 102-115. Also see Erdal Akbaş; "Türkiye'de Çiftçi ile Köylüleri Topraklandırma Söylemleri ve Uygulamaları (1923-1939)", *Vakanüvis*, (Yıl: 2, No: 1, (Mart 2017).

102 Ahmad, Op. Cit., p. 115-118.

103 Ahmad, Op. Cit., p. 115-118. Also see Erdal İnce; *Türk Siyasi Yaşamında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*, Libra Yayınevi, İstanbul, 2009. Also see Sinan Yıldırım; *Politics and the Peasantry in Post-War Turkey: Social History, Culture and Modernization*, I. B. Tauris, London, 2017.

104 Ahmad, Op. Cit., p. 115-118. Also see Roger Owen and Şevket Pamuk; *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, Harvard University Press, Cambridge, 1999.

Görüş

Akademik
Bakış

365

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

economic growth rate of 13 per cent. However, this miracle was short-lived. By the mid-1950s, Turkey could not purchase capital goods or spare parts. Thus, it was not possible to service farm machinery properly, and much of it went out of use. In the meantime, the operating capacity of dilapidated factories was reduced by half. The government was forced to abandon its commitment to liberal policies. On 18 May 1956, it passed the National Defence Law, which was similar to the war-time measure of 1940 and allowed the government to regulate the economy. However, the DP failed to restore stability and confidence in the economy.¹⁰⁵

Toward the end of the decade, Menderes no longer controlled the economy, although he strongly believed that his policies would soon yield results. In July 1958, the West announced their programme to rescue the Turkish economy and the Menderes government. In return for a loan of \$359 million and the consolidation of Turkey's \$400 million debt, Menderes was asked to "stabilise" the economy by taking several measures, the most significant one being the lira's devaluation from 2.80 to 9.025 to the US dollar. This rescue attempt was ineffective: Menderes did not have the confidence to take unpopular measures that were necessary to stabilise the economy. When he was overthrown in May 1960, the economy was on the brink of collapse. The post-Menderes regime had the task of bringing back balance and order to the economy, and of taking more rational steps to organise economic life for Turkey to achieve the long-awaited boom.¹⁰⁶

7. Lebanon

Lebanon, with a total area of 4,000 sq. miles, had a population of 1,626,000, divided almost equally between rural and urban areas. Only about 25 per cent of its very mountainous area was cultivated, and the necessity for extensive terracing increases the costs of crop production. Irrigation was being increasingly used, and by Middle East standards Lebanese techniques, especially in fruit farming, were highly developed. Apple cultivation had expanded rapidly over the past 20 years, and this crop provided one of the country's most profitable exports. Other main crops cultivated were wheat, barley, olives, vines and fruit, including citrus, figs, apricots, cherries, bananas and peaches, of excellent quality.¹⁰⁷

Although conditions in general were similar to those of Western Syria, land reform did not appear to be an urgent problem. Few reliable statistics were available, but it appears that only in the south, in the muhafazat of

105 Ahmad, Op. Cit., p. 115-118.

106 Ahmad, Op. Cit., p. 115-118.

107 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Saida, Sur and Merjayun, and in some parts of the Biqa'a, were there any large estates. In the north, and more particularly in Mt. Lebanon itself, much of the cultivated land was farmed in small plots, the old feudal position of the landlords having been destroyed by the revolt of the Maronite peasantry in 1858. The great majority of holdings were of less than 5 acres, but in the Shi'i areas of the south over 50 per cent of the cultivable area was believed to be held by about 200 landlords only, many of whom were absentees.¹⁰⁸

8. Jordan

Jordan had an overall area of 37,500 sq. miles, and a population of 1,700,000, of which about 70 per cent was believed to live by agriculture or herding; but preliminary reports of the 1961 census, in which the figures for Kerak, Maan, Belqa, Hebron and Amman were available, suggested that only about 30 per cent of the population were thus engaged.¹⁰⁹ The principal crops grown were wheat, barley and olives, but there was a great increase in fruit and vegetable cultivation in recent years, especially on the West Bank and in the newly irrigated areas of the Jordan valley, some 700-1,300 ft. below sea level, in which cultivation was intensive and farming techniques were highly developed. On the East Bank methods were more primitive and yields were correspondingly low.¹¹⁰

In the upland country of the West and East Banks conditions were similar to those of the rest of geographical Syria. Nearly all available land was cultivated and there were few large estates. According to the agricultural census of 1953 there were only 22 holdings of over 2,000 acres, most of which were rented to working farmers on a share-cropping basis. The main grain growing areas were the Irbid plain which is a southern extension of the Syrian Hauran, and the Madaba plain southwards to Kerak on the East Bank. East of this fairly narrow highland belt rainfall decreases sharply and there was a large desert area which supported only a sparse pastoral population. All land on the East Bank had been resettled recently and freehold titles confirmed to all claimants able to establish them. Similar resettlement was now in progress on the West Bank.¹¹¹

Though irrigation played an increasingly important part in agricultural development the total irrigable area was limited, and dry farming was likely

108 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

109 The lowness of this figure is due to inclusion of Amman, the main urban centre: even so, it seems unlikely that the rural population is as numerous as once believed.

110 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

111 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

Gazi

Akademik
Bakış

367

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

to retain its importance. The Government of the United States, which had financed irrigation of the East Ghor scheme, made its help conditional on the division of the land into small (7.5 acre) peasant-owned holdings. Difficulty is being experienced in applying this condition as areas are small and farmers appear to be finding purchase arrangements unduly onerous. Nevertheless with the extension of the irrigated area some very similar pattern of allotment is likely to be applied.¹¹²

9. Yemen

Very little was known about agricultural conditions in Yemen. Although the highlands were believed to be one of the most fertile areas in Arabia, only about 20 per cent of the total area was under cultivation. Terracing is extensive, and a wide variety of crops, including coffee, maize, barley, qat¹¹³ and fruit were grown. The cultivation of cotton in the coastal area of the Tihama was increasing. The total area of the country is 75,000 sq. miles much of it uncultivable mountain, and the population was believed to be about 5 million, entirely rural apart from a few thousands living in Sana'a and Hodeida.¹¹⁴ The Republican Government which rose against the Imam Badr in September 1962 declared its interest in developing agriculture, in eliminating feudalism, and in building up a prosperous farming class, a programme based on the assumption that the Imams possessed large personal estates and deliberately neglected the country's agriculture in order to keep the people in a state of subjection.¹¹⁵

10. Saudi Arabia

Saudi Arabia had an area of approximately 1,500,000 sq. miles, but agriculture was practised only where sufficient water was available. Only a small proportion of the population of about 6 million were engaged in farming and production of small crops of wheat, barley, maize and dates. Official statistics gave the number of settled cultivators as about 1 million, but this was probably an exaggeration. The Ruling Family showed some interest in creating, where practicable, new farms with foreign advice: e.g., at Kharj, South of Riyadh; but no one yet had foreseen any possibility of increasing the scanty water resources sufficiently to permit any really extensive agricultural development.¹¹⁶

112 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

113 Qat (*Catha Edulia*) is a shrub grown in some quantity in the highlands, the leaves of which are much used as a stimulant and narcotic. It is one of the country's main cash crops.

114 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

115 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

116 FO370/2718/LR6/3, "Agrarian Reform in the Middle East", Research Department Memorandum, 20 August 1963.

11. Conclusion

In 1950s, physical conditions in most of the countries under review (with the important exception of Egypt) were similar. All were sparsely populated, and possessed large areas that were agriculturally undeveloped. In all of them, sharecropping was practised extensively, and the working peasant populations lived at mere subsistence level. Land had accumulated in the hands of a small, but politically powerful, class which had no interest in reform and which could be counted upon to block any reforming measures which might be initiated. Yet, agrarian reform was very much on the agenda from 1945 onwards, and was given a high priority in the programmes of all radical and revolutionary movements.

In the previous decade, agrarian reform had been introduced into Egypt, Syria, Iraq, Iran, Turkey, Jordan, Lebanon, Yemen and Saudi Arabia with varying effect, but only in Egypt was it possible to measure in full some of the results. Even there, only about 7 per cent of the population had benefited directly from distribution of expropriated land, and little more could be done until further land was made available by one means or another. Results in Syria were hard to estimate, and the programme initiated during the union with Egypt had since been amended considerably. In Iraq, reform had produced little but confusion and loss of production, owing to the lack of adequate means for financing and spoon-feeding a very backward and ill-equipped peasantry, similar to Turkey. In Iran, the reformers made an impressive start, but at that time it was too early to attempt to estimate the final results. In Turkey, although a land reform law had been passed in 1945 the political strength of the landlords prevented it from being put into effect. Hence, between 1947 and 1962, 1.8 million hectares were distributed to 360,000 families, and only 8,600 hectares of this were taken from privately owned land. Once more, it was the peasants who lost. They had depended on the state-owned land for their livelihood, and now they had been reduced to the position of farm labourers. Many migrated to the cities in search of work.

Most Middle East Governments had instituted agrarian reform for political reasons, and not all of them were as successful as they may have hoped. Nevertheless, it seemed clear that in those countries in which reform had taken or was taking place it would be impossible to put back the clock, and that the power of the landowning oligarchies had been broken once and for all. The countries of the Middle East were moving out of a static, medieval condition, and rapid political, economic and social changes were in process. It had yet to be realised by all of them, however, that agrarian reform was not an end in itself, and that in order to realise its full value it needed to be accompanied by reforms in other areas, such as education and administration.

Gazi

Akademik
Bakış

369

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Each country had its own distinctive and often very complicated system of land tenure. In all these countries there was a small, politically powerful landed oligarchy, socially and economically far removed from the peasants who worked the land. Their political influence made it virtually impossible for land reform to be brought about by constitutional means. These oligarchies had their roots in a feudal system dating back to the Ommayad and Abbasid Caliphates, very little altered in Ottoman times, and surviving under the 20th century dynasties (the Mohammed Ali in Egypt, the Hashemite in Iraq and Jordan, and the Saudi in Arabia) which replaced the Sultanate. Little else had altered save that, since landownership conferred political power and social prestige, it became an attractive investment for a new class of urban capitalists who cared even less for their tenant than the old-type landlords. The gap between the rich landowning class and the peasantry thus tended to become wider; except for perhaps in Syria, where the landlord class, though sharing the common characteristics of its kind, was rather less insulated from the peasantry, and more given to personal management of its properties than elsewhere.

During the previous decade, the Governments of Egypt, Syria, Iraq, Iran and Turkey had introduced reforms which were in the process of changing the whole political, social and to a lesser extent, economic life of their countries. In Egypt and Iraq, the reforms were the immediate results of revolutions which had eliminated the monarchies and abolished parliamentary forms of government but which, despite possible similar intentions, had had different results. In Iran, many of the conditions which had favoured revolution in other Middle East countries were present, and the need for reform had been accentuated by events elsewhere. In Syria, land reform was a political issue long before its introduction in 1958, but typically enough, except during the period of the union with Egypt, little progress had been made. Since the break-up of the union it was being modified under changing political pressures, and seemed at the time to be taking a less revolutionary course.

In the pastoral countries of the Arabian Peninsula and in the Sheikdoms of the Persian Gulf, land was agriculturally of less importance; and though pockets existed where a feudal structure based on the ownership of land still survived, as in the oases of the Hasa Province of Saudi Arabia, in Bahrain, and in the coastal area of Muscat, the idea of reform had hardly yet developed. Recent events in Yemen, and the declared intention of the Republican Government to institute reforms and to develop the agricultural potential of the country, could have been the cause of similar demands being made elsewhere in Arabia. Jordan and Lebanon were small countries in both of which, although about 70 per cent of the population was engaged in agriculture, there were few signs of agrarian unrest, perhaps because much of

Görüş

Akademik
Bakış

370

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

the land in northern Lebanon and on the West Bank of Jordan was broken up into small holdings owned by peasant farmers.

In practice reform in those countries in which it was taking place followed a very similar pattern in general, being aimed at the break-up of large estates and the creation of a new agrarian class of landowning peasants operating in a State-controlled, co-operatively financed system of agriculture. Briefly, what all Governments did was to fix a legal maximum for the amount of land which any one person or family happened to hold, to appropriate all land in excess, and to re-distribute it in small lots to peasant cultivators.

Clearly, economically sound schemes for agricultural improvement were essential for the modernisation and development of all Middle Eastern countries. However, most Middle Eastern Governments and parties gave agrarian reform high priority for mainly political reasons. On the one hand, it was popular with the peasants and an obvious means of appeasing rural discontent; on the other, the elimination of the wealthy or feudal landlord as a political force was a necessary safeguard of the position of the new radical ruling classes. For these reasons radical Governments, and Governments concerned to stave off violent revolution, were expected to pursue agrarian reform, even at the risk of economic loss.

Regarding the principal aim of reform to eliminate feudalism and the destruction of the privileged position of the landowning class, complete success was only achieved at that point in Egypt. In Iran, although reform appeared to be moving in a similar direction, there were possibilities that it might meet with an obstacle. In Syria and Iraq, the large landowners had been dispossessed, but the tribal system was still in place, and the sheikhs were still exercising a great deal of local power, despite a financial loss because of loss land. In both countries, ill-conceived measures of reform created an agricultural vacuum in which large areas had been expropriated but not yet resettled, and there appeared to be no easy or immediate solution.

The authorities in Iran were skilful enough to avoid a similar state of affairs by applying reform step-by-step. As far as the former landowning class was concerned, it was impossible to put back the clock, and it was longer be possible to acquire great wealth, or political power, or an influential social position through the ownership of land.

Except for those in the Arabian Peninsula, the States of the Middle East were beginning to move out of their static medieval phase, and in all of them rapid economic and social changes were taking place. It was only in Egypt and Iran, however, that it seemed to be fully realised that agrarian reform could not succeed unless it was accompanied by other immediate reforms in the fields of administration, education, health and social services; and that the general

Gazi

Akademik
Bakış

371

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

standard of living could not be raised or the national economy increased merely by depriving the rich of their estates and redistributing them as small holdings to a limited number of peasant cultivators.

12. Bibliography

12.1. Archival sources

All references to sources prefixed by FO refer to documents held at the UK National Archives (TNA), formerly the Public Record Office (PRO). The following files have been consulted: FO370/2718/LR6/3; Annual Reports on Egypt (1953-63); Annual Reports on Iraq (1953-63); Annual Reports on Iran (1953-63); Annual Reports on Turkey (1953-63); Annual Reports on Syria (1953-63).

12.2. Books & Articles

AHMAD, Feroz, *The Making of Modern Turkey*, Routledge, London, 1993.

AKBAŞ, Erdal, "Türkiye'de Çiftçi ile Köylüleri Topraklandırma Söylemleri ve Uygulamaları (1923-1939)", *Vakanüvis*, (Yıl: 2, No: 1, (Mart 2017)).

BATATU, Hanna, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, Princeton, 1982.

BEATTLE, Kirk J., *Egypt during the Nasser Years: Ideology, Politics and Civil Society*, Westview Press Boulder, Colorado, 1994.

ÇAĞLAR, Keyder and Şevket Pamuk, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler", *Yapıt 8* (December/January 1984/85).

CLEVELAND, William L., *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, Boulder, San Francisco, 1994.

FAROUK-SLUGLETT, Marion and Peter Sluglett, *Iraq since 1958: From Revolution to Dictatorship*, I. B. Tauris, London, 1990.

GADALLA, Saad M., *Land Reform in Relation to Social Development, Egypt*, Missouri University Press, Missouri, 1970.

GERGER, Haluk, *ABD, Ortadoğu, Türkiye*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

HOOGLUND, Eric J., *Land and Revolution in Iran, 1960-1980*, Austin, 1982.

İNCE, Erdal, *Türk Siyasi Yaşamında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*, Libra Yayınevi, İstanbul, 2009.

IONIDES, Michael, *Divide and Lose: The Arab Revolt of 1955-1958*, Geoffrey Bles, London, 1960.

KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım, "Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Hikâyesi", *Birikim Dergisi*, Sayı: 107, (Mart 1998).

KEDDIE, Nikki R., *Roots of Revolution: An Interpretive History of Modern Iran*, New Haven, 1981.

LAMBTON, Ann K. S., *Landlord and Peasant in Persia, a Study of Land Tenure and*

Land Revenue Administration, Oxford University Press, Oxford, 1953.

MARR, Phebe, *The Modern History of Iraq*, Westview Press, Boulder, San Francisco, 1985.

OWEN, Roger and Şevket Pamuk, *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, Harvard University Press, Cambridge, 1999.

RICHARDS, Alan and John Waterbury, *A Political Economy of the Middle East*, Westview Press, Boulder, San Francisco, 1990.

SAYED AHMED, Abd el-Wahab, *Nasser and the American Foreign Policy, 1952-1956*, LAAM, London, 1989.

WARRINER, Doreen, *Land Reform and Development in the Middle East: A Study of Egypt, Syria, and Iraq*, Royal Institute of International Affairs, London, 1962.

YILDIRMAZ, Sinan, *Politics and the Peasantry in Post-War Turkey: Social History, Culture and Modernization*, I. B. Tauris, London, 2017.

(Footnotes)

- 1 The “cropped” area is greater than the “cultivable” area because in favourable conditions it is possible to secure a winter, summer and intermediate crop from the same land.
- 2 The arid provinces are Jerira, Euphrates and Rashid.

GAZİ AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

A. Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar

1. Yazım dili Türkçedir. Ancak İngilizce yazılmış çalışmalar da yayınlanabilir. Dergiye gönderilen yazıların redaksiyonunu Yazı Kurulu yapar. Yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. İmlâ Kılavuzu ve Türkçe sözlüğe, <http://www.tdk.gov.tr> adresinden de ulaşmak mümkündür.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özetler ve kaynakça dâhil yaklaşık 25 sayfadan fazla olmamalıdır.
3. Makalenin başlangıç kısmında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 250 kelimeyi aşmayan özet ile Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime bulunmalıdır. Türkçe makalelerin sonuna ise 500-600 kelimelik "Extended Abstract" başlığı altında uzun İngilizce özet eklenmelidir.
4. Yazar adı, ortaya, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 8 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.
5. Yazı karakteri Times New Roman, 10 punto, satırlar tek aralıklı, dipnotlar 8 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.
6. Gazi Akademik Bakış Dergisi Yayın İlkeleri'ne uygun olarak düzenlenmeyen makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

B. Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

1. Paragraf yazısı, ilk satır 1. 25, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır.
2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 5 cm, alttan 5.5 cm, sol 4.5 cm, sağ 4.5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1.25 cm. alt bilgi 4,5 cm olmalıdır.
3. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıkla aynı hizada olmalıdır.
4. Sayfa numaraları altta sağda verilmelidir.
5. İlk sayfadan sonra, çift numaralı sayfalara yazar adı, tek numaralı sayfalara makale adı 9 punto karakterinde üst bilgi olarak eklenmelidir.

C. Dipnot Yazımında Kullanılacak Kaynakların Yazımı İle İlgili Esaslar

1. Göndermeler (referanslar), Gazi Akademik Bakış Dergisi'nde dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilecektir. Atıflar, metin içinde (Örn. Karpaz, 2001: 101.) şeklinde gösterilmeyecektir.

Gazi

Akademik
Bakış

375

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2018

2. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.

3. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları kullanılmalıdır.

Aşağıda Dipnotların yazım teknikleri gösterilmiştir:

a. KİTAP

- Kitap, Tek Yazar:

Hale Şıvgın, *Trablus-garp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, 2. Baskı, Ankara 2006, s.100.

- Kitap, İki Yazar:

Bonyar Waylet-Ernest Jackh, *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu* (çev. Vedat Atilla), Chivi-yazıları Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2004, s. 100.

- Kitap, Üç Yazardan Fazla:

Marian Kent vd., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1999, s. 100-102.

- Çeviri Kitaplar:

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (çev. Metin Kıratlı) TTK yayını, 3. Baskı, Ankara 1991, s. 157.

- Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitap ve Makaleler:

Tarihi Yaratan 1000 Büyük Adam, Milliyet yayını, İstanbul 1985, s.50.

- Birden Fazla Ciltten Oluşan Yayınlar

Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (çev. Halil Berktaş), C.1, Eren yayını, İstanbul 2000, s. 100.

b. MAKALE

- Derleme Kitaplarda Makale

Maria Todorova, "Balkanlardaki Osmanlı Mirası", L.Carol Brown, der., *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* (çev.Gül Çağalı Güven), İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.85.

- Dergilerde Yazarı Belli Olan Makale

Hale Şıvgın, "Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:147, Aralık 2003, s. 132-136.(varsa cilt numarası da yazılır.)

- Dergilerde Yazarı Belli Olmayan Makale

"Balkanlarda Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, X/7, Mayıs 1990, Ankara s. 8.

- Günlük Gazetelerden Alınmış Makaleler

Bilgin Çelik, "Balkanlarda Arnavut Sorunu", *Cumhuriyet Strateji*, 24 Ocak 2005, s. 16-18.

Görsel

Akademik
Bakış

376

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

- İnternet Dergisinde Makale

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, Sayı:5, Dönem:2006, 10 Temmuz 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>, s. 100-101.

c. RAPOR

- Yazarı Belli Olan Rapor

Fatma Gök, *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*, Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları, Ankara 1999, s.25.

- Yazarı Belli Olmayan Rapor

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayını, Ankara 1995.

- Bir Kurum, Firma ya da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1990, s. 33.

d. ANSİKLOPEDİ MADDESİ

"Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1971, s.360-379.

e. TEZLER

Dritan Egro, "Osmanlı Devletinin XIV-XVI Yüzyıllarındaki İslamiyet'in Arnavut Topraklarına Yayılması", Bilkent Ü. SBE., Ankara 2003 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 52.

f. İNTERNET

- Kamu Kurumlarının İnternet Sayfaları

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/ikili/11.htm>.

- İnternet Dergisinde Makale

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, Sayı:5, Dönem:2006, 10 Temmuz 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>, s. 100-101.

- E-Posta Yoluyla Tartışma Gruplarına, Forumlara vb. Gönderilen Mesajlar

Abdulvahap Kara, "Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları", (Mesaj: 25), 10 Temmuz 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarihciler/browse_thread/thread/f8cef971c-ca8fd7b.

g. KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

Dritan Egro, "Arnavutluk'ta Osmanlı Çalışmaları", *XIII.Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, C.I, TTK yayını, Ankara 2002, s. 14.

h. BROŞÜR

Alev Keskin, *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü*, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.7.

Gazi

Akademik
Bakış

377

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2018

1. RESMÎ YAYINLAR

İsmet Binark, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Önemi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayını, Ankara 1996, s. 25.

i. HARİTALAR VE ŞEMALAR

Şanlıurfa Turizm Haritası, Harita, Şanlıurfa Valiliği Yayını, 1983.

j. BÜLTEN

Afyon Kocatepe Üniversitesi Haber Bülteni, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 2000, s 15.

k. ARŞİV BELGELERİ

Arşiv adı, Fon adı ve kodu, Dosya numarası ya da klasör numarası, Gömlek numarası, varsa belge numarası ya da fihrist numarası.

BOA,Y.A.HUS, D:512, G:72, Belge no(lef):3.

ATASE, BHK, K:685, A:6-8288, D:5, Fil.

D. Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar

1. Kaynakçada yazar soyadı büyük ve başta; adı ise küçük harflerle yazılacak.

2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.

3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Aşağıda örnek bir kaynakça gösterilmiştir:

ANHEGGER, Robert - Halil İnalçık, *Kânûnnâme-i Sultânî Ber Müceb-i 'Örf-i 'Osmânî*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956.

İLHAN, Suat, "Türk Çağdaşlaşması", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII/19, Kasım 1990, s.7-19.

KAFADAR, Cemal, *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkeley 1995.

KARPAT, Kemal H., *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (çev. Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara 2001.

MAYER, Kurt B. – Walter Buckley, *Class and Society*, Random House, New York 1969.

OLCOTT, Martha B., "The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24", *Soviet Studies*, XXXIII/3, July 1981, pp.352-369.

SANDIKLI, Atilla, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci", İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2007 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

YALÇIN, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

Görsel

Akademik
Bakış

378

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

E. Belge, Tablo, Şekil ve Grafiklerin Kullanımında Uyulacak Esaslar

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun bir şekilde kaynak yer alacaktır.
2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve grafik için başlıklar; Ek Tablo: 1, Ek Grafik: 3 ve Ek Şekil: 7 gibi yazılmalı, ekler, KAYNAKÇA'dan sonra verilmelidir.

Bu eklere metin içerisinde yapılan atıfların mutlaka Ek Tablo:1, Ek Grafik: 3 veya Ek Şekil: 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için şayet alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

Değerlendirme

1. Dergi Yayın Kurulu, biçim ve alanlar açısından uygun bulunduğu yazıları konunun uzmanı hakemlere (iki hakeme) gönderir, değerlendirmelerin ikisi de olumlu ise yayına kabul edilir. Biri olumlu, diğeri olumsuz ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Yayınlanması için düzeltilmesine karar verilen yazıların, yazarları tarafından en geç 20 gün içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir.

2. Gönderilen yazılar iki alan uzmanının "yayımlanabilir" onayından sonra, Yayın Kurulu'nun son kararı ile yayımlanır. Yazarlar hakem ve Yayın Kurulu'nun eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar.

Katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

3. Hakem oluru alan makaleler, Yayın Kurulu tarafından derginin konu içeriği esas olmak üzere, hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayınlanır.

4. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.

5. Gazi Akademik Bakış Dergisi'nde yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; Gazi Akademik Bakış Dergisi'nin resmî görüşü niteliğini taşımaz.

Gazi

Akademik
Bakış

379

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2018

GUIDELINE OF THE JOURNAL OF GAZI AKADEMİK GÖRÜŞ

A. Instruction for Authors

1. Language of publication is Turkish. However works written in English may also be published. Reductions to papers submitted to the journal are made by Vice Editors and the Editorial Board. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation and abbreviations. The texts submitted must be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression. The Spelling Guide and Turkish Dictionary are available at <http://www.tdk.gov.tr>.
2. The texts submitted to be published must be no longer than 25 pages including also the abstract and references.
3. The texts must be submitted together with the abstract no longer than 250 words in Turkish and English at the beginning of the paper, including also the Turkish and English headings for the paper, and with five key words in Turkish and in English. At the end of the articles in Turkish language, there will be a 500-600 word "Extended Abstract".
4. Name of the author must be placed at the center in bold italics, in 10 type size; his/her title, place of duty and e-mail address must be indicated in the footnote with (*) in 8 type size. footnotes for other explanations must be provided both in the text and down the page in numbers.
5. The type character must be Times New Roman, 10 type size, line spacing single, footnotes in 8 type size and with single line spacing.
6. Articles which are not prepared according to above requirements, will be ignored.

B. Page Layout

- 1 Indentation must be, for the first line, 1, 25; spacing before must be 3 pt, after must be 3 pt, justified, and line spacing must be 1.
2. Page layout must be normal, page setup must be 5 cm from top, 5,5 cm from bottom, 4,5 cm from left, 4,5 cm from right, gutter 0, header 1.25 cm, footer 4,5 cm.
3. Sub-headings must be within three characters from the preceding heading.
4. Page numbers must be placed bottom right.
5. Following the first page, name of author must be provided on even numbered pages, and name of paper must be provided on odd numbered pages in 9 type size as headers.

C. Citations in Footnotes

a. BOOK

- Book, Single Author:

Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi publishing, 2. Press, Ankara 2006, p.100.

- Book, Two Authors:

Bonyar Waylet-Ernest Jackh, *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu* (trans. Vedat Atilla), Chiviyazıları Publishing 2. Press, İstanbul 2004, p. 100.

- Book, More Than Three Authors:

Marian Kent et. al., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Tarih Vakfı Yurt Publishing, 2. Press, İstanbul 1999, p. 100-102.

- Translated Books:

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trans. Metin Kıratlı) TTK yayını, 3. Press, Ankara 1991, p. 157.

- Books with More Than One Edition:

Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali* (trans. Nuran Yavuz), Pozitif Publishing, 5.Press, İstanbul 2007, p. 57.

- Books or Papers with Name of Author or Editor Non-Specified:

Tarihi Yaratan 1000 Büyük Adam, Milliyet Publishing, İstanbul 1985, p.50.

- Citation to Second Resource

Ziya Kaya, *title of the book*, Ankara Onur Publishing, 1995, p. 24'den G. Fuller, "Eurasia in the World Politics", *Foreign Affairs*, Volume 10, Number 3, June 2000, p. 44.

- Publications with More Than One Volume

Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (trans. Halil Berktaş), V.1, Eren Publishing İstanbul 2000, p. 100.

b. PAPER

- Paper in Compilation Books

Maria Todorova, "*Balkanlardaki Osmanlı Mirası*", L.Carl Brown, compil., *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* (trans. Gül Çağalı Güven), İletişim Publishing, İstanbul 2003, p.85.

- Paper with Author Specified in Journals

Hale Şıvgın, "Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Number:147, December 2003, p 132-136.

Görüş

Akademik
Bakış

381

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

- Paper with Author Non-Specified in Journals

"Balkanlarda Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, X/7, May 1990, Ankara p. 8.

- Papers from Daily Newspapers

Bilgin Çelik, "Balkanlarda Arnavut Sorunu", *Cumhuriyet Strateji*, 24 January 2005, p.16-18.

- Paper from Internet Journal

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, number:5, period: 2006, 10 August 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sos-dergi.htm>, s. 100-101.

c. REPORT

- Report with Author Specified

Fatma Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu, *Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Publishing*, Ankara 1999, p.25.

- Report with Author Non-Specified

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Publishing Ankara 1995

Report Prepared by an Institution, Firm or Institute

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Publishing Ankara 1990, p. 33.

d. ENCYCLOPEDIA ARTICLE

"Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, V.3, İstanbul 1971, pp.360-379

e. THESIS

Dritan Egro, "Osmanlı Devletinin XIV-XVI Yüzyıllarındaki İslamîyet'in Arnavut Topraklarına Yayılması", Unpublished Doctorate Thesis, İngilizce, Bilkent Ü. SBE., Ankara 2003.

f. INTERNET

- Web Pages of Public Institutions

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grouph/ikili/11.htm>.

- Paper from Internet Journal

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, Number: 5, Period: 2006, 10 August 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>., p. 100-101.

- Messages Sent to Discussion Boards, Forums etc by E-Mail

Abdulvahap Kara, "Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları", (Message: 25), 10 July 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarihciler/browse_thread/thread/f8cef971c-ca8fd7b.

Gazi

Akademik
Bakış

382

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

g. DECLERATIONS TO CONFERENCES

Dritan Egro, "Arnavutluk'ta Osmanlı Çalışmaları", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Bildiriler, 4-8 October 1999, C.I, TTK publishing, Ankara 2002, p. 14.

h. BROCHURE

Alev Keskin, *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü*, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Publishing, Ankara 2000, p.7.

i. OFFICIAL PUBLICATIONS

İsmet Binark, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Önemi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Publishing, Ankara 1996

i. MAPS AND FIGURES

Şanlıurfa Turizm Haritası (English), Harita, Şanlıurfa Valiliği Publishing, 1983.

j. BULLETINS

Afyon Kocatepe Üniversitesi Haber Bülteni, Afyon Kocatepe Üniversitesi Publishing, Afyon 1999, p.8.

k. ARCHIVE DOCUMENTS

Archive name, collection name and code, file number or box number, document number.

BOA,Y.A.HUS, D:512, G:72, Belge no(lef):3.

ATASE, BHK, K:685, A:6-8288, D:5, Fil.

D. Principles to Abide By in Presentation of References

1. Surname of the author shall be at the beginning with capital letters; name with small letters.
2. Resources shall be presented in alphabetical order.
3. Page numbers shall be fully indicated for papers.

An example references is presented below:

ANHEGGER, Robert - Halil İnalçık, *Kânûnnâme-i Sultânî Ber Müceb-i 'Örf-i 'Osmanî*, Türk Tarih Kurumu Publishing, Ankara 1956.

İLHAN, Suat, "Türk Çağdaşlaşması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII/19, November 1990, p.7-19.

KAFADAR, Cemal, *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkeley 1995.

KARPAT, Kemal H., *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (çev. Recep Boztemur), İmge Publishing, Ankara 2001.

MAYER, Kurt B. – Walter Buckley, *Class and Society*, Random House, New York 1969.

Gazi

Akademik
Bakış

383

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

OLCOTT, Martha B., "The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24", *Soviet Studies*, XXXIII/3, July 1981, pp.352-369.

SANDIKLI, Atilla, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2007 (Unpublished doctorate thesis).

YALÇIN, Durmuş et. al., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

E. Principles to Abide By in Using of Documents, Tables, Figures and Graphics

1. Attachments (documents), shall be presented at the end of the text and down below shall be a brief information as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria.
2. Other attachments (Table, Figure and Graphics) shall be presented as Additional Table: 1, Additional Graphic: 3 and Additional Figure: 7 if indicators other than the text are too many in number; attachments shall be presented after the REFERENCES. References to these attachments in the text shall absolutely be made as Additional Table: 1, Additional Graphic: 3 or Additional Figure: 7. If citation has been made for table, figure, graphic or picture, resource shall absolutely be indicated.

Evaluation

1. Publication Board of the Journal sends to referees of expertise in the field (three referees) the papers it has found relevant in terms of form and fields; the papers are accepted for publication with the approval of at least two referees out of the three. The papers which have been decided to be reviewed, shall be submitted by the author(s) within no later than 20 days. The revised text may be re-examined by the demanding referees if found necessary.
2. The papers submitted shall be published with the final decision of the Publication Board, following the "can be published" approval of the three experts in the field. Authors shall take into account criticism, assessment and revisions of the referees and the Publication Board. If the author has any points he/she does not agree with, he/she has the right to specify these issues in a separate page with the justifications thereof.
3. The papers, following the approval by the referees, are ordered by the Publication Board, based on dates of completion of referee reports and also based on the scope of the journal.
4. The papers submitted to the journal shall not be given back whether published or not.
5. The views in the papers published in Gazi Journal of Academic View are the personal views of the authors, and are no way the official view of the journal.